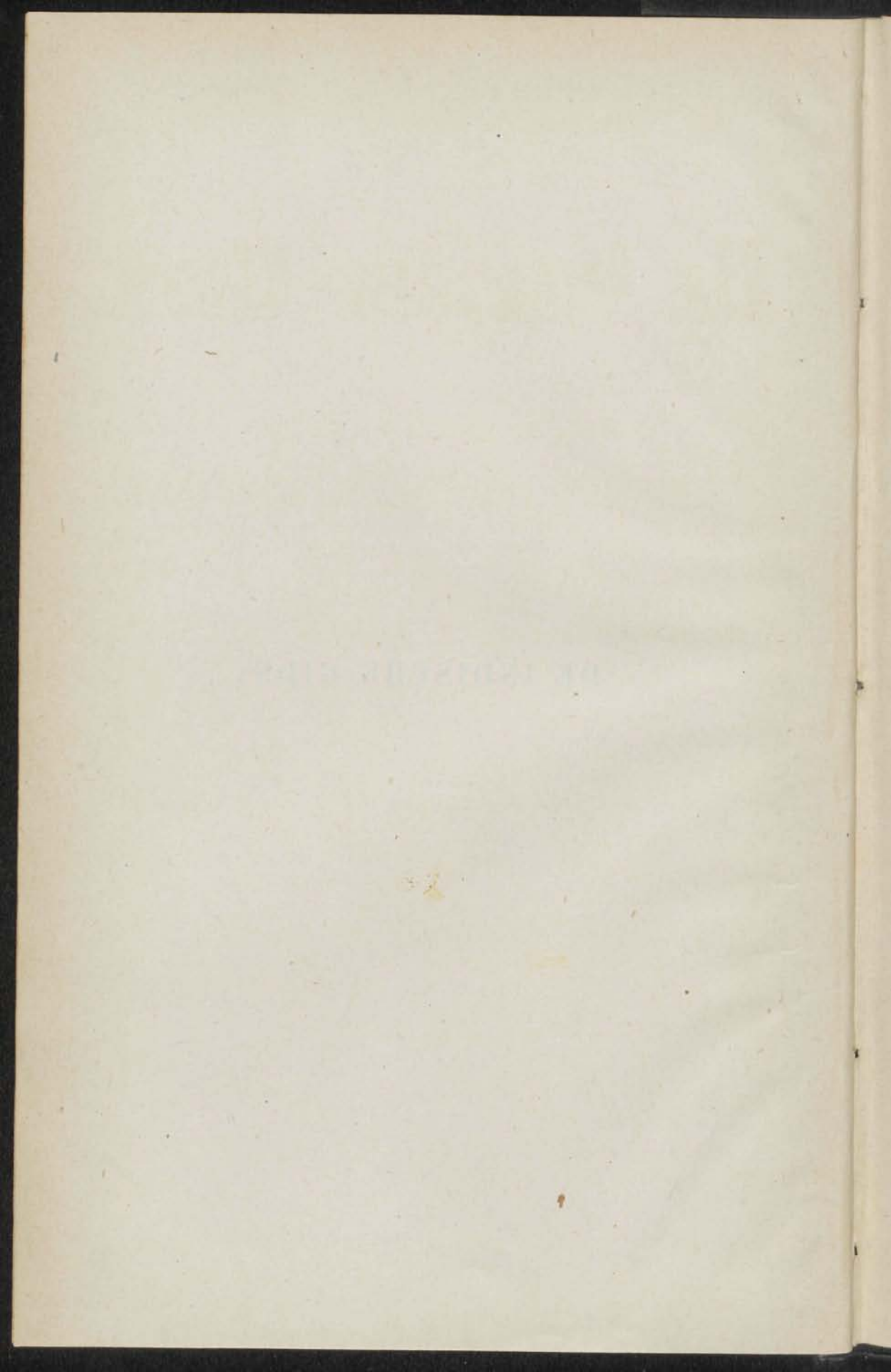


DE INDISCHE GIDS



DE INDISCHE GIDS.

TEVENS NIEUWE SERIE VAN HET
TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: E. A. A. VAN HEEKEREN.

VIJF EN VEERTIGSTE JAARGANG

I
(Afl levering I—VI).

Drukkerij en Uitgeverij
J. H. DE BUSSY.
AMSTERDAM, A^o. 1923.



The University of Chicago

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

De Nederlandsch-Indische Topografische Dienst in het verleden, in het heden en in de toekomst.

DOOR

J. VAN ROON,
Majoor-Topograaf b. d.

Wie gezond zijn hebben den medicijn-
meester niet noodig, maar wie ziek zijn.

Marcus 2:17.

Tot aan het begin der negentiende eeuw was van den Nederlandsch-Indischen Archipel nog slechts weinig in kaart gebracht, doch sedert dien tijd breidde zich onze kennis van de geografische en topografische gesteldheid, vooral van Java, meer en meer uit door verkenningen, onderzoekings- en ontdekkingstochten en door de vele oorlogen, die wij te voeren hadden. Ook de bouw der talrijke versterkingen tijdens en kort na den Java-oorlog, waartoe in de eerste plaats een nauwkeurige terreinkennis noodig was, bevorderde die uitbreiding in belangrijke mate.

Van geen der vervaardigde kaarten kan echter gezegd worden, dat het topografische kaarten waren, daarvoor was toch de schaal der kaartteering veel te klein. Omstreeks 1840, toen het ontwerpen van een verdedigingsplan tegen een buitenlandschen vijand aan de orde kwam, deed zich ook de behoefte aan kaarten op grootere schaal dringend gevoelen en werd tot de vervaardiging daarvan besloten. Het duurde evenwel tot 1849 eer aan dat plan een begin van uitvoering gegeven kon worden door de topografische opneming van het terrein tusschen Batavia en Buitenzorg, zoomede de omgeving van laatstgenoemde plaats; die opneming werd spoedig uitgestrekt tot de landstreek, welke de oude residentie Batavia (de tegenwoordige afdelingen Batavia, Meester Cornelis en Buitenzorg) omvat.

De verkregen uitkomsten hadden het groote nut van gedetailleerde opnemingen doen zien en als een gevolg daarvan werd dadelijk na afloop van de werkzaamheden in Batavia overgegaan tot de topografische opneming van Cheribon.

In 1857 werd het opnemingspersoneel, dat tot dusverre slechts uit één brigade had bestaan, door toevoeging van nieuwe krachten tot twee brigades uitgebreid en werd met de opneming van de residentien Banjoemas en Bagelen begonnen. Na afloop der opneming van Bagelen in 1860, ging de aldaar te werk gestelde brigade over tot de opneming van Kedoe; die van Banjoemas werd in 1861 met de opneming van Semarang belast.

In 1864 werd in verband met de gebleken noodzakelijkheid om de opneming van Midden-Java te bespoedigen, het aantal brigades op vier gebracht, terwijl in 1870 besloten werd er nog twee aan toe te voegen, zoodat in 1872 op Java zes brigades¹⁾ te werk gesteld waren. Niettegenstaande deze uitbreiding was toch echter eerst in 1886 de topografische opneming van de toenmalige twee en twintig residenties van Java en Madoera ten einde gebracht.

Het is begrijpelijk dat toen onze topografische kennis van Java vermeerderde, ook de drang ontstond naar meer bekendheid met de buitengewesten, maar tegelijkertijd werd in Indië ook begrepen, dat men het eenmaal bestaande kaartenmateriaal van Java niet mocht verwaarloozen en het niet te verantwoorden was om van achter te verliezen, hetgeen men naar voren won. Zoo werden, toen bij gouvernementsbesluit van 4 December 1878, No. 46, machtiging werd verleend om over te gaan tot de opneming van Sumatra, door het Legerbestuur voorstellen gedaan om tegelijkertijd te beginnen met de hermeting van die gewesten van Java, waarvan de eerste opneming al zoo lang geleden had plaats gehad en de kaarten geheel verouderd waren *omdat zij niet waren bijgehouden*. De voorstellen leden echter schipbreuk en hetzelfde lot ondergingen ook de hernieuwde voorstellen, die in 1881 werden gedaan. Had men toen alleen maar kunnen besluiten om de kaarten, welke het resultaat waren van de opneming na 1870, dus berustende op een behoorlijken wiskunstigen grondslag, bij te houden, dan zou voor het tegenwoordige al veel werk uitgespaard zijn, doch het was de besliste wil van den toenmaligen Minister van Koloniën, dat alle beschikbare krachten naar buiten zouden gaan.

Door te betoogen dat de opleiding van het personeel niet meer bij de opnemingsbrigades kon plaats hebben en dat hiervoor een speciale opleidingsbrigade op Java noodig was, kon eindelijk in 1896 een aanvang gemaakt worden met de hermeting van Banjoemas, terwijl met het oog op de uitvoering van de nieuwe plannen voor een eventueele verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand, in 1897 een brigade van Sumatra in de Preanger Regentschappen en Batavia aan

¹⁾ Een brigade had toen een sterkte van 12 opnemers.

het werk kon gaan.¹⁾ Men was echter *te* ver achter geraakt en het kaartenmateriaal was zóo verouderd, dat het onmogelijk bleek om met het weinig beschikbare personeel, de fout, die in 1878 was gemaakt, door geen gevolg te geven aan de voorstellen van het Legerbestuur, binnen afzienbaren tijd te herstellen en vandaar dat toen in 1914 de wereldoorlog uitbrak, slechts voor een klein gedeelte van Java over deugdelijke kaarten beschikt kon worden. Alleen van Banjoemas, Kedoe, Semarang, Batavia en een deel der Preanger Regentschappen bestonden kaarten, grootendeels op 1:25000, bewerkt naar opnemingen sedert 1896.

Van Cheriton, Djokjakarta, Soerakarta, Pekalongan en Madioen kon slechts beschikt worden over overzichtskaarten op de schaal 1:100000 volgens metingen en verkenningen gedurende de jaren 1854 tot 1871 zonder behoorlijk gebruik van triangulatiegegevens. De kaarten van de overige gewesten van Java, hoewel beantwoordende aan beduidend hogere eischen, daar zij op een wiskunstigen grondslag berustten en ook voor het meerendeel op de schaal 1:20000 waren vervaardigd, waren reeds 40 tot 30 jaar oud en vereischten dus dringend herziening.

Om maar eenigszins in den schrijnenden kaarten nood te kunnen voorzien was het niet alleen noodig de hoogst dringende opneming van buitengewesten ten deele stop te zetten, maar zelfs terug te keeren tot een wijze van opneming en kaarteering, die al sinds 1870 als ondeugdelijk was verlaten. Zoo is de kaarteering elders in den Archipel aanzienlijk vertraagd, zonder dat deze op Java tegelijkertijd belangrijk is vooruitgeholpen. Zelfs moesten van verschillende bladen spoeddrukken vervaardigd worden en konden 5 jaar na hare samenstelling, topografische kaarten nog niet definitief in druk verschijnen.

Dat de stand der kaarteering van Java toenmaals zooveel te wenschen overliet, werd ten onrechte geheel aan den Topografischen Dienst geweten.²⁾ Ofschoon door rationeeler regeling der werkzaamheden en het behoorlijk productief maken der landrentemetingen door *deskundig*

¹⁾ Die overgang heette toenmaals tijdelijk, men dacht door gebruik te maken van de kadasterkaarten het herzieningsplan binnen den tijd van drie jaar te kunnen uitvoeren. Men werkt echter thans nog in de Preanger en niettegenstaande de rijk met tinten en haast rebussen gelijkende vorderingskaarten, is door telkens veranderde inzichten nog niet de helft van het gewest herzien. Een gesplitste leiding kan ook onmogelijk tot rationeel werken bijdragen, alle opnemingen in een bepaalde streek behooren, ook in het belang van een goede economie, onder éénhoofdige directie plaats te hebben ook in tijden waarin de toestand van 's lands financiën niet zorgeischend is.

²⁾ Zie de bespreking van het jaarverslag van den Topografischen Dienst over 1914 in het Indisch Militair Tijdschrift van December 1915 en verder „De taak van den Topografischen Dienst” in de daarop volgende Maartaflevering van hetzelfde tijdschrift, alsmede in aflevering 4 van het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap.

personeel, de toestand wel beter had kunnen zijn, lag echter zooals uit het vorenstaande zal blijken, de hoofdschuld in het moederland en was het gebrek aan goede kaarten te wijten aan het niet treden in de voorstellen van een vroeger Legerbestuur, dat ter zake deugdelijk was geadviseerd door den toenmaligen kundigen Chef van den Topografischen Dienst, overste W. J. Havenga.

Kort na de beëindiging van de eerste opneming van Java werd een begin gemaakt met de opneming van de buitengewesten, t. w. Sumatra en Borneo.¹⁾ Hoewel de opneming van het laatstgenoemde gewest om verschillende redenen zeer urgent was,²⁾ is de bevoorrechtting echter voor een deel toe te schrijven aan de omstandigheid, dat door den tegenspoed bij het entameeren van de triangulatie van Sumatra, de triangulatiebrigade geen voldoende voorsprong had om alle op Java vrijkomende brigades te werk te kunnen stellen.

In het jaar 1912 werd ook een aanvang gemaakt met de opnemingswerkzaamheden op Celebes, althans er werd een brigade te Makasser geplaatst. Door zeer ongenoegzame voorbereiding kon toch eerst in September 1914 met de eigenlijke metingen begonnen worden. In het jaarverslag over 1913 wordt nog gezegd „met de samenstelling der veelhoeksbladen kan eerst worden begonnen, zoodra de coördinaten der punten van hooger orde en daarna die der tertiaire punten zullen zijn berekend.” Tot en met 1920 was nog maar een oppervlakte van even 4300 vierk. K. M. opgenomen.³⁾

¹⁾ Voor meer uitvoerige gegevens omtrent de geschiedenis van de kaartteering van Nederlandsch-Indië wordt o. m. verwezen naar R. F. de Seyff. Overzicht der geografische en topografische verrichtingen gedurende onze heerschappij in den Indischen Archipel; De residentiekaarten van Java en Madoera door F. de Bas; De Topografische Dienst in Nederlandsch-Indië door G. F. Soeters; Overzicht van de organisatie en werkwijze bij den Topografischen Dienst in Nederlandsch-Indië in 1901 samengesteld bij het topografisch bureau te Batavia; De Cartographie van Nederlandsch Oost-Indië door J. J. K. Enthoven in den catalogus van de koloniaal-aardrijkskundige tentoonstelling te Amsterdam van 20 Sept. — 31 Oct. 1913; de jaarverslagen van den Topografischen Dienst en verder de verschillende geschriften van W. F. Versteeg, W. J. Havenga en Prof. Dr. J. J. A. Muller. Wat den tegenwoordigen stand der kaartteering betreft, schreef majoor H. J. K. Schuitenvoerder een zeer lezenswaardige en uitstekend gedocumenteerde mededeeling voor het algemeen ingenieurscongres, dat gedurende 8 tot 15 Mei 1920 te Batavia gehouden werd.

²⁾ Hiervoor verwijzen we naar ons boekje „De werkzaamheden van den Topografischen Dienst in de Westerafdeeling van Borneo (1886—1895). Bandoeng N. V. Boekhandel Visser & Co. 1920.

³⁾ Het ware beter geweest de opneming uit te stellen tot het tijdstip dat de triangulatie voldoende voorsprong had gehad. De brigade had met het verstandige en van vooruitzien getuigende voorbeeld van 1886 voor oogen en ook in het belang van 's lands financiën, elders productiever en economischer werkzaam kunnen zijn.

De eerste topografische kaarten van Sumatra en Borneo zijn thans reeds 35 jaar oud, maar door den drang naar vooruit eenerzijds en het gebrek aan personeel anderzijds, is aan bijhouding niets gedaan kunnen worden, hetgeen om weer niet in de fout te vervallen, die vroeger op Java werd gemaakt, wel eens uitdrukkelijk gereleveerd mag worden.

Waar blijkens de voorstellen van het Legerbestuur in 1878, voor kaarten, die 20 jaar oud waren, bijhouding reeds dringend noodig werd geacht, dient thans zeker aandacht gewijd te worden aan materiaal van dubbelen leeftijd.

De binnenlandsche politieke toestand van Nederlandsch-Indië maakten tot aan het begin dezer eeuw een niet onbelangrijk deel van ons koloniaal rijk voor een zeer intensieven opnemingsarbeid als 't ware ontoegankelijk en eerst sedert dien heeft in verband met de toen op den voorgrond tredende „Buitenbezittingen-politiek”, de directe bestuursbemoeyenis met verscheidene tot dien tijd weinig bekende deelen van den Archipel een aanvang genomen en zijn ook toen eerst die landstrecken voor een geregelde opneming ontsloten. Valt er dus aan den eenen kant alle krachtsinspanning aan te wenden om in het belang van hare verdere ontwikkeling, overal waar noodig de nieuwe opneming binnen een afzienbaren tijd tot een einde te brengen, aan den anderen kant eischt de ware economie het reeds bestaande materiaal niet te laten verouderen.

„Herziening, om- en bijwerking der topografische kaarten is dan voortdurend een onverbidde eisch voor Nederlandsch-Indië, en om daaraan te voldoen, moet noodwendig een niet onbelangrijk deel van het beschikbaar technisch personeel doorlopend met herzieningsarbeid worden belast, in stede van te kunnen medewerken tot de opneming en kaartering van nog niet nauwkeurig in kaart gebrachte gedeelten van den Archipel.”¹⁾

Het zal wel niet nader gezegd behoeven te worden dat voor hetforsch aanpakken van de kaartering van den geheelen Archipel zeer veel geld noodig zal zijn, maar toch zal het om uit den noodtoestand

In de Westerafdeeling van Borneo werden in 9½ jaar tijd voor rond 665 mille (uitgaven voor sterrekundige plaatsbepalingen inbegrepen) 147661 vierk. K.M. opgenomen en in kaart gebracht. De opneming van Celebes verslond in 8½ jaar tijd reeds 389 mille, waarvoor een prestatie van slechts 4319 vierk. K.M. Weliswaar werd op Borneo op veel kleiner schaal opgenomen, doch ook dat in aanmerking genomen is op Celebes ontzettend duur gewerkt:

1e door zeer onvoldoende voorbereiding,

2e door een zeer ongunstige verhouding tusschen hooger en lager, contro-leerend en metend personeel. Maar..... de periodiekjes klopten en wie er dan om een paar ton maalt is een kniesoor.

¹⁾ J. J. K. Enthoven. De cartographie van Nederlandsch Oost-Indië. Catalogus van de Koloniale-Aardrijkskundige tentoonstelling.

van thans te geraken, dringend gebiedend zijn daaraan zoodra mogelijk en zoodra men ook overtuigd is dat de gevoteerde fondsen ook goed zullen worden besteed, op onbekrompen wijze tegemoet te komen. Men hoede zich dan voor overdreven zuinigheid en zoek gelds- en tijdsbesparing meer in een rationeële en economische werkwijze (dus anders dan die op Celebes) en in het onder prima *topografische* leiding zoo productief mogelijk maken van het werk, dan in een onvoldoend toemeten van technisch personeel. Gaat men op de thans gevolgde manier voort, dan blijft men in den vicieusen cirkel ronddraaien met geen enkel vooruitzicht er ooit uit te komen.

Men bedenke dat het geregeld bijhouden van kaarten tenslotte veel minder zal kosten dan het steeds maar door nieuw opnemen, noodzakelijk geworden door de algeheele veroudering van het kaartenmateriaal. Wat dit betreft hebben we een duren plicht tegenover het nageslacht te vervullen, in het verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal, en wij hebben geleerd, althans hebben *kunnen* leeren, dat schrielheid ten slotte verkeerd uitloopt en slechts een onevenredige verschuiving van lasten beteekent en nog wel een verschuiving bezwaard met rente op rente.

Toen in 1882 de Gouverneur-Generaal het noodig vond om, ofschoon daartoe op het einde van 1878 reeds machtiging was gegeven en alle voorbereidende maatregelen reeds waren genomen, af te zien van de triangulatie van Sumatra, gold als een der motieven, dat de (toenmalige) stand van 's lands financiën uitbreiding van den staatsdienst slechts dan gedoogde, wanneer zij onvermijdelijk en niet uit te stellen was. Daarbij werd echter over het hoofd gezien, dat het bezit van goede topografische kaarten leidt tot vermindering van uitgaven in alle bestuursaangelegenheden, waartoe een juiste kennis van het terrein een hoofdvoorwaarde is. Zonder nauwkeurige metingen, zonder topografische kaarten zal men in elk voorkomend geval opnieuw moeten beginnen met meten en daaraan telkens aanzienlijke sommen ten koste leggen, welke te zamen genomen, de uitgaven verbonden aan een goed doordachte en behoorlijk voorbereide opneming verre zullen overtreffen. Door het ontdekken van nieuwe hulpbronnen, door het openen van een tevoren onbekende landstreek voor particuliere landbouw- en nijverheidsondernemingen, zullen ook de gelden besteed aan topografische opnemingen middellijk tengevolge hebben, dat den Lande rechtstreeksche baten ten goede komen. Zooals overste Havenga veertig jaar geleden al zoo terecht opmerkte, heeft men in Nederlandsch-Indië de topografische opneming in den regel beschouwd als „le couronnement de l'édifice” met het gevolg dat men overal te laat kwam en voor spoorwegaanleg, mijnontginning en andere zaken van algemeen belang, ongeveer nergens van goede topografische kaarten kon profiteren.

Indien een veertigtal jaren geleden dergelijke kaarten hadden bestaan van de Padangsche Boven- en Benedenlanden, hoeveel sommen hadden dan (d.i. dus in een bezuinigingsperiode) bespaard kunnen worden, nu ten koste gelegd aan allerlei uitgebreide onderzoekingen voor den spoorwegaanleg van de Ombilienkolenvelden naar de kust en het is zelfs aan te nemen, dat het bestaan dier rijke kolenlagen eerder bekend zou zijn geweest of althans, dat men vroeger tot de exploitatie daarvan was overgegaan. Men behoeft echter niet eens zoover terug te zien, het tegenwoordige geeft voldoende voorbeelden van de schadelijke gevolgen van het gemis van goed kaartenmateriaal, we kunnen wat dit betreft bijv. wijzen op de ontdekking van de waardevolle mijnen op Celebes. Nog erger, toen ruim tien jaar geleden begonnen werd met den aanleg van de spoorlijn Cheribon—Kroja, kon noch voor het lijngedeelte in Cheribon, noch voor dat in Pekalongan, gebruik gemaakt worden van goede topografische kaarten. *For shame.*

Gelukkig werd de Koninklijke machtiging op het van verschillende kanten aangevallen ¹⁾ gouvernementsbesluit van 2 Juni 1882, No. 10 niet verleend en kon in 1883 een aanvang gemaakt worden met de triangulatie van Sumatra, maar in stede dat, zooals was voorgesteld, de triangulatieafdeeling met een majoor of kapitein als chef, zou bestaan uit een rekenbureau onder een kapitein of luitenant, waaraan toegevoegd een opzichter rekenaar en voorts twee sectiën, elk ter sterkte van een kapitein of luitenant-chef, twee luitenants-assistenten en zes geëmployeerden (onderofficieren en militairen beneden dien rang) werd de formatie vastgesteld op een majoor- of kapitein-chef, drie ondergeschikte officieren en zes onderofficieren, dus nog niet op de helft. En om de kosten van de triangulatie te dekken, werd het aantal opnemingsbrigades van zes op vier gebracht, elk ter sterkte van twee officieren en negen ondergeschikte opnemers. ²⁾ Toen later de opleidingsbrigade werd opgericht, geschiedde dit alweer ten koste van een opnemingsbrigade en van die verkeerd toegepaste bezuiniging worden thans nog de wrange vruchten geplukt.

Het gevolg van het verminderen van de voorgestelde sterkte is geweest, dat de triangulatiebrigade, ondanks ingespannen werken onder leiding van kundige geodeten als Professor Dr. J. J. A. Muller, Ir. S. A. Blok en Ir. J. H. G. Schepers, steeds moeite had om de opneming vòòr te blijven en meermalen geen economische werkwijze gevolgd kon worden. In het belangwekkend „Kort overzicht van de primaire

¹⁾ Zie o. m. Prof. Dr. J. J. A. Muller. Driehoeksmetingen in Nederlandsch-Indië, 1873—1913. Catalogus Koloniaal-Aardrijkskundige Tentoonstelling, 20 September—31 October 1913.

²⁾ Daar tegelijk met de oprichting van de triangulatiebrigade de zooveel duurder geograafische dienst werd opgeheven, sneed het bezuinigingsmes van twee kanten.

en secundaire triangulatie van de Oostkust van Sumatra" ¹⁾ door laatstgenoemde geodetischen ingenieur, thans ook buitengewoon hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng, lezen we: „De omstandigheid, dat de triangulatiebrigade zoo spoedig na hare tewerkstelling op Sumatra's Oostkust reeds coördinaten moest opleveren voor de grensmetingen, is (evenwel) niet bevorderlijk geweest voor den breeden opzet en de economische regeling der werkzaamheden. Tot 1914/15 zat de opnemingsbrigade voortdurend op de hielen, gedeeltelijk ook als gevolg daarvan, dat in de critieke jaren 1911, 1912 en 1913 niet beschikt kon worden over een voldoende aantal volleerde hoekmeters. ²⁾ Eerst na 1914 heeft de triangulatie zich aan de greep van de opnemingsbrigade kunnen ontworstelen.”

Zoo kunnen er nog talrijke voorbeelden worden aangehaald, dat door gebrek aan personeel niet met die vlotheid gewerkt kon worden als door de leiders wel gewenscht werd. Nauwelijks dacht men hier of daar een voldoende voorsprong te hebben of al spoedig bleek de hoop weer ijdel te zijn. In het verslag van de triangulatiebrigade over 1920 wordt bijv. gezegd: „In verband met het steeds grooter incompleet aan hoekmeetpersoneel bij de brigade werd besloten, dat de hoekmetingen zich voorloopig zullen bepalen tot die gebieden, waarvan de gegevens binnenkort beschikbaar moeten zijn voor den eigen dienst. De metingen op Lombok, Banka en Zuid- en Midden Celebes werden daarom stopgezet en alle beschikbare hoekmeters te werk gesteld in Boven-Djambi en de Minahassa.” Het stopzetten van werkzaamheden, waardoor de met moeite verkregen locale kennis weer verloren gaat, open gekapte paden en toppen weer dicht groeien, enz. enz., kan geen andere gevolgen hebben dan dat de uitgaven in de toekomst aanmerkelijk zullen stijgen.

Alleen groot opgezet werk kan tot besparing leiden. In 1911 rekenden we uit dat bij benadering kan worden aangenomen dat het nuttig effect van een tweemaalige bezetting van een station staat tot dat van een éénmalige als 3:2 en dat van een driemaalige tot dat van een éénmalige als 2:1. Het zal dus zaak zijn om stations af te meten en geen opdrachten te geven voor de verzameling van de gegevens voor de berekening van een bepaald aantal punten, zooals we dat vroeger in Semarang haast zonder noodzaak zagen geschieden.

Sedert 1912 is het aantal opnemingsbrigades op vijf gebracht en daar de sterkte van een brigade thans twee officieren en vijftien opnemers beneden dien rang bedraagt, is wat beschikbare werkkrachten

¹⁾ Jaarverslag Topografische Dienst 1916, bladz. 139

²⁾ Ook door het niet op prijs stellen van het behoud van uitstekende krachten kort vóór en tijdens die critieke jaren.

betreft een grooten vooruitgang te constateeren. Door de onttrekking van een groot deel van het personeel aan de opneming der buitengewesten als een dadelijk gevolg van den wereldbrand, kon echter niet voldoende van de groote uitbreiding geprofiteerd worden en is de kwantiteit der opneming buiten Java belangrijk achteruit gezet. In Zuid-Sumatra zien we van 1906 tot 1914 de opgeleverde hoeveelheid steeds stijgen om daarna tot minder dan de helft terug te loopen,¹⁾ ter Sumatra's Oostkust wordt het maximum bereikt in 1916, daarna gaat het crescendo naar beneden om in 1920 zelfs minder dan een kwart te worden.²⁾

Zou nu de vorenbedoelde ongunstige omstandigheid geheel op rekening gesteld kunnen worden van de ontredde van de wereldorde en indirect ook op die van de ongunstige beschikking op de voorstellen van 1878, dus geheel aan uitwendige factoren kunnen worden toegeschreven, dan was er tegelijk met de hoop op terugkeer van betere tijden ook te verwachten, dat alles zich weer ten goede zou herstellen, doch wat dat betreft zijn we zeer pessimistisch gestemd. Helaas vertoonen zich toch gedurende de laatste jaren andere en zelfs zeer bedenkelijke verschijnselen van internen aard, die een ernstig beletsel vormen voor de richtige ontplooiing van de volle werkzaamheid van den Topografischen Dienst. We hebben hier het oog op de gebrekkige aanvulling van de leidende krachten en een duidelijk merkbare *topografische* inzinking. Deze ontwrichtende factoren zijn toe te schrijven aan het feit, dat de dienst na het aftreden van generaal Enthoven te veel *administratief* en te weinig *technisch-wetenschappelijk* werd beheerd. Aan het hoofd van den dienst behoort te staan iemand van erkende *topografische* bekwaamheid, met breede ontwikkeling, organiseerend talent en bezielend vermogen, waarvoor een keus gedaan dient te worden uit de oudere *topografische* officieren.³⁾ Zonder daarmede maar iets te kort te willen doen aan diens geschiktheid voor opnemingswerkzaamheden, zijn terreinblik, teekenvaardigheid en ijver, waren vorenbedoelde eigenschappen bij den vorigen dienstchef niet, of althans niet in voldoende mate aanwezig, waardoor hij tot het laatst toe brigadechef is gebleven en zich niet op het standpunt van „Hoofd van den Dienst” wist te stellen.

Aan het overwegend administratief beheer wijten we het ook, dat toen tien jaar geleden de keus van een opvolger aan de orde kwam, met volkomen voorbijzien van het gewicht der vakeischen, alleen tijdelijke ancienniteitsvoorrechten, dus louter bureaucratisch-formalistische over-

¹⁾ In 1907, 1914 en 1920 resp. 4183, 14362 en 6919 vierk. K. M. Jaarverslag Topogr. Dienst 1920, bladz. 38.

²⁾ In 1912, 1916 en 1920 resp. 1311, 3478 en 827 vierk. K.M. Alsvoren bladz. 42.

³⁾ Zie ook Dr. J. W. Yzerman. Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal. Vergadering op 5 Maart 1918.

wegingen den doorslag gaven.¹⁾ De toenmalige candidaat was ongetwijfeld een goed hoekmeter en astronomisch waarnemer, ook geen onverdienstelijk bureaucraat, maar kon overigens op topografische noch geodetische talenten bogen en moest — *mirabile dictu* — nog voor een korten tijd bij een opnemingsbrigade gedetacheerd worden om zich *te bekwamen voor de betrekking van sous-chef.*²⁾

De beroering, die door de keuze werd te weeg gebracht buiten beschouwing latende, was de instelling van de betrekking van sous-chef al een groote misgreep op zich zelf,³⁾ omdat daardoor de toekomst en het rustig dienen der overige officieren ernstig in gevaar werd gebracht. Dat bleek duidelijk toen van officieele zijde het betoog kwam, dat het dienstbelang een groote continuïteit eischt in de leiding van den dienst en ook in verband daarmee een aan de orde gestelde, zoowel het belang van den dienst als dat der officieren dienende positieverzekering niet gewenscht voorkwam.⁴⁾

We zullen verder in het midden laten of de continuïteitsidee het dienstbelang werkelijk op de een of andere manier ten goede is gekomen, maar mocht zij eenig tastbaar voordeel hebben opgeleverd, dan is dit ontzettend duur gekocht. Het opofferen, althans het niet prijs stellen op het behoud van topografische coryphéén als bijv. de toenmalige kapiteins A. Franssen Herderschée, G. E. Hoedt, J. C. Lamster en

¹⁾ De eischen voor sous-chef werden vastgesteld na de keuze. Einde 1917 werd na een korte voorgeschiedenis, doch het topografisch element nog steeds uitschakelende, aan die eischen toegevoegd: een zoodanige algemeene ontwikkeling bezitten als wordt vereischt voor het vervullen van de betrekking van Hoofdofficier op het hoofdkantoor. M. a. w. iemand moet voldoen aan den eisch, die vereischt wordt, zonder nadere omschrijving van den eisch; dat er veel houvast in zit, kunnen we niet direct zeggen.

²⁾ Jaarverslag Topogr. Dienst 1911, blad. 56.

"There are more things in Heaven and earth, Horatio,

Than are dreamt of in your philosophy."

Shakespeare, Hamlet 1:5

³⁾ Indien het bepaald noodig is het hoofdkantoor van den Topografischen Dienst te versterken met een technische kracht, is het veel logischer daarvoor bij toerbeurt een der oudere officieren met rijke *topografische* ervaring aan te wijzen. Door echter prijs te stellen op het behoud van geroutineerde leiders, dus groote continuïteit in de directie van de werkzaamheden buiten, behoeft de algemeene contrôle niet in peuterige kleinigheden te vervallen en is een sterke en kostbare encadreering van het hoofdkantoor totaal overbodig.

⁴⁾ Dit tijdschrift Maartaflevering 1914, blad. 384. Evenals met zijn overige beweringen was schrijver ook met het in het geding brengen van de continuïteitstheorie niet echter erg gelukkig. Indien de voordeelen van continuïteit werkelijk zóo groot zijn, had de voor twee jaar geleden gepensioneerde dienstchef op zijn vroegst moeten aftreden even voor de benoeming van een jonger officier tot legercommandant en had dan, geheel in de lijn van het betoog, vervangen moeten worden door een jong majoor. Maar.... „alles wat om te beginnen wenschelijk en lofwaardig heeten mag, verkeert zich als van zelf tot verkeerdheid en zal op den duur zijn bedenkelijkheid openbaren."

(*Professor G. J. P. J. Bolland. De teekenen des tijds.*)

H. Philippi, indirect ook op dat van een kundig geodeet als kapitein N. W. van Gelder, getuigde in elk geval van weinig vooruitzien en een hoogst subjectieve opvatting van het dienstbelang, wellicht ook van eenige zelfoverschatting.¹⁾

De bureaucratisch-formalistische oplossing van een buitengemeen belangrijke aangelegenheid heeft intusschen voor de aanvulling van het officierskorps van den Topografischen Dienst *de* vèrdragende en noodlottige gevolgen gehad, die toenmaals zoo ten rechte reeds voorspeld werden en ook met groote zekerheid voorspeld *konden* worden.²⁾

Voor een paar decennia terug was de Topografische Dienst bijzonder in trek bij jonge officieren, die bij den troep al wat hadden medegemaakt en zich te velde reeds hadden onderscheiden, dus ook bij hun wapen van een goede toekomst verzekerd konden zijn, maar, niettegenstaande ook hunne *topografische* verdiensten, ondervonden juist *zij* tenslotte niet die waardeering, waarop zij zonder zelfverhooging aanspraak konden maken. Zoo werd onvoldoende geprofiteerd van met veel moeite verworven vakkennis en ervaring en werden in slechte koopmanschap de verkregen talenten begraven in stede er mede te woekeren.

In het voorbericht van het jaarverslag van den Topografischen Dienst over 1920 wordt door den dienstchef de slechte aanvulling van zijn dienst in verband gebracht met de slechte aanvulling van het officierkorps in het algemeen en zoo wordt krampachtig vastgehouden aan het dwaalbegrip en de bureaucratische formule, dat de onvoldoende toeloop *alleen* onder den invloed staat van oorzaken onaf-

¹⁾ Wat continuïteit in de leiding betreft, klomk nog kort geleden een sympathieker en meer bescheiden geluid in den Volksraad. Wij en zeer zeker velen met ons, zouden het, onverminderd de groote hoogachting voor de overige tegenwoordige opperofficieren, werkelijk een legerbelang achten indien een hoogstaand man en every inch een militair als generaal (i. K. Dijkstra nog geruimen tijd in functie zou blijven. In het afdeulingsverslag (begrooting 1922) werd ook in dien geest een wensch geuit, doch Zijne Excelentie was van oordeel dat anderen het ook wel konden en hechte meer gewicht aan continuïteit in de richting, d. i. dus een *objectieve* opvatting.

²⁾ In de Nieuwe Courant van 31 October 1911 werd reeds melding gemaakt van de grief van de officieren van den Topografischen Dienst over hun onzekere positie en aangeteekend, dat aan die grief niet vreemd kon zijn een uitlating van het diensteommando, dat op het behoud van kapiteins, die langer dan drie jaar in hun rang werkzaam waren, geen bijzondere prijs werd gesteld.

Verder werd *toen* al gewezen op een zich teekenend verloop en in verband daarmee opgemerkt, dat een verdere exodus onder de goede krachten van het korps, niet anders dan een zeer betreurenswaardige verworping van den zoo gunstig bekenden Topografischen Dienst na zich zou slepen.

In hetzelfde blad van 22 October 1913 lezen we, dat jonge energieke officieren zich niet meer tot den dienst aangetrokken gevoelen, zij spiegelen zich aan de teleurstellingen, die oudere collega's moesten ondervinden.

hankelijk van toestanden bij den dienst zelf.¹⁾ Daarbij wordt echter vergeten, dat de weinige ambitie voor den dienst al bleek nog lang voordat de aanvulling van het officierskorps in het algemeen zòo bedenkelijk was. Zeer toevallig begon juist in 1912 een vrijwillige exodus en vroegen al officieren pas in opleiding, geheel ongedwongen hun ontslag. Verder is het zeer eigenaardig dat de bewering alsof het leger niet bij machte zou zijn het officierskorps van den Topografischen Dienst op sterkte te houden,²⁾ slechts zes bladzijden verder in *hetzelfde* verslag weer wordt tegengesproken. Daar toch deelt de chef van de opleidingsbrigade, aan wiens beschouwingen we meer practische waarde moeten toekennen, mede, dat niet minder dan 5 officieren in opleiding den Topografischen Dienst verlieten. Drie officieren gaven na slechts zes maanden in opleiding te zijn geweest *en hun proef goed te hebben afgelegd* (cursiveering aangebracht v. R.) er de voorkeur aan naar hun wapen terug te keeren. Hieruit zou dus volgen dat het gebrek aan leidende krachten niet aan onmogelijkheden bij de aanvulling ligt, maar aan het feit, dat goede ambitieuze officieren na korte kennismaking met den dienst „met minder opwekkende voorbeelden van teleurgestelde verwachtingen en promotiegrillen voor oogen”, geen werkkring wenschen te aanvaarden, die hen, ondanks zwaar en hard werken, een toekomst biedt, die eerst in de *zoo veelste* plaats afhankelijk is van *topografische* verdiensten.³⁾

In evenbedoeld voorbericht wordt ook gezegd dat reeds aan den Minister van Koloniën het verzoek werd gedaan om maatregelen te nemen tot uitzending van personen met landmeetkundige voorpractijk, *desnoods vreemdelingen*,⁴⁾ teneinde bij den Topografischen Dienst na

¹⁾ In 1914 werd door majoor A. van Lith in een bestrijding van een artikel van kapitein J. C. Lamster, de bewering alsof gebrek aan personeel dreigde te ontstaan door toestanden bij den dienst zelve „volkomen onjuist” genoemd en door schrijver vermeend dat een enkel woord van protest tegen de gegeven „scheeve” (sic) voorstelling van zaken niet achterwege mocht blijven. (Dit tijdschrift Maartaflevering 1914, bladz. 376). De tijd heeft geleerd dat kapitein Lamster de situatie treffend juist inzag.

²⁾ Terwijl we dit artikel nazien, bereikt ons het bericht, dat een jong intelligent brigadechef verzocht bij zijn wapen teruggeplaatst te worden, omdat hij zich niet kan vereenigen met de toestanden bij den Topografischen Dienst.

³⁾ Dit tijdschrift, Novembernummer 1913, bladz. 1463.

⁴⁾ We cursiveeren. Desnoods vreemdelingen voor de stereoautogrammetrie (Extra bijlage Indisch Militair Tijdschrift No. 42, blz. 7), desnoods vreemdelingen om als brigadechef op te treden, zoo wordt de goede oude Topografische Dienst langzamerhand een vreemdelingenlegioen, een valuta-gedrocht en dit als een rechtstreeksch gevolg van het feit, dat men dien dienst voor ons Hollanders door tijdig in te grijpen, niet aantrekkelijk wist te maken en *continu* de beste krachten liet ontglippen. In dit verband vragen we ons af hoe de toestanden geweest zouden zijn, indien men een schitterend figuur als A. Franssen Herdersché de plaats had toegewezen, die hem ver boven anderen toekwam. In geen geval zou men zich dan thans desnoods met vreemdelingen moeten behelpen.

behoorlijke opleiding en voorbereiding, tijdelijk de plaats in te nemen van een aantal officieren. Hoewel zooals we reeds opmerkten, het topografisch moment bij den Topografischen Dienst niet meer van overwegend belang schijnt te zijn, dient er echter toch ernstig op gewezen te worden dat de beste landmeter nog een slecht topograaf kan zijn. Wordt in vlak terrein voor het opnemen geen bijzonderen aanleg vereischt, geheel anders wordt het in bergterrein: daar kan het opnemen een *kunst* worden genoemd, welke slechts langzaam en door vele, overigens goed ontwikkelde menschen nimmer wordt geleerd. *Voor zoover de leiders betreft, is topografie met alles wat er bij behoort, kunst en intellect tegelijk.*

Vroeger werd voor het overgaan bij den Topografischen Dienst onverbiddelijk als eisch gesteld: geschiktheid en aanleg voor opnemingswerkzaamheden in bergterrein; voldeed de candidaat hieraan niet en was er voor hem na gunstig afgelegd examen geen plaats bij de triangulatiebrigade, dan keerde hij zonder eenig pardon naar den troep terug. Helaas is men in de laatste jaren al met de eischen moeten gaan transigeeren,¹⁾ maar thans personen te laten uitkomen van wier topografischen aanleg

In een onderhoud tusschen den eersten Indischen hoofdredacteur van „De Indische Post” en den afgetreden Gouverneur Generaal op diens landgoed Ysselvliedt, verklaarde de heer van Limburg Stirum o.m. niet te weten, waaraan het gebrek aan belangstelling in- en het tekort aan persoonlijke steun voor Indië te moeten toeschrijven. Zou het zich afzijdig houden van den Indischen Gouvernementsdienst niet voor een deel geweten moeten worden aan de decepties, die mannen van de daad, als de hiervoren genoemde oud-overste ten slotte moesten ondervinden?

¹⁾ In het verzoekschrift, dat dd. 1 December 1918 door de Nederlandsch-Indische Officiersvereniging tot het Legerbestuur werd gericht om voor den Topografischen Dienst te geraken tot een gesloten formatie met een eigen promotie, werd er o.m. op gewezen, dat de aanvulling van het korps officieren-topograaf slechts mogelijk was door te transigeeren met de eischen. Zooals haast van zelf spreekt werden de *practische* eischen bedoeld — het voldoen daaraan is tenslotte beslissend — dus werd het niet noodig geacht, dat nog eens speciaal te doen uitkomen, maar juist daardoor kon een haakje gevonden worden om een ontkenning aan op te hangen. In het advies aan Z. Exc. den Commandant van het Leger werd n.l. aangeteekend, dat nog nimmer candidaten waren toegelaten, die volgens het vastgestelde (theoretische) examenprogramma niet hadden voldaan. We willen geenszins beweren dat zulks onjuist was, maar . . . het in het verzoekschrift aangevoerde motief werd niet ontzenuwd, men had even goed kunnen zeggen; een bureaucraat is nog geen goed topograaf, ook dat is juist. Zoo is de bureaucratie (dit tijdschrift, Januarinummer 1922, bladz. 22) „een desorganiseerend element geworden, dat een remmende werking uitoefent op den zoo hoog noodigen toeloop van nieuw personeel, dat de oorzaak is dat het steeds grooter wordende personeelgebrek den geregelden gang van den bestaanden dienst bedreigt en de uitbreiding daarvan voorshands in pijnlijke mate belemmert, ook dat de personeelsvoorziening een vraagstuk is, dat zich hoe langer hoe meer op den voorgrond dringt en alle andere dreigt te overschaduwen”.

niets bekend is en waarvoor men geen débouché heeft, lijkt ons een dure en gevaarlijke proefneming.¹⁾ Het miskennen van de groote waarde van- en het ontzeggen van de eerste plaats aan „het *topografische* moment”, zal bij den Topografischen Dienst wis en zeker tot een débacle voeren.

Nu gebleken is dat de dienst wel degelijk uit het leger aangevuld kan worden, zal het alleen zaak zijn om niet op zoo'n roekeloze en van weinig economisch inzicht getuigende manier met ervaren krachten om te gaan en de oude ambitie voor den topografischen werkring weer op te wekken. Daarvoor moet echter de tot dusverre gevolgde struisvogelpolitiek onherroepelijk in den ban gedaan worden en is het noodig te erkennen dat de Topografische Dienst bij de jeugdige troepen-officieren en hun natuurlijke raadgevers, d.w.z. hun compagnies- en korps-commandanten, in discredit is gekomen *door toestanden bij den dienst zelf*. Het is dan volstrekt niet noodig overmatig met den geldbuidel te rammelen, maar men zoek het in de eerste plaats in idealistische factoren. De topografische arbeid is op zich zelf reeds een voldoening, maar men moet hem kunnen beschouwen als een levenstaak en er zich rustig aan kunnen wijden, dus niet gehinderd worden door promotieproblemen, bureaucratische weerleggingen, gelegenheidseischen, continuïteitstheorien en dergelijke zenuwstorende buitenissigheden. Het voorrecht om na de pensionneering de verworven topografische kennis elders te kunnen exploiteeren,²⁾ is er een van zuiver theoretischen aard en het dienen met zoo'n perspectief kan trouwens den dienst nooit ten goede komen.

Thans komen we aan *de topografische inzinking*. Bij het behandelen dezer aangelegenheid steilen we echter uitdrukkelijk op den voorgrond, dat geen enkel verwijt gedaan kan worden aan de leiding van de verschillende onderdeelen van den dienst, integendeel, evenals vroeger wordt daar over het algemeen met veel ijver en toewijding gediend. De fout der laatste jaren is dat de afdeelingen in te los verband werken. Voor de trouwe en aandachtige lezers van de jaarverslagen³⁾ zal dit

¹⁾ Als een der nadeelen van de gesloten formatie werd genoemd, dat een officier, die om de een of andere reden de geschiktheid voor den Topografischen Dienst zou hebben verloren — hoezeer de dienstbelangen zich daartegen ook zouden verzetten — niettemin bij dien dienst gehandhaafd zouden moeten blijven. Waar zal men nu moeten blijven met de vreemdelingen?

We onderschatten het dienstbelang volstrekt niet, hebben zelf de belangen van den dienst steeds boven onze persoonlijke belangen gesteld, maar wil het „dienstbelang” werkelijk argumentatieve waarde blijven behouden, dan scherme men er niet te veel mede. We zagen tot welk een ontwrichtend resultaat het dienstbelang van de continuïteit heeft geleid!

²⁾ Dit tijdschrift, Maartnummer 1914, bladz. 384.

³⁾ Helaas moeten we constateeren dat ook het gehalte der verslagen in de laatste jaren achteruit gaat. Hoewel het zijn nut kan hebben door het officieele gedeelte wetenswaardigheden heen te vlechten, die wel niet direct met het

geen openbaring zijn, verschillende brigadeverslagen zijn gesteld alsof zij rechtstreeks aan de Regeering gericht zijn. In de werkwijzen zit dikwijls geen eenheid.

Het zou ons te ver voeren alle verschijnselen te bespreken, die op de topografische inzinking duiden en daarom volstaan we met slechts enkele punten aan te roeren, waarvoor we in hoofdzaak zullen putten uit de jaarverslagen van den dienst, dus uit een officieele bron, die begane fouten, mislukkingen e.d. zeker niet overdreven voorstelt. Om te beginnen wijzen we bijv. op het fiasco in Rembang, waar niettegenstaande herhaalde inspecties door het hoofdkwartier, tenslotte door de Inspectie voor de Landelijke inkomsten geconstateerd moest worden, dat de nauwkeurigheid der landrentekaarten zeer veel te wenschen overliet.¹⁾ Zoo werd bijna een ton verspild, maar het geld was toen nog niet duur en de toestand van 's lands financiën was nog niet zorgeschend, dus zoo'n kleinigheid rekende niet mede.

In hetzelfde jaar bleek dat de aansluiting van het driehoeksnet van Cheribon met dat van Pekalongan niet klopte,²⁾ hetgeen alleen moet worden toegeschreven aan onvoldoende algemeen toezicht en het miskennen of niet toepassen van den grooten stelregel: „meten van het groote in het kleine”. In een ander deel van het gewest werd het werk zeer omslachtig opgezet. Aan de hand van het jaarverslag over 1912 deelt kapitein J. C. Lamster mede³⁾ dat voor het zuidelijk kadasternet een meetplan werd opgemaakt om op een oppervlakte van ruim 1000 vierk. K. M. maar even 40 punten secundair vast te leggen. „Vergelijkt men deze hoeveelheid bijv. met het reeds zeer dicht met secundaire- en hulppunten der derde orde bezette Pekalongan, dan is de dichtheid van secundaire punten in Zuid-Cheribon tweemaal zoo groot, ook al rekent men in Pekalongan de hulppunten der derde orde

behandelde onderwerp in verband staan, hoede men zich voor overdrijving. De verslagen mogen niet ontaarden in een gids voor toeristenverkeer, evenmin dienen om reclame te maken voor Halimoen-voort of zoo iets.

Ook streve men naar punctualiteit wat feiten en cijfers betreft en naar goed en ernstig werk. In het verslag over 1919 treffen we van vroegere, hoogst verdienstelijke chefs van den dienst biografieën aan, die ontleend zouden kunnen zijn aan „Pak me mee” of „De Prins”. Van een gewezen brigadechef (A. J. P. J. Vogel) worden bijzonderheden verteld, die er vlak naast zijn.

Het officieele verslag over 1920 vervalt telkens in onbeteekenende herhalingen, de stijl is op sommige plaatsen slecht verzorgd, de zinnen zijn dikwijls moeielijk geconstrueerd. Nog vóór dat de vreemdelingen gearriveerd zijn, maakt men zich al schuldig aan germanismen, dat belooft wat voor de „bearbeiding” van de volgende verslagen. (Het niet officieele gedeelte is daarentegen slechts te roemen — vooral de beschrijving van de periode Eindhoven en het opstel over den Top van den G. Lawoe — en steekt wat verzorging betreft ver boven dat in het verslag 1919 uit).

¹⁾ Jaarverslag Topogr. Dienst 1915, bladz. 150.

²⁾ idem bladz. 87.

³⁾ Dit tijdschrift Aprilnummer 1914, bladz. 522.

mede. Voor iemand, die weet welk een tijdroovend werk het vastleggen van secundaire punten is, is het duidelijk, dat het bijna niet anders kan of er moet stagnatie komen, wanneer op deze wijze gewerkt wordt. Wanneer men ter besparing van tijd van bestaande metingen gebruik wil maken, moet men ook de handigheid hebben om het middel niet erger te doen worden dan de kwaal."

Het schuiven van de schuld in Rembang op het personeel en in Cheribon op de brigadechefs (althans wat het niet sluiten van de driehoeksnetten betreft),¹⁾ komt ons zeer onbillijk voor. De achteraf geconstateerde onregelmatigheden met de daaraan verbonden financiële consequenties hadden bij tijdige deskundige beoordeeling van het werkplan gedurende de algemeene inspecties, niet *mogen* en ook niet *kunnen* voorkomen.

De Permanente Commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden, die „mits het tevens noodig geachte *centrale toezicht* naar behooren wordt uitgeoefend",²⁾ een stelselmatige en zooveel mogelijk volkomen samenwerking tusschen de verschillende diensttakken van algemeen bestuur benevens het voorkomen van het herhaalde malen opmeten van eenzelfde terrein mogelijk maakt, is ernstig in haar taak tekort geschoten.³⁾ Zij heeft bijv. niet kunnen beletten, {dat zelfs bij den Topografischen Dienst, het doel dat met hare instelling werd beoogd, niet is nagestreefd geworden en dat meermalen metingen op kleinere schaal aan die op grooter schaal vooraf gingen, dus het tegendeel van economisch werd gewerkt.

Zoo werden ook door de landrente-opnemingsbrigades de hoeken voor de bepaling der horizontale ligging van talrijke punten der vierde orde gemeten, zonder tegelijk even de metingen te verrichten voor de berekening van de hoogte dier punten, een werk van nog geen kwartier. Later moesten voor de bewerking van de topografische kaart van dezelfde streek weer afzonderlijke tournées worden uitgeschreven om ten koste van *veel tijd en geld* de vroeger reeds bezochte punten nogmaals te bezetten.⁴⁾

¹⁾ De bijzondere verzorging van het kadasternet geschiedde onder leiding van iemand, die *volgens de bepalingen* zeer goed had voldaan als chef van de triangulatiebrigade en.... waar de hoogere geodesie aan het woord is past ons een diep stilzwijgen.

²⁾ Jaarverslag Topogr. Dienst 1920, bladz. 81.

³⁾ Onder de ruim 30 commissies, die in de inhoudsgave van deel II der Regeeringsalmanak 1922 met vette letters zijn opgenomen, komt de Permanente Commissie zelfs niet eens voor, zòò is zij in het vergeetboek geraakt.

⁴⁾ Zie jaarverslag Topogr. Dienst 1918, bladz. 12. Hier wordt gezegd: dat bij het bepalen van de punten der vierde orde uitteraard (sic!) geen zenits-hoeken werden gemeten. Het is ons onbekend van welke stommiteit die uitspraak is, maar wel weten we dat de steller van het oorspronkelijke verslag zulk een — s. v. v. — apërte dwaasheid niet heeft kunnen neerschrijven. Ook het onwettende en zinledige „uitteraard", dat niettegenstaande de overcomplete *t*, in zijn algemeenheid niets zegt en meestal moet dienen om onmacht tot motiveeren te verbergen, kan onmogelijk van hem zijn.

Niettegenstaande als een vaststaand beginsel is aangenomen om metingen van eenig belang steeds te doen berusten op een behoorlijken wiskunstigen grondslag, was het mogelijk dat in de Vorstenlanden landrentemetingen werden uitgevoerd zonder voorafgaande triangulatie en dat kaarten werden vervaardigd, die wellicht in klein bestek voor het dadelijk beoogde doel toereikend waren, maar waarbij overzichtskaarten werden samengesteld *waarvan het horizontaal verband zelfs voor een schetskaart als zeer onvoldoende aangemerkt moet worden.*¹⁾

Hoewel het streven er op gericht moet zijn om bij nieuwe triangulatie geheel de werkwijze van de triangulatiebrigade te volgen,²⁾ zien we bij de nieuwste opneming van Batavia, zonder herbepaling in netverband van de punten der tweede orde, hoofdzakelijk van met den theodoliet bepaalde punten der vierde orde gebruik maken en dat in weerwil van de in Semarang opgedane ervaring, dat vooral voor metingen op groote schaal, die toch weldra ook in Batavia zullen plaats hebben, strenge eischen gesteld moeten worden aan de nauwkeurigheid in de bepaling van de ligging der punten ten opzichte van elkaar.³⁾ De ondervinding leert ook, dat het hoogst noodig is om de punten der tweede orde behoorlijk vast te leggen.⁴⁾

Hoewel de topografische opneming van Java reeds van 1849 dateert, werden van een deel der Preanger Regentschappen nog kaarten vervaardigd, die een schetsmatig karakter dragen.⁵⁾ Elders ziet men de metingen van hoofdwegen controleeren door daarop in groote bogen secundaire wegen aan te sluiten (afdeeling Oeloe Soengai der Zuideren Oosterafdeeling van Borneo),⁶⁾ dat was in onzen jongen tijd een motief geweest om ongeschikt te krijgen voor opnemingswerkzaamheden en ... terecht.

¹⁾ Jaarverslag Topogr. Dienst 1916, bladz. 64.

²⁾ In dit verband vragen we ons af wat beoogd wordt met het detachereen van officieren bij de triangulatiebrigade. Zeker toch wel de toepassing van de deugdelijke lessen van den heer Schepers in de praktijk. Of wordt slechts een zuiver administratief voorschrift opgevolgd?

³⁾ „Een polygoonmeting tusschen T-punten (punten der derde orde) is in dit vlakke terrein verre te verkiezen boven de vastlegging aan de Q-punten (punten der vierde orde), welke onder ongunstige snijdingen werden bepaald. De uit de polygoonmeting en de berekening der coördinaten van de standpunten verkregen waarde voor de ligging dezer Q-punten, werden als juist aangenomen en in de registers vermeld.” Zoo worden de paarden weer achter den wagen gespannen, l'histoire se répète en „se répètera”, wanneer getransigeerd wordt met de driehoeksmetingen. Jaarverslag Topogr. Dienst 1918, bladz. 96.

⁴⁾ Op bladz. 13 van het jaarverslag van den Topogr. Dienst over 1920 wordt gezegd, dat een der stations moet worden overgemeten omdat de hier verkregen ongunstige resultaten te wijten zijn aan het feit, dat de punten van hooger orde vroeger niet netsgewijze werden bepaald.

⁵⁾ Jaarverslag Topogr. Dienst 1920, bladz. 29.

⁶⁾ idem bladz. 56.

In het Indisch Militair Tijdschrift van November 1920 bespreekt een lokaal bekend persoon de nieuwe schetskaart van Djambi, schaal 1: 250000 en bijgewerkt tot en met 1919, herdruk 1920 en zegt dat de kaart niets anders is dan een reproductie van de oude kaart schaal 1: 300000 van 1910. Het eenige verschil zit in de schaal en in de tint, welke men aan het gebergte heeft gegeven. Op de oude kaarten waren de bergen en heuvelruggen aangegeven door gearceerde rupsjes, op de nieuwe heeft men de rupsen een tint gegeven, vloeiende van donkerbruin tot lichtbruin. Overigens heeft men den inhoud van de oude kaart overgenomen. Tal van kampongs op de nieuwe schetskaart (bijgewerkt t/m 31-12-'19) bestaan al sinds 1917 niet meer, niet verharde wegen zijn voetpaden geworden, voetpaden zijn verdwenen, de uitgestrektheid der moerassen is niet bijgewerkt, enz. enz. Van de zijde van den Topografischen Dienst spreekt men van een te betreuren verzuim en wentelt overigens elegant de schuld van zich af, ditmaal op den generalen staf.

Men had de gegevens niet gekregen, (het administratief beheer!) maar o.i. moet de Topografische Dienst zelf speuren en waakzaam zijn. Bovendien om met prof. kolonel Becker te spreken „eine Karte umzudrucken und in ein neues Kleid zu stecken, die in sich so viele Unvollkommenheiten topographischer Art tragt hiesse Einem Sand in die Augen streuen; denn unter einem neuen Kleid sucht man auch etwas innerlich Neues”.¹⁾

Over het gesukkel met de zoogenaamde wegenkaart voor den Generalen Staf, zullen we kort zijn. Wanneer de archieven behoorlijk intact waren gebleven en op de minuutplannen der landrentebladen de hoogtelijnen over de wegen waren getrokken, had bedoelde kaart al lang gereed kunnen zijn en waren de kosten aanmerkelijk geringer geweest. Bij een stelselmatigen opzet en een behoorlijke bijhouding van de kaartering, moet elke verlangde kaart op kleine schaal binnen zeer korten tijd samengesteld kunnen worden. In het tegenovergestelde geval is, zooals uit het hierbesproken geval overtuigend blijkt, telkens een massa overbodig werk te doen. Thans zijn de enkele voltooide bladen al van twijfelachtig gehalte, zoodat „een raadpleging ervan aan de hand van de nieuwste detailbladen zeker gewenscht blijft.”²⁾ En *dat* noemt men een overzichtskaart.

Ter elfder ure en na hevig aandringen van buiten is men er eindelijk toe overgegaan de landrentemetingen meer productief te maken, maar daar voor het omwerken van landrentekaarten tot topografische detailbladen geroutineerde topografen noodig zijn, die hun sporen reeds

¹⁾ Die schweizerische Karthografie an der Landesausstellung in Bern 1914. Wesen und Aufgaben einer Landesaufnahme.

²⁾ Jaarverslag Topogr. Dienst 1920, blad. 31.

verdiend hebben bij de gewone topografische opneming en „zelfs de doorsnee-topograaf eener opnemingsbrigade eenigen tijd noodig zal hebben om dragelijk werk op te leveren”, ziet men hier dien ingewikkelden arbeid opdragen aan landrente-topometers, die een korten cursus hebben gevolgd teneinde *eenigszins op de hoogte te komen van werkzaamheden van zuiver topografischen aard*.¹⁾ Dit wordt te bedenkelijker omdat de landrente-sectiechefs voor het meerendeel geen of weinig ervaring hebben op *topografisch* gebied en ook niet alle landrente-brigadechefs lang genoeg bij een *topografische* brigade waren en met succes *topografische* werkzaamheden hebben geleid. In dit verband moet dan ook „het doelbewust streven naar methodisch werken ten eenre”, waarvan op bladz. 52 van het verslag over 1920 gerept wordt, meer als een rhetorische zinswending beschouwd worden. Op bladz. 69 heet het dat aangezien voor het geven van leiding aan de beide nog jonge topografen en het houden van de zoo noodzakelijke inspecties, geen personeel beschikbaar was, de topografische detailbladen van Bali niet geheel van gelijke waarde zullen zijn als elders in de buitengewesten, waar een topografische opneming plaats had. Zoo is het diep te betreuren, dat op kaarten, die berusten op een prima wiskunstigen grondslag en wat horizontaal verband betreft, aan de hoogste eischen voldoen, de terreinvoorstelling, *het leven aanbrengende element* van een topografische kaart, tweedehandsch werk moet worden. Hoe tastbaar is hier de topografische inzinking en hoe overtuigend komen de gevolgen aan het licht van het eenzijdig beoefenen van het landrentewerk en het miskennen van de groote waarde van het *topografisch moment*. Tevens blijkt hoe onvolkomen en hoe weinig *continu* de organisatie geworden is.

Opgericht om tot een uniforme en systematische *topografische* opleiding te geraken, werden aan de opleidingsbrigade langzamerhand voor een groot deel triangulatiewerkzaamheden opgedragen en was zij gedurende langen tijd belast met het leveren van gegevens van driehoekspunten aan andere brigades. De aanvraag was dikwijls zoo groot, dat als regel geschipperd moest worden om op tijd aan de verschillende (meestal spoed-) orders te voldoen. Daarbij kwam nog dat, niettegenstaande de aangevoerde klemmende tegenbetoogen, gedurende de laatste jaren het hoofdkwartier der brigade bij voorkeur werd gevestigd op plaatsen (Pekalongan en Madioen) waar in de naaste nabijheid geen behoorlijke oefeningsterreinen aanwezig waren en men die moest zoeken op 20 tot 30 paal afstand. Het lofied op Salatiga, welke plaats door hare ligging in de onmiddellijke nabijheid van berg- en heuvelland en door haar koel klimaat (ook door de gemakkelijke gelegenheid tot

¹⁾ Jaarverslag Topogr. Dienst 1920, bladz. 48. Hier wordt dus met andere woorden gezegd dat de landrente-topometers anders geen *topografisch* werk verrichten. Elders (bladz. 52) spreekt men van topografen met verkorte opleiding.

huisvesting), zich bijzonder voor het hoofdkwartier der opleidingsbrigade leent, zooals op bladz. 45 van het jaarverslag van den Topografischen Dienst zoo terecht werd opgemerkt, scheen uitgezongen te zijn of niet toepasselijk voor de gewijzigde omstandigheden.

Het vroegere argument voor het overbrengen van de opleiding van de opnemingsbrigades naar een speciale opleidingsbrigade, n.l. dat de brigadechefs weinig gelegenheid hadden zich met de opleiding van de jongere opnemers te belasten, scheen opeens niet meer deugdelijk te zijn en zoo is de opleiding weer versnipperd. Of dat in het belang van den dienst kan zijn? In het jaarverslag over 1920 leest men op bladz. 34:

„Met het oog op de te verwachten uitbreiding van het aantal opnemingsbrigades, waarvan de personeelsvoorziening niet geheel voor rekening kon komen van de opleidingsbrigade, werden medio verslagjaar een viertal inlandsche jongelui aangenomen teneinde opgeleid te worden voor Inlandsch topograaf, ofschoon de opnemingsbrigade zich niet eigent voor de opleiding, omdat veelal het geschikte personeel ontbreekt of niet gemist kan worden om pasbeginnenden van meet af aan op te leiden. De resultaten waren dientengevolge ook niet bemoedigend . . .”

We zagen hiervoor de in-treurige gevolgen van het niet bijhouden van het met veel moeite en zorg en ten koste van groote financieele offers verkregen kaartenmateriaal. Wil de opneming en kaartteering van Indië blijvende resultaten hebben, dan mag het niet meer voorkomen dat een streek verlaten wordt, zoodra zij is opgenomen, om er eerst na zeer vele jaren terug te keeren en dan, omdat de kaarten niet meer bijgewerkt kunnen worden, geheel opnieuw te beginnen. Het verleden zij ook wat dit betreft, een harde les.

Zooals we vroeger al eens vluchtig aangaven, behoort de geheele Archipel verdeeld te worden in topografische kringen; het kringhoofd, of welken titel men den leider ook geven wil, dient belast te worden met de algeheele leiding van de topografische en topometrische werkzaamheden en zoo noodig ook van de secundaire triangulatie in zijn kring. Elke kring zal voor de onmiddellijke leiding in afdeelingen verdeeld moeten worden en daar de ervaring elders (Pruisen, Oostenrijk, Italië) heeft geleerd, dat acht opnemers nog door één persoon behoorlijk te controleeren zijn, is meteen ongeveer de sterkte van een afdeeling bepaald. Al naarmate de locale omstandigheden, zullen in een kring onder dadelijke leiding van het kringhoofd twee of meer afdeelingen werkzaam kunnen zijn. Waar dit noodig mocht wezen, zou een afdeeling ook direct onder het hoofdkwartier van den dienst kunnen ressorteeren. Bij den staf van een kring behooren voor hulp bij de algemeene leiding en voor het uitvoeren van bijzondere opdrachten een of meer officieren dan wel burgerambtenaren te worden ingedeeld.

Voor de kringhoofden¹⁾ zal de rang van luitenant-kolonel bereikbaar moeten zijn, als afdeelingshoofden zouden we officieren en burgerambtenaren willen laten optreden, de eerste echter slechts in zoo'n getale, dat er voldoende aanvulling bestaat om afgetreden kringhoofden te vervangen. Zoo wordt er ook voor de oudere opnemers beneden den rang van officier een prettige werkkring geschapen en daarmee wellicht een der oorzaken van het verloop weggenomen. Het is wel overbodig te zeggen dat de afdeelingshoofden, zoowel de officieren als de burgerambtenaren goed geschoolde topografen behooren te zijn, dus het promotie maken alleen wegens verdiensten op topometrisch d. i. op landrentegebied, hetgeen dikwijls — en zeer terecht — ontstemming doet ontstaan, vooral ook omdat de landrente voornamelijk op Java werkzaam is, mag niet meer voorkomen.²⁾

De kringhoofden houden meer algemeene inspecties en verzamelen alles wat in hun ressort op topografisch, geodetisch en kartografisch gebied van belang is, hiervoor moeten zij geregeld voeling houden met de vertegenwoordigers van andere takken van algemeen bestuur en zich op de hoogte stellen van de kartografische litteratuur.³⁾

¹⁾ Het kringensysteem moet dus dienen om tot een logische en economische arbeidsverdeeling te geraken en niet als noodmaatregel tengevolge van het tekort aan officieren (zie hiervoor jaarverslag Topogr. Dienst 1920, bladz. 35), dat is de zaak op haar kop zetten. Het aantal officieren en de verdeeling daarvan over de verschillende rangen behoort verband te houden met de gewenschte organisatie, de jongere officieren dienen zich als chef van een afdeling te kunnen voorbereiden voor de hoogst gewichtige betrekking van kringhoofd.

²⁾ Hiermede willen we geenszins de waarde van het landrentewerk verkleinen, integendeel, we hebben het zelf sterk veroordeeld, dat een jaar of tien geleden in een onbedachtzaam oogenblik van officieele zijde zeer ontaetvol werd beweerd (het waarom doet er hier niet toe), dat bij de landrentbrigades in den regel officieren worden ingedeeld, *wier opleiding nog niet geheel is voltooid*. Het is alleen de bedoeling vooral duidelijk te doen uitkomen, dat de topometrie slechts een onderdeel is van de topografie en er in verband met de prognostica op te wijzen, dat er voor gewaakt dient te worden, dat de topometrie zich van de hegemonie meester maakt, want gebeurt dit, dan zal de topografische dienst met zoo mogelijk nog grootere snelheid nog verder naar beneden rollen, dan hij nu reeds deed. *Caveant consules!*

³⁾ Het spreekt haast van zelf, dat het hoofd van den dienst gekozen moet worden uit de kringhoofden, dus uit personen met rijke *topografische* ervaring, die volkomen bevoegd zijn om het werk van de kringhoofden te beoordeelen. Het zich op het laatste oogenblik nog even bekwamen? dat zonder degelijken topografischen onderbouw toch maar een schijnvertooning is en, zooals de ervaring trouwens ook leert, nimmer tot intensief doordringen in de praktijk van het vak kan leiden, moet uitgesloten zijn.

Wanneer tot dienstchef iemand benoemd wordt, die zijn meerderheid ontleent aan de reeds vroeger genoemde eigenschappen en wiens gezag dus niet alleen berust op sterrendiscipline, zal het niet noodig behoeven te zijn, dat de niet in aanmerking komende oudere kringhoofden in het belang van de hiërarchische verhoudingen bijtijds een meer of minder vriendelijk verzoek dan wel wenk krijgen om hun matten maar op te rollen.

Voor de kring- en afdelingshoofden zullen behoorlijke bureaux gebouwd moeten worden met goede teekenlocalen en brandvrije gelegenheid tot opbergen van kaarten, registers, berekeningen en andere kostbare stukken. Het telkens heen en weer zenden van archieven, dat onvermijdelijk tot ontreddering moet leiden, moet voortaan uitgesloten zijn.¹⁾ Voor het voeren van de niet technische administratie dient het kringhoofd te beschikken over goed onderlegd personeel, daarvoor mag geen officier aan de technische werkzaamheden onttrokken worden, diens opleiding is te duur en bovendien kan er beter van zijn werkkracht geprofitteerd worden.

Wat nu de indeeling betreft, zouden de kringen op Java kunnen samenvallen met de gouvernementen in wording,²⁾ hetzelfde zal voorloopig op Sumatra het geval kunnen zijn. Celebes en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo kunnen elk een kring vormen, verder Banka, Riouw en de Westerafdeeling van Borneo te zamen een kring, zoo ook de kleine Soendaeilanden en de Molukken.

Beschouwen we den bladwijzer van Sumatra in het jaarverslag van den Topografischen Dienst over 1919; dan blijkt dat nog twee derde van het eiland onbewerkt is en in verband met de opgedane treurige ervaring op Java, de herziening en bijhouding van het reeds bestaande kaartenmateriaal als gebiedenden eisch stellende, zal het welhaast onmogelijk zijn ooit een opnemer van dit belangrijke deel van den Archipel los te maken. Voor de bijhouding van de topografische kaart van Nederland zijn tien officieren beschikbaar, dus 45 à 50 opnemers

¹⁾ In 1916 vergeleken we zeer oneerbiedig een landrentbrigade met een circus, dat nu hier dan daar hare tenten opslaat en waardoor de zoo kostbare kennis van locale toestanden verloren gaat en archieven in het ongereede raken (Indisch Militair Tijdschrift, Juninummer, bladz. 284).

Het verhuizen van bijv. de 3e landrente-opnemingsbrigade van Malang via Sidoardjo, Modjokerto en Lawang naar.... Malang in een tijdsbestek van nog geen tien jaar, is een heen en weertrekkerij, waarvan wel niemand het nut zal inzien, maar toch geschiedde het!

²⁾ In hoeverre personeel noodig is voor het uitvoeren van opdrachten van speciaal militaire aard, kunnen we niet beoordeelen. Door echter een deel van de Preanger Regentschappen geheel als terrein van werkzaamheid voor een centralen opleidingscursus te reserveeren, bij welke instelling de leerlingen vertrouwd gemaakt moeten worden met allerlei soort van opnemingswerkzaamheden, is er, zonder den geregelden gang van zaken elders in gevaar te brengen, geen reden om bezorgd te zijn, dat de militaire kartografie te kort gedaan wordt. De landrentekaarten geven ook gelegenheid om, wanneer noodig, door ervaren *topografen* kaarten op elke gewenschte schaal te doen samen stellen en waar het er in elken kring bovendien weinig op aan zal komen, in welke volgorde gewerkt wordt, kunnen ook de eischen op militair gebied volkomen behartigd worden. Te meer zal dit het geval zijn, wanneer door nadere aanraking met de militaire autoriteiten, de kringhoofden meer doordrongen worden van het militair belang van bepaalde streken. Wanneer het doel open en klaar voor oogen staat, wordt er met ambitie gewerkt, de kwestie is alleen maar om de betrokken personen voor de zaak te interesseeren.

voor een gebied dat dertien maal zoo groot is, mag zeker geen overdaad genoemd worden. Wel is waar worden in Nederlandsch-Indië geheele streken op kleine schaal opgenomen, maar men heeft ook te doen met een geheel nieuwe opneming en bovendien zal het zeer dikwijls noodig blijken om terreinen, die tijdens de oorspronkelijke opneming van weinig belang waren en daarom op kleine schaal werden opgenomen en geкартеerd, wegens de toenemende belangrijkheid op grooter schaal te bewerken. Men hoede er zich trouwens voor, om, in het bijzonder wat de buitengewesten betreft, te veel met de oogenblikkelijke onbelangrijkheid van een streek rekening te houden en neme in acht, dat de toestanden in Nederland geheel anders zijn dan hier. Daar hebben de bij de Topografische Inrichting vervaardigde kaarten allen de op zeer groote schaal geteekende kaarten van het kadaster tot grondslag en heeft men het dus geheel in de hand de schalen der in het licht te geven kaarten naar den eisch van het oogenblik te regelen. In Indië daarentegen, waar de topografische kaarten grootendeels moeten dienen om tot de ontwikkeling der verschillende landstreken bij te dragen en de gelegenheid moeten geven daarop wegen en waterleidingen te traceeren, dient de schaal der teekening zoodanig gekozen te worden, dat aan die eischen zoo goed mogelijk kan voldaan worden. Is eenmaal de opneming afgelopen en zijn er slechts gegevens verzameld voor kaartgeving op kleine schaal, dan zal men aan de bedoelde kaarten slechts de waarde van overzichtskaarten mogen toekennen en zullen voor de voren-aangegeven doeleinden niet voldoende kunnen dienen. Met het oog op de geringe sterkte van het personeel zal niet zoo spoedig tot opmeting van het terrein op grooter schaal worden overgegaan en al was zulks mogelijk, zouden de kosten onnoodig hoog opgevoerd worden. ¹⁾

Op het einde van het jaar 1917 werd berekend, dat de opneming van den zuidwestelijken landtong van Celebes t. w. de afdeelingen Makasser, Soenggoeminassa, Bonthain en Paré nog tien jaar in beslag zou nemen. Het resteerende deel van het eiland is zesmaal zoo groot, dus met een brigade ligt het einde van de opneming nog in het verre, verre verschiet. Daar Celebes een toekomst heeft, zal ook hier nimmer een opnemer vrij kunnen komen en zal het personeel zelfs verdubbeld moeten worden om maar eenigszins in de nieuwe opneming en in de

¹⁾ De topografische opneming dient alle belangen — civiele en militaire — steeds vooruit te zijn. „It is the truest economy to push forward the survey of a country at the earliest possible moment” (*A. R. Hinks. Maps and survey*). In het Indisch Militair Tijdschrift van December 1915 werd beweerd, dat het militair belang met de opneming van de buitengewesten absoluut niet gediend is, we gelooven echter dat in de laatste jaren de denkbeelden wel gewijzigd zijn, en voor den Topografischen Dienst buiten Java wel degelijk militaire belangen te behartigen zijn.

bijhouding van de langzamerhand gereed komende kaarten te kunnen voorzien.

We zien uit het vorenstaande dat het entameeren van de opneming van de overige eilanden van de buitengewesten niet mag geschieden door Sumatra en Celebes te verlaten, zoodat al verder voortwerkende telkens nieuwe afdeelingen geformeerd zullen moeten worden. Misplaatste economie noch verkeerde aanwending van de ter beschikking gestelde middelen mogen oorzaak zijn, dat de kaartgeving over tientallen van jaren geheel opnieuw zal moeten plaats hebben. We mogen niet voortschrijden zonder volkomen gerust te zijn over den toestand, waarin de reeds verkregen resultaten verkeerden; op de thans gevolgde wijze voortgaande, *komt men misschien op den duur Indië wel eens door*, maar daarmede wordt alleen bereikt dat men tijdelijk van bepaalde streken over goede kaarten beschikt, doch verder is aangewezen op kaartenmateriaal in verschillende stadia van veroudering, dat men bijv. van de omstreken van Moko Moko up to date kaarten uit de kast kan halen, maar zich voor een belangrijk gebied als de zuid-Preanger met schetskaarten moet behelpen.

In onze beschouwingen gaven we in breede trekken een schema voor een gewenschte toekomstige tewerkstelling van den Topografischen Dienst. We beseffen echter zeer goed, dat het in verband met den tegenwoordigen zorgesichenden toestand van 's lands financiën, voorloopig onmogelijk is om aan *alle* gestelde desiderata te voldoen, maar de critieke tijden, die we nu doormaken en die voor een deel ook het gevolg zijn van een zekere onbezorgdheid en het niet zoo nauw nemen, wanneer er door slechte regeling, onvoldoende toezicht of ondeskundig beheer een paar ton verspild werd, geven haast als vanzelf aanleiding tot ernstige retrospectieve beschouwingen. Het is thans een geschikte gelegenheid om tot zelfinkeer te komen, begane fouten te overdenken en na gezette overpeinzing maatregelen te beramen om in de toekomst op de *meest practische* en op de *meest economische* wijze te werken. Het zien van den bodem van de schatkist kan wellicht een stimulans zijn om aandacht te schenken aan denkbeelden, die in een periode van hoogconjunctuur, ook omdat men geen ongeoorloofde (?) inmenging duldde, niet der overweging waard werden geacht en toen misschien zelfs aan onedele motieven werden toegeschreven.

In de pas achter ons liggende jaren werd bij den Topografischen Dienst hoofdzakelijk gewerkt op het tegemoet komen aan zich dadelijk opdringende behoeften, aan een werkplan met perspectief voor de verre of zelfs de nabije toekomst werd niet gedacht. Was om maar een *enkel* voorbeeld te noemen, hetgeen in den laatsten tijd in de residentien Kediri, Madioen, Soerakarta en Djokjakarta op opnemingsgebied is verricht, van te voren met ruimen blik overzien, dan was het niet

noodig geweest van de Vorstenlanden landrentekaarten te maken, die ondanks de daarin gestoken groote sommen gelds, slechts een ephemer karakter dragen. Evenmin zou men genoodzaakt geweest zijn om kort voor het entameeren van de geregelde opneming nog over te gaan tot het maken van schetskaarten. We hebben dezen gang van zaken wel eens toegeschreven aan het militair karakter van den Topografischen Dienst, doch bij nader inzien lijkt het ons meer aannemelijk, dat de oorzaak gezocht moet worden in het overwegend administratief beheer, en ook in het feit, dat de voordeelen van een verdragend werkplan — ook voor de militaire kartografie — niet stringent en met voldoende succes bij het Legerbestuur bepleit konden worden. Omdat het zoo geheel anders was dan in een vorig tijdperk, „waarin de tastbare resultaten te danken zijn geweest aan de krachtige leiding van een chef, die doorkneed in alle aangelegenheden den dienst betreffende en begaafd met een vooruitzienden blik den toestand geheel beheerschte”¹⁾ Die in groote mate de gave van het woord bezat, over een goed versneden pen beschikte en „tegenstand wist te overwinnen door de kracht zijner overtuiging en waar noodig niet schroomde te laten doorschemeren, dat hij de verantwoordelijkheid niet meende te kunnen dragen, indien zijn voorstellen onverhoopt niet de instemming van hooger geplaatste gezaghebbenden zouden weten te verwerven”. Die, voegen we er nog bij, werk naar boven en beneden gaf en omdat hij van zijn ondergeschikten denzelfden ijver verwachtte en hetzelfde enthousiasme verlangde als waarmede hij zelf van nature beziel was, een open en belangstellend oor had voor de denkbeelden van zijn brigadechefs; die met het tegendeel van een stug en afstootend karakter bedeed en vreemd staande tegenover het dompersysteem, ook velen kon dat *hem* werk van beneden gegeven werd, ja, dat zelfs aanmoedigde. Aan het zoo geheel anders zijn heeft het gelegen, dat men voor oogenblikkelijk gewin de kans op rijke winsten in de toekomst prijs gaf en de fout beging wel den rijksdaalder op twee pas afstand te zien, maar het goudstuk op tien pas aan de aandacht liet ontsnappen.

Naast den terugkeer tot het wetenschappelijk-technisch beheer, het volledig herstel van „het TOPOGRAFISCH MOMENT”, het invoeren van een centrale opleiding²⁾ en het voorzien in de aanvulling van

¹⁾ De Topografische Dienst onder J. J. K. Enthoven, October 1897—April 1909. Jaarverslag Topogr. Dienst 1920, bladz. 84.

²⁾ Een aangelegenheid, die ons zeer belangrijk voorkomt, is dat men de leerlingen gaandeweg met het eigenlijke opnemersleven vertrouwd maakt en leert op eigen beenen te staan. De fout, die o. i. aan het tegenwoordige stelsel kleeft, is dat men jonge menschen, die eerst zeer kort werden gehouden, met een voor hun doen veel te groot inkomen in eens loslaat, waardoor er velen mislukken, waarvan onder goede leiding nog veel te verwachten was geweest. Ook hierin kan voorzien worden door de centrale opleiding. Daar verondersteld wordt, dat zich daarbij alles in hoofdzaak zal concentreeren op de op-

de leidende krachten door de oude, mooie ambitie voor den topografischen werkkring weer op te wekken, zal goed gemaakt moeten worden wat in de achter ons liggende periode werd nagelaten, n. l. het projecteeren door een bij uitstek deskundige, liefst zoo klein mogelijke commissie van een verstrekkend en bindend werkplan op overwegend *topografischen* grondslag, waarin elke al dadelijk te nemen maatregel in past. Zijn de commissieleden niet in Indië te vinden, dan zoeken men die in het moederland.

Het werkplan moet gericht zijn op een angstvallig bewaren, bijhouden en verzekeren van de reeds verkregen resultaten, het met grooten voorsprong leggen van een deugdelijken wiskunstigen grondslag (zooowel horizontaal als verticaal) op de eilanden, die het eerst aan bod komen voor een geregelde opneming, het stelselmatig uitbreiden van de opneming en kaarteering over de nog niet in bewerking genomen deelen van den Archipel en het thans *werkelijk en onverbiddeijk nakomen* van de bedoeling, die voorzat bij het instellen van de Permanente Commissie voor opnemings- en kaarteeringswerkzaamheden.

Padang; April 1922.

N A S C H R I F T.

Kan uit het vorenstaande reeds blijken, dat de Nederlandsch-Indische Topografische Dienst thans geen schaduw meer is van hetgeen hij *was* en, indien was doorgekoerst in de richting door bij uitstek deskundigen geprojecteerd, nog steeds had *kunnen zijn*, na de verzending van ons artikel vertoonen zich kenteekenen, die er op wijzen, dat als een gevolg van interne omstandigheden en leidingsfouten, het sloopingswerk wellicht nog verder zal worden voortgezet. Wordt toch de motie 's Jacob c.s. beoogende om het reproductiebedrijf van den Topografischen Dienst af te scheiden en zelfstandig bij een ander Departement in te deelen¹⁾ door de Regeering in Nederland overgenomen, dan wordt er

leiding en het leidend personeel niet overladen zal zijn met andere werkzaamheden, zal het toezicht intensiever kunnen wezen, vooral indien men tot een liberaal internaat zal kunnen besluiten. Voorts lijkt het wenschelijk, dat de instructeurs gedurende de opleiding, buiten de standplaats ook met hun leerlingen in nauw contact blijven en dagelijks met hen in aanraking komen. Het leven buiten met zijn lief en leed is gezond en leent er zich zoo toe om de grondslagen te leggen voor een verhouding, berustende op belangstelling en vertrouwen en om onderlinge waardeering van meerderen en minderen te bevorderen.

¹⁾ *Begroeting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923*. Eerste gewone zitting 1922. Onderwerp 1 — Afd. IX — Stuk 13 (let wel: dertien). Deze motie werd 10 Juli j.l. aangenomen met 26 stemmen voor en 7 stemmen tegen. Tegen stemden de heeren Kossoemo Joedo, Kan, Kiës, Kerkkamp, van Sandick, Aay en de Voorzitter.

tevens een wig in het Indische kaarteeringsbedrijf gedreven, zoodanig, dat de eenmaal na nauwgezette studie en langdurige overweging tot stand gekomen centralisatie op opnemings- en kaarteeringsgebied ernstig in gevaar wordt gebracht en moordend in haar intensiviteit zal worden aangetast. Het doel van den Topografischen Dienst: eene centrale instelling te zijn ten bate van het algemeen nut van den Nederlandsch-Indischen Archipel, zal dan al spoedig illusoir blijken te wezen.

Zij die eenigszins op de hoogte zijn van de geschiedenis van de kaarteeering van de koloniën en zich willen herinneren hoe de geregelde economische voortgang van zaken dikwijls werd gestoord toen topografie en triangulatie nog onder verschillende departementen ressorteerden, zullen zich ook kunnen voorstellen, wat er zal gebeuren, wanneer kartografie en reproductie onder gesplitst beheer komen; het verleden leert dat men de gevolgen van kwesties over vorm en voorrang niet mag onderschatten.

We zullen hier niet ontleden hoe de wensch tot afscheiding is ontstaan, dat werd in het jongste Augustus-nummer van het *Indisch Militair Tijdschrift* reeds op uitmuntende wijze gedaan door majoor H. J. K. Schuitenvoerder en we meenen dus te mogen verwijzen naar diens betoog. Alleen wenschen we aan te stippen dat 'de afscheiding is voorbereid onder de nu vroegere dienstleiding en mogelijk werd gemaakt gedurende een daarop volgend interregnum. We hopen echter dat in Nederland nog een verstandig woord over de splitsing gesproken zal worden en de Indische kartografische belangen daar warme voorvechters zullen mogen vinden. Mocht echter — wat God verhoede — onze hoop ijdel blijken te zijn en de scheuring tusschen kartografie en reproductie een *feit* worden, dan heeft weliswaar — hoewel geheel te goeder trouw natuurlijk — de motie 's Jacob een stevigen spijker in de doodkist van den Topografischen Dienst geslagen, maar *het gat voor dien spijker is geboord* door een niet voor haar taak berekende leiding van den dienst. En voor hen, die al reeds lang voorzagen, dat de Topografische Dienst den verkeerden kant uitging, blijft helaas slechts de schrale troost over, dat zij bijtijds hebben gewaarschuwd.

Tandjoeng Karang, Augustus 1922.

Mangrovewouden,

DOOR

J. J. PAERELS.

Mangrove-wouden komen voor aan de kusten van alle vochtige tropische streken, in het bijzonder aan riviermondingen en baaien waar de kust glooiend in zee loopt, ze bevinden zich vooral in het tusschen eb en vloedlijn gelegen gedeelte van het strand, zoodat ze afwisselend overspoeld worden of droog liggen; zij dringen soms vrij ver in zee uit.

In de literatuur onderscheidt men een Indo-Maleische en een Amerikaansche mangrove-vegetatie; de eerste is veel rijker aan soorten dan de laatste. Slechts een viertal boomsoorten zijn van de Amerikaansche vegetatie beschreven n.l. *Rhizophora Mangle* L., *Avicennia nitida* Jacq., *Languncularia racemosa* Gaertn. en *Avicennia tomentosa* Jacq.

Men neemt wel aan dat de mangrove-soorten op het Oostelijk halfmond zijn ontstaan en zich vandaar uit over de aarde hebben verbreid; in de laatste eeuw schijnt echter tusschen beide gebieden geen uitwisseling van soorten te hebben plaats gehad. Beschouwen we de kaart der zeestroomingen, dan leert deze vrijwel direct dat de verspreiding der mangrove-planten vooral in het Oost-Aziatisch gebied daardoor heeft plaats gehad. Dit wordt verder ook gemakkelijk verklaard door het drijfvermogen van de zaden en hun weerstand tegen de inwerking van het zeewater.

In het Oost-Aziatisch gebied, van de monding van de Indus tot aan Canton, wordt Westelijk en Noordelijk de strand-flora hoe langer hoe armer aan Mangrove-soorten. Toch treft men nog enkele vertegenwoordigers tot diep in de Roode Zee aan en ook in Zuid-Japan vindt men een paar species.

In het Noordelijk gedeelte van Australië, Polynesië en op Nieuw-Guinea treft men aan de kusten eveneens vloedbosschen aan, die echter minder vormenrijk zijn dan die van het Oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel en het Maleische Schiereiland.

Van uit den Indischen Archipel zijn door den aequatorialen stroom de zaden van talrijke mangrove-species vervoerd naar de Seychellen, Madagascar en de Oostkust van Afrika. De stroom langs de Oostkust en de Kaap de Goede Hoop de Agulhastroom bracht deze echter niet naar de Westkust. Hier treft men dan ook geen Aziatische mangrove-flora aan, maar sluit de vegetatie der vloedbosschen zich meer bij de Amerikaansche aan. Op het Westelijk halfrond vindt men deze bosschen vooral aan de Westkust van Amerika tusschen 4^o en 27^o Z. Br. Ook op de eilanden treft men een belangrijke vegetatie aan. Vooral de Oostkust van Florida en St. Catharina zijn met uitgestrekte mangrove-wouden bedekt.

* * *

In den Indischen Archipel worden de vloedbosschen vooral gevonden aan de Oostkust van Sumatra en op Borneo. Deze kust is vrijwel geheel door één groot samenhangend kustwoud omzoomd, dat bij de groote rivieren diep landwaarts in wordt voortgezet.

De Noordkust van Java is met talrijke mangrove-bosschen bezet, doch de oppervlakte daarvan valt vrijwel in het niet bij de uitgestrektheid dier bosschen van Sumatra en Borneo. Het laatste eiland is er wel het rijkste aan van den geheelen Indischen Archipel; het land is over groote oppervlakten zoo laag dat de getijden soms ettelijke kilometers landwaarts in op de rivieren merkbaar zijn en evenver dringen de wouden der mangrove's door. Het ontzaglijke moeras op de grens van de Ooster Afdeeling van Borneo en ook het Britsche gedeelte van dit eiland, van de Boelangan-rivier tot Cowie Harbour zijn omzoomd door mangrove-bosschen.

Op Celebes beperken zich deze bosschen tot slechts enkele kuststreken, op Nieuw-Guinea komt de vegetatie echter weer zeer algemeen voor.

* * *

De houtige planten der mangrove-wouden zijn alle rijk aan looistof; men heeft hierin wel een middel gezien tegen verrotting, daar de stammen, die afwisselend nat en droog worden, sterk aan de inwerking van micro-organismen zijn blootgesteld.

Om zich tegen den golfslag te beveiligen, zijn de boomen met bijzondere middelen toegerust. Van alle soorten vindt men die welke tot het geslacht *Rhizophora* behooren het verste in zee. Deze bezitten een groot aantal steunwortels, welke ongeveer rechthoekig uit den stam ontspringen om dan naar beneden te buigen en zich achtereenvolgens eenige keeren te vertakken. In den grond gedrongen verankeren zij den boom vaster en vaster.

Wanneer bij vloed de wortels en stammen onder water loopen

blijft alleen de boomkruin zichtbaar. Bij ebbe zien we het geheele stel wortels dooreengestregeld in al zijn typische vormen en geréégeld bedekt met een laag slib. Daar alle levende plantendeelen behoefte hebben aan zuurstof en ook de wortels der mangrove-planten voor de adémhaling moeten zorgen, leven deze bij enkele soorten afwisselend boven en onder het slib.

Bij de *Bruguiera* spec. is dit vooral duidelijk en daar de wortels hier en daar knievormig uit de modder oprijzen, zijn deze dan plaatselijk ruim van ademhalingsorganen (lenticellen) voorzien. Hierdoor is dan de luchtvoorziening in de ondergrondsche gedeelten volkomen verzorgd.

Carapa moluccensis Lam., de *Avicennia*-soorten en de *Sonneratia* spec. redden zich op andere wijze; hier komen uit het wortelstelsel spitse punten omhoog, die als ademwortels dienst doen. Bij *Carapa aborata* Bl. heeft men iets geheel anders; deze spec. heeft slangachtig heen en weer kruipende wortels, zoo dik als een mes, die met den scherpen kant boven het slijk uitsteken en waarin de ademhalingscellen ruim aanwezig zijn.

Zeer interessant is bij de meeste mangrove-planten de ontwikkeling van de zaden. Zoodra de bloei heeft plaats gehad, groeit de kiem zoo sterk, dat zaadhuid en vruchtwand den groei niet kunnen bijhouden. Hierdoor barsten ze open en komt het worteleinde te voorschijn; zaadhuid en pluimpje blijven dan in de vrucht besloten. Het vrije gedeelte groeit nu door en kan dit soms bij sommige spec. de lengte van $\frac{1}{2}$ tot 1 M. bereiken (bijv. bij *Rhizophora mucronata* Lam). De zaadlobben dienen nu verder om het voedsel uit de moederplant naar de kiem te brengen.

Wanneer de kiemplant aan den boom volgroeid is, valt deze door een geringen stoot af. Hierbij laten dan de zaadlobben los van den kiemstengel en blijven de lobben met de zaadhuid aan de takken hangen.

De kiemplant, die van onder zwaarder is dan boven, blijft gedurende den val rechtop staan en dringt nu in dezen stand in de modder.

Na korten tijd loopen de oogen der bijwortels uit en leggen de plant verder vast, waardoor het gevaar door de golven te worden weggeslagen zeer wordt verminderd.

Kiemplanten van verschillende leeftijd kan men dan ook altijd in grooten getale onder de boomen aantreffen, terwijl aan de takken grootere of kleinere vruchten hangen. Schudt men aan een tak, dan vallen direct enkele der rijpere kiemplanten naar beneden.

Vooral bij de *Bruguiera*'s en *Rhizophora*'s vindt men het boven beschreven verschijnsel; bij de *Avicennia*'s en de *Aegicera*'s verbreekt de kiem wel de zaadhuid maar niet de vruchtwand. Men vindt bij deze soorten zeer eigenaardig gekromde vruchten, die in trosjes bijeen zitten en eenigszins op een sisir-pisang gelijken.

De voornaamste Ned.-Indische mangrove spec., die rijk aan looistof zijn, zijn van de beschreven soorten de volgende:

Rhizophora conjugata Lam., *R. mucronata* Lam., *Bruguiera gymnorhiza* Lam., *Br. eriopetala* W. et A., *Ceriops Candolleana* Arn., *C. Roxburghiana* en *C. obovata* Blume.

Een paar zeer algemeene soorten uit Ned.-Indië willen we hier wat uitvoeriger bespreken:

Rhizophora mucronata Lam. wordt tien tot vijftien meter hoog, soms echter, onder bijzonder gunstige voorwaarden bereikt hij wel een hoogte van 25—30 Meter. Dikwijls wordt hij op Java ook struikvormig aangetroffen, met korten stam, welke laag bij den grond is vertakt. Stam en takken hebben luchtwortels.

De schors bestaat uit een donkerbruine kurklaag en een dikken binnenschors. De kleur is oranje-bruin.

Rhizophora mucronata, de meest algemeen voorkomende mangrove spec. der Indo-Maleische vloedbosschen, is eerst een vijftiental jaren geleden voor het eerst in exploitatie genomen. Het hout is zeer hard en goed bestand tegen vocht, waarom het wordt gebruikt voor de palen van woningen der inlanders. Ook voor staken voor vischnetten wordt het veelvuldig gebruikt. Zoowel stam als wortels bevatten looistof; zelfs het blad en het hout zelf zijn een weinig looistofhoudend (4—6 %).

De opbrengst aan bast bij boomen van 15—25 M. hoogte en een gemiddelde stamdikte van een 30 c.M. is ongeveer 130 K.G. voor middelmatig ontwikkelde exemplaren.

Rhizophora conjugata L. is minder algemeen, doch komt in vele opzichten met bovengenoemde soort overeen. Hij komt wat dichter bij de kust voor en dringt ook minder ver in zee.

Bruguiera spec. komen eveneens meer landwaarts voor dan de *Rhizophora*'s. Het zijn alle forsche boomen met een zuilvormigen stam, die een 25 M. hoog kunnen worden (Celebes), onderaan rust de stam op korte steltwortels. Het hout is duurzaam en wordt wel gebruikt voor heipalen.

Bruguiera gymnorhiza Lam., heeft een schors van een 15 c.M. dikte, die half bestaat uit een kurklaag. Deze bevat echter veel minder looistof dan de binnenlaag. Vooral in Cochinchina maakt men er extract uit (cay-cay), dat veel wordt gebruikt als surrogaat van catechu in de ververijen.

Voor het tanen van netten gebruikt men de bast in Ned.-Indië; de opbrengst per boom kan soms zeer groot zijn, voor boomen die op de Philippijnsche eilanden waren gegroeid, vond ik vermeld 180—120 K.G. per boom, bij een hoog looistofgehalte.

Bruguiera eriopetala W. et Arn. Deze soort is op Java vrij algemeen, doch de boomen zijn kleiner dan de voorgaande. Overigens geldt hiervoor hetgeen van bovenvermelden oogst is gezegd.

Br. carophylloides Bl. en *Br. parviflora* W. bevatten weinig looistof. De *Ceriops* spec. zijn op Java bekend onder den naam van tengar; er komen twee zeer nauwverwante soorten voor.

Ceriops Candolleana Arn. en *C. Roxburghiana* Arn. zijn beide in den Indischen Archipel inheemsch en worden vrij algemeen aan de noordkust van Java en vooral in het Oostelijk gedeelte van dit eiland gevonden.

Het voor water zeer resistente hout gebruikt de inlandsche bevolking voor dakribben van huizen, droogstokken voor tabak, mijnstutten enz., ook veel als brandhout. Kenmerkend voor deze soorten is het geribt zijn der kiemplanten.

De schors die 6—10 m.M. dik is geeft een roode kleurstof, die te Soerabaja als handelsproduct wordt aangevoerd.

Ook bij het batikken wordt de bast gebruikt. Goedkoope katoentjes worden door Chineezzen met tingi-bast en indigo-blauw geverfd. De kleur is zeer sterk.

Ceriopsbast wordt door de cutch-fabrieken als een der beste beschouwd, niettegenstaande het sterk kleurend vermogen.

Volgens enkele schrijvers geeft bij looiing de Ceriopsbast uitmuntend leder; in midden en Oost-Java is de bast gewoonlijk in vrij groote hoeveelheden verkrijgbaar. Volgens Koorders zou de vraag echter steeds het aanbod overtreffen, waarom hij de cultuur van deze soorten aanbeveelt om kustmoerassen rendabel te maken. Daar de boomsoort zich gemakkelijk laat voortplanten, zouden de *Ceriops* spec. zich bij uitstek voor de cultuur leenen.

De *Carapa*¹⁾ soorten worden in het Maleisch *boewa telor* genoemd en bevatten in den schors aanzienlijke hoeveelheden looistof.

Carapa moluccensis kan 18 Meter hoog worden, *Carapa obovata* blijft wat lager en is over 't algemeen minder fors van bouw.

Rumphius spreekt van de „strand granaatboom” die bolvormige vruchten voortbrengt. Deze zijn echter ook bij de eerstgenoemde soort kleiner dan bij de laatste.

Het hout van *C. moluccensis* is vaak krom en hol en gelijkt veel op mahoniehout.

De schors is slechts dun, ten hoogste $\frac{1}{2}$ c.M. dik; een boom levert gewoonlijk niet meer dan een 20 K.G. bast. Op Java gebruikt de bevolking de bast vooral voor het tanen van netten.

* * *

Langen tijd heeft het geduurd voor de leerlooierij in Europa en Amerika mangrove-bast als looimiddel wilde toepassen. Het meest ernstige

¹⁾ Het geslacht *Carapa* synoniem met *Xylocarpus*. Beide spec. zijn in de oudere literatuur ook bekend als *Xylocarpus granatum* Bl. en *Xylocarpus obovatus* A. Juss.

bezwaar tegen de toepassing daarvan in Europa is de rijkdom aan kleurstoffen, die deze bezitten welke het leder wel donkerrood verven. Dit bezwaar is echter te ondervangen door de basten of het extract niet enkelvoudig te gebruiken, doch dit te vermengen met minder sterke of weinig kleurende looimiddelen, zooals bv. met eikenbast of quebrancho.

In het algemeen geven de Rhizophora- en Bruguiera-basten meer donkerrood getint leder dan Ceriops- en Carapa-soorten.

Onderzoekingen destijds in Oost-Afrika verricht, gaven het zeker merkwaardige resultaat, dat de tegen het einde van den drogen tijd gewonnen basten licht-bruin gekleurd leder gaven. Dit kleurverschil was vooral gróót bij de Rhizophora- en Bruguiera-basten; bij Carapa en Ceriops spec. was vrijwel geen onderscheid merkbaar.

Het looistofgehalte van mangrove-bast is op verschillende leeftijden van de plant niet gelijk; oude boomen leveren in den regel meer looistofrijke basten dan jongere. Toch kan het gehalte naar de groeiplaats en klimaat aanzienlijk uiteenloopen; in de meeste gevallen mag men aannemen, dat het looistofgehalte hoog genoeg is om met goed gevolg dienst te doen. Te Djocjakarta bezigde men destijds bij proefnemingen drie deelen pilang- of trengoeli-bast op één deel mangrove, waarmede men dan in zes maanden tijd volkomen goed doorlooid leder verkreeg. Volgens Puran-Singh kan bij het toepassen der basten het hardlooiën voorkomen worden door toevoeging van $\pm 10\%$ vet van het looistofgehalte in het vacuum-apparaat bij de extract-bereiding.

Een bezwaar voor de toepassing van mangrove-bast is echter de afwezigheid van een weinig suikerachtige stoffen, doch deze kunnen gemakkelijk worden aangevuld. Deze hebben waarde bij het leerlooien, omdat zij in de kuip omgezet worden in azijn en melkzuur, welke zuren het leder doen zwellen en daardoor het opnemen der looistof vergemakkelijken.

Mangrove-extract en schors geven weinig gewicht aan het leder, waardoor bij de bereiding van gewichtsleder toevoeging van extract van Amerikaansch eiken- of kastanje hout gewenscht is.

* * *

Wanneer de schors $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ c.M. dik is en gemakkelijk loslaat kan men met het oogsten van de mangrove-bast beginnen. De schors wordt dan van den stam genomen, in reepen gekapt en daarna gedroogd. De kurklaag, die gemakkelijk loslaat, wordt verwijderd, daar deze te looistof-arm is. Het drogen geschiedt veelal in de zon, ook wel boven vuur. Toch wordt de bast in den regel in vrij vochtigen toestand uit Ned.-Indië naar de havens van de Straits verscheept.

De oudste boomen, die het meeste landwaarts in worden gevonden, leveren de bast met het hoogste looistofgehalte (tot 56 %).

In het vroegere Duitsch Oost-Afrika hield men destijds van overheidswegen toezicht op het oogsten van den bast. De boomen mochten daar niet geveld worden en moesten op stam worden ontschorst; het heette dat deze zich dan binnen een zestal maanden zouden herstellen.

Hoewel de bast zelf als zoodanig gewoonlijk geen hooge prijzen op de markt behaalt, daar de kleurstof voor direct gebruik bij sommige leerlooiers nog altijd bezwarend is, is de mangrove uitnemend geschikt voor extract-bereiding in vasten vorm. Deze „cutch” wordt niet alleen door leerlooiers, doch ook in de ververij gebruikt, vooral ter vervanging van de cutch, bereid uit *Acacia Catechu* Wild. De mangrove-cutch heeft echter sterker kleurend vermogen dan de „echte”, die een meer zuiver bruine kleur geeft.

Mangrove cutch wordt thans vrij algemeen gebruikt voor het verven van zeilen en het tanen van vischnetten. In het bijzonder wordt Ceriops-cutch gebezigd te zamen met indigo in de Chineesche ververij.

Voor de bereiding van het mangrove-extract moet men kunnen beschikken over uitgestrekte mangrove-bosschen, zooals die in Ned.-Indië, op Sumatra, Borneo en Nieuw-Guinea gevonden worden. Een cutch-fabriek van betrekkelijk kleine capaciteit heeft bijv. dertigduizend K.G. bast per dag noodig, waarvoor dan een driehonderd boomen moeten worden geveld. Men dient dus de plaats van vestiging zoo te kiezen, dat de grondstoffen gedurende een aantal jaren uit de bosschen geregeld kunnen worden aangevoerd. Men heeft wel voorgesteld de geheele installatie drijvend te maken om de geheele „fabriek” naar onontgonnen plaatsen te kunnen verplaatsen.

In den Indischen Archipel waren destijds een drietal cutch-fabrieken in werking, waarvan twee in Britsch N. Borneo en een op Nederlandsch gebied (Telok Ajer). De mangrove-cutch door deze fabrieken in den handel gebracht, is een donkerbruine vaste massa met glinsterende breuk, die in water goed oplosbaar is. Het looistofgehalte varieert van 50—70 % en ± 20 % water. Een onderzoek naar de kleur gaf met Lovibonds-tintometer ± 25 % geel en 13.4 % rood.

Aan de kust van Florida bestaan eenige groote cutch-fabrieken, die hun product te New-York ter markt brengen. Men vermengt de Florida-cutch wel met die van Borneo, om de qualiteit te verbeteren.

* * *

Volgens de Statistiek van den Handel en de In- en Uitvoer van Ned.-Indië is de uitvoer van bakau en tengarbast in de laatste jaren belangrijk toegenomen. Terwijl omstreeks 1900 de totale uitvoer ± 1 millioen K.G. bedroeg, was deze in 1913 gestegen tot bijna 11 millioen K.G., terwijl tijdens den wereldoorlog de uitvoer steeg tot $\pm 19,5$ millioen K.G.

De uitvoer heeft alleen plaats van Sumatra (Indragiri, Sumatra's

Oostkust en Atjeh). Penang en Singapore zijn de havens waarheen wordt verscheept.

De uitvoer van cutch, ook van het op meer primitieve wijze door inlanders bereide product, neemt echter nog steeds toe. Vooral Pontianak is hiervoor een uitvoerhaven. Eenige jaren geleden bedroeg de waarde der vandaar uitgevoerde cutch omstreeks $1\frac{1}{2}$ miljoen gulden.

Voor 1910 ging de meeste cutch naar Engeland, thans naar de U. S. A. Japan is echter later een belangrijke afnemer geworden, zoodat thans een derde ongeveer daarheen verscheept wordt.

Het Land Tjiomas.

DOOR

S. KALFF.

Meer dan eenig ander perceel onder de particuliere landerijen in West Java heeft het land Tji-Omas in de afdeeling Buitenzorg invloed gehad op de herzieningen van het reglement op die landerijen, en op de behandeling van het vraagstuk — ook in de Staten-Generaal — van het particuliere landbezit.

Gelegen in de nabijheid van de hoofdplaats Buitenzorg had het land zijne ongemeene vruchtbaarheid te danken, behalve aan den grond zelf, aan de vele riviertjes en beeken, op de hellingen van den Salak ontsprongen. In vroegere jaren zouden die wateren een geringe hoeveelheid stofgoud afgevoerd hebben; van daar de naam Goudrivier (Tji-Omas). Andere bergstroompjes, welke het land doorsneden, waren bekend onder de namen Tji Apoes (soort van Bamboe), Tji Berem (Roode Rivier), Tji Karet (Rubber Rivier), Tji Heran (Heldere Rivier), Tji Hidang (Zwarte Rivier), enz. Ze voerden aan de rijstvelden toe een schat van vruchtbaar slib; daarin stak metterdaad meer goud dan ooit in de wateren van den Salak ontdekt was.

De geschiedenis van het perceel dagteekende van het bestuur van den gouverneur-generaal Daendels. In 1810 splitste deze het land Buitenzorg, waarvoor hij bij zijn optreden 39000 rijksd. aan zijn voorganger had uitgekeerd, en dat hij zich door den Raad van Indië als particulier eigendom had laten toewijzen, in acht perceelen, welke hij ondershands verkocht. Het land Bloeboer, waarop de hoofdplaats Buitenzorg gelegen was, werd voor de som van 200.000 rijksd. het eigendom van het gouvernement. De perceelen Tjiomas, Tijdjeroek, Dermaja en Sindang Barang werden voor 231.500 rijksd. verkocht aan de heeren N. Engelhard, Cransen en v. Riemsdijk; de perceelen Tjiawi, Pondok Gedeh en een gedeelte van Kampong Baroe (later Tjisaroewa- of Tjisaroea) aan dezelfde combinatie en P. Engelhard voor 250.000 rijksd. Een ander gedeelte van Kampong Baroe was reeds vroeger voor 70.000 rijksd. in het bezit gekomen van Pieter Tency.

Tjiomas bleef in de familie van een der oorspronkelijke deelhebbers, Cransen, tot 1830, toen de latere gouverneur-generaal mr. Pieter Merkus in den echt trad met Wilhelmina Niclasina Cransen, gesepareerde huisvrouw van den directeur van 's Lands Plantentuin C. L. Blume. Zij bracht het land haren tweeden echtgenoot als huwelijksgift mee, en na hun overlijden (er waren negen kinderen uit dit huwelijk) bleef het aan de erven Merkus. Eerst in 1867 ging het over in handen van J. W. E. de Sturler, oud-controleur van de landelijke inkomsten en cultures, die er 14 ton voor betaalde; een bedrag, dat voor een aanzienlijk cijfer op hypotheek werd genomen.

De nieuwe landheer, Johann Wilhelm Eduard de Sturler, in 1828 te Batavia geboren, was afkomstig uit een oud Zwitsersch geslacht. Reeds in 1472 had een zijner voorzaten, Johann de Stürler, zitting in den Grooten Raad van Bern; een jongere tak van het geslacht werd bekend onder den naam de Sturler de Frienisberg. Hij was in 1854 gehuwd met Johanna Frederika Dinger, die in 1879 te Buitenzorg overleed. Uit dit huwelijk sproten 4 zonen en 2 dochters. De oudste zoon, J. E. de Sturler, vertrok naar Europa en bracht het daar tot Nederlandsch consul-generaal te Smyrna. De anderen bleven in Indië; twee hunner, J. W. E. en A. L. de Sturler, op het land Tjiomas; de laatste werd ook vermeld als bibitplanter. De derde, V. N. de Sturler, exploiteerde later zelf eene onderneming en werd landheer van Pasir Telaga. Van de beide dochters huwde er een, J. W. A. de Sturler, met W. T. E. Rudolph, die zich ook op Tjiomas vestigde. De andere F. W. de Sturler, trad in den echt met E. P. C. Sol, gep. 1ste luitenant der inf. van het O.-I. leger en adjudant van den gouverneur-generaal. Deze laatste, Paddy Sol gelijk hij in de wandeling genoemd werd, zou bij de gebeurtenissen van het jaar 1886 als administrateur van het land nog zeer op den voorgrond komen, evenals een der zoons van den landheer, A. L. de Sturler, die in de officieele stukken als geëmployeerde werd aangeduid.

Het was daar op Tjiomas derhalve 'n kleine familieregeering, waarvan alle leden met hunne gezinnen teerden op de baten van de uitgestrekte onderneming. De landheer zelf stond te boek als een persoon van gewicht, en zijne positie werd er niet minder op toen hij in 1884 met zijne nakomelingen werd opgenomen in den Nederlandschen adel, met het praedicaat jonkheer. Zijn land grensde terstond aan het Buitenzorgsche gebied; in het sociale leven van de residentie Buitenzorg nam hij eene voorname plaats in. Maar de finantieele toestand van het land was niet zoo gunstig als velen wel meenden. De gep. overste van het O.-I. leger E. A. Stoecker, die in zijne dagen het *Soerab. Handelsblad* redigeerde, schreef over hem:

„Als oud-ambtenaar van B. B. had de heer de Sturler al dadelijk een zeker overwicht op de bevolking, en de buitenwereld houdt veel van

hem. Algemeen wordt hij gehouden, en is hij voor de buitenwereld een beminlijk man. Tegenover de bevolking is hij echter een streng monopolist, een onverbiddelijk autokraat. Niettegenstaande zijn streng beheer kostte hem Tjiomas toch altijd meer geld dan hij er uit haalde, en is het een *secret de polichinel* dat Tjiomas steeds heeft gedreven op Besito. (Nl. de suikerfabriek Besito in Japara, waarvan de Sturler mede-eigenaar was). In de helft van 1884, toen de steun van Besito verzwakte, doorleefde de machtige landheer van Tjiomas bange dagen. De Weeskamer kwam hem te hulp met een tweede hypotheek, en toen in het volgende jaar de regeering de afdoening daarvan gelastte, werd hij door een maatschappij geholpen".

Doch dit schaadde aan zijne positie niet; in de buitenwereld was het niet bekend dat er bij de landheerswoning van Tjiomas zooveel zilveren pannen op het dak lagen. Als een der voornaamste particuliere landerijen van West Java, met aanzienlijke inkomsten en eene talrijke bevolking, onder het beheer van een oud-ambtenaar en jonkheer, stond het in de openbare meening hoog aangeschreven. De gastvrijheid, welke hier volgens de oude indische traditie aan zooveel bezoekers bewezen werd, hielp die meening versterken. De mijn-ingenieur P. van Diest, die hier in 1872 te gast was, schreef dat de onderneming, aan de snelvlietende Tji Dani gelegen, met haar landhuis en den fraaien tuin daarvóór den indruk van bloei en welvaart maakte. Het huis was eenvoudig, maar spacicus; in den tuin zag men lanen van vruchtboomen en kleurige bloembedden; de stallen waren welvoorzien van Durhamsche stieren, Hollandsche koeien, Australische paarden (Sidneyers) zoomede paarden van andere rassen. Achter het huis lag een vischvijver, waarin de bekende *goerami* werd gekweekt en waarvan de oppervlakte bedekt was met de reusachtige bladschotels van de *victoria regia*. In den uitgestreken hof hingen trossen witte en blauwe druiven over de bamboe-staketsels, waarlangs de ranken der wijnstokken waren opgeleid, en wierpen Afrikaansche oliepalmen hun schaduw over 't pad, terwijl op een domineerend punt een koepel was gebouwd, van waar men een indrukwekkend uitzicht had op de toppen van Gedeh en Pangerango, op het hoogland van Tji Saroea en Pondok Gedeh, en op de witte huizen van Buitenzorg.

Het land besloeg toen eene oppervlakte van bijna 15.000 bouws; het werd ingesloten door de perceelen Tji Djerok, Tjampea, Dermaja, Bloeboer en door de Preanger Regentschappen. Het was verdeeld in vier distrikten onder een ngabehi of ingabei (ngboy, gelijk de Soendaneezen zeiden); er waren 72 dessa's onder een elftal dorpshoofden, terwijl de politie was opgedragen aan een tjamat met zijn assistent (wakil tjamat). Beide werden aangesteld en bezoldigd door den landheer, doch stonden onder het gezag of het toezicht van den assistent resident van Buitenzorg. Het land had toen eene bevolking van 17 à 18.000

zielen, waarvan 3.500 werkbare mannen. Van deze waren er dagelijks 430 als heerendienstplichtigen (toegoer) ter beschikking van den landheer.

Zoo deze cijfers al voor het jaar 1872 golden, de Regeerings-almanak van 1886 vermeldde reeds andere. De grootte van het land werd daar aangegeven met 10718 bouws, de bevolking met 13642 zielen; voorts de verpondingswaarde met f 1.138.940. Als producten, op het land gekweekt, werden genoemd: padie, koffie, thee, kina, notemuskaat, foelie en kruidnagels. Het eerste, de padie, was het hoofdproduct. Van dezen vruchtbaren en rijkbewaterden grond werden (in 1872) gemiddeld 75.000 picols rijst verkregen, waarvan de landheer voor zijn aandeel één vijfde als *tjoeké* bekwam. Daarvoor had hij bij de dessa's Tji Belagon en Kreték rijstpelmolens opgericht, die ongeveer 100 picols per etmaal konden verwerken. Voorts had de landheer recht op tuinhuur, op één vijfde van de opbrengst van de polowidjo of het tweede gewas, van de vruchtboomen, vischvijvers, enz.

Die rechten van den landheer en de verplichtingen van de bevolking waren eene voortdurende bron van strubbeling en verzet. De wet liet de partijen daarbij dikwijls in den steek; ook dewijl het reeds eene zoo oude wet was, en de toestanden sedert zooveel veranderd waren. Ze dagteekende van het bestuur van commissarissen-generaal, toen die na het herstel van het Nederlandsch gezag in 1816, de kolonie van de Engelschen hadden overgenomen. Het driemanschap (Elout, v. d. Capellen en Buyskes) achtte het noodig te voorzien in eene regeling ten opzichte van de particuliere landerijen en benoemde daarvoor in 1819 eene commissie, welke.... niet veel tot stand bracht. Het duurde tot 1831 alvorens er op nieuw eene commissie werd ingesteld, en vijf jaren daarna kwam deze met haar rapport voor den dag. Of liever, in dat jaar 1836 werd vastgesteld het reglement voor de landerijen bewesten de Tji Manoek, waarbij de verhouding werd aangegeven tusschen de drie partijen, regeering, eigenaar en bevolking. De verplichting om op zekere voorwaarden koffie aan den lande te leveren, bleef daarbij op die landerijen rusten, doch in 1843 deden eenige Buitenzorgsche landheeren aan de regeering het verzoek, om dat servituut op te heffen tegen eene afkoopsom van f 750.000, dan wel eene jaarlijks te betalen rente dier som ad 7 procent. Bij die gelegenheid kwam mr. P. Merkus op voor het land Tjiomas; de andere rekwestranten waren J. van der Crab, J. H. van den Bosch, gebr. Motman en G. L. Baud q.q. Riesz. Doch ofschoon de onderhandelingen over die zaak tot 1847 werden voortgezet, kon men het niet eens worden; eerst door de hooge eischen der regeering, daarna door gemis aan overeenstemming tusschen de landheeren.

Het duurde tot 1855 alvorens dit koffie-servituut eindelijk werd opgeheven. De bevolking van Tjiomas kwam daardoor vrij van het onderhoud der koffietuinen op Pondok Gedeh en elders, en nu liet de

toenmalige administrateur aanstonds zulke tuinen op het land zelf aanleggen. Daarvoor sloot hij contracten met de ingezetenen van Tjiomas, waarbij hij vrijstelling van heerendienst verleende tegen aanplant en onderhoud van 400 koffieboomen door iederen werkbaren man. Het product moest geleverd worden tegen 10 gld. koper (ƒ 8.33) per picol. Deze cultuur, veelal aan de inlandsche hoofden overgelaten, leverde evenwel weinig voordeel op; totdat de Sturler in het bezit van Tjiomas kwam. Deze sloot toen een nieuw contract met de bevolking en stelde een drietal europeesche opziensers aan; met het gevolg dat sommige inlandsche hoofden, welke zich door de nieuwe regeling benadeeld achtten, de bevolking opruiden. Er werden eenige demonstraties op het getouw gezet, doch de landheer bleef staan op de rechten, welke het reglement van 1836 hem gaf. Van sommige opgezetenen, die geen tuinhuur wilden betalen, werd huis en erf verkocht, anderen werden van het land verwijderd, de heerendiensten werden nauwkeuriger dan vroeger geregeld en gevorderd. Sedert gewonden de hoofden zich er aan dat zij meer op de vingers werden gezien, en de opgezetenen begrepen dat zij bij hun verzet tegen wettelijk vastgestelde rechten niets konden winnen. „Thans is de bevolking van Tjiomas zeer tevreden,” schreef v. Diest in 1872.

De koffieproductie bedroeg toen omstreeks 800 picols 's jaars, die verwerkt werden op het koffie-etablisement bij de dessa Gadok, 700 meter hoog, en op een ander etablisement voor Westindische bereiding te Soekamantri. De nieuwe aanplantingen gaven het uitzicht, dat de productie spoedig aanzienlijk zou opgevoerd kunnen worden. De kinaaanplant telde ongeveer 500, de djati-aanplant 1000, de notemuskaat-aanplant 3000 boomen. Er waren tusschen de 60 en 70.000 arengpalmen; de thee-, kaneel- en kruidnageltuinen waren nog in aanleg. *Varietas delectat* scheen de leus van den landheer te wezen; aan verscheidenheid van gewassen ontbrak het op zijn grond voorzeker niet. 't Moesten even zoovele bronnen van inkomsten worden voor eene onderneming, die zoo grootscheeps was opgezet en die.... de renten van twee hypotheken had te betalen. Het was hier waarlijk niet alles botertje tot den boom, en er zou een tijd komen, waarin de bevolking in 't geheel niet meer zoo content was, als de mijn-ingenieur v. Diest dat ten jare 1872 verzekerde.

Een uitvoerig relaas van hetgeen er veertien jaren later op het land voorviel, werd te boek gesteld door een schrijver, die bij de zaak van nabij betrokken was. Nl. door den toenmaligen resident van Batavia. O. M. de Munnick, die aan de Tjiomas-zaak vele bladzijden wijdde in zijn gedenkschrift *Mijn ambtelijk verleden*. In de eerste plaats schreef deze de ongeregelde heden van het jaar 1886 toe aan de partijdige en overijde handelingen van den assistent-resident van Buitenzorg O. A. Burnaby Lautier, die twee jaren te voren als zoodanig was opgetreden.

Als man van een hevig en haatdragend karakter paste hij kwalijk voor een post, onder den rook van het onderkoninklijk paleis, die zooveel beleid vereischte bij de behandeling van de netelige kwesties uit tegenstrijdige belangen voortvloeiende. Ofschoon te voren met den landheer van Tjiomas bevriend, geraakte hij met dezen in een ernstig conflict toen hij het hoofd der inlandsche politie wegens beweerde vergrijpen ontsloeg en in hechtenis nam. De landheer sprong voor zijn tjamat in de bres, en meer nog voor zijne seigneuriale rechten waar hij op zijn eigen grond stond. Het kwam, naar hij meende, een besturend ambtenaar niet toe de hand te leggen op een inlandsch hoofd, door den landheer aangesteld en bezoldigd. Te minder, dewijl de beweerde tekortkomingen zulk een drastischen maatregel geenszins rechtvaardigden, ook niet op grond van een verouderd reglement voor de particuliere landerijen.

Het geschil nam eerlang zulke afmetingen aan dat Lautier den resident van Batavia, Hora Siccama, voorstelde (van zelf bij geheim schrijven) om den landheer van Tjiomas, dien hij van verschillende onrechtmatige handelingen beschuldigde, het verblijf op het land te doen ontzeggen. En toen zijn superieur er niet van wilde weten om dit voorstel aan de regeering over te brengen, slaagde Lautier er in, door zijne inmenging in het beheer van het land, de bevolking het hoofd op hol te brengen. De minister van koloniën mr. J. P. Sprenger van Eyk liet zich in de Tweede Kamer daarover uit:

„Wat het bestuur besliste werd door den landheer betwist, en wat de landheer besliste werd door het bestuur betwist. Van weerskanten lieten zij zich over elkander hoogst ongunstig uit; van weerskanten spoorde men menschen op, die iets kwaads konden vertellen van de andere partij. Wanneer de assistent-resident op de politierol besliste dat iets zus of zoo behoorde te zijn, waren de landheer en zijn ondergeschikten precies van eene tegenovergestelde opinie. De opgezetenen wisten niet meer waar zij recht moesten zoeken, waar zij aan toe waren.”

De officier van Justitie te Batavia, Mr. Veenstra, door de regeering met een onderzoek *in loco* belast, bracht een rapport uit dat in 't algemeen ongunstig was voor den assistent-resident. Toch oordeelde de regeering dat ze zich officieel niet met de zaak kon inlaten, veroordeelde den toon waarin de Sturler zijne klachten over Lautier had geformuleerd en zond hem de aanmaning thuis om zich stipt binnen den kring zijner bevoegdheden te houden. De zaak werd er daardoor niet beter op, de veete tusschen ambtenaar en landheer steeds dieper. Kwesties over *tjoeké*, tuinhuur, heeren dienst, enz. waren aan de orde van den dag. Evenals Lautier den landheer het beentje had willen lichten, verzocht deze laatste thans aan de regeering de verwijdering van den assistent-resident. Gouverneur generaal was destijds Otto van Rees,

"koning Otto" gelijk hij wel genoemd werd, en deze trachtte althans zijdelings invloed uit te oefenen op een twistgeding, dat zich als 't 't ware voor de poort van het paleis te Buitenzorg afspeelde. Hij berichtte daarover aan den minister:

"Toen ik bemerkte dat, door welke oorzaken dan ook, de ontevredenheid op Tjiomas toenam, heb ik eene poging gewaagd om den landeigenaar tot rechtvaardigheid en inschikkelijkheid te brengen, en den algemeenen secretaris, die uit den aard van zijn ambt geheel buiten de zaak stond, verzocht den heer de Sturler Sr. bij zich te ontbieden en hem ernstig aan te raden wat water in zijn wijn te doen. Dit was, meen ik in de maand Juli 1885. De heer de Sturler nam de uitnoodiging aan, onder voorwaarde dat hij zich door zijn schoonzoon Sol (d.i. den administrateur van Tjiomas) mocht doen vergezellen. De conferentie duurde ruim twee uren, doch had niet het minste resultaat, daar beiden op geen enkel punt wilden toegeven en hardnekkig vasthielden aan de bestendiging der misbruiken, die volgens hen de *adat* van Tjiomas uitmaakten".

Nadat deze vlieger schoot was gegaan, besloot de landvoogd, ten einde de geschillen zoo mogelijk te doen ophouden, den assistent-resident Burnaby Lautier, wiens karakter hem zeker wel bekend was, van Buitenzorg te verwijderen. Doch opdat die verwijdering niet zou worden beschouwd als eene officieele afkeuring van zijn optreden op Tjiomas, werd de pil verguld met eene rangsverhooving. In October 1885 werd Lautier als eene buitengewone bevordering benoemd tot resident van Bali en Lombok. 't Was den benoemde maar half naar den zin, want volgens de ranglijst had hij toch spoedig voor den gouden pajong in aanmerking moeten komen en dan ware eene residentie op Java hem zooveel liever geweest dan Bali. Als zijn opvolger te Buitenzorg werd aangewezen de assistent-resident Coenen, terwijl in April 1886 O. M. de Munnick als resident van Batavia optrad.

Hoewel er aldus lucht kwam in de Tjiomas-zaak, en een eind aan intrigues, waarbij ambtenaar en landheer elkaar over en weer hadden laten bespionneeren, het kwaad was gedaan. De bevolking van Tjiomas was tegen den landheer opgeruid; het bleef daar gisten. Begin 1886 viel het eerste slachtoffer. Een opgezetene van Tjiomas, zekere Apan, onwillig om diensten te praesteeren, die met recht van hem gevorderd werden, zou op last van het bestuur gearresteerd worden. Doch andere malcontenten sloten zich bij hem aan, de dessa-politie werd op de vlucht gejaagd en daarna de tjamat gedood. Toen werd eene militaire patrouille op hem afgezonden. Met het blanke wapen liep Apan op zijne vervolgers in, en werd spoedig neergeschoten. Doch de geest, welke deze z.g. kwaadwilligen bezield, was feitelijk de geest van den amokmaker, en zou spoedig aan het licht komen. Bij gelegenheid dat te Gadok, een der dessa's van Tjiomas, een *sedekah boemi* werd gehouden, kwam plotseling eene bende gewapenden de deelnemers aan dien offermaaltijd

overvallen. 't Waren lieden van 't slag van Apan; malcontenten, die zich voor hunne grieven kwamen wreken op stamgenoten aan de zaak van den landheer getrouw gebleven. Twee van diens inlandsche geëmployeerden werden bij deze amokpartij om het leven gebracht; verscheidene andere deelnemers aan het feest, onder welke ook vrouwen en kinderen, bekwamen meer of minder ernstige kwetsuren.

Zoodra dit feit ruchtbaar was geworden, vertrok de assistent-resident Coenen naar Gadok. De politiemacht, welke hij bij zich had, was echter onvoldoende; bij de nadering van de talrijke muiters moest hij de wijk nemen. Daarop begaf de resident de Munnik, nadat hij van dit échec onderricht was, zich naar het land Tjiomas, doch kon te Buitenzorg niet meer dan 40 militairen bijeenkrijgen. Met dien kleinen troep doorzocht hij het land en werd daarbij vergezeld door den assistent-resident Coenen, den plaatselijken adjudant Willink Ketjen, den administrateur Sol en den zoon des landheers, A. L. de Sturler. Na een langen marsch ontdekte men de oproerigen ten getale van 5 à 600 man eindelijk op de grens van de landen Tjiomas en Tjampea. Zij hadden post gevat op de helling van een heuvel en daar hunne symbolen in den grond geplant, een omgekeerde Nederlandsche vlag, een zwarte en een groene; de laatste de vlag van den Islam. Hoewel de afstand tusschen de partijen nog tamelijk groot was en een ravijn zich tusschen beiden bevond, liet men de muiters door een boodschapper weten dat zij hunne wapens moesten neerleggen en uiteengaan, onder bedreiging dat er anders op hen gevuld zou worden. Deze eisch werd slechts met een uitdagend geschreeuw beantwoord. Eenige in 't wit gekleede voorvechters begonnen te tandakken en met de wapens te zwaaien, als wilden zij te kennen geven dat zij toch onkwetsbaar waren — het oude inlandsche bijgeloof. Met den talisman, de tooverspreuk in den buikband, zou geen kogel hen kunnen deeren.

Men wachtte nog eenigen tijd of de leiders der bende wellicht tot inkeer zouden komen. Doch de vijandige demonstraties hielden niet op, en nu werd het vuur geopend. De eerste salvo's gingen over de hoofden heen; zij bleven ook zonder uitwerking op de houding der muiters, die stand hielden bij hunne vlaggen en bleven joelen en schreeuwen. Er moest nu een eind aan komen; er werd gevuld op manshoogte, ofschoon 't den militairen werd aangezegd op de beenen der inlanders te mikken. Daarop zag men de bende in aantal vermindern, en ten deele aftrekken. De resident loste zelf een paar schoten op den man, dien men voor den aanvoerder hield en die, naar 't scheen, er den moed wilde inhouden. Echter raakte hij hem niet; maar daarna zag men hem, door het schot van een der militairen in het been getroffen, den heuvel afstropelen. Zijn *djimat* was dus een nonvaleur geweest. Ook de jonge de Sturler nam een poos deel aan het vuren. Daarmee werd de heuvel gezuiverd; de muiters ontruimden

de stelling en vluchtten. De militairen daalden nu af in het ravijn om zich naar den verlaten heuvel te begeven, en nu eerst bemerkte men hoéveel offers het vuurgevecht van daareven gevorderd had. Veel meer dan men gedacht had; men vond 33 dooden en 54 gekwetsten, waarvan er nog 8 in het hospitaal te Buitenzorg stierven. Het aantal liet zich eenigszins verklaren doordien de muiters op een „klomp” gestaan hadden en tevens op een hellend terrein, zoodat de kogels, welke over de hoofden van de vooraanstaanden waren heengegaan, toch nog degenen die achter hen stonden getroffen hadden.

Alle dooden en gekwetsten, op 9 na, werden herkend als opgezetenen van het land Tjiomas. De bende was nu uiteengedreven, het verzet gebroken. Het huis van den landheer werd nog eenigen tijd onder militaire bewaking geplaatst, terwijl de resident telegrafisch van de zaak kennis gaf aan den gouverneur-generaal. Ongetwijfeld was de uitkomst, met zooveel gevallen, duur gekocht.; het liet zich voorzien dat de zaak veel stof zou doen opwaaien. En zoo kwam het ook uit. De regeering toonde zich door dit incident verrast en ontstemd; de indische pers maakte zich van 't geval aanstonds meester. De een prees, de ander veroordeelde. 't Was wel waar dat „waar men kapt, daar vallen spaanders”, en in Indië, van ouds het land der militaire expedities, was men niet gewoon op eenige menschenlevens meer of minder te zien. Doch 't gold hier geen „sloebers” op het oorlogsterrein, maar opgezetenen van een particulier land, welke men zich voorstelde als de geplaagde onderhoorigen van een tirannieken landheer.

Onder het motto „Zeer Geheim” zond de gouv.-generaal aan den resident van Batavia eene officieele ontevredenheidsbetuiging met last om zich nader te verantwoorden, „opdat de nog steeds overgebleven indruk dat zonder bezadigheid en nadenken is gehandeld, moge verdwijnen”. De Munnick was niet traag met die verantwoording in te dienen. Hij gaf een uitvoerig exposé van de toedracht der zaak; hij meende volgens zijn plicht en zijne conscientie gehandeld te hebben. En dat er een notabel onderscheid was tusschen een gouverneur-generaal in de uitoefening van zijn ambt en een gouverneur-generaal als gastheer bleek voldingend, toen de Munnick veertien dagen na die verantwoording eene uitnoodiging ontving om met zijn vrouw, bij gelegenheid van de Buitenzorgsche wedrennen, ten paleize te komen logeeren. Onder vier oogen voegde de landvoogd hem toen nog de woorden toe: „Als antwoord op je verdediging zul je toch nog eene schriftelijke afkeuring van mij ontvangen, en die moet je slikken.”

Welnu, de Munnick slikte, en 't bekwam hem niet slecht. Hij wist nu wel op welk kompas hij zeilde. Anders stond het met den assistent-resident Coenen, die voor de kwaadwilligen op Tjiomas had moeten wijken en in wiens houding men gebrek aan „vigueur,” of gebrek aan beleid wilde zien. Hij werd overgeplaatst naar Sidoardjo, en vervangen

door E. L. von Czerniki. Deze bekwam nu den last om de oorzaken van het oproer na te vorschen, en daarover rapport uit te brengen. 't Gevolg daarvan was dat twee van de raddraaiers op Menado werden geïnterneerd, en andere deelnemers aan het verzet door de rechtbank van omgang tot verschillende straffen werden veroordeeld. Maar de landheersfamilie op Tjiomas ging ook niet vrij uit. 't Werd gezegd dat de handelingen van den eigenaar, zijn zoon en zijn schoonzoon het verzet eener bevolking, die zich in hare rechten en belangen verkort achtte, in het leven hadden geroepen. Hun werd ten laste gelegd dat zij de bevolking ruw behandeld, zelfs de zweep niet gespaard hadden. Voorts dat zij de tuinhuur te hoog hadden aangeslagen, en bezwarende heffingen geëischt. Dit kon wel verband houden met de verplichtingen, aan welke de landheer zelf had te voldoen. Daar was eene hypotheek van 9 ton, tegen 7 proc. rente; daar was het onderhoud eener talrijke familie, daar was het tekort van de fabriek Besito, door de suiker crisis in finantieele moeilijkheden geraakt. Tjiomas moest het geld maar leveren.

Van zelf, dit ging het bestuur niet aan. Het onderzoek naar de redenen van het in bloed gesmoorde oproer leidde tot de gevolgtrekking, dat aan de drie beheerders van het land het verblijf aldaar, bij wijze van politieken maatregel, ontzegd behoorde te worden. Anders zou de rust op Tjiomas niet terugkeeren. Met dit voorstel, door den resident van Batavia ondersteund, vereenigde de regeering zich in zoover, dat de landheer zelf daarvan zou uitgesloten worden, en de verwijdering beperkt tot de afdeling Buitenzorg. Sol en de Sturler Jr. zouden zich dus overal mogen ophouden behalve in den omtrek van het land. (Het landhuis van Tjiomas was op 6 paal afstands van Buitenzorg gelegen.) De regeering oordeelde in den *considerans* van haar besluit, dat de rustverstoringen grootendeels het gevolg waren geweest van het exploitatie-stelsel, door den landheer vooral in de laatste jaren met hardvochtigheid doorgedreven, waarbij met miskenning van de rechten der bevolking, uitsluitend eigen gewin op den voorgrond stond. Verder dat de terechtwijzingen, door het plaatselijk bestuur gegeven, vruchteloos waren gebleken; zoodat te vreezen was dat de gisting, na de onderdrukking van het oproer gebleven, nog eens op nieuw tot uitbarsting zou komen. Inzonderheid aan den zoon des landheers werd mishandeling der opgezetenen ten laste gelegd; hij had ook bij het treffen met de muiters zelf aan het vuurgevecht deelgenomen. Dit was het werk van de militairen geweest; 't was buiten zijn bevoegdheid. (Ook de Munnick erkende in zijn gedenkschrift, dat hij zelf zich had moeten onthouden van schoten, die niet eens raak waren geweest.) Van den administrateur Sol werd gezegd dat hij, door zijne geringe kennis van de taal en van de geaardheid van den inboorling, steeds voorbij had gezien dat rustige inlanders niet bejegend kunnen worden

als inlandsche militairen. M. a. w. de voormalige officier van het O. I. leger had zich in eene samenleving van landbouwers nog niet „hineingelegt,” en zag dessa-volk voor soldaten aan. Daarom meende de regeering, dat eene verwijdering ook in hun eigen belang was, aangezien de kans niet was buitengesloten dat ze vroeg of laat nog eens een kris in 't lijf zouden krijgen.

Door den gouverneur-generaal, in overeenstemming met den Raad van Indië, werd daarop aan deze twee het besluit beteekend, dat zij binnen 14 dagen de afdeeling Buitenzorg hadden te verlaten. S. E. W. Roorda van Eysinga, te voren ook verbannen, en heel wat verder dan Sol en de Sturler, schreef over dit besluit in zijne „Brieven zonder oorspronkelijkheid.”

„De indische mail heeft ons het besluit gebracht, waarbij deze planters door den landvoogd van Rees verbannen werden uit hun land, dewijl zij uitsluitend op eigen gewin bedacht waren. Dit zou lachwekkend schijnen in den mond van onze regeering, als het niet zoo bedroevend was door schaamteloosheid. Vroeger verweet zij den Chineezzen der ommelanden van Batavia 50 procent winst te nemen, terwijl zij zelf 300 procent winst nam op koffie, zout en opium. Waar is nu de grens, die men bereiken moet om niet verbannen te worden? Moet men precies evenveel winst van de Javanen nemen als de Hooge Regeering neemt?”

De beide veroordeelden kwamen tegen het besluit in verzet. Ook de landheer zelf, die verschillende bescheiden over de Tjiomas-zaak in druk deed verschijnen, en daarbij opmerkte dat alle drie door den resident van Batavia ter zake waren gehoord, en op niet minder dan 80 vragen categorisch antwoord hadden moeten geven. Maar zij waren niet gehoord zooals het Regeeringsreglement dat voorschreef; de punten van hunne beschuldiging waren niet geformuleerd. Zijn schoonzoon Sol vertrok al dadelijk naar Nederland, ten einde bij de Staten Generaal zijn beklag in te dienen. Hij publiceerde daar eene brochure en zond een paar adressen aan de Tweede Kamer, waar het hem niet aan verdedigers ontbrak. Met name de h.h. van Gennep, Keuchenius en Kielstra, die o. m. oordeelden dat het verbanningsbesluit onrechtmatig was. Want de betrokkenen waren gehoord, maar niet in hunne verdediging gehoord. En zij achtten het een bedenkelijk beginsel, wanneer de burgerlijke vrijheden van particulieren aldus door de regeering bedreigd konden worden.

Daarentegen bracht de commissie van rapporteurs in deze zaak in herinnering, dat er reeds tusschen de jaren 1868 en 1875 herhaaldelijk volksoploopen op Tjiomas waren voorgevallen, hetzij wegens de gedwongen koffiecultuur of wegens vexatoire handelingen van den onder-administrateur; terwijl door volksverloop de bevolking van het land in twee jaren tijds met 1500 zielen verminderd was. Voorts werd

verwezen naar het rapport van den officier van justitie mr. Veenstra, in sommige opzichten voor den landheer gunstig, maar dat toch ook ettelijke bezwarende feiten vermeldde. B. v. over voorschotten door den landheer verstrekt tegen eene rente, equivaleerende met 30 tot 50 proc.; over het executeeren der bezittingen van inlanders, die aan hunne verplichtingen niet konden voldoen; over de opzending van recalcitrante opgezetenen naar de politierol te Buitenzorg, hetgeen reeds een straf op zichzelf mocht heeten, enz. 't Waren middelen van contrainte, die er den schrik in moesten brengen en een domper zetten op iederen kiem van verzet.

In de Tweede Kamer verdedigde de minister van koloniën, Sprenger van Eyk, de indische regeering. Hij kon het daarbij niet verder brengen, dan dat de Kamer besloot haar vertrouwen uit te spreken dat het verbanningsbesluit tegen Sol en de Sturler Jr. niet langer gehandhaafd zou blijven dan met het oog op de daarbij betrokken toestanden dringend noodig mocht zijn. Dit votum liet aan de indische regeering dus nog zekere speling. Toen echter in 1888 mr. Keuchenius minister van koloniën werd, bedacht Sol aanstonds welk een voorstander van zijne zaak hij te voren in dezen staatsman gevonden had. Hij richtte daarop op nieuw een adres tot de Tweede Kamer, waarin hij verzocht dat recht zou worden gedaan aan twee Nederlanders welke, ofschoon hun geen enkel feit ten laste kon worden gelegd, door een besluit van den gouverneur-generaal verbannen waren uit huis en hof, gescheiden van hun gezin en beroofd van hunne middelen van bestaan. De commissie uit de Kamer meende echter dat er geen termen waren om de zaak op nieuw tot een onderwerp van debat te maken, en sprak haar vertrouwen uit dat de nieuwe minister van koloniën zou handelen in den geest van het vroeger uitgebrachte votum. Mr. Keuchenius had die aansporing misschien niet noodig; hij richtte rechtstreeks tot den gouverneur-generaal het verzoek om het verwijderingsbesluit in te trekken. Daaraan werd dan ook, bij besluit van 16 Aug. 1888, voldaan. Maar tevens oordeelde de landvoogd dat hij na dit *démenti* van het opperbestuur niet langer op zijn post kon blijven, en diende zijn ontslag in. In Oct. 1888 gaf hij het bestuur over aan mr. C. P. Pijnacker Hordijk, en vertrok naar Nederland.

Na de uitzetting van zijn zoon en schoonzoon had ook de landheer zelf het beheer over Tjiomas neergelegd. Hij had tot zijn gemachtigde benoemd den advokaat mr. Gerritsen te Batavia, welke daarop W. van Gogh tot administrateur van het land aanstelde. Onder diens beheer werden vele grieven der bevolking weggenomen; allengs keerde de rust terug. Aan Paddy Sol werd, als antwoord op zijn laatste adres aan de Kamer, eene vergoeding toegekend in dezen vorm, dat men hem tot lid van de Algemeene Rekenkamer in Indië benoemde. Wellicht had men die vergoeding aan de prudentie van den minister

overgelaten, en deze de zaak overgedragen op den gouverneur-generaal. De regeering erkende derhalve indirect dat de betrokkenen in de Tjomas-zaak door haar toedoen benadeeld waren — geen wonder dat nu ook de landheer zich voor eene vergoeding aanmeldde. Hij kwam voor den dag met een vordering van 2 ton, wegens verliezen welke de zaak hem berokkend zou hebben. Maar hij zag dien vlieger schoot gaan; de regeering was van oordeel dat daarvoor geene termen waren, dat alleen eene rechterlijke beslissing zulk eene vergoeding zou kunnen vaststellen. En op een proces scheen de Sturler Sr. het niet te willen wagen. Zijne vrouw was reeds in 1879 te Buitenzorg gestorven, thans vertrok hij zelf naar Europa, waar hij in 1890 te Cannes overleed. Zijn schoonzoon zes jaar later in het Nederlandsche *Pensionopolis*, den Haag.

Het spreekwoord dat een ongeluk allicht iets goeds meebrengt werd ook hier bewaarheid, doordien de aandacht van regeering en parlement weer eens gevestigd werd op de vicieuse toestanden op de particuliere landerijen. De nadelen waren wederom aan het licht gekomen, verbonden aan het voortbestaan van deze *imperia in imperio*, aan de uitoefening van soevereine rechten door particulieren. Wanneer feiten als in de verschillende officieele rapporten vastgesteld, konden gebeuren op een door Europeanen beheerd land, wat moest er sedert de dagen van den landverkoop niet voorgevallen zijn op de ondernemingen van Chineezers! Hoeveel werken der duisternis waren daar niet voor het bestuur verborgen gebleven! En dat, met uitzondering van de Vorstenlanden, het met de openbare veiligheid nergens zoo slecht gesteld was als op die particuliere landen, was eene erkende zaak. Er heerschte daar een hoogst ongezonde toestand, waar de strijd der belangen telkens conflicten in de wereld moest brengen. De urgentie werd erkend van maatregelen om zulke russische toestanden te verbeteren, in de eerste plaats door herziening van het reglement van 1836. Als laatste doel behoorde beschouwd te worden: de terugkoop van de particuliere landerijen. Tot den staat moest terugkeeren hetgeen de staat nooit uit handen had moeten geven.

Het gevolg van deze richting in het regeeringsbeleid was, in 1890, de instelling eener commissie van zeven leden. Deze gaf op haar beurt opdracht aan den oud-resident J. Faes om het concept voor een nieuw reglement op te maken. Maar dit concept werd door de regeering niet goedgekeurd, en daarmee was de zaak nog even ver. Er zouden sedert de instelling dier commissie nog twintig jaren verlopen alvorens, bij de wet van 7 Nov. 1910, in beginsel besloten werd tot den geleidelijken terugkoop der particuliere landerijen. En tweeëntwintig jaren — de indische St. Bureaukratie was hier aan 't werk — alvorens in 1912 een nieuw reglement, door eene commissie van rechtsgeleerden gerevideerd, werd afgekondigd. De beginselen van het oude reglement

werden daarbij gehandhaafd, doch de wederzijdsche rechten en verplichtingen der partijen werden daarbij nauwkeurig omlind en vastgesteld, de waarborgen tegen misbruiken vermeerderd.

Sedert maakte de regeering, met het land Nangoeng, een aanvang met den terugkoop der particuliere landerijen. Doch er werden tonnen besteed, waar millioenen noodig waren. In 1911 werden de landen Kandanghauer en Indramajoe-west weder aan den staat gebracht, later het land Simo (Soerabaja) en de zg. Soentersche landen (Batavia). Voorts werden verschillende perceelen onteigend, volgens de bepalingen van de jaren 1911 tot 1917. Het vraagstuk was in de praktijk zoo moeilijk op te lossen, dewijl daardoor zulke groote offers van de schatkist gevorderd werden. In het jaar 1906, toen de minister Fock $\frac{1}{2}$ millioen aanvraag voor terugkoop van grond, bedroeg de verpondingswaarde der gezamenlijke particuliere landerijen op Java ongeveer 54 millioen. Twee jaren te voren telde men alleen in de residentie Batavia 406 van die landerijen, 2 in Bantam, 2 in Cheribon, 34 in Samarang, 46 in Soerabaja, derhalve 490 over geheel Java. „Met al deze landeigenaren te onderhandelen zal onbegonnen werk zijn,” oordeelde een schrijver dier dagen.

De oorsprong der meeste landen van particulieren in Midden en Oost Java was terug te brengen tot het bestuur van Daendels, die heele residenties verkocht of verpandde. In het *N. I. Plakaatboek* van 1810 leest men daarin:

„Zijne Excellentie, in aanmerking nemende de dagelijksche aanzoeken van particulieren, zoo te Sourabaja als te Samarang, om stukken grond in eigendom te hebben, en considereerende dat hierdoor het cultiveeren van onderscheidene behoefkens zal worden bevorderd en dat de redenen, die van den beginne af aangezet hebben om rondom de hoofdplaats Batavia ommelanden te leggen, op Sourabaya en Samarang thans van eene gelijke applicatie zijn —

„Heeft besloten dat rondom Sourabaya en Samarang ommelanden worden gelegd, en tot dat einde ter verkooping aan particulieren geassigneert; te Sourabaya de landen welke tusschen de rivieren van Sourabaya en Slower gelegen zyn tot aan de vorstenlanden, uitmakende een streek die in zich zelfs wel zeer vrugtbaar is, doch door de volksverhuizingen sedert eenige jaren voor twee derde gedeelte woest ligt; en te Samarang al het terrein 't welk oostelyk van hetzelfde tot aan de rivier van Damak, en westelyk tot aan het regentschap Kali Woengoo gelegen is, mitsgaders zuidelyk tot aan de eerste koffytuinen; onder bepaling dat gemelde landen zullen worden afgedeeld in percelen van niet meer als 500 morgen, waarby zal moeten worden in het oog gehouden dat elk van dezelve aan de rivier gelegen is, of, bijaldien dit ten aanzien van sommigen geen plaats kan hebben, aan

den grooten weg of aan de zee, ten einde het transport der voortbrengselen zooveel mogelyk aan een ieder te faciliteeren. Enz."

De opvatting van Daendels, dat verkoop van grond aan particulieren ten goede zou komen aan de bebouwing van braakliggend terrein, en daardoor aan de welvaart der bevolking, was ongetwijfeld juist. Doch tevens had de toestand in West Java, waar het landbezit zooveel ouder was, hem maatregelen in de pen moeten geven den nieuwen toestand in Midden en Oost Java op een behoorlijken grondslag te vestigen, en een reglement voor eigenaar en bevolking te ontwerpen. De ondervinding in de Bataviasche ommelanden was ten dezen reeds leerzaam genoeg. Met name het gehalte der bevolking stond daar op een laag peil; 't meest op die landen, welke geen eigen, op den grond geboren opgezetenen bezaten, doch zich voor werkvolk moesten behelpen met zwervers, vluchtelingen uit naburige residenties en het schuim der inlandsche bevolking. De Engelsche luitenant gouverneur Sir Thomas Stamford Raffles, die ook zooveel gouvernementgrond aan particulieren liet verkoopen, noemde het volk van de Bataviasche ommelanden het slechtste van geheel Java. De Chineesche landheeren waren niet keurig op de middelen om hun werkvolk bijeen te krijgen; opium, dobbelspel en dansmeiden speelden daarbij een groote rol. De Europeesche landheeren moesten zich toen, en nog wel later, voorzien van de verdachte elementen uit naburige streken. In zijn „Brief aan den gouverneur generaal in ruste" schreef Multatuli, dat hij een Buitenzorgschen landheer had hooren zeggen: „Als er in Bantam niet gekneveld wordt, hebben *wij* volk gebrek." En verder leest men daar:

„Ik wist hoe ongaarne eenige Bataviasche en Buitenzorgsche landheeren een intègre bestuur in het Bantamsche zagen. Ik wist dat, onder anderen, een groot gedeelte der opgezetenen van het particulier land Djassinga uit gevluichte Bantammers bestond. Enz."

Ook over de hoofden van die vlottende, steeds op stootgaren liggende bevolking werd veelal ongunstig geoordeeld. 't Gold hier: zoo pot, zoo deksel! geen van beiden deugde. In 1830 publiceerde Ds. S. Roorda van Eysinga zijne „Verschillende Reizen en Lotgevallen", waarin men over de Bataviasche ommelanden las:

„De meeste djoeragans of hoofdmandoors der particuliere landen behooren tot de gewone volksklasse, en worden door de landeigenaren uit die ingezetenen verkozen, welk eenig vlug verstand, een voordeelig of ontzag inboezemend voorkomen hebben, of wel de kunst verstaan om zich goed voor te doen en in te dringen, of eene baatzuchtige gediensigheid te betoonen. Deze hoofden worden over het algemeen gering bezoldigd, en moeten dus hun bestaan vinden in hetgeen zij van hunne ondergeschikten afpersen, of wel in het opkooopen van gestolen goederen, mitsgaders het verschuilen van kwaad volk, waarvoor

zij zich laten betalen. Weinige dezer hoofden van landerijen kunnen lezen of schrijven. Domheid, hoogmoed, traagheid en hebzucht is deze klasse bijzonder eigen."

Intusschen maakte deze schrijver een notabel onderscheid ten aanzien van de particuliere landen in de afdeeling Buitenzorg, welke reeds lang onder europeesch beheer stonden. Hier hadden de hoofden dezelfde voorrechten als de tjoetjak-hoofden in de naburige Preanger Regentschappen, en waren veelal van aanzienlijke geboorte daar hun ambt, tenzij er gewichtige redenen voor het tegendeel bestonden, op hunne zonen overging.

Tot zulk een geslacht behoorde naar allen schijn ook de tjamat van Tjiomas, die in 1886 als een offer viel van de partij der malcontenten op dat land. In later dagen ging die groote onderneming over in het bezit van de Cultuurmaatschappij Tjiomas te Batavia (directie 's Gravenhage.) De bevolking werd op 1 Jan. 1919 opgegeven met 25.756 zielen, de grootte met 1200 bouws. Dit was derhalve nog geen tiende gedeelte van de oppervlakte, welke het land in 1872 besloeg luidens de opgave van den mijn-ingenieur P. van Diest (15000 bouws). Zoo kon ook, van een gedeelte 't welk vroeger tot de oorspronkelijke bezitting behoorde, gesproken worden als van het voormalig land Tjiomas. Daarover luidde een bericht uit onze dagen dat, wanneer de plannen om het West Java Rubberproefstation met het Buitenzorgsche Theeproefstation samen te smelten, vermoedelijk de beschikking zou worden gevraagd over een gedeelte van het „voormalig land Tjiomas". Het landhuis zou alsdan verbouwd worden tot laboratorium, en men zou aanvangen met den aanplant van selectie-materiaal onder leiding van dr. Cohen Stuart.

Tjiomas is een bekende naam gebleven uit de geschiedenis der particuliere landbouwindustrie. Tevens een naam, die nog als eene waarschuwing in de ooren klinkt. Zoo het daarmee ten slotte denzelfden weg mocht opgaan als met Nangoeng, Simo, Indramajoe enz., dan zou het algemeen belang reden hebben er zich in te verheugen. De meening heeft recht van bestaan dat de weg van stelselmatige ont-eigening, van jaar tot jaar voortgezet, de rechte weg is, zal er ooit een eind komen aan de commercieele heerlijkheden op Java. Want een stelsel dat aan particuliere personen het recht toekent inlandsche ambtenaren aan te stellen, belastingen te heffen en heerendiensten te vorderen, is niet meer van onzen tijd, vooral niet in eene ontwakende inlandsche samenleving. Het is er mee als met het bestuur van een staat; onder een verlicht despoot kan een volk gelukkige dagen belevén; daarom is despotisme als regeeringsstelsel niet minder verwerpelijk. En het aantal verlichte despootjes was op Java te allen tijde tamelijk gering.

Grepen uit den Indischen Archipel.

DOOR

H. R. ROELFSEMA.

LANGS DE NOORDKUST VAN NEDERLANDSCH NIEUW-GUINEA.

Nederlandsch Nieuw-Guinea een land met een toekomst?

Ik geloof er, na mijn reis langs de noordkust, niets van! Althans geen land met een economisch florissante toekomst. Er ontbreken daarvoor de mogelijkheden, tevens staan er te veel onoverkomelijke bezwaren in den weg.

Voor landbouw, voor cultures biedt het in het groot gezien, weinig aantrekkelijks. Wie langs de noordkust vaart, ziet aan de grootste kustgedeelten de bergen zonder eenige strand- of vlaktevorming massaal uit de zee oprijzen. Steiler en massaler dan op de andere eilanden van den Archipel. Langs de gedeelten, waar de gebergten minder forsich te voorschijn treden, vormen zich heuvels en dalen. Ligt er aan de kust een vlakte, zooals de uitgestrekte delta der machtige Mamberano, die bij Kaap d'Urville in zee uitmondt, dan is die vlakte één onafzienbaar ongezond moeras, waar rizophoren en nipalmen overheerschen. Het is mij verteld, dat aan de Mac-Cluergolf, aan de zuidoostkust, een groot vruchtbaar terrein ligt, doch de zee voor dat kustgedeelte is zoo ondiep, dat de schepen mijlenver van het land reeds het anker moeten laten vallen.

Er wordt dan ook tot heden op Nederlandsch Nieuw-Guinea nog in 't geheel niet aan cultuur gedaan. Ja! aan de zuidkust, aan klappercultuur, doch wat mij daarvan ter oore kwam is weinig bemoedigend.

Maar zijn meer landwaarts in dan geen geschikte terreinen? Mogelijk! wie zal met absolute zekerheid zeggen, of niet hier — maar dan toch zeker in een heel verre toekomst — zich gunstige mogelijkheden voor den landbouw openen.

Dan spreekt men van rijkdommen aan steenkool, aan ertsen, aan petroleum. Men hoort van fabelachtige rijkdommen spreken! Wie zal dat durven ontkennen, maar wie datzelfde met zekerheid durven beamen? Fantasie heeft hier vooreerst nog vrij spel.

Dan spreekt men over houtexploitatie en over den gemakkelijken afvoer langs de groote rivieren. Zeer mogelijk, dat er veel kostbare houtsoorten zijn in de eidelooze wouden, die het land bedekken, en zeer waarschijnlijk ook, dat voor de bestgelegen terreinen vervoer langs de natuurlijke waterwegen mogelijk is.

Er zijn echter twee bezwaren, die, wat men er ook zal vinden, de ontwikkeling van dit eiland zeer in den weg zullen staan, dat zijn het ongezonde klimaat en de uiterst dunne bevolking. Niet alleen de lagere kuststrooken en vlakten zijn ongezond, maar ook de hoogere gedeelten, de bergen en het binnenland. Daar is de wolkenvorming en regenval enorm, tot 6000 m.M. en meer gaat er de regenhoogte per jaar. Als men bedenkt, dat deze in ons natte vaderland gemiddeld 750 m.M. bedraagt, krijgt men eenigszins een indruk van de regens, die daar moeten vallen. De geweldige bergketen, welke in het binnenland, ver van elk ander groot gebergte oprijst tot een hoogte van 4878 M., 70 M. hooger dan de Mont-Blanc, en dat op een eiland, gelegen in een tropenzee, waar de lucht met waterdamp oververzadigd is, werkt vanzelfsprekend een sterke wolkenvorming en grooten regenval in de hand. In het gebergte, op de hoogvlakten, is het daardoor kil en vochtig met weinig zonneschijn. Bijna elke Europeaan, die er komt, begint met ziek te worden. Voor een herstellingsoord, zooals Darjeeling in Engelsch-Indië, dat in een gezond zonnig klimaat tegen den Himalaya in het midden van een groot continent ligt, zal men er niet moeten wezen. Ook die illusie (men had van die mogelijkheid gedroomd) zal in de werkelijkheid niet bewaarheid kunnen worden.

Aan de oevers van den benedenloop der Mamberano, in de moerassige delta, zal geen Europeaan het lang uithouden. Het beste klimaat zal hij nog vinden aan de kust, aan den voet der bergen, op een hoog droog plekje, of op de kleinere eilanden, die voor de kust liggen. Hier treft men dan ook de nederzettingen aan, van waaruit getracht wordt ons Nieuw-Guinea, laten we zeggen, stelselmatig te leeren kennen. Maar al die nederzettingen, alle zonder geschikt achterland van eenig belang, zijn als speldeprikken op de kaart. De gansche noordkust is eigenlijk nog zoo goed als onbewoond en voor het grootste gedeelte onbewoonbaar.

Zij is niet, zooals de schrijfster, die in 1913 deze kust bezocht en die alleen in deze speldeprikken haar voet zette, door haar verbeelding meegesleept, schreef: „De kust in wording, een Chineesche winkelstraat, honderd en vijftig geografische mijlen ¹⁾ lang in de vogelvlucht gemeten.”

Een Chineesche winkelstraat? — die kust? Hoe de fantasie den menschen toch parten speelt, wanneer ze de goê-gemeent, die in Holland bij de warme kachel is gebleven, in niets dan superlatieven van Indië vertellen.

¹⁾ 1100 kilometer.

Maar zoo is dan de toestand — een reusachtig eiland, onherbergzaam, ongezond, zeer bergachtig, dun bevolkt (alles voorzoover het het nederlandsche gedeelte betreft) wordt door eenige zeer energieke menschjes geattaqueerd, door verbeeldingrijken wordt er over gefantaseerd, in de nuchtere werkelijkheid werd er tot heden niet anders bereikt dan dat we iets heel interessants leeren kennen en dat interessante is, een natuervolk in zijn natuurstaat, dat echter, als we niet heel erg oppassen, ook wel geleidelijk uit dien zuiveren staat zal geraken. Langs de kust, vooral tot Manokwari, de standplaats van den resident, is daaraan reeds veel bedorven. Want wat men ook van den natuurstaat moge zeggen, de oorspronkelijke Papoea's aan de noordkust zijn een aardig, opgewekt, vrijmoedig slag van menschen, met een groote onbedorven belangstelling. Nooit zag ik zoo veel lachende, goedmoedig lachende gezichten bijeen, als in de plaatsjes, waar ik hier aan land ging en door die menschen werd omringd. En belangstelling? — ze bekeken de heele boot, neusden overal; tot boven op de groote zonetent zag ik ze staan, heftig gesticuleerend, blijkbaar in debat over al de wonderen, die zich op en aan dat schip aan hen vertoonden. Ze zijn met hun drukte en lawaai, vrijmoedigheid en belangstelling, zoo geheel anders van aard dan de andere ingetogene, droomerige, zwaarmoedige, over 't geheel zoo veel geciviliseerder inlandsche rassen van onzen Archipel.

Te Tobelo op de Onderneming, ik zeide het reeds, werken Papoea's van Biak, en deze menschen uit een zeer primitieve omgeving (hoewel christenen geworden) hebben heel wat meer savoir-vivre, dan de Minahassers, de Talauters en de Sangireezen, die tot de meest ontwikkelde christen-inlanders van den Archipel behooren. Zij staan dan ook bij die meer ontwikkelden zeer goed aangeschreven, want deze Biakkers met hun meer opgewekten en vrijmoedigen aard, geven zich gemakkelijker, zijn mededeelzamer en weten daardoor die anderen vaak in opgeruimdheid bezig te houden. Voor dansen en speerwerpen en allerlei vertooningen in de stille maannachten, waarbij de toeschouwers zich kostelijk amuseeren, waren zij tijdens mijn verblijf aldaar steeds te vinden. Hun werk deden ze gewillig en goed gemutst; toch waren ze den geregelden arbeid nooit gewend geweest, dat laat de Papoea in eigen land aan de vrouwen over.

In den omgang bezitten ze een natuurlijke fijngevoeligheid. Een enkel staaltje.

Eens kwam ik in den aanplant, in gezelschap van den assistent, twee dier Biakkers tegen, die zeer bijzonder lange speren droegen. We hielden ze staande en bekeken die dingen wat nader. Terstond boden ze die speren vriendelijk grijnzend ten geschenke aan.

Voor een kennis in Holland verzamelde ik vlinders en betaalde deze aan hen, die ze mij brachten per stuk; alleen een papoea-vrouw

weigerde — zij was de eenige, die het deed — hiervoor geld aan te nemen; zij deed dit om haar sympathie te toonen.

En dan denkt men het eerst aan wilden en kannibalen, als men van Papoea's hoort. Nu ja! kannibalisme schijnt op Nieuw-Guinea nog voor te komen, zelfs aan de kust. Op Wakdé, een eilandje tegenover het groote land, wist de bestuursassistent te vertellen, dat aan den overkant nog een stam was, waaronder het menscheneten misschien nog sporadisch voorkwam.

Dan denkt men aan hun raaktochten, waarop ze koppen snellen van hun rasgenooten, welke koppen dan als trofeeën in hun hutten worden opgehangen. Hieraan heeft ons gouvernement vrijwel een eind weten te maken, welke grootere veiligheid, onderling, thans door den Papoea als een van de beste geschenken van ons gouvernement op prijs wordt gesteld.

Zeker, kannibalisme en koppensnellen zijn verschrikkelijke dingen, doch wat moeten die menschen van ons denken, van dat blanke ras, dat zich zoo hoog boven hen stelt, als ze vernemen van onze georganiseerde raaktochten met millioenen deelnemers.

Ik wil over de samenleving der Papoea's met al haar heidensche, afzichtelijke duisternissen niet idealiseeren, maar toch, toen ik te midden dier menschen stond, die toch niet veel anders tegenover ons vreemdelingen deden dan, de giebelende, ginnegappende, achterbak-sche, dorpsche bevolking van ons eigen vaderland, heb ik geleerd bescheiden te zijn, bescheiden te denken over onze eigen vorde-ringen in beschaving. „Die schlechteste Gesellschaft lässt dich fühlen, dass du ein Mensch mit Menschen bist.”

De wildheid der wilden en de beschaafdheid der beschaafden zijn, beide gemiddeld genomen, niet zoo ver uiteenliggend als men meestal wel denkt.

Maar 't zijn toch heidenen en ze zijn bijgeloovig! Volkomen waar, doch hoeveel bijgeloof is er niet onder ons? Denk eens aan het aftikken, dat geheel in de plaats is gekomen van het beteekenisvolle „bij welwezen”, denk eens aan het hoefijzer — oorspronkelijk een lief symbool —; aan den boozen invloed van den Vrijdag; aan 't getal 13 enz. enz. Hoe weinig redelijke bezinning, hoe weinig ware, hooge vrijheid is er nog onder de beschaafden, hoeveel warhoofden loopen er onder ons rond, die sidderend gelooven, dat van een.... tafelpoot of iets dergelijks de oplossing van het groote probleem te wachten is.

Neen, dan is de Papoea met zijn korwar¹⁾ toch niet zoo erg. Die arme tobber was althans in 't geheel niet in de gelegenheid zijn geest te verrijken in scholen, kerken of universiteiten; hij was zelfs niet

¹⁾ In hout gesneden afgodsbeeld.

in de gelegenheid uit te komen boven het demonische der woest-weelderige natuur, die hem omringt. Zijn afgodsbeelden, zijn bijgeloof strekken hem tot eer, diezelfde dingen strekken ons tot schande. Hij kon het niet verder brengen in zijn dagelijksch leven dan het bouwen van primitieve woningen, dan het maken van wapens en prauwen en van enkele gebruiksvoorwerpen. Maar toch als hij dan zoo ver is, begint er iets te bloeien; iets dat hem onderscheidt, ja zelfs verbazend onderscheidt van de tegenwoordige massa in Europa, dan namelijk ontwikkelt zich in dit volk een zeldzame volkskunst, de kunst van het snijden in hout en in het harde bamboe. „The Papuan is a born artist. He likes to decorate himself and all that he has about him, he has the true instinct for lines.” (Loebèr.)

Onder de gebruiksvoorwerpen, vooral onder de tabakskokers en de slaapbankjes zijn er die uitmunten door het sierlijkste en origineelste vlakornament. Ook de stevens van prauwen zijn somtijds wondermooi versierd, en steeds met fijn gevoel en oordeel, en geheel in de lijn van het voorwerp zelf. Want wat een natuurvolk schept voor zijn behoeften, wat de natuurmensch er aan versiert, zal altijd harmonisch en mooi zijn, wijl hij schept onder de zuivere neiging van de eenvoudigste oplossing van het probleem, wijl hij het versiert zonder eenige bijbedoeling, uit zuivere drang tot versieren, wijl hij waar en echt blijft, wijl hij nooit liegt, wijl hij, wat hij doet, ongezoekt doet.

In Seroei, op het eiland Jappen, in de Geelvinckbaai, en in Hollandia aan de Humboldtbaai is het me gelukt een aantal bamboekokers machtig te worden, waarvan het snijwerk in rustig bezinnende overgave, met zoo veel liefde en kunstvaardigheid in dat harde materiaal is gesneden, dat de gevoelige, intellectueele kunstenaar in Europa niet dan met bewonderende ontroering, bijna zijn naakte simpele kunstbroeder in den Papoea benijdend, naar die naïeve, zuivere kunst kan zien.

In geheel Indië zijn thans sarongs, geweven doeken, krissen en allerlei koperwerk te koop van het gehalte zooals wij dat ook in Europa kennen. Massaproduct voor de koopgrage toeristen-markt, gefabriceerd zonder eenige liefde, zonder eenige kunstwaarde, wel aardig voor het oog, doch daar blijft het ook bij. Hoe zou het ook anders kunnen. Om aan de groote vraag te voldoen, moet er hard en snel, machinaal worden gewerkt, daarmee verdwijnt wat buitengewoon was, wat met liefde was bedacht en uitgevoerd en daardoor liefde wist te wekken. Het koude voorwerp blijft over, gemaakt en versierd naar één model, door stempel of chablone, of onnadenkend snel door handigheid. Men moet ver, heel ver gaan, heel ver van onze beschaving, om dat zuivere eener levende volkskunst thans nog te vinden. Zelfs op Halmadeira verdwijnt reeds de oorspronkelijke vlechtkunst met gekleurd stroo of atap, waarbij met schelpjes werd versierd. Deze versiering geschiedt thans reeds algemeen met kralen. Ook in kleeding, voorzoover daarvan

bij primitieve volken in de tropen gesproken kan worden, wordt op Halmahera het origineele zeldzaam, ja op Nieuw-Guinea, aan de kust in de nabijheid der grootere nederzettingen, verschijnen, vooral onder den invloed der zending, reeds broekjes en baadjes en somtijds verschijnt er een Papoea met een stroehoed of sportpet op zijn kroeskop, waarmee hij in zijn naïeve bewondering voor onze cultuur, zijn gansche prachtverschijning van natuurmensch belachelijk maakt.

En zoo begint dan ook hier langzaam maar zeker de eerste verworping van het oorspronkelijke en we zien, wat we niet zonder zekere pijn door den ganschen Archipel hebben waargenomen, ook hier komen. Maar nog bestaat er tot op heden in dit natuurvolk een uniek natuurmonument, dat in de binnenlanden nog gansch ongeschonden is. Men leze maar eens de verslagen der laatste expeditie naar den Doormantop.¹⁾

Was het niet zulk een hopeloos vrome wensch, dan, ja dan zou men wenschen, dat dit natuurvolk op dit eiland nu eens met rust werd gelaten, zoodat het in de toekomst zou blijven leven, zooals het met al zijn fouten en deugden, doch geheel naar eigen aard en aanleg, in het verleden heeft geleefd. Maar onze humaniteit, onze zachtzinnigheid, ons geloof in de wet der evolutie, onze afkeer van stilstand, onze eigenwijze bemoeizucht en Matheus 28:19 staan ons voor zoo'n besluit in den weg. We willen ze uit louter goedheid, uit vrees voor hun heidensche zielen, zoo gelukkig en zalig maken als we zelf zijn geworden.

Op alles, wat tot het europeesch toilet behoort, zijn die kust-Papoea's reeds verzot. 't Is me gebeurd, dat zoo'n rasechte, grijnzende vent, nog geheel in onvervalscht costuum mij een bundel pijlen en twee bogen aanbood in ruil voor een witte broek. Ik weigerde en bood hem een pijp, tabak en mes, maar minachtend sloeg hij dat af; de witte broek wilde hij hebben, zoo'n echte witte broek, mooi gewasschen met een vouw, dan zou hij mij 't heele zaakje geven. 't Ging me tegen de vleug, want de kerels, van wie we daar een bezoek aan boord kregen, waren allen nog zoo gaaf uit de wildernis. Ik probeerde en probeerde en vergrootte mijn aanbiedingen, maar de man was stijfkoppig en dacht er niet aan zijn schatten tegen zulke zaken weg te schenken. Toen ben ik eindlijk gezwicht, denkend aan een belofte in Holland gedaan en aan de kans die ik hier zou laten loopen. Uit mijn hut haalde ik de zoo gewenschte broek, netjes opgevouwen; en verheugd, coulant, overreikte hij mij zijn wapens.... en onder zijn arm de

¹⁾ Het is treffend te lezen over het uiterlijk der Oeringoeps, over de goede gezindheid van dezen stam in de binnenlanden, die voor dien nooit door blanken was bezocht.

broek, die fel afstak tegen zijn donker bronzen huid, verdween de wilde? van boord in zijn prauw en pagaaide naar zijn verlaten kampong aan den wal. Dood-gelukkig met zijn beschavingstropée.

Zoo begint de verwording, waaraan ik zelf had meegedaan.

„U geleide langs de sporen van het hobbelend pekerveld
Hij, wiens alziend oog de droppels van de baren heeft geteld
En de hairen van uw hoofd.”

Deze woorden van da Costa, tot afscheid gericht aan een vriend, die op punt stond naar Indië te vertrekken, kwamen mij onder 't oog, toen ik aan boord zat van den Paketvaartstoomer, die van Halmaheira overstak naar Noord-Nieuw-Guinea. Ze troffen me, wijl ik daar zelf „de sporen van het hobbelend pekerveld” volgde; ze troffen me nog meer, wijl ik me door de lezing zoo klaar bewust werd, hoe we zulke zinnen van da Costa en hoe we zijn tijd wel geheel zijn ontgroeid.

De eerste stralenbundel van de rijzende zon schoot juist in al zijn felheid over de zee, toen ik op een morgen op het dek verscheen en de van Neck (weer was ik aan boord van dat geriefelijke schip) het groote land van Nieuw-Guinea naderde, dat als een streep aan den gezichteinder vooruit, even boven het paarlmoerglanzende watervlak was te zien.

Links lag Waigeo, het eiland met zijn bijzondere flora en fauna — er komt o.a. een paradijsvogelsoort voor, die men uitsluitend op dit eiland aantreft — vooruit moest de z.g.n. vogelkop zijn en rechts het eiland Salawatti, door een ondiepe en moeilijk bevaarbare straat van het eigenlijke Nieuw-Guinea gescheiden.

Daar lag dan het groote, donkere eiland, doch wat een licht, wat een heerlijk morgenlicht over de blanke paarlmoeren zee.

De eerste blik op het verre land pakt me terstond. Eens even naar de brug en de kaartenkamer, om precies te weten, waar we thans zijn.

Ik klim het trapje op naar de brug.

— Morgen, kaptein! Is het geoorloofd?

— Zeker, komt u nader.

De zeeman waardeert eenige belangstelling in de navigatie van de zijde der passagiers ook wel eens, en bij de weinigen, die er op dit traject aan boord zijn, behoeft hij voor overlast niet te vreezen.

Welk een eenzaamheid op dit gedeelte van den aardbol. Over het wijde water geen zeil, geen schip, zelfs geen prauwtje, en over het land, dat dichterbij is gekomen, niets dan oerwoud, waar geen kampong, zelfs geen rookpluimpje is te ontdekken. Wat een menschenlooze ruimte, alsof de wereld ontvolkt ware.

Maar toch, daar recht vooruit, dat grijze met den scherpen contour

van een schip van terzijde gezien, en.... ik pak den kijker.... waarachtig een schip; dat geeft even een vreemde emotie, in deze verre streken een schip.

— Dat is de Tydeman — zegt de eerste stuurman, die de wacht heeft, heel lakoniek — die gaat door de straat van Salawatti naar Fak-Fak, naar de zuidkust; vandaar dien koers dwars op den onzen.

In dit groote gebied, het oosten van onzen Oost, grooter dan een groot europeesch rijk, kennen de we nige Hollanders al heel spoedig elkaars doen en laten. De zeeman, die een schip ziet, kent den naam, weet waar het heen gaat; de bestuursambtenaar, de officier, die een collega ontmoet, weet wie hij is, de zendeling, de zakenman, de planter, ze weten van elkaars plannen, successen en tegenslagen. Zoo wist dan de stuurman naast mij allerlei van dat schip daarginds te vertellen.

Thans stoomt onze boot naar Sorong, de eerste plaats, die zij op Nieuw-Guinea zal aandoen. Dezen morgen zullen we daar laden en lossen. Maar hoeveel en wat? Voor de groote van Neck nauwelijks de moeite waard. Want wat voert dit land in? Wat voert het nog uit? Vogelhuiden, in 't bijzonder van den paradijsvogel, is het eenige artikel, waarom Nieuw-Guinea tot heden, als uitvoerland van eenig belang is, doch dat artikel brengt geen lading, maar wel bij tusschenpoozen stroomen passagiers in de tweede, derde en vierde klasse.

Wanneer de vogeljacht begint, gaan chineesche handelaren met hun handlangers en verkregen licenties naar deze kust; wanneer zij eindigt keeren zij terug met koffers vol van die mooie vogelhuiden. Thans was de jacht reeds begonnen en nog niet afgelopen, zoodat er niet veel passagiers waren op de tusschendecken, die in den drukken tijd met koffers en kisten en lichamen van menschen geheel zijn bedekt. Neen, voor een voordeelige vaart behoefde de van Neck de reis niet te doen. Zij deed ook die reis niet voor wat lossen van stukgoederen voor de nederzettingen langs de kust, voor wat laden van copra, damar en rotan, doch alleen om te voldoen aan het contract, dat de Paketvaart heeft met het indische gouvernement, teneinde de post en het personenverkeer ook met deze afgelegen, naar oppervlakte thans grootste residentie van den Archipel in stand te houden.

De kust komt beter in 't zicht, we naderen haar snel, we kunnen zelfs reeds iets van een kampong, op een eilandje voor de kust gelegen, onderscheiden. 't Is Sorong en de eerste Papoea's zullen zich aan ons vertoonen.

Toen de boot op de reede voor anker lag heb ik er inderdaad eenige van de oorspronkelijke inboorlingen in kano's gezien, in vlerkprauwen met één vlerk.... maar welk een teleurstelling, deze oorspronkelijke

bewoners, deze kerels met een sportpet, met een strooehoed op het hoofd en zonder den grooten bekenden haardos. 't Waren geciviliseerde Papoea's, die veel te lang en veel te veel onder den invloed van de bezoekers aan de kust en van de bewoners van het plaatsje Sorong waren geweest. En dat plaatsje zelf was al even karakterloos, als al die kleine nederzettingen, die ik tot nu toe door den ganschen Archipel had gezien. Een dubbele rij niets zeggende vierkante huisjes, meest toko's met atap of gegolfd dakijzer gedekt en bewoond door die ondefiniceerbare middelklasse van vreemde oosterlingen met wat inlandsch, wat europeesch bloed gemengd, die men hier overal in de kustplaatjes vindt.

Neen niets bijzonders, zoo'n koloniaal middelpunt hier op Nieuw-Guinea. Nu begin ik te begrijpen, waarom zij, die de reis langs de noordkust maken, vaak teleurgesteld over het geziene terugkeeren.

Een dag later komen we voor Manokwari aan de Doreh-baai, een kleine inham aan de groote Geelvinckbaai. De hoofdplaats van Nieuw-Guinea, de zetel van den resident, ligt ook als een dubbele rij huizen langs de kust, alleen de woningen der bestuursambtenaren liggen daarachter en hooger, met een wijd uitzicht over de zee, in een open omgeving. Hoewel dan hoofdplaats, heeft toch ook dit plaatsje geen achterland, het is daar niets dan rimboe, heuvels en bergen dicht met oerwoud bezet en moeilijk doordringbaar. Slechts langs de kust loopt een eindje weg naar de verlaten zendingspost Doreh, waar van zee uit nog een kerkje is te zien. Aan de overzijde der baai rijst als een machtige bergketen het Arfakgebergte tot 3000 M. boven de zee. In de baai ligt het eilandje Mansinam, zoo bekend in de zendingswereld. Van daaruit werd door den zendeling van Hasselt, die in 1865 met zijn arbeid op Nieuw-Guinea begon, het zendingswerk, door anderen reeds aangevangen, voortgezet.

De resultaten, die de zending hier bereikte, zijn zeker te danken aan den arbeid van dezen pionier. Toen van Hasselt, nu bijna zestig jaren geleden, naar deze verre streken vertrok, dacht niemand dat deze uiterlijk zoo tengere man het daar lang zou uithouden. En toch, wie overleefde hij er niet en welke moeilijkheden werden er niet door hem overwonnen? Eindeloos is vaak het lijden geweest van vele dier zendelingen-pioniers in deze streken, waar in den eersten tijd van hun verblijf slechts eens in het jaar een scheepje, van Ternate uit, proviand en post bracht. Men leze maar eens de geschiedenis van de twee eenige voorgangers van onzen van Hasselt, twee Duitschers, Otto en Geiszler, men luistere maar eens naar de verhalen hunner opvolgers. Het is vaak ééne worsteling, soms van den zendeling alleen, meestal van vrouw en kinderen ook, met de omstandigheden — met het klimaat, de natuur, de eenzaamheid, de verlatenheid, met de menschen en met teleurgestelde verwachtingen.

Geen van die allen heeft het uitgehouden en overwonnen als hij.

Eenigen stierven, anderen gaven het op, of keerden ziek en gebroken terug. Van hen, die het vaderland terugzagen, was het, ik meen tot nu alleen nog van Hasselt, die Nieuw-Guinea verliet, wyl wegens zijn leeftijd ook voor hem de dag van terugkeer eindelijk was aangebroken. Op zijn geliefd Mansinam woont thans, als zendeling, zijn zoon.

Aan den wal ontmoette ik reeds spoedig van Hasselt Jr. Deze zendeling is er een, die van het volle leven houdt, die zich ongedwongen tusschen menschen van diverse pluimage beweegt, en zoo kan er geen Paketvaartboot in Manokwari binnenvallen of van Hasselt, die de boot voorbij zijn eiland ziet gaan, laat zich in zijn groote prauw van Mansinam naar den overkant roeien. Hij houdt er van menschen te spreken en met landgenooten te verkeer en met hen van gedachten te wisselen. Hij noodigde mij uit de zendingspost te bezien en de middagthee in zijn huis te gebruiken.

Zoo gingen we in de prauw, die gereed lag; in het voorgedeelte zaten een viertal anak-piara's¹⁾ met kortgeknipt kroes haar, in het achtergedeelte eenzelfde viertal, elke jongen met een pagaai. Met den zendeling zat ik in het midden van het vaartuig en stak zoo van Manokwari de baai over naar het eilandje Mansinam, waar men van oudtijds veiliger was voor een overval van inboorlingen dan op het groote eiland zelve.

Achter een vlak-zanderig strand, op een kleine hoogte, waar gras groeit en waar klapperboomen staan, ligt op een klein omheind erf de houten woning. Een trapje op en ik stond in de voorgalerij voor de vrouw des huizes. Men babbelt in Indië zoo gemakkelijk, en, zooals ik reeds zeide, men kent elkaar hier, alvorens elkaar ooit persoonlijk te hebben ontmoet en dan heeft men als klein clubje blanken, allerlei gemeenschappelijke belangen boven de massa der inlanders, men heeft groeten over te brengen, een pakje meegenomen; hoe 't zij, men is heel spoedig geïntroduceerd.

Het huis, de kerk, de school heb ik bezocht. De twee laatste stevige gebouwen geheel uit hout opgetrokken op vloeren van cement. Wie ook maar eenigszins kan beseffen, welk een moeite, welk een hoofdbreken, welk een geduld het heeft gekost in zulke streken met niets dan ongeschoolde inlandsche werkkrachten zoo iets tot stand te brengen, zal begrijpen, hoe gaarne en met welk een voldoening de zendeling zijn schepping eens laat zien. Jaren van dagelijks werken, van tobben en zuchten, van zelf hard mee aanpakken heeft het geduurd, alvorens dat er stond.

En hoe moest hij soms mee aanpakken?

Het komt voor dat de zendeling verplicht is zijn eigen diepen put te graven, teneinde aan drink- en waschwater te komen.

¹⁾ Inlandsche christenkinderen, die bij den zendeling aan huis worden grootgebracht.

Wanneer dat dan alles gereed is en het huis voor de eenzame familie is gemaakt, en de dienst en de school kan in behoorlijke gebouwen plaats hebben, wel, behoeft het dan te verwonderen, dat de man, die in de wildernis dat schiep, het kleine plekje beschaving, dat zoo veel van zijn hartebloed heeft gekost, innig heeft liefgekreken.

Veel eenzamer, veel verlatener liggen de meeste zendingsposten dan thans dit Mansinam tegenover Manokwari. Te Boeli op Z. O. Halmaheira had ik juist eenige dagen te voren een jongen zendeling met zijn vrouw bezocht, die nooit anders dan het korte oogenblik, dat de boot voor de kust lag, eens met een landgenoot kon spreken.

Ach en dat eenzame, dat verlatene gaat wel, zoolang man en vrouw en kinderen gezond zijn, doch nu komt er ziekte en dringende en herhaaldelijke doktershulp is noodig, om een geliefd leven te redden. De machteloosheid dan, de pogingen een dokter te bereiken. En dan wie is in staat, wie is zoo sterk door de jaren heen alleen te dragen „wat des vleesch es erfdeel is”?

Er sterven hier zoo velen, die niet hadden behoeven te sterven. Naast het kerkje in Roon, een zendingspost op een eilandje in het zuiden van de Geelvinckbaai, liggen er vele van zulke slachtoffers begraven, meest kindertjes.

De laatste jaren is meer dan één eenzame post, waarschijnlijk voor altijd, verlaten. Vooral op Halmaheira heeft de zending een zwaren dobber gehad en is het haar in velerlei opzichten tegengelopen. Te Doroemé, Galela en Pasir Poetih staan de zendingshuizen leeg en ook op Morotai is het werk voor immer opgegeven, en elk dier posten heeft zijn min of meer droeve geschiedenis, van veel verwachten, van veel teleurstelling en ten slotte van mislukken.

En de reden?

Voor drie dier posten is de voornaamste oorzaak der mislukking zeer zeker te zoeken in het gebrek aan communicatie met de buitenwereld. Zelfs de maandelijksche boot deed deze plaatsen niet aan en dat is op den langen duur in de praktijk niet uit te houden; zelfs voor een zendeling niet. Wie zich zoo aan de eenzaamheid en aan het alleenstaan overgeeft en door jeugdig zendingsvuur en illusie verleid daartoe overging, heeft moeten leeren inzien, wat in het lange leven het sterkste in ons blijkt te zijn.

Toen ik in Manokwari was teruggekeerd lag de van Neck klaar haar reis te vervolgen, doch nog even had ik een kort maar druk gesprek met Mr. Davonport, die met een schoenertje in de haven lag. Hij was met dat kleine zeilbootje in tien dagen van Mapia gekomen, het groepje kleine koraaleilandjes (een drietal), dat geheel met cocospalmen beplant, ver ten Noorden van Nieuw-Guinea, als de noordoostelijkste voorpost van ons bezit, eenzaam in volle zee is gelegen. Daar was deze

Engelschman manager van de klapperplantages. De lange, schrale man met rood gezicht, een bril met groote glazen op den neus, maakte, in de tropische hitte in blauw serge gekleed, een wonderlijken indruk. Hij bleek een prater, hij praatte — ik zou haast zeggen — zooals menschen dat alleen in de eenzaamheid schijnen te leeren, geheel vervuld van eigen werk en eigen gedachten.

Hoe ook, Mr. Davonport vertelde in een oogenblikje van alles, vooral veel van klappercultuur en dan van de toekomst van Nieuw-Guinea en van de schatten, die dit land in zijn bodem heeft. O, hij was „cocksure” — zoo onomstootelijk rustig zeker, als hij dat zei, kan alleen een Engelschman dat — van de geweldige rijkdommen van het groote eiland.

Morgen ging hij weer met zijn schoenertje naar zijn eilandjes terug. 't Leek een gewaagde onderneming met zulk een scheepje die vlakke kleine dingen in de wijde volle zee te moeten zoeken. Maar Mr. Davonport lachte bij die opmerking, hij scheen een bevaren baas en zeker van zijn zaak.

Hij hoopte me op Mapia terug te zien, hij zou me dan in persoon zijn heele onderneming rondleiden en alles uitleggen. Zeer tot mijn spijt deed de van Neck op deze reis zijn eilandenrijk niet aan en zoo was ik wel gedwongen te bedanken en vaarwel te zeggen aan den welwillenden, praatgragen man.

Thans stoomden we de wijde Geelvinckbaai in, naar Roon en Windessi, dan naar Seroei op Jappen, het lange eiland voor de baai, daarna zou de koers weer zuiver Oost worden, langs de noordkust, voorbij Kaap d'Urville, waar de Mamberano in zee stroomt, de grootste rivier van Nieuw-Guinea, die de moerassige delta vormt, waarover ik hier reeds schreef. Wakdé en Djamna, twee eilandjes voor de kust zouden worden aangedaan, dan zouden we zonder oponthoud doorstoomen naar Hollandia aan de Humboldtbaai, het eindpunt van de reis.

Al die plaatsjes geleken op elkaar, nederzettingen van handelaren en scharrelaars, twee rijen van kleine vierkante nietszeggende huisjes langs de kust, waarin toko's; aan het strand bij de landingsplaats een kleine pier en een goedang¹⁾, dat was al.

Viel de boot binnen, dan was zij spoedig omringd door prauwen en een gedrang van menschen met koffers, kisten en balen, die van boord of aan boord wilden, ontstond op de sloopstrap langs zij van het schip. Tusschen die prauwen van Chineezen en het verdere ratjetoe van heele of halve oosterlingen bewogen zich echter de slanke, elegante, vaak kleine prauwen der oorspronkelijke bevolking, waarvan de kam-

¹⁾ Pakhuis.

pongs, meestal paaldorpen, verderop langs het strand, boven de zee waren te zien.

Een bezoek aan die woningen, het onderhandelen met de inboorlingen over den verkoop van wapenen en gebruiksvoorwerpen, was allersamantst en de belangstelling van hun zijde meestal groot. Toch kostte het bijna steeds veel moeite iets van hen los te krijgen.

Zoo naderden we op een morgen het oostelijkste punt der reis — Hollandia aan de Humboldtbaai. In mijn verbeelding had ik een weinig aantrekkelijke voorstelling van deze baai en haar omgeving; in de werkelijkheid bleek zij grootsch en indrukwekkend.

Reeds na Djamna was de kust steiler geworden, van eenig vlak strand en een laag achterland was thans in het geheel geen sprake meer, de golven beukten tegen den voet der bergen, die direct uit de zee oprezen en, landwaarts in, vaak diepe dalen en geweldige bergformaties lieten zien.

Zwaar en log verscheen tenslotte het Cyclopengebergte; ten Oosten daarvan, goed beschut, ligt Hollandia aan de Humboldtbaai. Aan de andere zijde der baai rijst het Bougainvillegebergte majestueus uit zee op; daar loopt, langs de 141ste meridiaan O. L. van Greenwich, de rechtgetrokken oostelijke grens van ons koloniaal bezit.¹⁾

Den blinkenden, gladden waterplas tusschen de gebergten instoomend, voer de van Neck de wijde Humboldtbaai, waarin een gansche vloot van schepen een veilige haven zou kunnen vinden, binnen en veranderde nog eens van koers in de baai zelve, toen achter het Cyclopengebergte de nederzetting Hollandia, aan drie zijden door hooge bergen omgeven, zichtbaar werd.

Een zwerm van prauwen, waarin versierde en beschilderde Papoea's, zooals we ze tot nu nog niet hadden gezien, naderde het schip. Met roode, zwarte en witte klei hadden de mannen hun gezichten verwaarlijk beschilderd, in hun bossen kroeshaar hadden ze groote, roode bloemen gestoken, en armen en beenen en middel waren versierd met de geel gevlekte bladeren van den galalaboom. Ze schreeuwden en pagaaïden om het hardst rondom het schip, zij rookten daarbij tabak uit kleine pijpjes, waarvoor op elk platvorm van hun vlerkprauwtjes een stuk droog hout lag te smeulen.

De beide kampongs, waaruit die menschen kwamen, lagen tegenover Hollandia, veilig verstoep achter hooge rotsen, boven een stille blanke zee. Hun woningen, als beverwoningen, rond en met spitse daken stonden op palen. Tot nu waren langs de kust uitsluitend paalwoningen te zien geweest met platte daken, en log en plomp van

¹⁾ Daar moet, volgens zeggen, in de zee een bord staan met het Nederlandsche Wapen: „Je Maintiendrai”.

vorm. Deze kampongs echter met haar ronde huizen met spitse daken waren elegant van voorkomen. Als een stuk natuur in volkomen harmonie met de kleuren en lijnen der omgeving, lagen ze daar boven de glimmende gladde zee, droomerig, ontroerend mooi, zoo geheel anders dan.... toen ik me omdraaide en naar de huisjes van Hollandia keek, die als vierkante blikken en houten doozen, stijf op rijtjes lagen langs het strand.

Zulke koloniale kampongs mogen in veel opzichten practisch zijn, maar hoe foei leelijk, hoe troosteloos-nietszeggend zijn zulke nederzettingen der menschen, die van buitenaf komen. Men voelt dat er geen eigenlijke band bestaat met het land, waarin ze wonen. 't Is er neergesmeten voor een tijdelijk onderdak, maar geen gedachte is er bij. Ja toch, geheel ondoordacht is het ook niet. Komt men in die plaatsjes dan valt het op dat er naar netheid en haaksheid wordt gestreefd, daar zorgt het bestuur voor; maar voor de rest.... „kunst is geen regeeringszaak.”

Indertijd is getracht de Papoea's uit hun paalwoningen boven de zee naar het land te doen verhuizen — een veelervaren zendeling vertelde 't mij, hij was daar zelf ook zoo voor geweest — het paste immers niet meer, vooral voor de christenen onder hen, nog als een primitief volk uit het steenentijdperk boven het water te wonen en voor de veiligheid was het thans immers niet meer noodig. Men is echter van die pogingen teruggekomen, want de stammen, die eenmaal van ouder op ouder boven de reinigende zee hadden gewoond, waren naar het land verplaatst al heel spoedig in de ergste vervuiling geraakt. Daarbij was voor hen de last van muskieten ondragelijk geworden. Ook daaraan waren ze boven de zee niet gewend, waar die lastige beesten door den tocht worden verjaagd.

Zoo zullen die paalwoningen dan nog wel blijven en zullen in de Humboldtbaai de wilden (het wordt ons eerst duidelijk bij het zien van menschen als er nu om ons schip zwierven, hoe men aan den naam wilden is gekomen) nog wel langen tijd in hun schilderachtige afzondering en hun rustieken staat gelaten worden. In volledigen natuurstaat zag ik ze hier nog, althans er liepen aan de landingsplaats nog inboorlingen.... spiernaakt. Het werd er iemand wonderlijk bij te moede zijn medemensch gelijk de dieren zoo schaamtevrij te zien. Op mijn navrage bleken het menschen uit de omgeving van het Sentanimeer te zijn, dat eenige uren ver van de kust is gelegen.

In een kleine vlakte, waardoor een kali stroomt, ligt Hollandia, aan drie zijden door hooge bergen ingesloten. Een weg langs de kust en een weg een eindje het dal in met eenige zijwegen, waaraan huizen, dat is al. Is men aan den wal gestapt dan ligt aan de overzijde der kali het huis van den zendeling, daar staat ook de school en de kerk. De woning was gesloten, de zendeling tijdelijk afwezig.

Aan het einde van den weg in het dal ligt het huis van den bestuursambtenaar. Zeven jaren aaneen woont er reeds dezelfde civiel-gezaghebber op een post, die tijdens den oorlog, zoo op de grens van ons gebied met Duitsch-Nieuw-Guinea, niet zonder belang is geweest. Vluchtende Duitschers vonden hier een onderkomen. De eersten, die ik tegenkwam op dezen weg waren twee van dien landaard, door de Australiërs uit hun vroegere kolonie verdreven. Met de van Neck wilden ze mee, naar de bewoonde wereld terug.

In zijn huis zat in de voorgalerij de bestuursambtenaar. Schilden, speren en pijlen en allerlei andere papoeasche ethnographica hingen er aan de wanden. Het was er een heim geworden, het huis leek gezellig. Maar toch zoo vele jaren reeds hier, met als eenig blank gezelschap een zendeling en zijn familie, en dan nog niet aan heengaan te denken....?

Voor enkele naturen heeft het alleenstaan, het verre een groote bekoring. Niet op te gaan, te verdwijnen in de massa van zijnsgelijken, iets te beteekenen, veelzijdig iets van belang te kunnen doen, te regeeren, tot stand te brengen, heeft een eigenaardige aantrekkelijkheid; het is zoo iets anders, zoo iets geheel anders, zoo veel wijder en ruimer dan bijna elk bestaan in Holland, dat streng afgebakend, eenzijdig en vaak tusschen vier muren verloopt.

Wie het in zulke streken dan goed gaat, wie er dan lang heeft gezeten, verlangt niet naar het menschengedrang in West-Europa terug, hij voelt zich vervreemd van de massa en komt hij er weer tusschen, dan snakt hij terug naar de vrijheid en de ruimte, waarop toch van aanleg ieder mensch recht heeft. Het bestaan tusschen de menigte is hem ondragelijk geworden en hij begrijpt niet hoe die allen, dat niet voelen als hij, hoe zij tevreden zijn met hun afgebakende levontjes, hun zelfden gang van elken dag, zoo schijnbaar onnoozel en voor hem van geen belang. Jaren duurt het voor de aan ruimte en eenzaamheid gewende zich weer aanpast aan dat leven, dat daarginds in de eenzaamheid vaak rijker van inhoud was, dan tusschen de velen.

Met veel werk, veel verantwoordelijkheid en wat welslagen, kan het bestaan voor den man in zulke streken veelzijdig, rijk en goed zijn. Wie er komt zal er mannen leeren kennen, die zich er uitstekend op hun plaats gevoelen, die ondervonden hebben, dat juist hier het leven vaak inniger, dan te midden van overbevolkingen, wordt geleefd.

Lang bleef de van Neck voor Hollandia niet liggen. Na een viertal uren was zij gereed. Nog verscheen even de civiel-gezaghebber aan boord, toen dreunde de fluit. De wilden uit de paalwoningen, de beschilderde en versierde Papoea's, die nog steeds om het schip zwierven, schreeuwden en stonden op in hun bootjes om het gereedmaken voor het vertrek — het ophijschen der sloepen, der motorboot, der sloopstrap,

der ankerkettingen — goed te zien, doch toen het schip in beweging kwam, zetten zij zich neer in hun prauwtjes en trachtten schreeuwend en pagaaiend de groote kapal bij te blijven, die echter onaandoenlijk voor al hun kinderlijk lawaai en drukte, statig rustig in versnelde vaart, met zwaar rookende stoompijpen en snel wentelende schroef de zwerm kano's in haar schuimend groenwitte zoglijn achterliet.

Het oostelijkste punt was daarmede bereikt. Het Cyclopengebergte voorbij, buiten de baai in de volle zee werd de koers, voor het eerst sinds zes maanden, zuiver West; een vreemde emotie, immers dat betekende voor mij, huiswaarts gaan.

In mijn hut lagen thans gordels en speren en pijlen en bogen, steenen bijlen, dolken van casuarisbeenderen, sagokloppers, kammen, hals- en neussieraden, maar als het mooiste van dit land de rijkversierde bamboekokers, waarin de Papoea zijn natuurlijk artistieken aanleg zoo kostelijk weet te uiten.

In Bosnik, op een der Schouten-eilanden, dat we op de terugreis aandeden, werd de laatste koop gesloten. Toen de boot daar binnenviel, wemelde het aan den steiger van inboorlingen, van drukdoende lachende kroeskoppen. Een eindje landwaarts in kwam ons een lange, schrale man tegemoet, in 't wit gekleed, 't was een civiel-gezaghebber, een Fries, met frieschen tongval en echt frieschen naam. Hij nam ons mee naar zijn huis, niet meer dan een kampongwoning — een galerijtje, een kamer, een achtergalerijtje, van wat houten palen en wat bamboe gemaakt, een aarden vloer, waarop een paar matten, en 't geheel nauwelijks gemeubeld. Een tafel, een paar stoelen, een bed, een spiegel, eenige plaatjes aan de wanden, een paar bliken koffers, dat was zoo ongeveer alles. Drie maanden zat hij hier zoo, eer drie maanden verstreken zouden zijn, zou hij, naar hij hoopte, weer van hier kunnen gaan.

Als straks de boot vertrok, was hij weer voor een maand van alle berichten van de buitenwereld verstoken, dan zat hij weer als blanke alleen aan het zonnige, zanderige strand tusschen de natuurkinderen, veilig beschermd door een afdeeling gewapende politie onder bevel van een amboneesch sergeant. Toch maakten die inboorlingen geen gevaarlijken indruk, te oordeelen naar de gemoedelijke, zelfs familiere wijze, waarop zij met hun civiel-gezaghebber en deze met hen omsprong, maar... hun aantal was groot.

Het beviel er den ambtenaar slecht, hij grübelde over zijn dienst, zijn chefs, zijn promotie, hij verlangde naar overplaatsing. Was dat te verwonderen, zooals hij daar zat in dat armzalige kamponghuisje, zonder eenig comfort, in een negorij als deze, met half ontpakte koffers, in staat om in een half uurtje zijn boeltje te pakken.

De eerste paradijsvogels waren aan boord gekomen, koffers vol. Chineesche kooplui kochten ze op of namen ze mee van hun landslui aan den wal. Het schip kon geen haventje binnenvallen of de motorboot, die naar den wal ging liep in een oogenblikje vol met die scharrelaars, die zich in de toko's verspreidden en daar handeldreven¹⁾, totdat de fluit waarschuwde voor het aanstaande vertrek.

Ook een levende paradijsvogel was aan boord gebracht. De kapitein had het beest gekocht, dat bij zijn hut hing op de brug. Het zat daar in al zijn pracht op zijn stokje gelijk een papagaai of kakatoe. Arm, schuw beest, dat gewend aan het opulente van het oerwoud, thans met kakkerlakken in het leven zou worden gehouden. 't Heeft niet lang geduurd of die vogel viel letterlijk van zijn stokje en bungelde 's morgens aan de ketting, die om een zijner pooten was bevestigd dood.

Hoeveel van de talrijke kakatoe's, papagaaien en loerries, die door de passagiers aan boord worden gebracht, deelen niet dat zelfde lot? Toch zijn deze vogels bijzonder sterk en spoedig aan het gezelschap van menschen gewend. Doch aan boord worden ze door hun eigenaars vaak slecht verzorgd, daarbij hangen ze vaak dag en nacht in den wind en daar kunnen zelfs die sterke vogels niet tegen. Vroolijk en wel aan boord gebracht, heb ik die arme beesten langzamerhand hun levenslust zien verliezen, als ze daar bij tientallen op het tusschendek, week in week uit, overdag in 't halfdonker, 's nachts door electrisch licht gehinderd, aan de zoldering hadden geschommeld.

Vergeeten door hun eigenaars, slecht verzorgd door de bedienden, waren die beesten soms radeloos van honger en dorst. Met pisangs en katjang en rijst waren ze dan wel wat op te fleuren, maar toch aan boord verloren de meesten hun vroolijken en gemoedelijken aard tot zij tenslotte vaak stom ineengedoken in hun veeren, ontroostbaar op hun stokje zaten.

Elke boot, die van Nieuw-Guinea en van de Molukken komt, heeft van die arme slachtoffers — hongerende, dorstende, witte en gele kakatoe's, kleurige papagaaien en roode loerries aan boord.

Thans naderden we Manokwari voor de tweede maal, en nauwelijks voor dat plaatsje voor anker, of daar stoomde de Zwaluw, de gouvernementsstoomer, binnen. Nieuw-Guinea beleefde een groot historisch oogenblik, de eerste resident zette er voet aan wal, dat wil zeggen spoedde zich zonder eenig ceremonieel van boord naar de toekomstige residents-woning, een huis oorspronkelijk voor een controleur gezet.²⁾

¹⁾ Intusschen is door den resident Lulofs dit handeldrijven van passagiers met den wal, waarbij allerlei misbruiken insloopen, verboden.

²⁾ Wie had toen kunnen denken, dat deze bestuursambtenaar, als hoogst bekwaam bekend, zoo spoedig het slachtoffer zou worden van zijn eenzame leven en van den geest van valschen voorspoed, die ons allen toen in zijn netten had gevangen.

Na Manokwari hadden we het zuiver oorspronkelijke, dat onder de bevolking in de nabijheid der kustplaatsjes door de boot aangedaan; nog is te vinden, voor goed achter den rug. Broeken en baadjes en petten en hoeden sierden reeds weer vrij algemeen de menschen, die in prauwen om het schip zwierven. Het zuivere geheel was verdwenen, het mooi harmonische, het ware van het oorspronkelijke, van het gegroeide uit omgeving en omstandigheden. Het rammelige, leelijke, het onware, nukkige, toevallige, de confectie keerde onder de inlanders terug, nu we weer gingen naar het Westen, de beschaving tegemoet.

De eerste klasse liep vol passagiers, officieren, ambtenaren, zendingen kwamen aan boord, ook reeds eenige zakenmenschen en ook een dokter-djawa, een zachtzinnige Javaan in toetoeptjas en met stroohoed, zonder hoofddoek.

Zoo verliet ik te Tobelo de boot, geen hut meer onbezet, aan lunch en diner een lange tafel met menschen.

VARIA.

Geheime diplomatie, door mr. J. J. van Bolhuis; Uitgevers Mij. Elsevier, Amsterdam.

Mr. van Bolhuis deelt in de voorrede mede, dat hij geen werk met eenige wetenschappelijke pretentie heeft willen schrijven. Het is echter toch een zeer onderhoudend geschreven verhaal geworden met veel wetenswaardigs uit de roerselen der geheime diplomatie in verleden en heden, belangwekkend zijn ook de beschouwingen, welke de heer van Bolhuis daaraan verbindt.

Met verscheiden voorbeelden toont de schrijver aan, welke verwoestingen de diplomatie zooals die in de vorige eeuwen en in de onze is betracht, heeft aangericht. Geheime diplomatie: twee impopulaire woorden, zet de schr. als ondertitel boven het eerste hoofdstuk.

Hij onderzoekt ook de onmiskenbare bezwaren, welke tegen de openbare of half-openbare diplomatie kunnen worden geopperd en welke pas zouden verdwijnen als over de geheele wereld het buitenlandsch beleid kon worden gedemocratiseerd. Hij bespreekt daarbij de argumenten, welke door wijlen mr. van Idsinga in de Tweede Kamer en door prof. Struycken in zijn boek „Het bestuur der buitenlandsche betrekkingen” ter verklaring van de niet-openbaarheid zijn aangevoerd. Zoo wellicht de geheime diplomatie ook in de toekomst niet geheel gemist zal kunnen worden, één ding staat z. i. toch wel vast: „haar domein moet zooveel mogelijk beperkt worden; hare werkzaamheid mag niet dat loerend-egoïstische, boosaardig-intrigeerende karakter dragen, dat daaraan tot op het huidige oogenblik maar al te dikwijls eigen was. In quantitatief opzicht (aantal objecten van geheimhouding en duur der geheimhouding) behoort de geheime diplomatie concessies te doen; in kwalitatief opzicht (mentaliteit, waarmede de taak vervuld wordt) dient zij dat in nog veel sterkere mate te doen. Hiertoe kan in menig geval — al is het ook geen onfeilbaar, al is het zelfs niet steeds een ongevaarlijk middel — de democratisering van het buitenlandsch beleid bijdragen.”

In Nederland ziet de schrijver de vrees voor voorbarige publiciteit de geesten — althans de meest schichtige geesten — aan het departement van buitenlandsche zaken beheerschen. Dit blijkt hem ten duidelijkste uit de behandeling, welke de commissie voor buitenlandsche zaken, waarin toch verschillende gezaghebbende Kamerleden zitting hadden en hebben, zich jarenlang heeft moeten laten welgevalen. Onze Tweede Kamer heeft in de Meidagen van 1921 met betrekking tot de Djambi-zaak de zwakheid gehad, zich van elke stellige uitspraak te onthouden, waaruit zou kunnen blijken, dat zij onder geen omstandigheden als voetveeg der regeering wil dienst doen. Omtrent de verbreking van de diplomatieke verhouding tusschen Nederland en Servië vernam het Nederlandsche volk of het Nederlandsche parlement, of zelfs de Nederlandsche commissie voor buitenlandsche aangelegenheden, evenmin iets, zoolang niet vreemde persberichten binnen onze landsgrenzen waren doorgedrongen. Evenmin heeft de samenstelling van de delegatie naar de tweede Volkenbondsvergadering een punt van beraadslaging in de commissie voor

buitenlandsche zaken uitgemaakt. De Kamer was op reces! Schr. uit de hoop, dat de heeren dier commissie zich wat meer zullen laten gellen dan tot dusver, althans bij het rechtsche deel daarvan, het geval schijnt te zijn geweest.

Met een beroep op de plannen van den Duitschen generalen staf ten aanzien van België, welke plannen zelfs voor het ministerie van buitenlandsche zaken, geheim bleven, toont de heer van Bolhuis aan, dat de gevaarlijkste geheime diplomaten niet steeds de staag-bekladde mannen der legaties zijn. Hij acht dan ook een democratisering van het buitenlandsch beleid zonder de humaneering van den generalen staf niet veel beteekenend. Van stonde aan behoort echter het sluiten van geheime verdragen beschouwd te worden als een doodzonde tegen den heiligen geest van het internationalisme. Immers het eene geheime verdrag lokt het andere uit. Het einde zou weer een verwoestende wereldoorlog zijn. Alleen de geheime diplomatie zegt schr. zouden wij misschien uit de schipbreuk redden. Maar zelfs haar warmste voorstanders zullen moeten erkennen, dat dit een te hooge prijs ware.

Avontuurtjes, door Carry van Bruggen.
Em. Querido, Amsterdam.

Dit aan de vader van de schrijfster opgedragen werk bevat eeh achttiental kleine stukken. Het is mooi klein werk van de begaafde schrijfster.

Door de tropen naar de zuidelijke
IJszeeter Walvischvangst, door Asge,
Kraup Nielsen, scheepsdokter. Em. Querido,
Amsterdam.

Een zeer onderhoudende reisbeschrijving, waarvan zeker wel het hoofdstuk aan de walvischvangst gewijd, de meeste aandacht zal trekken. Marry Schlüter—Horrix zorgde voor een goede vertaling van dit met 50 keurige autotypien verluchte kloeke werk.

Achtereenvolgens treffen we er de volgende hoofdstukken aan: *De Walvischvaarders vertrekken; Te Cardiff, bedreigd door de mynwerkersstaking; Dagen in Afrika doorgebracht; Menschen, die ik er ontmoette; Van Dakar naar Rio de Janeiro; Dagen en nachten in Brazilië; Van de Palmen naar de IJszee; Kerstfeest in de haven van Deception; Deception; Het land der Pinguins; Door de Belgica-sstraat; Ter Walvischvangst; Het Zuidelijkst punt; Huiswaarts.*

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 15 December 1922.

INHOUD.

De nieuwe kiesrechtregeling voor den Volksraad. — De wet op de Staatsinrichting. — Vertimmering van den staat. — Safety first! — De bezuiniging. — De onderwijsbezuiniging. — Tot hier toe.....! — Kweekscholen voor onderwijzers. — Een novum. — Andermans voorbeeld. — Het financieel perspectief voor Nederlandsch-Indië. — De militaire attaché te Tokio. — De nota van mr. Treub in zake de herziening van het Indische belastingstelsel. — Indië en het kapitaal. — Speciale productenbelasting. — De Indische winst-aandeelkassen. — Onderhandsche interneering. — Federatie van militaire vereenigingen.

De nieuwe kiesrecht-regeling voor den Volksraad. Aneta schrijft omtrent de nieuwe kiesrecht-regeling voor den Volksraad:

Het is bekend, dat aan mr. J. J. Schriecke, wd. regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken bij den Volksraad, opgedragen werd een voorontwerp in te dienen betreffende de regeling van het kiesrecht voor den Volksraad.

Bij de bewerking van dat voorontwerp is gebleken, dat ook met het oog op het in verschillende opzichten noodige overleg met het opperbestuur zij, naar het zich laat aanzien, langer zal duren, dan aanvankelijk werd verwacht.

In verband hiermede ziet de regeering zich voorshands in de onmogelijkheid geplaatst den Volksraad in bijzonderheden mededeeling te doen omtrent de beginselen, waarop die kiesrechtregeling zal berusten. Zij stelt er echter prijs op den Volksraad althans over enkele hoofdbeginselen van de kiesrecht-regeling eenige mededeelingen te doen.

Aangezien zulks in het wetsontwerp tot herziening van het regeeringsreglement mogelijk was noch is, worden thans hierbij deze mededeelingen ter kennis van den Volksraad gebracht.

In dit bewuste regeeringsschrijven wordt het volgende omtrent de gemelde hoofdbeginselen medegedeeld:

De regeering acht het in de eerste plaats onvermijdelijk, dat de te ontwerpen kiesrecht-regeling rekening houdt met het verschillende ontwikkelingspeil der bevolkingen van deze gewesten, hetwelk afwisselt van het meest primitieve tot het meest ontwikkelde.

In verband hiermede zal dus in geen geval algemeen kiesrecht kunnen worden toegekend, wijl dit impliceert een over groote bevolkingsgroepen verbreed peil van ontwikkeling, een voorwaarde, waaraan, zooals geen leetooft behoort, de verhoudingen hier te lande niet voldoen.

In de tweede plaats acht de regeering het van zelf sprekend, dat bij de regeling van het kiesrecht voor den Volksraad zooveel mogelijk aansluiting wordt gezocht aan de bestaande inrichting van het kiesrecht.

Niet te ontkennen toch valt, dat de staatsinrichting van Nederlandsch-Indië in de eerstvolgende jaren een periode van verderen uitbouw en ont-

wikkeling zal meemaken en het schijnt aangewezen onder die omstandigheden niet te streven naar theoretisch wellicht de voorkeur verdienende stelsels, waarvan de mogelijkheid van toepassing in de practijk echter nog niet gebleken is, maar in het algemeen voort te bouwen op het thans reeds enkele jaren werkend stelsel, dat, welke feilen het ook aankleven, toch in elk geval de verdienste heeft practisch uitvoerbaar te zijn en, gepaard aan het benoemingsrecht, een weerspiegeling in den Volksraad van de hier te lande bestaande meest belangrijke stroomingen te waarborgen.

* * *

De wet op de Staatsinrichting. In een uit zes deelen bestaand artikel in de *Java-Bode* komt Beschouwer tot de conclusie, dat het bij den Volksraad aanhangige wetsontwerp betreffende de herziening van de Staatsinrichting de voorkeur verdient boven het ontwerp der herzieningscommissie en de Proeve.

Het wetsontwerp stelt ruimer dan de beide andere ontwerpen den weg open voor de democratisering van het Indische regeeringstelsel.

Het wetsontwerp biedt betere waarborgen voor een geleidelijk en natuurlijk verloop van dit proces.

* * *

Vertimmering van den Staat. *De Loc.* vestigt er de aandacht op, dat aangedrongen is op het ontwerp van een kiesrechtregeling, opdat deze tegelijk met het wets-ontwerp op de herziening der staatsinrichting door den Volksraad in behandeling zou kunnen worden genomen. Het is echter niet gelukt dit te bereiken.

De Loc. schrijft nu o.m.:

Latere beschrijvers van Indië's staatkundige historie zullen met verbazing gewagen van de wijze waarop Indië zijn herziene staatsregeling kreeg. En de Volksraad zal ook tegenover een rekenschap vragend nageslacht zijn gezag slechts kunnen handhaven door met klem van redenen protest aan te teekenen tegen een gang van zaken, die zoo duidelijk wijst op een gering-schatting van het Indische belang.

Er valt zeker geen groote waarde te hechten aan een onder hoogen druk snel in elkander geknutseld kiesrechtontwerp. Men heeft ook slechts geringe zekerheid dat het voorontwerp, op telegrafische bestelling vervaardigd, niet in het ministerieel kabinet straks een volledige retouche ondergaat, welke de oorspronkelijke wezentrekken tot onherkenbaar wordens toe verandert. Het is alles nog maar embryonaal en er is geen enkele waarborg dat het anders dan alleen technisch gewijzigd zal worden voorgelegd aan de Staten-Generaal. Toch, viel er een accoord te treffen, waardoor de Volksraad alsnog het ontwerp-staatsregeling tegelijk en in verband met de kiesrechtregeling kon behandelen, zoo zou dit stellig de voorkeur verdienen. Het oordeel van den Volksraad zal immers, over het hoofd van den minister heen, de Tweede Kamer bereiken en daar allicht weerklank vinden. De Volksraad bedenke trouwens bij heel deze behandeling dat hij daarmede iets meer doet dan het samenstellen van een advies ten dienste van den minister, dat hij zich richt tot een Nederlandschen parlementairen kring, die blijkens de aanvaarding van de nieuwe Indische grondwetsartikelen aan Indië een faire kans tot staatkundige ontplooiing wil geven.

Van groote beteekenis zou het natuurlijk zijn, wanneer voldaan kon worden aan het desideratum, in den aanvang van het afdeelsverslag uitgesproken: dat de Volksraad later ook op het definitieve ontwerp zal worden

gehoord. Men stelt zich den gang van zaken dan zoo voor, dat het door den Volksraad geamendeerde voorontwerp naar den minister gaat, deze het in den door hem wenschelijk geachten vorm giet en het dan in de gedaante, zooals het ook straks naar de Staten-Generaal zal gaan, opnieuw aan den Volksraad voorlegt. Dan heeft de Volksraad het voorrecht om als het ware gelijk met den minister de Staten-Generaal met zijn eindoordeel te kunnen bereiken. Men wil van de Indische regeering hieromtrent een bepaalde toezegging zien te krijgen en het is te hopen dat Buitenzorg zich tijdig gewapend heeft met de wetenschap hoe de minister hierover denkt, opdat een stellig antwoord gegeven zal kunnen worden.

Juist omdat het hier een vertimmering geldt, is het van zoo uitermate groot belang de verbouwers streng op de vingers te zien dat zij niet al timmerend fundamenteele deelen ondermijnen.

* * *

Safety first! Het *Soer. Hbl.* verzet zich tegen het plan van prof. Treub, die leger en vloot bijna zoo goed als geheel wil afschaffen. Het blad schrijft:

Treub zoekt naar middelen tot bezuiniging, waar hij die slechts vinden kan en het spreekt dus wel vanzelf, dat hij ook den blik slaat op het dure paard op stal: leger en vloot.

Wij staan intusschen eenigszins verbaasd over het idealisme, dat spreekt uit deze suggestie. Immers, Treub is geen utopist, geen anti-militairist in den verkeerden zin van het woord. Maar hoe gaarne wij ons aan zijn zijde zouden scharen, het is ons bij de huidige wereldconstellatie niet mogelijk, zijn optimisme te deelen. Wat hij blijkbaar wil, is het scheppen van een gewapende macht, die uitsluitend is aangewezen voor het handhaven van de binnenlandsche orde en rust. Mocht er te eeniger tijd een B. V. komen, dan meent de heer Treub, dat er nog tijd genoeg is, om de verdedigingsmacht in orde te krijgen.

Wij achten dit een gevaarlijke theorie, welke in Europa mogelijk juist kan zijn, waar men de hulpbronnen bij de hand heeft, maar welke door deze afgelegen landen funest zou kunnen blijken. De B. V. zou eventueel niet wachten tot wij gereed zijn.

Uit Treub's beroep op de internationale resoluties inzake beperking van bewapening spreekt een vertrouwen, dat vooralsnog het onze niet is. Wij wijzen alleen maar op de maas in de wet, in den vorm van het ontbreken van afdoende regelingen betreffende luchtvloten.

Het argument „van den nood een deugd te maken en het goede voorbeeld te geven”, berust alweer op datzelfde idealisme, dat in onze materialistische samenleving nog niet op zijn plaats is. Het nuchtere verstand moet ten aanzien van de defensie alleen leiding geven. Dat zegt ons, dat de bewapening niet méér mag zijn dan strikt noodig maar ook niet minder.

Wij herinneren aan de uitspraak der defensiecommissie, die in haar voorstel is gegaan tot wat zij het „uiterste minimum” noemde.

Allen zijn wij er van doordrongen, dat Indië's financiële toestand verbetering behoeft, wij weten, dat alles gedaan moet worden wat mogelijk is, om de uitgaven in te krimpen.

Maar wij weten ook, dat *safety first* de grondslag moet zijn voor de rustige ontwikkeling van het land. En die veiligheid is, elke pacifistische redeneering ten spijt, voorloopig nog gelegen in een afdoende defensie, zij het dan een defensie, teruggebracht tot haar geringste proporties.

Onder het opschrift: Het uiterste minimum, komt het *Soer. Hbl.* later nog als volgt op de hooger bedoelde kwesties terug.

Aan een ongewijzigde uitvoering van de vlootwet, zijnde het uiterste minimum, kunnen wij niet meer gelooven, zoo schrijft de heer van Loo. Doch wanneer het uiterste minimum niet wordt toegestaan, dan is het beter geen vloot, dan een, welke aan haar zeer bescheiden opdracht niet kan voldoen, welker onvermogen bij voorbaat vaststaat.

Er zal hoogstwaarschijnlijk worden aangestuurd op het scheppen van een onderzeevloot, ter remplaceering van de vloot van klein-materieel, welke als uiterste minimum in de vlootwet is belichaamd. De voorstanders vergeten echter, dat ieder scheepstype deugden heeft, doch nimmer nog bestond een vloot uit een enkel soort schepen. En nu kan men wel zeggen: wij zullen de onderzebooten leveren en de gelegenheidsbondgenooten zorgen voor de rest, doch zij, die de les ter harte namen, welke opgesloten ligt in de teleurstellende actie der geallieerde legers in den grooten oorlog, toen een opperste leiding nog ontbrak, kunnen met de taktiek, welke haar vertrouwen stelt in het groot-materieel der bondgenooten, geen genoegen nemen.

De onvermijdelijke bezuiniging op elk gebied der staatsbemoeyenis stelt ook ten aanzien van onze marine haar eischen, accentueert het ontmoedigende politiek gehannes met Indië's defensie op maritiem gebied. Zoolang echter over de vlootwet nog niet definitief is beslist, moeten eventueele bezuinigingen worden gehouden buiten de grens van het uiterste minimum, zooals dit voor Indië's verdediging ter zee door de experts noodzakelijk werd geacht.

Verder verdient o.i. het denkbeeld overweging, of het niet mogelijk is, de gouvernements-marine in te lijven bij de oorlogsmarine. De eisch, dat het hoofd van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen over een vaartuig moet beschikken, is geen onoverkomelijk bezwaar. Meer en meer blijkt, dat de afgelegen streken van den archipel te weinig bezocht worden door oorlogsschepen, zoodat zeerooverij hoogtij viert. Wanneer nu gebouwd worden mijnenleggers, torpedobootjagers enz. met logergelegenheid voor het hoofd van gewestelijk bestuur, dan zou aan vorengenoemden eisch zijn voldaan.

Evenals stemmen opgaan, om het leger te benutten voor politiediensten, kan een productiever arbeidsveld voor de vloot worden geopend door oorlogsschepen, al of niet vergezeld van bestuursambtenaren, zich in alle bochten en gaten van den archipel te doen vertoonen.

Doch welke maatregelen men, op bezuinigingsgebied, ten aanzien van de vloot ook zal voorstellen, zij behooren voorloopig te blijven buiten de grenzen van het uiterste minimum, zooals dit in de vlootwet is vastgelegd.

* * *

De bezuiniging. De voorzitter der bezuinigings-commissie, dr. E. Moresco, vice-president van den Raad van Indië, deelde aan Aneta een en ander mede omtrent de werkwijze der commissie.

De bezuinigings-commissie stelt zich op het standpunt, dat een jaarlijksch tekort op den gewonen dienst binnen enkele jaren tot een volkomen ineensstorting van de maatschappij zou leiden en toestanden als in de landen met bijna waardeloos geworden valuta zou scheppen, dat daarom het herstel van financieel evenwicht en alle beperkingen in de overheidstaak moeten worden aangebracht, die geen gevaren van dezelfde orde zouden doen ontstaan. Dit laatste zou het geval zijn met een vermindering beneden het strikt noodige minimum van de organen tot handhaving van de openbare orde: bestuur, rechtswezen, politie, leger en vloot. Instorting op dit gebied zou een ramp voor het maatschappelijk leven vormen van gelijke beteekenis als instorting op financieel gebied.

In eerste instantie nu zal het tekort voor het grootste gedeelte kunnen worden weggenomen; door de aan de departementschefs gevraagde opsomming van maatregelen, om te komen tot besnoeiing van ieders begrooting met bepaalde bedragen. Wat dan nog van het tekort overschiet, zal opnieuw over de verschillende diensten worden omgeslagen, waarbij echter de diensten die reeds tot het minimum zijn teruggebracht, dat toelaatbaar is zonder aantasting van vitale belangen, buiten rekening blijven. Na deze tweede lezing, zoo noodig nog door een derde gevolgd, verwacht de commissie in staat te zijn aan de regeering een volledig plan tot herstel van het evenwicht op den gewonen dienst, voor de begrotingsjaren 1924 en 1925 te kunnen voorleggen. Daar vele van de te nemen maatregelen reeds in 1923 geheel of gedeeltelijk voor uitvoering vatbaar zijn, zullen ook de uitgaven voor dat jaar dientengevolge beperkt worden.

Met betrekking op de oorlogsmarine is de commissie tot het besluit gekomen dat eene inkrimping als vereischt zou worden om het voorloopig aangenomen (op een algemeen omslag van het totaal over alle diensten berustend) cijfer te bereiken, de marine zou brengen beneden het minimum, noodig voor de vervulling van haar taak in de handhaving van de openbare veiligheid, waaronder ook de handhaving der neutraliteit begrepen is.

Naar *Aneta* verder meldde, zal ter wille van het herstel der Indische financiën de bezuiniging op de landsuitgaven nog krachtiger doorgevoerd worden dan tot dusver, waarbij voor inkrimping van de bestaande organisatiën en herziening der regelingen in voor de belanghebbenden ongunstigen zin niet mag teruggedeinsd worden. Het door de Indische Regeering op te maken financieele programma stelt verdere bezuiniging ad 20 pCt. op het totaal der gewone uitgaven verplichtend. De ontvangsten kunnen op niet meer dan 350 millioen worden gesteld, n.l. belastingen *f* 225 millioen, overschot der monopolieën *f* 50 millioen, overschot producten *f* 25 millioen, overschot bedrijven *f* 25 millioen, allerlei middelen *f* 25 millioen. Hier tegenover wordt aan zuivere gewone uitgaven geraamd *f* 470 millioen.

* * *

De onderwijsbezuiniging. De *Sum. Post* waarschuwt, tegen de voorgestelde onderwijsbezuiniging als tegen een noodlottig plan en schrijft o.m.:

Besnoeiing van volksonderwijs is een tweesnijdend zwaard: de volkswikkeling wordt erdoor tegen gehouden en, daar het geheele economisch leven van Indië tenslotte drijft op de 40 millioen inheemsche arbeidskrachten en de moderne industrie aan die arbeidskrachten voortdurend hogere eischen moet stellen, wordt dus door vertraging van de volkswikkeling de algemeene nijverheid geknot, welke de eenige bron is waaruit kan worden geput door een werkelijk herstel van Indië's financiën. Voor ons is 't sinds lang duidelijk dat dit een bezuiniging is die juist voor de volgende Indische begrotingen— niet voor de eerstvolgende doch voor de toekomstige, welke normalere omstandigheden zouden moeten kunnen afspiegelen — fataal moet worden.

Wij zeggen hiermede niet, dat op het volksonderwijs in Indië niet bezuinigd zou kunnen worden. Doch die bezuiniging zou gezocht, en gevonden kunnen worden in het verlaten van een onderwijsstelsel dat ons een labyrint van honderden aparte scholen en schooltjes, speciale instituten en speciale vooropleidingsinstituten met daaraan verbonden kostbare internaten heeft bezorgd.

Inderdaad kan er op het onderwijs in Indië bezuinigd worden, doch in dezen zin, dat met dezelfde totaal-uitgaven voor de algemeene volkswont-

wikkeling het dubbele van thans zou kunnen worden bereikt; en daar deze verdubbeling in den loop der jaren cumulatief zou werken, is niet bij benadering te schatten, welk nadeel wij ons door deze dwaze versnippering van onderwijs en leerkrachten hebben berokkend!

Indertijd hebben wij in den Volksraad gepoogd, eenige aandacht voor dit inzicht te vragen. Tevergeefs, omdat ook inzake het volksonderwijs een zeker fatum werkzaam is. Eenmaal op den verkeerden weg geraakt, kan men niet meer terug; integendeel dwingt het specialisatie-systeem, bij de onontkomelijke uitbreiding der staatsbemoeienis in vele richtingen, voortdurend tot het creëren van weer nieuwe speciale opleidingsinstituten, vooropleidingen etcetera.

Een voor een land als Nederlandsch-Indië geëigend eenvoudig, ongecompliceerd onderwijsstelsel, geeft het voordeel dat — zonder enig fnuikend effect — de verdere uitbreiding der volksontwikkeling telken jare in overeenstemming zou kunnen worden gebracht met de beschikbare fondsen, terwijl een door bezuinigingseischen opgelegde besnoeiing van de ten uitvoer legging van een gecompliceerd onderwijssysteem als het Indische, terstond remmend, schokkend, rugwaarts drijvend, werkt, zoodat men komt tot maatregelen waarvan men zelve zegt, dat zij „zeer ongewenscht” zijn voor de verdere ontwikkeling van land en volk.

De School schrijft:

We worden bedreigd met 't stopzetten van uitbreidingen; zelfs wordt de opheffing van enkele scholen van verschillende soort overwogen.

Met schrik en verontwaardiging zien we, dat 't sloopingswerk gaat beginnen. Mochten we de laatste jaren met vreugde constateeren, dat de regering aan 't intense verlangen naar onderwijs, vooral van de Inlandsche bevolkingsgroepen, tegemoet kwam, nu zien we tot onze spijt, dat verwaarloosd of afgebroken wordt, wat met moeite verworven was.

* * *

Tot hier toe.....! De Loc. schrijft:

De beoefenaars der officieele bezuinigingssport hebben nu ook het gebouw van Onderwijs beladderd en ze gaan door alle verdiepingen schrapend en schrappend rond.

Voor 7.3 millioen kan er besnoeid worden op het budget, naar het officieus verluiddt, en men wil ons daarbij diets maken dat het „onderwijssysteem” daarmee dan niet wordt aangetast, al worden er ook, dit is in confesso, „zeer ongewenschte” maatregelen voorgesteld.

Zeër ongewenschte maatregelen Wij noteeren deze:

stopzetten van allerlei uitbreidingen;
opheffing van verschillende soorten scholen.

Wij laten voorstellen tot subsidievermindering, tot beperking van beurzen, tot versoering van den dienst, buiten beschouwing. Maar uit deze beide voorstellen blijkt alvast dat men nu zelfs niet meer opziet tegen inkringing van de staatstaak op een gebied, vanwaar op grond van een schrijnenden achterstand in de allerlaatste plaats de staat zich terug zou mogen trekken.

Het is enkele maanden geleden zoo eenvoudig en overtuigend gezegd:

Uit den aard der zaak kan er verschil van meening zijn over de vraag, welke maatregelen en werken het meest urgent zijn en dus het laatste voor uitstel of beperking in aanmerking komen. Doch wat daarvan zij, in één opzicht kan en mag van verschil van meening geen sprake zijn. De volks-

ontwikkeling is het belang, dat in de eerste plaats moet worden behartigd en bevorderd.

Verhooging der volkskracht is het doel, dat steeds voor oogen moet staan. Om dat doel te bereiken, is doeltreffend onderwijs noodig en moeten de hygiënische maatregelen worden genomen die mogelijk zijn. De bevolking moet immer meer tot den bestaansstrijd worden toegerust. Aan hetgeen strekt tot bevordering der volksontwikkeling en tot verhooging der volkskracht, moet dus zooveel het mogelijk is worden voortgewerkt.

Wie dit zeide, was geen onderwijsfanaticus en geen „ethicus”, doch een nuchter-denkend staatsman, die altijd het nut van zoo ruim mogelijk verspreid volksonderwijs voor oogen heeft gehad.

Het was Gouverneur-Generaal mr. Fock, die bij de opening der voorjaarszitting van den Volksraad in zijn redevoering, welke een prelude vormde op de bezuiniging van nu, de stellige belofte deed om ten minste het onderwijs te onttrekken aan de tot 't uiterste door te voeren bezuiniging, als rakende een belang, „dat in de eerste plaats moet worden behartigd en bevorderd”.

Er wordt tegenwoordig in hoogambtelijken kring over het Amerikaansche spook gefluisterd. Niettegenstaande de landvoogdelijke verzekering dat de Amerikaansche leeningen zijn gesloten „zonder eenige bezwarende voorwaarde, welke ook”, wil men in zekere sfeer het geloof aan een officieele Amerikaansche belangstelling in de welsluitendheid van onze begroting gaande houden. Uncle Sam is zooveel als de boeman, die weerstrevende kinderen ten bedde jaagt. Maar indien er zulk een belangstelling al mocht bestaan — er is altijd en overal een natuurlijk interesse van den crediteur in den welstand van den debiteur —, dan mag het toch ondenkbaar heeten, dat ooit Amerika ons, hier, van verkwisting zou kunnen beschuldigen, wanneer wij eenvoudig voortgingen om onze nog altijd zeer bescheiden taak op onderwijsgebied voort te zetten ten einde te arbeiden in de lijn, onontwikkeld getrokken voor elke mogendheid, die historische voogdijplicht jegens andere volken heeft te vervullen. Amerika, dat zelf de verbreiding van het onderwijs schier als een verheven zendingstaak beschouwt, zou wel het laatste land zijn om Indië de vervulling van die verplichting onder een 98 pCt.-analfabetenbevolking na te wijzen. Het zou er zijn eigen Filippijnsche onderwijs-beginselen gladweg mee verloochenen.

Wel triest, dat dergelijke argumenten tegenwoordig noodig schijnen om goede oude grondwaarheden, zooals deze: dat volksontwikkeling volkskracht versterkt — in verdediging te nemen.

Maar moge dan de landvoogd, zich herinnerend zijn eigen uitdrukkelijke belofte, den bezuinigers thans zijn „tot hier toe en niet verder!” toeroepen.

* * *

Kweekscholen voor Onderwijzers. Dezer dagen, aldus het *Bat. Nbl.* van 31 October, werd medegedeeld, dat, in verband met de stopzetting van de uitzending van candidaten uit Indië naar Nederland voor de opleiding tot onderwijzer, binnenkort de oprichting van een kweekschool voor onderwijzers in Indië te verwachten is.

Het blad vernam hieromtrent, dat het plan voor de kweekschool gereed ligt; dat het reeds de instemming der regeering verwierf, doch dat het naar den minister van koloniën is gezonden met verzoek om goedkeuring. Volgt die goedkeuring, dan zal het voorstel in de komende najaarszitting van den Volksraad ingediend worden.

De op te richten kweekschool zal, in overeenstemming met de daarom-

trent op het jongste I. E. V.-congres uitgesproken beginselen, staan op den grondslag van het mulo. Aan het eind-examen mulo sluit zich dan aan een speciale opleiding, welke als regel drie jaar zal duren; als noodmaatregel zal misschien in den eersten tijd met een tweejarige opleiding genoegen worden genomen.

De groote vraag is nu of de komende kweekschool, in overeenstemming met de wenschen en nooden der Europeesche gemeenschap, een zuiver Europeesche opleidingsschool zal zijn, met volwaardige opleiding. Over het beginsel van oprichting van kweekscholen voor onderwijzers behoeft niet meer te worden gesproken; dat is reeds lang aanvaard. Maar terwijl men voor de inlandsche en de Chineesche bevolking reeds speciale kweekscholen heeft, wilde men tot dusver voor de Europeesche gemeenschap gemengde kweekscholen, dus scholen voor alle rassen, waarin ook voor de Europeesche candidaten plaats zou zijn.

Tegen deze vermenging, welke in wezen een achteruitzetting beteekent, is de Indo-europeesche maatschappij al dadelijk in verzet gekomen. Zij verlangt, terecht, even goed een eigen kweekschool (of kweekscholen) en deze wensch gaf eensdeels leven aan een beweging als de Bandoengsche school-vereening, anderdeels aan de instelling door het Indo Europeesche Verbond van een onderwijs-commissie, welke de regeering den weg zou hebben te wijzen. De uitspraak der commissie is bekend, terwijl de Bandoengsche beweging, van vele zijden gesteund, een sprekend bewijs is van hetgeen in de Europeesche gemeenschap omgaat.

De Regeering is in haar vertrouwen, dat de uitzending van volwaardige krachten uit Nederland na den oorlog weder op normaal peil zou komen, bedrogen uitgekomen. Zij ziet zich, gegeven de eenmaal ingezette uitbreiding van het onderwijs, voor de noodzakelijkheid in Indië toevoer van leerkrachten te zoeken, meer in het bijzonder voor het Europeesch onderwijs, dat reeds van zooveel kanten en op zoo verscheiden wijze gedeukt is.

Welnu, dan mogen wij eindigt het *Bat. Nbl.* er op vertrouwen, dat de regeering, een beroep doende op de Europeesche gemeenschap, ten volle met de wenschen dier gemeenschap rekening zal houden.

* * *

Een novum. De *Sum. Post* schrijft:

Met 't oog op de belangrijke bezuinigingen welke ditmaal op de begrooting voor het jaar 1924 worden toegepast is de Gouverneur-Generaal voornemens, voor deze begrooting reeds nu een voor-ontwerp te doen opmaken om dit vervolgens toe te zenden aan den minister van Koloniën teneinde diens gevoelen omtrent het toegepaste bezuinigings-systeem te vernemen.

Ziedaar iets nieuws in het practisch Indische beleid.

De procedure der tot stand-koming van de Indische begrooting is vastgelegd in de Indische Comptabiliteitswet.

Deze wet zegt: De begrooting wordt jaarlijks voorloopig door den Gouverneur-Generaal en definitief bij de wet (in Nederland) vastgesteld.

De ontwerpen worden door den Gouverneur-Generaal aan den Volksraad voorgelegd bij de opening der eerste jaarlijksche gewone zitting. Zij worden door den Volksraad, met mededeeling van zijn gevoelen, teruggezonden aan den Gouverneur-Generaal, die de begrooting overeenkomstig dat gevoelen voorloopig vaststelt.

De Comptabiliteitswet kent dus geen voor-ontwerp en geen voorafgaand overleg tusschen den Gouverneur-Generaal en den minister van Koloniën. De éérste stap is volgens de wet de aanbieding van een ontwerp aan den

Volksraad. Pas de overeenkomstig het gevoelen van den Volksraad „voorloopig” in Indië „vastgestelde” begrooting wordt aan den minister van Koloniën toegezonden.

Van deze procedure wijkt mr. Fock thans af: alvorens het ontwerp-begrooting 1924 bij den Volksraad in te dienen, pleegt hij over dat ontwerp, in den vorm van een voor-ontwerp overleg met den minister van Koloniën.

Is de Gouverneur-Generaal tot deze handelwijze bevoegd?

Formeel en in algemeenen zin wèl; de Gouverneur-Generaal heeft onbeperkte vrijheid van handelen bij het ontwerpen van eenig staatsstuk, in te dienen bij den Volksraad. Hij kan bij dezen voorbereidenden arbeid het advies en de meening inwinnen van wie hij wil, ook dus het advies van den minister van koloniën in Nederland.

Mr. Fock heeft als Kamerlid betoogd, dat de toenmalige Gouverneur-Generaal Van Limburg-Stirum buiten zijne bevoegdheid was gegaan, toen deze in 1918 eene Indische commissie benoemde tot herziening van de staatsinrichting van Nederlandsch-Indië. De toenmalige minister van Koloniën gaf het Kamerlid mr. Fock ten antwoord, dat die bevoegdheid niet kon worden ontstreden, daar de Gouverneur-Generaal de onbeperkte vrijheid heeft, voor zijne persoonlijke voorlichting eenig advies in te winnen, over welke zaak, en van wie ook. 't Is thans mr. Fock zelf die als Gouverneur-Generaal een novum invoert, overleg pleegt met den minister in Nederland over een ontwerp-Indische begrooting, alvorens dit stuk in te dienen bij den Volksraad.

Wij erkennen de formeele bevoegdheid tot deze wijze van handelen. Eene andere vraag echter is, of die handelwijze strookt met den geest en de bedoeling der wet. Het bovenvermelde nieuwe voorschrift der Comptabiliteitswet ontstond uit de instelling van den Volksraad en was een uitvloeisel, eerstens van de aan Indië toegekende financieele zelfstandigheid, tweedens van het erkende streven om het zwaartepunt van het Indisch beleid meer en meer naar Indië zelve te verleggen.

Het nieuwe voorschrift aangaande de tot standkoming van de Indische begrooting ademt dus dezen geest, dat de voorloopige begrooting in Indië, zelfstandig, alzoo zonder eenigerlei inmenging van het opperbestuur in Nederland, wordt vastgesteld en derhalve ook in gelijken trant wordt voorbereid!

Formeel kan natuurlijk gezegd worden dat hier geen sprake is van eene voorbarige inmenging van den minister in de voorbereiding van den begrotingsarbeid van Gouverneur-Generaal en Volksraad; er wordt slechts een advies ingewonnen; een persoonlijk overleg gepleegd. Doch niettemin wordt practisch wel degelijk de minister gemengd in de opstelling van het begrotings-ontwerp, zooals dat bij den Volksraad zal worden ingediend, doar toch dit voorafgaand overleg met den minister geen ander doel kan hebben dan tot overeenstemming met den minister te komen inzake de aan den Volksraad aan te bieden begrotingsvoorstellen.

De Gouverneur-Generaal staat voor een bijzonder geval; 't gaat ditmaal om zeer ingrijpende bezuinigingen en veel tijd kan worden gewonnen wanneer de landvoogd zich vantevoren verzekert van de instemming des ministers met de hoofdzaken zijner begrotingsplannen. Doch de heer Fock heeft zelf aangekondigd, dat 't in allen geval nog een jaar zal duren eer een sluitende begrooting kan worden bereikt; en dus kan de thans door hem te volgen methode opgevat worden als een precedent met gevolgen.

Als precedent is het voornemen van den landvoogd ten opzichte van de voorbereiding van de Indische begrooting gevaarlijk. Het novum kan in de

volgende jaren zich vastzetten als een blijvende gewoonte, waarmede feitelijk een stap terugwaarts zou worden gedaan op den weg der Indische financiële zelfstandigheid, door de jongste wijzigingen van regeeringsreglement en comptabiliteitswet nog pas zoo kort geleden geopend.

* * *

Andermans voorbeeld. De *Standaard* schrijft o.m.:

Van radicale zijde bestaat er over het algemeen een drijven om Indonesië, zooals Indië dan wordt genoemd, te geven aan de Indonesiërs, zij het in of los van het Staatsverband met Nederland, en om zoo spoedig mogelijk de Europeesche Staatsinstellingen naar de tropen over te planten. Doch ook van minder ver gaande liberale zijde wordt vaak een streven openbaar, dat mist de wijsheid van het gevleugelde woord van Thorbecke, dat Staatsburgerschap moet beginnen bij een werkzaam, plaatselijk burgerschap; dat wil mutatis mutandis zeggen, dat eerst de Indiër zijn desa moet leeren besturen en zijn eigen zaken opknappen, alvorens hem verantwoordelijk medezeggenschap in het bestuur van Indië kan worden gegeven.

Het is het oude revolutionnaire lied, dat telkens wederom opnieuw wordt aangeheven. Het is het systeem, uitgedacht in 's menschen brein in de studeerkamer, gebaseerd op oh! zoo mooie leuzen, doch dat ongelukkigerwijs voor het stelsel deze eene grondfout heeft, dat het geen wortels heeft in de maatschappij, dat het op zand is gebouwd, dat het Gods leiding in de historie miskent. De einduitkomst is mislukking, want een dak kan nu eenmaal niet gezet worden, vóórdat de muren van het huis staan.

Onze tijd biedt voldoende voorbeelden.

Het blad neemt in beschouwing het vraagstuk van het zelfbestuur van Indië in verband met wat een land als Mexico ons leert, dat in vele opzichten punten van vergelijking met de Indische deelen van ons Rijk oplevert.

De conclusie luidt, dat de toestand in Mexico, om te lachen zou zijn, als het niet zoo diep treurig was, dat dit land, hetwelk tot de door de natuur meest gezegende van de wereld behoort, zoo naar den kelder is geholpen. Een moderne Staat kan Mexico nauwelijks worden genoemd. Administratie, justitie, politie en leger kunnen moeilijk gezegd worden onkreukbaar te zijn. De meest noodzakelijke verzorging bestaat niet voor zieken en gebrekkigen en op een budget van 200,000,000 pesos werd 150,000,000 voor het leger uitgetrokken en 10,000,000 voor onderwijs.

Vreemd kapitaal — tenzij gesteund door een sterken nationalen achterban, zooals bijv. de petroleumindustrie — zoo noodig voor de ontwikkeling van een nieuw land als Mexico vindt geen voldoende waarborg voor rustige expansie en vreest belegging te zoeken. De geschiedenis van Mexico van de onafhankelijkheid tot nu toe, gedurende meer dan een eeuw dus, vertoont de vruchten van de Jacobijnsche theorieën. Het is het voortdurend verhaal van revoluties en woelingen. De democratie werd een aanfluiting. Revolutionnaire generaals met hun soldatenbenden maakten uit, wie de Regeering zou vormen en de rustige burger, en dat was de overgrootste meerderheid der bevolking, had, met alle waarborgen en rechten van een meest moderne constitutie, te volgen en te betalen.

De eenige tijd van rust en voorspoed, dien Mexico heeft gekend, was gedurende het regime van den dictator Diaz en de bevolking dankte dezen man in haar hart, dat hij een verlicht despoot was. Alle belangrijke werken, zooals spoorwegen, waterwerken, tramlijnen dateeren hoofdzakelijk uit dien tijd. En toen, nadat de ouderdom de kracht had ontnomen aan dezen sterken man, het revolutionnaire spel opnieuw begon, hield de ontwikke-

ling van het land op, werd slechts verwoest en verwaarloosd wat bestond. De revolutie is als een plaag over het land gegaan en wanneer de laatste paar jaren wat meer rust heerscht, dan is het mede, omdat voor de revolutionairen in groote deelen van Mexico niets meer te plunderen valt.

Men is de revolutie zoo moede. Democratie? Praat ons daar niet van, maar geef ons het eenige geluk voor een land, een goed gouvernement.

En menigeen, in de verborgenheid van zijn hart, wenscht zelfs de interventie van den gehaten Yankee, den barbaar uit het Noorden, zooals een Zuid-Amerikaansch schrijver hem noemde. Wanneer er maar rust kwam en vrede en voorspoed, zooals in dien goeden ouden Diaz-tijd. Het dak, dat het Jacobijnendom in de lucht bouwde en geen stut vond, stortte neer en verwoeste de welvaart van land en volk van Mexico.

Mexico's en Nederlands geschiedenis toonen een groot punt van overeenkomst. Beide landen vochten zich vrij van de overheersching van Spanje. Maar dan houdt de overeenstemming gansch op en scheiden de wegen. Ginds een miskenning van de werkelijkheid op revolutionaire theorie, die wegvoerde van gezag en vrijheid. Hier een vinden van deze grondvesten door onze voorvadersen, met hunnen grooten Zwijger in vast verbond met den Potentaat der Potentaten.

Het Mexicaansche voorbeeld moge tot leering strekken om deze beproefde beginselen ten opzichte van ons Indië niet te laten varen. De toepassing der revolutieleer op een politiek onrijp volk kan dit slechts tot schade strekken. Het brengt hun of dictatorschap of verworping.

* * *

Het financieel perspectief voor Ned.-Indië. Een beschouwing over dit onderwerp leidt *De Nederlander* tot deze conclusie:

Bezuiniging, versobering of hoe men het noemen wil, zal ook in Nederlandsch-Indië noodig zijn. Daarvan is men daar te lande trouwens reeds overtuigd, getuige de benoeming van eene bezuinigingscommissie, die op zeer krachtige wijze, als men de telegrammen mag gelooven, het mes zet in de staatsuitgaven.

Maar het komt ons toch voor dat uit het bovenstaande ook andere leerlingen te trekken zijn.

De Indische regeering zal goed doen zich niet te zeer op het gebied van het maatschappelijk leven te begeven. Zij late dit over aan het particulier initiatief, hetwelk daarop, blijkens het verschil in uitkomst van de staats- en particuliere bedrijven in de goede jaren, meer thuis is dan zij. Zij moedige dit initiatief aan, in plaats van het door hare belastingpolitiek af te schrikken.

Dit zou reeds alleen op praktisch-financiëelen grond geraden moeten worden. Maar er is meer dat in de richting van versobering en inkrimping van staatsbemoeienis wijst.

De politiek der Indische regeering in de afgelopen periode, die, onder den druk der radicale elementen, alles van staatswege aanpakte en trachtte te verzorgen wat maar wenschelijk scheen, is *in principe verkeerd*. Niet alleen omdat zij nooit succes kan hebben in verhoudingen, als in Indië bestaan, waar de oppositie nooit kan worden gesteld voor de consequentie van haar optreden, gedwongen tot overnemen van de verantwoordelijkheid, waarvan immers in de kolonien in afzienbaren tijd geen sprake kan zijn. Maar vooral, omdat een dergelijke opvatting van de overheidstaak, regelen en verzorgen overal waar naar het oordeel der regeering iets verbeterd zou kunnen worden, in beginsel verkeerd, immers uitloeijsel van een socialis-

tischen gedachtengang is. Het dringen van de maatschappij in eene bepaalde richting, zooals de regeering die wenscht, los van de historische lijn, zooals de samenleving die zelve volgt, het organiseeren op elk gebied, waar de maatschappij nog te kort schiet — men denke aan het hotelwezen — past slechts in een gedachtengang, die in de betrekking tusschen overheid en maatschappij een machtsverhouding, zij het van een tyran of van een meerderheid tegenover de rest, ziet. Slechts hij, die in zijne staatkundige meening ook deze verhouding op bepaalde beginselen grondvest, bezit hierin een richtsnoer, waarnaar hij in elk bijzonder geval kan beslissen, of de overheid een bepaalde taak zal mogen ter hand nemen dan niet.

Slechts in eigen beginselen kan de Indische regeering steun vinden tegenover de oppositie, welke zich door geen zelfbeperking behoeft op te leggen, daar zij nooit consequenties behoeft te aanvaarden. Enkel hieraan kan zij de kracht ontleenen tot afwijzing van eischen der oppositie als die haar verwijten doet, dat op een of ander gebied iets niet gaat zooals het wel gewenscht zou kunnen zijn. Weet zij niet principieel haar taak te omlijnen, dan staat zij zonder afdoend antwoord tegenover dergelijke verwijten.

Hier ligt dan ook naar onze meening de uitweg uit de Indische financiële verwarring: Bezuiniging, versobering, stellig, maar dit is een oogenblikkelijk, feitelijk middel, dat op den duur onvoldoende is. Wat afdoende kan helpen, het is de vaste afbakening der Overheidstaak op grond van gezonde staatkundige beginselen, een afbakening, die de regeering zich doet aansluiten bij hetgeen zich historisch in de samenleving heeft gevormd, die haar daarop doet voortbouwen, voortdurend verband met haar groei houdend. Dan alleen blijft de juiste verhouding tusschen draagkracht der maatschappij, d. i. met andere woorden tusschen de staatsfinanciën eenerzijds en de regeeringsmaatregelen anderzijds verzekerd.

Hierop aansturen is de taak, die wij in de eerste jaren voor ons zien.

* * *

De militaire attaché te Tokio. C. Q. toont zich in een artikel in de *Java-Bode* een tegenstander van de opheffing van den post van militair attaché bij het Nederlandsche gezantschap te Tokio, totdat betere tijden zijn aangebroken.

Na te hebben aangegeven welke financiële lasten die militaire attaché medebrenkt, welke de taak van een militaire attaché, populair uitgedrukt, officieele dwarskijker is, stelt de schrijver de vraag of het noodig is in Japan voor dat doel een officier te stationneeren. Hij antwoordt:

Eertijds heerschte hier de vrees en tevens de verwachting, dat Japan agressieve plannen koesterde jegens onze koloniën. Dit werd langzamerhand een soort van manie en de politieke verhouding tusschen de beide volken werd daardoor verre van hartelijk. Op deze gronden was het noodig een oog in het zeil te houden en toen voegde men aan het gezantschap te Tokio een Indische officier toe.

De politieke constellatie wijzigde zich in den loop der tijden en beide landen lieten geen middel onbeproofd om de verstandhouding hartelijker te maken en om het wantrouwen jegens Japan weg te doezelen. Dit gelukte zeer speedig toen door den loop der gebeurtenissen het Japansche imperialisme volle aandacht schonk aan het vasteland van Azië.

Indië was daardoor voorloopig van de baan en de Hollanders konden ruimer adem halen.

C. Q. C. vervolgt dan: Intusschen voltrekt zich in het Noorden om de Japansche wateren een thans nog vredelievende strijd om de hegemonie van

Japan in dat gedeelte van den Pacific. Japan is bezig een intensieve expansie-politiek te voeren, niet zoozeer, zooals menigeen veronderstelt, uit overwegingen van over-bevolking, maar Japan heeft grondstoffen noodig, die het op de eigen eilanden niet bezit en die het moet vinden op het vasteland van Azië of elders. Daarvoor moet het verzekerd zijn van zijne verbindingen en om dit te kunnen bewerkstelligen moet het steunpunten vormen in de wateren van die streken.

De Japansche politiek heeft thans bereikt, dat het geheele zeeën heeft afgesloten door een zeer langen gordel, een gordel, die begint bij het betwiste Noord-Sachalin met zijn petroleumbronnen, voorts Zuid-Sachalin, de Japansche eilandengroep, verder naar het Zuiden de Lioe-Kioe-eilanden, de Linschoten-eilanden-gordel, eindigende bij Formosa. Een guirlande dus van eilanden-groepen, die de Japansche zee en de Oost-Chineesche zee feitelijk tot binnenzeeën maken: een guirlande, die als een machtige ring het noordelijke gedeelte van Oost-Azië omsluit. Formosa is een belangrijk steunpunt in het Zuiden. En om de situatie te versterken, heeft Japan op het vasteland van Azië Korea, het Liao Toeng schier-eiland met het op de Russen veroverde Port-Arthur en Dalny en heeft het zich vastgezet in Mandshoerye en op meer plaatsen aan de kust van Oost-Azië.

In dit verband is het voor het Japansche Imperialisme in het geheel niet vreemd, indien het de ring verder zal willen sluiten naar het Zuiden om op die wijze te komen bij de Philippijnen en onzen Archipel. Onze koloniën hebben een te groote attractie voor Japan van wege de oliebronnen!

Als wij nu nog eens nagaan, dat de gesloten verdragen na de conferentie van Washington niet de beteekenis dragen van ontwapening, doch van vloot-vermindering meer in het bijzonder ten aanzien van de tonnenmaat der schepen; dat bij die verdragen Amerika militair gesproken voor ons van geringer beteekenis is geworden; dat Japan dus meer de vrije hand heeft gekregen in het gedeelte van den Pacific dat tot Oost-Azië behoort, dan is het waarachtig niet zoo heel veel gevraagd, als wij onze pleitrede uitspreken voor het behoud van onzen militairen attaché in Tokio. Tevens is dan te verklaren, dat wij er onze afkeuring over uiten, dat het ministerie uit bezuinigings-overwegingen dien wachter heeft weggehaald, juist nu de politiek in Oost-Azië zulk een eigenaardigen ontwikkelingsgang heeft verkregen.

Dit verbaast ons te meer, waar minister Van Karnebeek zich over die politiek zoo weinig hoopvol uitliet, en er althans op wees, dat waakzaamheid aldaar nog altijd geboden blijft. Niemand kan beter dan hij den toestand beoordeelen, omdat hij de conferentie van Washington persoonlijk heeft bijgewoond. Nu ons leger een aftakelingsproces doormaakt, temidden van deze ingewikkelde verhoudingen, die een paraatheid steeds-door als eisch stelt, is het ten minste geboden om in Tokio onzen „dwarskijker" te behouden en achten wij het onverantwoordelijk, dat men thans zoo lichtvaardig met de belangen van onze koloniën omspringt.

Een troost, hoewel eene schrale, is, dat de schuld moet worden gezocht in Holland, en niet bij de autoriteiten alhier. Maar intusschen bevindt er zich in Tokio geen kundig staf-officier meer, onze regeering en onze Generale staf moeten de zaakkundige rapporten thans derven, zij hebben slechts te oordeelen naar de rapporten van den gezant aan zijne Regeering in het moederland. Politiek zijn deze natuurlijk van veel waarde, maar de specifiek militaire gegevens blijven thans uit.

. En dat voelen wij als een groot bezwaar.

* * *

De nota van mr. Treub in zake de hervorming van het Indische belastingstelsel. In de December-aflevering van de *Economist* bespreekt prof. dr. J. Kielstra deze nota, waarin over een bij uitstek belangrijk vraagstuk voor de oeconomische toekomst van Nederland zoowel als van Nederlandsch-Indië aan het woord blijkt te zijn de vertegenwoordiger van een vereeniging, welker leden in staat zijn de zaken te bezien van breeder standpunt dan dat van hun eigen direct belang alleen. Van groote beteekenis acht prof. K. dit betoog tegen een politiek die kapitaal en ondernemers, waaraan Indië zoo groote behoefte heeft, zou afschrikken zich daar te vestigen. Noode mist hij echter een onderzoek naar het verband, dat noodwendig bestaat tusschen de productievormen in de maatschappij en het toe te passen belastingstelsel. Zulks mede in verband met de vraag of de grens der draagkracht van de inheemsche bevolking reeds is bereikt. Daarbij valt vooral te rekenen met het feit dat, bij gemis aan behoeften, de productieve kracht van den inlander geenszins tot aan de grens van het sociaal-oconomisch geoorloofde wordt aangewend. Ook prof. T.'s stelling dat een naamlooze vennootschap als zoodanig geen draagkracht heeft en dus eigenlijk geen object van belastingheffing kan zijn, acht prof. Kielstra voor een oconomische gemeenschap als Ned.-Indië niet aanvaardbaar. Er zijn voor deze heffing nog andere rechtsgronden aan te voeren, dan de nota-Treub vermeldt. Met de kritiek op de inzake belastingen thans bestaande onzekerheid in de nota geefend gaat prof. K. geheel accoord, evenals met die op de terugwerkende kracht aan sommige belasting-ordonnantien gegeven, en met die op de willekeur waartoe sommige heffingen aanleiding geven. Tegen verschillende herzieningsvoorstellen van den heer Treub ontwikkelt de heer Kielstra echter bezwaren, inzonderheid tegen zijn denkbeeld om het Nederlandsche kapitaal in Indië op anderen voet te behandelen dan het buitenlandsch bezit.

* *
*

Indië en het kapitaal. Het *Alg. Hbl.* schrijft: *L'histoire se répète.* In de Novemberdagen van 1915 De overeenkomst met de Bataafsche is in behandeling in de Tweede Kamer. De katholieke koloniale specialiteit, nu wijlen de heer Bogaardt, verklaart, hoezeer hij principieel voorstander is van staats-exploitatie in Indië, wat de petroleumterreinen in Djambi aangaat, aan particuliere exploitatie de voorkeur te geven. Maar, aangezien in het wetsontwerp verschillende daarin door hem gewenschte bepalingen ontbreken, geeft hij, dus niet om de mérite daarvan, zijn stem aan de motie-Albarda voor staats-exploitatie van die petroleumterreinen in Djambi. Deze wordt dan met 37 stemmen, w.o. die van 7 katholieken, tegen 31 stemmen, w.o. die van 3 katholieken, aangenomen.

Zeven jaar later. In het Hertogspark te Batavia, waar de Volksraad zijn scepter zwaait. Eerst een stukje voorgeschiedenis.

Naar aanleiding van de kromme sprongen, die de Indische regeering in de benauwenis, waardoor zij door hare Monte-Carlo-politiek op financieel gebied was geraakt, tegenover de in Indië gevestigde ondernemingen op belastinggebied maakte, werd in het begin van dit jaar door den heer Van Lanschot in de Eerste Kamer een motie ingediend, om aan die manipulaties paal en perk te stellen. De motie werd aangenomen. Daarbij werd de wensch uitgesproken, dat na afloop van dit jaar, de met de bedrijven van groote landbouw- en aardolie-nijverheid behaalde winsten uitsluitend zullen worden belast naar de drie grondslagen der inkomstenbelasting in Indië, winst, overwinst en extra-winst. De minister deed toen, speciaal wat de

uitvoerrechten op aardolie en bijproducten aangaat, de uitdrukkelijke toezegging, dat de heffing op het einde van dit jaar zou worden gestaakt, onverschillig of al dan niet een speciale voorziening noodig zou zijn in den vorm van een raffinagebelasting naast de extra-winstbelasting.

In strijd met een en ander is nu bij suppletoire begrooting aan den Volksraad voorgesteld, de heffing der producten-belastingen met een jaar te verlengen en een raffinage-belasting op de petroleum-nijverheid in te voeren. Dit laatste voorstel werd echter door de Indische regeering, na een gedachtenwisseling met het opperbestuur, geamendeerd in dien zin, dat de schaal van heffing werd verlaagd en in overeenstemming gebracht met de tarieven voor de verschillende productenheffingen.

In den Volksraad is men nu evenals destijds bij de behandeling van de Djambi-overeenkomst op de Koninklijke aangevallen. Een socialist gaf den toon aan en in den katholieken hoek viel men in, niet om de mérites der socialistische motie, maar omdat het petroleumkapitaal, dat toch zoo hoogst onsympathiek is, volgens den heer Ten Berge, in den Volksraad nog verdedigers vond. Op zulke gronden is dan nu misschien wel de motie-Cramer door den Volksraad aangenomen.

Neemt men nu nog in aanmerking wat de ondervinding met de productenbelastingen heeft geleerd. Deze moeten volgens de bepalingen in de daaromtrent vastgestelde ordonnances ook worden betaald, wanneer op de exploitatie verlies is geleden, hetgeen zich de laatste jaren herhaaldelijk heeft voorgedaan bij ondernemingen, op welke meer dan één cultuur-bedrijf werd uitgeoefend.

Begrijpt men dan niet, dat door zulk een optreden van de zijde van allen, die aangewezen zijn om op te komen voor de bescherming van de belangen van elk en een iegelijk zonder onderscheid, in belanghebbende kringen een gevoel van onzekerheid, ontevredenheid tevens ontstaat, wat niet dienstig kan zijn voor het algemeen belang?

Indië kan niet buiten het kapitaal. Het heeft dit voor zijne ontwikkeling brood- en broodnoodig. Dat men het dus niet door een kortzichtige fiscale politiek er toe brengen om aan Indië als beleggings-terrein den rug toe te keeren, hetgeen geschieden moet, wanneer het daar, gelijk herhaaldelijk verzekerd werd, onder veel en veel minder gunstige omstandigheden moet werken dan elders. Dat het ook in ondernemingen in Indië belegd kapitaal zijne Schuldigheid tegenover den fiscus doet, evenals ieder ander, is niet meer dan billijk. Maar de billijkheid gaat op de thans in Indië gevolgde wijze, geheel te loor.

Het wordt tijd, dat nu eens eindelijk klare wijn worde geschonken, hoezeer de minister het thans blijkens zijne memorie van antwoord voorbarig acht om op een en ander in te gaan, wijl dit nader bij de suppletoire begrooting ter sprake zal komen.

Daarbij ware eveneens de aandacht van de regeering te vestigen op de noodzakelijkheid van kleur bekennen ten aanzien van het vraagstuk der penale sanctie, dat blijkens de memorie van antwoord van den minister ook al niet onmiddellijke bespreking in aanmerking komt.

* * *

Speciale productenbelasting. Mr. H. P. Rubenkoning critiseert in *Econ. Stat. Ber.* het voorgestelde behoud der speciale productenbelastingen in Nederlandsch-Indië, wijl dit in strijd is met hetgeen redelijkerwijze na de desbetreffende toezeggingen van den Minister van Koloniën mag worden verwacht, alsook, omdat bij de tegenwoordige prijzen niet op aanmerkelijke

baten uit deze heffingen kan worden gerekend. Hij vrees derhalve, dat men over eenigen tijd zal aankomen met voorstellen tot herziening van de grondslagen dezer heffingen ten aanzien van de berekening van den kostprijs, teneinde tot een fictieve winst te komen en alsnog een belastbare opbrengst te fingeeren. Voor die vrees geeft mede aanleiding de aankondiging van een raffinage-belasting op petroleum, uit een oogpunt van rechtvaardigheid tegenover de handhaving van de bijzondere productenbelasting. Immers is voor zulk een speciale heffing, met den daaraan verbonden rompslomp, geen voldoende motief, wanneer de productenbelastingen inderdaad nog slechts één jaar mocht worden voortgezet. De schrijver critiqueert voorts een begrootings-voorstel inzake zekere irrigatiewerken, die z.i. niet urgent en slechts door politieke motieven zijn ingegeven.

* * *

Indische winstaandeelkassen. In *De Nederlandsche Mercur* bespreekt prof. mr. J. C. Kielstra de plannen van den Indischen landvoogd inzake de winstaandeelkassen, en de onduidelijke houding, die de Minister van Koloniën tegenover deze plannen tot nu toe heeft aangenomen. De schrijver wijst er op, dat winstaandeel in de zuivere beteekenis van het woord slechts mogelijk is voor degenen, die bij het arbeidsproces betrokken zijn geweest. Dit is echter niet het geval met de bevolking als zoodanig van eenige in de nabijheid eener onderneming gelegen dessa's die zelfs misschien niet eens gedeeltelijk bij de productie betrokken zijn geweest. De toekenning van zulk een aandeel aan de omwonenden kan dan ook met geen enkelen rechtsgrond worden gefundeerd, maar zou slechts een door de wet opgelegde bezitsverplaatsing beteekenen, die een in principe revolutionnair karakter zou dragen. Daarbij zou dan nog komen de verzwakking van het gevoel van verantwoordelijkheid voor eigen lot, dat onder omstandigheden, als op Java thans bestaan, nog gevaarlijker is dan misschien elders het geval kon zijn. Java moet voorzien in het onderhoud van een nog steeds toenemende bevolking. Om op den duur deze ruimere behoeften te bevredigen, zal een niet onbelangrijke vermeerdering van het maatschappelijk inkomen noodig zijn. Op Java kan dit vermoedelijk slechts worden bereikt, wanneer het productie-stelsel, dat thans nog goeddeels voortbrenging voor verbruik door de producenten medebrengt, zich geleidelijk vervormt tot productie voor de markt, die groter inspanning en energie eischt. Daarom dient elke maatregel te worden vermeden, die de strekking zou kunnen hebben, de neiging tot inspanning bij de producenten te verzwakken, door hun zonder inspanning een aandeel in de vrucht van anderer arbeid te verzekeren, of door hun het besef bij te brengen, dat, indien men slechts over macht kan beschikken, dit voldoende is, om de verdeling van het maatschappelijk inkomen ten voordeele van bepaalde groepen te beïnvloeden. Bovendien zou men op die wijze het buitenlandsche kapitaal afschrikken van belegging op Java, welke belegging juist den overgang tot nieuwe productievormen voor het Javaansche volk zeer vergemakkelijkt.

* * *

Onderhandsche interneering. *Het Indische Volk* schrijft:

Onze partijgenoot Van Creveld, controleur op het hoofdbureau van de P. P. T., is overgeplaatst naar Benkoelen. Het bericht in de bladen stelt vast, dat daarbij geen sprake is van een overplaatsing wegens straf, ook niet omdat de belangen van den dienst het vorderden. Neen, het gaat hier om een „maatregel van orde“.

Men herinnert zich, dat Van Creveld op de bekende Bataviasche meeting tegen de intrekking van den duurtetoeslag, toen hij een oogenblik voor Van Brakel het woord overnam, zich kritisch over het beleid van den minister De Graaff heeft uitgelaten. De kritiek was volkomen geoorloofd en het eenig „onvertogene” was, dat Van Creveld 's ministers naam met eenigen nadruk voluit heeft genoemd. De minister heeft als Simon de Graaff nu eenmaal eenige populariteit verworven. En zoo toelaatbaar is deze kritische nadruk zelfs nog in het Indië van dezen tijd, dat een tusschen-beiden-treden van een over-ijverig politie-ambtenaar later door de regeering in den Volksraad werd afgekeurd.

Niettemin heeft de hoofdinspekteur van de Post Van Creveld ter verantwoording geroepen. Een briefwisseling ontstond, waarbij onze partijgenoot zich eenige scherpte veroorloofde, welke hij later terug nam, maar het resultaat is niettemin, dat hij naar een uithoek wordt overgeplaatst. „Daar de leiding van den P. T. T.-dienst — aldus het communiqué — het principe is toegedaan, dat een ambtenaar steeds „ambtenaar” blijft en de scherpe bewoordingen onoirbaar werden geacht, zal de heer Van Creveld als maatregel van orde naar Benkoelen worden overgeplaatst.”

Deze onderhandsche interneering is een enkel politieke maatregel. De overgeplaatste staat als een uitstekend ambtenaar bekend; verre van een dienstbelang is deze interneering dan ook veeleer een schade voor den dienst. Een scherpe uitval in de briefwisseling werd teruggenomen en kan dus geen voldoende aanleiding zijn voor zoo sterke straf. De eigenlijke reden is dus, dat de heer hoofdinspekteur meent, dat een ambtenaar ook buiten dienst ambtenaar blijft.

Het zal in dit land van ambtenaren zeer noodig zijn, dat de regeering zich over het geval eens duidelijk, uitspreekt. Het spreekt wel van zelf, dat een ambtenaar ook buiten dienst in omstandigheden kan verkeeren, waarbij hij met zijn ambtenaarschap rekening heeft te houden. Maar wil dat zeggen, dat de ambtenaar zich niet openlijk in behoorlijkheid scherp mag uitlaten over een bewind, dat hem in zijn levensbelangen treft, dan is hiermee elk normaal staatkundig leven onder den damp gezet. De naam Simon de Graaff verkreeg toch nog geen verhevenheid zoo goddelijk, dat men hem niet min of meer ijdel zou mogen gebruiken.

De Europeesche vakbeweging is nagenoeg nog het eenig overgeblevene uit den slag, welke reactie aan het vrije openbare leven heeft toegebracht. Met deze ruwe daad van den P. T. T.-dienstleider wordt ook dit stuk werk bedreigd — indien de regeering niet door herstel geruststelling brengt.

* * *

Federatie van militaire vereenigingen. Melding makende van de oprichtingsvergadering der federatie van militaire vereenigingen, schrijft het *Orgaan van de N. I. Officiersvereeniging*:

Het voornemen tot vorming van een federatie duidt onmiskenbaar op het streven naar massa-actie.

En hoewel als tijdsverschijnsel niet verrassend, geeft de verbreiding van die gedachte in het leger ernstig te denken.

Niet alleen wegens de dreigende machts-ontwikkeling, die daarvan het gevolg kan zijn, maar ook om den geest die daarin is voorondersteld.

Want achter den verschijningsvorm, ligt de voor ingewijden reeds lang waarneembare mentaliteit, die wijst op gebrek aan vertrouwen en onzekerheid, en die, falende in de reeds tot een gemeenplaats geworden dreiging „de geest in het leger”, zich thans in tastbaarder vorm dreigt te manifesteren.

KOLONIALE LITERATUUR.

Jan Pietersz. Coen. Bescheiden omtrent zijn bedrijf in Indië, verzameld door dr. H. T. Colenbrander; I Ve deel. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff.

Van door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië uitgegeven werk, waarvan hierboven de titel is afgedrukt is het vierde deel verschenen.

In dit deel zijn o. m. opgenomen de Resolutiën van den Raad van Defensie (21 April 1620—20 Januari 1623), de Sententiën onder Coen geveld (1613—1619), Brief naar Patria, 21 December 1617; Brieven van de XVII en de Kamer van Amsterdam aan Coen, 21 November 1619—10 December 1622; Een verzameling stukken betreffende Coen's verblijf in Patria (1623—1627) en een nalezing, inhoudende stukken ter aanvulling van vorige rubriek. Er volgt nu nog een vijfde deel, dat uitsluitend zal worden bestemd voor de publicatie der bescheiden van 1627—1629 en ten slotte een zesde, met de levensbeschrijving van Coen. Zooals men weet was eerst het plan de levensbeschrijving van Coen òf in haar geheel in het Ve deel te plaatsen, of haar over het I Ve en Ve deel te verdeelen.

„Komedie Stamboel of De Oost-Indische Opera” door A. Th. Manusama. Weltevreden, N. V. Electrische Drukkerij Favoriet.

De heer A. Th. Manusama, die als schrijver van „Stephan de Lima” en „Krontjong” zich bekendheid heeft verworven, heeft thans een nieuw werkje geschreven, waarvan de titel hierboven is afgedrukt.

Een 30 jaar geleden heeft wijlen de heer August Mahieu een tooneelspel in het leven geroepen, dat geheel zal blijken te voldoen aan den smaak van het Indische publiek. Het is een tooneelspel, als het ware ontworpen om het gevoel en gemoed van een uit heterogene bestanddeelen samengestelde massa, gelijk het publiek van Indië, te bevredigen: kortom, een spel, dat vrijwel een ieder, die de Indische samenleving begrijpt, boeien kan. De Komedie Stamboel is een soort Oost-Indische opera, waarbij de Europeaan, de Chinees, de Inlander, ja zelfs de vreemde Oosterling zich vermaken kan. Als taal koos Mahieu ten rechte het Maleisch, dat in Indië in ruimer kring verstaan wordt.

De heer Manusama geeft een vlotte beschrijving van ontstaan, verdere ontwikkeling en inrichting der Komedie Stamboel.

Come to Java! 1922—1923. Issued by the official Tourist Bureau, Weltevreden.

Een aardig, goed geïllustreerd, in het Engelsch geschreven boekje, in aantrekkelijk kled gestoken, om belangstelling van den toerist voor ons Java op te wekken. Het doel kan op deze wijze zeker bereikt worden. Verschillende uitstapjes worden er in beschreven en tal van wetenswaardigheden medegedeeld.

„PALM”-OLIE-VLEKKEN.

Het *Alg. Hbl.* schrijft:

In den laatsten tijd zijn ontstellende berichten uit Indië tot ons komen overwaaien. Het blijkt dat de les: „Make money, honestly if you can, but make money” sommigen landsdienaren in Indië tot richtsnoer heeft gediend bij het knabbelen aan de staatsruif.

De jacht naar onwettige emolumenten dagteekent in Indië niet van vandaag of gisteren. Ouderen onder de oud-Indisch-gasten herinneren zich nog wel de run van menschen, zelfs van zekere positie, voor het eenvoudig baantje van zoutverkoopkahnismeester, toen de brikettage van het zout nog niet was uitgevonden en er zoo heerlijk met de spillage kon worden geknoeid. Ook bij andere diensten kwam het wel eens voor, dat men elkander op dezen of genen wees, die een kostbaar ameublement, rijpaarden of een mooi karretje bezaten, die zij van hun traktement niet hadden kunnen bekostigen. Maar alles en alles bij elkander, behalve wat het zout aangaat, kon toch gezegd worden, dat het zaakje bleef binnen de perken, gesteld door den regel, dat er altijd kaf onder het koren schuilt, niet alleen in Indië, maar over de geheele wereld. De berichten uit Indië van den laatsten tijd luiden echter anders.

Wij hebben achtereenvolgens gehad, om ons tot de hoofdzaken te bepalen: eene aanschrijving van het hoofd van den dienst der in- en uitvoerrechten, waarin het personeel, met bedreiging van ontslag en eventueele gerechtelijke vervolging herinnerd werd aan een rondschrjven van eenige jaren her tegen bij de douane ingeslopen misbruiken, welke voortbestaan, bij de berechting van douanediefstallen en -fraudes op groote schaal, niet lang geleden, duidelijk aan het licht was gekomen;

een schrjven van de bezuinigings-commissie, waarin de aandacht der regeering werd gevestigd op het onder den naam van retourcommissie door ambtenaren van leveranciers aangenomen commissie-loon, een euvel, waartegen ook reeds in 1916 was gewaarschuwd, zonder dat dit iets had geholpen;

eene aanschrijving gericht tot het keurcorps, de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, waarin er op gewezen werd, dat zelfs hier de integriteit door de handelingen van ambtenaren niet werd gehandhaafd.

Dit alles is hoogst bedenkelijk. Bij de vraag hoe dat zoo is gekomen, komen wij er niet af met verwijzing naar de overal door den wereldoorlog op deerlijke wijze geschokte moraal. Zeker, de wereldfirma Gauwdef Ganef & Co. heeft in alle landen, waar het geld zoo gemakkelijk te verdienen viel door bedrog en list, in die jaren vele handlangers gevonden, maar in Indië, waar toch zoo weinig gelegenheid was, voor de echte, onvervalschte O. W., moet het terrein wel bijzonder vruchtbaar zijn geweest, nu zooveel filialen zich tot in den malaise-tijd hebben kunnen handhaven.

Het terrein was vruchtbaar, vruchtbaar gemaakt door de regeering en hare ambtenaren.

Daar had men b.v. de auto-regeling van eenige jaren geleden, door ambtenaren voor ambtenaren gemaakt, natuurlijk niet om dezen er wat bij te laten verdienen, maar om dezen in de gelegenheid te stellen grooten dienstijver aan den dag te leggen, blijkende uit een plotselinge neiging om herhaaldelijk lange en verre tochten te maken. Dat men daarbij de dingen in auto-vlucht kreeg te zien was een nadeel, dat echter niet opwoog tegen het voordeel, dat de betrokkenen er soms een traktement en meer dan dat bij verdienden.

De losheid van het geld, waarvan het Van Limburg-Stirum-regime, blijk gaf, moest wel voor velen, wie het „before all, make money” voor oogen staat, een prikkel zijn, om een kansje te wagen, zich ook een deel van den millicoenbuit te verzekeren.

Wanneer men in de Indische bladen de talrijke staaltjes leest van schromelijke verkwisting en van slordige uitvoering van werken, dan begrijpt ieder nu wel, dat daar een aardig stuivertje in de zakken van landsdienaren aan retour-commissie moet zijn gerold, zonder dat er een haan naar kraaide. En toch kan een eüvel, dat zoo grooten omvang als thans gebleken is, heeft aangenomen, aan hen, die daartegen moesten waken, niet onbekend zijn gebleven.

Eindelijk, nu de financieele nood nijpt, nu belasting-accountants bij het speuren naar meer inkomsten voor den lande, inzago krijgen van de boeken van leveranciers, komen de bewijzen los, waarvoor de Indische regeering het oog niet langer kan sluiten.

Zij zal ingrijpen, is gezegd. Goed, maar dan ook zonder onderscheid des persoons, zoodat het rechtsgevoel, dat nu wel deerlijk werd geschokt, ten volle zal zijn bevredigd. Dit is toch niet het geval, wanneer aan een assistent-resident, op voorspraak van een hooger ambtenaar, eervol ontslag wordt verleend, met pensioen dus, die van zijne positie, als gemeenteraadsvoorzitter ten eigen bate misbruik maakte, om de gemeenschap bij aankoop van een land, te belasten met een bedrag, dat het dubbele was van de waarde. Niet alleen de kleineren, die geen voorspraak hebben van hogere ambtenaren, moeten voor den rechterstoel gedaagd, maar allen zonder onderscheid, die zich tegenover de gemeenschap op schandelijke wijze hebben vergrepen.

De goeden, wij mogen wel zeggen de vele goeden onder de Indische ambtenaren, mogen zich dan ook wel eens afvragen, of zij wel juist hebben gedaan door nooit een woord te kikken over het schandelijke spel, dat, hun zeker niet onbekend, met 's lands gelden werd gespeeld. Door een gevoel van collegialiteit wellicht weerhouden, dat dan toch zeer misplaatst was.

Zij mogen zich wel afvragen of zij verstandig doen. Het belang van Indië, dat toch ook voor hen, nu en in de toekomst, het grootste belang is, staat met de saineering al of niet van zijn financiën op het spel. Die saineering moet de gelegenheid verschaffen om aan hunne verlangens, voor zooverre die werkelijk rechtvaardig zijn, te voldoen. Zij zelven kunnen veel daartoe bijdragen, door krachtig er toe mede te werken, dat de olievlek van de corruptie uit hunne rijen verdwijne. Dat eischt de eer van hun korps, waarmede ook de eigen eer is gemoeid.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE KONINKLIJKE OVER DE INDISCHE BELASTINGPOLITIEK.

In verband met het bericht omtrent het interim-dividend van de Koninklijke heeft de *N. R. Ct.* zich gewend tot de directie van de Koninklijke en haar gevraagd of de opgegeven reden voor de vermindering van dit dividend, n.l. de bestaande onzekerheid omtrent de Indische belastingen, wel de ware was. Van het onderhoud, dat zich naar aanleiding van deze vraag tusschen mr. Aug. Philips, het lid der directie, dat het blad te woord stond en den verslaggever ontspan, vindt men hieronder het verslag.

Mr. Philips gaf de verzekering, dat de opgegeven reden absoluut juist was. Zonder de door de regeering gevolgde belastingpolitiek zou de Koninklijke geen enkele reden gehad hebben, zeide hij, om niet hetzelfde interim-dividend te geven als vorige jaren.

Verleden jaar — voegde hij hieraan toe — hebben wij met allen nadruk gewezen op het groote nadeel, dat er voor de Indische petroleumindustrie gelegen was in de hooge uitvoerrechten, welke ons ten zwaerste belemmerden in onze concurrentie met andere maatschappijen, boven welke wij — zonder de uitvoerrechten — op verschillende voordeelige markten, een niet onaanzienlijk geografisch voordeel hadden. Tegelijkertijd protesteerden wij ertegen, dat onze industrie zou worden uitgezocht voor speciale belastingen, welke niet ook gelijkelijk van alle andere industrieën werden geheven.

In de zitting van de Eerste Kamer van 4 April van dit jaar heeft de minister van koloniën op de meest ondubbeltzinnige wijze beloofd, dat met het einde van 1922 de uitvoerrechten zouden vervallen, geheel afgezien van de vraag of er al dan niet een raffinagebelasting voor in de plaats zou komen. En wat is er gebeurd? De belofte is tot nu toe wel en met niet minder nadruk dan in het voorjaar herhaald, maar... er is nog zelfs geen begin van uitvoering aan gegeven. Blijkbaar was men in Indië van deze toezegging der regeering niet op de hoogte of wel... men wenschte er geen notitie van te nemen. Immers in de rede, waarmee de Gouverneur-Generaal in Mei van dit jaar den Volksraad opende, zeide hij: „een raffinagebelasting is in voorbereiding; komt die tot stand dan vervallen daarmee de uitvoerrechten”.

Natuurlijk hebben wij ons gehaast 's ministers aandacht te vestigen op de strijdigheid tusschen deze uitlating van den Gouverneur-Generaal en zijn eigen belofte; ook het lid van de Eerste Kamer Van Lanschot heeft naar aanleiding daarvan vragen gesteld; de minister echter heeft zich van het geven van een duidelijk antwoord onthouden, zoodat uit zijn woorden niet viel op te maken wat hij nu eigenlijk van de zaak dacht: of hij met den Gouverneur-Generaal meeging, dan wel of hij zich aan zijn belofte van April dacht te houden. In October echter kwam hij met een wetsvoorstel tot wijziging van de Indische tariefwet, waarin van de afschaffing der uitvoerrechten met geen woord werd gesproken.

Tot onze voldoening is op deze leemte in het Voorloopig verslag gewezen; zocals bekend mag worden verondersteld, heeft de minister hierop geantwoord door zich met eenige verontwaardiging verbaasd te toonen, dat men aan den ernst van zijn belofte twijfelde. Hij gaf verder deze voorstelling van zaken, dat hij van zins was bij een aanvullingsbegroting in den loop van het jaar 1923 de uitvoerrechten af te schaffen met terugwerkende kracht tot 1 Januari 1923 en tezelfder tijd voorstellen te doen aangaande een raffinagebelasting.

De vraag ligt voor de hand, of dit niet achteraf op hetzelfde neerkomt en dus de directie van de Koninklijke niet alle reden heeft om met dien gang van zaken tevreden te zijn.

Het antwoord hierop is echter beslist ontkennend. Vooreerst duurt de onzekerheid op deze wijze nog een heelen tijd voort. Een ministerieel leven is nu eenmaal nooit zeker, men weet nooit wat er met dezen minister kan gebeuren, hij kan zich op een gegeven oogenblik, eer hij de gelegenheid heeft gevonden zijn plannen ten aanzien van het uitvoerrecht ten uitvoer te brengen, genoodzaakt zien af te treden ... en dan moet men maar weer afwachten wat zijn opvolger over de zaak denkt. Misschien zou die wel een geheel andere gedragslijn willen volgen. Bovendien weet men toch ook wat de Kamers zullen doen.

Hee het zij, het is niet te verwachten, dat de vele vreemdelingen, die bij onze zaken zijn betrokken, veel zullen begrijpen van, of veel geloof zullen hechten aan de zoo ingewikkelde belofte van het indienen van belastingwetten met terugwerkende kracht. Reeds thans bereiken ons telkens uitlatingen uit het buitenland, die erop wijzen, dat men de door ons op grond van de regeeringsbelofte gegeven verzekering, dat de uitvoerrechten aan het eind van 1922 zullen vervallen, eenvoudig niet gelooft."

Wij vroegen den heer Philips welke gevolgen de directie van de Koninklijke verwacht van de invoering en werking der raffinagebelasting.

Zijn antwoord was, dat zij vreesst, dat de Koninklijke door zulk een nieuwe belasting van den regen in den drop zal komen. Ter staving hiervan deelde hij het volgende mede. De uitvoerrechten kosten aan de Koninklijke op de tegenwoordige basis ongeveer 5 miljoen gulden per jaar. De door de Indische regeering bij den Volksraad ingediende belasting (die nu niet „raffinage", maar „aardoliebelasting" zal heeten) zou volgens haar schatting 26 miljoen moeten opbrengen. Het is waar, dat de opbrengst verrekend mag worden met de extra-winstbelasting. Maar die verrekening beduidt op zichzelf niet veel, omdat de extra-winstbelasting bij de meest rigoureuze toepassing nimmer meer dan eenige milioenen zal kunnen opbrengen. De geheele voorstelling, die de minister in de memorie van toelichting op de Indische begroting-1923 geeft alsof het hier zou gelden een correctief op de inkomstenbelasting is dan ook een onhoudbare fictie. Wij vreezen zeer, zeide mr. Philips, dat de werkelijkheid deze is, dat men in Indië niet tevreden is met de cijfers, die men bij een juiste toepassing van de inkomstenbelasting van ons zou kunnen halen en dat men daarom, onder het mom van een correctief op de inkomstenbelasting een nieuwe belasting wil invoeren, waartegen al de bezwaren zullen gelden, die wij, nu, een jaar geleden met zooveel nadruk en onder algemeene instemming tegen de uitvoerrechten en tegen iedere speciaal op eenige bijzonder bedrijf drukkende — en daarom onrechtvaardige — belasting, hebben aangevoerd.

Ja, die bezwaren zullen nog grooter zijn, waar eenzijdigs het bedrag der heffing zoo ontzaggelijk veel hooger zal worden dan de uitvoerrechten en anderzijds (door daling van de petroleumrijzen over de geheele wereld) ons bedrieff het nu veel minder zal kunnen lijden dan vroeger.

Nu is het wel waar, dat in theorie deze belasting slechts geheven zal worden van winst, aangezien zij een percentage zal uitmaken van het verschil tusschen winningskosten en opbrengst, maar waar die beide, bij ons bedrijf niet gemakkelijk te berekenen, factoren door de Indische regeering zullen worden vastgesteld, bestaat er groot gevaar, dat de werkelijkheid niet in overeenstemming zal zijn met de theorie, vooral wanneer men den grooten nood der Indische financiën en de overdreven denkbeelden, die men zich daar van onze Indische winsten pleegt te maken, in aanmerking neemt."

Gelooft gij, vroegen wij nog, dat de Nederlandsche regeering de voorstellen van de Indische zal overnemen?

Nee, antwoordde mr. Philips, dat gelooven wij zeker niet, althans niet, dat zij ze onveranderd zal overnemen; evenwel, tenzij de minister krachtig partij durft kiezen tegen de kortzichtige belastingplannen van de Indische regeering te onzen opzichte, schijnt het gevaar niet denkbeeldig, dat er toch een uitzonderingsbelasting op petroleum zal komen, waarvan de opbrengst vele malen het bedrag van de extra-winstbelasting zal moeten opleveren.

Helaas schijnt het oordeel van de in het voorjaar ingestelde commissie van advies in aardolieaangelegenheden bij den minister weinig gewicht in de schaal te leggen! Hoe weinig hij zich aan haar adviezen stoort blijkt wel uit de memorie van antwoord over de Indische Tariefwet, waar hij zelf moet erkennen, dat de commissie als haar meening te kennen heeft gegeven, dat in dat wetsontwerp uitvoering had behooren te worden gegeven aan de in April gedane belofte tot afschaffing der uitvoerrechten.

Wij vroegen nog of het juist is, dat de Koninklijke weer druk aan het ontslaan is van Indische employés en dat zij allerlei voorgenomen uitbreidingswerken in Indië achterwege laat en zoo ja in hoever zulks in verband staat met de belastingplannen der regeering.

Het eerste gedeelte van deze vraag werd door den heer Philips bevestigend beantwoord. Hij deelde ons omtrent dit punt mede, dat nog slechts enkele dagen geleden alleen op de onderneming Balik Pappan op één dag niet minder dan 27 employés tegelijk ontslagen zijn. Zulke maatregelen, nemen wij, zeide hij, naar u begrijpt, heusch niet voor ons genoeg, en wij vreezen, dat wij tot nog veel drastischere zullen moeten overgaan.

Ook hebben wij verschillende inrichtingen, die wij anders ongetwijfeld op onze Nederlandsch Indische ondernemingen zouden hebben opgericht en die wij daarvoor reeds hadden besteld onder de gegeven omstandigheden elders moeten plaatsen. „Men vergete niet, ging hij verder, dat wij in Serawak, op het niet Nederlandsche gedeelte van Borneo een groot bedrijf hebben en dat wij ook een installatie beschikbaar hebben op het Engelsche eiland Poeloe Kakoem nabij Singapore. Het is voor de directie van een Nederlandsche onderneming werkelijk geen aangename zaak de industrie in haar koloniën te moeten inkrimpen ten bate van het buitenland, maar ten slotte moet het belang der aandeelhouders den doorslag geven. Iedereen zal toch gevoelen in welk een onmogelijke positie de leiders van een bedrijf geplaatst worden wanneer zij, tengevolge van het verderfelijke systeem van belastingwetten met terugwerkende kracht, gedurende verscheidene maanden in het geheel niet weten waar zij aan toe zijn en welke, — misschien fantastisch hooge! — lasten achteraf op hun bedrijf zullen worden gelegd. Onder dergelijke omstandigheden durft niemand uitbreiding aan een zoo bedreigd bedrijf te geven."

Wij wezen den heer Philips erop, dat er een tegenstrijdigheid gelegen schijnt te zijn in de houding van de Koninklijke, die eenerzijds beweert, dat haar Indische bedrijf tegenwoordig van bijkomstige beteekenis is ander-

zijds echter haar interimdividend vermindert wegens een gevreesde vermindering van de resultaten van dat gedeelte van dat bedrijf en vroegen hem wat hij hierop te zeggen had.

De heer Philips erkende, dat inderdaad de Koninklijke bij verschillende gelegenheden heeft doen uitkomen, dat thans slechts een betrekkelijk gering gedeelte harer productie uit Nederlandsch-Indië komt. De Vereenigde Staten, Mexico, Venezuela, Serawak, binnenkort wellicht ook Argentinië zijn te zamen voor haar veel belangrijker productie-terreinen dan Ned.-Indië. Dit neemt echter niet weg, dat Indië, met zijn vrij stabiele productie en goede kwaliteit olie en op zichzelf en als schakel in den keten van al die terreinen, van groote beteekenis voor haar is en dat, zoo werkelijk, tengevolge van kortzichtige regeeringsmaatregelen het Indische bedrijf ten doode gedoemd zou worden, daaruit stellig een niet onaanzienlijke vermindering harer winsten zou voortvloeien.

Uit de terugbrenging van het interim-dividend tot 10 pCt. mag, meende de heer Philips, overigens niet zonder meer worden afgeleid, dat het geheele dividend over 1922 nu ook $\frac{2}{3}$ zal bedragen van dat over 1921. Op onze vraag hoe het staat met de bij vorige gelegenheden door de Koninklijke gereleveerde gevaar van de concurrentie der Amerikaansche en Perzische oliën antwoordde de heer Philips, dat dit gevaar nog steeds onverzwaakt bestaat. Wij kunnen, zeide hij, natuurlijk in het publiek geen gedetailleerde mededeelingen doen over prijzen en vrachten, maar wel kunnen wij zeggen, dat op dit oogenblik de prijzen van de Amerikaansche olie zóó laag zijn, dat zij op vele markten een niet te onderschatten concurrentie vormen. En wat Perzië aangaat geldt dit nog in veel sterkere mate. Uit de jongste redevoering van Sir Charles Greenway, dan voorzitter van de Anglo Persian Petroleum Maatschappij (te vinden in de *Times* van 12 December) blijkt, dat die maatschappij in Perzië uit slechts 15 putten een productie heeft, vrij nauwkeurig overeenkomende met wat wij uit vele honderden putten in onze koloniën halen en dat men erop rekent, de Perzische productie binnenkort te verdubbelen.

Die geheele productie wordt in één enkele raffinaderij verwerkt. Welk een ontzaglijken voorsprong Perzië daardoor op Indië heeft, springt in het oog. Wat de belasting betreft zeide sir Charles dat in Perzië over de geheele productie een bedrag van £ 553,795.8.4. wordt betaald. Dit cijfer vond hij reeds hoog, het is echter een peuleschil wanneer men het vergelijkt bij de tientallen millioenen, die de Koninklijke zelfs nu reeds jaarlijks alleen aan het Indische gouvernement te betalen heeft!

Is het gevaar nu wel zoo groot als gij het ziet, vroegen wij en overdrijft gij het niet een weinig door over het hoofd te zien, dat de heele belasting toch maar voor één jaar zal gelden? Het antwoord van den heer Philips hierop was, dat toen de cultuurbelastingen werden ingevoerd, over wier onjuistheid iedereen het z.i. eens is, het ook heette, dat zij maar voor drie jaren zouden gelden. Thans echter worden zij, naar het heet, weer voor één jaar verlengd. Ook hier zal naar zijn meening wel blijken, dat niets zoo blijvend is als het tijdelijke.

Hij voegde hieraan nog toe, dat wanneer de regering maar geen maatregelen neemt om het bedrijf in Nederlandsch-Indië „in het honderd te sturen”, er reden is om te gelooven, dat dit bedrijf nog een zeer groote toekomst kan hebben en dat daaruit voor Nederland en Indië beide groote directe en indirecte voordeelen zullen kunnen voortvloeien. Maar dan moet men ons, zeide hij, ook met rust laten en ons niet uitkiezen voor speciale belastingheffing. Wij willen gaarne de belastingen, zoo noodig zelfs de zware

belastingen betalen, die voor ieder ander geheven worden, maar wij protesteren ertegen, dat ons bedrijf met onnatuurlijke lasten wordt bezwaard, die er onvermijdelijk toe zullen leiden, dat wij onze kapitalen en onze energie moeten wenden naar andere landen, waar ons dergelijke belemmeringen niet in den weg worden gelegd. Het zal nog zoover komen, dat men ons uit Indië verjaagt op dezelfde wijze als men al hard op weg is ons uit Curaçao te verjagen door de kortzichtige belastingpolitiek, waarover het Handelsblad dezer dagen heeft geschreven (het stuk is overgenomen in het Ochtendblad van de *N. R. Ct.* van 19 December). De toestand daar is inderdaad geheel zooals hij in dit stuk wordt beschreven.

Het Indische petroleumvraagstuk, besloot de heer Philips zijn mededeelingen, is een groot nationaal belang, waarvoor wij herhaaldelijk en met nadruk de belangstelling van de geheele Nederlandsche regeering hebben pogen gaande te maken. Helaas echter heeft dit tot nu toe weinig opgeleverd. De behandeling van deze zaken blijft, hoezeer wij ook getracht hebben iets anders te bereiken, vrijwel uitsluitend overgelaten aan de Indische regeering en het ministerie van koloniën alhier. Zoolang daarin geen verandering komt, kunnen wij de toekomst van ons Indische bedrijf niet anders dan met bezorgdheid inzien.

Naar aanleiding van misverstanden, ontstaan tengevolge van de berichten over intrekking van de raffinage-belasting (in een desbetreffende Aneta-telegram werd gesproken van terugneming van het eerstingediende voorstel tot heffing van een aardoliebelasting), heeft het Haagsche Aneta-kantoor zich te bevoegder plaatse om inlichtingen vervoegd, waar men het volgende mededeelde:

Op 2 November 1922 is een aanvullings-begrooting bij den Volksraad ingediend, waarbij gerekend werd, overeenkomstig de uitdrukkelijke toezegging van den Minister van Koloniën aan de volksvertegenwoordiging:

1. Op de afschaffing van de bestaande aardolie-uitvoerrechten met ingang van 1 Januari 1923.

2. Op invoering van een aardoliebelasting met ingang van dienzelfden datum; de opbrengst van deze belasting werd geraamd op 26 millioen gulden.

Tengevolge van een gedachtenwisseling tusschen opperbestuur en Indische regeering werd het onder 2 bedoelde voorstel door de Indische regeering geamendeerd in dien zin, dat de schaal van heffing voor de aardoliebelasting werd gewijzigd (verlaagd) en het geheel in overeenstemming gebracht met de tarieven, welke aan de verschillende producten-heffingen (speciale tijdelijke belastingen van de suiker, tabak, koffie en thee) ten grondslag liggen.

Daardoor zal de mijnbouwrijverheid ten opzichte van de belastingheffing in volkomen dezelfde positie worden gebracht als de groot-landbouwindustrie, zoodat van een bevoor- of benadeeling van de eerste tegenover de laatste geen sprake meer zal zijn. Aangeteekend moge nog worden, dat de speciale aardoliebelasting, evenals de productenbelasting, verrekend zullen mogen worden met de extra-winstbelasting, waarvan ze trouwens als tijdelijke correctieven gelden.

Schets van de agrarische wetgeving in het rechtstreeks bestuurd gebied van Java en Madoera.

DOOR

Mr. J. H. HESLINGA.

Leeraar in de rechtswetenschappen aan de Opleidingsschool voor Inlandsche ambtenaren te Magelang en de Algemeene Middelbare School te Djoejakarta.

Van oudsher reeds is de landbouw het hoofdmiddel van bestaan geweest voor de eenigszins meer ontwikkelde volken van Indië, vooral het eiland Java, heeft een landbouwende bevolking bij uitnemendheid. Volgens statistische gegevens zijn $\pm \frac{4}{5}$ van alle bewoners van Java landbouwers. Waar dit zoo is, zal het u ook wel duidelijk zijn, dat dat gedeelte van de wetgeving, dat handelt over de rechten op den grond, te beschouwen is als het meest belangrijke deel van de Indische wetgeving.

De wettelijke bepalingen ten aanzien van dit recht gaan uit van het standpunt van den economisch zwakken inlander te beschermen tegen eventueele akals van de zijde der, laat ik het maar kortweg aanduiden, vreemdelingen. In heel veel gevallen wordt zelfs de inlander aan banden gelegd om hem als het ware tegen zich zelf te beschermen, b.v. wordt het hem moeilijk gemaakt afstand te doen van zijn grond; mag hij bij verhuring de huursom niet ineens innen etc., etc. Wanneer men dergelijke bepalingen niet gemaakt had, zou reeds lang geen enkel stukje grond meer in handen van den inlander gebleven zijn.

Dit meen ik, in het kort weergegeven, dat de algemeene hoofd kentrek is der agrarische wetgeving. Tot zoover is dan ook alles duidelijk en gemakkelijk. Het blijft dat echter niet meer wanneer we, zij het zelfs nog in groote trekken, in bijzonderheden afdalen. Wij krijgen dan te maken met een chaotisch ingewikkeld deel van Koloniaal recht, dat den beoefenaar haast ondoorgrondelijk voorkomt, daar het Gouvernementsrecht samenhangt met het inlandsche gemeenterecht, het zoogenaamde adatrecht, en Indië uit nog al wat volken bestaat die elk

weer een anderen adat hebben, terwijl ook de adat van een volk weer plaatselijk verschilt.

U hier een en ander van mee te deelen is mijn doel.

De Oost Indische Compagnie bekommerde zich weinig om den landbouw „als een werk, zijnde particulier en niet de Eedele Compagnie passende” en stelde zich tevreden met de Contingenten en leveranties der inlandsche hoofden, zonder na te gaan langs welken weg die verkregen werden. Haar eigendommen, grootendeels door verovering verkregen, werden lang verwaarloosd, en, voor zoover zij niet speciaal voor handels- of bestuursdoeleinden moesten dienen, eerst later aan Inlanders of Europeanen afgestaan. Over den aard van het grondbezit der inlanders bekommerde zich niemand, en wel om twee redenen, n.l.: ten eerste omdat de inrichting van het autocratische bestuur daartoe niet de geringste aanleiding gaf; ten tweede omdat de Compagnie niet over de noodige kundige menschen beschikte die een dergelijk onderzoek zouden hebben kunnen ondernemen.

De eerste officieele beschouwing over het grondenrecht is afkomstig van het Engelsche tusschenbestuur en wel van den bekenden bestuurder Raffles. Deze stelde zich op het standpunt dat slechts het Gouvernement recht van eigendom op den grond heeft. Hij destilleerde deze theorie uit de bestaande adat, n.l.: De inlandsche vorsten waren gewoon al den grond van hun gebied als hun persoonlijk eigendom te beschouwen. De bewoners van het land mochten hun gronden dus slechts van hen in bruikleen ontvangen. Raffles redeneerde nu zoo: De inlandsche vorsten zijn verdwenen, het Gouvernement trad in hun plaats op en kreeg dus alle rechten van die inlandsche vorsten, waaronder ook het eigendomsrecht op den grond. Toen deze theorie eenmaal gegrondvest was, redeneerde Raffles verder: Daar de inlandsche bevolking dus van het Gouvernement den grond in bruikleen mag hebben, is het niet meer dan billijk, dat zij een zekere vergoeding, een zekere huursom daarvoor betaalt. En hiermede deed de landrente haar intocht. Deze heeft zich gedurende de daaropvolgende eeuw gehandhaafd en daar zij oorspronkelijk bedoeld was als huursom, is het tegenwoordige nog hooge percentage, dat aanvankelijk wel tot 33 pCt. werd opgevoerd, te verklaren, hoewel de theorie van Raffles reeds verlaten is en aan de landrente dus haar eigenlijke basis ontviel en zij van pachtsom tot directe belasting veranderde.

Langzamerhand bracht de benarde financieele toestand van het moederland den Koning, Willem I, er toe de door Raffles begonnen en door het Nederlandsche bestuur voortgezette vrijzinnige koloniale politiek op te geven en tot Gouverneur-Generaal te benoemen den bekwamen Generaal Van den Bosch tot invoering van het cultuurstelsel.

Dit stelsel was hoofdzakelijk het oude stelsel van de Compagnie maar gezuiverd van de gebreken, die het aankleefden. Men ging weer

uit van het beginsel van Raffles, dat het Gouvernement eigenaar van den grond is en daarom recht heeft op een vergoeding voor hetgeen door de inwoners als baten uit dien grond wordt verkregen. Echter zou die niet als de landrente in geld geheven worden, doch de bevolking moest nu op $\frac{1}{5}$ harer sawah's die producten aankweken, welke de regeering aanwees en welke met voordeel op de Europeesche markt verkocht konden worden. Bleek de waarde dier producten bij taxatie hooger dan de vroeger verschuldigde landrente, dan zou dit overschot ten bate der desa's worden aangewend, terwijl de schade door misgewas veroorzaakt, door het Gouvernement zou worden gedragen.

Van dit stelsel, dat eerlijk toegepast volstrekt niet onbillijk mocht heeten, beloofde men zich bovendien vermeerdering van de productieve kracht der bevolking, toeneming van hare welvaart, wat weer toeneming van behoeften zou beteekenen, hetgeen weer ten bate zou komen van de Nederlandsche handel en scheepvaart. Nu begon in korten tijd de invoering van allerlei cultuurgewassen, maar niet voor alle met even goed gevolg; alleen de koffie- en suikercultuur wierpen reusachtige winsten af, zoodat jaren lang de millioenen als batig saldo in Nederland's schatkist vloeiden.

Maar juist de voordeelen die 't nieuwe stelsel afwierp wekten de begeerte naar nog grooter winsten op. Men had het middel gevonden om den berooiden staat waarin de financiën verkeerden op te heffen. Indië werd de kurk waarop het moederland dreef, van daar moest het tekort op de begrooting gedekt worden.

Zoo ontstonden er allerlei misbruiken, waardoor het cultuurstelsel een bovenmatigen druk op de bevolking ging uitoefenen. Van elk der hoofdbeginselen door Van den Bosch op den voorgrond gesteld, werd in de praktijk afgeweken. Zoowel de europeesche als inlandsche ambtenaren en hoofden ontvingen cultuurprocenten, terwijl van het bevoordeelen der schatkist hun promotie afhing. Op een veel grooter deel dan $\frac{1}{5}$ der sawah's werd beslag gelegd. De gronden waarop moest worden gewerkt, lagen dikwijls op grooten afstand van de desa, waardoor veel tijd verloren ging, die niet werd vergoed. De sawah's konden daardoor niet voldoende verzorgd worden, zoodat vaak gebrek aan voedsel, soms zelfs hongersnood ontstond. De meerdere waarde der geleverde producten boven de verschuldigde landrente werd niet betaald en deze belasting, waarvan de opheffing beloofd was, bleef bestaan. Het plantloon, dat gegeven werd, stond niet in de verhouding tot den gevorderden tijd en arbeid en hing geheel van de opbrengst af, zoodat het stelsel zeer ongelijk drukte.

Ik behoef hier slechts de woorden Multatuli en Max Havelaar uit te spreken en ik ben overtuigd dat de hier opgesomde grieven voor U zullen gaan leven.

Omstreeks 1845 bereikte het cultuurstelsel zijn hoogtepunt; na 1850

komt de kentering en verdwijnt meer en meer het geloof in de voortreffelijkheid ervan. Men komt langzamerhand tot het inzicht, dat het absolute staatsmonopolie van het cultuurstelsel niet wenschelijk is en gaat meer en meer als regeeringsbeginsel aannemen, dat men zooveel mogelijk de belangen van de inlandsche bevolking moet behartigen en tevens den landbouw van niet-inlanders moet gaan steunen.

In 1854 wordt het Regeeringsreglement aangenomen; ingevoerd hier te lande 1 Mei 1855. In dit belangrijke staatsstuk, dat we als het ware, als de Grondwet van Indië mogen beschouwen, wordt weliswaar nog niet vierkant partij gekozen tegen het cultuurstelsel, doch worden niettemin in artikel 56 een aantal bepalingen opgenomen ter bescherming der bevolking tegen overmatigen cultuurdwang en tot bevordering van den overgang van de staatscultuur tot de vrije cultuur. Sedert is de Gouvernements-cultuur langzamerhand afgebroken; het eerst verdwenen de kleinere cultures; van 1870—1890 geleidelijk de suikercultuur; terwijl de koffiecultuur die het overgrootste deel der Indische baten opracht, na voortdurende geleidelijke inkrimping, ten slotte definitief in 1916 is opgeheven, nadat een jaar te voren artikel 56 van het Regeeringsreglement was ingetrokken.

Toen men nu bij het tot stand komen van het Regeerings-reglement, zooals ik zoeven zeide, het geloof in de voortreffelijkheid van het cultuurstelsel had verloren, moest men trachten een oplossing te vinden van het koloniale vraagstuk dier dagen n.l.: Hoe moeten wij aan de particuliere industrie de gronden verschaffen, die deze noodig heeft, terwijl wij toch ook de rechten door de inlandsche bevolking op den grond uitgeoefend, handhaven en uitbreiden?

Een ontwerp cultuurwet werd door den minister I. D. Fransen van de Putte, nadat reeds te voren een ontwerp gestrand was, in het jaar 1865 ingediend. Hoewel ook dit ontwerp het staatsblad niet bereikte, is het toch als uiterst gewichtig voor onze materie te beschouwen, vooral daar, tijdens de behandeling in de Staten Generaal, duidelijk aan het licht kwam, dat eigenlijk niemand iets naders aangaande de bevolkingsrechten op den grond wist. De adat was te dien opzichte geheel onbekend terrein.

Men zag in, dat dit niet aanging en gelastte een uitgebreid onderzoek naar de agrarische rechten der inlandsche bevolking op bebouwde en onbebouwde gronden op Java en Madoera.

Dit onderzoek werd aangevangen in 1867 en is zeer serieus opgevat geworden. De uitkomsten er van zijn neergelegd in het zoogenaamde Eindresumé; een boekwerk van drie deelen, dat ieder die met agrarische aangelegenheden te maken heeft, weleens in handen gehad heeft. De deelen verschenen in de jaren 1876—1896.

Ondertusschen betreft dit onderzoek het adatrecht en kon men

toch wel vóórdat dit afgeloopen was, een regeling ten aanzien van het Gouvernementsrecht treffen, wanneer men bij deze regeling er maar zorg voor droeg zich niet te begeven op het terrein van den adat. Derhalve kwam men er toe in het jaar 1870 bij de zoogenaamde „agrarische wet” artikel 62 van het Regeerings-Reglement aan te vullen met een vijftal bepalingen, die enkele beginselen vooropstellen. Op dit artikel 62 steunt ook thans nog de geheele agrarische wetgeving, voor zoover deze tenminste van het Gouvernement uitgaat en niet de adat betreft.

Een eerste uitwerking vonden deze beginselen in het Agrarische besluit, een algemeene maatregel van bestuur, die in hetzelfde jaar werd uitgevaardigd. Vooral artikel 1 daarvan is van belang.

Dit artikel stelt op den voorgrond het beginsel, dat alle grond waarop niet door anderen recht van eigendom bewezen wordt, is domein van den Staat. In het staatsrecht wordt dit artikel gewoonlijk aangeduid als de domeinverklaring. Heel wat pennen zijn er in den loop der jaren door in beweging gezet, maar desniettegenstaande heeft zij zich tot den huidigen dag in onze wetgeving kunnen handhaven. Ze heeft een tweeledige beteekenis:

Er volgt uit: 1e dat indien iemand beweert eigenaar van een stuk grond te zijn, hij dit uitdrukkelijk moet bewijzen. Juridisch zou ik het zoo uitdrukken: Zij keert den bewijslast om;

2e dat alle rechten van de inlandsche bevolking op den grond uitdrukkelijk gehandhaafd worden. Dat blijkt daaruit, dat de domeinverklaring uitdrukkelijk verwijst naar het 5e en 6e lid van artikel 62 Regeeringsreglement, waar deze handhaving gewaarborgd wordt.

Willen wij ons de beteekenis van de domeinverklaring helder voor oogen stellen, dan is het noodig even na te gaan hoe de toestand vóór dien tijd, dus vóór 1870 was.

We hadden toen reeds domeingronden nl. in de eerste plaats die gronden waarop de Staat eigendomsrecht gekregen had doordat zij aan hem waren overgedragen met toepassing van de overschrijvingsordonnantie, dus meestentijds zullen dat geweest zijn gronden, door den Staat gekocht van particulieren (ook wel ingevolge schenking, erfating, onteigening).

In de tweede plaats waren dat gronden, waarvan door het burgerlijk wetboek verklaard wordt, dat zij tot het landsdomein gerekend moeten worden, zooals onbeheerde gronderven, openbare wegen, groote rivieren met hun oevers, het strand der zee, enz.

Naast dit landsdomein had men een massa groote stukken land, zooals bergtoppen en berghellingen, moerasgronden enz., waarop door niemand eigendomsrecht werd uitgeoefend. Dit was een verwarde toestand, waaraan op een of andere wijze een eind gemaakt moest worden, en daarom voegde de domeinverklaring bij de bestaande

domeingronden het geheele rechtstreeks bestuurde gebied, voorzoover daarop niet door anderen recht van eigendom wordt uitgeoefend. Het standpunt der regeering is dan, en dit wordt in de geheele agrarische wetgeving zeer streng volgehouden, dat domeingrond alleen door eigendomsrecht van anderen verloren kan gaan. Hebben we gronden waarop een inlandsch bezitrecht of eenig ander zakelijk recht, zooals een erfdienstbaarheid, een erfpacht, een hypotheek enz. is gevestigd, dan blijven dit domeingronden. Echter noemt men dergelijke gronden dan *onvrije domeingronden*, daar de Staat niet vrij is te doen en te laten wat hij met die gronden verkiest, daar altijd het daarop gevestigde recht gewaarborgd moet blijven.

Resumeerende kunnen we nu dit betoog in het kort aldus samenvatten: Een zakelijk recht doet den domeingrond, waarop het gevestigd is voor het Gouvernement niet als domein verloren gaan, het maakt het slechts van vrij tot onvrij domein; het eenige zakelijke recht dat het domein opheft, is het eigendomsrecht.

Het meest voorkomende recht, dat door de inheemsche bevolking op den grond uitgeoefend wordt, is wel het inlandsch bezitrecht. Juridisch kunnen we dit het best definieeren als het recht om zich als heer en meester over den grond te gedragen, mits men daarbij volgt de regelen gesteld door adat en de bindende voorschriften der wetgeving. U ziet dat we hier al dadelijk met vermenging van oosterschen adat en westersch recht te maken krijgen. Eertijds heeft men wel getwist over de vraag, of wij het moeten opvatten als een persoonlijk of een zakelijk recht.

Men heeft deze kwestie bijna unaniem ten gunste van de laatste meening opgelost. Wat kan ons een dergelijke juristerij eigenlijk schelen, zult ge zeggen. Toch is de onderscheiding wel degelijk van belang. Niet, zoolang de zaken goed gaan, maar wel, wanneer er ruzie komt en daar moeten wij juristen vooral rekening mee houden. Ik zal trachten het verschil met een tweetal voorbeelden duidelijk te maken.

Eerst een van een persoonlijk recht. Laten we veronderstellen, U bent pas in de kotta gekomen en gaat dus overal rond speuren naar een geschikte woning. Eindelijk slaagt U. Maar 2 dagen later krijgt U van den huiseigenaar bericht, dat U de woning niet kunt krijgen, daar hij ze verhuurd heeft aan een mijnheer, die na U kwam en bereid was f 10,— meer huur te betalen, daar zit ge. Het eenige dat ge kunt doen is een actie tot schadevergoeding tegen den eigenaar instellen, die U wel zal worden toegewezen. De woning krijgt ge daarmee echter niet.

Thans een voorbeeld aan het zakenrecht ontleend: Ge zijt weer eerst pas in de kotta gekomen, ge hebt het vooruitzicht er lang te moeten blijven en daar de huurprijzen bovenmatig zijn besluit ge een huis te koopen.

Het lukt U. De koop wordt gesloten, uw eigendomsrecht wordt in de registers ingeschreven, doch 2 dagen later krijgt ge bericht dat de zaak niet doorgaat, daar het huis aan een ander verkocht is, die er meer voor wilde geven. Ge kunt nu naar den rechter gaan en hem vragen een vonnis te vellen waarin verklaard wordt, dat gij de eigenaar zijt en met dat vonnis kunt U allen, die inbreuk op Uw recht willen maken, verre houden.

Zoo is dus ook voor den inlandschen bezitter wel degelijk van belang of we zijn recht opvatten als een persoonlijk, dan wel als een zakelijk recht. In het eerste geval zal hij bij betwisting slechts schadevergoeding kunnen erlangen, in het tweede zal de grond hem daadwerkelijk worden toegewezen. Een ander groot voordeel van een zakelijk boven een persoonlijk recht is, dat het bezwaard kan worden met hypotheek, dus kan dienen als onderpand voor een crediet-handeling.

Het inlandsch bezitrecht wordt door de agrarische wet evenzeer geëerbiedigd als het eigendomsrecht (art 62 lid 6 R.R.) en stemt ook in menig opzicht daarmee overeen, al kunnen wij op belangrijke verschilpunten wijzen.

Het wordt, zooals wij reeds zagen, eensdeels beheerscht door den adat en kan dus door dezen aan beperkingen worden onderworpen. In sommige streken zegt de adat, dat de inlander zijn grond slechts mag vervreemden aan zijn eigen desagenooten, waar wij zulk een regel aantreffen, maakt deze een aanmerkelijke inbreuk op het vrije beschikkingsrecht van den inlandschen bezitter. Anderdeels gelden speciaal wettelijke bepalingen. Van deze is wel de voornaamste het verbod om het inlandsch bezitrecht aan niet inlanders te vervreemden. De ordonnantie (Ind. stbl. 1875 No. 169) gebruikt hier het woord *vervreemden*, omdat het woord *verkoopen* niet ruim genoeg zou zijn. *Vervreemden* toch omvat elke vorm van eigendomsovergang of bezits-overgang, zooals verkoopen, ruilen, schenken, inbrengen in een vennootschap enz. Alleen omvat het niet den overgang door versterf. Doch t. a. v. ons onderwerp hindert dit weinig, daar het erfrecht weer een van de punten is die beheerscht worden door den adat. De ordonnantie is wel zeer ernstig bedoeld, immers zij zegt, dat alle overeenkomsten die vervreemding van gebruiksrechten op den grond door inlanders aan *niet-inlanders*, rechtstreeks of zijdelings, ten doel hebben, van rechtswege nietig zijn.

Men heeft dus niet eerst een vonnis noodig dat die nietigheid uitsprekt, neen, vanzelf reeds zonder vonnis zelfs, mag men zich gaan gedragen, als hadde de overeenkomst nooit bestaan.

Nu zult ge misschien vragen: „Vermindert een dergelijke beperkende wettelijke bepaling niet de waarde van het recht”. Ik moet U dit grif toestemmen, doch U er tevens direct op wijzen dat deze bepaling ge-

heel in het belang van den inlander gemaakt is, die daardoor tegen zich zelf beschermd wordt. Men vreesde dat wanneer de inlander geheel vrij over zijn grond zou kunnen beschikken, Europeanen en vreemde Oosterlingen hem dien grond wel spoedig zouden weten afhandig te maken. De inlander zou zich in vele gevallen uit begeerte naar direct geldelijk voordeel, zonder om de toekomst te denken, op onberaden wijze van zijn grond ontdoen, en aldus het slachtoffer worden van de akals van Europeesche en Chineesche ondernemers. Daar de inlandsche bevolking bijna uitsluitend leeft van landbouw, zou hierin een groot gevaar gelegen zijn en zoo zag de wetgever zich kort en bondig genoodzaakt alle vervreemding van grond aan niet-inlanders te verbieden. Toch hebben vooral de Chineesche ondernemers weer een list gevonden om aan deze bepaling te ontkomen, waartegenover het Gouvernement tot dusverre vrijwel machteloos staat. Hebben zij nl. grond noodig, dan nemen zij een inlandsche bijvrouw, trouwen die voor den penghoeloe en laten die den grond koopen. Formeel is dan alles in orde en het Gouvernementsrecht is ontdoken.

Aan het inlandsch bezitrecht is verknocht de plicht om belasting te betalen; in de eerste plaats in geld n.l. de landrente; vervolgens ook in arbeid n.l. de heerendiensten, die in de latere jaren sterk verminderd zijn, terwijl men deel moet uitmaken van een of andere dorpsgemeenschap.

Wordt nu de inlander door het verbod van vervreemding aan niet-inlanders beschermd tegen Europeanen en vreemde Oosterlingen, ook tegenover het Gouvernement ondervindt hij een sterke bescherming in de bepaling van de agrarische wet, die zegt, dat tegen den wil van den bezitter van Gouvernementswege slechts over zijn grond kan worden beschikt door onteigening. Door deze bepaling wordt een even sterke waarborg verleend als inhärent is aan het Europeesche eigendomsrecht.

Het inlandsch bezitrecht kan zijn communaal of individueel. Individueel bezit wil zeggen dat de inlander persoonlijk den grond bezit en zelfstandig daarop zijn rechten kan doen gelden. Bij communaal bezit, is de desa bezitster van den grond, maar vanwege het desa-bestuur wordt deze dan verdeeld onder de inwoners die elk een stuk ter bewerking ontvangen. Het desa-bestuur heeft hier groote macht ter bevoordeeling van den een boven den ander en in de praktijk zijn ook knoeierijen van de zijde der loerah's in het geheel niet zeldzaam.

Die verdeling kan nu geschieden telkens om een zeker aantal jaren (doorgaans van 1—5 jaren). Men spreekt dan van een periodieke verdeling. Ook kan het geschieden dat de verdeling zoodanig geschiedt, dat ieder desabewoner een vast stuk voor zijn leven krijgt, hetwelk alleen bij zijn dood, of wanneer hij zich elders gaat vestigen

aan de desa terug valt. Men spreekt in dat geval van communaal bezit met vaste aandeelen.

Om mede te kunnen deelen in het communaal bezit, moet men niet alleen inwoner van de desa zijn, doch bovendien eigen woning en erf bezitten, en in staat en bereid zijn de landrente te betalen, en de noodige heerendiensten te verrichten. Een eigenaardigheid die we niet mogen nalaten op te merken, is, dat zelfs in streken waar communaal bezit heerscht, de woningen met haar omringende erven individueel worden bezeten, terwijl in streken waar het grondbezit individueel is, toch bosschen en weidegrond in het algemeen weer niet individueel worden bezeten, doch strekken tot algemeen gebruik der desa-bewoners.

Volgens artikel 13 van de inlandsche gemeente-ordonnantie is wijziging in omvang der aandeelen en duur van het gebruik mogelijk wanneer dit gedekt is door een besluit van minstens drievierden der deelgerechtigden. Wanneer dit besluit zoodanig mocht uitvallen, dat daardoor die aandeelen erfelijk worden, is daardoor praktisch het communale bezit in individueel overgegaan.

Het communale bezit is altijd eenigermate een doorn in de oogen van het Gouvernement geweest. De nadeelen er van zijn dan ook duidelijk. Als iemand den grond als deelgerechtigde heeft ontvangen, weet hij dat er een tijd zal komen, dat deze weer aan de desa terugvalt en dan door het desabestuur met vrij groote zekerheid aan een ander zal worden toegewezen. Daardoor wordt den landbouwer een belangrijke prikkel om tot verbetering van zijn grond over te gaan, onthouden, dit geeft een algemeenen terugslag waardoor de ondernemingsgeest wordt verzwakt en dit te sterker naar mate de verdeling bij korter tusschenpoozen plaats grijpt. Daarom streeft het Gouvernement er sinds 1885 naar, den overgang van communaal naar individueel bezit te bevorderen. Men duidt in de wetgeving dezen overgang aan met den naam *conversie*. Voor een dergelijke conversie is noodig, dat drievierden der deelgerechtigden haar wenschen, en met de laatste verdeling accoord gaan. Ieder blijft dan zijn aandeel behouden.

Een dergelijk besluit der deelgerechtigden moet door den resident bekrachtigd worden.

Van dit conversierecht wordt echter in de praktijk zeer weinig gebruik gemaakt. Wel komt het voor, dat men langzamerhand vergeet de verdeling te doen plaats hebben en men krijgt dan zodoende een geleidelijken en dikwijls zelfs zeer geleidelijken overgang van het communale naar het individueele stelsel.

Intusschen is het Gouvernement in zijn standpunt ook niet consequent gebleven; immers de inlandsche gemeente-ordonantie van 1906 wijst weer tendenzen aan, die in andere richting gaan. We zullen hierop echter niet verder ingaan.

Het inlandsch bezitrecht kan op drieërlei wijzen worden verkregen:

- 1^o. door overgang volgens de adat;
- 2^o. door ontginning;
- 3^o. door verleening, vanwege of met machtiging van het Gouvernement.

De ontginning is aan eenige regels gebonden om roekelooze ontginning en roofbouw te voorkomen (*Ind. Stbl.* 1896, No. 44). Vereischt wordt een vergunning van het bestuur, terwijl tegen clandestiene ontginning straffen gesteld zijn. Wanneer er een vergunning gevraagd en niet ontgonnen wordt, kan de vergunning worden ingetrokken.

Behalve ingeval van ontginning kan door den Gouverneur-Generaal inlandsch bezitrecht op domeingrond worden verleend. Dit geschiedt gewoonlijk tegen betaling van een zeker bedrag.

Hiermede kunnen wij van het inlandsche bezitrecht afstappen om even stil te staan bij een ander recht door den inlander uitgeoefend op den grond, n. l. het agrarisch eigendomsrecht.

Wanneer we tegen een Europeaan die tevens grondeigenaar is zeggen: „Ik geloof niet dat U eigenaar van dien grond is, bewijs me dat eens”; dan zal hij voor den dag komen met een bundel papieren, acten enz., die onomstootelijk zijn eigendomsrecht waar maken.

Anders is het gesteld met den inlandschen bezitter. Deze houdt er geen papieren op na en vraagt men hem: „Waarop doet gij uw bezit steunen? dan zal hij antwoorden: „Ik bewerk den grond en iedereen in de desa beschouwt mij als de rechthebbende”. Voor hem moge dit antwoord afdoende zijn, een juridische zekerheid geeft het niet. Daarom zon de wetgever er op, een middel te vinden, om den inlandschen bezitter de meest mogelijke zekerheid op zijn grond te verschaffen, door het hem mogelijk te maken ook schriftelijke bewijspapieren te erlangen. Daarom werd in 1872 het begrip agrarisch eigendomsrecht ingevoerd.

Elk inlandsch individueel bezitter kan door middel van een zeer goedkoope eenvoudige procedure, die gevoerd wordt voor den landraad, dezen agrarischen eigendom verkrijgen.

De beschikking van den landraad wordt dan voor hem het bewijspapier, terwijl deze ook in een openbaar register wordt ingeschreven.

Het agrarische eigendomsrecht moeten we niet verwarren met hetgeen wij Europeanen onder eigendomsrecht verstaan. De agrarische eigenaar is aan dezelfde beperkende bepalingen gebonden, als de inlandsche bezitter, en geniet dezelfde bescherming als deze. Alleen heeft hij van zijn recht de bewijzen in handen, de inlandsche bezitter niet.

Een theoretisch verschil is, dat voor het Gouvernement het domein niet verloren gaat, wanneer daarop een inlandsch bezitrecht gevestigd wordt, wel gaat dit echter verloren, wanneer dit het geval is met het agrarisch eigendomsrecht. Want we zagen het reeds eerder, staatsdomein en tevens eigendom van anderen is onbestaanbaar.

In zooverre is dus toch de agrarische eigendom, met, laat ik het noemen, den westerschen eigendom gelijkgesteld. Men stelde zich in 1872 voor dat de inlanders op ruime schaal er van gebruik zouden maken. Dit is echter niet het geval gebleken te zijn. Voor den gewonen orang tani was dit begrip te westersch, het kostte geld en de landraad kwam er aan te pas en daar moet hij het heelemaal niet van hebben. Bovendien is de rechtszekerheid die het instituut verschaft ook lang niet die, welke men er van verwacht had. Immers het komt voor dat korten tijd nadat de agrarische eigendom verkregen wordt, de grond op de wijze zooals de adat dat wil, overgedragen wordt aan een desagenoot, de betreffende papieren worden vergeten, de inschrijving van de overdracht in de registers wordt nagelaten en in plaats van rechtzekerheid, kan er groote verwarring ontstaan.

Wordt desniettemin toch een enkele maal voor den landraad de agrarische eigendom aangevraagd, dan kan men er bijna in de meeste gevallen zeker van zijn, dat er invloeden van buiten aan het werk zijn, hetzij een man die zijn geld verdient met requestjes schrijven en den orang tani heeft aangezet, hetzij een Europeaan of Chinees, die grond van den inlander wil huren en nu liever met een agrarischen eigenaar dan met een inlandsch bezitter te maken heeft, daar de eerste volgens de wettelijke bepalingen voor een langeren termijn mag verhuren dan de tweede. We kunnen zeggen: De wetgever heeft goede bedoelingen gehad, maar in de praktijk wordt zijn ordonnantie in dit opzicht doorgaans niet gebruikt, zooals men gemeend had dat zou geschieden.

De inlander kan ook nog het eigendomsrecht op grond krijgen op dezelfde wijze als wij westerlingen die hebben. Natuurlijk door koop of anderen vorm van overdracht, hetzij van particulieren hetzij van het Gouvernement, met inachtneming van de bepalingen van de overschrijvingsordonnantie. Ten aanzien van dit recht geniet dan de inlander geen speciale aparte bescherming.

Heeft hij een dusdanige economische zelfstandigheid bereikt, dat hij in staat is van westerlingen of het Gouvernement grond te koopen op dezen voet, dan kan hij ook gevoegelijk de bijzondere bescherming voor inlanders missen. De omvang van dit recht wordt hoofdzakelijk bepaald door de betreffende artikelen van het Burgerlijk wetboek.

Omzetting van agrarischen eigendom of inlandsch bezitrecht in westerschen eigendom is echter niet toegelaten. Ware dit wel het geval dan zou de speciale bescherming die de agrarische eigenaar en de inlandsche bezitter dikwijls tegen zich zelf genieten te gemakkelijk illusoir te maken zijn. Is het in een of ander geval desniettemin noodig of wenschelijk dat een inlandsch bezitter of agrarisch eigenaar westerschen eigendom erlangt, dan is er altijd nog wel iets op te vinden. Het zou dan bijvoorbeeld mogelijk zijn, dat de inlandsche bezitter of

agrarische eigenaar zijn recht aan het Gouvernement afstaat; hierdoor wordt het landsdomein dan weer vrij. Van dit vrije domein kan dan door het Gouvernement het stuk, hetwelk zoo juist vrij geworden is, met inachtneming der overschrijvingsordonnantie weer worden overgedragen.

De tusschenkomst van het Gouvernement is dan een waarborg tegen eventueele listigheden van Europeesche of Chineesche zijde.

Mag nu de inlander, zooals wij zagen, zijn rechten op den grond niet aan niet-inlanders vervreemden; hij mag hun wel de gronden verhuren. Toch is deze huur en verhuur ook weer aan beperkende bepalingen gebonden en is er een zeer groote ruimte voor toezicht van het bestuur gelaten. De inlander, economisch zwak en zorgeloos van aard, heeft bescherming van noode tegenover de verleiding die de kapitalist door voorspiegeling van voorschotten enz. op hem zou kunnen uitoefenen. Immers op den inlandschen bezitter of agrarischen eigenaar blijven alle belastingen en diensten drukken die aan het grondbezit verknocht zijn. Stel nu eens dat hij den grond voor een aantal jaren zou verhuren en den prijs vooruit ontvangen, dan zou hij binnen een paar maanden dat geld geheel verteerd hebben, hij zou slametans geven, bijvrouwen nemen, autoritten organiseeren enz. enz. En het gevolg is dat hij niets meer heeft en koelie-arbeid of zoo moet gaan verrichten om in zijn onderhoud te voorzien. Van de belastingen waarvoor hij aansprakelijk is, zal dan wel niet veel terecht komen. Daarom stelt de agrarische wet den eisch, dat verhuring van grond van inlanders aan niet-inlanders moet geschieden volgens regels welke in een algemeene verordening zijn uitgewerkt.

Deze algemeene verordening is „de grondhuurordonnantie”. Deze is eenige malen door een nieuwe vervangen. De laatste dateert van het jaar 1918 (*Ind. Stbl.* No. 88). Ook de voorlaatste, die van het jaar 1900 (*Ind. Stbl.* No. 240), is nog van belang, omdat verschillende huurcontracten onder vigeur daarvan gesloten zijn.

Nauwkeurig is daarbij aangegeven, welke gronden verhuurd mogen worden en voor welken termijn, alsmede de tijdstippen waarop de huursom voldaan moet worden. Om misbruik tegen te gaan is bepaald dat de huurcontracten eerst dan verbindend worden, wanneer daarvan een acte is verleden ten overstaan van een bestuursambtenaar, gewoonlijk den controleur, en deze acte nog nader bekrachtigd is door het hoofd van plaatselijk bestuur (doorgaans assistent-resident).

Die bekrachtiging kan om allerlei redenen, alle vastgesteld in het belang der inlanders, worden geweigerd. De acte moet aan de verhuurders duidelijk in de landstaal worden voorgehouden, terwijl zaken, die hun onduidelijk voorkomen, moeten worden opgehelderd. Daarna wordt de huurovereenkomst in een openbaar register ingeschreven.

Een belangrijke ordonnantie voor de inlanders is ook de zoogenaamde

fabrieken-ordonnantie (*Ind. Sibl* 1899 No. 263). Deze heeft tot doel de economische bescherming van de inheemsche bevolking tegen suiker- en indigo-ondernemingen, die geheel of ten deele berusten op den grondslag van overeenkomsten met die bevolking tot inhuur van gronden of opkoop van gewas. Men bedoelt hiermede er voor te zorgen dat door het drijven van suikerfabrieken en indigo-ondernemingen geen gebrek aan water ontstaat voor de sawah's, doordat de ondernemingen alle water opslokken. Ook wordt er voor gewaakt dat niet te veel terrein door de ondernemingen worden ingehuurd, waardoor het zou kunnen voorkomen dat op een gegeven moment de bevolking te weinig grond zou overhouden voor rijstbouw, hetgeen hongersnood met hetgeen daaraan annex is, met zich zou kunnen slepen. Daarom heeft men aan den Gouverneur-Generaal de macht verleend om bepaalde streken of terreinen voor suiker- en indigo-industrie of een anderen tak van landbouwnijverheid te „sluiten”, terwijl men voor het oprichten van dergelijke ondernemingen de toestemming moet hebben van den Directeur van het Departement van Binnenlandsch bestuur. Door deze bepalingen kan men er voor waken dat niet in een bepaalde streek te veel ondernemingen verrijzen, waardoor de eigen landbouw der inlanders gevaar zou kunnen loopen.

Een eigenaardige bepaling van de agrarische wet (art. 62, 1e. en 2e. lid R.R.) mogen we niet onbesproken laten. We lezen daar dat in het algemeen de Gouverneur-Generaal geen landsdomein mag verkoopen, wel echter kleine stukken daarvan, mits die stukken bestemd zijn tot uitbreiding van steden en dorpen of tot het oprichten van inrichtingen van nijverheid. Deze bepaling, die ons op het eerste gezicht vreemd lijkt, verschijnt ons in een ander licht wanneer wij haar historische wording nagaan. Vroeger was die verkoop absoluut niet beperkt en toonden verschillende Gouverneurs-Generaal het hun gestelde vertrouwen niet waard te zijn. Als overblijfsel uit dien tijd hebben we thans nog de particuliere landerijen.

Immers onder den tijd der Vereenigde Oost Indische Compagnie verkochten de Gouverneurs-Generaal groote stukken land en dan bijvoorkeur aan hun familie, ja, zelfs aan zichzelf. Van Daendels bijvoorbeeld is bekend, dat hij uit geldgebrek heele gewesten verkocht. Raffles kocht deze weliswaar weer terug, doch verkocht op zijn beurt weer landstreken in Krawang, Cheribon, de Preanger, Soerabaja en Semarang. Nu is in dat verkoopen van land niet zoo heel vreemd, maar wel is vreemd dat het verkocht werd met souvereine rechten, zoo bijv. het recht om belasting te heffen, heerendiensten te vorderen, hoofden te benoemen, straffen uit te deelen. We hebben hier dus te maken met een heel bijzonder soort van eigendom, nl. eigendom waaraan verknocht zijn overheidsrechten. Het laatst heeft een dergelijke verkoop plaats gevonden in het jaar 1892.

Dergelijk soort van grondgebied is over het algemeen ongewenscht te noemen. Hoewel er reglementen op de particuliere landerijen door de regeering werden uitgevaardigd, wordt toch dikwijls door sommige eigenaars raar met de souveriniteitsrechten omgesprongen, hetgeen tot allerlei klachten, ja, hier en daar zelfs tot opstandjes aanleiding gaf. Duidelijk werden de bezwaren tegen dergelijken grondeigendom indertijd door den lateren resident Fokkens blootgelegd in een brochure getiteld: *Herziening van het Reglement op de particuliere landerijen, bewesten de Tji-Manoek*.

Dit geschrift heeft, na het verschijnen daarvan, nogal wat pennen in beroering gebracht. Maar de regeering ziet thans in dat dergelijke staatjes in den staat, wat dergelijke landerijen toch eigenlijk zijn, niet toelaatbaar zijn, en gaat er eenerzijds meer en meer toe over de bestaande landerijen, die grooteneedeels in de residentie Batavia gelegen zijn, terug te koopen, anderzijds verkort zij de souveriniteitsrechten waar zij kan, zoodat wij mogen verwachten, dat binnen afzienbaren tijd het instituut der particuliere landerijen uit ons Indisch staatsrecht verdwenen zal zijn. Mochten de eigenaars niet vrijwillig in den terugkoop willen berusten, dan kan de regeering gebruikmaken van hare bevoegdheid tot onteigening, welke bevoegdheid uitdrukkelijk bij een wet van 1910, welke nader uitgewerkt is in eenige Koninklijke besluiten (*Ind. Stbl.* 1912 No. 480 en 481, 1913 No. 702) is vastgelegd.

Na den terugkoop of de onteigening werden de teruggekochte of onteigende stukken vrij landsdomein.

Zooals wij zagen mag volgens de agrarische wet (art. 62 lid. 2 R.R.) de Gouverneur-Generaal wel kleine stukken domeingrond verkoopen voor uitbreiding van steden en dorpen en voor inrichtingen van nijverheid. Die uitbreiding van steden en dorpen (*desa's*) hebben we niet eng op te vatten, immers een tweetal bijbladen (No. 3608 en 4088), uitgevaardigd ter nadere uitlegging, leeren ons, dat het de bedoeling is daaronder ook te verstaan nabij steden en dorpen gelegen gronden, welke bestemd zijn voor den aanleg van tuinen of begraafplaatsen.

Nu is het nog de kwestie: wat moeten we onder kleine stukken grond verstaan? Hierop is antwoord gegeven door artikel 5 van het Agrarisch besluit, dat vaststelt dat als zoodanig kunnen gelden stukken grond, die een oppervlakte hebben van ten hoogste tien bouws.

De eigendom dien de koper van dergelijken grond erlangt, is de zuivere westersche eigendom, welke dus beheerscht wordt door de bepalingen van het B. W. ¹⁾

¹⁾ Ook inlanders kunnen dezen verwerven, voor hen echter is er een beperking nl. de grond moet gelegen zijn binnen de hoofdplaatsen van gewesten of afdelingen, of binnen andere daarvoor in aanmerking komende plaatsen. Praktisch is dit haast geen beperking te noemen.

Wanneer men eigendom op dergelijke wijze wil verkrijgen, moet aan de verleening daarvan een tweeledig onderzoek voorafgaan:

- 1e. of het mogelijk is het aangevraagde stuk domein-grond te missen, m. a. w. of het belang van 's lands dienst zich niet tegen den afstand verzet;
- 2e. hoe de rechtstoestand van den aangevraagden grond is.

Dit onderzoek naar den rechtstoestand houdt in een speciale bescherming voor de inlandsche bevolking en is een uitvloeisel van de bepaling van de Agrarische wet (art. 62 Lid 5 R.R.) welke zegt: „De Gouverneur-Generaal zorgt, dat geenerlei afstand van grond inbreuk make op de regten der inlandsche bevolking”.

Rusten er dus inlandsche rechten op den domeingrond, dan kan deze niet in eigendom worden afgestaan, dan met medewerking der inlandsche rechthebbers zelf en het Gouvernement.

Het onderzoek heeft plaats door middel van een commissie, waarbij het desahoofd (loerah) of een lid van het desa-bestuur tegenwoordig moet zijn. Ik kan op dit onderzoek thans niet nader ingaan en wil alleen daarvan nog zeggen dat wanneer niet onomwonden blijkt dat er geen rechthebbers zijn m. a. w. wanneer de mogelijkheid niet uitgesloten is dat er inlandsche rechten worden uitgeoefend, hoewel dit niet duidelijk blijkt, het Gouvernement er niet toe overgaat den eigendom af te staan.

Er zijn vaste tarieven vastgesteld voor bepaling van den koopprijs, terwijl het mogelijk gemaakt is gronden voor liefdadige en godsdienstige doeleinden tegen een speciaal verminderd tarief, n. l. een vierde van het gewone af te staan. Vaak ook stelt het Gouvernement bijzondere voorwaarden, zooals aanleg van rioolbuizen, dempen van moerasachtige poelen, het dulden en onderhouden van wegen enz.

Een beginsel van het burgerlijke recht is, dat hij die eigenaar is van den grond, tevens eigenaar is van al hetgeen zich op dien grond bevindt. Bouw ik dus een huis of iets anders op den grond van een ander, dan wordt die andere daardoor eigenaar van dat huis etc. Men kan echter ook anders bepalen n. l. het is mogelijk dat ik krijg een zakelijk recht en op den grond van een ander gebouwen, werken en beplantingen heb, zonder dat daardoor de eigendom van die gebouwen, werken en beplantingen voor mij verloren gaat en de ander dien verwerft. Men noemt dit het recht van opstal.

Kan nu de Gouverneur-Generaal dit recht ook op den domeingrond verleen? De agrarische wet zwijgt er over.

Maar in de praktijk heeft men gezegd: De Gouverneur-Generaal mag eigendomsrecht verleen. Eigendom is een zakelijk recht, opstal is ook een zakelijk recht doch van geringer omvang. Wanneer dus de Gouverneur-Generaal het meerdere mag, mag hij ook het mindere. Dus is het recht van opstal toegelaten. Maar daar de afstand in

eigendom, zooals wij zagen beperkt is tot stukken van tien bouw, beperkt men ook dit recht daartoe. De omvang van dit recht wordt beheerscht door het Burgerlijk wetboek. Natuurlijk kunnen bij de verleenings speciale voorwaarden gesteld worden. De duur van het recht is dertig jaar. Deze termijn is echter voor verlenging vatbaar. Wanneer de termijn afgelopen is, is de houder verplicht den door hem op den grond geplaatsten opstal (gebouwen, werken, beplantingen) op te ruimen en den grond in den vorigen staat te herstellen, tenzij het Gouvernement hem een half jaar te voren het verlangen tot overneming heeft kenbaar gemaakt. De prijs waarvoor die overneming geschiedt, moet dan door een commissie worden vastgesteld. Wanneer opstalrecht noodzakelijk is voor de oprichting van gebouwen voor den aanleg en exploitatie van tramwegen met machinale beweegkracht, mag de termijn van dertig jaar worden overschreden. Men geeft dan den grond voor den duur der concessie.

Wanneer een kerk of liefdadige instelling voor haar gebouwen grond noodig heeft, zou de Gouverneur-Generaal wel een *opstalrecht* gratis kunnen verleen. De praktijk doet dit echter niet. De grond wordt dus doorgaans voor *gebruik* of in *bruikleen* afgestaan.

Wanneer wij de agrarische wet inzien, zien we, dat de Gouverneur-Generaal gronden kan uitgeven in huur. Voor landbouwdoeleinden worden sedert mogelijk is geworden gronden in erfpacht af te staan, geen huurcontracten op domeingrond gesloten. Wij kunnen daarom dit recht verder buiten beschouwing laten.

Wanneer we ergens een heer op een societeit of waar dan ook ont moeten, die rijk geworden is door de thee of koffie of kina, dan kunnen wij er vrij wel zeker van zijn, dat hij zijn onderneming gevestigd had op een erfpachtsperceel.

Beschouwen we dit rechtens eens.

De uitgiften van domeingronden in erfpacht berust op het 4e lid van artikel 62 van het Regeeringsreglement. Dit luidt: Volgens regels bij algemeene verordening te stellen worden gronden afgestaan in erfpacht voor niet langer dan 75 jaren.

De omvang van het recht van erfpacht wordt bepaald door het Burgerlijk wetboek, ten deele aangevuld en ten deele gewijzigd door het Agrarisch besluit en de erfpachtordonnantie.

Het is een der meest omvangrijke rechten die op den domeingrond kunnen worden uitgeoefend. In artikel 720 B. W. vinden wij dit instituut gedefinieerd als „een zakelijk regt om het vol genot te hebben van een aan een ander toebehoorend onroerend goed, onder gehoudenis, om aan laatstgemelden, als erkenning van deszelfs eigendom, een jaarlijksche pacht te voldoen, hetzij in geld, hetzij in voortbrengselen”. Deze jaarlijksche pachtsom noemt men de canon.

De erfpachter is niet meer zooals aanvankelijk door het Agrarisch

besluit gevorderd werd, tot landbouw en veeteelt beperkt, maar mag ten eigen behoeve ook klei, steen enz. afgraven en over boomen en beplantingen naar willekeur beschikken. Echter zijn mijnontginningen niet in zijn erfpacht begrepen; daar is een bijzondere mijnconcessie toe noodig. Hij moet de over en langs zijn perceelen loopende binnenwegen en voetpaden behoorlijk onderhouden, mag nieuwe wegen aanleggen, doch heeft voor den aanleg en het gebruik van irrigatiewerken een speciale vergunning van den Gouverneur-Generaal noodig.

Dit weer ter bescherming van den inlandschen landbouw.

De teelt van papaver en de aanmaak van zout is verboden als zijnde tegenstrijdig met de zout- en opiumregie. Alle algemeene belastingen drukken op den grond. Alleen gedurende het jaar waarin het recht verleend wordt en de tien daarop volgende jaren, wordt geen verponding geheven. Wanbetaling van den canon wordt gestraft met oplopende boeten. Wil men een erfpachtsperceel aan een ander overdragen dan heeft men daartoe toestemming noodig van den Directeur van het Departement van Binnenlandsch Bestuur. Deze bepaling dient om er voor te zorgen dat de grond niet in verkeerde handen of in handen van oncredietwaardige personen komt.

Aan het verleenen van het recht van erfpacht gaan uitgebreide onderzoekingen vooraf, die dienen moeten om te zorgen dat de rechten van de inlanders op den grond gewaarborgd blijven, waarbij als beginsel voorop staat dat de uitgifte beperkt is tot zoogenaamde woeste gronden d. w. z. vrij staatsdomein, dat niet met rechten van anderen bezwaard is.

Ten einde den kleinen land- en tuinbouw van minvermogende Europeanen aan te moedigen heeft men bij een Koninklijk besluit in het Agrarisch besluit een artikel ingevoegd, hetwelk zegt dat ook kleine stukken grond van 10 tot ten hoogste 25 bouws tegen een zeer geringe canon voor 25 jaar in erfpacht uitgegeven worden, terwijl aan den aanvrager op allerlei wijze crediet verleend kan worden.

Deze erfpacht is ingesteld zuiver met het philanthropisch oogmerk daardoor de minvermogende Indo-Europeanen een kans te geven vooruit te komen en zich op te werken. Tot dusverre zijn de verwachtingen die men er van koesterde teleurgesteld. Hoofdzakelijk om twee redenen: ten eerste de onbekendheid met het instituut en ten tweede omdat veelal makkelijker gevonden wordt clandestien den grond te occupeeren en te bebouwen. Op de bestuursambtenaren rustte de plicht deze beide euvels de wereld uit te helpen.

En hiermede ben ik aan het einde gekomen van hetgeen ik betoogen wilde. Moge ik er ingeslaagd zijn U, althans een enigszins duidelijk beeld bij te brengen van onze agrarische wetgeving, En moogt gij er vooral uit geleerd hebben, dat deze wetgeving er op uit is den inlander en zijn grond te beschermen; dan zal U ook duidelijk zijn dat hetgeen

ten opzichte hiervan dikwijls* van zekere inlandsche zijde beweerd wordt, nl. dat de Gouvernements wetgeving ten aanzien van het grondenrecht den inlander uitbuit, kortweg gezegd groote onzin is. Veeleer mogen wij zeggen, het Gouvernement heeft uitstekend werk geleverd, doch daar dit werk wel eens iets te burcaucratisch getint is, wordt veel ervan in de praktijk veronachtzaamd en heeft het, helaas, niet altijd de uitwerking, die men er oorspronkelijk van verwachtte.

Een middel ter verbetering is het populariseeren der Gouvernements wetgeving en deze taak rust op die ambtenaren, die door hun functie dagelijks met den gewonen inlander in aanraking komen. Mogen zij hun taak verstandig en serieus opvatten!

Belawan Oceaan-Haven. ¹⁾

DOOR

L. L. F. DE GREVE.

Sedert wij in dit tijdschrift onze waarschuwing tegen deze plannen deden hooren zijn er 5 jaren verloop.

Wij hebben gedurende dien tijd zoo nu en dan het oor te luisteren gelegd om geluiden op te vangen, die er op zouden wijzen, dat de oogen open gingen, dat men zou gaan inzien dat de tientallen millioenen, die men daar in den modder van de Oostkust rentegevend heette te zullen maken, hopeloos vergooid worden.

En nu wij de laatste maanden zuivere klanken opvingen, die echter nog te zwak waren om den millioenenregen reeds in 1923 te stuiten, nu dus de Indische begrooting werd aangenomen zonder de nieuwe f 4.800.000 voor Belawan er uit te lichten, nu achten wij het oogenblik gekomen om nogmaals onze stem te verheffen.

Want nog kan men met voordeel ten halve keeren, en daardoor de heele dwaling aanmerkelijk beperken, en schatten bezuinigen.

Alvorens dit inzicht nader uiteen te zetten, zullen wij ons een korten terugblik veroorloven.

Ons uitvoerig betoog in Januari en Maart 1918 kwam daarop neer, dat wij het plan beschouwden, eenerzijds als eene hoffelijke buiging voor de schitterende energie van het keurgewest Deli, anderzijds als eene onbekookte gedachte over een in ondeskundig brein geboren waan.

Sumatra's Oostkust moet zijn eigen oceaanhaven hebben!! zoo luidde steeds sterker de leus van Deli's planters, kooplieden en spoorwegmannen, en met frissche voortvarendheid werd die leuze opgeblazen totdat zij een soort van afgod geworden was.

Wie daaraan durfde te tornen was een heiligschenner, hij beleedigde de kloeke bewoners van de Oostkust in hunne diepste gevoelens.

1) De getallen tusschen haakjes verwijzen naar de blz. van *De Indische Gids* jrg. 1918.

En zoo kon het gebeuren, dat zij, die geroepen werden om de levensvatbaarheid dier plannen te onderzoeken, te toetsen of zij werkelijk een gezonde kritiek konden doorstaan, dat die verantwoordelijke mannen allen geraakten onder de bekoring van die stuwkracht, en dat zij, de een voor, de ander na, mede neerknielden in aanbidding voor dien afgod.

Toen wij dan ook in Januari 1918 de pen opnamen om dat heilige huisje aan te tasten, toen waren wij er ons innerlijk van bewust dat wij niet zouden slagen, en wij waren voorbereid op bestrijding.

Wij hebben toenmaals getracht aan te toonen:

dat de eerste bestaansreden voor een kostbare oceaanhaven, een massale omzet, ontbrak (16, 27, 278);

dat bij gebrek daaraan een dergelijke haven geen rente en afschrijving zou kunnen opbrengen, noch die vlotte bediening zou kunnen verzekeren, welke post- en passagiers-schepen mogen vergen;

dat bij vasthouden aan den redelijken eisch van rentabiliteit de verschillende huren, steiger-, haven-, loods-, en sleepgelden zoo schrikbarend hoog zouden stijgen, dat zij, wier belangen er in de eerste plaats mee gediend moesten zijn, zouden zien dat hunne kosten niet zouden dalen, doch toenemen ten nadeele van hunne producten voor de uitheemsche markt en omgekeerd;

dat de plannen niet alleen economisch, maar ook nautisch-technisch getuigden van eene bedenkelijke oppervlakkigheid, die B.O.H. veel te klein en te benauwd deed opzetten (25, 26);

dat elk element voor goede haven-outillage — goedkoope steenkolen, goedkoope loods- en sleepbootdiensten, zwaar laad- en losgerei, droogdok en werkplaatsen — ver te zoeken was (22/24, 26);

en ten slotte:

dat, als de Oostkust dan toch door dik en dun een eigen oceaanhaven moest hebben, dat dan niet Belawan, doch de Aroebaai daarvoor de aangewezen plaats was (18, 19).

Wij hebben deze onze inzichten uiteen gezet vóórdat de plannen tot uitvoering kwamen, vóórdat de gelden waren toegestaan.

Wij vleiden ons niet met de hoop de reeds zoo diep vastgeroeste dwaling, waar zoovele machtigen hunne schouders onder hadden gezet, te doen inzien.

In *De Indische Gids* van Februari en April bestreed de Heer W. H. M. Schadee, Directeur der Deli Spoorweg Maatschappij, onze bezwaren, en de Tweede Kamer voteerde de noodige gelden.

Nu zijn wij vijf jaren verder; Belawan werkt reeds eenigen tijd als oceaanhaven, al is de haven nog bij lange na niet voltooid, en er bestaat derhalve aanleiding om eens na te gaan hoe alles geloopt is.

Wij zullen daartoe eerst in 't kort aangeven wat de Heer Schadee tegenover onze vertoogen stelde.

De Heer S. betoogde dan:

dat onze raming van den te verwachten omzet te gering was, en dat veilig mocht worden aangenomen dat het goederenvervoer met oceaanschepen in het eerste jaar na de openstelling reeds meer dan 300.000 ton zou bedragen (159);

dat de kosten voor B. O. H. begroot waren op tien millioen gulden, dat daarvan *f* 7.150.000 werden beschouwd als eigenlijke uitgaven voor de oceaanhaven en de rest toch noodig ware geweest voor verbetering der kusthaven, doch dat die cijfergroepeering minder juist was en de eigenlijke oceaanhaven in wezen veel minder kosten zou (163);

dat de besparing per ton goed volgens den Heer Wouter Cool op *f* 3 kon worden geschat, gevende over 300.000 ton goederen *f* 900.000 baten, en dat de onderhoudskosten der geul zouden besommen *f* 500.000 per jaar (waarvan slechts 2 ton gouds drukkende op de oceaanhaven), dat onderhoud rente en afschrijving van de *f* 4.000.000 nieuw kapitaal waren te stellen op *f* 300.000, zoodat ten slotte een jaarlijksch voordeel overbleef van *f* 400.000 of 10% van de nieuw ingestoken 4 millioen (164).

Op nautisch gebied bepaalde de Heer S. zich tot de verklaring dat elke motiveering van ons oordeel als oud-zeeofficier dat B. O. H. een slechte ingang kreeg en een lamme haven werd, ontbrak, en dat het vaarwater geen enkele moeilijkheid zou opleveren (166).

Ten opzichte van enkele andere punten achtte de Heer S. het noodig ons gerust te stellen, en verder wees onze tegenlegger er op dat de hogere spoorwegvrachten naar de Aroebaaï per jaar ongeveer *f* 1.800.000 zouden besommen (162).

Laten wij thans enkele feiten en gegevens uit den laatsten tijd naar voren brengen.

Volgens de Memorie van Antwoord, behoorende bij de Indische begrooting voor 1923 zal B. O. H. totaal rond 32 millioen kosten, deels nog slechts geraamd, tegenover de oorspronkelijke 7,15.

Wij beschikken uiteraard niet over cijfers van den havenomzet over 1922, doch wij willen voorshands aannemen dat de getallen, die de Heer S. meende te mogen ramen voor 1922, of 1923, zullen bewaarheid worden, derhalve 300.000 ton goederenvervoer met oceaanschepen.

En hoewel wij in 1918 voldoende meenen te hebben aangetoond dat de verwachtingen van de voorstanders, dat het uitwinnen van het overschepen der scheepvaart besparing zou brengen, teleurgesteld zullen worden (22, 29, 278), zoo aanvaardden wij voor onze becijfering zonder bezwaar de *f* 3 per ton besparing van den Heer Wouter Cool, dus 9 ton gouds winst.

Rente, onderhoud en afschrijving stelde de Heer S. op 7½% en kwam zoo over zijne 4 millioen op 3 ton's jaars.

Over 32 miljoen zal daarvoor per jaar noodig zijn f 2.400.000. Het op diepte houden der geul hield onze geachte fegelegger daar buiten, doch rekende daarvoor in totaal noodig 5 ton, waarvan 3 voor rekening der kusthaven. Thans vonden wij op verschillende plaatsen eene raming van 8 ton tot 1 miljoen²⁾, zoodat de oceaanhaven daarvan zal hebben op te brengen 5 of 7 ton.

Het staat dus wel vast dat de haven naar de gegevens der groote voorstanders 3 miljoen baten zou moeten geven, waarvan tot zoover 9 ton zichtbaar is.

Verschillende rechten op schepen en goederen zullen de rest moeten doen.

Voor hen, die in de wording dezer schepping belang zijn blijven stellen, is het echter volstrekt geen vraag meer of de haven rentegevend zal kunnen zijn. Reeds in de jaarverslagen van de Rotterdamsche Lloyd en Stoomv. Mij. Nederland over 1921 werd gezegd, dat Belawan de duurste haven van den Archipel dreigde te worden, en dat de voorgestelde kadehuren en havengelden zoo hoog waren, dat betwijfeld werd of B. O. H. een aanloophaven voor groote schepen zou kunnen blijven.

Het is ieder ingewijde duidelijk, dat het zoo billijke rentabiliteitsbeginsel, dat voor alle andere havens moet blijven gelden, hier ten koste van het algemeen belang en voor rekening van de belastingbetalers staat te worden opgeofferd. Dat wij zulks reeds in 1918 voorzagen, is voor belangstellenden op verschillende plaatsen terug te vinden (20, 27, 282).

Thans durven wij verder te gaan en de stelling te verkondigen dat, zelfs indien men de aanlegkosten geheel afschrijft, met redelijke haven-, kade-, loods-, en andere heffingen zelfs de gewone onderhoudskosten niet te dekken zullen zijn.

Doch men denke niet dat men er met die 32 miljoen zal zijn. Want het nieuwe potje is al weer te vuur gezet. En waarlijk geen goedkoop!

Volgens het *Handelsblad* van 5 Oct. 1922 wordt voor dit nieuwe gerecht, in den vorm van strekdammen in zee, een som van 10 miljoen door de Commissie van Bijstand van de haven van Belawan oorbaar geacht omdat daardoor het onderhoudsbaggerwerk à 8-10 ton per jaar wellicht kan worden voorkomen.

Deze nieuwe sprong in het duister — want in dezelfde vergadering (van 24/8/22) dier commissie werd met leedwezen geconstateerd dat na jaren werken de oorzaken van de aanslibbing nog niet bekend waren — is uit een nautisch oogpunt volstrekt geen onredelijke eisch. Want ieder deskundige zal erkennen dat dergelijke strekdammen geen

²⁾ Vergadering der Commissie van Bijstand der haven van Belawan op 24 Augustus 1922.

weelde zijn. De opzet om eene, kilometers lange geul in zee te baggeren, zonder deze door omsluitende beschermende armen vrij te houden van dwars-over stroomende vloed- en ebgetijden, is toch zoo onvolledig, dat dit gemis aan strekdammen B. O. H. blijvend zou stem-pelen tot een tijhaven.

Het zal toch voor een groot schip geboden blijven om behalve gunstig weer en zicht (geen zware, dwars-over waaiende wind, noch dik van regen), dood tij af te wachten om niet gedwongen te zijn de geul traverseerende tegen het dwars-overlopende tij te bevaren, met de groote kans door een over den anderen boeg traverseerenden tegen-legger aangevaren, of aan den grond gedwongen te worden.

Zonder tegenlegger is het al benauwd genoeg. Dat bewezen de strandingen van den mailstoomer Rindjani, die er van 21 tot 28 Maart 1922 aan den grond zat, en van de vrachtboot Gorontalo, dewelke van 3 tot 7 Mei 1922 hetzelfde lot beschoren was.

Ankeren kan in die benauwenis heelemaal geen uitkomst bieden, en zelfs dure sleepboothulp zal het euvel der getijden niet kunnen bezweren. Daartoe zou noodig zijn, dat de geul aanmerkelijk verbreed werd, waarmede zonder twijfel wederom tientallen millioenen gemoeid zouden zijn, om niet te spreken van de evenredige toeneming der jaarlijksche baggerkosten.

Wij vertrouwen hiermede onze meening dat B. O. H. nautisch niet deugt, voldoende met redenen te hebben omkleed, en wij ontmoeten zoo onwillekeurig de oorzaak, die ons na 5 jaren zwijgen noopte opnieuw de pen op te nemen.

Toenmaals riepen wij (25) tevergeefs de mannen van de praktijk op om te getuigen tegen het zeevaarkundig deel der plannen. En thans was het een toeval, dat ons deed ontdekken dat die heeren beginnen hunne deskundige stemmen te laten hooren.

De oud-gezagvoerder ter koopvaardij F. B., wien niet enkel door de redactie van *De Zee* gezag wordt toegekend, maar die in breede vak-kringen bekend staat als een uitstekend waarnemer en als een man van scherp verstand en helder oordeel, vertelde ons toevallig — wij hadden elkaar in geen jaren gezien — dat niet alleen hij, doch vrijwel alle hem bekende kapiteins eene zeer ongunstige meening hadden over B. O. H., dat hij daaraan in *De Zee* van 22 Juni 1922 een enkel woord had gewijd en dat genoemd tijdschrift daarover van zeer bevoegde zeemanshand eerlang meer zou doen hooren. (Wij meenen in Febr. 1923).

Daar werd nu plotseling het verschiet geopend waarvoor wij in 1913 zonder goed gevolg getracht hebben het gordijn weg te trekken.

Nooit heeft een der „werkers” eenig vertrouwen gehad in de millioenen-proefneming in het moddergebied van Belawan, zoo roept nu een der vooraanstaande mannen uit de school der zeemanspraktijk toe aan een ieder, die het wil hooren.

Enkele punten van ondergeschikt belang, zooals het vraagstuk van den gezondstoestand,³⁾ gaan wij thans, om ons te beperken, voorbij.

Ook de beantwoording van de onwillekeurig naar voren komende vraag: hoe dit alles is kunnen gebeuren?! slaan wij over. Wij hebben thans geen lust om de beweegredenen voor die opeenstapeling van vergissingen te verklaren van al die verantwoordelijke en deskundige mannen, die der Regeering tot den aanleg adviseerden, en van de nieuwe commissies, die den raad bleven geven om in Godsnaam maar door te gaan, toen men met het geval reeds lang verlegen zat.

Van grooter belang is het aangeven van het geneesmiddel. Wat moet er gebeuren om een einde te maken aan het storten van altijd meer millioenen in den zinkput Belawan?

De lezer zal begrijpen dat een zachte heelmeester hier geen genezing kan brengen.

De eenige goede oplossing is: *het begrip oceaanhaven moet ten spoedigste radicaal worden opgegeven*. Men kan dan weer op een gezonde basis aanlanden. En wel als volgt: De aanlegkosten worden afgeschreven. Men zal daarmee voorkomen dat later met een veelvoud daarvan hetzelfde zal moeten geschieden. Men besteede aan onderhoud der geul niet meer dan noodig zal zijn voor het bereikbaar houden der haven voor kustbooten, en kleinere oceaanstoomers bij hoog water, men brenge huren, havengelden enz. terug tot redelijke tarieven, en de voorspelling is niet gewaagd dat men een goede rentegevende kusthaven zal hebben gekregen. Juist wat de Oostkust noodig had (279).

Wel wat overdreven duur tegenover de oude raming van f 1.600.000 (163,279), maar in de tijden van hoog-conjunctuur hebben ook vele anderen te hoog gegrepen. Dat odium is dragelijk voor een ieder.

En als dan ooit de ontwikkeling van de Oostkust van Sumatra zoo'n vlucht zal hebben genomen dat daaruit een bestaansreden voor een oceaanhaven geboren wordt,⁴⁾ dan kan men desnoods op het thans geschapene voortbouwen.

Wij gelooven niet dat dergelijk verschieft zich in deze eeuw zal openen, want om de vele tientallen millioenen in aanleg en millioenen in onderhoud, die daarvoor thans of toekomstig noodig zullen zijn, te wettigen, zullen de Belawan goederen-omzetten de huidige van Priok en Soerabaja te zamen op grond van kostenvergelijking verre moeten overtreffen.

³⁾ Volgens mailbootpassagiers is de muskietenplaag in Belawan ondragelijk, en een dokter van de Nederland deelde ons mede dat z. i. schatten voor assaineering noodig zullen zijn om een tweede Priok-malaria-ramp te voorkomen.

⁴⁾ Typeerend is het, dat de heer F. B., die onze artikelen van 1918 niet kende, massalen omzet als bestaansreden voor een oceaanhaven terloops als een axioma aanvoert.

Maar intusschen zal men ruimschoots tijd vinden tot rustig overdenken, en dan zal bezonken vergelijking tusschen Belawan en Aroebaaï opnieuw noodig zijn.

Daarvoor verwijzen wij naar de artikelen in *De Zee*. Mocht dan de keuze op Aroebaaï vallen, dan zal de Deli Spoorweg Mij. hare tarieven daarheen grondig moeten herzien, want zoolang de Heeren Schadee en Wouter Cool ieder op zijn gebied zuiver meenen te ramen, dat de extra spoorvracht naar Aroebaaï 2 × zooveel moet kosten als de besparing op het overscheppen in de oude oceaanhavens, n. l. f 1.800.000 (162) meer spoorvracht over 300.000 ton goederen en f 900.000 besparing aan overscheep over diezelfde hoeveelheid goederen, zoo lang blijft ook aan een goed oceaanhavenplan Aroebaaï een gezonde basis onthouden.

Wij meenen hiermede door een kort overzicht van feiten, cijfers en beschouwingen te hebben aangetoond dat wij onze waarschuwingen van 5 jaren her niet alleen mogen handhaven, maar dat het noodig was deze thans nog eens met klem te herhalen.

Voorwaar, Belawan-Oceaan-Haven is als een kostbare gril van eene mooie jonge vrouw.

Doch het is de taak der Regeering — vooral in deze tijden — om te zorgen dat men door die dwaze vergissing niet in het oneindige door blijve gaan voor onvruchtbare doeleinden stapels belastingpenningen te vermorsen.

Hilversum, 27 December 1922.

De belastinginvoering op Sumatra's westkust.

DOOR

G. A. N. SCHELTEMA DE HEERE.

Bij besluit der indische regeering van 9 Januari 1908 No. 7 werd schrijver dezes — tot dusver secretaris der Padangsche bovenlanden — benoemd tot secretaris van het gouvernement Sumatra's westkust, waar toen F. A. Heckler het bewind voerde.

Het bericht van Heckler's overlijden — November 1920 — verlevendigde de herinnering aan den roezigen tijd, die het midden-sumatraansche gouvernement doormaakte in 't eerste halfjaar 1908.

't Duurde 'er-uit en 'er-na dat Heckler zat te wachten op het afkomen der ordonnantie nopens de instelling eener lands-geldbelasting voor zijn inheemsche geadministreerden. Eindelijk verscheen de verordening. Uitgegeven op 7 Februari 1908, vond ze opneming onder no. 93 der staatsbladenreeks van dat jaar. Pas den 21^{sten} der genoemde Februari-maand kwam ze, met de tot haar in verband staande bescheiden, ter Kuste aan.

Een door Van Driessche, die toen als resident der Padangsche bovenlanden fungeerde, op Heckler's verzoek samengesteld geschrift — waarvan een voldoende oplaag werd gemaakt bij een drukker in Padang — beogde het goed recht der heffing vast te stellen ondanks en niettegenstaande het bestaan van 't plakaat-pandjang, en om verlichting te geven aan de europeesche bestuursambtenaren die in de verschillende deelen van het gouvernement voor de taak der *feitelijke* invoering kwamen te staan. Zulk een uiteenzetting en instructie was in dit geval noodig omdat voor hen en voor de inlandsche bestuurs-
hoofden de zaak nieuw was, terwijl deze laatsten bovendien goeddeels adathoofden waren: mannen uit, en met inheemsch gezag bekleed door, hetzelfde volk dat vermeende door de invoering van het middel zich aangetast te zien op niet te verduren wijze.

Weliswaar werd de koffieplant- en levering-dwang op dit eigen tijdstip losgelaten — no. 96 van den staatsbladjaargang 1908 —, maar dat instituut had toen niet veel beteekenis meer en vermocht geen verlichting van aanbelang te geven tegenover de ondraaglijke last,

die de heffing in geld op der maleiers gemoed, meer dan op hun beurs legde. Had Buitenzorg een ware contraprestatie willen stellen, eene, zoodanig tegen de invoering van den pecuniären taks overstaand, dat er den maleiers een alp door van de borst werd genomen, dan had daartoe alleen kunnen strekken gelijktijdige afschaffing van de heerendiensten. Maar deze bleven, en het waren de koffieverplichtingen welke Buitenzorg liet vervallen.

Zoo was dus de kans geboren, dat het hard tegen hard zou gaan.

Het was een drukke tijd, die nu aanbrak: de eerste aanslag in de dusgenoemde „béja pentjarian” moest gelden van 1 Maart af.

Zeër zeker zijn het de kantoorambtenaren niet, die de beweging in een gewest — of waar ook — *maken*, maar zij komen er, van den terugslag, toch ook in te *deelen*; niet zelden duchtig ook.

Zoo hier.

En terwijl het pruttelen van den te vuur staanden pot juist recht verneembaar werd, daar ontving schrijver dezes een telegram. Het was Zaterdag 28 Maart afgezonden door den actieven Van Geuns, toen hoofdredacteur van het *Soerabaiasch Handelsblad*, en luidde: „Wat nieuws omtrent ongeregelheden westkust”.

De ontvanger van het telegram was van meening, dat zich hier ongevraagd een geschikte gelegenheid opdeed voor deugdelijke berichtgeving omtrent de ontstane troebelen, en stelde er fluks op: „Heer Gouverneur, deze redacteur kent mij van wege enkele bijdragen van me, die hij in zijn „Weekblad voor Indië” heeft opgenomen. Geeft U mij toestemming, hem wat te seinen? Ik zou hem wel graag heden laten weten of hij al dan niet wat krijgt.”¹⁾

Het antwoord was: „Goed, maar wees voorzichtig met hem; hij is in zijn blad anti-regeeringsgezind à outrance.”

Zoo gauw het kantoorlijke dagwerk het toeliet werd nu een pers-telegram voor den man van Soerabaja samengesteld, maar niet verzonden alvorens den gouverneur deze eerste proeve was voorgelegd. Op mijn: „Hooggeachte Gouverneur, zou U het telegram eens willen inzien? Als het vandaag niet meer wegkomt, dan maar morgen”, kwam van den man van Padang: „Waarde S.: Geen bezwaar tegen het concept. T. à. v. Heckler.”

Den volgenden dag — een Zondag — ging 't bericht langs de elektrische lijn. De krant van Maandag 30 Maart bracht het onder de oogen harer lezers. Groote gedeelten ervan waren gespatieerd, en naast de dagteekening stond het trotsche: [P. T.].

¹⁾ Bedoelde bijdragen in het „Weekblad” waren de met het woord „Ganesa” onderteekenden, een woord samengesteld met behulp der aanvangsletters van schrijvers eersten naam en voornamen.

Dit telegram werd door vier-en-twintig andere gevolgd. Het laatste verscheen in de krant van Maandag 29 Juni 1908.

Van Geuns was begrijplijkerwijze ingenomen met de hem aangekomen bediening. „Ieder courantier wil gaarne de primeur van iets hebben”, las men — zij het ook in een ander verband — in zijn blad van eerstgenoemden datum.

„Ik moet U speciaal dank zeggen voor de wijze waarop U het *Soerabaiasch Handelsblad* op de hoogte houdt van het belastingnieuws”, meldde hij mij onder dagteekening 15 Juni. Terwijl ik dien dank in gedachten afwentelde op den gouverneur, wiens liberale opvatting mij het seinen had toegestaan, ontwaarde ik, dat Van Geuns nochtans met het toegezondene niet voldaan was. De brief toch ging verder: „Mocht U tijd kunnen vinden eens een overzicht der recente gebeurtenissen met een schetskaartje te geven, dan zou ik dat op den hoogsten prijs stellen”.

Evenwel, ook in dit opzicht mij voor de goede zaak aan den arbeid te zetten — daaraan kon niet gedacht worden. De gouverneur was dien tijd nog al eens in de Bovenlanden, te zamen met den militairen bevelhebber. Dan hield mij, behalve de leiding van het gewestelijk kantoor, ook de waarneming te Padang der functie van gewestelijk bestuurshoofd sterk in touw. Ik had reeds mijn op 11 Mei in het soerabajaasch blad ten einde gebrachte negendeelig artikel „Vleesch, koffie en geld ter Westkust van Sumatra” bijgedragen, waarvan het zevende hoofdstuk aan het „plakaat-pandjang” was gewijd. Er bleef nu, ook bij de meest economische werkindeeling, geen tijd over voor verderen publicistischen arbeid dan het bezorgen der telegrammen. De dagen begonnen vaak lang vóór zevenen en eindigden pas laat.

Het door allerlei omstandigheden steeds vrij gevarieerde leven van een gewestelijk secretaris, bracht mij in dien tijd haast overvloed van afwisseling. Eenige staaltjes om aan te toonen, hoe er telkens wát was, en om eenig begrip te geven van den toestand in het gewest in die dagen.

Met den aanhef „Waarde S.” en de onderteekening „t. à. v. H.” kwam op zekeren dag een haastig in potlood geschreven nota van den gouverneur: „Lees dit verslag eens, en laat mij Uw indruk weten. Het komt mij voor dat, zooals het gebeurde te Fort van der Capellen op 20 April voorgesteld is (de 2 laatste pagina's van vel 3), het schieten der maréchaussée onverantwoordelijk lijkt: o.a. geene vermelding, dat 1 of 2 soldaten door messteken gewond zijn, dat de maréchaussées feitelijk omsingeld en ingesloten waren enz. — Ook wat Solok betreft valt mij op dat geen melding is gemaakt van de eerste demonstratie ter hoofdplaats: waarbij [naam van den plaatselijken bestuursambtenaar] als ik mij niet vergis uit vrees voor verzet niet tot arrestaties durfde

over te gaan — die tot de eerste zending van troepen per extra-trein geleid hebben. — Andere dingen van minder beteekenis zijn daarentegen m.i. veel te langdradig behandeld; maar dat is nog tot daaraan toe. M.i. moeten echter de beide vermelde omissies een bepaald verkeerden indruk van het gebeurde geven. — Meld mij s. v. p. telefonisch of schriftelijk wat Gij er van denkt." Mijn, na rustige herlezing der betreffende papieren, mede haastig in potlood neergeschreven antwoord, luidde: „Heer Gouverneur, het relaas van Fort van der Capellen van 20 April j.l. heeft op mij niet den indruk gemaakt van onverantwoordelijk schieten; ik kreeg er zeer bepaald den indruk uit van besliste noodzakelijkheid tot gewapend verweer. — Maar (evenals ik in 't verslag der Benedenlanden wonderlijkerwijs het slijpen der messen te Pagang oversloeg) zoo ontbreken hier de door U aangegeven bijzonderheden, welke feitelijk er bij hooren en niet gemist mogen worden: waarmede het verhaal dus ware aan te vullen. — Terwijl ik Uw inzicht deel, dat elders het rapport dingen behelst, die gerust weg hadden kunnen blijven, vind ik de door U aangeduide omissie in 't verslag der 13 en 9 Kota van geen bepaald belang. Aanvulling daarmee zou kunnen plaats hebben en n. b. m. evengoed zonder bezwaar achterwege blijven."

Een anderen dag werd mij een telegram bezorgd: „bereid familie [naam der familie] voor, spoedbericht boea ontvangen, gisteren middag opstootje boea, Bastiaans vermoord, dames bij gepensionneerd larashoofd gevlucht, nu onder militaire dekking".

Eens op een keer ging er 'n nota'tje van mij af aan den gouverneur, van den volgenden inhoud: „In de *Sumatra-Bode* komt een entrefilet voor, waarin de wenschelijkheid van Uwe vervanging als gewestelijk bestuurshoofd wordt uitgesproken. Naar mijne bescheiden meening blijkt hieruit, de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, dat dit dagblad een staatsgevaarlijke opvatting zijner roeping heeft, weshalve ik het mijn plicht acht Uwe aandacht hierop te vestigen." Onder omslag „Vertrouwelijk" kwam hierop: „Waarde S.: Uw idee om tegen de *Sumatra-Bode* op te treden als opruiend en gevaarlijk in de tegenwoordige omstandigheden, en dan niet bij den rechter aan te kloppen voor een vervolging die tòch niets zal geven: — acht ik wel der overweging waard. De aanval op mij persoonlijk laat mij koud; de G.G. heeft wel van zoovéle kranten [sic] moeten hooren dat *hij* wèg moet! Maar de praatjes over de brave inlanders die niets hebben dan botte pennemesjes, en de booze Hollanders die daar met repeteergeweren op schieten; die brave inlanders die aan een touwtje om den nek voortgetrokken worden wat hun Godsdienst niet goed vindt: die het wèl goed vindt dat zij kaffiers vermoorden, enz. enz. zijn wèl geschikt om haat en tweedracht te zaaien en tot verzet te prikkelen. In de voorafgaande kranten staan trouwens nog veel meer opruiende stukken en zinnen. — Gij kunt mij nu helpen die zaak

prepareeren door: 1^o. na te gaan welke de bepalingen zijn op het stuk van het sluiten van drukkerijen enz. door het administratief gezag; en mij die opgeven, dan kan ik ze hier, tusschen de bedrijven dóór, eens nalezen; 2^o. alle nieuws der *Sumatra-Bode* nagaan van den laatsten tijd over de invoering der belasting, en daarin de te incrimineeren artikelen of gedeelten van artikelen met rood of blauw potlood aantekenen, zoodat wij een gemakkelijk overzicht van de zaak krijgen; 3^o. alsdan namens mij den tijdelijken Officier van Justitie te Padang raadplegen (in ambtsgeheim natuurlijk), in hoeverre hij in verband met bestaande bepalingen en opvattingen een optreden van het administratief gezag door sluiting van de drukkerij enz. mogelijk en te verantwoorden acht. — In haast. — t. à. v. Heckler.”

Met de aanwijzing „dringend rp 10” kwam er een ander keer een telegram aan mijn adres gezonden, namens een controleursegade die wegens vermeerdering van gezin buiten de standplaats van haar echtgenoot vertoefde: „Mevrouw [familienaam] verzoekt vriendelijk melding toestand verblijfplaats haar man, waar militairen”, waarop toen niet anders te seinen viel dan: „[naam controleursstandplaats] 24 dezer aangevallen, vijand verjaagd, meer onbekend”.

Onophoudelijk moesten er besprekingen worden gehouden over vervoer van troepen per gouvernementstoomer. Ook viel in dezen tijd de invoering der europeesche inkomstenbelasting, die in de plaats kwam van het tot dusver in veel beperkter kring werkende patentrecht, met een uitgebreid stel ingewikkelde bepalingen, die nauwkeurig moesten worden bestudeerd door den gewestelijken secretaris, aan wien door den gouverneur het voorzitten der commissie van aanslag voor de Benedenlanden was opgedragen; dat de gouverneur daartoe niet de bevoegdheid had gekregen van den gouverneur-generaal — zooals voorgeschreven —, daar gaf hij niet om: zoo was Heckler in zaken, die geen eigenlijke aangelegenheid van *bestuur* waren.

Nog dient vermeld, dat 1 April 1908 mede de datum van inwerking-treding was der bij verordening in staatsblad n^o. 95 van dat jaar ingevoerde belasting op het slachten van runderen, buffels en paarden in het gouvernement Sumatra's westkust, met onderwerping van de inlanders aldaar — uitgezonderd die op de eilanden — aan de (doch niet voor hen) reeds sedert 1 April 1903 werkende heffing op het slachten van varkens.

Om nu tot de vijf-en-twintig perstelegrammen terug te keeren. Te Soerabaja ondergingen deze een redactioneële bewerking, en ten gevolge van die kuur — waarbij onbekendheid met minangkabauwsche toestanden en verhoudingen den krantenheeren eigenaardige parten speelde — kwamen ze deels ingedikt, deels aangelengd, en zoo goed als altijd voor een ingewijde onverstaaenbaar gemaakt, in druk. Het

was voor hun opsteller, die kwalijk deze gelegenheid kon aanvatten om den heeren bewerkers kennis omtrent midden-Sumatra bij te brengen niet prettig, zijn goede grondstoffen onnoodig tot zoo vreemde schotels verwerkt te zien. Hem lustte dusdanige maaltijd weinig. Zoo ergens, dan gold hier het gezegde: „het geld verzoet den arbeid”. Het deed 't, hoe betrekkelijk gering het bedrag er ook van was.

De oprakeling van bovenstaande gebeurtenissen zou gereede aanleiding geven, hier een verhandeling over het archiefwezen in Oost-indië aan te vangen. Bewaar u echter voor den schrik, waarde lezer, die ge u-zelfen ter ontvangst staat toe te bereiden. Geen archieven, noch het volgens de waarachtige overlevering hun aanhangende stof, zult ge u zien bedreigen. En dit wel, omdat ik mijn verhandeling ter zake terughoud — althans voor nu — en slechts dit in het midden breng: de archieven hebben nog niets uitgeleverd ten aanzien van den midden-sumatraanschen belastingoorlog in het jaar O. H. 1908.

Dr. E. B. Kielstra ware de man geweest voor de beschrijving dezer onrustperiode: zij zoude zich schoon hebben aangesloten bij zijn vroegere mooie werk over Sumatra's westkust. Helaas, hij is overleden zonder ons die bijdrage te laten. De minutieuse stukken voor hare samenstelling berusten in het gewestelijk en de plaatselijke bestuurskantoren van het thans onder residentieel bewind staande vroegere gouvernement. Niet juist de beste bewaarplaatsen voor merkwaardige geschied-oorkonden.

Inmiddels is er wel wat aan te doen, dat het gemis der grondleggende archiefstukken en de bederfenis der hoogergedachte dagbladtelegrammen vergoed worden. De afzender der laatstbedoelde documenten had ze nl. samengesteld uit de eerstgezegde bescheiden. Er wordt dus aan oorspronkelijk historisch materiaal gelijk te stellen schriftuur geleverd, wanneer de telegrammen wedergave vinden zooals ze waren opgesteld.

En hiertoe bestaat gelegenheid, want de minuten van het kwarthonderd draadtijdingen zijn bewaard gebleven. De belangstellende lezer vindt ze — te zijnen gemakke voorzien van interpunctie en, waar noodig, van hoofdletters — bij dit opstel afgedrukt.

Na het staken der telegrafische berichtgeving aan 't Soerabaiasch Handelsblad, ontving schrijver dezès van een bestuursambtenaar, onder dagteekening 2 Juli 1908, een particulieren brief uit Fort-de-Kock, waarvan het zaaklijke deel inhield: „Veel veranderd sedert ge hier waart, in alle mogelijke opzichten — ook Datoe[^] Badjambè[^] is op enkele plaatsen veranderd, maar vooral heeft zich de „siak kapalang”, de halfslag-geestelijke, leelijk bloot gegeven. — Dat was 'n ding in Kamang, ge hebt zeker het „griezelig” rapport er al over gelezen? — Politieke toestand Bovenlanden geenszins ongunstig. Er is opruiming

gehouden. Er is lucht gekomen en helderheid na electrisch bezwangerden hemel, al is die helderheid op enkele plaatsen nog niet ten helderste helder . . . Ik begrijp niet dat ik 't vroeger wel eens heel druk gehad heb zonder belasting . . .”

Voor schrijver dezes luwde de extra-bedrijvigheid ook niet zoo gauw. Zijn vroegere chef bleef, hoezeer dan ook in groote bescheidenheid, prijs stellen op zijne verleening van diensten; hij riep deze hulp o.m. in toen regeling wenschelijk bleek der omstandigheden, ontstaan door het ombrengen van den controleur van Boea, die een weduwe in een toestand achterliet, welke toekenning van geldelijken steun van regeeringswege noodig maakte, te meer daar zij door den brand der ambtswoning van wijlen haar echtgenoot al haar hebben en houden verloren had.

Toen de roering in de Bovenlanden zich meer en meer ging leggen, verliep aldaar het getij der visschers in troebel water, welk soort lieden bij alle onlusten, waar ook, in actie komen om hun vangst benden, naar de Benedenlanden, waar ze veel last veroorzaakten. Reeds voer de angst den bewoners van Padang in de leden, en vooral de europeanen onder dezen vingen aan hun bezinning kwijt te raken.

Het was juist in *deze* dagen — toen de benden onrust en onveiligheid maakten in de eigen ommelanden der gewestelijke hoofdplaats, dat de voorbereidselen tot de sawah-werkzaamheden moesten getroffen worden. Daartoe behoort vóór alles de zorg, dat de waterleidingen goed zullen functionneeren. Van ouds deed de bevolking daaraan voorafgegaan de ceremonie van het „mamboeko kapalo banda”, dat is: het operen van den aanvang der waterleiding.

Deze religieus-agrarische plechtigheid moest gevierd worden een heel eind ver buiten Padang, op een punt dat dicht bij de verontruste streek gelegen was. Den plaatselijk hoogsten bestuursambtenaar en mij kwam het ondienstig voor tot uitstel of afstel te besluiten, en integendeel juist dienstig om het feest in vollen fleur te doen doorgaan.

En zoo rolden dan ten bestemden tijde eidelooze massa's karretjes Paoeh-waarts. Schrijver dezes was in zijn functie van waarnemer der gewestelijke bestuursautoriteit, want de gouverneur vertoefde boven. Op de plaats van samenkomst griemelde het van de angkoe's en van de toewankoe's en van de panghoeloe-andiko's en van allerlei andere gequalificeerde en andere maleiers, terwijl het aantal blanken van onderscheiden huidstint ook vrij uitgebreid was.

Er was een groote loods opgericht, waar een haast even groote tafel in stond, omringd van stoelen. Op de tafel was een alles-overtreffend aantal gerechten. Visch en gevogelte van allerlei aard, vruchten, gebak, zoetigheden, en — zooals van zelf spreekt — rijst. Men begroette elkaar en zette zich gaandeweg. Dé europeesche gezagsvertegenwoordigers namen uiteraard de hooge plaatsen aan tafel in, waar ze zich

bevonden in het dadelijk gezelschap van zeer hooge inlanders. Ik zat nog nauw, of ik had al, door tal van gediensigen van tal van zijden mij toegediend, een aanzienlijke massa heterogene kosten voor mij, en daarvan nog nauwlijks iets kunnen gebruiken, of op een-en-t zelfde oogenblik werd mij een sigaar aangeboden met een welhaast in vlam gestreken lucifer er bij en van een dichtbij staanden schotel door een dichtbij gezeten datoek nog zekere hoeveelheid van-de-graten-gekrabde visch mede op mijn bord gelegd.

Dit gulle festijn was niet zoozeer op te vatten als een eetpartij: het droeg meer 't karakter van offeranden, welke men toebrecht. Op de tafel stonden spijsbevattende schotels, borden en schalen, maar op de spijsen dezer receptacula stonden weer spijsbevattende schalen, schotels en borden, en daarop weer een herhaling van 't voorgaande. Had dat alles daar, op dien tijd, opgegeten moeten zijn geworden, dan ware de aanzitting van zeer langen duur geweest, niettegenstaande de vele aanwezigen, welke bij geen mogelijkheid allen onder het afdak der loods plaats hadden kunnen vinden.

Maar het tafelen met deze vriendelijksten van alle gastheeren sedert Adam duurde slechts kort. Rrt! was 't: alweer een ander stuk, — net als in de rarekiek van den ouden korporaal Smit, behalve dan dat hier niet ieder door zijn eigen opening zag en men zelfs niet een enkelen cent te betalen had. De borden der gasten, met het meeste dat er nog oplag, bleven op den disch staan, en wij gingen ons formeeren in een stoet.

Een geel zonnescerm met afhangende franje was opengemaakt: een zeer groot voorwerp in zijn soort. Het zeer groote vorstelijke scherm werd ietwat hellend gehouden over 't hoofd van 's gouverneurs vertegenwoordiger. Het doel, waarheen de optocht schreed, — en deze was lang, van den loco-gouverneur aan 't hoofd tot heel naar achteren —, dat doel was een niet ver-af, in de diepte bruisend water. Onderwijl waren den vooropgaanden persoon onder de „pajoewng” drie rein-gewasschen kiezelsteenen in de hand gegeven. Alle volgelingen en begeleiders hadden zich ook van zulke voorwerpen voorzien.

De wateren waren benaderd. De plechtiglijk optijgenden stelden zich langs hunnen oever nu in de breedte, zooals zij daareven nog zich in de lengte hadden uitgebreid. Men kon een dam-gelijkend iets in 't klotsend nat ontwaren, te linker zijde, stroom-af, niet ver. Daar doorsneed plots een steen de lucht, uitbochtende van 's waarnemenden gouverneurs hand, neerkomende op den dam. En met het werpen van dien eersten steen was door hem het uitspreken aangevangen eener heilsbezwinging, welke, uit drie formules bestaande, ten einde kwam bij het inplonzen van den derden steen. De tand des tijds slaat zware builen: zie de gedichten van den Schoolmeester. Dien tand is 't, in zijn baldadigheid, te wijten dat ik mij nu nog maar twee derden der aanroeping herinner: „Padi mandjadi! Anak kambang!”

Na het terugkeeren van den waterkant, toen het steen-werpen en wensch-uiten voor dit jaar achter den rug was, trokken de „hooge heeren” weldra onder welgemeende dankbetuigingen zich terug om hun kantoorzetels weer op te zoeken, de vele anderen op de plaats der offerande — nu eene van vermaak — achterlatende. Weinig tijds na dien hoorde men van geen vexeerende benden meer.

Bij de uitvaardiging der inkomstenbelasting waren van hare invoering voorloopig uitgezonderd de Batoe- en Mentawei-eilanders: staatsblad no. 97 van 1908. Deze inboorlingen — halve of driekwart wildemannen — heeten bij het volk aan den vasten wal „oerang pagaj”. Sprak een maleier mij nu over de belasting, deelde hij mij zijn bezwaren mee, dan placht ik te zeggen: „Mijn beste man, de oplegging van dien last aan de maleiers, dat is voor hen zoo goed als een eereteken: het is hun meerderjarigverklaring. De nederlanders betalen belasting, de „oerang pagaj” niet. De maleiers stonden tot dusver op dit punt met de „oerang pagaj” gelijk: nu worden zij bij de nederlanders gerekend.

De gouverneur-generaal Van Heutsz heeft het getroffen, dat hij voor het moeilijke akkefietje kon beschikken over Heckler; deze trof het, dat hij er de hulp bij had van Van Driessche; en allen troffen het dat, op wel geen uitzondering na, de overige bestuursposten bezet waren door mannen van vreeslooze en doorzettende toewijding.

Heel het besturend personeel ter Westkust gold de onderscheiding welke in 1909 aan Heckler werd toegekend, toen hij — in zijn timorschen tijd reeds versierd met de Militaire Willemsorde — nu ook het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw kreeg. Mijn hem daarmede gebrachte gelukwensch gaf hem in de pen: „Waarde S.: Besten dank voor Uwe attentie. Met het Leeuwkje heb ik nu de collectie compleet. Ze hebben het misschien zoo lang uitgesteld om alle kans op blamage te voorkomen, zooals in het geval Stössel, den „heldhaftigen” verdediger van Port Arthur: dien overhaast de orde „pour le mérite” verleend werd, en die later ter zelfder zake ter dood moest veroordeeld worden! En misschien gaat het met mij achterna tòch nog denzelfden weg op! Eergisteren een onverwachte uitbarsting op het heilige graf te Oelakan: 40 dooden en 10 gewonden! En wat die lieden eigenlijk wilden is nog niet bekend; de gewonden zwijgen als moffen! Ik houd het voor een op zichzelf staande zaak: maar 1908 heeft ons geleerd, dat alle verassing mogelijk zijn. Ik had plan gehad om eens naar Batavia over te wippen nu alles goed ging, een groot deel der belasting, op ulto. Juni verschuldigd, is nu reeds betaald, maar dat is natuurlijk weer mis! (enz.) t.à.v. Heckler.” Dit schrijven was van 22 Mei 1909.

Zoolang ik op de Westkust was, heb ik dezen man met forschen geest, forschen wil en forsche daadkracht nooit anders dan ziekelijk en lijdend gekend. Met den aanvang van 1910 was ik niet achterwege gebleven, hem en den zijnen — als naar gewoonte — een heilwensch

aan te bieden. Den 16den Januari bedankte hij mij uit Padang en deed mij en mijn gezin gelijken wensch toekomen. Hij schreef er o.m. bij: „Mijn plan om af te treden na een 5-jarig Gouverneurschap stond reeds sedert begin vorig jaar volkomen vast; en het vele sukkelen wat ik hier aanhoudend doe, doet mij hoe langer hoe sterker naar het einde verlangen, daar ik tòch niet meer behoorlijk werken kan. De dokter is onze drukste bezoeker, en heeft soms 2 of 3 kwalen te gelijk aan mij te repareeren: abcès aan het oog, zoodat ik maandenlang niet goed zien kon; een imitatie-berrie² en wat niet al méér!..... Wie of wat mijn opvolger zal zijn? Ik weet er *niets* van. Er schijnt ernstig sprake van te zijn zelfstandige Residenten voor de Beneden- en Bovenlanden te benoemen! Nu, er is veel vóór te zeggen.”

Na dien is gebleken dat de bestuursvoorziening ter Kuste, na Heckler's aftreden, in anderen zin gewijzigd is. Wat mij betreft, ik had in Augustus 1908 reeds het gewest verlaten, waar ik een zoo belangwekkend historisch tijdperk, als dat der belastinginvoering was, had mogen mede-doormaken: bij indisch regeeringsbesluit van 23 Juli 1908 No. 29 was mijne benoeming afgekomen tot secretaris van het departement der marine.

De hoop, door Heckler uitgedrukt in zijn laatst aangehaald schrijven: „Wij zullen elkander in elk geval nog wel te Batavia ontmoeten” heb ik tot mijn geluk vervuld gezien. Dat samenzijn was ons laatste.

Het vertrouwen op den goeden afloop der geheele belastinginvoering, waaraan het slot van 't bovengenoemde negendeelig opstel uiting gaf, is niet beschaamd geworden.

TELEGRAMMEN.

No. 1.

Vermoedelijk aangesticht door maleischen handelaar en idem hadji, na half Maart groote vergaderingen belegd door volkshoofden Ampat-Kota, onderafdeeling Oud-Agam, alwaar gezworen: tot belastingaanslag niet medewerken en niet betalen.

Vermits inmiddels toegenomen gisting aanstekelijk voor overige Bovenlanden, dadelijk hiertegen beslist opgetreden door gevangenneming raddraaiers.

Gelijktijdig hiermee onrust in larassen Tilatang en Ampat-Angkat van onderafdeeling Oud-Agam, en in onderafdeeling Danau-districten -en-Matoer, beide afdeeling Agam.

Zondag 22 dezer: twintig opruiers Ampat-Kota gearresteerd; werden naar Fort-de-Kock vergezeld door honderden lieden uit larassen Ampat-Kota, Banoe-Hampoe en Ampat-Angkat, onderafdeeling Oud-Agam.

Familiehoofden te woord gestaan; brachten bezwaren in tegen belasting en gedane arrestatiën; aanvankelijk houding onwelwillend, later beter; menigte verspreide zich omstreeks half-vier over pasar zonder rustverstoring.

Maandag 23: alles rustig in Oud-Agam, geen oploopen meer; Danau-districten-en-Matoer kalmte eigen dag teruggekeerd. Middelerwijl weigeren inlichtingen belastingaanslag aangevangen Bamban, onderafdeeling Acht Kota-Zeven-Loerah-en-Bondjol, afdeeling Agam, alwaar optreden bevolking zeer ongepast, weshalve patrouille er heen gezonden.

Inmiddels bevolking Loeboek-Basoeng, afdeeling Priaman, in beroering gekomen; school onbezocht; assistent-resident daarheen, gevolgd door een compagnie troepen.

Donderdag 26: opkomende anti-belasting-demonstratie in laras Priangan, afdeeling Tanah-Datar; verbreiding hiervan tegengegaan door zending twee brigades marechaussee.

Dien dag: elf voornaamste raddraaiers Oud-Agam gevankelijk naar Padang gezonden.

Vrijdag 27: bezocht controleur Oud-Agam nagari Kota-Toea; vond alle volkshoofden, bij vorig bezoek afwezig, thans aanwezig; hebben „sapandjang adat” vergiffenis gevraagd en gekregen, waarop door hen alle hulp bij aanslag verleend.

Zelfden dag: lijdelijk verzet volkshoofden Loeboek-Basoeng gebroken; door allen volledig medewerken belastingaanslag onder eede toegezegd.

Zooals blijkt, Kota-Toea hart van wil en onwil.

Overal elders orde niet verstoord geweest.

Gedurende gistingdagen handel, invoer, uitvoer, flauw.

Deze beweging mengsel van „terkedjoet” en „mentjoba”; door overreding ambtenaren, aanrukken militairen, trouw bestuurshoofden, gezond verstand volkshoofden en volksmassa, tot dusver goed verlopen.

Koffieprijs Bovenlanden tot vijf-en-dertig gulden gestegen; boomen worden met rijp en onrijp afgerist.

No. 2.

Vrijdag 27 Maart: anti-belasting-betooging Parit-Malintang, onderafdeeling Kajoe-Tanam, afdeeling Priaman.

Maandag 30: door overreding rust hersteld.

Twee weerspannige panghoeloe-soekoe-rodj's door assistent-resident gevankelijk meegenomen naar Priaman.

Zaterdag 28 te Padang-Pandjang bericht ontvangen: volkshoofden Pandaj-Sikat en Kota-Lawas, laras Anam-Kota, weigerachtig inlichten en ongenegen betalen; volgens gerucht: onder eedverband.

Deze volkshoofden daarom soekoe's-gewijs ter nadere bespreking belasting naar Padang-Pandjang ontboden.

Vergadering met waarnemend assistent-resident op oude pasar van half-elf tot een; orde volmaakt, succes nihil.

Daarna aanslag gehouden op inlichting bestuurshoofden alleen.

Zondag 29: assistent-resident Tanah-Datar tegengewerkt bij aanslag Kasik, laras Saning-Bakar, onderafdeeling Singkarak.

Verloop zitting nochtans ordelijk.

Maandag 30: voor eventueele gebeurlijkheden vier brigades marechaussee naar Fort-van-der-Capellen, waarvan Woensdag 1 April eene naar Singkarak voor verwachte gisting bij aanslag Paninggahan, laras Saning-Bakar.

Uit hoofde anti-belasting-vergadering Lawang, laras Salimpaoeng, onderafdeeling Fort-van-der-Capellen, zeventien volkshoofden door magistraat gestraft.

Dinsdag 31: oploop lieden laras Kota-Anau, onderafdeeling Solok, naar Solok.

Woordvoerders verklaren: weigeren belasting betalen.

Vijftig militairen aangekomen. Geene arrestatiën.

In laatste dagen aanwijzingen ontstaan lijdelijk verzet Parit, laras Sikabau, afdeeling Ajer-Bangis.

Allerwege voeling bevolking met Oud-Agam gebleken.

Aanslag vele onderafdeelingen reeds afgeloopen.

No. 3.

Geruchten: — dat deputatie verzoek intrekking belasting naar landvoogd of koningin, verstomd; — dat controleur Loeboek-Basoeng-en-Tikoe, afdeeling Priaman, vermoord of verwond, onjuist; was ontstaan uit eenen panghoeloe-soekoe door gewezen politieoppasser gegeven pak slaag; — dat troepen verscheept, bestemming Ajer-Bangis, voorbarig, zijnde betreffende aanvraag ingetrokken.

Tot 4 dezer aanslag Batipoeh-en-Tien-Kota, door gebrekkige medewerking adathoofden, weinig gevorderd.

In onderafdeeling Poear-Datar-en-Mahat, afdeeling Vijftig-Kota, 30 Maart zwak woordverzet bij aanslag nagari Soengaj-Naning, laras Soeliki; volgenden dag sterk verzet in nagari Kota-Tinggi, zelfde laras, door soekoe-rodri Lakoeng; reden hoofdzakelijk zwakheid betrokken panghoeloe-kapala's; de panghoeloe-soekoe-rodri Lakoeng dadelijk ontslagen, belhamels politioneel vervolgd; aanslag geheele onderafdeeling 4 dezer afgeloopen.

Aanslag laras Kota-Anau, onderafdeeling Solok, afdeeling Dertien-en-Negen-Kota, 6 dezer rustig afgeloopen; daarop voortgezet, met militair machtsvertoon, in larassen Moeara-Panas, Talang en Tjoepak; obstructionisten, bedoeld vorig telegram, worden, zoodra genoegzame zekerheid tot bestraffing, opgevat.

Ondervonden moeilijkheden op weinig plaatsen, geheel lokaal, geene algemeene organisatie.

Slechts uiterst sporadisch godsdienst in zaak gemengd: padangsch „prangsabiël”-biljet eenig gebleven.

Tegenzin bestaat voornamelijk bij aanslag inkomsten familiebezit.

Aanslag vordert goed; vele onderafdeelingen reeds klaar.

Heden gouverneur naar bovenlanden.

No. 4.

Toestand Ajerbangis, na aankomst berichten rustherstel Agam, verbeterd; reeds aangevraagde troepen afbesteld.

Aanslag Batipoeh-en-Tien-Kota blijft bemoeilijking ondervinden door georganiseerde weigering volk en volkshoofden tot geven inlichtingen; vervulling heeren- en wachtdiensten precies; optreden bestuur laatste dagen actief; 16 dezer vier panghoeloe's van Kota-Baroe opgezonden naar Fort-de-Kock.

11 dezer: aanslagen laras Toedjoeh-Loerah, onderafdeeling Acht-Kota-Zeven-Loerah-en-Bondjol, afdeeling Agam, en idem onderafdeeling Lintau-en Boea, afdeeling Tanah-Datar, volrustig afgeloopen.

14 dezer: waarnemend larashoofd Nanggalau, in Ommelanden Padang, wegens bestraffing ontduiking slachtrecht Maoeloed, verwond; volgenden dag hospitaal Padang overleden; dader gevat.

Gouverneur 15 dezer terug standplaats.

15 dezer: tegenwerking onbezoldigde landschapshoofden Boven-Kampar, afdeeling Vijftig-Kota; verklaarden te midden verzamelde bevolking: geen geld voor betaling; waarop familiehoofden verklaarden: niet instaan voor belastingschuld; eind bijeenkomst: algemeene weigering; alstoen voornaamste woordvoerder te Bangkinang gevangen gezet; poging toegestroomde menigte: hem ontzetten; verijdeld door militaire hulp; voortzetting aanslag zonder medewerking hoofden.

Zelfden dag: bij aanslag nagari Piladang, laras Batoe-Hampar, onderafdeeling Paja-Koemboeh, een brutaal optredend adathoofd gevangen gezet; te Paja-Koemboeh, 16 dezer, opgekomen bevolking loslating verzocht; niet toegestaan; volk, na toespraak bestuur, groepsgewijs afgetrokken.

Beide gevangeniszen militairwacht.

No. 5.

20 dezer: aanslag onderafdeeling Solok, afdeeling Dertien-en-Negen-Kota, afgeloopen; troepen terug naar Fort-de-Kock.

Zelfden dag, 12 uur middag, voor aanslag naar Fort-de-van-der-Capellen opgeroepen: volkshoofden nagari Padang-Loewar, laras Parijangan, afdeeling Tanah-Datar; vóór afdeelingskantoor Fort-van-der-Capellen,

met anak-boeah, gewapend messen, steenen, daadwerkelijk opgetreden tegen marechaussee; europeesch sergeant, inlandsch fuselier, verwond; door troepen gevraagd; achttien maleiers gedood, omstreeks vijftig gewond; aanhitser gevangen; volkshoofden aangehouden.

Spanning in afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota toegenomen.

No. 6.

20 dezer: tijdens gevecht Fort-van-der-Capellen, telefoonlijn grens Batipoeh-en-Tien-Kota doorgesneden; dag daarna hersteld; dien dag kolonel naar boven; volgende dag resident naar Fort-van-der-Capellen; diepe indruk gebeurde op bevolking ontwijfelbaar; 24 dezer kolonel terug; 25 dezer twintig onschuldige familiehoofden volgens adat ver-giffenis gevraagd voor houding hunner anak-boeah; deze geschonken op hunne belofte eersten termijn binnen een maand voldoen; een-en-twintig schuldige familiehoofden gearresteerd; 26 dezer resident terug; 27 dezer vertrekken nog zestig man troepen naar Fort-van-der-Capellen.

22 dezer: aanslag onderafdeeling Ophir-districten, afdeeling Loeboek-Sikaping, afgeloopen.

Dien dag: wegens gebeurde Fort-van-der-Capellen, opnieuw colonne naar Solok.

24 dezer: afloop aanslag onderafdeeling Paja-Koemboeh.

No. 7.

22 April: in vergadering van controleur Boven-Kampar met veertig volkshoofden Roembia, weigering inlichten beja-aanslag onder eede herroepen; opgelegde boete wegens dusgenaamd adat-vergriep betaald; opgevatte hoofden Kampar weinig schuldig; weldra losgelaten; werkten tot aanslag mee; rust teruggekeerd.

27 April: bevolking laras Zeven-Kota, onderafdeeling Priaman, instigatie geestelijken, voornemens optrekken naar Priaman, bevrijden eenen wegens niet-betalen belasting van met Maeloed geslacht dier gevangen lebei; door maatregelen bestuur, gesteund door militairen, tocht verijdeld; meerdere overtreders slachttaks, zelfde laras, eveneens veroordeeld door magistraat.

28 April: gevolg affaire 20ste, nagari Soengaj-Djamboe, onderafdeeling Fort-van-der-Capellen, verklaard instemmen met, zonder medewerking harer volkshoofden gehouden, aanslag; nagari Padang-Loewar aldaar brengt reeds belastinggeld bijeen.

29 April: afloop aanslag afdeeling Painan.

1 Mei: vier-en-twintig panghoeloe's van hardnekkigste laras Batipoeh-di-atas, afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota, gevankelijk naar Padang; effect op houding andere tegenstrevers gunstig; ferm ingrijpen, na lang praten zonder vorderen, hier noodig voor steun bestuurshoofden in moeilijk wordende positie.

2 Mei: afloop aanslag onderafdeeling Oud-Agam.

No. 8.

In afdeeling Ajer-Bangis: 26 April te Oedjoeng-Gading geringe anti-belasting-uiting; 28 April te Batahan, sterker idem; primo: verzoek verlaging percentage; secundo: weigering betalen; tertio: poging opgehitst volk zittingvertrek overrompelen; afgeslagen door bestuurshoofden onder verkrijgen lichaamlijk letsel; 30 April afspraak volkshoofden laras Parit verklapt: nopens belastingverzet onder aanvoering eenige, wegens woelingen 1902, ontslagen kampoenghoofden, waarbij desnoods bestuurshoofden en controleur telijfgaan; deswege militairen aangevraagd; 3 dezer vijftig man, een officier, daarheen.

In onderafdeeling Sidjoendjoeng: 30 April te Moeara-Bodi gering belastingverzet: 1 dezer te Palangki volkshoofden en volk eenstemmig weigerachtig inlichten; larashoofd juist te voren onwel; panghoeloe-soekoe-rodî bereid inlichten; volksmenigte ordelijk huiswaarts; voorloopig aangeslagen op inlichting rodî-soekoehoofd; namen opruiers aan bestuur bekend.

5 dezer: in laras Baso, onderafdeeling Oud-Agam, gevangen twee leiders vergaderingen, waarop heiligen oorlog uitgeroepen, met eed op koran, tegen belasting; 6 dezer, getrouw aan eed, trots vertogen bestuurshoofden, volk naar Fort-de-Kock, loslating gevangenen verzoeken, desnoods gewelddadig bevrijden; opgang groepsgewijs, langs omweg, ook ter opwekking anderen zich aansluiten, hetgeen vergeefs; aangekomen te of bij Fort-de-Kock, door beslist optreden controleur, met bijstand bestuurshoofden, genoopt terugkeeren; 7 dezer arrestatie drie voorlieden.

In onderafdeeling Danau-districten-en-Matoer, 6 dezer, nog een-en-dertig volkshoofden onwillig meewerken aanslag; bij eventueel opvatten, hunne anak-boeah voornemens medegaan.

In aanslag afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota komt opschot.

Door volkshoofden laras Batoe-Hampar, onderafdeeling Paja-Koemboeh, wegens houding aanslag, hun opgelegde adat-straf ondergaan; tegenwoordig alle larashoofden, talrijke volkshoofden, der dertien larassen dier onderafdeeling; plechtigheid uitnemend verlopen.

No. 9.

7 dezer: door controleur Danau-districten-en-Matoer ter aanhouding naar Fort-de-Kock gezonden den panghoeloe-kapala en een panghoeloe-soekoe-rodî der nagari Kota-Gadang, laras Anam-Kota: eersten wegens weg-verwaarloozing, tweeden als hoofd onwillige inlichten beja-aanslag; zijn gevolgd door drie-en-twintig volkshoofden en twintig anak-boeah; hiervan drie verkennende voortrekkers door controleur Oud-Agam op pasar Fort-de-Kock ingerekend; veertig nakomers door mantri Soetan Pensei aangetroffen in Karbouwengat; bevolen: terugkeeren.

8 dezer: nog drie onwilligen als voren uit nagari Kota-Maintang, zelfde laras, gevankelijk naar Fort-de-Kock.

11 dezer: twintig onverrichter-zake teruggekeerde panghoeloe's Kota-Gadang, onder eede, aan controleur medewerking aanslag toegezegd.

Zelfden dag: door controleur Oud-Agam, met bijstand troepen en mantri voornoemd, gearresteerd vier hoofdleiders lijdelijk beja-verzet nagari Tjingkaring, laras Banoe-Hampoe; waren, op afspraak controleur en mantri, met heele nagari aan wegwerk gesteld; toen door mantri aan praat gehouden; zoo verrast; kwartier na gevangenneming reeds in trein naar Padang.

Zelfden dag: hoofdopruier en vier voornaamste meedoeners in zake non-acceptatie belasting in laras Parit, afdeeling Ajer-Bangis, gevangen gezet Padang; daarheen, ter aanhouding, mede opgezonden panghoeloe-kapala district Batahan, zelfde afdeeling, wegens zwaar vermoeden medeplichtig anti-belasting-betooging aldaar 28 April.

14 dezer: in onderafdeeling Sidjoendjoeng, larashoofd Kota-Baroe en nagarihoofd Palangki geschorst, wegens houding bij beja-aanslag aldaar. Aanslag afdeeling Ajer-Bangis afgeloopen.

No. 10.

12 dezer: in afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota, bij aanslag vereenigde nagariën Padang-Lawas en Tandjoeng-Sawah, laras Soempoer, veertig volkshoofden gevangen gezet, wegens weigeren inlichten onder verstoring orde; na vijf dagen hechtenis, tot inlichten bereid; daarop 17 dezer vrijgelaten.

18 dezer: dientengevolge voorloopige aanslag dezer afdeeling afgeloopen.

21 dezer: in onderafdeeling Solok, afdeeling Dertien-en-Negen-Kota, identiteit dertien anti-beja-mannen vastgesteld; hiervan drie gearresteerd, waaronder den voornaamste der opruiers bedoeld telegram 12 April, Machoedoem geheeten.

23 dezer: door nagari Padang-Loewar eersten termijn belasting aan bestuur afgedragen; belangrijk feit, zijnde nakoming belofte, afgelegd na onderdrukking Paasch-oproer Fort-van-der-Capellen, zie telegrammen 26 April, 3 dezer; tegelijk allereerste afdracht nieuwe belasting; zal rustige voldoening elders aanmerkelijk begunstigen.

Voorloopige aanslag Padangsche bovenlanden, uitgezonderd maleische landschappen genoemd staatsblad 132 van 1882, thans geëindigd.

No. 11.

25 dezer: in nagari Pagar-Roejoeng, bakermat voormalig minangkabausch vorstengeslacht, reeds eenige honderden guldens aan belasting saamgebracht.

Volgens bericht 26 dezer weigeren inwoners nagari Sarik-Alahan-Tiga,

onderafdeeling Alahan-Pandjang, afdeeling Dertien-en-Negen-Kota, aanslagbiljetten aannemen; de panghoeloe der rodi-soekoe Kota, van aanstoken daartoe verdacht, met andere opruiers gevangen genomen; op ontvangen tijding, bevolking voornemens hen ontzetten, luitenant dertig bajonetten daarheen.

27 dezer: vier volkshoofden dier nagari, welke weigerden aanslagbiljetten voor zich en hunne anak-boeah accepteren alsmede verklaren niet-willens belasting betalen, gevankelijk naar Fort-de-Koek.

Op 27 nog uit zelfde nagari, onder geleide, te Solok aangebracht zeven lieden, wegens weigeren aannemen en verdeelen aanslagbiljetten; aanvankelijk gevolgd door menigte, waarvan slechts twee woordvoerders mede te Solok aangekomen, welke vergiffenis voor opgezondenen vroegen; dit door assistent-resident afhankelijk gesteld van afbetaling eersten beja-termijn, waartoe zij beloofden invloed uitoefenen.

In Bovenlanden aanslag onderafdeeling Danau-districten-en-Matoer, afdeeling Agam, ook nog onvoltooid: zie vorig telegram.

In Benedenlanden aanslag afdeelingen Priaman en Padang nog gaande

No. 12.

Blijkens bericht gisteren is voorloopige aanslag belasting inlanders Bovenlanden verleden Zaterdag geheel beëindigd.

No. 13.

In onderafdeeling Alahan-Pandjang hebben, behalve in Sarik-Alahan-Tiga, ook volkshoofden en bevolking der nagari's Alahan-Pandjang en Talang-Baboenga en Soengaj-Aboe weigering gemanifesteerd aanslagbiljetten aannemen respectieve verdeelen.

Eerstgenoemde nagari persoonlijk door controleur bezocht.

Middels waakzaamheid van bestuur en indruk door militairen, verbreiding beweging gestuit.

In onderafdeeling Fort-van-der-Capellen, tot 4 dezer, reeds vijfduizend gulden beja geïnd, zijnde een-derde van eersten termijn dier landstreek.

No. 14.

In afdeeling Ajer-Bangis door alle kamponghoofden en ripee's van district Batahan schriftelijk controleur uitgenoodigd Kampong-Baroe komen, om hem vergiffenis vragen voor ongepast gedrag 28 April, zie telegram 10 Mei; hieraan door controleur voldaan.

In onderafdeeling Fort-van-der-Capellen, afdeeling Tanah-Datar, op-luikend belastingverzet nagari Soengaj-Pataj, zoodra gebleken onderdrukt door overval vergadering in soerau en arrestatie voorlieden; door assistent-resident gelast 6 dezer eersten termijn geheel afbetalen; aldus geschied; van weeromstuit betaalt aanvankelijk recalcitrante

aangrenzende laras Soemanik thans ook; totale afdracht dezer onderafdeeling al twee-derden van eersten termijn; door sommige nagari's zelfs reeds alles opgebracht.

In onderafdeeling Lintau-en-Boea, afdeeling Tanah-Datar, patrouilleert, wegens voorzien moeilijkheden bij inning in nagari's Tiga-Djanka, Loeboek-Djantan en Balaj-Tangah, een brigade onder luitenant; 10 dezer overgegaan tot arrestatie vier opruiers.

Geheele aanslag Bovenlanden rond vier ton.

No. 15.

Laatste dagen, in verband inning belasting inlanders, oplevend verzet sommige larassen Oud-Agam.

In laras Kamang alle nagari's, op één na, besloten: niet betalen; amuletten om onkwetsbaar te wezen, massa verkocht.

Nacht 15 op 16: dezer drie patrouilles en controleur langs verschillende wegen daarheen tot opvatten dertien voorlieden.

Hevig treffen ontstaan.

Bevolking deed tienmaal slagwapen-aanval.

Hare dooden negentig; onze negen, en dertien gewonden.

Heden: gouverneur en kolonel naar boven.

No. 16.

Op 13 dezer, in afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota, bij uitreiking aanslagbiljetten inlandsche belasting in Tandjoeng-Baroelak, weigerden vier familiehoofden en volgelingen beslist aanneming en betaling.

Volgenden dag: waarnemend larashoofd Boenga-Tandjoeng daarheen; resultaat: één hoofd en zijnen bijgedraaid.

Op 16 dezer: troepen, tot oplichting negentien weerspannigen naar Goegoek via Tandjoeng-Baroelak, waar, na vergeefsche huiszoeking, alarmsignaal in moskee; deze alstoen door geheele troep ingesloten tot ontwapening; minstens vijftien mannen en vrouwen daarbuiten gewapend bezig „maratib”; troepen, op bevel ouden hadji, aangevallen; eerst handgemeen, daarna karabijnvuur; aanvallers nagenoeg allen gevallen; aan sommatie: aanwezigen in moskee buitenkomen, voldeden slechts vijf mannen; echter geen salvo door gebouw, wyl vrouwen binnen.

Een inlandsch sergeant gesneuveld, zes inlandsche fuseliers gewond, luitenant Van Gumster en sergeant Horn zwaar gewond.

No. 17.

In afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota, nacht 16 op 17 dezer, dertig in wit gekleede maleiers getracht bivak Boenga-Tandjoeng overvallen; door waakzaamheid mislukt, evenals poging om nagarihoofd Pandja-

lajan, laras Anam-Kota, vermoorden; van larashoofd is paard gedood, huisdeur vernield.

Panghoeloe-kapala Boenga-Tandjoeng is vermoord.

Gisteren: twee brigades onder kapitein slaags geweest bij Ganting-Kajoe-Toerak met honderden maleiers; doel tocht was Malalo, laras Soempoer, ter opvatting negen weerspannige hoofden; klewang-aanval der maleiers afgeslagen; twee inlandsche fuseliers gewond; van maleiers geteld vijftien dooden.

In onderafdeeling Singkarak, afdeeling Tanah-Datar, roering te Paninggahan, weshalve troepen daarheen.

No. 18.

Patrouille naar Kamang heeft, in nacht 15 op 16, van half drie tot over vier gevochten; aantal maleiers in wit ruim vijf-honderd; buiten dezen minstens duizend; deel patrouille viel, na vergeefsche huiszoeking te Tangah, in hinderlaag; verloor dadelijk vijf soldaten; tegenstanders twee gewond.

Onder behandeling gewonden, schoven vijftig blank-gewapenden in wit, trots herhaalde sommatie om terug te gaan, vooruit, waarop bevolen: vuren; zij renden alstoen tegen vuur in; sneuvelde allen.

Aldus tienmaal.

Patrouille over Paoeh geene ontmoetingen.

Patrouille over Magat slaagde oplichten Datoek Parpatih, die daarbij het waarnemend larashoofd doodde en nagarihoofd Tiga-Loerah zoodmede twee soldaten verwondde.

Eene bende, terugkomend van gevecht met eerste patrouille, vermoordde gepensionneerd nagarihoofd Kota-Ilalang, vernielde zijn huis, doodde vijf paarden.

Gisteren: voorloopige aanslag afdeeling Priaman afgeloopen.

No. 19.

In Paninggahan, onderafdeeling Singkarak, gevangenneming acht weerspannige volkshoofden geslaagd zonder verzet zijdens bevolking. Eén kapitein, één luitenant, bij patrouille laras Tilatang, onderafdeeling Oud-Agam, eergisteren licht verwond: luitenant door parang-dragend amokmaker, kapitein door splinter van tegen steen slaanden kogel; hierdoor ook twee inlandsche fuseliers gewond; aanrander neergelegd.

Gisterochtend: telefoon Padang-Pandjang-Fort-van-der-Capellen onbruikbaar bevonden; eveneens telegraaf Kampoeng-Tangah-Kandang-Ampat in Anei-kloof; aldaar mede buiten-railsche moerbouten over een-rails lengte losgeschroefd, en tandstaaf met steen opgestopt; baan sedert militair bewaakt; draden weldra alle hersteld, spoor idem.

No. 20.

Afgeloope nacht: aanval veertig maleiers op Kajoe-Tanam, standplaats controleur, nabij ingang Anei-kloof; aanval afgeslagen; verliezen alleen hunnerzijds: zes aanvallers dood, twee zwaar gewond.

Volgens berichten Solok: beja-betaling op gang; heeft gunstigen invloed op andere onderressorten afdeeling Dertien-en-Negen-Kota, waar stemming ter zake eerst beslist anti.

Te Padang-Pandjang, waaromheen verzet zich concentreert, nacht rustig verlopen.

Algemeene toestand eischt volle waakzaamheid.

N^o. 21.

Bestaand militair tekort, in verband ernstigen toestand, gedeeltelijk aangevuld door aanhouding gisteren ruim twee-honderd man, bestemd Atjeh.

Twintigste bataillon wordt Maandag van Batavia hier verwacht.

Troepen worden ondergebracht in leeggemaakt gouvernementss-koffiepakhuis.

Gisteren, volgens geloofwaardig gerucht, gevochten bij Panindjawan, laras Soempoer, afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota; juiste berichten ontbreken, wegens telegraaf-verstoring.

Afgeloope nacht station Loeboek-Aloeng verbrand, spoor opgebroken; alle beambten weggetrokken, wijl levensgevaar.

Hedenmorgen, aankomst eerste trein, aldaar bende aanwezig uit Priaman, in wit met klewangs, vermoedelijk vandaar verdreven door patrouille; troepen in trein legden allen neer; aantal minstens dertig.

N^o. 22.

Onderafdeeling Oud-Agam: stemming Kamang blijkbaar beterend; onder aanvoerders verzet aldaar twee hadji's, waarvan een gesneuveld, een toeancoe uit Paja-Koemboeh en een kamanakan-kandoeng van larashoofd tevens broeder van nagirihooft Tangah; dit hoofd en collega Ilalang geschorst, wegens dubbelhartige houding; vrouwen deden mee in broeken.

Gewapende bende in wit, actie Loeboek-Aloeng, nader bericht: eenige honderden sterk, hun dooden omstreeks vijftig, overigen gevluht.

Zaterdagavond per gouvernementssstoomer Condor hier aangebracht: dames, kinderen, zoomede personeel B. O. W. en S. S. van Priaman; Zondagavond idem: dames, kinderen, van Painan.

Navolgende: alles afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota.

Onder dooden Ganting-Kajoe-Toerak herkend: vijf geestelijken; drijfveeren verzet thans blijkbaar geheel godsdienstig.

Nacht 17 op 18: vergadering vlakke buiten Pandaj-Sikat; omstreeks duizend; eed gezworen: geen belasting betalen, hoofden — bij aandringen — dooden, tegen bestuur — bij vorderen — handelen naar omstandigheden.

Dien nacht: karbau nagarihoofd Panindjawan, laras Soempoer, onder woning verwond; getracht larashoofd Anam-Kota naar buiten lokken.

Avond 19 dezer vond patrouille moskee Panjalajan, laras Zes-Kota, half uur benoorden Padang-Pandjang, vol tandakkende gewapenden, welke door salvo's verdreven.

Zelfden avond: zeven indringers, bij ingang Padang-Pandjang van zijde Fort-de-Kock, door geweervuur verdreven, waarop anderen van achter heggen mede vluchtten; van hen één dood, van ons twee en twee gewond.

Op 20 dezer, marktdag Padang-Pandjang: zes man aangetroffen vol djimat's tegen kogels, sabels enz.

Vele plaatsen smeden druk bezig slagwapens maken; vinden gretig aftrek.

No. 23.

Avond 18: dezer vijf-honderd gewapenden onderweg om militaire bezetting Loeboek-Basoeng overvallen; dicht daarbij door eenige volkshoofden tegengehouden; op hun verzoek teruggegaan.

Zekere Si Pikir galar Labaj Hadat trachtte 19 dezer lieden Panjalajan, gaande naar pasar Padang-Pandjang, overreden: twaalf uur gezamenlijk daartegen optrekken; bij aankomst militairen te Panjalajan was Labaj Hadat reeds naar Panindjawan; troepen daarheen; vonden in moskee velen bezig „maratib"; sommaties buitenkomen niet opgevolgd; nagarihoofd Panjalajan, willende deur openen, gepoogd hem aanvallen; toen op elk, die zich vertoonde, gevraagd.

Dien dag: aldaar een gewapende gearresteerd uit Oelakan, onderafdeeling Priaman, alwaar overdruk bezochte karamat.

Sterkste woeling in afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota; aard opstand: religieuze furie; leuze: laat gouvernement belasting komen halen, wij zullen betalen met klewangs; verkoop en gebruik wapens door onbevoegden, aldaar geheel verboden.

Maandagavond half negen: aankomst twintigste bataillon; Dinsdagochtend ontscheept; dadelijk door: helpt Fort-de-Kock, wederhelft Padang-Pandjang.

Nagarihoofden Tangah en Ilalang in laras Kamang, onderafdeeling Oud-Agam, wegens verdachte houding onlusten aldaar, nacht 15 op 16 dezer, geschorst; larashoofd voorloopig oneervol uit betrekking ontslagen; aan nagarihoofd van Hilir, eenigste trouwgeblevene, ambt larashoofd Kamang opgedragen.

In onderafdeeling Poear-Datar-en-Mahat, afdeeling Vijftig-Kota, ontstond weder gisting.

Controleur Sidjoendjoeng, afdeeling Tanah-datar, vroeg en verkreeg militairen bijstand.

Op 23 dezer tocht militairen en controleur naar laras Tilatang, onderafdeeling Oud-Agam; van drie der vijf nagari's voldeden representanten aan oproeping; verklaarden: zich onderwerpen en willen betalen.

Een patrouille naar laras Salo, zelfde onderressort, aangevallen; bezorgde maleiers vier dooden, waarop rest gevluht; teruggekeerd in bivak te Djohor, laras Kamang, tijding ontvangen, dat daarop aanval beraamd; troep weer uitgerukt; ontmoette bende veertig man, waarvan zeven dood, rest gevluht.

Bij opstootje te Boea, middag 23 dezer, controleur Bastiaans van Lintau-en-Boea, afdeeling Tanah-Datar, vermoord; echtgenoot, twee jonge kinderen, twee zusters, gevluht naar gepensionneerd larashoofd aldaar, door wien beschermd; djaksa verwond; jeugdige Bastiaans veelbelovend ambtenaar, stichter eerste nagarischuren ter Kust: smartelijk en zwaar verlies.

No. 24.

Afdeeling Agam vijf-en-zeventig bajonetten uitgerukt ter beveiliging onderafdeeling Acht-Kota-Zeven-Loerah-en-Bondjol; betaling van belasting, als bewijs onderwerping, is aangevangen in enkele kampoengs larassen Kamang en Magat der onderafdeeling Oud-Agam.

Afdeeling Priaman: verbod aanmaak en verkoop wapens uitgevaardigd; dusver aldaar alleen woelige volksbeweging in onderafdeelingen Priaman en Kajoe-Tanam.

Afdeeling Vijftig-Kota: vijf-en-zeventig bajonetten naar laras Mahat van onderafdeeling Poear-Datar-en-Mahat, alwaar belastingverzet; controleur vergezelt troep.

Afdeeling Tanah-Datar: 23 dezer vroeg controleur Lintau-en-Boea troepen, wjl bevolking nagari Loeboek-Djantan, laras Lintau, door lieden Agam en Batipoeh aangezet: betaalde belasting teruggevoerd; op deze aanvraag dadelijk brigade, uit Fort-van-der-Capellen gezonden; echter vermoedelijk te laat aangevraagd, waardoor bevolking vrij spel, met bekend noodlottig gevolg; assistent-resident met tweede brigade, tot herstel orde, dadelijk daarheen; Loeboek-Djantan vermaard wegens zwaardsmeden.

Naar Siloengkang, onderafdeeling Sawah-Loento, zestig bajonetten: oppakken twee geestdrijvers, wier aanhang toenemend.

Afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota: gearresteerd Radja Timboel, gewezen larashoofd Boenga-Tandjoeng, hoofdman moord en verminking nagarihoofd Boenga-Tandjoeng, zie telegram 18 dezer; geweervuur op gewapenden in moskee Panindjawan doodde zes, verwondde acht-

en-twintig; Malalo, bewesten Singkarak-meer, verzethaard; aldaar drie gevaarlijke goeroe's-tarikat aanwezig; woning nagarihoofd Pandaj-Sikat, acht avonden aaneen, bombardement steenen; deur, bij tusschenpoozen, opengerameid.

Afdeeling Dertien-en-Negen-Kota: militair onderdak onderafdeeling Alahan-Pandjang, uitgezonderd officiershuis, kwaadwillig verbrand; leuningen kleine bruggen vernield; aan controleur toegestaan: zoo noodig verblijf verplaatsen naar Solok; sommige nagari's onderafdeeling Moeara-Laboek beginnen betalen.

No. 25.

Afdeeling Agam, onderafdeeling Oud-Agam: in laras Tilatang betalen thans alle vijf nagari's; reeds zeven-honderd gulden bij larashoofd afgedragen.

Afdeeling Dertien-en-Negen-Kota: aanslagbiljetten in onderafdeeling Moeara-Laboeh ook aangenomen door datoek's laras Abaj: beloofden betalen; controleur zelf naar Twaalf-Kota tot overreding weigerachtigen aldaar.

Afdeeling Tanah-Datar: poging arrestatie geestdrijvers in nagari's Koebang en Loento, laras Siloengkang, onderafdeeling Sawah-Loento; vogels gevlogen; bij huiszoeking aangetroffen gewapenden; zonder verzet gearresteerd: nacht 24 op 25 door vijftien lieden getracht arrest-lokaal overrompelen; door waakzaamheid militaire wacht mislukt; vier aanvallers gedood, rest gevluht; één pradjoerit, één dwangwerker, licht gewond; assistent-resident verbracht dien nacht met acht-en-dertig man te Boea, onderafdeeling Lintau-en-Boea; bevond bij aankomst controleurshuis geheel afgebrand, deels nog smeulend; binnen lag verkoolde lijk controleur; 24 dezer tegen avond begraven; is vermoord door bende vijftig man onder geestelijke Angkoe Kali Loeboek-Djantan, 23 dezer, circa 5 uur namiddag; zelfde bende stichtte brand; ontvoerde belasting zes-duizend gulden uit ijzeren geldkist in kantoor; djaksa kan dienstdoen; mevrouw Bastiaans, kinderen, zusters, ongedeerd Fort-van-der-Capellen bereikt; ochtend 25 dezer brigade naar Loeboek-Djantan tot achterhalen bende en geld; tijdelijk belast bestuur Lintau-en-Boea: luitenant Van Loenen.

Afdeeling Loeboek-Sikaping; te Sasak, in onderafdeeling Ophir-districten aan zeekust, vier-honderd man van Tikoe gekomen; hebben hoofden, ambtenaren, mishandeld en, reeds door aldaar gevestigde Tikoe-lieden betaalde, belasting teruggevoerd; zij verkondigden: nog nog meer benden volgen; vijftig bajonnetten daarheen.

Afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota: colonne tegen Malalo opgerukt; onderweg, bij Roembaj, hoofdman Si Rimbah galar Datoek Basar neergeschoten; zijn zoon en vijf anderen opgevat.

Te Padang worden verwachte honderd-veertig huzaren geherbergd in koffiepakhuis; paardenstalling dichtbij opgericht; 25 dezer gewezen larashoofd Kamang en twee-en-twintig andere arrestanten Oud-Agam aangekomen; van bovengelegen erfpachtslanden komen europeesche opgezetenen hier herstel rust afwachten.

TOELICHTING DER TELEGRAMMEN.

Telegram no. 1 is afgezonden op Zondag 29 Maart en opgenomen in de courant van Maandag 30 Maart.

De naam van den in den aanhef bedoelden handelaar was Saïdi Mangkoeto. Deze man was herkomstig van Perhambatan in de laras Ampat-Kota, onderafdeeling Oud-Agam, en woonachtig te Solok. Hij kwam over te Boekit-Lajang-Lajang, in genoemde laras, met het doel om „melihat bilastin”.

Het doen aanrukken van troepen, in dit telegram vermeld, was voor „machtsvertoon”.

Telegram no. 2 is afgezonden op Zondag 5 April en opgenomen in de courant van Maandag 6 April.

De assistent-resident zelf begaf zich naar Parit-Malintang, waar op 27 Maart een anti-belasting-betooing was gehouden.

Het bericht op 28 Maart nopens Pandaj-Sikat en Kota-Lawas werd ontvangen door den controleur, wd. assistent-resident. Deze was het ook, die het besluit nam tot soekoe's-gewijze oproeping der volks-hoofden. Hij meende, onwetendheid ter zake van de belasting bij hen veronderstellend, 't. gewenschte doel te kunnen bereiken door het houden van grondige bespreking der aangelegenheid met de bevolking en hare hoofden. Wegens het groote aantal der opgekomenen werd vergaderd op de oude pasar. De eerste woordvoeder der maleiers ontkende, dat er bij hen „harta poesaka” en „harta pentjarian” zouden zijn; hij werd deshalve door den controleur, wd. assistent-resident, ernstig te recht gewezen. Hoewel de samenkomst geen het minste succes opleverde, zijn er geen politie- of andere maatregelen noodig geweest, omdat meergemeld plaatselijk bestuurshoofd de menschen had laten uitspreken.

Woensdag 1 April is een brigade marechaussee naar Singkarak gegaan, omdat gisting werd verwacht bij den aanslag van Paninggahan, die gehouden zou worden Donderdag 2 April.

Het aantal woordvoerders op Dinsdag 31 Maart te Solok bedroeg zeven. Een hunner heette Machoedoem. Zie over dezen ook de telegrammen nos. 3 en 10. De vijftig militairen kwamen van Fort-de-Kock.

Telegram no. 3 is afgezonden op Zondag 12 April en opgenomen in de courant van Maandag 13 April.

Ad „Geruchten”: — 1. er was o.m. aanvankelijk verluid, dat het gewezen larashoofd van Soelit-Ajer, onderafdeeling Singkarak, afdeeling Tanah-Datar, van plan was gelden in te zamelen voor een reis naar Buitenzorg; — 2. bij het geven van het pak slaag was een volksoploop ontstaan.

Ter zake van het padangsch „prangsabiël”-biljet bevatte de *Sumatra-Bode* van Woensdag 25 Maart het navolgende bericht:

Ook hier te Padang schijnt gisting onder de bevolking te bestaan tengevolge van den belastingaanslag, hoewel men als Europeaan over 't algemeen daarvan weinig merkt. Hedenmorgen vroeg echter zagen voorbijgangers aan de brug nabij den spoorweg op Ranah aan den muur der brug het volgende plakaat in arabisch schrift:

صوسليمين سبيل الله
بارغ سياف صباير اوغ هل بيلستين كافيير نعوذ بالالله
لااله الاالله ماحيد راسول الله
سبيل الله
فاوه فادغ

(Moeslimin sabiloellah.

Barang siapa membayar oewang hal belasting kafir naoedzoe billah.
La ilaha ill' Allah, Mohammad rasoeloe'llah.
Sabiloe'llah.

Paoeh Padang).

Dit beteekent: Geloovigen, op tot den heiligen oorlog.

Ieder, die de belasting betaalt, is een ongeloovige. Er is geen god dan God en Mohammad is zijn gezant.

Heilige oorlog.

Paoeh-Padang.

Dit is weder een uiting van venijnig persoonlijk fanatisme, dat er dadelijk den godsdienst bijsleept, om de groote massa te verblinden.

Een voorbijganger, die het stuk aan de brug had gelezen, maakte ons er opmerkzaam op; wij reden er terstond heen, namen het weg en overhandigden het aan den assistent-resident voor de politie.

Wij houden ons overtuigd, dat dit niet veel heeft te beteekenen en geen weerspiegeling geeft van de volksstemming hier ter plaatse.

Over 't algemeen kan in de tegenwoordige omstandigheden echter blijken, wie der in de binnenlanden geplaatste ambtenaren in staat zijn, event. ontevredenheid door hun persoonlijk overwicht te onderdrukken.

Telegram no. 4 is afgezonden op Zondag 19 April en opgenomen in de courant van Dinsdag 21 April.

De woorden in de tweede zinsnede: „Optreden bestuur laatste dagen actief” is zóo te verstaan, dat het plaatselijk bestuur der afdeeling in de laatste dagen meer in handelenden zin is opgetreden tegenover de meer en meer haar doel benaderende poging der batipoeh'sche bevolking om van den aanslag in de belasting vrij te blijven.

Telegram no. 5 was van Dinsdag 21 April en opgenomen in de courant van dienzelfden dag.

Het voorgevallene op Maandag 20 April te Fort van der Capellen is in de „Sinar-Sumatra” van Woensdag 22 April als volgt medegedeeld:

Kita beroleh chabar dari Batoe Sangkar (Fort-van-der-Capellen): Oleh perintah p. toean Ass. Resident, maka padi hari Isnajan, kira² djam poekoel setengah satoe siang, Penghoeloe² dari kampoeng Padang Loear, laras Simaboer (Priangan) datang kekantoor Ass. Resident boeat membitjarakan: „Hal Belasting”. Penghoeloe² itoe datang bersama² kira² 300 orang anak boeahnja. Kiranja mereka itoe boekannja hendak menjelaseikan hal belasting, pada hal mereka itoe memboeat hireo hara. Satoe Brigade banjaknja 24 orang soldadoe mareschause jang ada waktoe itoe di oesik dan di perolok²kan orang itoe, maka dengan tsabar seorang sergeant jang djadi Commandant pasoeakan itoe memberi natsehat: „Djangan begitoe, sebab kamoe orang misti menoeroet perintah Koempani”. Natsehat ini tiada di endahkan, melahan p. toean Ass. Resident, Aspirant Controleur dan soldadoe-soldadoe itoe dia lempar merekaitoe dengan batoe, hingga banjak soldadoe jang loeka dan sergeant jang djadi Commandant soldadoe itoe loeka dipaha kerinja oleh dihamoek dengan sewa. Meskipoen demikian, sergeant itoe poen maseh tsabar, tetapi oleh sebab beroelang-oelang diberi ingatnja djangan berboeat roesoeh tetapi orang-orang itoe roepanja mahoe berkelahi djoega, maka soldadoe poen membedil, serempak, satoe kali, lantasi mati 18 orang dan loeka kira-kira 50 orang, jang lain lari ke kampoengnja. Satoe orang jang moelai menjerang dan mehamoek sergeant itoe poen loeka, teroes ditangkap: dan Penghoeloe-penghoeloenja ditahan di kantoor Ass. Resident. Fehak maresschause loeka satoe soldadoe dan sergeant jang terseboet.

Kemaren pagi, p. toean Kolonel Gewestelijk Militaire Commandant Sumatra Barat ini telah berangkat kesana boeat memeriksa hal ini, begitoe poen toean Docter: Badings bersama sama doea orang soldadoe pendjaga orang sakit soedah berangkat poela kesana.

Keamanan negeri tida terganggu, adalah seperti sediakala.

Chabarnja, tali kawat antara Batoe Sangkar dan Padang Pandjang, soedah poetoes, tentoelah politie Justitie akan mentjahri keterangan siapa jang empoenja perboeatan.

Telegram no. 6 is afgezonden op Zondag 26 April en opgenomen in de courant van Maandag 27 April.

Telegram no. 7 is afgezonden op Zondag 3 Mei en opgenomen in de courant van Maandag 4 Mei.

Telegram no. 8 is afgezonden op Zondag 10 Mei en opgenomen in de courant van Maandag 11 Mei.

De twee leiders van vergaderingen in de laras Baso, die op Dinsdag 5 April werden gevangen genomen, waren Toeankoe Roemah Pandjang van Soengaj-Djanih en Datoek Nan Basaraj van Kota-Tinggi. Het was dien dag te Fort-de-Kock marktdag.

Telegram no. 9 is afgezonden op Zondag 17 Mei en opgenomen in de courant van Maandag 18 Mei.

Telegram no. 10 is afgezonden op Zondag 24 Mei en opgenomen in de courant van Maandag 25 Mei.

Telegram no. 11 is afgezonden op Zondag 31 Mei en opgenomen in de courant van Maandag 1 Juni.

Het bedrag der belasting te Pagar-Roejoeng was driehonderd gulden.

Onder de lieden, op Woensdag 27 Mei onder geleide te Solok aangebracht, waren drie volkshoofden en drie bestuurshoofden van den laagsten rang.

De voorlaatste zinsnede geeft eene verbetering der slotzinsnede van telegram no. 10.

Telegram no. 12 is afgezonden op Dinsdag 2 Juni en opgenomen in de courant van dienzelfden dag.

De in dit telegram bedoelde Zaterdag was: 30 Mei.

Telegram no. 13 is afgezonden op Zondag 7 Juni en opgenomen in de courant van Dinsdag 9 Juni.

Telegram no. 14 is afgezonden op Zondag 14 Juni en opgenomen in de courant van Maandag 15 Juni.

Over Batahan, genoemd in de eerste zinsnede, handelden de telegrammen nos. 8 en 9.

Telegram no. 15 is afgezonden op Woensdag 17 Juni en opgenomen in de courant van dienzelfden dag.

Telegram no. 16 is afgezonden op Woensdag 17 Juni en opgenomen in de courant van Donderdag 18 Juni.

De controleur, waarnemend assistent-resident, bevond zich bij de troepen op Dinsdag 16 Juni naar Goegoek. Van de aanvallers bij de moskee zijn veertien gedood en vijf gewond.

Telegram no. 17 is afgezonden op Donderdag 18 Juni en opgenomen in de courant van dienzelfden dag.

De commandant van het bivak te Boenga-Tandjoeng was luitenant Baptist.

Op en omtrent den tijd der verzending van dit telegram waren moskeebezoek en tendoodewijding algemeen. Er viel te vermoeden, dat de haard van het verzet was Oelakan in de afdeeling Priaman, waar een „kramat” is: zie telegram no. 9.

Telegram no. 18 is afgezonden op Donderdag 18 Juni; het is niet opgenomen in de courant.

Ter zake van het verzet in Kamang volgen hier nog eenige mededeelingen.

Toen in begin Maart 1908 de eerste geruchten liepen, dat er belasting zou moeten betaald worden, zei Kari Moedo (de kamanakan-kandoeng van het larashoofd van Kamang) tot Hadji Djami': „Dat komt in het geheel niet te pas; als wij belasting betalen, zijn wij in drie jaar naar de maan; gij moet ook de panghoeloe's rondgaan en er over spreken!” Hadji Djami' deed dit, en kwam Kari Moedo mededeelen dat zij, die het met hem eens waren, bij hem zouden komen. Ook de godsdienstonderwijzer Labaj Sampono, bij wien Kari Moedo in de leer is geweest, liep de kampoengs af, in overleg met Kari Moedo. Overal zeiden zij, dat die belasting niet mocht betaald worden; door het zoeken naar geld moest de godsdienst geheel verwaarloosd worden en zou geheel ten onder gaan; wie dus wilde betalen was „kafir”; en zij zochten kawan's om alle kafir's te bevechten.

In dien tijd, op een Vrijdag in Maart 1908, kwamen in het huis van Kari Moedo's moeder bijeen — midden in huis, in een met gordijnen afgeschoten gedeelte —: Kari Moedo, het larashoofd van Kamang (zijn mamak), en zijn broers Datoek Sari Maharadjo, panghoeloe-kapala van Tangah, en Soetan Paménan. Kari Moedo stelde aan zijn mamak en zijn broeders de vraag: „Wat dunkt u van de belasting, wilt gij mij volgen of het gouvernement? Ik wil de belasting niet betalen, wie dat wél wil is kafir; de nagari is het met mij eens; wie betaalt, zal gedood worden; in Soeajan [Paja-Koemboeh] en elders gaat men ook met mij mee.” Toen antwoordden het larashoofd en de panghoeloe-kapala: „Als gij het volbrengen kunt, dan gaan wij met je mee; maar waak goed voor ons!”

Eenige dagen later kwamen de volgende personen in de soerau van Kari Moedo: Datoek Radjo Panghoeloe, Hadji Mohammad Saleh, Labaj

Sampono, Hadji Djami', Abdoellah Pakih, Malim Manangah, Datoek Mangkoedoem van Ilalang, Pakih Boelaän, Pakih Marendah, Palito Hakim, Malim Mantjajo, Bagindo Marah, Si Sidik, Labaj Imam Poetih, Hadji Samad, en Labaj Saïdi. Kari Moedo vroeg hun, of zij de belasting dachten te betalen; „indien wij dat doen”, zei hij, „zijn wij in drie jaar naar de maan; vinden wij echter geen aanhang om ons te verzetten, dan zullen wij dit jaar maar betalen, en gaan daarna weg; vinden wij aanhang, dan zullen wij ons bij de inning verzetten.” Toen sprak Datoek Radjo Panghoeloe: „Met geweld zullen wij optreden; wie betaalt, dooden wij, zijn vee ook, en zijn huis steken wij in brand; het is gepast en goed, hen te dooden, volgens onzen godsdienst.” „Ja”, zei Kari Moedo, „zoo is het; de godsdienst wordt vernietigd; indien wij elken dag geld moeten zoeken om belasting te betalen, hebben wij geen tijd meer voor den godsdienst; wij moeten ons dus verzetten.” Abdoellah Pakih voegde hier aan toe: „Wie van ons overleg afwijkt, treedt geheel uit ons verband: nu en hierna maals.” En zoo werd in den geest van het gesprokene besloten.

Den volgenden dag kwamen Datoek Radjo Panghoeloe en Hadji Mohammed Saleh bij Kari Moedo, en zeiden: „Kom, laten wij eens gaan zien of het larashoofd en de panghoeloe-kapala van Tangah de belasting willen invoeren.” Met Si Aboe galar Malim Saïdi trokken zij nu naar het larashoofd en den panghoeloe-kapala. Kari Moedo deed het woord, en vroeg hun: hoe zij er over dachten. Zij antwoordden hem: „Hoe zullen wij met klem belasting vragen, jullie zijn er hard tegen in. Wij doen in het geheim met jullie mee, maar wij moeten doen, of wij vóór de belasting zijn; anders zijn wij er het eerste bij!” „Als gij er zoo over denkt”, zei Kari Moedo, „dan zullen wij, indien de compagnie u niet meer gebruikt, u beiden door de nagari twaalfduizend gulden 's maands traktement laten geven”, en zoo ging men uit elkaar. Datoek Maroehoem was hier ook bij tegenwoordig.

Toen nu op den 20sten April de aanslag te Djohor (huis van het larashoofd) plaats had, wachtten verscheidene der leiders de lieden buiten op, en zeiden hun: geen opgaven te verstrekken van hunne inkomsten, en te antwoorden, dat zij niet wilden betalen. Toen de controleur pauze hield en binnenshuis iets gebruikte, hield Kari Moedo vóór het huis, op den grooten weg, vergadering, en zei de verzamelde menigte aan: dat hij, die belasting betaalde, vermoord zou worden; dat hij kafir zou zijn, en geen islamiet; dit werd door de vergadering aangenomen. Datoek Radjo Alam en Datoek Adoer van Paoeh werden in de vergadering door Kari Moedo aangesproken; zij moesten als tusschenpersonen dienen — „manjambahkan kato” —; ook Datoek Mangkoedoem van Ilalang sprak mede. Het larashoofd, die het huis uitging om een schreiend kind van hem te sussen, kwam er bij staan en hoorde alles aan, evenals de panghoeloe-kapala van Tangah. Zij

zeiden geen woord. Trouwens geen der vergaderingen, die in de kampoengs gehouden werden, verbood het larashoofd. Indien hij menschen bij elkaar zag zitten of hun roedoe's zag slijpen, zei hij: „Wie de kompani wil bevechten moet zich gereed houden; maar laat het niet blijken.”

Na de aanslag begonnen de leiders algemeen azimat's uit te reiken en te verkoopen, ten einde de a. s. bevechters der kafir's onkwetsbaarheid te verzekeren. Niet alleen kamangers, maar tal van mannen van elders — ook van buiten Agam — kwamen in de soerau's van de hoofden der beweging, en werden voorzien van azimat's en (zoo noodig) ge-„tobat": opgenomen in de secteleer — vooral Satarijah —.

Medio Mei gingen Kari Moedo en Hadji Djami' met Malim Saïdi naar Paja-Koemboeh. Zij overnachtten daar ten huize van Datoek Moedo, en gingen den volgenden dag naar de soerau van Angkoe Sjech di Koto-Baroe, met wien de eerstgenoemde twee personen zich afzonderden; zij onderhielden zich ruim een uur met den sjech. Daarna trok het gezelschap over Soeajan naar Kamang terug. Te Soeajan zei Kari Moedo tegen Hadji Djami': „Ga jij nu maar alleen naar dien „oerang too" om de leer der onkwetsbaarheid te ontvangen." Na twee uren kwam de hadji terug en zei, dat de (niet nader aangeduide) „oude man" het hem daar niet wilde leeren, maar dat hij wel in Kamang zou komen. 's Avonds kwam een leerling van „den ouden man", Sipado Kajo genaamd, in Kamang om te zeggen dat zijn meester ziek was. Hij fluisterde een tijd met Kari Moedo en Hadji Djami' op het erf, en later zei de hadji tegen Si Aboe galar Malim Saïdi; er komt niets van want Sipado Kajo wilde niet, dat wij de proef op hem zelf namen!"

Kari Moedo en de andere leiders gaven echter steeds amuletten uit, en steeds leerde Kari Moedo: „In het gevecht tegen de kafirs moet gij voortdurend de geloofsbelijdenis opzeggen; houdt maar stand en gedenk steeds Onzen Heer. De witte kleeren der lijken mogen niet afgenomen worden: dat is het lijkkleed der martelaren (mati sjahied).”

Eerst op Vrijdag 5 Juni kon een proef genomen worden met een onkwetsbaarheids-amulet. Toen kwam Malim Mantjajo bij Kari Moedo en zeide azimats te hebben van Angkoe Sjech di Lakoeng (Paja-Koemboeh), en hij stelde voor de amuletten te probeeren. Zij hingen eerst een azimat op een bamboe-bladscheede en schoten er op: de kogel doorboorde beide; toen hingen zij een azimat aan een kip, maar de kogel deerde de kip niet!

In dezen tijd werden in de nagari Ilalang derzelfde laras Kamang ook vergaderingen gehouden om het verzet voor te bereiden. De voornaamste oproerstokers van Tangah waren ook hier onder de leiders.

Ongeveer een maand vóór het gevecht in Kamang — dus medio Mei — vergaderden in de soerau van Toeankoe Pintjoeran: deze

toeankoe zelf, Datoek Mangkoedoem, Kari Moedo, Datoek Radjo Panghoeloe, Toeankoe Soetan, Malim Moedo, Datoek Toemanggoeng (panghoeloe-kapala van Ilalang) en Datoek Nan Basar (panghoeloe-soekoe van Baboekit). Hier werd besloten zich te verzetten tegen de belasting-invoering. Datoek Mangkoedoem zeide: „Indien wij betalen, gaan wij geheel ten onder; men wil soldaten van ons maken, en van onze vrouwen soldatenmeiden.” Kari Moedo en Datoek Radjo Panghoeloe droegen Toeankoe Pintjoeran op, nu naar Toeankoe Sjech di Lakoeng te gaan en van hem de onkwetsbaarheid-leer te ontvangen, „gij kunt het hier dan aan iedereen leeren, en laat Toeankoe Soetan dan azimat's maken.” De vergadering wees Toeankoe Soetan en Malim Moedo aan als „spion,” om te waken dat ieder, die belasting betaalde, gedood werd en zijn huis verbrand. Daarna zwoeren allen een duren eed: dat zij kafir zouden zijn, indien zij afweken van hun moepakat. De panghoeloe-kapala en de panghoeloe-soekoe zwoeren het eens te zijn met hen, en het gouvernement niet te zullen dienen.

Niet lang daarna werd in de soerau van Datoek Mangkoedoem een vergadering gehouden. Aanwezig waren: deze datoek zelf, Toeankoe Pintjoeran, Datoek Radjo Panghoeloe, Malim Saolah, Saïdi, Boejoeng, Batoedoeng, Pandeka Moedo (ten rechte: Hendrik Schouten), Soetan Mangkoeto, Soetan Biaro, Soetan di Boedi, en Nan Basikèk. Pandeka Moedo alias Pandeka Blando bedreigde ieder, die betalen wilde, met den dood. „Denken jullie er ook zoo over?” vroegen Datoek Mangkoedoem, Toeankoe Soetan en Toeankoe Pintjoeran aan de ouderen, en allen waren het er mede eens, gedeeltelijk uit vrees voor de leiders. Die leiders zeiden nog: „Wij zullen allen ten onder gaan, als wij ons niet verzetten; wij worden soldaten, onze vrouwen soldatenmeiden. Als één van ons gehaald wordt door de kompani, dan moet gij allen u met de wapens verzetten: ook als Hadji Abdoel Manan gehaald wordt.”

Al drukker en roeriger werd het nu in Kamang; steeds grooter werd het aantal lieden, die zich voorzagen van azimats tegen de kogels der kompani; vooral in de soerau's van Toeankoe Pintjoeran, Hadji Abdoel Manan, Kari Moedo, Hadji Abdoel Samat, Toeankoe Soetan en Datoek Radjo Panghoeloe was het een drukte als op een pasar. Ook Radjo Bintang verkocht azimats, voor tien cents en een maat rijst.

Hadji Abdoel Manan, die nu langzamerhand op den voorgrond trad, was een zeer berucht geestelijke van de secte Satarijah, die zijn leerlingen in alle deelen van de Padangsche bovenlanden had. Hij stond bekend als een fanatiek hater der „ongeloovigen”: geen wonder dan ook dat hij een werkzaam aandeel nam, toen hij zag dat het hier tegen de kafir's ging. Den 4den Juni kwam hij bij Hadji Abdoellah, en vroeg hem: „Wilt gij mijn leer volgen of niet? Indien gij dat niet wilt, en gij betaalt belasting, dan zal ik u laten dooden, en gij sterft

als een kafir." Toen liet hij Hadji Abdoellah de belijdenis opzeggen, en verzekerde hem toen, dat hij als martelaar zou sterven (mati sjahied) indien hij tegen de kafir's sneuvelde. Van alle kanten kwamen de leerlingen van Hadji Abdoel Manan opzetten: van Tjandoeng, van Ampat-Angkat, van Padang-Pandjang, van overal. Zijn doebalang, Si Deman, moest overal rondzeggen: dat men niet mocht betalen en dat men zich bekeeren moest, of anders gedood zou worden. Zij, die niet bij Hadji Abdoel Manan kwamen, werden gehaald. Zoo werden den 10den Juni nog verscheidene lieden gehaald, om te „tobat". Toen zij den 11den in zijn soerau kwamen, vonden zij daar verder: Datoek Radjo Panghoeloe, Hadji Abdoel Samat, Hadji Amat (een zoon van Hadji Abdoel Manan), Datoek Maradjo, Mároehoem Poetih, en Si Hitam. Zij moesten de geloofsblijdenis opzeggen en de tarikat van den hadji aannemen, die hun gelastte: hem en den leiders van het voorgenomen verzet te gehoorzamen. Anderen troffen dien eigen dag in de soerau van Hadji Abdoel Manan: dezen hadji zelf, Datoek Radjo Panghoeloe, en diens vrouw. Deze laatste, een mooie, jonge vrouw zonder kinderen, stond bekend als een lichtekooi: zij wilde zich door den dood als martelares zuiveren. Zij deelde aan de bezoekers mede, dat al geruimen tijd van alle kanten lieden kwamen om te „tobat". Hadji Abdoel Manan liet ieder de belijdenis opzeggen, zegde hun onkwetsbaarheid toe, en — indien zij toch mochten komen te vallen — den dood als martelaar. „Indien ik gevangen genomen word, verzet u dan en houd stand: de kogels van de kompani kunnen jullie geen kwaad doen", zeide hij tot een ieder. Zoo verzekerden de leiders zich een aanhang, maar verscheidene trokken zich op het laatste oogenblik terug.

Bij het bestuur was inmiddels het plan gerijpt om, met hulp der militaire macht, Hadji Abdoel Manan en de voornaamste andere leiders gevangen te nemen. Daardoor ontstond het gevecht in kampoeng Tangah, in den nacht van 15 op 16 Juni. In dat gevecht vielen aan beide zijden vele offers; aan die der maleiers o.m.: Datoek Radjo Panghoeloe, Malim Saoelah, Saïdi, Boejoeng, Si Deman, Hadji Mohammed Saleh, en de vrouw van Datoek Radjo Panghoeloe. Batoedoeng werd gewond. Hadji Abdoel Manan stond uit de verte toe te kijken hoe zijn volgelingen door de troepen werden neergelegd. Toch werd hij ook getroffen tegelijk met zijn lievelingszoon, dien hij omarmd hield.

De hoogergenoemde Pandeka Moedo alias Pandeka Blando alias Hendrik Schouten was een broeder van een vrouw, die het larashoofd van Kamang binnengehaald, en — volgens zijne gewoonte — spoedig weer geabandonneerd had. Hij was geheel als maleier opgevoed: hij verstond geen woord nederlandsch. In de gevangenis te Padang heeft hij zich echter als europeaan doen gelden: toen bleek het, dat hij een

erkend kind was van een zekeren Schouten. In den nacht van het gevecht wekte hij iedereen in Ilalang, en riep hun toe dat Hadji Abdoel Manan omsingeld was door soldaten. Hij bedreigde de lieden met den dood en met brandstichting, indien zij de soldaten niet bevochten; hij deed dit onder het gevecht ook nog en joeg hen, die terugtrokken of naar hun kampoengs vluchtten, weer terug tegen de geweren op, hen dreigende met zijn klewang, met brandstichting en allerlei. Zelfs tot de grens van Magat bracht Pandeka Moeda dien nacht alles in beroering, en zeide den menschen: de taboeh en de tontong te slaan; doch men beduidde hem, dat men niets met de soldaten in Kamang had uit te staan.

Hadji Abdoel Manan's zoon Hadji Amat, heeft na het gevecht zich schuldig gemaakt aan het afmaken van een weerloos, gewond militair, nadat de colonne zich had begeven naar den viersprong te Doerian. De ter vervanging van den opgevatten panghoeloe-kapala van Ilalang, Datoek Toemanggoeng, als zoodanig aangestelde maleier, toen gewoon panghoeloe-andiko, was daarbij tegenwoordig, en trachtte den hadji te weerhouden dezen weerloozen soldaat (bovendien islamiet), die zich in de moddersloot langs den grooten weg te verschuilen, te doden, doch Hadji Amat zeide, den dood van zijn vader te willen wreken, en maakte den soldaat af. Daarna namen hij en Si Hitam verscheidene geweren en sabels van het gevechtsterrein mede; later hebben zij die geweren weer in het moeras gezet, waar zij dan ook werden aange troffen; enkele sabels en ledergoed zijn echter bij huiszoeking ten huize van Hadji Amat gevonden.

Hadji Djami' was na den nacht van 15 op 16 Juni 1908 spoorloos verdwenen. Het werd mogelijk geacht, dat hij was gewond geraakt, zich naar het oerwoud heeft gesleept en daar gestorven is. Een ander vermoeden was, dat hij was gevlucht en, onder een anderen naam, zich elders schuil hield.

Het larashoofd van Kamang, Datoek Palindih, op Zondag 14 Juni kennis gekregen hebbende, dat het bestuur krachtadig zou optreden, gaf aan Kari Moedo zestig gulden, en gelastte hem naar Paja-Koemboeh te gaan.

Toen de controleur van Oud-Agam in den nacht van het gevecht alles in het werk stelde, de in het wit gekleede menschen, die zich hadden verzameld, uit elkaar te doen gaan, zei deze bestuursambtenaar ook tot den panghoeloe-kapala van Ilalang: „Spreek die menschen ook rustig toe, en zeg hun: kalm naar huis te gaan”. Het maleische bestuurshoofd antwoordde hierop: „Ik ben bang dat te doen, mijnheer — zij zullen dan zeggen, dat ik bij de kompani behoer”, en hij weigerde beslist die menschen toe te spreken.

De ontslagen bestuurshoofden Datoek Palindih, Datoek Sari Maharadjo en Datoek Toemanggoeng zoomede Kari Moedo, Pandeka Moedo,

l'oeankoe Pintjoeran, Datoek Mangkoedoem en Hadji Amat werden door den controleur voor verbanning voorgedragen.

Telegram no. 19 is afgezonden op Vrijdag 19 Juni; het is niet in de courant opgenomen.

Telegram no. 20 is afgezonden op Vrijdag 19 Juni en opgenomen in de courant van Zaterdag 20 Juni.

Telegram no. 21 is afgezonden op Zaterdag 20 Juni en opgenomen in de courant van Maandag 22 Juni.

In zake het gerucht nopens het gevecht bij Panindjawan, zie nader de telegrammen nos. 23 en 24.

In de slotalinea van dit telegram is onder „allen” te verstaan: alle leden der even te voren vermelde bende.

Telegram no. 22 is afgezonden op Maandag 22 Juni en opgenomen in de courant van Woensdag 24 Juni.

De tweede zinsnede is aan te vullen: Onzerzijds niemand gedeerd.

Voor de zaak Ganting-Kajoe-Toerak: zie het telegram no. 17. De vijf „geestelijken” waren: één kali, één imam, één chatib, één bilal, en één pandito.

Het telegram in zijn geheel is aan te vullen met: De telegraaf was herhaaldelijk verbroken, hetgeen deed vermoeden dat er onbetrouwbaren waren onder het spoorwegpersoneel.

Telegram no. 23 is afgezonden op Woensdag 24 Juni en opgenomen in de courant van Vrijdag 26 Juni.

Het waren de lieden in de moskee die poogden het nagarihoofd aan te vallen.

Onder „Sterkste woeling in Batipoeh-en-Tien-Kota” is te verstaan, dat deze afdeeling grootendeels in dolzinnigen opstand was.

Op 22 Juni werd, wat den *algemeenen* toestand aangaat, gerapporteerd: dat deze „uiterlijk kalmer” was, en dat onzerzijds „overal uiterste waakzaamheid” werd betracht.

Telegram no. 24 is afgezonden op Vrijdag 26 Juni en opgenomen in de courant van Maandag 29 Juni.

Controleur Bastiaans is vóór de aankomst der troepen vermoord. Een berichtgever in het Soerabaiasch Handelsblad deelt in het nummer van laatstgenoemden dag mede: „De controleur Bastiaans was, zooals ik hoorde van personen die hem kennen, een man die goed met de bevolking wist om te gaan. Hij liet door tusschenkomst van het landbouw-departement zaden en planten van den Buitenzorgschen tuin komen, die hij aan de bevolking gaf.”

De verwijzing onder „Afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota” naar „telegram 18 dezer” betreft: het telegram no. 17.

Telegram no. 25 is afgezonden op Zaterdag 27 Juni en opgenomen in de courant van Maandag 29 Juni.

De van Boea medegenomen belastinggelden bedroegen ten rechte: plus minus zes-duizend gulden.

De bij Roembaj neergeschoten hoofdopstandeling Si Rimbah galar Datoek Basar was herkomstig van Padang-Lawas in de laras Soempoer der afdeeling Batipoeh-en-Tien-Kota.

De naar Padang komenden van de boven-gelegen erfpachtsperceelen waren niet *alle* daar gevestigde europeanen, maar „vele”; zij deden het „voor hun eigen veiligheid en die van hun gezin”.

Delft, Augustus 1922.

V A R I A.

Italië in de Middeleeuwen, gedurende duizend jaar (305—1313) een kort historisch overzicht met hoofdtrekken der belangrijke gebeurtenissen en personen in verband met godsdienst, kunst en litteratuur door H. B. Cotterel, M. A. Zutphen, W. J. Thieme & Co.

Dr. P. A. van der Laar heeft dit deel bewerkt en prof. jhr. dr. J. Six schreef er een voorrede voor. Dit werk is geworden een kloek boekdeel met schitterend fraaie illustraties, waarvan de bewerker, zeker niet onnoodig, toelichtende verklaringen geeft.

Het werk, dat zeker in vele handen zal komen en gretig bestudeerd zal worden, is in vijf deelen gesplitst; het eerste deel bevat een historisch overzicht van 305—476; het tweede deel dat van 476—568; het derde deel van 568—800; het vierde deel van 800—1190 en het vijfde deel van 1190—1313. Bij den eigenlijken tekst zijn bij de verschillende deelen afzonderlijke hoofdstukken over belangrijke onderwerpen gevoegd. Zoo bij het eerste deel aantekeningen bij Plaat 9 van de munten (van Constantijn I tot Justinianus); bij deel III Aanteekening over de Byzantijnsche keizers, bij deel IV Aanteekeningen over mozaïeken en beeldende kunst in Zuid-Italië en Sicilië (1050—1200); Aanteekening over Plaat 45 van de munten (van Heraclius tot Hendrik VII); bij deel V. Aanteekening over Dante en Hendrik VII.

Zoo handelend heeft de schrijver voorkomen, dat zijn verhaal onderbroken werd door verhandelingen over kunst en literatuur.

De wereld-aether, door prof. dr. J. D. van der Waals Jr.; Geschiedenis der nieuw-Grieksche letterkunde, door prof. dr. H. C. Hesseling; Wijsbegeerte van den Islam, door prof. dr. T. J. de Boer. Haarlem de Erven T. Bohn.

Weer drie nieuwe deeltjes van de Volksuniversiteits-Bibliotheek, die ons van zeer deskundige hand, populaire beschouwingen over belangrijke onderwerpen brengen. Dat deze boekskens tevens in een aantrekkelijk gewaad gestoken zijn, is een aanbeveling te meer; zij vormen eenmaal in de boekenkast geplaatst, om later nogmaals geraadpleegd te worden, een sieraad daarvan.

Op den drempel vol Geheim, door Ann van Gogh Kaulbach. E. Querido. Amsterdam.

Een boekwerk in twee deelen, waarin hier en daar wel wat al te veel is toegegeven aan het in de nieuwe Nederlandsche literatuur zich openbarend streven om de zaken heel ruw te schetsen.

In dit nieuwste werk van mevrouw van Gogh-Kaulbach wordt ons het leven van een jong meisje geteekend, dat wel onder heel ongunstige omstandigheden staat „op den drempel vol geheim”. Zij is geplaatst tuschen haar moeder en een stiefvader, die tegenover haar in zijn liefkoozingen wel eens te ver gaat. De ware liefde, die het meisje opvat voor een ernstigen jongen man, doet haar ongeschonden over dien drempel geraken.

Behoudens bezwaren, die te opperen zijn, bevat dit werk zeer goed gevoelde en innig geschreven gedeelten.

Solaes, door J. W. de Boer. Rotterdam, W. L. & J. Brusse's Uitgevers Maatschappij.

Een bijzonder boek dat zich gunstig onderscheidt van hetgeen de laatste jaren aan de drukpers werd toevertrouwd om gepubliceerd te worden. Het is een legendarisch verhaal, dat niet overal even goed, even sterk is, maar toch blijken geeft van een bijzondere zeggingskracht en een streven om voor de gedachte het juiste woord, beeld te vinden. De reeds niet onbekende schrijver heeft met dit werk een belofte gegeven.

Het geheim van de Lola, door Willem Le Queux; De Spookstraat, mysterie-roman door Gustave Lerouge; Het geheim van Deep Deen House, door Marie Connor Leighton. Den Haag, N.V. A. W. Segboer's Uitgevers Maatschappij.

Alle drie deze boeken behooren tot de A. W. S.-serie. Het zijn werkjes, waarschijnlijk geschreven in verband met het succes dat de Lord Lister- en Sherlock Holmes-boeken hebben gehad. Ze zijn dan ook wel „griezellig”, maar missen het talent waarmede eerstgenoemde boeken geschreven zijn. Het beste is o.i. nog *De Spookstraat*, de twee andere boeken maken den indruk van maar raak geschreven te zijn, zoodat ze hier en daar als droog zand aan elkaar hangen.

De vertaling heeft daarbij lang niet altijd onberispelijk Nederlandsch geleverd.

E. v. H.

Zonder geweer op jacht, door William J. Long. W. L. & J. Brusse's Uitgevers Maatschappij, Rotterdam.

Een alleraardigst werkje, goed vertaald door Lilia Stoffel en verdienstelijk geïllustreerd door Charles Copeland. De gedachte, die bij het schrijven van dit werkje voorzat wordt heel goed getypeerd door deze karakteriseering van den jager zonder geweer:

„De wildernis zal zich verheugen, ze zal lustig bloeien en zich verheugen, want er komt iets der vriendelijke gezindheid van den Heiligen Franciscus over hem en als hij heengaat, laat hij pijn noch dood noch vrees voor den mensch achter.

De dieren niet bevreesd voor den mensch, die het op hun leven heeft voorzien, de mensch op leering uit bij de dieren, die hij gadeslaat, wier levensgeheimen hij tracht te ontraadselen en wier zeden en gewoonten hij tracht te weten te komen. Terecht zegt de schrijver, dat het leven van een dier oneindig veel merkwaardiger is dan zijn dood.”

Dit boekje kan weer veel er toe bijdragen liefde voor de natuur te wekken.

Kubinke, door Georg Hermann. Amsterdam,
Em. Querido.

Een tragi-comische beschrijving van de lotgevallen van een onbedorven jongen man, die in Berlijn terecht komt, en daar het slachtoffer wordt — hij pleegt zelfmoord — van listen en lagen, waarvan hij het bestaan niet eens vermoedde.

Alice van Nahuys gaf ons de goede vertaling.

Ruize-Rijmen, door Charivarius. Haarlem,
H. D. Tjeenk Willink & Zonen.

De velen, die het journalistieke werk van Charivarius zoozeer waardeeren, en zijn rake kritiek op verschillende voorvallen weten te genieten, zullen gaarne kennis nemen van dezen bundel, waarin alles verzameld werd, wat reeds eerder gebundeld verscheen, en de Rijmen, die verder in de beide Groenen en elders verschenen zijn, al werden zij ook herzien, geschikt en geschikt. De schr. heeft gelijk wanneer hij op voorhand er tegen waarschuwt, dat hij die in dit boekje slechts grapjes zoekt, bedrogen zal uitkomen. Er zit inderdaad hoofdzakelijk ernst in.

De late dorst, door Gerard van Ekeren;
De legende van het Juweel, door P. H.
Ritter Jr.; Het ontstaan van een roman
door Herman Robbers De pop van Elisabeth
Gehrke, door Ellen; Weifeling, door
Marie Schmitz; Amsterdam, Em. Querido.

Dit zijn alle boekjes, die tot de bekende serie kleine werkjes behooren, die de heer Querido uitgeeft. Ze zijn van zeer verschillende waarde, enkele doen denken, dat de auteurs nog wat jeugdwerk hadden liggen en dit nu maar in dezen vorm het licht hebben doen zien. Het beste lijkt ons *De pop van Elisabeth Gehrke* geslaagd.

E. v. H.

Het purperen levenslied, door Edith Werkendam. Em. Querido, Amsterdam.

Als een modern auteur *Het levenslied* gaat zingen, hetzij dan purper of anders gekleurd, dan kan men zich wel voorbereid houden op iets heel pittigs, Edith Werkendam heeft dit levenslied neergelegd in vijf novellen, en daar het motto van dezen bundel is het woord van Rachilde: *Où prenez nous que l'anormal pur ne vaut pas le normal impur, que l'absolu dans la sincérité n'est pas préférable aux hypocrisies, qui ne démontrent que l'impossibilité d'arriver à la vertu par les chemins ordinaires?* kan men zich al er van overtuigd houden, dat de hartstocht hier sterk aan het woord is, zóó dat het geschrevene wel eens pervers aandoet (zie *Huwelijksreis*).

Het purperen levenslied worde alleen gelezen door menschen, die wat van de wereld gezien hebben en hun oordeel zelfstandig kunnen vormen.

E. v. H.

De Nederlandsche Litteratuur na 1880, door Herman Robbers; Pieter Corneliszoon Hooft, door dr. J. Prinsen Jlz.; De Steppe, door Anton Tsjechov. Uitgevers Maatschappij Elsevier, Amsterdam.

Elsevier's Algemeene Bibliotheek bracht ons weer drie nieuwe werkjes, waarvan de titels hier boven zijn afgedrukt. *De Steppe* is vertaald door Annie van Aller. Alle drie deze boekjes zijn het lezen overwaard, al heeft in zekere kringen Herman Robbers', *De Nederlandsche Litteratuur na 1880*, geen volle bevrediging gebracht.

Hektor, door Anna van Gogh-Kaulbach. W. L. en J. Brusse's Uitgevers Mij. Rotterdam.

Een boek voor jonge menschenkinderen, waarin op prettige wijze de geschiedenis van een hond wordt beschreven. Het is aardig geïllustreerd door een aantal penteekeningen.

Het levensmysterie en de Psycho-Analyse (Jenseits des Lustprinzips), door Prof. dr. Sigm. Freud. Em. Querido, Amsterdam.

We hebben den laatsten tijd zooveel over de psychanalyse te hooren gekregen, we hebben kennis gemaakt met rotsvast geloof zoowel als met grooten twijfel op dit gebied, dat 't een goede daad van den uitgever Querido moet worden geacht, een van Freud's werken in onze moedertaal het licht te hebben doen zien.

De verdienstelijke vertaling is van den heer Arie Querido.

Langs den Lijdensweg, roman door Alexej
N. Tolstoj. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon.

„Deze roman vormt het eerste deel van de trilogie „*Langs den Lijdensweg*” die tot onderwerp heeft een tragisch decennium van de Russische geschiedenis. Met de drie Februari-dagen, toen, als in een droom, de byzantijnsche pijler des Rijks begon te wankelen en instortte, en Rusland zag, dat het naakt, behoeftig en vrij was, eindigt het verhaal van het eerste deel.” Dit deelt de schr. ons in zijn „voorwoord” mede.

Het is op advies van prof. dr. N. van Wijk geweest, dat deze roman in het Nederlandsch wordt uitgegeven, hij heeft dus gaarne voldaan aan het verzoek van den uitgever om bij deze uitgave een kort woord ter inleiding te schrijven.

„In 1914 begon de oorlog, aldus eindigt het woord vooraf van prof. Van Wijk. Het leger was voorbereid op oorlog maar niet op een langen oorlog en de „intelligenten” bezaten wel allerlei vaag idealisme, doch daarnaast ontbrak hun het vermogen, om met energie een doel, welk ook na te streven. Er begon een tragische wisselwerking tusschen het meedoogenloos historisch gebeuren en de hulpeloze zwakhpid der menschen. Dit proces, dat den vorm van een ontbindingsproces aannam, schildert ons Tolstoj's roman uitnemend, vooral van het moment af, waar hij, behalve familieroman, ook historische roman wordt. Daardoor is dit boek in staat ons niet alleen aesthetisch genot te verschaffen, doch ook om de jongste geschiedenis van Rusland beter te doen begrijpen.”

Aan dit deskundig oordeel is niets toe te voegen, dan dat dr. M. Huber Noodt voor een uitmuntende vertaling heeft gezorgd.

Recht en Onrecht in Athene's bloei-
tijd, door K. Kuiper. Haarlem, H. D. Tjeenk
Willink & Zoon.

Deze korte studie uit de literaire nalatenschap van dr. Koenraad Kuiper, in leven hoogleraar in de Grieksche taal- en letterkunde te Amsterdam, werd het eerst gepubliceerd in het tijdschrift *Onze Eeuw*.

Zij is nu in boekvorm uitgegeven, en de zoon van wijlen prof. Kuiper schreef er een voorbericht voor, waarin hij er de aandacht op vestigt, dat men in dit werk eenzelfde geest proeft als in de andere werken zijns vaders; hij doet zich in dit boek nog meer haast gevoelen dan in de voorafgaande studies, door een dieptastende synthese.

Deze synthese was den schrijver — hij heeft het zijn zoon dikwijls zelf be-
tuigd — zijn lust, waaraan hij in staat was te voldoen door zijn aanleg, maar niet minder zeker, dank zij een leven van onverdroten arbeid op het gebied der Grieksche oudheid.

En omdat de oude schrijvers, die hij hier over de rechtvaardigheid aan het woord laat komen, hem de jaren door hadden begeleid, omdat hij met elk hunner in nauwe betrekking tredend, telkens opnieuw in verschillende perioden een stuk van zijn leven als het ware had samengeleefd, daarom was hij in staat die menschen aan zijn lezers zóó voor oogen te stellen, alsof hij door persoonlijke omgang hun individualiteit doorgrond had.

En men treft — merkt de schrijver van het voorbericht verder op — dan steeds het streven aan om naast den kunstenaar ook den mensch, de geestelijke en zedelijke persoonlijkheid, te kennen en te doen kennen. Maar ten opzichte van geen sprak dit streven zoo sterk als ten aanzien van Plato, tegenover wien hij was als een leerling, als een toevoorder uit dien tijd zelf, als 't ware

meelevend met het Athene der 4e eeuw en met zijn volle geestelijke energie en al zijn zedelijken ernst zich werpend op de beklemmende vragen, die haar gevallen grootheid aan de besten harer zonen stelde.

Deze kenner van de oudheid, die de beklemmende en onoplosbare vragen van zijn eigen tijd met diepen zedelijken ernst meeleeft, zag eigen vragen en verlangens weerspiegeld in de hooge idealen en schrijnende werkelijkheid van het Grieksch verleden.

De wereld van den dans, door J. W. F. Werumeus Buning. Em. Querido, Amsterdam.

De schrijver deelt ons in de inleiding mede, dat het doel van dit boek voor eerst niet is om een geschiedenis van den dans te geven. Hij acht het trouwens te bezien staan of dit ooit in bevredigende mate mogelijk zal zijn, zoolang de dans zich niet vast laat leggen, als de muziek, in een algemeen aangenomen schrift. Wel geeft hij toe, dat den dans beschrijvende men toch tot de historie komt, maar het is niet zoozeer de exacte historie van den dans als wel die van den mensch, van de menschheid, die zich in den dans uit. De schrijver heeft in verband met deze zienswijze de meeste ruimte gekozen voor de oorspronkelijkste dansvormen en de nieuwste; ten aanzien van wat daartusschen ligt moest volstaan worden met een reeks aantekeningen tot eenig behoud van verband en begrip. Gezelschapsdans en volksdans kondenslechts terloops ter sprake komen. Zoo komt de schrijver dan er toe het doel van dit boek te omschrijven als volgt: voornamelijk een inzicht te geven in de ontwikkeling der moderne danskunst, door de begrippen, die haar drijven en de dansers die haar dansen, naar voren te brengen.

Zoo is ontstaan een belangwekkend werk, dat daarenboven in zijn fraaie illustraties verschillende dansen nog meer tot den belangstellenden lezer doet spreken.

De Vakvereeniging, een beknopte beschouwing van haar werk en geschiedenis, door Henri Polak. Uitgevers Maatschappij „Elsevier”, Amsterdam.

Hoewel, de schrijver merkt het zelf op, er niet bepaald behoefte bestaat aan nog een verhandeling over de vakvereeniging, was er zeker nog wel een plaats voor een werkje, dat in beknopten vorm de vakbeweging schetst, zoodat het niet noodig is voor den belangstellende, die een volledig overzicht daarvan wil hebben, een aantal werken te bestudeeren.

Het schrijven van een dergelijk werkje was de heer H. Polak zeker wel toevertrouwd. Hij heeft ons dan ook verrijkt met een klein boekske, dat vlot geschreven zich aangenaam laat lezen en ons duidelijk maakt hoe het ontstaan en de groei van de vakvereeniging een mooi stuk beschavingsgeschiedenis beteekent.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT. EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 15 Januari 1923.

INHOUD

Vertrouwelijke voorlichting. — De brief van den regeeringsgemachtigde. — Bewaking van de schatkist. — Uit den koers. — De waarschuwing. — Leger en politie. — De belastingen in Nederlandsch-Indië. — De belastingen in Indië. — Volkscrediet. — Malabar-radio. — De toekomst in de Indische cultures van in Holland opgeleid personeel. — Een waarschuwend woord tegen het inkrimpingssysteem voor rubber. — Een hongerziekte op Java. — De Commandant der Zeemacht in Nederlandsch-Indië. — Pan Pacific en conferentie. — De positie der leden van de rechterlijke macht. — Hollandsche schoolgelden voor Indische ouders. — De heer Koch aan het woord. — Duitschers in Nederlandsch-Indië.

Vertrouwelijke voorlichting. De Volksraadstelegrammen vermelden heden, aldus *De Loc.* van 15 November, hoe de regeering haar gemachtigde, mr. Schrieke, persoonlijk verantwoordelijk heeft gesteld voor den brief aan het *Soc. Hbl.* waarin werd medegedeeld dat over den regent van Serang een minder gunstig rapport is uitgebracht.

De zaak zat zoo. Een medewerker van genoemd blad had het opgenomen voor enkele vooraanstaande figuren in de Inlandsche wereld, aan wier waardigheid en verdiensten hij vond dat van hoogerhand werd tekort gedaan. Mr. Schrieke schreef nu aan den hoofdredacteur van dat blad een brief, waarin hij een rechtzetting gaf van door hem in dat artikel onjuist geachte feiten. De brief eindigde aldus:

„Ik twijfel niet, of u zult in het voorafgaande aanleiding vinden, de bedoelde feiten alsnog in een door u passend geoordeelden vorm recht te zetten”.

Wij kunnen hieruit niet anders lezen dan dat de brief zelf, zooals mr. Schrieke ook in den Volksraad heeft meegedeeld, niet voor openbaarmaking was bedoeld. Den hoofdredacteur werd rechtzetting gevraagd, d. w. z. den hoofdredacteur werd gevraagd zelfstandig nadere mededeelingen over de gewraakte zaken te plaatsen in een door hem „passend” te achten vorm, en mr. Schrieke heeft daarbij waarschijnlijk gedacht aan de gebruikelijke wending „men deelt ons van goederhand mede” of iets dergelijks, zeker niet verwachtende dat afdrukking van den klaarblijkelijk vertrouwelijk bedoelden brief den „passenden” vorm zou worden geacht.

De onkiesheid, althans onjuistheid, der publicatie heeft echter achteraf haar nut gehad. De ambtenaar, wiens naam langs dezen weg in opspraak werd gebracht, heeft nu gelegenheid gehad redres te zoeken en zijn rehabilitatie is niet uitgebleven. Terwijl de brieveschrijver zich publiek te verantwoorden kreeg.

Zoo keert ondoordachte vertrouwelijkheid zich wel eens in 't eind tegen hem, die zichzelf gedekt had willen houden.

Ons lijkt in 't algemeen deze vorm van semi-officeele voorlichting ten zeerste te veroordeelen.

Het best, en het zuiverst, geschiedt de tegenspraak van een dagbladbericht van regeeringswege in zoodanigen vorm, dat de herkomst er duidelijk uit blijkt.

De regeering, wetend zelve verantwoordelijk voor haar inlichting te zijn, zal zich wel hoeden voor een onvoorzichtigheid, waardoor noodeloos een besturend ambtenaar wordt gekwetst. Den ambtenaar zal zij zeker niet publiek in discredit brengen louter op een eenzijdig rapport, terwijl het beslissend onderzoek — het bleek uit mr. Schrieke's brief — nog niet eens in gesloten.

Het is altijd de fout der semi-officieele „vertrouwelijke voorlichting” aan de pers, dat regeering noch redactie er verantwoordelijk voor staat.

* * *

De brief van den regeeringsgemachtigde. Het *Bat. Nbl.* oordeelde naar aanleiding van de zitting van den Volksraad, waarin de Regeering mededeelde niet van dien brief geweten te hebben, over het geval van den brief van mr. Schrieke aan het *Soer. Hbl.* aldus:

Men kan het slechts waardeeren, dat van regeeringszijde tegen onjuiste mededeelingen omtrent haar politieke gedragslijn wordt opgekomen. Maar juist om die waardeering kan men de thans gevolgde wijze, waarop en den vorm waarin de tegenspraak gegeven werd, slechts betreuren.

De in dien brief verwerkte gegevens dragen uit hun aard een zeer vertrouwelijk karakter. De subtiele verhouding tusschen de regeering en de volkshoofden is steeds — terecht — een beletsel geweest om aan de bezwaren, tegen regenten gerezen, openbaarheid te geven. Met volkomen voorbijzien echter van dit oude, beproefde standpunt, wordt in het schrijven zonder eenige terughouding de sluier opgelicht over binnenskamersche regeeringshandelingen, ter rechtzetting enkel van anonieme, onbewezen, beschuldigingen; — en alsof dit niet genoeg ware, wordt den volke kond gedaan, dat tegen een der meest vooraanstaande regenten een ongunstig rapport punt van onderzoek uitmaakt....

De vraag schijnt overbodig, of deze ongelukkige briefwisseling met medeweten der regeering is geschied. Het ongelooflijke zou waar worden, indien de regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken zijn brief buiten voorkennis der regeering blijkt te hebben geschreven; en dan nog buiten het zegel van geheimhouding.

Hier kan daarom slechts sprake zijn van een ernstigen misstap, waarvoor geen andere verontschuldiging is te vinden dan dat de regeering, in een onberaden oogenblik, zich mede heeft laten voeren op een verkeerden weg, waarop slechts verkeerd inzicht en gebrek aan ervaring konden voeren.

Waarbij dan het *Soer. Hbl.* een goede gelegenheid heeft laten voorbijgaan om, door een gepaster gebruik van den brief — die beter ongeschreven ware gebleven — den misstap althans buiten publiek domein te houden.

* * *

Bewaking van de schatkist. In het *Bat. Nbl.* komen een tweetal artikelen onder dit opschrift voor. Hier volgt de uitvoerige conclusie waartoe de schrijver kwam:

De lezer zal zich met verwondering afvragen hoe het toch mogelijk is, dat boven de begrooting en *buiten de Regeering om*, al die tientallen millioenen worden uitgegeven. Is er dan geen orgaan, dat deze overschrijding van uitgaven tijdig aan het licht brengt? Kan uit de positie van de schatkist niet tijdig worden opgemaakt, dat er aanzienlijke sommen boven de begrootings-ramingen worden uitgegeven?

En als — wat bijna onmogelijk zou schijnen — op al die vragen een ontkenkend antwoord moet worden gegeven, — welke voorzieningen heeft de Regeering dan thans, in verband met zoo aanzienlijke overschrijdingen van 1919 en nog meer van 1920, genomen?

Uit de in het eerste deel van dit artikel bedoelde van regeeringswege „*Mededeelingen omtrent eenige onderwerpen van algemeen belang*” kan een antwoord op al die vragen worden geput.

Wij lezen daar, dat in Juli 1921 de directeur van Financiën de Regeering rapporteerde, dat hij uit het verloop van de kasmiddelen, beschouwd in verband met de begrootingscijfers voor 1921, moest afleiden, dat de vlottende schuld aan het einde van het eerste halfjaar *f* 14.000.000 meer bedroeg dan ze volgens de raming zou zijn. De kaspositie wees dus — zij het blijkens de thans bekende cijfers zeer onvoldoende — op overschrijding van de raming.

Als gevolg van die mededeelingen van den directeur van Financiën werd er — zoo lezen wij verder — „van de departementschefs en van den adviseur voor de decentralisatie een overzicht gevraagd van het verloop van alle uitgaven en inkomsten over het 1ste halfjaar 1921, zulks voor zoover het tweede hoofdstuk der begrooting betreft.”

„De samenstelling van deze overzichten bleek voor verschillende departementen groote moeilijkheden en bezwaren mee te brengen en — mede in verband met den tijd welke de cijfers in den gang der administratie behoeven om van de peripherie naar het centrum te komen — in het gunstige geval eerst na verloop van eenige maanden tot in alle details mogelijk te zijn”

„Daardoor kwamen deze gegevens, die overigens uitwezen dat ook voor 1921 nog op eene aanzienlijke overschrijding moest worden gerekend, later binnen dan wenschelijk was.”

Uit een en ander blijkt voldoende, dat er geen sprake is van *een ook maar eenigszins behoorlijke bewaking van de schatkist*, een onmisbare voorwaarde o. i. van een deugdelijk financieel beheer.”

Hoofdzakelijk is dit het gevolg van de omslachtige en tijdroovende administratie verbonden aan de bestaande wijze van begrootingsboekhouding en het repressief toezicht (veel te laat uitgeoefend om ooit effectief te kunnen zijn) van de Rekenkamer.

Hervorming is derhalve broodnoodig.

De Regeering zag de noodzakelijkheid van deze hervorming reeds het vorige jaar in en kondigde bij monde van den directeur der Financiën in de vorige najaarszitting van den Volksraad eenige maatregelen aan, o. a. de instelling van een financiële statistiek. Het wezen daarvan wordt in de *Mededeelingen* geteekend als een boekhouding voornamelijk op nog niet geverifieerde cijfers berustende, en staande naast de algemeene begrootingsboekhouding, welke laatste door haar eisch van juistheid en nauwkeurigheid in het bestaande stelsel niet anders dan langzaam kan werken en in het algemeen eindcijfers geeft op het oogenblik, dat deze voor het bepalen van den koers der financiële politiek en voor het waken tegen overschrijdingen, onmisbaar zijn.

Ongetwijfeld zal de instelling van zulk een „financiële statistiek” verbetering brengen. In welk stadium van voorbereiding zij verkeert is nog naar buiten toe niet gebleken.

Evenwel, wijl het vigeerend budgetrecht mede brengt, dat h.t.l. met de samenstelling van de begrootingsontwerpen reeds wordt aangevangen ongeveer een jaar voor de begrooting zelve in werking treedt, en ook wijl de raming van 's lands inkomsten de eerstvolgende jaren in verband met de malaise nog weinig betrouwbaar kan zijn, schijnt het ons voor de goede bewaking van de schatkist onmisbaar den directeur van Financiën, op wien uit hoofde van zijn ambt het toezicht op 's Lands geldmiddelen berust, te betrekken in de besteding van gelden door andere departementen dan het zijne.

Daartoe zou kunnen worden voorgeschreven, — op soortgelijke wijze geschiedt zulks in de Angelsaksische landen — dat de andere departementshoofden niet overgaan tot de uitvoering van maatregelen, ook al zijn de geldelijke gevolgen van die maatregelen door den budgetwetgever goedgekeurd, alvorens de directeur van Financiën heeft te kennen gegeven dat uithoofde van den toestand van 's Lands schatkist daar niet van afgezien behoeft te worden.

Bij meeningsverschil zal uiteraard de Gouverneur-Generaal — de directeuren toch beheeren de verschillende takken van algemeen burgerlijk bestuur slechts onder zijn bevelen en oppertoezicht — een beslissing dienen te nemen.

En indie dan ook de ramingen met meer zorg, nauwgezetheid en verantwoordelijkheidsgevoel zullen geschieden, zullen betere financiële verhoudingen mogelijk worden gemaakt en de schatkist behoed worden voor financiële tegenslagen als de drie laatste regularisatievoorstellen hebben uitgewezen.

* * *

Uit den koers. Wij nemen de volgende driestar uit het *Bat. Nbl.* in extenso over:

Het smerig bedrijf, door een ongenoemd ambtenaar in de *Indische Ct.* bedreven en door ons signaleerd in onze artikelen *Misleiding* en *Erger dan Misleiding* heeft voortzetting gevonden in . . . den Volksraad.

Men herinnere zich even de zaak: Aan de hand van een briefwisseling tusschen de Regeering en den minister van koloniën stelde een berichtgever der *Indische Ct.* een overzicht samen van de maatregelen met betrekking tot intrekking van den duurtetoelag. Hoewel uit de briefwisseling duidelijk het tegendeel bleek, werd in het overzicht de indruk gewekt, dat de Regeering, in tegenspraak met zichzelf, in strijd met vroegere belofte handelde; zelfs ontzag de samensteller van het overzicht zich niet uit een in de briefwisseling volledig weergegeven telegram van den landvoogd aan den minister één zinsnede te lichten en daaraan, door toevoeging van eenige woorden, een beteekenis te geven vierkant staande tegenover de waarheid, — welke vervalsching ten doel had de rechtstreeksche beschuldiging tegen de Regeering, dat zij in strijd met het advies van al haar adviseurs handelde. Een beschuldiging, dadelijk door het V. V. L. zonder nader onderzoek overgenomen en verder verbreid. Zoowel de *Indische Ct.* als het V. V. L. trachtten na de ontmaskering met allerlei drogredenen te ontkomen aan den plicht tot herroeping der beschuldiging; toen dat niet langer ging, sprak de *Indische Ct.* van een „misverstand”, terwijl het V. V. L. het na bespreking in den raad van gedelegeerden niet verder wist te brengen dan een slinksche erkenning van een fout te hebben begaan.

Dit zijn de bekende *feiten*, zooal ze reeds weken geleden aan het licht zijn getreden.

Wie meenen mocht dat deze feiten in den Volksraad afkeuring zouden vinden, althans bij de ambtelijke leden, slaat het college te hoog aan. Insteede van een woord van afkeuring vindt men in het op den 24en November afgesloten afdelings-verslag over de aanvullings-begroeting het volgende:

§ 4. Rechtspositie van ambtenaren. Met klem werd aangedrongen op een spoedige totstandkoming van een regeling der rechtspositie van ambtenaren, zoo al niet in vollen omvang dan toch van die punten, die het meest urgent en voor dadelijke regeling vatbaar zijn; gedacht werd o.a. aan de administratieve rechtspraak. De urgentie was, volgens enkele leden, wederom aangetoond door de overplaatsing van den heer Creveld, welke, naar verluidt, het gevolg zou zijn van uitlatingen over zijn dienst, en door het verbod aan den heer Coens naar aanleiding van het schrijven van artikelen in *De Taak*. Deze leden zouden

gaarne omtrent de ware toedracht van beide zaken worden ingelicht en van de Regeering vernemen, of zij inderdaad van oordeel is, dat een ambtenaar niet vrij is zich buiten zijn dienst over dien dienst uit te laten. Indien de Regeering een dergelijke opvatting huldigt, wekte het te meer verwondering, dat zij zich niet gekant heeft tegen het feit dat andere hooge ambtenaren, in verschillende dagbladen schrijven, o.m. werd gedacht aan de in het *Bat. Nbl.* tegen de ambtenaren verschenen Hetze-artikelen: „misleiding” en „Erger dan misleiding”, welke — naar verluidt — afkomstig zouden zijn van den Regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken.

Aldus wordt het weezinwekkend bedrijf in stede afgekeurd, rustig voortgezet. Want terwijl de waarheid reeds eenige weken — neen, van den aanvang af — voor ieder *verijk* man vast stond, — terwijl die waarheid bovendien voor ieder Volksraadlid gemakkelijk te achterhalen viel, — terwijl in casu ernstige vraagstukken als de goede trouw, de verhouding tusschen Regeering en ambtenaren, de hoogheid van het Gezag, de mentaliteit der ambtenaren versus het gouvernement de aandacht vroegen weet men het achter de beschermende muren der afdelingen van den Volksraad niet verder te brengen dan de herhaling eener om haar smerigheid onweersproken gelaten beschuldiging van de *Indische Ct.*, dat ons doel geweest zou zijn een *Hetze* tegen de ambtenaren en dat onze pen bestuurd zou zijn door den regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken.

Wij zullen geen poging doen om deze beschuldiging te ontzenuwen; evenmin als wij de aan het woord geweest zijnde Volksraadleden zullen vragen zich te demasqueeren. Men beantwoordt een dergelijke *leugen*, vooral om de plaats en de manier waarop zij gelanceerd is, slechts met een schouder-ophalen. Wanneer er in den Volksraad leden zijn die zich tot vergaarbak van allerlei vuil maken, zij dat genoeg hun gegund.

Maar beangstigend is de vraag welke zich aan dit bedrijf vastknoot: tot hoever beneden peil de mentaliteit onder een deel der ambtenaren wel gedaald moet zijn, dat een dergelijke scherpe afschaduwning in den Volksraad mogelijk kan zijn.

* * *

De waarschuwing. G. Q. G. waarschuwt in de *Java Bode* tegen al te ruwe bezuiniging of het leger en zijn behoeften. Hij eindigt:

De regeering, die tot plicht heeft een weermacht te onderhouden, welke tot taak heeft deze gewesten te beschermen tegen diverse aanrandingen, waarvoor in de eerste plaats kracht wordt gevraagd, geen *nummerieke*, maar wel *innerlijke* kracht, die Regeering heeft den last gegeven om, niet alleen dat leger het meest noodige te onthouden, maar het van bestaande levensvoorwaarden te ontdoen, dat leger te ontwrichten: het heeft thans geen of weinig waarde meer.

Het geeft allemaal niets zoolang er geen moeilijkheden te verwachten zijn. Maar wanneer moet dat gevaar als nabij te beschouwen zijn? Is het verantwoord, Indië dermate weerloozter te maken? Zijn de politieke verhoudingen van dien aard, dat een regeering het hoofd gerust neer kan leggen?

Het belastingbetalende publiek wenscht terecht versobering van de staats-huishouding, welnu, het gaat die richting uit, gelukkig, maar met een *onzeker bestaan* want het *verdedigings-instrument is buiten werking gesteld* en zal niet *voldoen* aan de verwachtingen, die men redelijkerwijze aan dat instrument mag stellen.

Echter, dit houde men goed voor oogen, *zonder schuld van dat leger; dat wilde wel anders.*

Men wil bezuinigen: welaan, men zij ernstig gewaarschuwd!

* * *

Leger en politie. In het *Vrijz. Weekblad* bespreekt „Econoom” het plan om door productiever aanwending van het leger te geraken tot algeheele opheffing dan wel tot belangrijke inkrimping van de gewapende politie. Na eenige sprekende cijfers te hebben geproduceerd, betoogt hij:

De hier vermelde gegevens zijn zóó sprekend, dat het „produceeren” van meer cijfers overbodig voorkomt.

Men zal mij kunnen tegenwerpen, dat een brigade infanterie op Java waarschijnlijk minder zal kosten dan in de buitengewesten. Accoord! doch volgt daar dan niet uit, dat bij aanwending in de buitengewesten, die dan duurder wordende Java-brigade gaat bijdragen tot *verzwaring* van de staatshuishouding?

En indien dat verschil in kosten nu eens meer bedraagt dan de jaarlijksche uitgaven voor eene gewapende politie-brigade — hetgeen onwaarschijnlijk *lijkt*, doch zulks inderdaad *niet* is — rijst de vraag, wat dan, behoudens eene verzwakking van het Java-leger, van de zoo aangeprezen bezuiniging terecht zal komen.

Resumerende zal — zonder de veiligheid van het staatsgezag in enig deel van den Archipel in gevaar te brengen — slechts *reële* bezuiniging, en wel in belangrijke mate zijn te verkrijgen, indien:

1e. niet wordt afgeweken van de tot dusver gevolgde gedragslijn inzake de voorziening van politiemiddelen in de buitengewesten,

2e. de thans aldaar geregelde troepen op de hiervoren aangegeven wijze productief worden aangewend,

3e. de door den onder 2 bedoelden maatregel overbodig geworden gewapende politie buiten dienst wordt gesteld en

4e. de infanterie op Java wordt teruggebracht tot de minimum-sterkte, benodigd voor de defensie en aanvulling van de in de buitengewesten gelegerde troepen.

* * *

De belastingen in Nederlandsch-Indië. Het *Alg. Hbl.* schrijft:

Het is eigenaardig, dat de kwestie van de belastingpolitiek, die thans, mede in verband met de plannen inzake de aardolie-belasting, ten opzichte van onze Oost, zoo sterk de aandacht trekt, ook in de Straits Settlements aan de orde van den dag is. Ook daar hoort men de bewering, dat de belastingen zoo drukkend zijn, dat het kapitaal het land wordt uitgedreven. In een met de jongste mail ontvangen nummer van *The Straits Budget* vinden wij echter een beschouwing, waarin er op wordt gewezen, dat hiervoor, wat de Straits betreft, geen vrees behoeft te worden gekoesterd, omdat de belastingen in Nederlandsch-Indië veel hooger zijn dan in de Straits. Erg plezierig is dit niet voor onze Oost. Het genoemde blad wijst er op, dat de inkomstenbelasting in de Straits eerst aanvangt bij inkomsten van \$ 7.000, terwijl in Nederlandsch-Indië reeds inkomstenbelasting wordt geheven van inkomsten van minder dan \$ 100 per jaar.

Ook in Britsch-Indië zijn de belastingen veel hooger dan in de Straits. Het hoogste percentage is er meer dan 13%. Iemand met een inkomen van \$ 100 per maand betaalt er reeds 12½% belasting. Voor bedragen boven \$ 17.000 moet bovendien een supertax van 25% worden betaald. Vennootschappen betalen er 8½%, maar bij een inkomen van meer dan \$ 3000 wordt over het meerdere 15% berekend. In de Straits bedraagt het maximum 4%, zoodat de handelaars er noch naar Britsch-Indië noch naar Nederlandsch-Indië zullen uitwijken om aan de belastingen te ontkomen.

Bovendien worden zoowel in Britsch- als in Nederlandsch-Indië invoerrechten geheven; op katoen bijv. in Britsch-Indië 11 en in Nederlandsch-Indië 12½%. De Straits heffen daarentegen in het geheel geen invoerrechten.

Wij teekenen hierbij aan, dat de bronnen van inkomsten der Straits Settlements in hoofdzaak de volgende zijn: vergunningen, accijnzen (2.001.918 pd. st. op een totaalbedrag aan inkomsten van 3.979.321 in 1919); post en telegrafie; boeten; huren van goud-eigendommen; interest; grondverkoop (526.547 pd. st.) rente (160.376).

Voorts worden accijnzen geheven van petroleum en tabak.

Het is van belang in het licht van deze lage belastingen in de aangrenzende Straits Settlements nog eens te wijzen op een passage in de Memorie van Antwoord in de Indische begrooting, waarin de Minister van Koloniën het volgende schrijft:

„Ten slotte deelt de ondergeteekende de zienswijze, dat het uitheemsch kapitaal voor de economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië niet kan worden gemist en alles vermeden moet worden wat tot een kapitaalvlucht of tot een afzijdig houden van het uitheemsche kapitaal in de toekomst zou kunnen leiden. Wanneer echter de leden, die deze meening uitspraken, daarmede te kennen willen geven, dat er gevaar bestaat, dat de gevolgde belastingpolitiek tot het een of tot het ander gevolg zou kunnen leiden, kan hij die meening niet beamen. De stelling, dat de vlucht of afzijdigheid van het uitheemsch kapitaal in groote mate wordt bepaald door de algemeene voorwaarden, waaronder het kapitaal in de naburige tropische landen werkt, kan de ondergeteekende onderschrijven. Nochtans mag niet uit het oog worden verloren, dat daarbij dan ook inderdaad alle voorwaarden en niet alleen het percentage van een bepaalde belasting in aanmerking behooren te worden genomen.”

Uit het bovenstaande blijkt, dat ook, als men aan deze voorwaarden voldoet, de positie voor onze Oost ongunstig afsteekt bij de Straits, met hun zooveel lagere belastingen en hun afwezigheid van invoerrechten.

* * *

De belastingen in Indië. Men schrijft aan het Persbureau *Aneta* uit Industriële kringen:

De *Ind. Ct.* meldde, dat het lang uitblijven van de inkomstenbelasting veroorzaakt wordt door het feit, dat de Regeering behalve 20 pCt. gemeentepcenten, overweegt extra 30 pCt. opcenten te heffen ten behoeve van het land. Dit bericht, dat dus zou doen veronderstellen, dat totaal 50 pCt. opcenten op de inkomstenbelasting zouden worden gelegd, is in dezen vorm zeker onjuist. Immers, tot heffing der inkomstenbelasting kan slechts worden overgegaan na uitvaardiging der betreffende ordonnantie, die weer op de goedkeuring door de wetgevende macht in het moederland van de middelenwet moet steunen. Indische begrooting en Middelenwet-1922 zijn door de Eerste Kamer in de eerste dagen van April goedgekeurd en kunnen dus nauwelijks in Indië zijn aangekomen. Daarin nu is voor 1922 opgenomen een heffing van 20 opcenten voor rechtspersonen (die gedeeltelijk voor uitkeeringen aan gemeenten worden aangewend) en van 30 opcenten voor natuurlijke personen. Wat iets geheel anders is dan een heffing van 50 opcenten over de geheele linie, waarvan bij de thans in te vorderen inkomstenbelasting geen sprake kan zijn, ook al omdat de Staten-Generaal haar daartoe moesten hebben goedgekeurd.

Dat voorzichtigheid bij het beoordeelen van dergelijke berichten is geboden, bleek ook uit de mededeeling van het *Soer. Hbl.* als zou de door den Minister van Koloniën in de Eerste Kamer toegezegde opheffing uitvoerrecht petroleum met ingang van 1923 worden gecompenseerd door een verzwaren van de door de productenbelastingen reeds op de suiker gelegde lasten. Nu is door den Minister zelf reeds aangegeven, dat het af te schaffen uitvoerrecht petroleum ev. zal worden vervangen door een raffinagebelasting, bedoeld als tijdelijk

correctief op de extra-winstbelasting en daarmee te verrekenen. Doch ten opzichte van eventueele verlenging van de aanvankelijk voor 1920, 1921 en 1922 bedoelde productenbelastingen ook in 1923, verklaarde de Minister nog, eveneens in Eerste Kamer:

„Voor het doel van deze beschouwingen heeft men zich dus voornamelijk bezig te houden met caoutchouc, kina en aardolie, en wat nu de eerste beiden aangaat, heeft men dan nog uitsluitend te doen met tijdelijke belastingen, analoog aan de voor den tijd van drie jaar ingestelde productenbelastingen voor suiker, tabak, koffie en thee. Alle deze heffingen hebben geen andere beteekenis, dan die van tijdelijke correctieven op de extra-winstbelasting en worden daarom met die belasting verrekend. Wanneer geen voorstellen tot verlenging van den termijn bij de Staten-Generaal worden voorgebracht — dit houde men wel in het oog — zullen zij, naar de bedoeling van de instelling, met het einde van dit jaar of met den oogst van dit jaar verdwijnen”.

Het alarmeerend bericht van het *Soer. Hbl.* kon dan ook ter bevoegder plaatse geheel worden tegengesproken.

* * *

Volkscrediet. In het orgaan voor het Volkscredietwezen, een uitgave der Centrale Kas, geeft de heer Fruin, waarnemend adviseur voor het Volkscredietwezen een schets voor eene noodzakelijk gebleken vereeniging van alle Volkscredietinstellingen in Indië tot één organisch geheel.

De heer Fruin komt te dien aanzien tot de volgende conclusiën:

De loop der gebeurtenissen heeft er toe geleid dat de volkscredietinstellingen in stede van tot een organisme te zijn samengegroeid, het onderling verband steeds meer hebben verloren.

Een gezond Volkscredietwezen behoort een organisch, in zijn deelen samenwerkend geheel te zijn.

Slechts wettelijke regelingen kunnen van het Volkscredietwezen een krachtige organisatie maken.

Die wettelijke regelingen behooren te bestaan uit:

a. de bij koninklijk besluit vastgestelde statuten der Centrale Kas en de daarop gebaseerde reglementen.

b. door de hoofden van gewestelijk bestuur uitgevaardigde reglementen op het beheer der dorpscredietinstellingen.

c. een alsnog vast te stellen algemeene verordening op de volksbanken.

De in die wettelijke regelingen vastgelegde organisatie van het Volkscredietwezen behoort te omvatten:

a. concentratie van overtollige middelen.

b. eenheid van contrôle.

c. een algemeen toezicht, door het algemeen belang van het Volkscredietwezen vertegenwoordigende organen.

De hiervoor ontworpen regeling kan genoemde drie desiderata verwezenlijken wat de volksbanken betreft. Zij zijn ten aanzien der dorpscredietinstellingen reeds thans hoofdzakelijk tot stand gebracht, daar eenheid van contrôle en toezicht door den dienst voor het Volkscredietwezen worden verzekerd.

De concentratie van geldmiddelen zal door de ontworpen regeling een feit worden voor het geheele Volkscredietwezen, daar de dorpscredietinstellingen reeds thans haar middelen bij de volksbanken beleggen. Vastlegging hiervan in de gewestelijke reglementen is noodig.

Contrôle en algemeen toezicht zullen echter ook na het totstandkomen van bedoelde regeling afzonderlijk blijven gevoerd voor de volksbanken enerzijds, de dorpscredietinstellingen anderzijds, zonder onderling verband.

Doër de benoeming van den adviseur voor het Volkscredietwezen tot voorzitter van de commissie van toezicht en bijstand der Centrale Kas en van den Raad voor het Volkscredietwezen kan daarin eenige verbetering worden gebracht.

Desondanks blijft de zoo noodige samenwerking tusschen de twee organen van contrôle en algemeen toezicht grootendeels afhankelijk van de persoonlijke verhouding tusschen den adviseur voor het Volkscredietwezen en den directeur der Centrale Kas.

Een hechte organisatie van het Volkscredietwezen eischt dat de organen van contrôle en algemeen toezicht in hoogste instantie voor dorpscrediet-instellingen en volksbanken dezelfde zijn.

De daartoe strekkende reorganisatievoorstellen van den heer Boeke zijn door de regeering in verband met de bestuurshervorming gedeponneerd.

Zoodra de uitwerking der bestuurs-hervormingsplannen voldoende zal zijn gevorderd om den invloed daarvan op het volkscredietwezen te kunnen beoordeelen, zal opnieuw de mogelijkheid onder de oogen moeten worden gezien, om verband te leggen tusschen contrôle en algemeen toezicht op de dorpscrediet-instellingen en die op de volksbanken.

* * *

Malabar-radio. De *Loc.* is over dezen nieuwen dienst, bijzonder tevreden; andere bladen zijn er echter minder geestdriftig over gestemd. De *Loc.* schrijft dan:

Ons oordeel over dezen voor Indië nieuwen dienst luidt dan ook heel anders (dan dat van het *Bat. Hbl.*) en wij willen daarvan straks nader rekenschap geven door met de feiten aan te toonen hoezeer deze dienst zoowel door snelheid als volledigheid superieur valt te achten. Zoowel in verscheidenheid als in gehalte heeft reeds nu de Malabar-dienst onze verwachtingen dienaangaande overtroffen en nu zoowel Fransche, Engelsche als Duitsche stations dagelijks met hun berichten ons bereiken, wordt het ons meer dan ooit duidelijk hoe onvoldoende Indië langs telegrafischen weg tot dusverre werd voorgelicht.

Een oordeel, dat ons ook reeds van tal van zijden, in 't bijzonder uit de kringen van handel en bedrijf, bereikte, waar men met blijde verbazing ons verzekerde hoe prettig het aandeel weder dagelijks op de hoogte te worden gehouden omtrent landen, die tengevolge van de eenzijdige herkomst der bestaande diensten, wel leken geen politieke geschiedenis te hebben.

Trouwens, ook technisch mag de dienst er wezen, en wat de verminkingen betreft, waarvan door den chef van den P. T. T.-dienst aanvankelijk werd gevreesd, dat ze den gouvernements-radiodienst in discredit zouden brengen, dezen zijn bij een nu welhaast veertiendaagsche praktijk uiterst gering gebleken, en we mogen tot dusver zeggen, dat de dienst een reclame vormt voor de vlotte en zuivere wijze, waarop Malabar-radio berichten, op duizenden mijlen afstands uitgesend, vermag op te nemen.

* * *

De toekomst in de Indische cultures van in Holland opgeleid personeel. In laatstelijk verschenen artikelen, die de heerschende werkloosheid in Indië tot onderwerp hebben, werd opnieuw getracht een indruk te vestigen alsof uitzending van nieuw personeel in de heerschende omstandigheden niet gewenscht is, en alsof het van jongelui, die, in het bezit van verworven diploma's, een toekomst in de cultures willen beginnen, een waagstuk mag heeten, dat kwalijk kan slagen. De sociaal-economische kroniek van Nederlandsch-Indië, in het laatste nummer van het *Maandblad van het Centraal Bureau voor de Statistiek* verschenen, doet

zien, dat het aantal werklozen van ult. Januari tot ult. Augustus is toegenomen van 488 tot 532. Deze overigens niet schrikwekkende toeneming in getal stelt echter het vraagstuk niet op de juiste wijze. Daarbij toch wordt verzuimd in de eerste plaats deze vraag onder de oogen te zien of Nederlandsch-Indië thans nog behoefte heeft aan nieuwe werkkrachten, ondanks een heerschende zekere werkloosheid, welke laatste slechts een einde maakt aan het begrip, dat in Indië nog altijd voor *ieder* werk is te vinden. Een voorbeeld hoe onjuist het is beide vragen te verwarren, geeft thans de suikerindustrie.

Het Archief voor de Suikerindustrie in Nederlandsch-Indië, staande onder redactie van het proefstation te Pasoeroean, berekende, dat de suikercultuur arbeid verschaft aan ca. 4000 Europeesche geëmployeerden, in dat corps worden arbeidskrachten van allerlei opleiding aangetroffen; landbouwkundigen van de Landbouw Hoogeschool te Wageningen en ingenieurs uit Delft werken samen met hen, die zelfs geen enkel diploma bezitten of uitsluitend het klein-ambtenaarsexamen deden. Van deze 4000 suikergeëmployeerden is 76 % van Indië afkomstig, slechts 24 % komt uit Holland. Men mag aannemen, dat gemiddeld deze laatsten een betere opleiding ontvangen dan het van Java afkomstig personeel, tengevolge ook van de onderwijsinrichtingen hier te lande. Het van Java afkomstige personeel kan den wetenschappelijken voorsprong der geïmporteerde werkkrachten in den aanvang teniet doen door grooter kennis van land en volk en vooral van de taal. Voor de promotie en het definitief slagen der carrière is en blijft het bezit van bepaalde kundigheden en misschien nog meer de mogelijkheid om zich bepaalde kundigheden te kunnen verwerven tengevolge van de genoten bredere vooropleiding, het bepaalde vereischte. Hier behoeft niet herhaald, dat de Java-Suikerindustrie zonder den hoogen ontwikkelingsgraad harer geëmployeerden nooit het wetenschappelijk peil zou hebben bereikt, waarvan thans haar bloei afhangt. Om dit peil te handhaven, moet zij kunnen blijven rekenen op toestrooming van goed onderlegde werkkrachten.

Neemt men aan, dat de ongeveer 1000 arbeidskrachten, uit Europa afkomstig, gemiddeld 15 jaar in het geëmployeerdencorps dienen, — cijfer dat als gemiddelde eerder wat te hoog dan te laag genomen is — dan volgt daaruit, dat een aanvulling met ten minste 66 Europeesche arbeidskrachten per jaar noodig is.

In die behoeften, die zich nu en in 1923 en de daarop volgende jaren zullen doen gevoelen, kan de suikerindustrie niet voorzien door het engageeren van personen uit de enkele honderden werklozen, die op Java rondloopen, omdat daaronder niet de speciaal opgeleiden zijn, aan wie zij behoefte heeft. Men kan uitsluitend werk verschaffen aan goed opgeleide chemisten, 2e machinisten met ervaring en assistent-boekhouders met goede diploma's, maar daaraan kan zij ook regelmatig werk verschaffen. Dit vooral, omdat gelijk gezegd een gemiddelde diensttijd van 15 jaar in vele gevallen niet met de werkelijkheid strookt, en de 24 % Hollandsche werkkrachten voor vermeerdering vatbaar is.

Op grond van het bovenstaande is het zeker niet stoutmoedig om, gelijk het Archief van de Suikerindustrie doet, te concludereen, dat wie in Europa na een wel volbrachte studie door een der suikerlichamen wordt geëngageerd voor de suikercultuur, op Java van een betrekking zeker is en dat onder de thans in Indië aanwezige werklozen er geen zullen worden aangetroffen, die de breede opleiding hebben genoten, voor de suikercultuur noodzakelijk.

(N. Ct.).



Een waarschuwend woord tegen het inkrimpingssysteem voor rubber. In het *N. v. d. D. v. N. I.* schrijft dr. J. P. Lotsy naar aanleiding van het bericht, dat Engelse ondernemingen op Sumatra zich bereid hebben verklaard, in overeenstemming met het daartoe strekkend besluit hunner landslieden in de Straits, de rubber-productie te beperken, o.a. dat zij daarmee aan een sterk in opkomst zijnde rubbercultuur in Noord-Amerika een grooten dienst bewijzen.

In Mexico groeit in de zoogenaamde woestijn, beter op zeer droog land, dat een rijke maar eigenaardige vegetatie bezit, een, tot de familie der Composieten behorende struik, die door de geleerden *Parthenium Argentatum* genoemd wordt. Reeds sinds eeuwen bereiden de Indianen daaruit rubber, hetgeen hun gemakkelijk gemaakt werd, doordat in deze plant de rubber niet als melksap voorkomt, zooals in andere rubberplanten, maar als „vaste rubber” en dus geenerlei bijzondere bewerking behoeft.

Alles wat nodig is, is de plant in kleine stukjes te breken en deze in een vat met water te gooien. De rubber komt dan als kleine, wormvormige stukjes bovendrijven, welke tot ballen worden samengeknepen en nu voor gebruik gereed zijn. Zij heeft eenigszins andere eigenschappen dan „onze” rubber, kan niet voor alle doeleinden, waarvoor deze geschikt is, gebruikt worden, maar heeft weer andere eigenschappen, welke haar voor sommige doeleinden, o.a. bij het vervaardigen van autobanden, zeer gewild doen zijn.

Dat deze plant de aandacht der Amerikanen getrokken heeft, spreekt wel van zelf. Jarenlang reeds is deze rubber door hen vervaardigd uit in Mexico opgekocht materiaal, totdat, tengevolge van deze navraag, de plant zoover uitgerooid was, dat de fabrieken geen voldoende voorraad meer konden krijgen en gesloten moesten worden.

Nieuwe onderzoekingen en proeven werden echter in latere jaren verricht.

Het resultaat is, dat thans reeds honderden hectaren droge en tot nu toe waardelooze grond in Arizona en elders met de nieuwe rubberplant zijn bebouwd, dat deze, doordat zij slechts gedurende een kort stadium van haar leven irrigatie behoeft, goedkoop kan produceeren en de cultuur loonend is, niettegenstaande zij duurder dan onze rubber is.

Het eenige middel om aan deze concurrentie het hoofd te bieden, is goedkope productie onzer rubber; gaat men den prijs daarvan — door beperking der cultuur — kunstmatig omhoog drijven, zoodat de nieuwe rubber goedkoper kan geleverd worden dan de onze, dan... kan men zich van de dankbaarheid van den Amerikaanschen concurrent verzekerd achten.

* * *

Een hongerziekte op Java. Een ziekte die gekenmerkt is door vermagering en waterzucht, te beginnen aan de onderste ledematen (oedeemziekte), werd in 1915 in Polen en Galicië bij een groot aantal slechtgevoede menschen waargenomen. In de jaren 1918, 1919 en 1920 is zij ook op Java in enkele streken vastgesteld. De Indische arts Raden Ismangil doet er een mededeeling over in het *Tijdschrift voor Indische Geneeskundigen*. Het volgende zij ontleend aan het met photographieën en graphieken toegelichte opstel.

In 1918 heeft de oedeemziekte ook onder de bevolking van Toeloengagoeng en Trenggalek verschrikkelijk gewoed op plaatsen, welke leden onder de voedselschaarschte, gevolg van misoogst, influenza en duurte. Langs de straten, op de passers, overal zag men menschen, eigenlijk half geraamten, met dikke beenen en vale gezichten voortstropelen en bedelen. Velen vielen van afmatting neer, om dan als zieke of als lijk door de desa-politie te worden opgeraapt, in een tjikar geladen en naar het hospitaal gebracht. Het hospitaal te Toeloengagoeng, feitelijk slechts berekend op 80 patiënten, moest er 1000

en meer bergen; met spoed werden tijdelijke loodsen gebouwd, maar in korten tijd waren ook deze overvol; op één krib lagen dan soms twee patiënten, zwaar ziek of stervende. Men wist aanvankelijk geen raad. Malaria tropica, beri-beri, ankylostomiasis, een nieuwe ziekte? Het sterftecijfer zeer hoog, 50 %, was aanvankelijk door verschillende behandelingswijzen niet tot daling te brengen.

Eerst dacht men aan een ernstige mijnwormziekte-epidemie (ankylosiomasiasis), maar het resultaat van het mikroskopisch zoeken naar wormeieren bij zieken, en ter vergelijking bij gezonden, steunde deze opvatting niet; de patiënten verdroegen een mijnwormkuur bovendien zeer slecht. Later raakte men meer en meer overtuigd dat een eigenaardige hongertoestand in het spel was. De juiste samenstelling van een voedsel, dat de patiënten spoedig deed herstellen, werd langs proefondervindelijken weg verkregen. Bij het groote aantal patiënten was het mogelijk op verschillende zalen een verschillend diëet voor te schrijven en de uitkomsten te vergelijken. Het beste resultaat gaf een diëet bestaande uit 4 tot 6 flesschen melk en de dooiers van 9 tot 12 eieren per dag, gemengd met wijn; dat de sterfte van 50 tot 11 % deed dalen. De schrijver denkt dan ook, dat vooral het gemis aan „in vet oplosbare vitaminen” in het voedsel der hongerende bevolking de oorzaak van het kwaad is geweest. Hiermede klopt de onderstelling, onlangs door ons aangehaald uit het jaarverslag van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst, dat het optreden van de oedeemziekte in verband zou staan met het feit, dat de groote oliefabrieken dikwijls contractueel den geheelen klapperoogst van de bevolking opkochten, waarvan een tekort aan vet (en aan in vet oplosbare vitaminen) het gevolg zou kunnen zijn.

(N. R. Ct.)

* * *

Het Commandement der Zeemacht in Nederlandsch-Indië. Marin vestigt er in het *Alg. Hbl.* de aandacht op, dat de Commandant der Zeemacht in Ned-Indië door art. 14 R.R. in een moeilijke positie komt. Voor alle zaken rechtstreeks onder den Minister van Koloniën ressorteerend, is hij uitsluitend aan den Gouv.-Generaal verantwoordelijk, de geheele organisatie der zeemacht valt daar ook onder en de betrekkingen tot den Minister van Marine beperken zich tot die, welke uitsluitend van administratieve aard zijn. Invoering eener Staatsmarine zooals de vlootwet wil, zal dus noodzakelijk een herziening van art. 41 Regeeringsreglement Ned-Indië met zich moeten brengen, omdat die Staatsmarine vooropstelt dat haar geheele organisatie door den Minister van Marine zal worden geregeld en de Gouv.-Generaal dan alleen het gebruik der scheepsmacht zal behouden.

Of de interdepartementale commissie, vervolgt Marin, deze aangelegenheid geheel over het hoofd heeft gezien toen zij haar rapport uitbracht, of dit punt buiten beschouwing heeft gelaten omdat het niet uitdrukkelijk in haar opdracht vermeld stond, doet weinig ter zake, mits de regeling haar beslag maar krijgt vóór tot invoering der Staatsmarine wordt overgegaan. Tot nu toe heeft een en ander nog niet veel aanleiding tot moeilijkheden gegeven en voor zoover die zich voordeden, zullen zij wel binnen de muren der betrokken departementen zijn opgelost.

Het Xde hoofdstuk der Indische Begrooting (Marine) leverde bij de behandeling in de Volksvertegenwoordiging weinig moeilijkheden op, maar met de instelling van den Volksraad als vertegenwoordigend lichaam in Nederl.-Indië komt dit alles in een heel ander licht, vooral wanneer die Volksraad den weg der evolutie volgt en zich al meer en meer tot een volksvertegenwoordiging ontwikkelt en tegelijkertijd de bedragen, welke voor de vloot in Oost-

Indië beschikbaar gesteld moeten worden, al grooter en grooter worden. De interdepartementale commissie kwam in haar rapport tot een bedrag van ruim 53 millioen, terwijl de uitgaven voor Nederland slechts 36 millioen zouden bedragen. Maar komt de Vlootwet in haar geheel tot stand, dan zullen die uitgaven voor Indië waarschijnlijk nog heel wat meer bedragen. Het vertegenwoordigende lichaam zal dan zijn invloed moeten doen gelden en contrôle verlangen op de benodigde bedragen, maar hoe zal dat voor een vertegenwoordigend lichaam in Nederlandsch-Indië mogelijk zijn, wanneer de dan verantwoordelijke Minister van Marine in Nederland is en met den Volksraad niets te maken heeft?

Van de kosten op de Staatsmarine vallende zal Indië het leeuwenandeel betalen en dat zal het op den duur alleen willen doen indien het vertegenwoordigend lichaam ten volle zijn stem daarover kan doen hooren, evenzeer over de *organisatie* als over het gebruik der vloot. Met die toekomst zal men rekening moeten houden en een betere regeling dan thans in art. 41 Regeeringsreglement aangegeven moet daarvoor gevonden worden.

De staatscommissie-Patijn is thans bezig het ontwerp Vlootwet te herzien en alhoewel de daar gegeven opdracht zich slechts beperkt tot het onderzoeken in welk tempo de uitvoering van het voorgestelde werkprogram zal plaats moeten hebben, met handhaving van de scheepstypen en van den termijn van aanbouw van zes jaren, is deze commissie door haar samenstelling — nu daarin ook en de oud vice-president van den Raad van Ned.-Indië en de Staatsraad prof. Struycken zitting hebben — als het ware aangewezen om in de boven aangeroerde quaestie de juiste oplossing te geven en daarmede de moeilijkheden uit den weg te ruimen die anders tusschen de Regeering in Nedert.-Indië, de Volksvertegenwoordiging aldaar en het hoofd van het departement der Staatsmarine zouden kunnen ontstaan.

Terugkomende op het uitgangspunt van deze beschouwingen, eindigt Marin, en aannemende dat het „kombuispraatje” waar blijkt te zijn, zoodat een spoedige aflossing van den tegenwoordigen commandant der Zeemacht in Nederl.-Indië te wachten is ¹⁾ meenen wij dat bij de benoeming van een nieuwen titularis ook zeker overleg met den gouverneur-generaal noodig zal wezen opdat deze, zoolang art. 41 Regeeringsreglement niet gewijzigd is, zal kunnen blijven beschikken over de schepen en vaartuigen en dierzelf manschap, zooals hij meest oorbaar acht voor de belangen van Nederlandsch-Indië.

* * *

Pan Pacific conferentie. De *Sum. Post* schrijft:

Omtrent de in de eerste dagen dezer maand te Honoloeloe gehouden Pan Pacific handelsconferentie is nog maar zeer weinig nieuws wereldkundig geworden, maar vooral treft, dat wij eerst thans te weten komen, wie Nederlandsch-Indië op die conferentie heeft vertegenwoordigd. Daartoe is door de regeering in Nederland aangewezen onze consul-generaal te San Francisco, de heer H. H. van Coenen Torchiana.

Gezien de traagheid, waarmede de minister van Koloniën blijkbaar deze toch gewichtige aangelegenheid heeft behandeld, is 't niet onmogelijk, dat den heer Van Coenen Torchiana de tijd zal hebben ontbroken om zich op deze conferentie behoorlijk voor te bereiden. Daartoe ware noodig geweest,

¹⁾ Die aflossing is, blijkens een telegrafische mededeeling, niet zoo spoedig te wachten. Dat doet aan de waarde van de beschouwingen van Marin in het algemeen niets af.

dat hij vooraf hier in Indië had kunnen beraadslagen met de Indische regeering, en daarvan is geen sprake geweest. Voorts ware 't wenschelijk geweest dat enkele Indische deskundigen, liefst zoowel uit het particuliere als het ambtelijk element gekozen, hem naar Honoloeloe hadden vergezeld om hem bij de behartiging van onze belangen daarginds ter zijde te staan. Ook hiervan is niets gekomen.

Ondanks de persoonlijke capaciteiten en kwaliteiten van den heer Van Coenen Torchiana achten wij dus de vertegenwoordiging van Nederlandsch-Indië op deze eerste economische internationale conferentie voor het Verre Oosten een mislukking, een mislukking, welke gelooven wij, moet worden geweten aan de regeering in Nederland, welke het belang van deze zaak voor Indië niet schijnt te hebben ingezien, hoewel op deze conferentie onder andere zouden worden besproken vraagstukken als de verbetering van het internationaal verkeerswezen op dit halfrond en de verdere ontwikkeling van de natuurlijke hulpbronnen der landen aan den Grooten Oceaan gelegen, terwijl voorts ook het tegengaan van het opiumgebruik, en derhalve ook de beperking van de opiumproductie, als een der eerste punten op het program der conferentie stond.

De conferentie besloot in het volgend jaar te Honoloeloe tot een internationale conventie te komen aangaande het verkeerswezen en het opiumvraagstuk. Wij dringen er bij de Indische regeering op aan, dat zij dan ditmaal althans tijdig en volledige maatregelen treffe.

* *

De positie der leden van de rechterlijke macht. In de *Preanger Bode* heeft mr. Wormser, zelf oud-rechterlijk ambtenaar, een lans gebroken voor de positie van zijn ex-collega's. Naar aanleiding daarvan wordt hem uit bedoelden kring gewezen op een onbillijkheid in de salarisregeling.

De salarisverhoogingen der rechterlijke ambtenaren worden bepaald door het aantal jaren gedurende welke werkelijk in Indië is gediend.

Voor de B. B.-ambtenaren geldt de regeling van *Stbl.* 1917 no. 230, krachtens welke voor den diensttijd mede tellen de jaren, verlopen sinds de eerste indiensttreding, dus ook alle jaren met verlof in Europa doorgebracht.

Van lieverlede komen de rechterlijke ambtenaren bij alle anderen ten achter. Officieren en vele onderwijzers en B. B.-ambtenaren hebben vrije woning. Rechterlijke ambtenaren niet.

Sommige categorieën van ambtenaren hebben recht op vrije geneeskundige behandeling.

Rechterlijke ambtenaren niet.

De meeste ambtenaren gingen gedurende de laatste jaren in salaris vooruit.

De rechterlijke ambtenaren zagen hun inkomen op het te lage peil gehandhaafd.

En toch het hoogste ambt in den staat!

Nogmaals: de regeering erkenne de hooge positie van den rechterlijk ambtenaar, niet slechts ideëel, maar ook reëel, dus door positie-verbetering.

* *

Hollandsche schoolgelden voor Indische ouders. In *Onze Stem* wordt gewezen op de Hollandsche schoolgeld-regeling, welke voor Indische ouders zeer onredelijk is.

Men betaalt in Nederland op de gouvernements (openbare?) scholen schoolgeld naar rato van het inkomen d. w. z. het belastbare inkomen van den vader of voogd. Waarvan de bedoeling is, dat menschen, met een belastbaar inkomen van f 4000 weinig, de hooger aangeslagenen veel meer betalen. Derhalve dat

zij, die door werk of bezit hooger geëvalueerd zijn, zorgen, dat de kinderen van anderen voor niets kunnen worden opgeleid.

Om een voorbeeld te noemen: Betaalde men vroeger op een gemeente- of rijks Hoogere Burgerschool in een stad als Den Haag 100 gulden voor één leerling, bij de nieuwe regeling zal ieder die een inkomen per jaar heeft van f 10.000 of meer, in de hoogste schoolgeld-klasse vallen en dus betalen per één leerling 400 gulden per jaar. Voor meerdere kinderen uit één gezin bestaat een zekere reductie. Ook op die particuliere scholen, welke subsidie ontvangen, bestaat dezelfde regeling. Alleen wordt behalve dit schoolgeld dan nog een bedrag extra geheven, omdat de door de gemeente toegekende subsidie veel te gering is en de gemeente het schoolgeld in beslag neemt.

Dat tegen deze regeling hevig wordt geprotesteerd en pogingen aanhangig zijn gemaakt om ter zake de Onderwijswet gewijzigd te krijgen, laat zich begrijpen.

Ten aanzien van kinderen van in Indië vertoevende ouders volgt men den weg hen aan te slaan naar het inkomen van de ouders in Indië!

Aangezien nu de jaarlijksche inkomens van ambtenaren, militairen en particulieren in Indië veel hooger zijn dan in Nederland, vervallen de ouders in de koloniën al zeer spoedig in de maxima schoolgelden. Want een inkomen van f 1000 per maand geeft reeds een belastbaar inkomen van f 10,000 per jaar, het maximum dus.

Zoo kan het voorkomen, dat een leeraar M. O., een ingenieur in gouvernementsdienst, een kapitein of majoor of overste voor zijn kind het maximale bedrag moet betalen, terwijl in Nederland een secretaris-generaal, of professor daar nog een eind van verwijderd blijft.

Men heeft blijkbaar in Holland nooit gehoord van tropen-salarissen, dus salarissen, die berekend zijn op een verblijf in de tropen en die naar een veel hooger maatstaf zijn ingericht omdat de levenswijze hooger eischen stelt en om tegemoet te komen aan diverse factoren, die men moet ontberen, enz.

Wij beleven wel eigenaardige tijden, als bij de staathuishouding schraalhans keukenmeester is. Maar is dit wel buitengewoon zonderling.

Het doet zeer prettig aan om door de schoolgeld-heffing in positie den secretaris-generaal of hooggeleerde voorbij te stoomen, maar als het op betalen aankomt is „men”, de groote „men” toch maar liever een eenvoudig mensch. De ingenieur, of officier, dan wel de leeraar zullen gaarne erkennen, dat zij qua positie een bescheidener trapje van de maatschappelijke ladder hebben bereikt dan de secretaris-generaal b. v., en dat zien zij ook gaarne uitgedrukt in een naar evenredigheid bescheidener verplichting jegens den Staat.

Maar nu iets anders, schrijft *Onze Stem*. Het wordt voor Indische ouders vaak zoo moeilijk om hunne kinderen eene Hollandsche opvoeding te geven. Heeft het Ministerie van Onderwijs er wel eens aan gedacht, dat door deze gewraakte schoolgeld-regeling menig ouder belemmerd kan worden zijne kinderen naar Holland te zenden?

Voor één kind betaalt men al gauw f 125 — 's maand kost en inwoning; als daar nu eens bijkomt f 400 — 's jaars aan schoolgeld, nog niet gesproken van kleding enz. enz.! Wie kan dat betalen op 9000 zeemijlen van Den Haag? Alleen zij, die in zeer goeden doen verkeerden, of als ouders zich opofferen voor hun kind door zelf een uiterst sober leven te leiden beneden hun maatschappelijke positie. En dat op gevorderden leeftijd! Is dit wel bedacht?

Wij vernamen, dat de kwestie reeds in handen gegeven is van een paar Kamerleden; echter, het lijkt ons gewenscht, dat van uit Indië ten krachtigste wordt geprotesteerd tegen deze financieele „vergissing” en dat in den Volksraad deze zaak aanhangig wordt gemaakt.

* * *

De heer Koch aan het woord. Van af 1 Nov. staat de O. J. E. der *Indische Courant* onder hoofdredactie van den heer D. M. G. Koch. In zijn inleidend artikel, „Intree” getiteld, behandelt bij de positie der Indische cultures, in verband daarmee de vorming van den Ondernemersraad en de komst van mr. Treub. Naar aanleiding van dit laatste schrijft hij:

Maar het zal niet mogen verbazen indien met de komst van prof. Treub een tijdvak van bedrijfsconcentratie blijkt te worden ingeluid. Indië dreigt den weg van syndicaat- en trustvorming te zullen gaan.

Dat zal beteekenen: intensiever exploitatie van de natuurlijke bronnen van rijkdom van dit land; uitbreiding van de productie in de diepte, veel-
eer dan in de breedte. En het zal beteekenen, dat de werknemer, de Europeesche zoowel als de inlandsche, veel meer dan tot dusver in de knel geraken zal. Op de regeering zal voor hem niet te rekenen zijn; de inkrimping van den toch reeds uiterst bescheiden opzet van het juist hier zoo broodnoodige Kantoor van Arbeid spreekt boekdeelen. Naarmate de drang van ondernemerszijde op de regeering toenemen zal — en hij zal sterk toenemen! — zal de regeering neiging toonen, te wijken en er aan toe te geven.

Meer dan ooit zal dan een sterke organisatie van werknemers onontbeerlijk zijn, Indië staat aan den aanvang van een nieuw tijdvak in de geschiedenis zijner sociaal-economische verhoudingen en toestanden. Er dreigt een verscherping van alle tegenstellingen. Het proces zal zich sneller voltrekken dan op het eerste gezicht waarschijnlijk lijkt. Een woord van ernstige waarschuwing is op zijn plaats.

De heer Koch stelt dan de beteekenis van de *Ind. Crt.* voor de werknemers in het licht en zegt omtrent zijn positie:

De werkring van den leider van een blad als dit legt een groote verantwoordelijkheid op en eischt den geheelen mensch. Het werd niet anders verwacht en gewenscht. Er zal gestreden moeten worden.

Maar er zal geen schuilevinkje worden gespeeld met de argumenten der tegenstanders, wier bewijsvoering gelden zal voorzoo veel zij waarde heeft en voor de waarde die zij hebben zal. Bij aanval en verdediging zal de redactie zich van personaliteiten onthouden. Maar de puntjes zullen zonder aarzeling op de i's worden gezet.

* * *

Duitschers in Nederlandsch-Indië. Men schrijft aan de *N. R. Ct.*, uit Frankfort aan de Main:

In September heeft de *Frankfurter Zeitung* een artikel opgenomen, waarin geklaagd werd over de behandeling van in Nederlandsch-Indië wonende Duitschers en in het bijzonder over de manier, waarop men tegen de Duitschers, die na den oorlog in dienst van de Nederlandsch-Indische regeering waren genomen, te velde trok, met het doel, ze uit hun werkring te stooten.

De Nederlandsche consul-generaal hier ter stede, de heer Marckx, die dit scherp geschreven artikel blijkbaar niet onweersproken wilde laten, geeft nu aan de *Frankfurter Zeitung* een verklaring van den Nederlandschen minister van koloniën, waarin gezegd wordt, dat hij aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië verzocht heeft om een bericht over de beweerde campagne tegen Duitschers en andere buitenlanders in Nederlandsch-Indië in de Nederlandsch-Indische pers. Verder zegt de minister, dat de Indische regeering de in de koloniën aangestelde buitenlandsche ingenieurs in de gelegenheid gesteld heeft, hun dienst-contracten op te zeggen; maar niet tengevolge van een perscampagne, maar tengevolge van het

feit, dat voor een groot aantal jonge Nederlandsche ingenieurs, die met financieelen steun van den staat voor den Indischen dienst voorbereid waren, nu door de noodzakelijk geworden inkrimping van den dienst geen gelegenheid tot opneming in den Nederlandschen staatsdienst gevonden kan worden. Om de belangen van de in aanmerking komende buitenlandse en Nederlandsche ingenieurs zooveel mogelijk in overeenstemming te brengen, heeft de Nederlandsch-Indische regeering aan de buitenlandsche ingenieurs meegedeeld, dat zij, als zij zulks wenschten, hun dienstcontract konden opzeggen, onder kwijtschelding van hun verplichting, bij opzegging van het aangegane contract een vastgestelde som gelds en de ontvangen voorschotten terug te betalen. Verder zouden ze vrije terugreis genieten en 3 maanden tractement als gratificatie ontvangen.

De *Frankfurter Zeitung* schrijft onder deze mededeeling:

„Wij nemen dit bericht gaarne op. Toch is het plicht, aan de regeering van Nederlandsch-Indië te verzoeken op te passen, dat het niet, tegen haar bedoelingen in, tot harde maatregelen komt, tengevolge van eigenmachtig optreden van ondergeschikte organen. Wij hebben grond voor deze waarschuwing, omdat het tijdens den oorlog, als gevolg van een ontstemming van de openbare meening in Nederlandsch-Indië, meermalen tot een onbillijke behandeling van Duitschers is gekomen.”

KOLONIALE LITERATUUR.

De industrialisatie van China, door
dr. ir. Han Tiau-w Tjang, 's Gravenhage, Martinus
Nijhoff.

Op dit proefschrift is dr. ir. Han Tiau-w Tjang gepromoveerd. De firma Nijhoff stak het in een fraai gewaad alvorens het de wereld in te zenden, waar het reeds de aandacht had getrokken.

Wij ontleenen aan dit geschrift het volgende:

Na de ziekte-crisis van 1895 en 1900 van „the Sick Man of Asia”, zegt de schrijver, zooals China voorheen genoemd werd, begon het „Land van den Draak” langzaam tot ontwikkeling te komen dank zij de ontwakning van het nationaal gevoel en ten spijt van alle opgeworpen economische en staatkundige barrières en inwendige troebelen, onrust en voortdurenden strijd tusschen Noord en Zuid China.

Daar de ontwikkeling van het Rijk niet meer te stuiten is begon het verontruste buitenland een groote belangstelling voor alles wat er in Azië gebeurt aan den dag te leggen, mede door den verwoeden economischen en politieken strijd die zich in Azië afspeelt.

Het zwaartepunt van de wereldpolitiek was reeds begonnen zich naar het Oosten te verplaatsen, toen in 1914 de Europeesche oorlog uitbrak die de verplaatsing verhaastte.

„Azië voor de Aziaten” en „Zelfbeschikkingsrecht der Volkeren” zijn ginds de geliefde leuzen die in steeds klemmender toonaarden worden vernomen.

Japan heeft reeds zijn plaats onder de zon ingenomen. China tracht dit te doen. Europa ligt ziek, terwijl de behoeften een aanzienlijke stijging hebben ondergaan, die Europa alléén niet bij machte is te bevredigen.

Een volledige, maar geleidelijke industrialiseering van China is, naar de schrijver meent, de eenig mogelijke oplossing voor het herstel van het verloren wereld-evenwicht.

Dit werk is een bescheiden poging om na te gaan, in hoeverre China geindustrialiseerd is, en welke perspectieven de toekomst biedt voor een volledige industrialisatie van het „Rijk van het midden”, waarin thans ongetwijfeld het zwaartepunt van de wereldpolitiek gelegen is.

In het 1e hoofdstuk is getracht een historisch overzicht te geven van China, waarbij de cultuur-elementen naar voren zijn gebracht, bij de aanraking met het Westen de verschillende invloeden zijn nagegaan en ten slotte de ontwakning en de sociaal economische hervorming zijn in het licht gesteld.

In het 2e hoofdstuk zijn de factoren voor de industrialisatie, n.l. arbeid, kapitaal en verkeer aan een onderzoek onderworpen, terwijl de aanwezigheid van grondstoffen in het 3e hoofdstuk is nagegaan, hetwelk tevens een verhandeling bevat over de ontwikkeling der verschillende industrieën, waarna in het 4e hoofdstuk, het laatste, een samenvatting van het voorafgaande alsmede de conclusies zijn neergelegd.

De schrijver brengt ten slotte een woord van dank aan de leden der Chineesche legatiën in Den Haag en Parijs, en aan het Chineesche consulaat-generaal aldaar, die documenten van groote waarde en inlichtingen hebben verschaft, vooral nog aan Z. E. Wang Kouang Ky, die het werk met een enkel woord inleidde en dus blijk gaf van groote belangstelling in het werk.

Adatrechtbundels, deel XXI. Groote Oost en Philippijnen. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff.

Het XXIste deel van de Adatrechtbundels, bezorgd door de commissie van het adatrecht en uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de *Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, bevat: *Serie A. Algemeen deel* (gegevens betreffende het adatrecht in vreemde koloniën (1911)); *Serie K. De Ternate Archipel*; *Serie R. Ambon enz.*; *Serie T. Timor enz.*; *Serie V. Verspreide eilanden*; *Serie Y. Godsdienstig Recht en Godsdienstige Rechtspraak*; *Serie Z. Samenvattingen*.

Een lijst van Indonesische rechtstermen besluit dit deel der Adatrechtbundels.

Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, Aanvullingen en wijzigingen. Afl. 3. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. Leiden N. V. v/h E. J. Brill.

We vestigen weer gaarne de aandacht op de verschijning van weer een aanvulling op het uitstekende standaardwerk Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië. De redactie heeft blijkbaar geen gebrek aan stof en werkt onverdroten voort.

In deze aflevering der aanvullingen en wijzigingen trekt bijzonder de aandacht het uitmuntende artikel over *Tijdrekening*, maar behalve dit zijn er nog belangrijke verhandelingen in, waarin treft de volledigheid waarnaar steeds gestreefd wordt.

Repertorium op de literatuur, betreffende de Nederlandsche koloniën, voor zoover zij verspreid is in tijdschriften, periodieken, serie- en mengelwerken, Vijfde vervolg (1916-1920) met naam- en zaakregisters, door W. P. J. Schalken en W. C. Muller. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff.

Naar de bewerkers in hun voorbericht mededeelen, is geen volledigheid bereikt, voornamelijk tengevolge van verbroken verbanden, verloren gaan van zendingen en andere factoren, die in het tijdvak, waarover het vervolg loopt, ongeregeld werkten op de geregelde ontvangst van tijdschriften uit Indië en uit het overige buitenland.

Wel is getracht het ontbrekende zoo snel en zoo goed mogelijk aan te vullen met behulp van literatuur-opgaven en bibliografieën, maar door die overneming uit de tweede hand, is ook de kans op het maken van fouten belangrijk grooter geworden.

Eenige fouten werden door bewerkers zelven achterhaald in eene opgave van verbeteringen aan het slot van het werk.

Uit dit vervolg op het repertorium blijkt, dat onze koloniën steeds meer in de geschriften bedacht worden, daar dit deel alweer 130 bladzijden meer telt dan het deel, dat over het tijdvak 1911—1915 liep. Toch blijft men maar klagen over gebrek aan belangstelling in onze koloniën

Het vijfde vervolg is, wat de inrichting betreft, bijna geheel gelijk aan het vierde, alleen ondergingen de 3e en 4e afdeeling, zoomede in de afdeeling West-Indië, de opschriften van enkele rubrieken een wijziging.

Een woord van hulde aan de samenstellers, die weer zulk voortreffelijk werk leverden onder moeilijke omstandigheden, moge hier een plaats vinden.

Din en Aroe, naar het land van beschaving,
door Marie van Zeggelen. Scheltema en Holke-
ma's Boekhandel, Amsterdam.

Dit fraai gebonden geïllustreerd en verder typografisch goed verzorgde kloeke boek vertelt ons van de indrukken, die twee jeugdige Boegineezen Din en Aroe, bij een bezoek aan Java opdoen. Het is een goed leesbaar verhaal, zonder literaire pretenties.

Het recht vanden Inlander op zelf-
regeeren en zijn economische ont-
wikkeling, door dr. D. J. Hulshoff Pol. Haar-
lem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon.

De schrijver heeft dit boekske geschreven geheel naar zijn overtuiging, dat blijkt bij kennismeming ervan zeer duidelijk. Hij vat zijn meening aldus samen:

1. Tropenvolken, dus ook de bewoners van den Oost-Indischen Archipel, zijn door de klimatologisch zeer ongunstige omstandigheden, waaronder zij voortdurend leven, voorbeschikt om overheerscht te worden.
 2. Wil een koloniale mogendheid aan deze volken toch het recht van zelfregeeren toekennen, dan zal leiding door haar ambtenaren blijvend noodig zijn.
 3. De vorm van zelfregeering zal in overeenstemming moeten zijn met de zeden en gewoonten der groote massa. Het bestuur zal dus moeten worden uitgeoefend door sultans of radja's, daarbij geholpen door inlandsche hoofden en inlandsch intellect.
 4. Volksraden naar Westerschen trant zijn voor tropenvolk ongeschikt.
 5. Krachtige economische ontwikkeling der inheemsche bevolking zal alleen dan mogelijk zijn, wanneer belangengemeenschap tusschen inlandsche grooten en Europeesch kapitaal tot stelsel wordt verheven.
-

Boeddhistische Verhalen, door E. J. Thomas, M. A. Zutphen, W. J. Thieme & Cie.

Dr. J. Herderschee heeft dit boek naar het Engelsch bewerkt. Het maakt in het Nederlandsch deel uit van de serie: *Uit de Schatkamer der Wijsheid*; in de oorspronkelijke taal behoort het tot de serie *Wisdom of the East*. Volgens dr. Herderschee houdt het theosofisch denken en voelen thans velen bezig dat dit werk niet in eerstgenoemde serie mag ontbreken, al mag de theosofie van tegenwoordig niet met het oorspronkelijke Boeddhisme vereenzelvigd worden.

Ook in de vertaling is de naïeve verhaaltrant, hoe omslachtig en eentonig die vaak is, behouden. Hier en daar nam dr. Herderschee de vrijheid eenigszins te bekorten.

Een inleiding deelt ons het een en ander mede over het *Boeddhisme als Godsdienst*; *De Boeddhistische geschriften en Christendom en Boeddhisme*. Dan volgen drie-en-twintig korte verhalen.

SLAVERNIJ.

* schrijft in *De Loc.*:

Een der woorden, die onze moderne maatschappij, die de echte, de klassieke slavernij niet kent, zoo dikwijls worden misbruikt, althans overdrachtelijk gebezigd.

Het geval, of beter: de gevallen van slavernij, die dezer dagen door den landraad te Koedoes werden onderzocht, hebben met vergelijkingen en overdrachtelijkheden niets te maken.

Doodgewone, doch niet minder brute werkelijkheid. Die werkelijkheid eischt, dat ik me bij het volgend relaas zoo strikt mogelijk aan de feiten zal houden. Zonder te veel vergelijkingen of literaire fraaiigheden.... De heer Ong is handelaar in batiks, die bij hem thuis worden vervaardigd. Zijn vrouw is uiteraard chef der batikkerij. Een dochter en een schoonzoon deelen het erf en laten eveneens sarongs en kains maken in een loods op hun gezamenlijk woonerf, zoodat daar in den regel een veertig à vijftig personen arbeiden.

Ze zijn in lossen dienst. Ze worden soms door agenten aangebracht, soms door baba Ong zelven opgezocht en aangesteld en soms komen zij zich zelve aanmelden. Dan krijgen ze voorschot dat ze moeten afwerken. Per tjap-sarong een loon van omme en nabij tien cent en voor fijn werk varieert het loon naar de kwaliteit van het geleverde werk.

Alleen mevrouw Ong zelve had dus te zeggen, hoeveel ze voor elk werkstuk zou betalen en ze was gewoon, dat alleen te zeggen, als het werk af was. Dan werd door haar, en door haar alleen, vastgesteld, welk loon zou worden gegeven. Zijzelve beweerde ter terechtzitting, dat soms wel voor een heel goede sarong alleen aan loon drie gulden werd betaald.

En dit voor een taak, die vijf à zes dagen vorderde, dus voor het fijne werk ware daarmee vijftig cents per dag te verdienen, waarvan dan nog voor het inmiddels genoten voorschot moest worden gekort.

Hoeveel bracht toen (het geval speelt in 1920) zulk een sarong bij verkoop op? De vrouw zelve verklaarde ter terechtzitting dat de verkoopprijs bedroeg... veertig à vijftig gulden....

Maar de ter terechtzitting gehoorde vrouwelijke getuigen verklaarden, dat mevrouw voor het fijne werk niet meer betaalde dan anderhalve à twee gulden.

De batiksters, die niet meer verdienden dan twintig à dertig cents per dag, moesten van hun verdiensten hun voorschot afbetalen en inmiddels aan den kost komen.

Aangezien zij in voorschot waren, waren ze in den regel op mevrouw aangewezen om eten te krijgen, althans om wat kleingeld te krijgen op afbetaling, ten einde daarvoor eten en sirih te koopen of een kopje koffie of iets dergelijks. Het hing dus van mevrouw af, hoeveel de werksters per dag zouden mogen vereten of versnoepen.

Mevr. Ong — het zal later blijken — had geen liefdadigheidsinstelling.

Voor haar bestonden er twee richtlijnen.

Primo: te zorgen, dat zooveel en zoo goedkoop mogelijk werd gearbeid.

Secundo: er voor te waken, dat hare voorschotten niet weg liepen.

De vrouwen moesten dus worden krap gehouden, hun voorschot-rekening moest worden gedrukt, waar het middelmatige of slechte arbeidsters gold, opgevoerd daarentegen voor goede werkkrachten, strenge contróle geoefend op den arbeid der werksters en stevig worden toegezien, dat ze er niet van door gingen.

Verder werd dan nog toezicht vereischt, dat mevrouw niet bestolen werd: en hoe krapper zij de menschen hield, hoe meer kans er was, dat men haar zou bestelen.

Over het algemeen schijnt mevrouw steeds goed te hebben opgepast, dat ze niet te veel verloor aan gegeven voorschotten, want er schijnt een bovenmatig streng regime te hebben geheerscht ten aanzien van hetgeen beschikbaar werd gesteld voor het dagelijksch levensonderhoud der werksters.

Dat zijn slechte rekenmeesters. Trouwens, iemand die goed rekenen kan, stéékt zich niet in een zoo riskant arbeidsondernemen.

Riskant dan, van de zijde der werkneemster.

Toch schijnen ook de goede batiksters niet veel te hebben mogen verteren, want sommigen verklaarden wel 12 en een halve cent per dag in voorschot te hebben gekregen, maar hooger gingen die bedragen niet.

Eens hebben een paar batiksters geopponeerd en mevrouw vertoogen gehouden, dat die twaalf en een halve cent niet genoeg was om ervan te leven.

Toen moet mevrouw hebben geantwoord, dat ze maar moest maken dat ze daarmee uit kwam.

En ook hadden twee vrouwen, Djakinah en Bijang Das om vijf centen gevraagd voor eten en dat geweigerd gekregen.

Dat was al een heelen tijd geleden, maar dat had geleid tot een voorval, dat de werksters niet hadden kunnen vergeten.

Daarover later.

Er bestond dus geen algemeen tarief voor het verstrekken van voorschotten voor de dagelijksche nooddrift, maar het daarvoor beschikbaar crediet varieerde naar de belangen en inzichten van mevrouw zelve.

Conclusie: Mevrouw had in hoogste instantie uit te maken, hoeveel haar werksters voor hun eten mochten uitgeven.

Wie veel verdiende, kon „veel” op rekening krijgen, wie weinig uitvoerde of te zwak of te onbekwaam was voor den normalen arbeid — normaal dan in dien zin, dat mevrouw zelve den norm vast stelde — kreeg weinig.

„Ik moest zorgen, dat ik met mijn voorschotten uitkwam” verklaarde mevrouw ter terechtzitting, en dit ligt dan ook in de rede.

Ook zelve hield mevrouw een warong, waar het een en ander als rijst enz. was te krijgen. Maar ze verwierp met een lachje het denkbeeld, als zou ze haar arbeidsters ooit gedwongen hebben, om haar de klandizie te gunnen.... van die vrouwen is toch zoo weinig te halen....

En of die winkel wel eens dienst heeft gedaan om te zorgen dat goede werksters steeds in voorschot bleven — het bekende systeem bij prostituees — is niet gebleken. Heel erg pienter schijnen de werksters niet te zijn geweest.

Wel werd door mevrouw erkend, dat ze „wel eens” een sarong bij haar kochten.

Of daartoe „wel eens” zachte dwang werd gebezigd, was niet na te gaan.

Uit het voorgaande blijkt dus, *im groszen ganzen*, dat mevrouw Ong's bedrijf er wel op was georganiseerd, om te zorgen dat er uit gehaald werd, wat er uit te halen was.

Bovendien heerschte er ook ten opzichte van den arbeidsgang een vrij streng regime.

Ofschoon de werksters werden betaald naar hetgeen ze afleverden en naar de kwaliteit van het werk, werd dat toch niet geheel aan henzelfen overgelaten. Vooreerst hadt ge er de dwang van den honger.

Er moest behoorlijk gewerkt worden, want daarvang hing af, of en hoeveel men op voorschot zou kunnen krijgen voor de dagelijksche nooddrift.

En verder kwam mevrouw geregeld controleeren.

Wie lui was of werk afleverde dat niet kon worden goedgekeurd, kreeg knorren.

Zelfs ontzag mevrouw zich niet om als ze erg boos was, een stuk hout of bamboe te grijpen en haar argumenten met dat werktuig kracht bij te zetten.

En herhaaldelijk schijnt het te zijn voorgekomen, dat mevrouw haar gediensstigen de roede niet spaarde.

En die gediensstigen konden zich aan dat strenge regime moeilijk onttrekken zoolang ze voorschot hadden, omdat ze beperkt werden in hun vrije beweging.

Ze waren — en dit wordt nu niet gezegd bij wijze van vergelijking — ze waren.... gevangenen.

Bij de behandeling van de procedure tegen den heer Ong en diens familie is de landraad in pleno met de beklagden en den verdediger de plaats van het misdrijf gaan opnemen. Schrijver dezer regelen had reeds eerder een kijkje genomen.

Het huis ligt aan den grooten weg naar het station, Sleko. Wat ge aan de straat ziet, is een effen witte muur, met in het midden een poort, waarin twee openslaande deuren.... die gemeenlijk potdicht zijn en van binnen gesloten met een houten grendel en een hangslot.

Staat ge voor den muur, dan hebt ge links de — meestal afgesloten — woning van de dochter Ong en rechts een miezerige warong van mevrouw Ong.

Ge gaat er binnen en vindt dan aan uw linkerhand een deur, die in den regel open staat en dadelijk toegang geeft tot het woon- en het batik-erf.

De inrichting is zoo eenigszins, als die van de portiersloge in het huis van bewaring te Amsterdam.

Die in de warong zit, heeft contrôle over al wat ingaat en uitgaat.

Zijt ge het erf binnengekomen, dan hebt ge, den rug naar de grootte deuren gekeerd, rechts en links de woningen van de heeren des huizes.

Het erf zelve wordt gebruikt voor het drogen van kains.

Dan hebt ge voor u een paar loodsen, waarvan nog een ruimte wordt ingenomen voor een kar.

Die loodsen dienen tot werkplaats voor de batikvrouwen. De grond is bevloerd met baksteen en bij regen schijnt de beschutting tegen het invallende water bijna normaal te zijn voor menschen, die wel eens méér hebben gewoond in lekke kamponghuisjes.

Daar zitten de vrouwen den ganschen dag te werken in het halfduister.

Want buiten die loodsen is niet méér vrije ruimte aanwezig, dan hoogstens een meter of twéé in de breedte en zoowat een twaalf meter in de lengte... de rest is ingenomen door droogrekken, bijgebouwen, loodsjes enz.

En erom heen loopt een gemetselde muur van een hoogte van ongeveer drie en een halven meter. Op den kam zijn glasscherven ingemetseld: En dáárboven een pagger van netjes gepunte bamboe-stokjes.

Gekookt wordt er, nominaal, op een paar primitieve houtkomfoortjes. Tot het koken van eten voor een vijftig vrouwen is er geen voldoende ruimte.

Het schijnt, dat sommige vrouwen hun eten gekookt koopen.

Als er vijftig vrouwen tegelijk aan het werk zijn, moet het er in die loods wel benauwd zijn. Men vraagt zich af, wat de gesteldheid moet zijn van een menschelijk wezen, dat het in zoo een loods een heelen dag uithoudt. Maar de werksters houden het er dagen en dagen achtereen uit.

Zelfs dienen de loodsen hun tevens als slaappleats. Hoe, dat komt er minder op aan. Een bale-bale is er niet. Wie een matje heeft om op te slapen, slaapt op een matje. Wie géén matje hebben — de meesten — slapen op de bloote steenen. Of op hun sarong. Op de steenen.

En in die ruimte werden de werksters van de familie Ong jaar op jaar gevangen gehouden.

Ik moet hier een excuus inlasschen, dat ik overdrijf.

Ik overdrijf werkelijk.

Ik heb wel eens een gevangenis gezien. Zelfs wel een Indische. Ik meen bij nader inzien niet het recht te hebben, het verblijf der batiksters met zoo een gevangenis te mogen vergelijken.

In geen enkel opzicht.

Ik heb na mijn bezoek aan de sombere verblijfplaats der vrije batikvrouwen, die in dienst waren bij de familie Ong, een bezoek gebracht aan de gevangenis te Koedoes.

En daar lachte mij alles toe van frischheid en zindelijkheid en ruimte... Ik zou wel willen voorstellen, den werkgevers in de batik- en wellicht ook in de strootjes-industrie eens te laten zien, hoe men zijn gevangenen moet behandelen.

Want als men kon gedaan krijgen, dat de werksters precies zoo zouden worden gelogeed en onderhouden als de met gevangenis gestraften (over de gedetineerden in hechtenis spreek ik niet eens) dan zouden zij er slechts bij kunnen winnen. Iets minder zou het ook kunnen.

Alleen de tralies voor de deurpoorten maken den boei somberder.

Doch daar staat weer tegenover, dat de cellen meer licht hebben dan de werkloodsen, dag- en nachtverblijven, op het erf van de familie Ong....

En het eten. En de ruimte. En de gelegenheid tot luchten en wandelen. En het recht, om na den arbeidstijd uit te rusten. En een vrije dag.

De werksters van mevrouw Ong moesten werken zoolang en wanneer mevrouw het in háár belang begeerde.

Ze hadden géén vrijen dag. Ze hadden géén vrije uren.

Ze hadden geen ruimte om zich te vertreden. Ze hadden géén gelegenheid om te wandelen. Ze waren intern.

Ze moeten soms hun pakean afgeven aan mevrouw.... als waarborg voor het voorschot. En ook werden ze wel eens geslagen.... en dat gebeurt in de gevangenis niet.

En of men voor 12 en een halve cent — dat waren de richards! — zooveel en zoo goed eten kan krijgen als in den boei.... ook dat valt te betwijfelen.

Of beter: dat valt niet te betwijfelen.

In die omstandigheden werden de werksters op het terrein der arbeidzame familie Ong vast gehouden.

Dat wil zeggen: zoodra de dames hun voorschot hadden getoucheerd, werd hun medegedeeld, dat zij op het erf moesten blijven, totdat hun voorschot was afbetaald. De groote deuren werden dichtgehouden, behalve een enkele maal, als er dingen moesten worden ingebracht of uitgebracht.

Mevrouw Ong zat bij haar warong en hield toezicht op hetgeen in en uit wou gaan. Er kwamen ook wel venters aan de deur. Volgens sommige batiksters waren het maar een of twee begenadigden, vertrouwden van mevrouw.

Anderen kwamen natuurlijk niet binnen.

Het schijnt, dat er geen verschil werd gemaakt en dat mevrouw Ong zich niet verdiepte in de motieven, die haar werksters aanvoerden, om even vacantie te krijgen. Zij liet zich bij de vraag, of er vacantie kon worden gegeven of niet, door zakelijke motieven leiden.

Ze kwamen er niet uit. Wel mocht zoo nu en dan eens een in de straat wat gaan koopen voor zich of voor anderen, maar regel was, dat men niet uit mocht.

En een paar getuigen à décharge konden dan ook hoogstens verklaren dat er wel eens een enkele batikvrouw bij hen in den winkel kwam, maar dat was dan ook alles. In het algemeen waren de batikvrouwen van hun vrijheid beroofd.

Pogingen tot ontvluchting werden wel eens aangewend. En mislukten soms.

Zelfs terwijl deze zaak in onderzoek was, dus toen mevrouw Ong reeds in hechtenis was genomen, hebben zes batikvrouwen om hun vrijheid te herkrijgen, een poging tot ontvluchting moeten doen. Die toen gelukte. Met een ladder. Over den muur.

En in die omstandigheden moesten Djakinah en Bijang Das hun schamel potje nasi verdienen.... tot de dood erop volgde.

Djakinah en Bijang Das waren twee vrouwen uit Rembang.

Ze waren als werkster aangenomen in het batikbedrijf van mevrouw Ong en sindsdien hadden ze van de mevrouw géén permissie gekregen om naar huis te gaan.

De man mocht ze van tijd tot tijd opzoeken, maar de deur mochten ze niet uit. Dat was een heelen tijd geleden.

Want de zaak tegen mevrouw Ong was, als destijds te doen niet volkomen gebruikelijk, getoetoept.

Op een goeden dag, 27 Juni 1920, gelijk later bleek, was er beroering in de loods van mevrouw Ongs batikkerij.

Djakinah en Bijang Das hadden slaag gekregen en toen had Djakinah het bijltje er bij neergelegd. Haar collega's hadden haar toen op een baleh gelegd, en geprobeerd, haar wat eten te geven, maar ze was te zwak om wat te gebruiken en het water kwam haar uit den mond.

Onmiddellijk werd kennis gegeven aan den assistent-wedono, dat een vrouw was ziek geworden en gevraagd om een brancard om haar te vervoeren..... het kwam noch bij den heer, noch bij mevrouw op, dat ze dat zieke mensch met een sadoetje naar het ziekenhuis hadden kunnen zenden.

Maar de sleutel van den goedang was in handen van den politie-opziener, die ten slotte op den aloon aloon gevonden werd.

Men bracht een brancard naar de woning van de familie Ong en trof daar de zieke vrouw aan, liggend op een goeni-zak.

Ze werd naar het ziekenhuis gebracht, waar de mandoer dadelijk constateerde, dat de vrouw blijkbaar geen koorts had. Gevraagd wat haar mankeerde, verklaarde zij door haar *bendara* te zijn geslagen.

Ze vertoonde dan ook een paar wondjes en blauwe plekken.

Denzelfden nacht stierf ze.

De mandoer van het ziekenhuis gaf behoorlijk aan de autoriteiten kennis, dat er een vrouw was overleden, welke verklaard had, door haar arbeidgever mishandeld te zijn... en toen werd een onderzoek ingesteld in loco.

Giman, de man die méé was geweest de vrouw naar het ziekenhuis te brengen, was niet te spreken voor de heeren... de familie Ong had hem boven op de loods laten klimmen en hem daar eerst vandaan gehaald toen de autoriteiten reeds verdwenen waren.

Toen is hij, verklaarden ettelijke getuigen ter terechtzitting, met een deeleman weg gegaan en... sindsdien hebben ze hem niet weer terug gezien.

Eén bezwarende getuige van de baan.

En de batiksters die ter plaatse aanwezig waren, verklaarden den heeren dat er ruzie was geweest. En een eveneens zieke vrouw, Bijang Das, gaf op, dat zij met haar collega had gevochten. Daarvandaan die wonden...

Maar uit de sectie bleek, dat er geen sprake van was, dat Djakinah's dood iets te maken had gehad met de haar toegebrachte wondjes of slagen. Uit den toestand van het lijk en de inwendige organen achtte de lijkschouwer — Indisch arts — geen andere conclusie mogelijk, dan dat de vrouw aan uitputting was bezweken.

Nademaal Giman niet te vinden was en de dokter blijkbaar vond, dat de ondervonden mishandeling niet veel om het lijf had, werd de zaak gedeponeerd...

Wel werden er nog twee vrouwen, die er eveneens slecht aan toe waren, in het ziekenhuis opgenomen — een herstelde, de andere overleed na sleepend lijden — maar het viel den heeren niet in, om eenig verband te zoeken tusschen den marasmus van de overledene Djakinah en de wijze, waarop zij door haar arbeidgevers was behandeld.

Ter terechtzitting werden twee doktoren gehoord. Beide geneeskundigen, eenstemmig in hun oordeel, verklaarden dat marasmus, of algeheele uitputting, was de ziekte, die als regel voorkwam bij menschen die geen behoorlijke verzorging ondervinden, zooals in de hongergebieden van modern Europa, gevangenen en zwervers of landloopers...

Hier past een wrange opmerking.

Dat een arbeidster, die geregeld werk had en verpleging ontving van haar arbeidgeefster, de ziekte moest krijgen van een bedelaar of landlooper...

Ik vervolg. Op de terechtzitting was het procédé waarnaar gewerkt was, zonder veel moeite uit te vorschen, toen eenmaal vast stond, wat regel was bij de familie Ong.

Djakinah en Bijang Bas schijnen nogal eens met de roede in aanraking te zijn geweest. Vele collega's wisten zich nog drie gevallen te herinneren, dat de beide vrouwen slaag hadden gekregen.

Er waren twee sarongs vermist en mevrouw Ong had dadelijk aan de beide vrouwen de schuld gegeven.

Ze wilden niet bekennen, doch probeerden integendeel, met behulp van een bamboeladder over den muur te vluchten.

Ze werden tijdig ontdekt.

Dienzelfden middag werden ze met de voeten aan elkaar gebonden, met gebruik van een in rechten aanwezigen hondeketting, en toen door het drietal, vader, moeder en zoon, afgeranseld.

Maar bekennen wilden ze niet.

Van dien dag af werden ze iederen avond aan elkander vastgebonden — met hetzelfde procédé — opdat ze niet zouden vluchten. Dat deed de zoon.

Toen op een dag vroeg Djakinah om vijf cent voor eten te koopen... maar kreeg die vijf centen niet.

Moest het geld van de verdwenen sarongs niet eerst inverdiend worden? het nad er allen schijn van....

Toen probeerden de beide vrouwen overdag weg te loopen door de poort, die toevallig open was.... maar ze werden gegrepen door Gimán en mevrouw Ong. Gimán, die nog steeds niet te vinden is....

Toen Djakinah een halfjaar zoowat voor haar dood, als batikster bij de familie Ong kwam was zij gezond, behoorlijk dik en in het vleesch.
Zes maanden daarna was het een wandelend skelet.

.....
Dit is de treurige geschiedenis van Djakinah.

Zij werd verhandeld in een serie zittingen van den landraad te Koedoes en onder veel belangstelling van het publiek.

Er waren oogenblikken dat het publiek ontroerd was door den ernst van de gebleken feiten.

De jonge man kreeg wegens het binden der werksters drie maanden gevangenis, omdat de rechtbank zijn jeugd liet gelden.

Man en vrouw Ong werden gestraft wegens vrijheidsberoving van vijf batiksters en wegens vrijheidsberoving van Djakinah en Bijang Das, den dood van eerstgenoemde ten gevolge hebbend, de man tien jaren en de vrouw vijf jaren.

En inmiddels.... staan ettelijke batikkerijen stil....

Het schijnt hier gewoonte te zijn, dat de batiksters worden geïnterneerd....

Er zijn vele huizen met hooge muren in Koedoes....

Maar een arbeidscontrole.....?

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

Practical Hints to scientific Travellers, edited by H. A. Brouwer; Part I Practical Hints to explorers in the Netherlands-East-Indies, by H. A. Brouwer and N. Wing Easton; Notes on travel in South- and East-Africa by Percy A. Wagner and Tudor G. Trevor; Hints to explorers and prospectors covering travel in the Philippines, by Warren D. Smith. Leiden E. J. Brill Ltd.

Het hoofddoel van dit boek is geweest de ervaringen van wetenschappelijke onderzoekers in verschillende landen saam te vatten, zoodat er gemakkelijk kennis van genomen kan worden. Hiermede is zeker een goed werk gedaan, waarvan toekomstige onderzoekers veel nut kunnen trekken. Zij zullen hun voordeel kunnen doen met hetgeen hun medegedeeld wordt omtrent uitrusting, verkeersmiddelen, den omgang met inboorlingen, ruilmiddelen, voedsel, bivak-inrichtingen en zoo meer. Eenige foto's verlichten den tekst.

PROFESSOR HATA EN DE BESTRIJDING DER FRAMBOESIA TROPICA IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Wij lezen in de *N. R. Ct.*:

Geen ziekte bij welke Ehrlich's ideaal van een steriliseerende geneeswijze zoo dicht is benaderd als de framboesia tropica; de aan syphilis verwante tropische volksziekte, die in de meeste gevallen na één insputting met salvarsaan als bij tooverslag verdwijnt. Het middel doodt de ziekmakende spirochaeten, maar de menschelijke weefsels blijven onaangetast; zoo gaat de behandelde als 't ware schoksgewijze van den zieken in den gezonden staat over en zienderoogen ruimen de gezonde weefsels de resten van het ziekteproces op. Menigeen hoorde jaren geleden reeds van dit wonderbaarlijke succes toen Koch en Flu aldus de framboesia, de plaag der Javaansche immigranten in Suriname bestreden. Na den oorlog heeft de Burgerlijke Geneeskundige dienst in Nederlandsch-Oost-Indië op groote schaal de bestrijding der framboesia aangevat. De Oost telt de framboesia-patiënten niet als de West bij enkele honderden, maar bij honderdduizenden; het is dus een vraag van organisatie de menschen met het heilmiddel te bereiken.

De Transactions van het congres te Batavia (Far Eastern Association of tropical Medicine. Fourth congress, 1921. Vol II.) brengen ons den grootschen strijd, die er ginds tegen de ziekte gevoerd wordt, weer in herinnering. Hata, de Japanner, medewerker van Ehrlich in het geduldig beproeven van steeds nieuwe arsenicumverbindingen bij met syphilis besmette proefdieren (droeg het salvarsaan niet aanvankelijk het nummer 606?) was er aanwezig en deed een wetenschappelijke mededeeling over het door hem met den Meester gevonden middel tegen syphilis. Maar oneindig belangwekkender was de demonstratie van de genezende werking van salvarsaan ten aanzien van framboesia tropica, ter eere van Hata op Java georganiseerd. Hata, zelf wonend in Japan, waar framboesia niet voorkomt, kende den invloed van het preparaat op de framboesia-mikrobe nog slechts uit de literatuur.

Voor allen, die deze demonstratie hebben mogen bijwonen, blijkt zij onvergetelijk; wellicht nooit is den ontdekker van een geneesmiddel op treffender wijze dank gebracht, Dr. Winkel, inspecteur van West-Java, die met dr. De Vogel haar voorbereidde, schreef er destijds een pittig feuilleton in het *Tijdschrift van Geneeskunde* over, waaraan wij enkele gegevens ontleenen.

Als demonstratieterrein werd Pandeglang (Zuid-Bantam) gekozen, waar sinds November 1919 de bevolking met het geneesmiddel vertrouwd was. Destijds was daar het volgende programma uitgevoerd: de onderdistrictshoofden zouden uit de geheele afdeeling (met 300,000 zielen) een 50-tal ernstige, behoeftige framboesia-lidder naar het ziekenhuis der hoofdplaats Pandeglang zenden; de Indische arts zou dezen dan voorstellen op de maandelijksche vergadering der bestuursambtenaren (assistent-resident, regent, patih, wedana's en assistent-wedana's) na hun één inspuiting van neo-salvarsaan als eenig geneesmiddel te hebben toegediend. Om nu aan de vergaderde hoofden de voortschrijdende genezing duidelijk voor oogen te brengen, zou een deel der zieken 10 dagen vóór den datum der bijeenkomst worden ingespoten, een ander deel 8, een derde deel 6 dagen, enz. terwijl er enkelen eerst na de vergadering zouden worden ingespoten, om ook versche gevallen te kunnen vertoonen. Aldus geschiedde. De Indische arts vertoonde de genezen, de genezende en de nog niet genezen gevallen en hield in de Soendaneesche taal een toespraak tot de verzamelde ambtenaren, wier kring voor deze gelegenheid met hadji's, geestelijken, dorpshoofden en onderwijzers was uitgebreid. De bijeenkomst slaagde uitstekend, ook omdat de zieken zelve begonnen te getuigen van de objectieve en subjectieve beterschap door de inspuiting bereikt: zoo stampten de menschen met voetzool-framboesia op den grond om goed te doen uitkomen dat hun pijnlijke voetsoelen, te voren nog door sandalen beschermd, nu onpijnlijk als vroeger waren geworden.

Het succes bleef niet uit, en duizenden uit de omgeving lieten zich behandelen. Naar dit gebied nu voerde het congresbestuur Hata, na een voorbereiding als destijds bij de hoofdenvergadering was getroffen; de inspuitingsdagen van ruim honderd patiënten werden zóó geregeld dat op den dag van Hata's bezoek allerlei patiënten in verschillende stadia van genezing konden worden vertoond. Het bezoek was zeer plechtig en indrukwekkend; de poort van het ziekenhuis was met een rooden doek, een zegenwensch voor Hata dragend, voorzien; daarvóór was de gamelan van den regent opgesteld. Nadat de patiënten bezichtigd waren, hield de regent een redevoering; dan verzocht de regent het woord voor een bejaarden man uit een der meest geteisterde streken, die op den aan inlanders eigen zangerigen toon een berijmde lofspraak op het salvarsaan en op Hata voordroeg. Hierna kwam de Pandeglansche meisjesschool aan de beurt; de oudste leerlinge zong regel voor regel een gedicht voor, waarbij de geheele school telkens in koor inviel om het gezongene te

herhalen. Vooral dit maakte op de aanwezigen diepen indruk en Hata kon zijn ontroering nauwelijks bedwingen. Nadat de penghoeloe nog een gebed had uitgesproken, waarbij aan Allah een lang en gelukkig leven voor Hata werd afgesmeekt, en waarbij de honderden aanwezigen telkens met luid Amin-geroep invielen, verzocht prof. Hata ten slotte den Indischen arts zijn dank te vertolken en er met nadruk op te wijzen, dat aan Ehrlich het grootste aandeel in de uitvinding toekwam, een bescheidenheid, die op de aanwezigen grooten indruk maakte.

De economische opvoeding in de Philippijnen.¹⁾

DOOR

Dr. G. J. NIEUWENHUIS.

De Spanjaarden hadden bij hun kolonisatie meer de spiritueele dan de materieele verheffing der bevolking op het oog, zoodat toen de Amerikanen kwamen, ze een vrij ontwikkelde half-Westersche maatschappij aantroffen, van groote economische zwakte nochtans en materieele achterlijkheid.

Irrigatie was buiten de heidensche bergstammen zoo goed als onbekend en slechts een klein deel van 't heele land werd bebouwd. Nog in 1913 is de verdeeling der gronden aldus:

50 % bosch (waarvan $\frac{2}{3}$ oerwoud).

40 % grasiand.

10 % bebouwde gronden.

Dat is dus voor hetzelfde jaar $\frac{1}{4}$ van het gedeelte dat op Java in cultuur werd gebracht.

Bijna alle bebouwde grond is in kleine perceelen verdeeld, 95 % van alle perceelen zijn minder dan 5 H. A. groot: door splitsing bij erfenis, door gehechtheid aan den grond, die den verkoop belet, is dit klein-bezit zoozeer domineerend. En een groot gedeelte daarvan wordt bebouwd door den eigenaar zelf. In 1913 werd het gemiddeld jaarlijksch inkomen van den kleinen landbouwer op 250 pesos geschat, hierin begrepen de opbrengst van bijwerk en huisindustrie. We zagen al.²⁾ dat de Maleische vorm van nederzettingen in dorpen door 't Spaansche bestuur nog intensiever geworden is: Het dorp is de overheerschende woonvorm op de Philippijnen en eerst de allerlaatste tijden treedt de geïsoleerde boerderij weer op. Gemeenschappelijk bezit komt — behalve in de Z. eilanden — niet meer voor. De arbeid echter geschiedt

¹⁾ Fragment uit een *vergelijkende koloniaal-paedagogische studie*: (300 p.). „Het Philippijnsch onderwijssysteem”, waarin de ontwikkeling van school en maatschappij in Nederlandsch-Indië en de Philippijnen vergeleken wordt. Het boek is het resultaat van een studieverblijf van 3 maanden in 1916 en van 2 maanden in 1921, het laatste met den Java-kenner Pastoor van Lith.

²⁾ In het hoofdstuk: De ontwikkelingsgang der Philippijnse maatschappij.

nog heel veel in vrijwillig samenwerken, zooals dat in alle oude dorpsmaatschappijen het geval is geweest. Het heeft de sociale taak der school vergemakkelijkt, en haar de plaats helpen geven, die ze nu in het leven der Filippino's inneemt.¹⁾ Toen het onderwijs eenmaal geapprecieerd begon te worden, nam het bedrag van den „vrijwilligen steun” voor onderwijs toe en een groot gedeelte ervan is in den vorm van gemeenschappelijk werk gegeven.

Het hoofdmiddel van bestaan is altijd de landbouw geweest. We zagen al,²⁾ hoe de bekrompenheid der moederlandsche kooplui den handel lam legde en daardoor de landbouw zich niet ontwikkelen kon. Ook daar niet, waar zoo als op de friarlanden, betere leiding aanwezig was. Tot voor heel kort is die half primitieve landbouw de heerschende geweest, en eerst 't Amerikaansche opvoedsysteem brengt daar — met groot succes — verandering in.

Op elk gebied werd er weinig intensief gewerkt; methodes, werktuigen en werkers — alles was minderwaardig.

De rijstbouw was en is nog bijna geheel van den regen afhankelijk, en dat in een klimaat met — zooals op Luzon — zeer strenge droogten.

Slechts $\frac{1}{20}$ van alle rijstland is geïrrigeerd, meestal friarland, en dan nog op primitieve wijze. Zaadselectie, oogstwijze en beploeging zijn oudmodisch. Met menschenkracht wordt het land niet omgewerkt en een „rinderpest” (karbouwen-ziekte) beteekent dus: een mislukte oogst. Met betere methodes kan de opbrengst verdrievoudigd worden, en de groote import worden overbodig gemaakt.³⁾

Suiker wordt als het kan nog primitiever verbouwd; meestal op kleine, „hacienda's” die een centrale molen hebben. Hoewel er al vóór Magellaan's komst een bloeiende suikerindustrie volgens Chineesche methodes heerschte, is pas 10 jaar de moderne suikertechniek — en nog maar op enkele plaatsen — ingevoerd. En zelfs daar zou een Indische suikerboer zich ergeren over de slordige wijze van planten; slingerplanten en bloemen groeien welig op tusschen de kromstaande rietstengels. De opbrengst is er dan ook naar: terwijl 1 acre ($\frac{1}{2}$ bouw) grond in Hawaï en Java 5 ton suiker oplevert, is de gemiddelde opbrengst op de Filippijnen maar $\frac{3}{4}$ ton, dus 7 \times zoo klein: In de moderne fabrieken bedraagt ze iets meer ($1\frac{1}{2}$ ton), dus ook nog beïdend lager dan bij ons.

Ook een ander hoofdproduct, vroeger het voornaamste export-artikel, abaca of *Manilahennep*, wordt zeer extensief verbouwd: er is moeite met arbeidskrachten, het planten is te zeer versnipperd en meer machinale bewerking wordt dringend noodig geacht.

¹⁾ Zie hoofdstuk: Sociale opvoeding.

²⁾ In: De ontwikkelingsgang der Philippijnsche maatschappij.

³⁾ Percy Hill and Mac: The cultivation of rice.

Eén product maakt op al die primitieve kweekery een uitzondering: de *tabak*.

De Spanjaarden hadden in al hun bezittingen de teelt der tabaksplant ingevoerd, en die weldra op bijna wetenschappelijke hoogte gebracht. Nauwkeurig werd alles van staatswege geregeld: zaadselectie, planting en oogst, werk en bereiding, alles werd naar grondig bestudeerde methodes uitgevoerd, die de ervaring in veel landen geleerd had. Het was een cultuur, voor dien tijd even intensief als onze moderne, suikercultuur, en ze vormde dan ook de hoofdbron van alle staatsinkomsten. Strenge straffen gingen ontduiking van het monopolie tegen, en verschillende opstanden braken uit met het doel, tot eigen aanplant te komen. Na de afschaffing van het monopolie in 1882 had er een sterke achteruitgang plaats in de kwaliteit, totdat geleidelijk de particuliere fabrikanten weer — onder leiding van het gouvernement — de contrôle op den groei der tabak kregen. Ook de fabricage der sigaren werd meer en meer wetenschappelijk intensief, en tegenwoordig staat ze als industrie in de wereld vooraan. De export van tabak en sigaren neemt weer een voorname plaats in (10 %).

De *sigarenindustrie* is de eenige landbouwindustrie die over de heele lijn op hoog peil staat, groote fabrieken heeft met honderden arbeiders, (in Manilla totaal ruim 10.000 d.i. 50 % van alle industriearbeiders), onder strenge contrôle staat voor de kwaliteit van het product, en die voorzien is van alle inrichtingen die de moderne techniek en hygiëne kennen. Ze kan dat zijn omdat ze op een oude traditie rust, gegroeid is en niet uit den grond gestampt. Omdat een „local spirit”¹⁾ haar beheerscht.

De verdere industrie staat voor het grootste deel nog op het ouderwetsche peil der huisnijverheid, en pogingen om ze tot fabriekspeil te verheffen, mislukken telkens. De *hoedenindustrie* kan alleen nog slagen als ze in kleine centra, als huisarbeid verricht wordt, maar als zoodanig gaat ze dan ook sterk vooruit. (In 1919 een export van 1¹/₂ millioen pesos). Een nieuwe industrie die opkomt en veel toekomst heeft, is die van *schoenen*. Er zijn al naast veel kleine twee groote fabrieken elk met een capaciteit van 10.000 paar per dag, die het leer nog uit Amerika betrekken, en eerste kwaliteit werk leveren.

De fabricage van *candies* (suikerwerk) neemt eveneens sterk toe. *Borduurwerk*, *kant* en *vlechtwerk* wordt in steeds toenemende mate voor de wereldmarkt geproduceerd, doch alleen nog in huisarbeid of als handfabriekswork. De vrouw van den grooten organisator der wereldsport, Mrs. Brown — is leidster van een zaak in borduurwerk, die met enkele pesos begonnen, thans aan 2000 vrouwen arbeid geeft.²⁾

¹⁾ Shadwell: Industrial Efficiency.

²⁾ Zie mijn artikel in *Indië* (1918): „Een koloniale vrouw”

Alle genoemde industrieën — onder Amerikaansch beheer krachtig ontwikkeld, rusten op een lange aanraking met de Westersche cultuur: zelfs 't vlechtwerk heeft niets Oostersch, maar is geheel op modern-Westersche behoefte ingericht.

Hebben de Spanjaarden dus den *landbouw* weinig verder gebracht en de *industrie* — op die van sigaren na — geheel op feodaal peil gelaten — ook de *handel* heeft niet de vlucht genomen, die een eeuwenlange zorg had kunnen brengen.

Ook hier weer ontbrak de materiele basis. Veiligheid, verkeerswezen en productvervoer — alles was even slecht.

Op zee een uitgebreid rooverswezen, te land niet minder: bendes laddrones, die heele gewesten onveilig maakten.

Wegen waren wel uitgezet volgens een weloverwogen plan, maar slechts ten deele uitgevoerd en nergens onderhouden. Zelfs in het begin der Amerikaansche periode waren de gemeentelijke en gewestelijke autoriteiten niet tot aanleg en nog minder tot onderhoud te bewegen. Eerst dwangmaatregelen van uit Manila (inhouding van subsidies) kon het wegenplan der regeering doen slagen. Dean Worcester die als Commissielid (departementschef) jaren lang de misère meegemaakt heeft, zegt nog in 1914: „De Filippino's zijn onverschillig voor goede wegen. Amerikaansche contrôle is absoluut noodzakelijk voor de zorg voor verkeersmiddelen: autonomie zou alles bederven”.¹⁾

In 1910 werd een enquête ingesteld naar den toestand der wegen en toen bleek dat er vóór 1907 slechts 500 K.M. eerste klasse, d. w. z. behoorlijke wegen waren. De meeste wegen waren absoluut onberijdbare modderbeeken, waarover alleen de algemeen gebruikte slede glijden kon, of de lastkarbouw doorheen kon zoempen.

Met geweldige energie en 51 millioenen pesos uitgaven hebben de Amerikanen nu totaal 9000 K.M. weg aangelegd, voor een derde deel uitmuntende autowegen, van beter structuur dan onze groote wegen. Spoorwegen zijn eveneens van zeer recenten datum. Voor 1907 was er totaal slechts 200 K.M., in 1919 bijna 2000 K.M., hoofdzakelijk op Luzon. Hoewel dus — in verhouding tot het zielen-aantal — de kilometerlengte niet veel minder is dan bij ons (in 1919 totaal 6400 K.M.), is het geheele verkeer oneindig primitiever dan bij ons, en wordt door de meeste Amerikanen de auto geprefereerd. De stationnetjes zijn — ook op provinciale hoofdplaatsen — kleine, vieze gebouwtjes, het materiaal is slordig onderhouden, de weg eveneens — en het reizigers- en vrachtvervoer even gering als de snelheid en het comfort. Alles maakt zeer den indruk van een noodlijdend locaaltreintje. De opbrengstcijfers van passagiers- en vrachtvervoer geven daar een beeld van:

In Nederlandsch-Indië (1913)	2800 K.M.	lijn	40 m.	gulden
In de P. I.	(1913)	800 „ „	6 m.	„

¹⁾ Dean C. Worcester: The Philippines past and present 2 dln (1914).

De verhouding der intensiviteit in gebruik is hier zeer ten gunste van ons (ongeveer $2 \times$ zoo intensief).

Ook het verkeer te water was weinig verzorgd. Zeerooverij was den heelen Spaanschen tijd door regel, en de veiligheid en verbindingsmogelijkheid waren zeer onvoldoende. Te meer was dit een bezwaar, omdat de bevolking van den archipel vooral langs de kust woont en dus op den weg ter zee is aangewezen. Er was een veel te klein aantal kustbooten, alle nog van verouderd type. De vrachtprijzen waren dan ook ongelimiteerd en de eigenaars der booten weigerden vaak producten te vervoeren, tenzij die aan hen voor een koopje verkocht werden. Een streng monopolie heerschte daardoor, en een vrije handel tusschen de eilanden was uitgesloten.

Ook hier bracht G. G. Forbes, die het land van landwegen had voorzien, grondige verbetering. Twintig kustschepen werden van regeeringswege gekocht, die voor politiek- en vrachtvervoer zorgden en weldra grooten opbloei van den handel veroorzaakten (1917). Zooals bij de landwegen hadden de Spanjaarden prachtig opgezette plannen in studie voor het zeeverkeer. Dertig jaren lang had een commissie aan plannen voor de haven van Manila gewerkt, om deze tegen tyfoons te beschermen. Maar bij de komst der Amerikanen was er zoo goed als niets gebouwd en aan de 250 andere havens van de 1000 eilanden, was nooit één centavo ten koste gelegd.

Er was — en er is nog — een uitmuntende meteorologische dienst onder leiding der Jezuiten, die baanbrekend werk verricht voor heel Azië en o. a. alle tyfonen aankondigt. Maar havens waren er geen andere, dan zooals de natuur die geschapen had, en de heele archipel telde — buiten het papieren plan — slechts 20 vuurtorens.

Ook hierin hebben de Amerikanen geweldige verbeteringen aangebracht. Alle groote havens zijn nu verbeterd en reeds in 1913 waren er 150 vuurtorens. (Onze archipel telt nu een 400 lichtpunten).

Ook de zeekaarten waren zeer onvoldoende: in 1901 was slechts 90 mijl kustlijn opgemeten, in 1913 12.000. Ook hierin waren — en zijn we — ver vooruit: onze geheele bevaren archipel is opgemeten en in kaart gebracht, de Philippijnsche nog lang niet.

Daardoor moest de „Orion” die ons naar Manila zou brengen,¹⁾ ergens bij het eiland Panay 'snachts voor anker gaan liggen, omdat de kapitein niet op de kaarten vertrouwen kon. Landkaarten zijn evenzeer verre bij die van ons ten achter. Zelfs op de universiteit konden we geen behoorlijke kaart van den archipel krijgen, en geen

¹⁾ Pastoor van Lith en ik waren lid van een Onderwijscommissie door Z.Ex. den G.-G. naar Manilla gezonden per s.s. „Orion”. De Commissie bleef er 8 dagen, waarna wij beiden ons onderzoek voortzetten. Het gold vooral een studie van het „Voertaalprobleem”. (Zie hoofdstuk daarover).

school of Departement bezit er een van een uitvoering, zooals wij die van onzen Topografischen Dienst kennen.

De post was evenmin wat waard. Een deel van de kantoren was gemeentelijke zorg — dus verwaarloosd. Zekerheid dat een brief aankwam, had men nooit.

Het telegramverkeer was gering: van 1906 tot 1913 is het vijfvoudigd. Het postpakketten-verkeer met het buitenland was nihil: in 1893 werden 9 postpakketten verzonden, in 1912 2700 dus $300 \times$ zooveel.

Uit alles blijkt dat de Spanjaarden wetenschappelijk en theoretisch een groot aantal voorbereidende maatregelen genomen hadden, maar aan de *practische doorvoering* niet te zijn gekomen.

De impotentie als kolonisator, het eigenbelang, de onkunde en de onverschilligheid in het moederland gaven aan enkele werkers in de tropen geen gelegenheid om tot de daad over te gaan, en een „provincie” voor Spanje te bewaren.¹⁾

Het nieuwe bestuur door Amerika kon, de *materie* brengend, slagen, omdat de *geest* voor veel aanwezig was. En zoo kon de economische toestand in enkele tientallen jaren eeuwen van achterstand inhalen. Enkele cijfers van import en export mogen zulks bewijzen.

In 1000 dollars	1899	1901	1912	1918
Totaal import	13.018	30.270	54.550	98.599
„	14.640	23.222	50.319	135.194

Na 20 jaren Amerikaansch bestuur dus een bijna 10 keer zoo groote balans, die toch nog belangrijk beneden die van Nederlandsch-Indië blijft (1918: 1246 millioen gulden).

Ondanks de groote en snelle materieele verbeteringen, door de Amerikanen aangebracht, staat wat *materieele uitrusting, wat economische fundeering betreft, het geheele land — op Manila na — nog zeer bij ons Indië ten achter*: En hierin is een tweede hoofdpunt van verschil met *onze ontwikkeling: minder geestelijke evolutie, meer oorspronkelijk cultuurbezit, beter economische fundeering* bij ons.

Waren de Filippino's aan het eind der Spaansche periode in veel dingen al verder in hun evolutie dan de bevolking van onzen archipel, in één opzicht stonden ze nog op dezelfde trap: hun werkwijze en werkappreciatie was nog geheel de *feodale*. Dat wil zeggen, weinig intensief werk, gebrek aan economisch inzicht, minachting voor handenarbeid. We zagen al hoe de bouwer van het onderwijsstelsel, Dr. Barrows in den aard van het werk heil zocht en de vorming beoogde van een volk van *kleine landbouwers met elementaire ontwikkeling*.²⁾ Ook dat zijn opvolger White vooral in industriele opvoeding

¹⁾ Zie hoofdstukken: „Ontwikkelingsgang” en „De Onafhankelijkheid” (p. 200—260).

²⁾ Zie hoofdstuk: De opbouw van het onderwijs.

de oplossing zocht. Het aandeel dat beiden aan de economische scholing van het volk hebben gehad, is in 't historisch overzicht voldoende uitgekomen.

De feodaal-Maleische ideeën over handenarbeid, door Spaansche opvattingen eer versterkt dan verzwakt, zijn door de Amerikanen met kracht bestreden — en met groot succes. Dat heeft niet alleen het onderwijs gedaan. De geheele overgang van feodale naar moderne toestanden bracht het mee. De betere arbeidsregeling, de bescherming der arbeiders (Bureau of Labor) was mede oorzaak dat arbeidschuwheid werd overwonnen. Vooral het binnenstroomen zoowel van Amerikaansch kapitaal als van Amerikaansche behoefte-artikelen, heeft de industrialisatie, de arbeidsnoodzakelijkheid en arbeidswilligheid, sterk in de hand gewerkt.

Het Amerikaansche kapitaal heeft zich in stijgende mate voor de exploitatie der Philippijnen geïnteresseerd, en eerst de laatste jaren van Harrison's bestuur, de naderende autonomie — hebben het schuw gemaakt. In het laatste jaarboek der Fil. Kamer van Koophandel (1920) spreekt de voorzitter van het Lager Huis, Mr. Osmena, den als verzekering geformuleerden wensch uit, dat de onafhankelijkheid der eilanden het vreemde kapitaal niet zal doen terugtrekken.

Hoe vooral Amerika steeds meer en meer aan het handelsleven der P. I. is gaan deelnemen, bewijst de volgende tabel.

Aandeel import, export van enkele landen (afgeronde getallen).

	1899	China	Spanje	Engeland	Amerika.
Import uit.	40 %	20 %	17 %	9 %	
Export naar	21 %	7 %	18 %	24 %	
	1919				
Import uit.	6 %	1 %	2 %	63 %	
Export naar	4 %	4 %	14 %	50 %	

De verschuiving naar Amerika, vooral ten nadeele van Spanje springt duidelijk in 't oog: Bij de kwestie der onafhankelijkheid is dat een factor die meetelt.¹⁾

Dat de veramerikanisatie de behoeften sterk heeft doen toenemen, heel vaak tot boven de grens der financiële draagkracht, blijkt bij elke pas die men op de eilanden zet. En dat noodzakelijkheid tot arbeiden er het gevolg van werd, ziet ieder die wat dieper het leven bestudeert. Maar die ziet ook dat de Spaansche fundamenteen, de Westersche neigingen daar een groot aandeel in hebben.

De buitenlandsche markten leveren als massa-product vooral Westersche artikelen, die er in dit land gauwer in gaan dan in een Oostersch land met dieper ingeworteld eigen cultuurbezit.

¹⁾ Zie hoofdstuk: „De Onafhankelijkheid”.

Waar geen gamelan is, vindt de gramfoon eerder aftrek, en waar geen nationale kleeding meer bestaat, kunnen schoenen en pakken eerder ingang vinden. Het is ongelooflijk te hooren, wat klerken en onderwijzers met een laag salaris voor een flanelen of een palm beach costume uitgeven.

Omdat het pandhuiswezen niet georganiseerd is, en omdat een Westersch pak minder goed verkoopbaar en beleenbaar is dan onze Indische kains, sarongs en sieraden, (die iedereen passen), is de noodzakelijkheid van dóór te werken grooter dan bij ons.

De aard van de Westersche behoeften, vergeleken met de Oostersche, draagt daar ook toe bij.

De feodale, Oostersche genietingen zijn intermitterend, tijdelijk, de Westersche meer permanent. Een slamatan, het geuren met goud en mooie sarongs komt alleen van tijd tot tijd voor. Maar de behoefte aan Westersche kleeding, aan schoenen, hoeden en pakken, is doorlopend, zoodra ze ééns gekend is.

En dat werkt de noodzaak van continue arbeid in de hand.

Het onderwijssysteem heeft ook sterk bijgedragen, die *permanente behoeften* op te wekken: kookonderwijs, huishoudlessen, voorgeschreven schoolpakjes, sportcostuums, propaganda voor het boek, lessen in meubelmaken dat alles heeft de dagelijksche behoefte aan Westersche cultuurgoederen voor goed ingeprent en — de arbeidzweep over het volk gejaagd.

Niet alleen echter door de behoefte-vermeerdering heeft het Amerikaansche schoolsysteem de grootere economische intensiviteit in de hand gewerkt.

Ook door *opzettelijk economische opvoeding deed* ze dat. Door een practische vakopleiding in alle lagen van het onderwijs, door een opvoeding in industriëelen zin ook tijdens de algemeene vorming der lagere schooljaren.

Industriële opvoeding.

In het begin waren de problemen en de moeilijkheden zoovele en zoo groot dat alleen aan de meest elementaire schoolkennis aandacht kon besteed worden. Maar al heel gauw drongen economische problemen zoozeer naar voren, dat ze den geest van het onderwijs gingen beheerschen: den achterstand op economisch gebied in te halen, werd het hoofddoel van alle onderwijszorg.

We zagen al hoe de drie factoren den opbouw van een practisch syteem sterk hebben beïnvloed, hebben mogelijk gemaakt eigenlijk.

Ten eerste het feit dat overal de oudste leerlingen uitgekozen werden, ten tweede de omstandigheden dat de leiders in het veld practische, idealistische Amerikanen waren en ten derde het gehalte der centrale

leiding op het Departement, die sterk sociaal paedagogisch — en niet enkel administratief was.¹⁾

In de eerste jaren was het onderwijs in handenarbeid — één der fazen van industriële opvoeding, alleen maar facultatief. De Amerikaanse inspecteurs, die er in hun land aan gewend waren, bevalen de invoering aan, maar er waren nog weinig onderwijzers die er les in konden geven en de belangstelling bij de ouders was maar matig. De meisjes hadden op de Spaansche kloosterscholen al kant- en borduurwerk geleerd, zoodat voor invoering van die vormen geen bezwaren bestonden. Maar voor de jongens waren die er wel.

In 1904 kreeg Mr. Cutler, een der superintendenten, opdracht den handenarbeid in zijn divisie in te voeren. Hij begon met in zijn verlot er zelf meer aan te doen, en liet toen in zijn scholen vlechtwerk beginnen. Als de onderwijzer het zelf niet kon, kreeg hij eenvoudig deze opdracht van Mr. Cutler „Go in your town to some old man and learn it”. Toen liet hij overal naar materiaal zoeken, bedacht methoden voor het kleuren en bereiden, en had al gauw een school van volgelingen gemaakt. Wie zelf een techniek er onder had, onderwees die aan zijn collega's op den volgenden normaal-vacantie-cursus. Omdat Mr. Cutlers afdeeling de beste was, kreeg hij last, op den Amerikaanschen vacantie-cursus van Baguio het aan zijn collega's te onderwijzen.

Daarna ging hij met zes koffers alle eilanden door reizen, en hield exposities en lezingen. Van alle kanten kwamen de Philippijnsche onderwijzers naar hem luisteren, sommigen na een reis van 30 K.M. en weldra hadden alle scholen een of anderen vorm van handwerk. Toch duurde het nog tot 1912 eer het als regelmatig geleerd, verplicht vak overal was ingevoerd.

De kwaliteit was nog heel lang inferieur, en het werk weinig gevarieerd. Maar elk jaar was er vooruitgang te constateeren; de idee zat: Chineesche timmerlui, dorpsschoenmakers en bamboewerkers hielpen in en buiten school nieuwe soorten werk invoeren, en overal werd voeling gehouden met locale behoeften en locale bekwaamheden.

Want al gauw werd geformuleerd het kenmerkend verschil van onderwijs in handenarbeid in Amerika en op de Philippijnen: niet de paedagogische maar de economische, zelfs de commerciële waarde wordt als hoofdzaak beschouwd. Toch is ook de algemeene opvoedende waarde van handenarbeid nooit onderschat, en eerst na het vertrek van Dr. Barrows meer op den achtergrond geraakt.

De training van oog en hand, de opvoeding tot zelfactie, tot uitdrukkingsvaardigheid, de menteele ontwikkeling, door handwerk verkregen, is steeds naar waarde geschat. En eveneens is er aan gedacht,

¹⁾ In mijn studies: „Opvoedwetenschap en Onderwijsleiding” toonde ik aan, hoe dilettantisch onze leiding is, hoe daardoor de politiek alles beheerscht en de blunders niet van de lucht zijn.

door het zelf verrichten van alle werk, fijn en ruw, den eerbied voor handwerk, zoo zwak in feodale maatschappijen, te versterken.¹⁾

Als — zooals ik het voor vijf jaar zag — de zoon van den hoogst geplaatsten Filippino op het schooldak pannen moet leggen, is dat een prachtig voorbeeld voor ieder die zich te goed voor ruw werk waant.

En vijftien jaren opvoeding in deze richting hebben hierin een totale ommekeer in de ideeën gebracht, zooals ook H. Miller in zijn boek „Economic conditions in the Philippines” (1914) al constateert.

De school is er meer leven, minder broeikas door geworden, het opnemen der zoo gewaardeerde geleerdheid was aan het krijgen van vuile handen gebonden, niet als bij ons de heele lagere school door, er van gescheiden. En dat is doorslaggevend geworden voor de latere *waardeering van arbeid*. In zooverre is de psychologische beteekenis van handenarbeid van het allergrootste belang geworden.

Een ander paedagogisch voordeel van enorm belang, is de hulp die handenarbeid aan de andere leervakken brengt: de concentratie-mogelijkheid die ze opent: Zoo is handenarbeid niet alleen werk maar ook principe geworden, leervak en leervorm beide. Ze vormt de materiele basis van een aantal andere leerprocessen. Het rekenen vindt bij tuinarbeid en houtwerk voortdurend practische toepassing, meetkunde is als propadeuse werkelijke „meet” kunde. Het aardrijkskundig onderwijs roept voortdurend de hulp van den handenarbeid in. Bij de behandeling van de Poolgebieden zag ik op de zandbak van wetten, prentjes en ander materiaal een zeer suggestief Eskimo-dorp gemaakt, terwijl een andere klasse een prachtig woestijnlandschap samen had vervaardigd. Een grooten steun geeft ook handenarbeid bij 't onderwijs in de Engelsche taal, dat voortdurend gelegenheid krijgt voor levendige directe behandeling.²⁾ *De geest van de werkschool*, die op *samenwerken, zelfwerkzaamheid* en *concentratie* is gebaseerd, wordt vooral door den handenarbeid binnen gehaald.

Ook in de Filippijnen is het vak door Dr. Barrows hierom ingevoerd.

Geleidelijk is echter vooral onder White de economische beteekenis meer naar voren gebracht.

Men had hierbij tweeërlei doel.

1. verbetering van het milieu.
2. vermeerdering van inkomsten voor nu en later.

Kooklessen worden gegeven aan een groot deel der intermediale scholen³⁾ om eenvoudige maaltijden te leeren bereiden, binnen de

¹⁾ In mijn studies: *Handenarbeid op de Indische school, De opvoeding tot arbeid*.

²⁾ Na een 4-jarige „primary” school, komt een 3-jarige „intermediate”, dan de 4-jarige High-school.

³⁾ Zie hiervoor de handleiding bij het „Nieuw Indisch Taalboek” (6 deelen en handleiding) van W. Jonkmans en Dr. G. J. Nieuwenhuis. (1922).

financieele draagkracht gelegen. Een aantal met zorg samengestelde menu's, die een „balanced diet” (harmonisch dieet) brengen, geven keuze ook voor de kleinste arbeidersbeurs. Het typeert weer het Filippijnsche leven dat die recepten meer in mestizo dan inlandschen stijl zijn.

Ook de andere deelen van het *huishoudonderwijs* komen tot hun recht. Een leerboek „Housekeeping” van 300 bladzijden, dat als leidraad overal gevolgd wordt — en later mee naar huis wordt genomen, bevat de volgende hoofdstukken.

Huishoudonderwijs: schoonhouden, tafeldekken, wasch, verlichting enz.

Kooklessen. Naaien en handwerken. Hygiene van huis en lichaam. Kinderverzorging. Manieren; huwelijk en huiselijk leven.

Heel vaak worden de lessen gegeven in een eigen gebouwtje dat tevens modelhuis is, door den gezondheidsdienst ontworpen. In tegenstelling met opvattingen in Indië wordt de ideale inlandsche woning van geprepareerd bamboe en niet van steen geprojecteerd, omdat de B. G. D. er kleine steenen woningen vochtig en ongezond vindt, en bovendien duur en niet gemoedelijk.

Van het huishoudonderwijs wordt alleen naaien in het derde en vierde leerjaar gegeven: al het andere in de „intermediate” grades. Het naaien is bij uitstek practisch, niet naar poppenmodellen, maar op werkelijke grootte. Aan het eind van den cursus heeft elk meisje een complete uitzet voor zich zelf, haar man en haar toekomstige kinderen gemaakt. Vooral van aardige goedkoope kinderkleeren voor elken leeftijd wordt veel werk gemaakt. Ook maatnemen naar het lichaam, en werken naar knippatronen wordt geleerd.

Het gevolg van het naaionderwijs is alweer, dat de Amerikaansche kleeding als school- en huisdracht sterk toeneemt, en vooral dat de kinderen niet langer als kleine mannetjes en vrouwtjes rondloopen, maar in Europeesche broekjes en jurkjes. De modellen veranderen geregeld met de mode.

In 1920 namen 15.000 meisjes der intermediate klassen aan het huishoudonderwijs deel, d.i. ongeveer 60 %.

Hoewel het als verplicht vak op 't leerplan staat, zijn een aantal gemeenten in gebreke gebleven, de uitrusting er voor aan te schaffen, waardoor 40 % der meisjes er nog van verstoken is.

De zorg voor een beter Filippijnsch „home” rust niet alleen op de meisjes, ook de *jongens* krijgen hun deel. Daar is ten eerste de tuinarbeid die op grootsche wijze georganiseerd is. We zagen hoe de Spaansche kolonisators geheel in overeenstemming met de toestanden in hun moederland, aan 't planten van boomen, het aanleggen van een bloemen- en een groententuin even weinig gedacht hadden als aan de zorg voor versche melk en het oprichten van rustverblijven in een koel klimaat.

Zoo was onder het volk het voorkomen van tuintjes rondom het huis veel zeldzamer als het onder onze inlandsche bevolking is. Ook hier weer is een verschil in het dorpsbeeld, dat onmiddellijk opvalt.

Het Amerikaansch schoolsysteem tracht hierin verandering te brengen, en meer en meer wordt het tuinieren door de school een succes. Het afgelopen jaar namen 166.000 kinderen eraan deel, het behoort tot het verplichte „industrial work” voor de primary scholen, terwijl meer en meer de intermediate klassen er aan gaan doen op intensiever wijze dan het in de lagere klassen mogelijk is.

Ook hier treedt het verschijnsel op, dat we bij de geheele industrie-ele opvoeding waarnemen: hoe meer het onderwijs doordringt, en hoe jonger de leeftijden voor verschillende klassen worden, hoe meer een bepaald industrieel werk naar boven schuift.

De tuinarbeid in de lagere scholen gaat ver buiten het rooster uit: ze vraagt een deel van de vrije namiddaguren, en beïnvloedt zeer intensief 't huiselijk leven.

Ze heeft naast paedagogische motieven, vooral de bedoeling: een hooger en levensstandaard te bereiken door:

1. overvloediger voedsel;
2. grooter verscheidenheid van voeding;
3. beter kwaliteit van voeding.

Dat geschiedt door:

- a. theoretisch onderwijs in de klasse;
- b. demonstratie in den schooltuin;
- c. toepassing in den eigen tuin (homegarden);
- d. de gelijkstelling bij rapportcijfers (credit) van huis- en schoolarbeid, beide door den onderwijzer geconstateerd.

Op grootsche wijze *werken hier een aantal diensten samen* om door middel van de school de volkskracht te vermeerderen, en alle idealen van de jonge generatie zijn in dit „kinderwerk” geconcentreerd.

Vurig wordt de onafhankelijkheid verlangd. Maar die eischt economische sterkte, en een gezonde talrijke bevolking: een relatief en absoluut grootere dichtheid. Het gebied zoo groot als Engeland, telt slechts 10 miljoen bewoners, is dus $3 \times$ zoo dun bevolkt als Britsch-Indië, $9 \times$ zoo dun als Java. Met intensiever werkwijze kon het land $10 \times$ zoo-veel menschen voeden, en met geringer kindersterfte kunnen de zoo noodige arbeidskrachten gauwer gevonden worden.

Van alle kinderen beneden 5 jaar stierven er in 1914: 60%, en naar het oordeel der commissie die de oorzaken had na te gaan — vooral door slechte voeding; beri-beri had de grootste frequentie.

Daarom is noodig: hulp bij de geboorte, beter kinderverzorging, beter melkvoorziening en vooral een rijker, meer harmonisch dieet voor moeder en kind.

En zoo kwamen de maatregelen, die elk jaar zich uitbreiden en —

door de positie der vrouw zelf,¹⁾ al gauw opgevolgd en gesteund werden. Een cursus voor vroedvrouwen in 1915, verbetering der melkveefokkerij, oprichting van melkerijen, controle op blikkenmelk, lokale clubs voor melkvoorziening. Kinderverzorging als vak op de int. scholen, babiewedstrijden, onder meewerking van artsen en onderwijzers, moederclubs ter bespreking van voedingskwesties en tot onderlinge hulp.

En dan: „beter-voedsel-campagnes”.

De *gezondheidsdienst*²⁾ ontwerpt dieetvoorschriften voor elke beurs, menus die aan wetenschappelijke eischen voldoen en uit de producten van het land zijn samen te stellen.

't Departement van *Landbouw* verschaft zaden voor de weinig bekende en zeker nooit gebruikte groentesoorten. De *school* leert de groenten kweeken en toebereiden, en zorgt dat ze door de „home gardens” in de barrio's doordringen. In vacantie-cursussen worden de onderwijzers voor het werk geschikt gemaakt, de toewijding voor de nieuwe idee putten ze uit hun liefde voor de nationale zaak, en de hoge positie der vrouw maakt, dat de progaganda in de barrio weerklank vindt.

Zoo heeft de tuinarbeid door de school een geweldige vlucht genomen: 5000 schooltuinen en 160.000 „home gardens” met een totaal oppervlak van 2300 H. A. zijn over de eilanden in enkele jaren verspreid, en hebben zoo al niet overal beter groente, dan toch bekendheid ermee gebracht.

Natuurlijk hooren er de eenige „fiesta's” bij: de Amerikanen hebben heel handig de *oude slamatans en heiligendagen in moderne pretjes omgezet*: wat vroeger geesten en later heiligen kregen, krijgt nu de Staat.

Arbor-day (plantdag van boomen) is een gebeurtenis, die elk jaar in de meeste plaatsen met het voorlezen van een proclamatie van den G.-G. geopend wordt.

Mother day (moederdag) is een schoolfeest, aan de moeders gewijd, Flag day is een Amerikaansch-Philippijnsche patriotische demonstratie, een associatie-poging — vaak zuurzoet begroet.

Maar 't grootste feest is Garden day (tuindag), dit jaar in 1500 plaatsen gevierd.

De school heeft vacantie, en op 't erf worden mooie loodsen in elkaar getimmerd door de jeugd. Slingers groen met roode hibiscus zijn om de bamboe palen gewonden en bonte lampions hangen aan de zoldering. Aan de wanden hangen portretten van Rizal en Quezon, de oude en de nieuwe afgod, en tropeeën van „Stars and Stripes” en de eigen driekleur zijn broederlijk door elkaar gewonden boven de poortjes.

¹⁾ 't Hoogst van alle vrouwen in O. en Z. Arsi. (Zie hoofdstuk hierover).

²⁾ Zie mijn artikel: Gezondheidsopvoeding in de Philippijnen. (*Jacobode 1917*).

Op lange tafels opgestapeld geuren wortels en sla, pompoenen en pisangs, en producten van handenarbeid, kant- en vlechtwerk, hoeden en slossen liggen er naast. Kleine ukken zeulen met reusachtige kalebassen, en moeders in sleepjapon onder roode parasols gloriën rond. Veel muziek van ronzebonzen en gramafoons, veel koffie en koekjes, en speeches in krom Engelsch. En vaak hoog bezoek van een politicus, die zijn populariteit en zijn zetel hier komt bevestigen.

Niet alleen den tuin, ook zijn *huis* kon de Philippijnsche jongen beter maken.

Houtarbeid is op een groot aantal scholen ingevoerd, en elke jongen die den cursus heeft afgehoopen, kan een eenvoudige stevige stoel, een tafel, een kast, een ledikant en een trapleuning maken. Het werk dat onze Commissie in de int. school van Pagsahan zag, maakte geheel den indruk van goed groote-menschen werk. Het is solied en practisch, direct te gebruiken voor het maken van een eigen huis, en toch vormend genoeg om tot het maken van andere voorwerpen eveneens in staat te stellen. Het heeft overdrijvingen in 2 richtingen voorkomen: het is niet het formeele gepruts, waarmee de richting — Been den handenarbeid in Holland onpopulair heeft gemaakt, en evenmin het kunstzinnig geknutsel, dat in de dagen der huisvlucht zooveel kamertjes met monstrositeiten heeft volgepropt.

Waar een inrichting voor houtbewerking ontbrak, is men vaak met succes aan het vervaardigen van bamboe-meubels getogen. In een aantal scholen heeft men zelfs rottan ameublementen gemaakt, nadat de onderwijzers in de Billibid-gevangenis de techniek ervan geleerd hadden. Vooral sinds den oorlog toen de mandenindustrie der scholen lam lag, is de bamboebewerking sterk toegenomen. Evenals het tuinwerk, en de houtbewerking verschuift ze geleidelijk van de lagere naar de hoogere jaren. De opbrengst van bamboe meubels op de scholen bedroeg in 1920 40.000 peso's, die van houtarbeid 100.000 peso's, de laatste met een deelneming van 8000 jongens.

We zagen al, dat niet uit te maken valt of een intermediate school vakschool of algemeen vormende school is. Regelmatige tradeschools, (ambachtsscholen), d.w.z. volledige vakcursussen zijn er in 20 provincies, de meeste voor houtwerk, enkele al ook voor ijzerbewerking. Ruim 2000 jongens krijgen er een vakopleiding, en er wordt voor 200.000 pesos vervaardigd. De meeste zijn nog van int. peil, 5 er van hebben echter al een middelbaar jaar. De Trade-school in Manila is — zooals we zagen geheel van middelbaar peil; ze telt bijna 600 leerlingen.

Het vakonderwijs volgt hierbij geheel het beginsel dat de handenarbeid der gewone school typeert: alleen productief werk voor de eigen levende omgeving wordt gemaakt. Ook hier weer is een kenmerkend verschil met veel van ons vakonderwijs, dat nog te veel van

het dogma van de formeele vorming is doortrokken. Als jongens van de Nederlandsche ambachtsleergang te Batavia drie maanden zoekbrengen met het vijlen van een koppelstang, die niemand meer zelf maakt, als ze de theorie der uitstervende stoommachine leeren, maar van motoren niets afweten en geen auto kunnen repareren, als ze — voor houtwerk bestemd, met geen ijzer kunnen omgaan en ervoor bedanken een gootje te metselen, als ze, te weinig ontwikkeld voor technisch leider en te arrogant voor handwerksman, moeilijk emplooi vinden, dan is dat een opzet van een lagere vakschool die geheel buiten het leven staat. Hoe anders is dat op de Philippijnen.

Zoowel de provinciale trade-schools, als die van Manila, zoowel de vakscholen als de industriele lessen op de gewone lagere school — werken *voor en in het leven*. De autos van de Gouvernementsdiensten worden daar gerepareerd, ook particulier werk wordt aangenomen, zooals in het bouwbedrijf. Het nieuwe gebouw van 300.000 peso's voor de School of Arts and Crafts is door Public Works ontworpen, doch door leerlingen der school zelve geteekend en grotendeels uitgevoerd.

De int. school van Pagsahan had een uitzichtstoren, door jongens gebouwd, nadat ze door een tooneel- en muziekkuitvoering fondsen voor het materiaal hadden bijeengebracht.

Een groot aantal der werkloosden en der modelhuisjes voor de kookklasse is door de leerlingen zelf gebouwd, en de meeste scholen hebben alle banken, borden, tafels en stoelen zelf gemaakt. Want ook de school zelve is opgenomen in het streven naar milieu — verbetering: *school en huis beide, in het Fillippijnsch onderwijssysteem nooit gescheiden*.

Op de kadastrale kaarten wordt elk jaar aangegeven — en door 't Departement onderzocht — welke verbeteringen aan school en erf kunnen worden aangebracht. En het aandeel der leerlingen is hierin niet gering. Speelvelden worden door hen aangelegd, heggen en boomen geplant, afvoersloten gegraven, gebouwen gerepareerd, niet in diletantische meeloperij, maar als ernstig, wel overwogen werk.

En vooral het onderhoud van alles rust op hen. Ieder der oudere leerlingen heeft zijn beurt en zijn aandeel — ook gedurende de vakantie waarvoor een aparte regeling wordt getroffen. In elke school is een onderwijzer, die op een vakantie-cursus getraind is in de „improvement of school grounds”, en die als zijn aandeel van het sociale werk hiervoor de zorg te dragen heeft. En de organisatie is zoo, dat elke dag alles een blik krijgt. Ook hier weer, in het georganiseerd dagelijksch onderhoud, ligt een groot stuk sociale opvoeding. Verzet van ouders en leerlingen — ook bij het ruwste werk is er niet, omdat alles, het leeren en werken en onderhouden bij elkaar hoort en geleidelijk is opgebouwd *tot één stelsel van practisch levensonderwijs*. De zuinigheid en de zorg zijn niet uit gouvernementeele printa's, maar uit eigen

inzicht, als logisch gevolg van het stelsel ontstaan: ze zijn gegroeid, niet gemaakt.

En vooral: ze hooren bij een bepaalde rijpingsfaze in de koloniale ontwikkeling.

Ook dit mag bij een eventueele navolging niet vergeten worden.

Naast een algemeen paedagogische bedoeling, en het verlangen naar milieuverbetering, treedt een derde aspect der industrieele opvoeding sterk naar voren: de financieele commercieele waarde ervan. Ook hier weer hebben algemeene theorieën voor locale eischen moeten wijken.

De moderne paedagogen denken in den regel er anders over als de achttiende eeuwse stichters der industriescholen, die economische verheffing beoogden door deelneming der kinderen aan de productie.

Men wil thans handenarbeid om een groot aantal motieven, maar het commercieele speelt vrij wel geen rol meer, hoogstens indirect doordat men economisch inzicht geven wil.

Op de Philippijnen is echter vooral de laatste jaren sterk het commercieele element en wel het zeer directe naar voren getreden. De opbrengst van wat gemaakt is, speelt voor leerlingen en departement een groote rol en de paedagogische waarde van het gemaakte komt er niet zelden door in den druk.

Voor de *ambachtsscholen* is dat niet alleen verdedigbaar maar zelfs navolgingswaard.

In Amerika en Europa is een jongen, die de vakschool verlaat, ongeveer in het begin van zijn leertijd. Als jongmaatje komt hij onder oude geroutineerde vaklui en voor eigen zaken doen is er in de eerste tien jaar niet veel kans, Maar in de Philippijnen — en in Indië eveneens — is dat geheel anders. Daar is zoo'n gediplomeerde jongen een autoriteit op zichzelf, die aan koelies en toekangs werk uitdeelt, en al gauw aan eigen zaken denkt. Zijn leertijd is met zijn schooljaren vrijwel geëindigd, te meer omdat de maatschappelijke minder te leeren biedt.

Daarom moet zijn *schooltijd* meer het karakter dragen van wat in Europa het *leven* hem zou geven: Veelzijdige practijk, meer breed dan diep, contact met het vakleven buiten de school, economisch financieele training ook. Hij moet niet al zijn kostbaren tijd besteed hebben aan het bewerken van een stuk hout of ijzer, dat hij nooit later meer zal maken. Hij moet niet, éér het werkstuk naar alle regelen der theorie voltooid is, handenvol materiaal hebben verknoeid met mislukte pogingen. Hij moet weten dat tijd en materiaal — ook al zijn ze van 't gouvernement, geldswaarde vertegenwoordigen, die het hem niet past, te vergooien. Elk uur werken, elk blokje hout of ijzer heeft hij te verantwoorden, en niet op fictieve wijze op papier, maar zeer reëel — in geld.

Daarom moet hij zoo gauw zijn voorvorming het toelaat, *betaalden arbeid* verrichten, die hem prikkelt tot aanhoudend, vlug werken, en hem noodzaakt van tijd- en materiaalgebruik boek te houden. Zoowel op landbouw- als op ambachtsscholen is dat beginsel in de Philippijnen nauwgezet doorgevoerd en de bruikbaarheid in de praktijk der afgeleverde krachten is vooral hieraan te danken. De jongens hebben niet alleen geleerd te werken, *maar ze hebben geleerd zuinig, en vlug te werken.*

En voor velen was dat harde noodzakelijkheid, beteekende indolentie: honger of weg-van-school.

Hier schakelt zich een nieuwe eigenschap van het Filippijnsch onderwijsstelsel aan: het ver doorgevoerde idee van het *zelf den kost verdienen*, (self supporting).

Al op de gewone lagere school gaan tal van kinderen, die niet alleen hun ouders helpen bij het huiselijk werk, maar ook op de beide vrije dagen, Zaterdag en Zondag, probeeren er wat bij te verdienen.

Een kleine „blackboot” die voor de cathedraal op een Zondagmorgen mijn schoenen zat te poetsen, vertelde me dat hij elke week vier pesos verdiende en dat dit noodig was „to pay my study”. Hij zat in de 3de kl. en was niet ouder dan 10 jaar. Ook al maakte hij me wat wijs, bewijst het verhaal uit de mond van een tienjarigen schooljongen, dat de gedachte „zijn studie te betalen” overal is doorgedrongen.

De *landbouwschool van Munoz* is geheel gebaseerd op het beginsel, in eigen onderhoud te voorzien. En op andere vakscholen neemt het een groote plaats in. Van de leerlingen der „School of Arts” and Trades (technische school) in Manila waren er 50 die als huisbediende kost en inwoning hadden, en 75 die als klerk, staljongen, chauffeur of fotograaf den kost verdienen. Voor de handelsschool gold hetzelfde: huisbediende, klerk en typist waren hier de betrekkingen. Nog verder doorgevoerd — tot systeem verheven — is het denkbeeld op de Universiteit. Het past daar geheel in het streven, Hoogeschool en maatschappij nauwer te verbinden, een gedachte die ook in Europa de laatste jaren van democratisering sterk naar voren treedt. Niet alleen de medische studenten staan door het hospitaal in 't leven, ook de juridische houden in hun „legal clinic” voeling met de praktijk. En voor ingenieurs wordt de mogelijkheid overwogen, om het Amerikaanse „cooperative system” in te voeren: een verbinding alle jaren door, van college en industrie, in den trant als de landbouwschool van Munoz reeds kent.

Het grootste gedeelte van de studenten in het „College of Commerce” verdienen hun kost als employés in handels- en bankzaken. Een groot aantal studenten in de rechten werken op gouvernements-bureaux van 8—12 en van 1—4. Hun colleges vallen dan van 5—9 's-avonds; *de lessenverdeling houdt voortdurend met het buitenwerk rekening.*

Ook binnen de Universiteit kunnen de studenten betaald werk krijgen: als „*student-assistents*” kunnen de flinkste jongelui bij de verschillende faculteiten 30 pesos per maand verdienen met bureau-, bibliotheek- of laboratoriumwerk in hun college. Voor het college of Education — opleidend voor leeraar, inspecteurs of departementsambtenaar — wordt de dagverdeeling van zoo'n student-assistent de volgende:

10.30—11.30 college; lunch; 1—2 bureau; 2—4 college; 4—5 bureau.

In de avonduren vallen dan: sport; andere lessen en vrije studie.

Van de militaire oefening kunnen de werkende studenten vrijgesteld worden.

De liberaliteit waarmee alle werkende jongelui worden behandeld geldt — ter wille van den dienst — niet voor onderwijzers. Als zij in hun vrijen tijd willen studeeren voor een bepaalde studie, op of ook zelfs buiten de Universiteit — hebben ze daarvoor toestemming van 't Dep. v. O. noodig. En die wordt — behalve voor het Coll. of Education — nooit gegeven.

Zoo kan een onderwijzer elke carrière maken binnen zijn eigen beroep — maar in andere richting kan hij nooit gaan, tenzij hij ontslag vraagt. Ook het geven van privaattlessen en ander werk (*outside work*) wordt hier niet veroorloofd.

De idee dat ook een *student zijn eigen kost moet verdienen*, is niet speciaal Amerikaansch. De „Bettelstudent” is in heel middeleeuwsch-Europa een bekende verschijning geweest: Alleen de groote opbloei der wetenschappen, de opkomst van een rijken middenstand ook, heeft de Universiteits-studie haar luxe-cachet gegeven, dat de nieuwe tijd weer bezig is haar te ontnemen.

In *Japan* is de werkende student ook in het moderne schoolsysteem gebleven: in tal van families zijn studenten als bediende-huisgenoot werkzaam. Ze helpen bij alle huiselijke werk, maar eten met de familie aan tafel. Als klerk, kelner, chauffeur of winkelbediende vechten zich honderden studeerende jongelui door 't leven. In het groote „Imperial hotel” te Tokyo bleek me, dat de nachtportier candidaat in de letteren, een der bureauklerken student in de rechten was.

Het *oude China* kende dezelfde opstijging van onderen en het heeft ondanks zijn dood examenstelsel de energie en intelligentie zijner mandarijnen te danken aan de strenge, vaak wreede selectie, die het werkend leeren op de intellectueelen toepaste.

Ook ons *Indië* kent de combinatie van studie met werkplicht. Het wezen der *Santrischoolen* berust op deze uitwisseling van bewezen diensten en ontvangen lessen.

En vóórdat de Engelschen hun hooger onderwijs in Oxfordstijl aan *Britsch-Indië* gaven, was ook hier de feodale werk- en bedelstudent regel.

Op de *Philippijnen* hebben de Jezuiten in hun middeleeuwsch

hooger onderwijs stelsel al enkele eeuwen voor de komst der Amerikanen aan Inlandsche jongens lessen in ruil voor verrichten arbeid gegeven. Nog steeds kan op 't college van S. Tomas een jongen gratis opleiding krijgen, als hij 3 jaar als bediende in 't klooster gewerkt heeft.

Wat de Amerikanen gedaan hebben, is alleen de Westersche democratische toepassing der gedachte op de oude feodale enten, waardoor het geheel den bloei kon bereiken dien het nu kent.

Het is één grootsch, streng volgehouden beginsel, dat door het geheele onderwijs loopt; *school en leven één*, ook wat de moeilijkheden betreft. „Service in training”, en „training in Service”: werken voor de kost onder de opleiding, en voortgezette opleiding, als men al aan het kostverdienen is. Niet: twee levensstijlen door een diploma gescheiden.

Ons stelsel en dat van Britsch-Indië hebben dat helaas nooit toegepast. Opgebouwd volgens een valsche parallel, onsociologisch en daardoor onsociaal, hebben beide systemen in kennis-inpompen, in het uitreiken van papieren diploma's hun hoofddoel gezocht, en is het leven vergeten.

Men had ambtenaren noodig en bouwde daarvoor scholen, maar men vergat menschen te kweken.

Het onderwijs in Nederland, zelf door en door intellectualistisch en op een verouderd rationalisme gebouwd, was een totaal verkeerd model, te meer omdat het voor de bouwers van ons Indisch Onderwijs de horizon hunner gezichtskring uitmaakt. Ook hierin hadden de Amerikanen een voorsprong: hun moederlandsch onderwijs zelf was practischer, en het werd minder gecopieerd, omdat de grondleggers in Manila van hooger standpunt uit hun lijnen uitzetten, dan onze ondeskundige bureauambtenaren en hun in Indische ervaring-verstarde adviseurs; de schoolhoofden met veel dienstjaren.

Elke jonge intellectueel is in deze nieuwe maatschappij min of meer leider — en wordt dat van af den dag, dat hij zijn bul heeft. Hij heeft zeker een dosis kennis noodig, maar toch meer: *de vaardigheid begrippen in dingen en daden om te zetten*. Hij moet *actief, vlug, zuinig, vasthoudend en geduldig zijn*, en zooveel *sociaal gevoel* bezitten dat hij de beteekenis van zijn werk begrijpt.¹⁾

Europa gaat dood aan de fouten van zijn opvoedingsstelsel, dat alleen een deel van het verstand heeft ontwikkeld en al het andere heeft laten verdorren, dat gemoed en karakter opofferde aan den waan, dat weten doen is, en kennis macht.

Oost- en Zuid-Azië dat eeuwen lang zoo geheel andere waarden kende, kan zich aan Europa spiegelen nu het aan den aanvang van zijn industrialisatie staat.

¹⁾ In mijn studies: „De opvoeding van leiders”.

We kunnen het betreuren dat veel van het fijnere en diepere der oude toestanden onder den materialistischen stroom zal verdwijnen, we kunnen filosoferen over het grootere geluk in de dagen van Olim, afleiden kunnen we den wereldstroom niet.

Wie het rad van den tijd wil tegenhouden, wordt onder zijn tanden verpletterd. Gandhi moet zijn feodalen droom opgeven, als hij zijn invloed behouden wil, en de Spaansche priesters zijn uit de Philippijnen verjaagd, omdat ze de tijden niet begrepen. De industrialisatie, de economische evolutie in Westersch-modernen zin, de cosmopolitiseering komt ook over den Maleischen Archipel. En we kunnen alleen maar maken, dat dat hier minder offers kost dan het in Europa deed.

We kunnen de wetenschap eeren, zonder haar slaaf te worden, omdat we niet als het 19de eeuwse Europa, in haar kinderkamer zijn grootgebracht.

En we kunnen dat doen in ons opvoedingsstelsel, door niet aan den Moloch der Rede alle jeugdkracht te offeren.

Britsch-Indië is bezig dat met bloed en tranen te leeren,¹⁾ Japan weet het allang, en de Dr. Barrows ging er van uit: *niet kennis, maar karakter is macht.*

Men heeft alleen deze concessie aan den nieuwen tijd moeten doen, dat men dat karakter meer naar zijn geest zocht te vormen: een aantal feodale eigenschappen in moderne trachtte om te zetten.

Het is voor een in feodale toestanden opgevoeden Oosterling niet moeilijk, zich de kennis van het Westen eigen te maken, wel: modern Westersch te voelen en te handelen. Dat eischt voor de meesten een generaties-volgehouden-training, een heel langzame vorming van andere gewoonten. Met ras heeft dat niets te maken, alleen met milieu, physisch en sociaal.

En dan heeft hij, niet als Oosterling, maar als feodaal burger, zich vooral deze eigenschappen te verwerven: *vlugge daadkracht, economisch inzicht, continuïteit van arbeid, sociaal gevoel buiten de clan.* Hoe rijper een maatschappij wordt, hoe meer het leven zelf die eigenschappen helpt vormen, en hoe minder zwaar de taak der school is.

Voor China met zijn hardwerkende bevolking wordt het gezegd door den Amerikaanschen handelsagent: *The Chinese student must learn how to translate his education into action. He inherits natural academic attitude towards education, so that he must make distinct efforts to get away from the China of the essay to the China of the action.*"

De Indische nationalist Lajpat Ray wijdt zijn geheele nieuwste boek aan het betoog der noodzakelijkheid, Indië tot Westersche efficiency op te voeden.²⁾

¹⁾ Zie mijn: *School en misdaad in Britsch-Indië.* (1918).

²⁾ Dr. Lajpat Ray. *The problem of national education in India.* (1920).

En ook de Amboneesche waarnemende directeur van het groote gesticht in Lawang, Dr. Tumulaka, die zelf 9 jaren zwaren arbeid aan de eerste klinieken van Europa achter zich heeft, drukte hetzelfde idee uit, toen hij me verklaarde „Niet op de kennis van het Westen komt het aan, maar op de sociale waarde van de werkers, zooals het Westen die brengt.”

Daadkracht kan alleen door *doen* — niet door lezen en napraten verkregen worden. *Daarom moet alle onderwijs* zooals op de Philipijnen *practisch werkonderricht zijn.*

Economisch inzicht, zuinigheid met tijd zooveel als met materiaal en geld, moet eveneens de school trachten bij te brengen. Ons onderwijs heeft daar niet de minste moeite voor gedaan: de regeering ging niet voor en van de leerlingen werd het niet gevraagd. Er is hier dezelfde *roofbouw* gepleegd die onze koloniale maatschappij in al zijn uitingen kende.

En dit is de historische beteekenis van de malaise van thans: *ze sluit een periode af van ruw pionierswerk, en opent er een van meer intensief, meer economisch handelen.*

Wat de malaise van 1884 voor de suikercultuur werd, dat wordt die van thans voor ons heele koloniale leven,

En daarom zal ook ons onderwijs *van nu af, in andere banen gaan:* de noodzaak heeft de tijden ervoor gerijpt.

Gebouwen zullen goedkooper worden, met materiaal zal zuiniger worden omgegaan, de werkwijze zal veranderen, *het geheele systeem zal intensiever worden.*

Er zal van de jongens meer worden gevergd dan het — hoe zwaar op zichzelf — instoppen van boekengeleerdheid.

Een *ander lager* onderwijsstelsel zal scherper selecteeren degenen die voor leiderschap geboren zijn en tevens aan de niet gekozenen geven, wat hun toekomt. Een meer praktisch middelbaar onderwijs zal beter die leidereigenschappen tot ontwikkeling brengen.¹⁾

En de heele studie zal zoo moeten worden georganiseerd, dat zij, die met *eigen werk* zich door hun studiejaren heenslaan, niet alleen tot hun recht komen, maar gaan domineeren. Dat het, zooals op de Philipijnen nu al het geval is, een eer wordt — ook voor de rijkeren „*to fight his way through the school.*” *Alleen zoo worden de werkers gekweekt, die een tropische, de feodaliteit ontstijgende maatschappij naar de autonomie moeten voeren.*

De wattenpolitiek die mr. Creutzberg de laatste jaren op onze jongens heeft toegepast, mag haar oorsprong vinden in het nobele streven naar rechtvaardigheid, dat de politiek van Graaf van Limburg Stirum

¹⁾ Zie mijn werk: Grondslagen van een Indisch onderwijsstelsel. (1922).

kenmerkte — ze is voor de jonge generatie funest geweest — wat meer dan één directeur van een groote vakschool met tal van voorbeelden zal kunnen bewijzen.

De Amerikanen zijn in hun stelsel naar 't andere uiterste overgeslagen: over de geheele lijn is de grootste hardheid toegepast. Onderwijzers zijn aan een ijzeren tucht onderworpen, en voor leerlingen is de schooltijd vaak één lange zware strijd.

In 't Manilla hotel zijn nachtboy's, die om 10 uur 's-avonds binnenkomen, gedurende den nacht in de hal dienst doen en hun lessen leeren, daags naar de high school gaan, en 's-avonds slapen.

En reeds op de Lagere school begint de strijd. Schoenpoetsertjes, verkoopers van snoepgoed en van kranten zijn schooljongens, die het met werken mogelijk maken, op school te blijven.

Een zoo is het verklaarbaar, hoe de handenarbeid ook op de lagere scholen niet alleen om de ontwikkeling van oog en hand en om de aanleiding tot milieuverbetering, maar vooral ook om financieele voordeelen en het brengen van commercieel begrip gegeven wordt.¹⁾ Eveneens, waarom bij een conflict tusschen de paedagogische en de commercieele waarde de laatste 't meestal wint. Hiervan een paar voorbeelden.

Men heeft om een school-industrie te doen slagen, voortdurend voeling gehouden met locale omstandigheden. Materiaal en reeds bestaande neigingen besluiten, welke soort werk in een bepaalde streek zou ingevoerd worden. Waar hoedenindustrie bestond, heeft men ook de schoolkinderen laten vlechten, omdat zoo de school economisch met het geziene meewerkte. En men veronachtzame niet den eersten eisch van elk onderwijs: belangstelling. Al dat hoeden-gevecht — thuis en op school — kan een kind uit de tweede klasse onmogelijk boeien. En als hij 60 schooluren verbruikt om een hoed te maken, die hem technisch weinig heeft geleerd, zijn algemeene vorming niet ten goede komt, maar hem alleen 50% van 10 pesos oplevert, dan is dat een sterke overdrijving in commercieele richting, die nooit navolging verdient.

Ook het borduren en kantmaken is een eentonig, tijdroovend werk, dat alleen om de economische waarde zoo'n plaats inneemt.

Het begint in de 3e klasse. Zakdoeken, nachtjaponnen, hemden, tafelhoed en babyartikelen worden door 't Dep. naar de scholen gezonden om bewerkt te worden. In de eerste klassen wordt alleen goed van het Dept. aangenomen, in de hogere ook van particuliere handelshuizen om zoo de vorming van huisindustrieën voor te bereiden.

Het kantwerk gebeurt in verschillende soorten en richt zich geheel naar de markt. Het is voordeelig werk, met weinig risico en met een

Zie ook Kawerau: Soziologische Pädagogik. (1921).

groot, steeds zich uitbreidend afzetgebied. Doordat het een oude industrie is — al eeuwen geleden door Spanjaarden ingevoerd, wordt er eerste klasse werk geleverd, vooral in de fijnere soorten Iersche en Valenciëne kant, waarin de concurrent China minder is gespecialiseerd. Op het Departement werken 8 teekenaars, die alleen de traditioneele Europeesche patronen leveren. Voor weefwerk wordt thans naar eigen motieven gezocht, wat niet zoo moeilijk valt, omdat de centra ervan in de heidensche bergstreken liggen (Baguio b. v.) waar de oude kunst nog niet uitgestorven is.

Kant- en borduurwerk is de voornaamste industrie die in de gezinnen beoefend wordt. Ook hier weer heeft het Departement de leiding. Het vormt — door zijn inspecteurs — in verschillende plaatsen „*household-centra*”, organisaties van huisarbeidsters, die meestal op school haar werk leerden, en ouder geworden, voor het Departement blijven werken. Hier treedt de Directeur van Onderwijs op als Manager van een groot exporthuis. Hij bestudeert de buitenlandsche markten, ontvangt bestellingen, zorgt voor materiaal en patronen en betaalt de loonen uit. Een afzonderlijke organisatie het „General Sales Department” rechtstreeks onder den Assistent-Directeur staande, regelt alles. In plaatsen waar particuliere firmas de leverantie regelen — treedt het Departement niet op, en zoodra blijkt dat een centrum rijp geworden is voor eigen bedrijf, wordt de leiding losgelaten. Het doel is alleen, de bevolking aan meer inkomsten te helpen door den vrijen — niet met landbouw of huiselijken arbeid doorgebrachten tijd te benutten. Het steeds stijgend exportcijfer van huisindustrie-artikelen bewijst, dat de poging geslaagd is. Een ander voordeel van de staatsbemoeienis is, dat de arbeidsters niet in handen van exploitanten vallen.

(Wordt vervolgd).

Belawan Oceaan-Haven.

DOOR

L. L. F. DE GREVE.

De volledige lezing van hetgeen de Memorie van Antwoord, behoorende bij de Indische Begrooting voor 1923, over dit onderwerp schrijft, noopt ons nog eenige kanteekeningen te maken bij ons artikel in de Februari-Aflevering van dit tijdschrift.

Toen wij dat schreven, beschikten wij enkel over een uittreksel dier M. v. A., doch de nadere kennismeming versterkte niet alleen onze overtuiging dat de eenige goede oplossing slechts kan zijn dit oceaanhavenplan radicaal prijs te geven, doch verschafte ons daarvoor nieuwe krachtige beweegredenen.

Het lijkt ons een groote verdienste van dat staatsstuk dat daarin niet verbloemd wordt hoezeer men inderdaad met het geval verlegen zit; in stijgende mate werden wij getroffen door de opeenstapeling van bewijsmateriaal hoe feitelijk alle betrokken partijen slachtoffer worden van B. O. H.

Dat de staatshuishouding er een duchtige veer bij zal moeten laten, blijkt thans wel in confesso te zijn. De Minister van Koloniën haalt de conclusie aan van de bekende commissie de Goeje, die over het al of niet doorwerken raad zou schaffen, en welke adviseert om 18 millioen van de aanlegkosten af te schrijven. Van de meerdere kosten wordt dan, niettegenstaande de buitensporige heffingen die de commissie voorstelt in te voeren, nog geen rendabel bedrijf verzekerd.

Dit prijs geven van het rentabiliteitsbeginsel trachten de heeren goed te praten door het betoog dat het ook voor andere werken niet immer strikt gehandhaafd is. Wij weten niet welke andere werken daarbij worden bedoeld, doch wij vestigen er de aandacht op dat volgens de nieuwste krantenberichten (*N. R. C.* van 17 en 18 Januari 1923) de havens van Priok en Soerabaja in het buitengewone depressie jaar 1922 beiden winst hebben gemaakt.

Welk ander groot belang wettigt nu om thans voort te gaan?

Dat de scheepvaart de van haar te vergen opofferingen voor 't aanloopen van B. O. H. haast boven de grens van het mogelijke acht, behoeven wij na ons vorig artikel niet nogmaals uit de jaarverslagen aan te halen.

Wij meerien trouwens te mogen aannemen dat het belang der scheepvaart in dit probleem secundair is, niet alleen aan het staats- (algemeen) belang, maar ook aan de belangen van het gewest Sumatra's Oostkust, d. w. z. van producenten en consumenten aldaar.

En hoe de laatste commissie die bij uitstek geïnteresseerden denkt te helpen, is waarlijk origineel.

Wij brachten elders reeds naar voren hoe de groote voorstanders van het plan eene besparing verwachtten op de overbodig geworden goederenoverscheep van f 3 per ton, en wel over 300.000 ton, f 900.000.

Het voorstel luidt nu: „dat zonder eenig bezwaar een ad valorem recht van gemiddeld 1 % van de goederenbeweging geheven zal kunnen worden, hetgeen aan het havengebied een jaar inkomst verzekert van f 1.600.000.”

Dat „havengebied” is eene nieuwe uitvinding. Want terecht vreezende dat verschepers en ontvangers van lading dien reuzenstrop van B. O. H. zullen willen ontloopen, en derhalve toch weer over kleinere kusthaventjes hunne goederen zullen pogen uit- en in te voeren via Singapore, Penang en Sabang, om dat te vermijden acht de commissie „het noodzakelijk Belawan met de kleinere havens van het cultuurgebied ter S. O. K. tot één havengebied te vereenigen, waarover de bovengenoemde retributie zal worden geheven.”

Ook de kustvaart — tusschen overig Ned.-Indië en Malakka, en die andere kleinere havens — zal dan mee moeten helpen storten in den zinkput Belawan.

Deze gewrongen oplossing doet wel duidelijk den aard van het inderdaad onontwarpbare probleem kennen.

Behalve de 3 boven behandelde groepen, Staats- (algemeen) belang, scheepvaartbelang en de belangen van Deli, kunnen wij geen andere voorname groep van belanghebbenden bedenken.

Maar deze commissie kan onmogelijk het einde van alle B. O. H. weeën hebben gebracht. Teekenend is het dat zoowel de Indische Regeering als de Minister van Koloniën zich zorgvuldig er van onthouden om van de raadgeving iets anders over te nemen dan het oordeel om het werk voort te zetten.

„De overige door de comm. aanbevolen maatregelen en denkbeelden zijn voor zooveel noodig in nadere overweging genomen”, heet het in de M. v. A.

Ieder lezer van het advies zal zulks onmiddellijk begrijpen, in het bijzonder wanneer hij let op de samenstelling der commissie: 3 scheepvaartmannen en 2 hoofdambtenaren, waarvan de een Hoofdinspecteur van Scheepvaart is. Dus een scheepvaartcommissie.

Dat deze de goederenbeweging (Deli) de lasten wil laten dragen, spreekt van zelf, en o. i. terecht. Niet de scheepvaart vroeg om B. O. H.; Deli heeft die haven geëischt.

Wij eindigden onze eerste waarschuwing dd. 3 Dec. '17 (*Ind. Gids* Jan. '18) als volgt:

„In den aanvang zal wellicht de scheepvaart de dupe worden, doch binnen korten tijd zal Deli met hoogere vrachten, hooge los- en werfkosten hare overdadige weelde betalen, tenzij de Regeering de rentabiliteit prijsgeeft, hetgeen een bedenkelijk meten met twee maten zou beteekenen”.

Wordt het niet dringend noodzakelijk Delianen, dat gij der Regeering toeroept: Halt! haal die strop niet verder dicht om onzen hals! ?.

Of moeten nog steeds millioenen in de modder worden geworpen totdat een compromis zal zijn gevonden in den komenden strijd van Deli contra scheepvaart over de vraag wie het moet betalen, op hoop van zegen dat ten slotte onder het valsche motto van algemeen belang de staatsbegrooting er in aanleg en onderhoud blijvend voor opdraait?

Want wie zal nu willen gelooven dat men op S. O. K. zal berusten in het advies eener scheepvaartcommissie om voor havenwerken, die 9 ton besparing heeten te kunnen brengen, jaarlijks eene ad valorum belasting op alle goederen van f 1.600.000 op te brengen? Het valt moeilijk om van te voren te voorspellen hoe lang een strijd tusschen scheepvaart en handel zou kunnen duren. Veel zal het afhangen van de mate van zelfkennis der strijders.

Mocht de Regeering echter kunnen besluiten onzen raad in ernstige overweging te nemen, den voortgang van het werk stop zetten, zich rustig bezinnen en daarna het oceaanhavenplan prijsgeven, dan zullen de gevolgen deze zijn:

S. O. K. zal voortaan slechts kusthavens hebben zooals voorheen. Deli's bewoners zullen moeten wennen aan de gedachte dat de glansrijke nieuwe parel, die zij zich voorstelden in de schoone gewestelijke kroon te steken, niet gezet zal worden. Wellicht wordt het besef spoedig levendig dat het slechts een valsche steen was, enkel in staat om den alouden glans te verminderen.

Hoe dit ook zij, de groote cultures — Deli's ruggegraat — zullen verschoond blijven van den vloek eener nieuwe belasting voor B. O. H. in den vorm eener heffing van 1% ad valorum, geraamd op f 1.600.000. Wel zullen zij dan volgens de voorstanders van B. O. H. daartegenover aan bespaarde overscheepningen 9 ton moeten derven, doch wij meenen (*Ind. Gids* '18 blz. 21 en 280) voldoende te hebben aangetoond dat deze o. i. denkbeeldige baten, als zij ooit werkelijkheid worden, zeker niet verscheppers en ontvangers van lading ten goede zullen komen.

Moet S. O. K. dan terug naar den ouden onbevredigenden toestand

op havengebied in Belawan? Geenszins! Kon toenmaals een kustboot met 15 voet diepgang enkel bij hoog water en schurende over de bank, daar binnen vallen om een chaos aan te treffen door gebrek aan pakhuisruimte enz., dat alles is nu zoozeer verbeterd, dat B. een uitnemende kusthaven zal mogen heeten.

Blijft dan de „Nederland” bereid de passagiers en de post voor (van) Deli, evenals in de overgangperiode, ter reede te ontschepen of op te nemen, dan is daarmee ook aan een der belangrijke en billijke wenschen van de bewoners tegemoet gekomen zonder dat zulks onevenredige opofferingen behoeft te kosten.

De staatshuishouding zal zich evenzeer als bij de aanvaarding van de conclusies der comm. de Goeje eene opoffering van 18 millioen of daaromtrent moeten getroosten. Maar dan is het daarmee ook uit. De kusthaven zonder aanlegkapitaal zal zich zelf moeten en kunnen bedruipen.

Der staatskas zullen niet alleen de verliezen worden bespaard van nog tientallen millioenen, die noodig zullen zijn voor de voltooiing en de noodzakelijke verbeteringen van B. O. H., maar ook de zeer groote sommen, die daarna — boven de buitensporige speciale havenbelastingen op de producten — jaarlijks nog op de exploitatie te kort zullen komen.

Wat het eerste, den aanleg, betreft, denken wij o.a. aan de in ons vorig artikel genoemde billijke wensch om ongeveer 20 K.M., de baggergeul beschermende strekdammen in zee te leggen.

En in zake de jaarlijksche kosten verwijzen wij naar onze aldaar gegeven becijfering van minstens 3 millioen per jaar op grond der huidige raming van aanlegkosten, dus zonder de noodzakelijke verbeteringen. Van die 3 millioen per jaar gaan er tengevolge der afschrijving van 18 millioen aanlegkosten 1.35 af, zoodat de 1 % ad valorem heffing bijna de rest dekt, als de raming niet wordt overschreden. Als de haven werkelijk goed voltooid wordt, achten wij dit volstrekt uitgesloten aan de hand van de werkelijke verhouding tusschen de oorspronkelijke raming à 7.15 millioen en het tot nu toe uitgegeven bedrag; voor elke 10 millioen meer wordt het jaarlijksche tekort $\frac{3}{4}$ millioen.

En ten slotte de scheepvaart-maatschappijen.

Hoewel de directies der 3 groote bondgenooten in de Scheepvaart-Unie zich in de laatste jaren geheel moeten hebben ingeleefd in de nieuwe situatie, waarbij Belawan Oceaanhaven zou worden, zoo kunnen wij kwalijk gelooven dat zij niet spoedig weer zouden kunnen wennen aan het denkbeeld dat Belawan weer kusthaven worde.

Dat de K. P. M. er slechts wel bij kan varen, is voor iederen deskundige glashelder. De andere 2 reederijen zullen slechts dankbaar kunnen zijn dat het nautisch obstakel ter Oostkust van Sumatra met

al zijne kosten, zorgen en tijdverlies, grootendeels uit hun vaarplan zal kunnen verdwijnen.

Alleen de wederzijdsche vaste overtuiging dat vadertje staat toch aan het einde alle lasten wel op zijnen rug zal moeten nemen, kan naar onze meening Deli en de scheepvaart trits weerhouden om hunne stemmen tegen B. O. H. te verheffen.

Misschien ook hebben enkele mannen van gezag onvoldoende van dit probleem kennis genomen.

Voor de lezers, welke voor ons vorig artikel belangstelling hadden, doch de gelegenheid misten om in de Februari-Aflevering van *De Zee* na te slaan wat daar werd medegedeeld over de Aroebaai, geven wij hierbij daaruit de hoofdzaak aan.

De heer F. Reedeker, die blijkbaar zeeman is en in de wateren van S. O. K. van lange her goed bekend, gewaagt van een aanbod van den bekenden aannemer De Groot, in 1917 gedaan, om de Aroebaai in 14 maanden tijds voor $1\frac{1}{2}$ millioen gulden tot oceaanhaven te verdiepen en gedurende 10 jaren voor een ton gouds 's jaars op peil te houden.

Evenals kapitein Van der Biesen (in *De Zee* van Juni j.l.) brengt de heer R. als een grondstelling naar voren dat Aroebaai de massa-omzet heeft, die Belawan ontbreekt.

Hilversum, 3 Februari 1923.

Bezuiniging in Nederlandsch-Indië.

DOOR

A. T. H. WINTER.

(Majoor van den Generalen Staf O.-I. Leger).

Met groote belangstelling nam ik kennis van den inhoud van het artikel onder bovenstaand opschrift in de October-Aflevering van de *Indische Gids* door den heer R. Birckenhauer geschreven.

Het ligt niet op mijn weg al de middelen, door den schrijver opgenoemd om tot de zoo noodige bezuiniging te geraken, zelfs maar aan te stippen. Voor een zeer groot deel kan ik zijne beschouwingen deelen, op enkele punten echter veroorloof ik mij, er een andere zienswijze op na te houden.

Een daarvan, dat, hetwelk de reorganisatie der weermachten betreft, en dat dus min of meer tot mijn competentie behoort, zou ik gaarne in het ondervolgende aan een korte bespreking willen onderwerpen.

Zeer terecht uit de heer B. de stelling, dat de verdediging moet worden gevoerd in de eerste plaats door de marine, doch, in samenwerking met het leger. Zeer terecht, herhaal ik, omdat wanneer achter de vloot geen landmacht staat ter bescherming van de basis en de hulpsteunpunten, *zonder welke geen vloot tot eenige actie in staat is*, basis en steunpunten gevaar loopen door een kleine afdeeling der vijandelijke landmacht te worden genomen, waarna het pleit ten onzen nadeele beslist zal zijn.

De geschiedenis en van Port-Arthur, en van de Dardanellen, is dáár om aan te toonen, dat een vlootbasis of zee-engte practisch gesproken van zee uit, door uitsluitend gebruik van strijdkrachten te water, *niet* is te nemen of te forceeren. Het gevaar dreigt van den landkant.

Schakelt men elke kans op het afzenden door eene of andere mogendheid van een expeditieleger ter verovering van deelen van Indië uit, dan nog zal achter de vloot een landmacht moeten staan om pogingen des vijands, de basis of de hulpsteunpunten, — doch vooral *de* basis — van de landzijde te nemen, te kunnen keeren.

Wanneer wij een vloot als door de Vlootwet beoogd, geheel of ten deele zullen krijgen, zal het eerste werk moeten zijn, voor de geleidelijk aankomende, steeds een zekere waarde vertegenwoordigende, schepen, een *home*, d.w.z. dus een *basis* te bouwen.

Die basis kan men aan de landzijde omgeven door versterkingen, die veel geld kosten en bovendien troepen, of men kan het door de Indische Defensie Commissie gevolgde systeem aannemen, dat de verdediging door een mobiel veldleger wil laten voeren, welke methode minder geld, doch meer menschen vraagt.

In ieder geval moet één van beide systemen worden gevolgd, moet er dus een leger(tje) zijn. En dat legertje moet kunnen vechten tegen gelijkbewapende, tegen gelijkwaardige tegenstanders. *Dat kan een politiekorps niet.* Ik geloof, zulks wordt ook door den heer Birkenhauer ingezien.

De mate van zekerheid op behoud onzer vlootbasis, dus van onze vloot, hangt grootendeels af van de sterkte van ons leger en van den factor *tijd*.

Absolute zekerheid is *niet* te verkrijgen. Heeft de vijand den tijd aan zich, dan zal hij, met zeer groote overmacht en na concentratie dezer macht op een der nabij Java gelegen eilanden, naar Java overstekende, de basis per slot van rekening kunnen nemen. De gevallen echter, waarin hem zooveel tijd wordt gelaten, worden vrij algemeen als zeer gering in aantal aangenomen.

Wordt ons legertje zwakker, dan verkleint de zekerheidsfactor. Deze verdwijnt echter eerst, wanneer *geen* leger aanwezig is of, wanneer men meent met een surrogaat, als een politiekorps, te kunnen volstaan. Beter is het daarom, voorshands te volstaan met een zwak leger, dan het leger als *zoodanig* op te heffen.

Zoolang er geen vloot *is*, zal men er zeker niet aan mogen denken, het leger al te veel te beknotten. Integendeel. Dat zal, hoop ik, iedereen wel inzien.

Een niet verdedigd, of beslist onvoldoende verdedigd Nederl.-Indië kan onder omstandigheden een twistappel worden, een uittarting vormen.

Nu zegt de heer B., dat bezuiniging kan worden verkregen door vestiging van een operatiebasis te Soerabaja.

Zou ik mogen vragen, *waarom* daardoor bezuiniging wordt verkregen; wanneer althans door een *basis* wordt verstaan een in alle opzichten *voor het doel geschikte basis*?

In de eerste plaats dient een hoofdstaunpunt gelegen te zijn op de zich daarvoor uit een strategisch en nautisch oogpunt meest eigenende plaats. Aan dien eisch voldoet Soerabaja in 't geheel niet. Vestigt men dáár de vlootbasis, dan zou men ter wille van bezuiniging — gesteld deze zou inderdaad beteekenend zijn, wat ik betwijfel — de vloot koppelen aan een voor haar *ongewenscht* uitgangspunt. Terwijl

de landmacht, die de basis te land moet verdedigen en waarvoor alles te Bandoeng is, laat ik zeggen, gemasseerd, op Oost Java zou moeten opereeren, en tegelijkertijd den zetel der Regeering op West Java moeten dekken.

Soerabaja is zonder meer, o.a. zonder krachtige werken op den Java- en den Madoerawal bovendien, door den geringen diepgang der beide toegangen, niet te gebruiken.

Ik kan den heer Birkenhauer verzekeren, dat vrijwel allen, zoowel bij de Zeemacht als bij de Landmacht, het eens zijn daarin, dat de basis voor de vloot in West-Java moet worden gevestigd. Het beste en goedkoopste punt in West-Java is Tandjong Priok.

Voorts zegt de geachte schrijver: „Naar menschelijke berekening is in de eerste tientallen jaren geen groote oorlog denkbaar, die Insulinde zal beroeren.”

Ik zou den heer B. willen vragen, waarop hij deze uitspraak heeft gegrond. Mogelijk op de overweging, dat we eerder weder een grooten oorlog in Europa zullen beleven? Of op het verdrag van Washington?

De heer Birkenhauer zal toch zeker wel weten, dat „Washington” ons niets garandeert en dat, al moge kans op conflicten, beter, op oorlog in de *naaste* toekomst geringer zijn geworden, er geen spoor van zekerheid bestaat, dat het zoover niet zal komen.

Meent men gerechtigd te zijn tot bovenstaande aanmerking, wat is er *dan* tegen de „eerste tientallen” met nog eenige tientallen uit te breiden?

De heer B. wil nu de landmacht splitsen in een-stand-leger voor politiediensten in de politieke beteekenis van het woord, en een militieleger voor de verdediging.

Met dat *principe* kan ik mij vereenigen. Het kan niet anders, of wij *moeten* den kant op van het militieleger.

Maar ik verschil geheel van opinie met den schrijver inzake de wijze van uitvoering.

En wel om de eenvoudige reden, dat een militieleger jaren en jaren vordert, voor het is opgebouwd. Wanneer men des schrijvers voorstellen zou volgen en nu reeds dadelijk het leger tot een politieleger terugbracht, zouden met die slooping reeds eenige jaren gemoeid zijn.

Men zou moeten beginnen, de Europeesche militie weer af te danken want deze hoort in een politieleger niet thuis.

Voorts zou men volgens schrijvers wensch, slechts „een kleine staf van leger- en marineofficieren moeten aanhouden om de vorming van een militieleger voor te bereiden.” De overigen dus af te danken.

Maar, de geachte schrijver ziet over het hoofd, dat het *jaren* kost om weer een deugdelijk officiers- en onderofficierskorps te krijgen, tien

of meer jaren, om een leger van de noodige uitrusting te voorzien, gezwezen van het onoeconomische, eerst te sloopen, dan weder op te bouwen.

„Wanneer de finantiën hersteld zijn kan met spoed het noodige worden „aangeschaft” betoogt de heer B.

Neen, dat kan juist niet, zeker niet in Nederland, omdat het — dan noodige — schatten zou verslinden. Het zou gelijk staan met het afbreken van een half voltooide spoorbaan, omdat er momenteel geen geld is om deze te voltooien, ten einde later ongeveer te zelfder plaatse met nieuwbouw te beginnen. Doet men dan niet beter, het reeds bestaande, later evenzeer bruikbare, alleen in deugdelijken staat te houden? En voor een spoorlijn zou men (Nederland) nog wel geld, veel geld beschikbaar willen stellen. Of men dat ook voor een geheel nieuw legerinstituut over zal hebben, meen ik sterk te mogen betwijfelen.

Ik geloof dan ook, dat wij het niet in *die* richting moeten zoeken. Te minder, waar het mijn vaste overtuiging is, dat ookal dank zij de krachtige maatregelen door de Regeering in de richting van versobering genomen — binnen een tiental jaren Indië zich zal hebben hersteld en de momenteele magere jaren door meer vette jaren zullen worden gevolgd.

Dan zal van *alle* kanten om fondsen worden gevraagd, neen, geschreeuwd en het is wel wiskundig zeker, dat *dan*, evenzeer als thans bij de bezuinigingen in de *eerste* plaats, in de *laatste* plaats aan de weermacht zal worden gedacht.

Tenzij men dan ook N. Indië te eenenmale onbeschermd wil laten, à la mercie van elke ter zee en te land iets beteekenende mogendheid, zal men een anderen weg in moeten slaan, dan de heer B. voor leger en vloot wil bewandelen.

Die weg voert volgens mij naar het voorloopig in stand houden van een minimum, dat echter zoodanig moet zijn ingericht, dat het in korten tijd tot hoogere sterkte kan worden opgevoerd.

Zulks is te bereiken, o. m. door — wat ook de heer B. wil — gebruik maken op ruime schaal van militie, zoowel voor de Europeanen, welke militie bestaat, als voor de inheemsche bevolking. Een staand leger van kleinst mogelijke afmeting voor politiek-politioneele diensten, gecompleteerd door, of beter ingesmolten in een militieleger van *vereischte* sterkte.

Het zou mij te ver voeren in te gaan op de *wijze*, waarop die militie moet worden „geoefend en gecantoneerd”. Alleen wil ik wel mededeelen dat ik daarbij de manier, voor het Legioen van Mangkoe Negoro gevolgd, *niet* als voorbeeld zou aanvaarden.

Den Haag, Januari 1923.

Grepen uit den Indischen Archipel.

DOOR

H. R. ROELFSEMA.

NATUUR EN KLIMAAT.

Es wandelt niemand ungestraft unter
Palmen und die Gesinnungen ändern sich
gewisz in einem Lande, wo Elefanten und
Tiger zu Hause sind.

„Die Wahlverwandschaften,“
GOETHE.

Op de eerste bladzijde van zijn bekend standaardwerk over Java schrijft Prof. Veth: „Het (Java) wedijvert in natuurschoon met de meest bevoorrechte landen van den aardbodem, steekt Zwitserland naar de kroon door de majesteit zijner ontzagwekkende berggevaarten, streeft het Skandinavische Noorden op zijde door de pracht zijner wouden en watervallen, kan zich met Italië meten in de bekoorlijkheid zijner romantische dalen en overtreft al die landen te zamen door de huiveringwekkende schoonheid der tooneelen van verwoesting door zijn twintig dood en verderf brakende vuurmonden aangericht.”

Wie nu het groote voorrecht bezit deze landen door aanschouwing te kunnen vergelijken, hij staat even versteld bij het lezen van deze uitspraak. Doch daarmede is nu een oordeel over de natuur in Indië uitgesproken, zooals hij, die er nooit geweest is graag hoort, en waarin hij gelooft, gesteund en gesterkt door verhalen en geschrijf van ooggetuigen, die — vergeef het me — nu eenmaal al te dikwijls geneigd zijn het op een afstand eens heel mooi voor te stellen.

Prof. Veth leerde het land van zijn studie nooit uit eigen aanschouwing kennen; of hij Zwitserland, Noorwegen en Italië bezocht, weet ik niet, doch hoe het zij, hij is met dit hoogdravende begin slachtoffer van zijn fantasie, goedgeloovigheid en graag-willendheid.

Wie de liefelijke, grootsche en afwisselende natuur van West-Europa goed leerde kennen en liefhebben, wie herhaaldelijk in den zomer als ook in den winter, diep en hoog in de eenzame bergheiligdommen van

Zwitserland doordrong; wie de fjorden, de spiegelende meren, de tallooze watervallen, de sneeuwvlakten, de woudbedekte wijde dalen van Noorwegen meer dan eens per boot, per stolkjaerre, te voet bereisde, wie de rijkdommen der Italiaansche meren, de harmonie tusschen cultuur en natuur daar met eigen oogen zag en hij komt dan op rijperen leeftijd, met meer onderscheidingsvermogen dan de gemiddelde nieuwkomer in Indië, hij zal ook hier, wanneer hij er oog en gemoed voor heeft, wel bijzondere aandoeningen ondergaan, maar vergeleken bij wat hij eens ondervond zullen de indrukken, waarmee de natuur van Indië hem ontvangt, van geheel ander gehalte zijn.

Men geloove toch niet te veel van al dat moois, van al die kleurenpracht, van al dat genieten eener tropische natuur, die ons neerdrukt, die ons o, zoo zelden verheft, o, zoo zelden liefelijk aandoet. En dan dat Indische bergland, dat zoo veel mist, wat een waar bergland bekoorlijk, majestueus doet zijn. Waar ziet men hier de valleien, de dalen met de bruisende en ruischende, snelle bergstroomen, waarin het kristalheldere water? De Indische kali heeft gemeenlijk vuilbruin, onhoorbaar glijdend water; ruischen en bruisen en klateren doet het niet, kan het niet over den vulkanisch zanderigen, gelijkmatig uitgeslepen bodem.

Watervallen, die Noorwegen bij duizenden telt — om bij Prof. Veth te blijven — zijn er in Indië..... och, men moet als men aan Skandinavië denkt, eigenlijk zeggen..... ze zijn er niet. Een waterval is er een heel groote uitzondering, is niet iets karakteristieks in het Indische landschap. Als er tien zijn in dit groote gebied die mee kunnen tellen, is het veel. Hoe zou ook een waterval zich kunnen vormen, waar de aangesloten rotsen ontbreken in de vulkanische débrismassa's, waaruit het Indische gebergte bestaat. De bodem zal, waar een waterstroom zich van een hoogte stort, in korten tijd tot een dal worden uitgeschuurd. Slechts waar het conglomeraat, een rolsteenafzetting door latere vulkanische werkingen aaneengekit, door die tufhoopen komt kijken, bestaat de mogelijkheid dat het water in een val omlaag stort.

Zoo de waterval bij Maros.

Dan mist men in dit gebergte de rotswanden, de loodrechte, soms zelfs overbuigende granietwanden der groote plooiingsgebergten, en wel daarom, wijl het massieve oergesteente er zich niet in bergketenen boven de aardkorst uitwerkte. De zandmassa's en rolsteenen en verdere vulkanische uitwerpselen, waaruit deze bergen bestaan, zullen steeds een vrij scherpe hoek met het aardoppervlak blijven vormen, waardoor zeer zeker een soepele, teere berglijn ontstaat, doch men mist daardoor den grilligen, willekeurigen opbouw, de onverwachte, gedurfde variaties van het massieve harde materiaal.

En dan wat het wonderbaarlijkst is aan het hooggebergte in Europa, wat het zoo geheimzinnig, zoo onweerstaanbaar aantrekkelijk kroont,

is de puurheid, het zuivere wit der eeuwige sneeuw; het zijn de Firnen, de gletschers, die daar de geweldige bergmassieven met hermelijnen mantels dekken.

En wat nu de aantrekkelijkheid aangaat, waarin Java „al die landen te zamen overtreft” en wel „door de huiveringwekkende schoonheid der tooneelen van verwoesting, door zijn twintig dood en verderf brakende vuurmonden aangericht”, daarover zal ik hen maar laten glimlachen, die tusschen die twintig vuurmonden veilig wonen.

Het toeval heeft gewild dat nog een andere „Veth” over Indië heeft geschreven, deze echter heeft het wel uit eigen aanschouwing gekend. Wie kent niet het merkwaardige boek „Het leven in Nederlandsch-Indië”, van Bas Veth, merkwaardig om zijn eerlijkheid, zijn nietsontzienden waarheidszin, zijn ergernissen en gloeiende verontwaardiging, en — dit is te betreuren — om zijn al te eenzijdigen kijk op het leven aldaar. Tegenover alle weeheden, alle onwaarheden, alle zoetsappigheden, die er echter vooropgezet over Indië aan den man worden gebracht, toch een flink, hartsterkend, thans in veel opzichten wat verouderd boek. Ik heb dit boek steeds met meer instemming dan ontstemming gelezen en liever zijn hartstochtelijke, harde waarheden aangehoord, dan de lauwe leugens en leutertaal, die in ’t geheel niet bij het leven in Indië passen. Hij waarschuwt althans de zwakken, die er niet hooren, hij ontnemt bij voorbaat aan hen die gaan de overdreven illusies, die daar in een ommezien verdwenen zijn, hij wijst op de gevaren die het leven daar heeft, en zoo is dan ook beter deze taal van hem dan die van zoovele anderen. Want wat heeft Indië aan de gebrokenen, die er worden tot verongelukten en zwervers? Wie naar dit land gaat moet weten, waarheen hij gaat, wijl dit is in het belang van dit land en van hemzelve. Er moeten daar menschen heen, die een stootje verdragen kunnen. Doch daarover later.

Bas Veth dan wijdt evenals zijn naamgenoot een enkelen regel aan de Indische natuur. Hoor wat hij zegt: „Ik ben geen groot bewonderaar van de Indische natuur. Ze is bijna overal vervelend; ze troost niet, ze bezielt niet, want ze spreekt niet. Ze is voorzeker hier en daar prachtig, maar het is een doode pracht. Daar wuift niets, daar ruischt niets; er is geen volle wind, er zijn geen luchten, geen mooie drijvende wolken, geen mengelingen van tinten. Enkel bij en op de bergen van Java, Sumatra en op zee in de Molukken is een natuur, die indruk maakt en weldadig werkt. Ook de Minahassa biedt liefelijk schoone plekken.

Maar de maannachten in Indië hebben soms een betooverende charme. En de uren van zonsopgang en zonsondergang geven menigmaal zeer teedere of schitterende of majestueuse lichteffecten.”

Bij dezen Veth niet de verleidelijke verbeelding over nooit geziene

tropische pracht, maar onopgesmukte opmerkingen over aanschouwde werkelijkheden, bij hem geen „obligaat optimisme.”

Wat is er voor heerlijk te verwachten van een natuur onder een plumpe zon, waarin groen en nog eens groen over alles wat land is domineert? En hoe is dat groen? Het is een zwaar groen, dat vlakke en bergland niet egaal, niet als een warm, zacht tapijt heeft begroeid, zooals de wouden van Europa over heuvelen en bergen liggen, neen — het groeit en woekert op dat land, kroes als het haar op een negerkop; hooge en zeer hooge boomen staan er dicht en onregelmatig oopen en dooreen. Dat geeft een woest en onherbergzaam aanzien aan de eindelooze kusten, die men met de stoomboot voorbijvaart.

Rondom de eilanden de blauwe zee, gescheiden door helwitte strandjes, soms ook zwart, waarop dikwijls klapperboomen laag langs de kust. Van cultuur, die afwisseling brengt en ons kan boeien geen spoor. We leeren beseffen, dat de aarde dikwijls eerst aantrekkelijk, belangwekkend wordt door menschenhand. Hier hoogstens een inlandsch aanplantje met een of meer hutjes van inlanders of een kampong bijna geheel verscholen onder en achter het dikke groen. Van de zee uit is de natuur van Indië, is de aanblik van het Indische land zeer eentonig, weinig verblijdend. Nu is dat, om eerlijk te zijn, ook elders het geval. Van de zee uit gezien is over het algemeen het vaste land één eentonigheid. Maar toch, wie de kusten van de Middellandsche Zee voorbijstoomde, wie voer door de Noorsche scheren, weet dat het ook anders kan zijn. Maar ook op het land blijven de natuurtafereelen, die zich aan ons, oog vertoonen ver beneden de verwachtingen, waarmee de meesten naar Indië gaan. Zeker, de helgroene sawahs en hun wondere aanleg, de slanke lijnen der wegblauwende vulkanen bekoren. Er tintelt zoo weinig, er leeft zoo weinig; dessa's en kampongs en steden, alles is onder het groen verborgen; nooit is er eens een kerktoeren, zelden eens een teekenachtige huizengroep te zien en nooit is er een weg een eind in zijn loop te volgen. Op Java is de spoorbaan, een spoorbrug soms het eenige, wat in een wijd panorama van groenen chaos van menschenhand is te zien.

En kleuren van bloemen dan?

In het groote Indische landschap doen bloemen als een beheerschende factor nooit mee. Slechts bij uitzondering ziet men ze, en dan groot en plomp en met venijnige kleuren, alsof ze allen giftig zijn. Weiden met gele, paarse of witte bloemen komen niet voor, ook flatterende waterpartijen ziet men niet, tenzij het blinken der natte sawahs. Meren zijn uiterst zeldzaam; en riviertjes — ik zei het reeds — voeren bijna steeds vuilbruin water aan.

En dan, we weten het allen en zoo zij het hier dan alleen pro memorie gezegd, de jaargetijden ontbreken. Stel u voor altijd zoo ongeveer midden

Juli, geen voorjaar, geen winter, geen herfst, hoogstens voor de afwisseling gietbuien in den eeuwigen zomer. Wat dat gemis aan afwisseling wil zeggen voor ons noordelijk gemoed beseffen we eerst als we een tijd daarginds zijn. Maar schrijvers en schrijfsters zijn ondanks dat meestal eenparig uitbundig in hun lof over de natuurtafereelen, welke ze hier zien. Vooral over Java kunnen ze in overdreven bewondering vervallen; al het andere ter wereld kan dan bij die pracht niet halen. Wat b.v. te denken van het volgende, waarmee, van een bekend schrijfster, een hoofdstuk over Java begint? „Nee, ik geloof niet dat het ergens op deze schoone wereld schooner is dan hier op Java! Zooveel schoons heb ik toch al gezien, maar zoo veel en zoo velerlei allerschoonst als nu, hier, nooit nog, nergens.” En de goë-gemeente in Holland gelooft, gelooft graag en met open mond, en de goë-gemeente in Indië spreekt niet tegen.

Zeker is, dat deze natuur ons westerlingen geen illusies kan brengen, ze laat ons nuchter staan. Van Eeden had er nooit zijn onsterfelijke Kleine Johannes I kunnen schrijven, of 't begin van zijn Lioba. Alleen reeds wijl er geen lente en voorzomer is.

En de herfst met zijn serene wezen?

„There is a harmony in autumn and a lustre in its sky, which through the summer is not heard nor seen”, zegt Shelly van dat jaargetijde in de laatste strofe van zijn Hymn to Intellectual Beauty. Welnu, die „lustre”, die „harmony”, de zegen der beiden, die elk jaar over ons komt, moet ontbreken in het land, dat geen herfst kent... het serene is er niet. Alles wat voor den gevoeligen, ontwikkelden westerling in het wisselend mooi van Europa liefelijk is en wel-luidt, is in de Indische natuur niet te vinden, daarvoor daverd er het zonlicht onafgebroken te geweldig, daarvoor zijn de gevolgen der zonnestralen op den rijken bodem te allesbeheerschend.

Hoe 't zij, ons noordelijk gemoed, ons op het noorden ingericht gestel eischt iets anders dan eeuwig schoone, warme dagen. Wij zijn van aanleg geen dreamers als de inlander, maar geestelijke daden-menschen; wij voelen onzen geest in dit land inzinken; wij hebben behoefte aan afwisseling, aan uitersten om ons levendig, frisch te houden. Daar ginds leeft in ons niet meer het ware, het borrelt en bruijst niet meer in ons naar het hogere; het faustische, de hogere ontevredenheid komt er zoo licht op lager peil, wordt er tot kankeren. Wij verliezen er, wijl „de Natuur” er ons te machtig wordt, wij lijden er door haar en neigen er ook tot de klimaatschietters, de doellooze dreamers. Een ieder voelt zich in meerdere of mindere mate naar het stompzinnige neigen, al naar gelang hij meer of minder geestelijk daden-mensch is. Daarom bloeit daarginds onder ons blanken geen cultuur in hooger zin, geen letterkunde, geen schilderkunst, geen toonkunst, geen beeldhouwkunst. En de bouwkunst? Nu ja, er komt wel iets. Doch bloeien door impulsen der omgeving zelve? Wij kunnen er ons niet bevrijden, niet bevrijd gevoelen.

In Indië komt wèl de man van de daad, zooals wij hem noemen, tot zijn recht, zelfs tot zijn volle recht. Onze sterke westersche aanleg gaat er maar niet in een oogenblikje dood, integendeel, hij vindt er in zijn behoefte aan scheppen zenuwprikkelende expansie voor zijn geweldigen dadendrang; in zijn overheerschende begeerte zet hij de millioenen inlanders aan en organiseert en combineert voor hen in het groote gebied van den Archipel, waar nog zoo onschatbaar veel braak ligt. En de westerling zet aan op zijne eenzijdige wijze, storend en verstorend wat daar op inlandsche wijze van oudsher droomde, vaak heel hoog droomde — denk aan den superben Boroboedoe, de hoogste aardsche gedachte in steen gezet — hij stoort en verstoort, wat daar op inlandsche wijze van oudsher zachtzinnig voelt, doch weinig denkt, maar..... droomt.

Zoo is daar een koloniale maatschappij ontstaan, die hare rechtvaardiging niet vindt in het hogere. Zij is als een huis zonder dak. Er is geen milieu ontstaan, waar het algemeen belangeloos wordt gediend; het gaat er niet uit boven gelijkvloersche bijzondere belangen. Vandaar de zoo vaak gehoorde klacht van de overheersching der macht van het materieele, vandaar dat zooveel fijnvoelenden er hunkeren, onzeggelijk en totaal onbevredigd hunkeren, naar hetgeen zij daar niet zullen vinden en nooit zullen vinden, want natuur en klimaat werken er tegen. Wij allen worden er van anderen aard, wij allen worden er in de pit van ons leven aangetast, in 't heiligste, in 't hoogste wat we bezitten. Zoo dient het vaak averechts gebruikte „Es wandelt niemand ungestraft unter Palmen”, van Goethe begrepen te worden.

Het neigt er, het moet er alles neigen naar het inlandsche, dat op zichzelf in volle zuiverheid — voor wie het vat — wonderlijk fijnzinnig is, dat op zijne wijze zijne rechtvaardiging vindt, doch dat inlandsche is niet voor ons, wijl de vermenging niet deugt. Wie goed beseft ziet in, dat het inlandsche er waar en schoon en zuiver is, zooals al het echte, dat zich op zijn plaats bevindt, doch dat het koloniale er onwaar is, leelijk en belachelijk en dat de vermenging een ontaarde halfheid is, waarvan in het algemeen niets goeds is te verwachten.

Zoo kan dan de tropische omgeving, de tropische natuur, aan al wie westerling is, weinig ware vreugde geven. Hoe kan hij vreugde vinden in hetgeen hem niet opheft, doch neerdrukt. De waarheid is dan ook dat nooit iemand er oprecht van natuurschoon geniet, dat nooit iemand er over in extaze is. Hiermede breek ik die natuur op zichzelf niet af, doch men zal inlander moeten zijn, de mensch, die hier hoort, om haar met hart en geest lief te kunnen hebben, om uit haar te kunnen putten voor het hogere. Ik heb het nooit bijgewoond, dat de Hollander in Indië verrukt was over hetgeen hij aan natuurschoon zag, dat hij (ook de nieuwelings) in die oprechte verrukking verkeerde, die men in Europa bij den reizende kan waarnemen. Misschien even in den Preanger, wanneer

men tusschen de hooge vulkanen doorgaat, misschien even, wanneer de trein zich daar door slingerende dalen windt en over de bruggen der kloven gaat, maar volop genieten, verrast, verrukt, in overgave, van de prachtontvouwing dezer wereld, ik heb het nooit in Indië gezien, ik heb het er zelf nooit doorgemaakt. Wij hebben in hoogerem zin met deze natuur niets van doen.

Zeker, de natuurverschijnselen als maannachten, zonsop- en ondergangen, het oogenblik van den vroegen morgen, de koelte van de bergen, zij hebben ons iets te zeggen, zij kunnen daarginds ons beter maken, ons beter houden. Nooit zal ik vergeten uit den mond van een braven harden werker te hebben gehoord: „Hier kunnen we weer betere menschen worden!” Het was het oogenblik, dat hij in Brastagi 1300 M. hoog, uit de zwoelē warmte der delische laagvlakte komend, in de koelte daar boven uit de auto stapte.

Want ook de disharmonie met het klimaat is niet te overwinnen. Het onvermijdelijke gevolg van het verblijf van geslacht op geslacht van den blanke onder de tropen is, dat het uitsterft of in het inlandsche verbastert en ondergaat. Welnu, welke man, welke vrouw vooral, kan zich normaal gevoelen, geestelijk en lichamelijk normaal, in een land, waarin zijn (haar) nageslacht moet ondergaan? Want met ons na- en voorgeslacht zijn wij metaphysisch gesproken meer in samenhang dan we in ons wereldsch gedoe meestal beseffen willen. We worden uit en door het metaphysische in het natuurlijke meer geregeerd dan menige machtige en krachtige, eenzijdige practicus wel denkt. Welnu, het is deze sluipende, doodelijke vijand, dien we door onze aangeboren buitenissigheid beseffen, die elken blanke na korter of langer verblijf, dat eigenaardige, Indische angstgevoel geeft, dat we in eigen land niet kennen. We voelen iets, we weten niet recht wat, maar uit onze onderbewustheid komt het op, het onherroepelijke: „We hooren hier niet!” Want zoo drukt men populair dat gevoel uit.

Wie, die eenigen tijd in dit land vertoefde vernam niet bij herhaling de verzuchting „We hooren hier niet!” Men hoort dit bijna steeds uit den mond eener vrouw. Uit haren aard moet zij hiervan het ergste slachtoffer zijn. Het is ook dit onbestemde, dat bijna iederen blanke op den duur uit Indië drijft, want hoe zorgeloos en breed men er ook leeft en hoeveel geld men er ook verdient, men wordt er toch steeds door dat stilsluipende, angstwekkende vervolgt. Eerst in Indië zelf beseffen we met hoeveel stil lijden en pijnigend ontberēn, wij het rijke bezit van dit schoone, voor ons toch altijd vreemde land betalen. Zoo laat zich nu eenmaal alles onder de zon betaald zetten.

Zoo ver wat betreft den indruk, den invloed dezer natuur op hen, die er leven. Daarmee is niet gezegd, dat deze natuur in hare uitingen niet hoogst belangwekkend is en uiterst rijk. De planten- en dierenwereld

is in soorten en variëteiten misschien nergens rijker dan hier, misschien nergens meer de bestudeering waard, zoo ook de uiteenlopende rassen en volken, de talen en bodem en Indië's toekomst.

Zoo is het dan interessant, hoogst interessant voor de wetenschap, voor den wetenschappelijken mensch. Laten we daarmee tevreden zijn en niet meer willen. Het is genoeg, het is zelfs zeer veel.

MAANDELIJSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 15 Februari 1922.

INHOUD.

Suiker en Pers. — Economische betekenis der Java-Suikerindustrie. — De Amsterdamsche Theemarkt. — Het tarwvraagstuk voor Nederlandsch-Indië. — De oeconomische toestand van Nederlandsch-Indië in 1922. — In- en uitvoerpolitiek in Nederlandsch-Indië. — Van den domme. — Indië's financiën en staatkunde. — Het verzekeringswezen in Nederlandsch-Indië. — De Indische belastingpolitiek. — De Bataafsche en onze Indische belastingpolitiek. — Sociale politiek in Indië. — Politie, leger en bezuiniging. — Het I. E. V. en de kweekschool. — Het ontwerp-wet op het M. O. — De dobbelziekte. — De drang naar autonomie. — Sentiment. — De Chineezzen in Nederlandsch Oost-Indië. — Exit 1922.

Suiker en pers. Er duiken, aldus *De Loc.*, telkens weer geruchten op omtrent voornemens, door „de suiker” gekoesterd om meer stelselmatig invloed te oefenen op de publieke zaak door gebruikmaking van het instrument der pers. Reeds heeft de nauw aan het Syndicaat verwante J.S.W.B. zijn eigen orgaan, reeds worden vanwege de suiker in verschillende bladen politieke hoofdartikelen gedistribueerd, reeds is het een bekende zaak dat men van Syndicaatswege immer gereed staat om noodlijdende organen, die trouw in de richting der suikerpolitiek ijveren, met de daad, te steunen. En nu is er alweer sprake van een nieuwe combinatie, waarin Soerabajasche en Bataviasche organen zijn betrokken en waarbij alsmede suikerkapitaal zich in journalistiek zou interesseeren. Loos noch los zijn deze geruchten. Men maakt van deze dingen ook in syndicaatskring geen grafgeheim en acht zich zelfs blijkbaar met de nieuwe taktiek op den goeden weg.

Wij vinden, vervolgt het Semarangsche orgaan, deze dingen jammer, zoo voor de journalistiek als voor de suikernijverheid. Ze is demoraliseerend voor beide en bovendien wordt beider invloed er door bedreigd.

Heel wel laat zich denken dat een bedrijf als de Java-suiker-industrie, waarin honderden millicoenen kapitaals zijn belegd, behoefte gevoelt aan een orgaan, dat gelegenheid biedt tot dagelijksche oefening van invloed op maatregelen van regeeringsbeleid en tot publieke verdediging van haar zaak. Het is naar goed recht, haar niet gering belang ook via de drukpers te bepleiten. Maar zekere vormen vallen daarbij dan toch in acht te nemen. De voornaamste is wel deze: het betrachten van een juiste openlijkheid. Wie een belang dient, welks bestaansrecht opzichzelf niet bestrijdbaar is, diene dit in het publiek. En al zij hiermee niet gezegd, dat al wat de suiker lanceert, met een opvallend syndicaatsmerk geteekend dient te worden, zoo is toch wel bedoeld dat in het algemeen de persrelaties van het syndicaat bekend behooren te zijn. Al zullen wij een dergelijke georganiseerde verstandhouding tusschen bepaalde belangen-groepen en bepaalde bladen nooit vermogen te bewonderen, de kenbaarmaking van het bestaan der verstandhouding ontnemt daaraan voor ons tenminste het kwade element der on-

waarachtigheid. De vrijheid der pers is er wel niet mee gered, maar de zuiverheid althans voor een niet onbelangrijk deel. En niet alleen de zuiverheid der pers.

Niemand minder dan prof. Treub heeft, als Kamerlid hekelend de verhouding tusschen een Nederlandsch dagblad en een groep van groote werkgevers, als criterium voor de zuiverheid eener dergelijke verhouding genoemd de mate waarin de verhouding van publieke bekendheid is gemaakt.

Wij hopen dat men hieraan indachtig zal zijn, wanneer de plannen uitvoering vinden, waarover thans vooral in Batavia hardop word gevluiserd. Men besluite, eens voor al de verhouding tusschen de kapitaalsgroep en het nieuwe persconcern duidelijk openbaar te maken. Niets meer ongewenscht dan dat ook deze verhouding weder zou gaan behooren tot het door ieder half geweten Indisch geheim, dat in heel den lande als „onder ons blijvend” wordt voortverteld, om te eeniger tijd als onthulling nog eens een publiek schandaal te verwelken.

Openbaarheid alleen kan verhoeden dat deze vorm van invloedoefening in een steeds verder doortretende corruptie ontaardt.

Bovenstaande beschouwing van *De Loc.* deed de Oost-Java Editie van de *Ind. Crt.* schrijven:

Dat een belangengroep, die in het belangencomplex dezer Indische samenleving een plaats van beteekenis inneemt, zich invloed tracht te verwerven op de pers en daardoor op de publieke opinie en het beleid der regeering, is op zichzelf niet te laken, en zelfs rationeel.

Maar het geschiede dan in volle openlijkheid. Voor een goede zaak bieden sterke en overtuigende argumenten zich als vanzelf aan. En wie in 't duister wroet, geeft daarmee blijk, de kracht van zijn betoeg zelf niet hoog aan te slaan.

De stiekeme om- en opkooprij van journalisten, — waarvan mr. Talma een staaltje gaf, toen hij mr. Thomas een voorschot van f 10,000 uit de kas van het Suikersyndicaat verleende op het bedongen honorarium voor artikelen, waarin de belangen der suikerindustrie en de politiek van het Syndicaat met bekeerlingsijver en gloed van overtuiging zouden worden opgemeld, — is een kwaad naar alle zijden. Zij verlaagt de waardigheid der belangengroep, die koopt, en ontnemt aan het geleverde de waarde van eerlijke voorlichting. Zij komt, kort en goed, neer op bewuste misleiding van het courantenlezend publiek.

De Europeesche werknemers hebben aan dezen eisch van openbaarheid tenvolle voldaan. Zij hebben niets te verbergen, verlangen niet meer dan erkenning van hun rechten, stellen eischen die klemmend zijn en vinden daardoor vanzelf inslaande argumenten. De volkomen openlijkheid, waarmee zij te werk gaan, is het best denkbare bewijs voor de juistheid en de zuiverheid van hun standpunt.

Maar aan de overzijde wordt dit bewustzijn van moreele kracht gemist. Men heeft er geld om een politiek van om- en opkooprij te voeren, — maar men heeft er niet de kracht van overtuiging en het sterke besef, voor eigen rechten op te komen, dat sterke argumenten geeft. Men verdedigt er geen rechten; men verdedigt er belangen en vraagt naar rechten niet, naar de eigene noch anderer. En daardoor mist men er den moed der overtuiging.

Vandaar al dat gedoe in 't duister, dat een eerlijk man zoo stuitend is.

Ja, voegen wij, schrijft in de *Ind. Crt.* W. J. E. er aan toe, maar dit gedoe in 't duister belet een der vertegenwoordigers van het Suikersyndicaat niet

om weer een aantal onjuistheden over de gebcorte van *De Ind. Crt.* te lancceeren. Zou de geachte schrijver niet beter doen, een treffend stilzwijgen te bewaren wanneer over zuivere persverhoudingen gesproken wordt?

„Wie boter op het hoofd heeft, moet niet in de zon gaan staan”.

* * *

Economische beteekenis der Java-suikerindustrie. Het jaarverslag, door het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Ned.-Indië uitgebracht over 1921, geeft in cijfers een denkbeeld van de economische beteekenis der suikerindustrie voor Java en Ned.-Indië. Blijkens eene berekening, door een bekwaam staticus opgesteld betreffende datgene wat de suikerindustrie in het jaar 1920 in de Landsinkomsten bijdroeg, werd door haar betaald aan Inkomstenbelasting, Extrawinst-belasting-1919, Suikerbelasting-1920 te verrekennen met de Extrawinstbelasting, wegenbelasting, verponding en belasting voor auto's en paarden, ongeveer f 147,000,000; voorts aan Inkomstenbelasting, opgebracht naar aanleiding van door de cultuur verkregen inkomsten door fysieke personen ongeveer f 5,500,000; betaald invoerrecht f 990,000; bijgedragen aan de Inkomsten der Gouvernementsbedrijven f 8,761,000; uitgaven voor de cultuurpolitie f 1,800,000; Zegelbelasting f 55,500; Irrigatie f 1,687,000 en havengelden f 160,000, totaal f 165,953,500.

Bovenstaande cijfers hebben betrekking op het hoogtejaar 1920. Een maatstaf „voor alle tijden” — het jaarverslag zelf stelt het in het licht — vormen zij dus niet. Maar aan den anderen kant vergete men niet, dat deze bedragen toch in ieder geval werden geofferd en dat in de komende jaren, niet slechts de baten voor den fiscus uit de suiker aanzienlijk minder zullen bedragen, doch ook de begrooting van Nederlandsch-Indië een ander aspect zal hebben. Zal het gedeelte, dat de suiker van de Landsinkomsten betaalt, dus niet meer dan in 1920 de 28 pCt. overschrijden, zelfs de 50 pCt. naderen, wanneer men uitsluitend rekening houdt met de overschotten uit bedrijven, monopolies, e.d. — het verslag becijfert, dat het toch wel zoo groot zal zijn, dat met recht kan worden gesproken van de suikerindustrie als van den grootsten kostwinner in het Indische Staathuishouden.

Relief krijgt bovengenoemd bedrag van rond f 165 miljoen, door de cultuur opgebracht voor de Landsmiddelen, wanneer men bedenkt, dat door de inkomsten ad ruim f 165 miljoen, uit de suikercultuur verkregen, voor 1920 de volgende uitgaven zouden zijn gedekt:

1. Algemeen Bestuur (Regeering, Hooge Colleges enz.) ...	f	6,288,270
2. Binnenlandsch Bestuur	„	14,943,695
3. Plaatselijk en Gewestelijk Bestuur	„	19,992,597
4. Rechtswezen	„	4,301,100
5. Geneeskundige Dienst	„	15,875,920
6. Onderwijs	„	35,392,663
7. Landbouw, veeteelt en visscherij, nijverheid en handel...	„	5,674,319
8. B. O. W. (zonder havenwezen)	„	35,884,572
9. Havenwezen	„	5,778,909
10. Politie	„	16,740,882

f 160,872,927

Dit bedrag van pl.m. f 165 miljoen geeft echter nog slechts aan, hetgeen rechtstreeks door de industrie is opgebracht. Haar beteekenis voor de Landsmiddelen is echter nog veel grooter. Er is geen bedrijf toch in Indië, dat niet samenhangt met de suikerindustrie. Particuliere spoor- en tramwegmaatschappijen en andere transportondernemingen, bouwmaatschappijen,

machinefabrieken, leveranties van brandstoffen, kalk, chemicaliën, de winkelstand in het algemeen, het zijn alle zoovele belastingbetalers, die voor een groot deel hun inkomsten aan de suiker danken. Indirect draagt de industrie dus ook langs dezen weg bij tot de Landsinkomsten en voor een niet gering deel.

Bedenkt men dit, dan komt weer in gedachte de uitspraak van de Suiker Enquêtecommissie in haar gedetailleerd rapport, dat de economische betekenis der Javasuikerindustrie wellicht het beste zou uitkomen, indien deze nijverheid eens plotseling kwam te vallen. Niet anders dan een economische ontwrichting van Java zou inderdaad daarvan het gevolg zijn. Dat dient zoo nu en dan toch wel eens bedacht te worden door degenen, die, overigens met de beste bedoelingen beziel, moreelen steun verleenen aan tendenzen, welke van opzettelijk kwaadwilligen aard zijn en de bedoeling hebben ten lange leste deze voor Java en voor geheel Indië zoo belangrijke industrie te nekken.

* * *

De Amsterdamsche Theemarkt. *Economische Statistische Berichten* publiceert een artikel over de toekomst van de Amsterdamsche Theemarkt en de Nederlandsch-Indische Thee-Cultuur, waaraan wij het volgende ontleenen:

„In een kort geleden verschenen artikel in *De Indische Mercur* werd de aandacht van belanghebbenden gevestigd op den achteruitgang van de Amsterdamsche Theemarkt, tot dusverre de hoofdmart van ons koloniaal product. Een duidelijk grafische voorstelling bij dat artikel gevoegd, geeft een goed beeld van dien teruggang als gevolg van de onvoldoende aanvoeren van thee uit Nederlandsch-Indië bestemd voor verkoop op de Amsterdamsche markt.”

Verscheidene thee-ondernemingen werden gesloten omdat haar de middelen ontbraken het verliesgevende bedrijf verder voort te zetten. Dit had als gevolg een verminderde productie en dus ook een verminderden uitvoer van thee uit Ned.-Indië.

„Inmiddels is er een krachtige verbetering ingetreden in de marktprijzen van het product, zoodat in 1922 de marktprijzen dooreengenomen winstgevend voor den planter waren en op het eind van het jaar zelfs een niveau hadden bereikt, dat 60 tot 80 pCt. hooger was dan vóór den oorlog. Als gevolg van deze betere conjunctuur herleefde de theecultuur weder en werden er in den loop van het jaar weder verschillende ondernemingen geopend, die het vorige jaar het bijtje er bij hadden neergelegd. Men zou dus kunnen verwachten, dat de uitvoer zich weder zou herstellen, — wat ook gebeurd is — en dat ook de hoofdmart Amsterdam daarvan haar deel zou terugwinnen.” Edoch dit is niet het geval. Een groot aantal financieel zwak staande ondernemingen is in de achterliggende crisis en ook nog in de tegenwoordige tijden overgegaan in..... vreemde handen. Het waren niet de ondernemende Hollanders die het aangedurfd hebben om nieuw geld te verstrekken aan die ondernemingen. Sterker nog: bekende groote en financieel krachtige lichamen, die aanzienlijke vorderingen hadden op noodlijdende ondernemingen, gaven er de voorkeur aan die ondernemingen over te doen aan vreemden, die het wel aandurfd en om nieuw geld te steken in die cultuur. Het is bekend dat in den laatsten tijd verscheidene flinke thee-ondernemingen op Java overgegaan zijn van Nederlandsche in Engelsche handen, terwijl er nog over verscheidene ondernemingen onderhandelingen gevoerd worden.

Het product dier ondernemingen, eertijds gewoon om in de Amsterdamsche veilingen verkocht te worden, is voorgoed van die markt verloren, omdat de Engelsche concerns er natuurlijk de voorkeur aan zullen geven dat product bij verkoop in Europa te brengen op de Londensche markt, die tegenwoordig toch al, oock wat ons koloniaal product betreft, Amsterdam quantitatief heel aardig nabij streeft.

Men behoeft waarlijk niet te denken dat men met die transacties den vreemden koopjes in de maag heeft gestopt! De Engelschen, goed vertrouwd met de theecultuur, die bijkans een nationale cultuur is geworden, zijn te goede zakenlieden, dat zij wel weten wat zij doen! En is het dan niet beschamend voor ons nationaal gevoel dat wij dien durf missen, dat wij Hollanders er de voorkeur aan geven onze in die cultuur gestoken gelden gedeeltelijk of geheel terug te krijgen om aan vreemden de verdere ontwikkeling en daarmee oock de vruchten van die cultuur over te laten? Waar blijft te dien aanzien de Hollandsche ondernemingsgeest, die ons eertijds kenmerkte en sierde, als wij nu na een ondervonden tegenslag en crisis dadelijk den boel aan vreemden overgeven?

„Waar blijft de toekomst van den Hollandschen theehandel en van de vele belanghebbenden bij de Amsterdamsche theemarkt, als die markt door voortdurend kleinere aanvoeren haar aantrekkelijkheid verliest en langzamerhand wegwijnt? En eindelijk, waar blijft het toekomstige arbeidsveld voor onze jongere koloniale landbouwtechnici, indien die cultuur hoe langer hoe meer in vreemde handen overgaat?”

* * *

Het tarwevraagstuk voor Nederlandsch-Indië. In het *Tijdschrift voor Economische Geographie*, behandelt de heer F. B. Löhnis het tarwevraagstuk voor Nederlandsch-Indië. De schr. maakt daarbij opmerkingen over de graanvoorziening van verschillende landen vóór en na den oorlog, en toont daarbij aan, dat de Europeesche landen in 1913/14 een tekort hadden van 74,784.000 metr. centenaar aan tarwe, d.i. ongeveer 12 pCt. van de beschikbare hoeveelheid. Het waren hoofdzakelijk de overzeesche gewesten en Rusland, Roemenië, Bulgarije en Hongarije, die in dit tekort voorzagen. Nu de Europeesche gewesten zoo goed als uitgevallen zijn, moeten de overzeesche gewesten, n.l. Amerika, de taak der voorziening bijna geheel op zich nemen.

Gedurende den oorlog kwam oock in Nederlandsch-Indië het tarwevraagstuk aan de orde, doordien men zocht naar middelen, om in tijden dat de tarweaanvoer door oorlog daar ophield, een voorziening uit het eigen land te verkrijgen, vooral voor de stelling Bandoeng. Door het gouvernement zoowel als door particulieren werden proeven genomen met de teelt van een groot aantal tarwesorten, en deze hebben geleerd, dat de teelt op verscheidene gronden loonend kan zijn. Daarna werden die proeven door den heer Opolski in 1919 uitgebreid op een terrein van boschreserves tusschen 4000 en 6000 voet hoog boven de zee gelegen. Door een na genomen proeven uitgevoerde selectie van de meest geschikte soorten, werd plan gemaakt de tarweteelt met veeteelt (om mest te verkrijgen) te verbinden. De tarweteelt werd vereenigd met het onderzaaien van serradella, zoodat de bodem gebruikt wordt 4 maanden voor de tarweteelt, 1½ maand voor de tusschenvrucht, de serradella, die ondergeploegd wordt na bemesting, om vervolgens den bodem 4 maanden tot de teelt van voederbieten en aardappelen te gebruiken. De veehouderij zal grootendeels door stalvoeding kunnen gedreven worden (voederbieten enz.) met aanvulling van weiden. Dewijl de vraag naar melk

in de steden van Java zeer groot is, kan men daarvoor gemakkelijk afzet vinden. Als voedergewassen zal men ook lucerne telen en Bengaalsch gras, hetwelk op de terrassen geschiedt.

Zoo is het plan de graanteelt met veeteelt verbonden op het hoogland van Java in te voeren. Voorloopig is een oppervlakte van 3000 H.A. aangevraagd, welker ontginning ongeveer 6 à 8 jaren noodig heeft, om daarna er uitbreiding aan te geven tot 11,000 H.A. De heer Löhnis heeft vertrouwen in het plan, zocals het is opgezet.

* * *

De oeconomische toestand van Ned.-Indië in 1922. Men schrijft aan de *N. R. Ct.* uit Buitenzorg:

De voorspelling, door Keynes in het begin van het afgelopen jaar gedaan, dat 1922 zou doen zien een begin van herleving op het gebied van handel en nijverheid is, wat Ned.-Indië betreft, voor een deel althans, bewaarheid. Die herleving begon pas in September, maar verliep dan ook zoodanig, dat op het einde van het verslagjaar, vooral voor landbouwnijverheid en uitvoerhandel, de toekomst er heel wat rooskleuriger uitzag dan op het einde van 1921. Opslaan van voorraden van landbouwproducten had gedurende het afgelopen jaar niet plaats en hoewel de uitvoeren van vele producten beneden die van 1921 bleven, valt ook in deze vooruitgang te bespeuren en werden dikwijls de uitvoercijfers van 1920 weder bereikt, soms zelfs overtroffen.

Voor ons voornaamste stapelproduct de suiker kan worden medegedeeld, dat de resultaten veel beter zijn geworden dan men begin 1922 durfde hopen. De Java-suikeroogst 1922 was een recordoogst en bedroeg ruim 29 miljoen picol. Alle factoren, als o.a. de groote Cuba-oogst, in aanmerking genomen, zijn de financieele resultaten bevredigend te noemen.

Van den oogst 1923 werd gedurende het verslagjaar reeds ruim de helft verkocht. Waar de kostprijs in 1923 belangrijk lager zal zijn dan die van 1922, welke op haar beurt reeds gunstig af belooft te steken tegen dien van 1921, zijn de vooruitzichten voor dit artikel voor 1923 gunstig te noemen.

Voor de thee is 1922 eveneens gunstig geweest. Einde van het jaar kwam flinke vraag opzetten van alle markten tegen steeds hogere prijzen en was het mogelijk belangrijke forwardcontracten, vooral met Australië, voor leveringen ver in 1923 af te sluiten. Van groote beteekenis was, dat in die laatste maanden meer vraag naar ordinaire qualiteiten van laag gelegen ondernemingen kwam opzetten tegen zeer loonende prijzen. Ook de kostprijs voor dit product kon in 1922 verlaagd worden, terwijl successievelijk weer wordt overgegaan tot grofpluk, waardoor de uitvoeren belangrijk zullen gaan toenemen. Een ernstig gevaar voor den naam der Java-thee, waarop zeker wel eens gewezen mag worden, begint bij de hooge prijzen weder het product van de kleine Chineesche opkoopfabrieken (de z.g. kampong thee) te worden welke de productie zoo hoog mogelijk opvoeren, en waarvoor qualiteit bijzaak is.

De snelle en voortdurende prijsstijging der rubber in de laatste maanden heeft de vooruitzichten voor deze cultuur zeer gunstig gemaakt, temeer, waar het door radicale bezuiniging mogelijk bleek, den kostprijs zeer belangrijk te drukken. Vele voorverkoopen, zelfs voor 1924, hadden reeds plaats. De uitvoeren namen in de laatste maanden zeer belangrijk toe, vooral ook waar de bevolking als gevolg van de betere prijzen haar aanplantingen, groot ongeveer 50 miljoen boomen, weder begon aan te tappen.

De koffie-aanplantingen hadden in verschillende streken nog veel te lijden van de ernstige plaag, de koffiebessen-boeboek, welke zich nu ook op de Buitengewesten vertoont. De hoogere prijzen van het product konden dikwijls de hierdoor geleden verliezen slechts ten deele goed maken.

De uitvoer van klapperolie, in vorige jaren van zooveel beteekenis stond in 1922, als gevolg van het stopzetten van het bedrijf der Insulinde-oliefabrieken en der Java-oil-mills, geheel stil.

Voor de tabak was 1922 wederom minder gunstig. Einde van het verslagjaar was oogst 1921/'22 van de Midden-Java-ondernemingen nog niet eens verkocht.

Copra verheugde zich het geheele jaar op een weliswaar niet hooge, maar constante en voor den producent lonende markt.

Voor exporteurs was het afgelopen jaar niet zoo gunstig als de bovenstaande gegevens over enkele van de voornaamste Indische stapelproducten zou doen vermoeden. De winstmarges waren dikwijls buitengewoon klein wat natuurlijk na de groote winsten in 1920 o.a. behaald, te meer de aandacht trekt. Reden tot klagen bestond er niet, vooral waar 1923 begon met levendige zaken voor vele producten. Tegenover het verlies van de Centraal-Europesche landen en Rusland is voor onzen exporthandel als winst te boeken een zeer belangrijk aantal nieuwe afzetgebieden, en zonder twijfel zullen die markten ook voor de toekomst hun waarde behouden. Dat Nederland voor onzen export veel in beteekenis verloor viel alleen te betreuren maar is niet heelemaal te verwonderen.

Voor den invoerhandel is 1922 wederom ongunstig geweest. Werd begin van het verslagjaar verondersteld, dat de prijzen het laagste niveau hadden bereikt, gedurende den loop van 1922 bleek, dat voor verschillende artikelen een nog lager niveau mogelijk was. Waar vele importeurs nog op groote voorraden zaten, waren de verliezen dikwijls zeer ernstig. Hierbij komt, dat de omzet dikwijls zeer verminderde, de 2de hands, voorzichtig geworden door de vele verliezen in 1921 geleden, kocht slechts mondjesmaat. De algemeene malaise deed zich bij de importeurs dan ook duchtig gevoelen. Hierbij kwam, dat liquidaties op groote schaal plaats vonden, welke de markt verder bedierven, en tot verkoopen ver beneden remplaceringkosten, dwongen. Gelukkig waren aan het einde van het verslagjaar die liquidaties grootendeels afgelopen en werd de markt niet meer zoo overstromd met goedkoop Duitsch fabrikaat, terwijl de stijgende katoennoteringen er het hare toe bijdroegen om de toekomst voor den importhandel speciaal voor de katoentjes met meer hoop te doen inzien. Onze invoer uit Nederland ging over het algemeen zeer sterk achteruit en het zal de Nederlandsche nijverheid zeker veel moeite kosten de Indische markten weer te overen.

De Vereenigde Staten bleven als exporteurs van metaalwaren alleen van belang; voor de vele zeer uiteenlopende artikelen in de voorafgaande jaren geïmporteerd werd met eene enkele uitzondering de markt verloren.

Voor de Indische nijverheid, waarbij buiten beschouwing blijft de landbouwnijverheid, was 1922 in het algemeen een ongunstig jaar. De machine-nijverheid (machinefabrieken, reparatie-inrichtingen, enz.) had zich in de oorlogsjaren zeer belangrijk uitgebreid en nu ten gevolge van de malaise, zoowel door het gouvernement als door particulieren de bestellingen tot het uiterste beperkt werden, werden de gevolgen hiervan in hooge mate gevoeld. Ook die takken van nijverheid, welke met de bouwnijverheid in verband staan, ondervonden ten zeerste den invloed der malaise. Een kleine herleving was evenwel aan het einde van het jaar niet te miskennen.

Loonsverlagingen konden zonder bezwaar worden doorgevoerd en het pleit wel voor de heerschende toestanden, dat die verlagingen nergens moeilijkheden opleverden. Werkstakingen of uitsluitingen van betekenis hadden gedurende het verslagjaar niet plaats. Algemeen wordt geklaagd over de hooge vrachten, waardoor de werkingssfeer ten zeerste ingekrompen wordt.

Wat de landbouw betreft, kan werden medegedeeld, dat voor de inlandsche rijstcultuur 1922 al heel gunstig was, terwijl ook de Europeesche cultures geen reden tot klagen hadden. Ziekten en plagen traden niet in groo-ter mate op dan in voorafgaande jaren, terwijl de producties bevredigend waren. Eene uitzondering hierop maakt de koffiecultuur, welke in hooge mate te lijden had van de bessen-boeboek.

Voor de spoor- en tramwegen is 1922 minder gunstig geweest, welke toestand zich in de opbrengstcijfers duidelijk afteekent. Bijna over de geheele linie is de opbrengst lager dan in 1921. Vooral de Staatsspoor en Tramwegen zijn in opbrengst zeer achteruit gegaan.

De malaise deed zich ook voor de stoomvaartmaatschappijen sterk gevoelen, waarbij nog komt, dat de concurrentie over het algemeen niet onbelangrijk is toegenomen. Wel kon bezuinigd worden op de exploitatiekosten, maar die bezuiniging is van betrekkelijk weinig beteekenis in vergelijking met den achteruitgang in ontvangsten.

Evenals in Holland, was ook in Indië 1922 voor den effectenhandel een moeilijk jaar. De omzetten waren, als gevolg van het wantrouwen van het publiek, zeer gering. De koopkracht van den Inlander is tot nu toe niet belangrijk achteruitgegaan en is zeker belangrijk hooger dan in 1914 en voorafgaande jaren. De koopkracht van den Europeaan is daarentegen zeer merkbaar verminderd, vooral wat betreft goederen, welke min of meer onder luxe te rekenen zijn.

Voor den detailhandel is 1922 al een bijzonder slecht jaar geweest. Niet alleen waren de duur ingekochte voorraden dikwijls vrij belangrijk en moesten hierop groote verliezen genomen worden, maar tevens ging de omzet zeer achteruit, terwijl uitstaande vorderingen dikwijls eerst na veel moeite geïnd konden worden. Het aantal faillissementen was dan ook zeer belangrijk.

De douane-ontvangsten gedurende de eerste 11 maanden van 1922 op Java en Madoera hebben f 1,294,000 minder opgebracht dan in denzelfden tijd van 1921. Voor de Buitengewesten zijn de cijfers nog pas over de eerste 10 maanden bekend en deze geven een hogere opbrengst van ruim f 200,000.

* * *

In- en uitvoerpolitiek in Ned.-Indië. In de Mededeelingen van het bestuur van de Vereeniging van Ned. Werkgevers doet het Centraal Industrieel Verbond een klacht hooren over de in- en uitvoerpolitiek in Ned.-Indië. De lijdensweg op dit gebied is nog niet ten einde.

Wel staat vast, dat de verwachting als zou Minister de Graaff, zij het noodgedwongen, van zijn dwalingen zijn teruggekeerd, als volstrekt ijdel moet worden opgegeven. En evenzeer kan nu ook worden aangenomen, dat, wanneer in de thans gekozen richting wordt voortgegaan, de nieuwe belastingplannen voor de Indische schatkist slechts een problematiek voordeel, voor de belangen van de Nederlandsche industrie een niet te schatten nadeel zullen afwerpen, gezwezen dan nog van de voor een gezonde en geleidelijke ontwikkeling van zaken fatale onzekerheid, waarin de ondernemers zich door de wisselende en weifelende politiek van dezen bewindsman geplaatst zien.

In het artikel wordt dan herinnerd aan de jongste gebeurtenissen op dit

gebied, in het bijzonder aan de aanneming der bekende motie van Lanschot in de Eerste Kamer en aan des Ministers mededeeling op een desbetreffende vraag van denzelfden afgevaardigde dat de facto met 1 Januari l.l. de heffing van het uitvoerrecht op petroleum zou zijn geschorst totdat de Staten-Generaal zouden beslist hebben over definitieve voorstellen tot opheffing.

..In de nieuwste fase van dit drama, dat een kluchtspel kon heeten als er niet zulke eminente belangen bij betrokken waren, heeft de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië zich 23 Januari j.l. met een uitvoerig adres tot den Minister gewend, dat door de bladen wereldkundig is gemaakt.

Het lijdt geen twijfel, of dit gedocumenteerde adres moet op den onbevengden lezer indruk maken en voor de leden van het Centraal Industrieel Verbond evenals voor al wat industrieel is, is het van het hoogste belang, dat hier nog eens met den stelligsten nadruk wordt herhaald, dat door een belastingstelsel als thans wordt gehandhaafd en uitgebreid, de belangen allereerst van de onmiddellijk daarbij betrokken en in nauwelijks mindere mate van de geheele Nederlandsche industrie op de meest ernstige wijze worden geschaad.

De Ondernemersraad van Nederlandsch-Indië heeft een verbijsterende bloemlezing bezorgd van uittreksels uit Jaarverslagen van Nederlandsche en buitenlandsche ondernemingen in Indië — commentaar daarbij was volstrekt onnoodig! Maar op deze plaats moeten wij voor ons nog eens weer getuigen, dat de kortzichtige politiek der Indische Regeering de Indische ondernemingen dwingt tot vér-gaande inkrimping, bezuiniging, misschien zelfs verplaatsing of stopzetting, waardoor en de Indische maatschappij en vooral de Nederlandsche industrie gevoelig zullen worden getroffen.

Moge thans reeds de Tweede Kamer het dezen Minister duidelijk maken, dat zij hem op dezen weg niet wil volgen!'

* * *

Van den domme. Een interruptie in *De Loc.*:

Beter dan menig voorganger verstaat minister De Graaff de kunst, zich van den domme te houden. Hij bewees dit weder bij Albarda's interpellatie over het persconflict. Alsof al wat daarmede samenhang zich had afgespeeld op een andere planeet, vanwaar men na jaar en dag wel eens bericht kon verwachten, hield de minister zijn antwoord geheel in den voorwaardelijken vorm: als te eeniger tijd mocht blijken dat de dingen waren zóó als ze werden voorgesteld, dan zou hij zeker niet nalaten handelend op te treden!

Goed gespeeld, Excellentie! — zou men den minister willen toeroepen. Want het staat toch wel vast, dat de minister alle gelegenheid heeft gehad om van het persconflict en de verhoudingen, welke daarbij gebleken zijn, het fijne te weten.

In vollen oorlogstijd ging dit spelletje van den domme op, toen immers de Indische posten soms maanden op zich wachten lieten en de telegraaf het meest onzekere gemeenschapsmiddel was. Speculeert de minister dan op de betrekkelijke onwetendheid der meerderheid van de Kamer omtrent de vlotte communicatie, die sedert weer tusschen moederland en kolonie is hersteld?

We moeten dan vreezen dat ook wanneer straks Folkers in tien dagen uit en thuis de hoedschappen uit Buitenzorg op het Plein bezorgt, de minister met even rimpelloos voorhoofd onwetendheid voor zal wenden — en overigen even gul met zijn voorwaardelijke beloften zal zijn.

* * *

Indië's financiën en staatkunde. Naar aanleiding van de nota van Juni 1922 van mr. M. W. F. Treub, voorzitter van den Ondernemersraad voor Nederlandsch-Indië, voornamelijk handelende over belastingen in engeren zin en uitvoerrechten, schrijft de heer S. Ritsma van Eck, lid van de commissie, die de grondslagen der Indische staatsinrichting moest herzien, o.a. het volgende in *Economische Statistische Berichten*:

Traub's nota erkent het feit van de bijzondere positie van de uitheemsche producenten in Indië, erkent ook hun beteekenis voor Indië. Met instemming haalt zij de woorden van het lid der Tweede Kamer, Gerretsen, aan over de noodzaak van een bijzondere behandeling van het uitheemsche kapitaal, zoowel het Nederlandsche als het vreemde. De nota haalt voorbeelden aan van de geprikkeldheid van het buitenlandsch kapitaal over het willekeurig en onstabiel karakter der belastingen en heffingen, van het opgeven van groote plannen voor een rubberindustrie door buitenlanders, uit wantrouwen in de Indische fiscale en algemeene politiek. Maar terwijl de conclusie is, dat de Indische regeering die fiscale politiek moet prijsgeven wordt niet de vraag gesteld, of zij die fiscale politiek kan prijsgeven, zoolang zij de algemeene politiek blijft volgen, die thans aan alles ten grondslag ligt en die zoowel door den minister van koloniën De Graaff, als door den Gouverneur-Generaal mr. Feek wordt voortgezet. Hier is het, dat de kern van de zaak ligt, omdat eerst door verandering in de algemeene politiek de mogelijkheid ontstaat tot verandering in de fiscale politiek te komen. Wanneer mr. Treub aan het einde van zijne nota zegt, dat de vreemde ondernemers weder tot Indië zullen worden aangetrokken, als men tot de invoering van een voor het bedrijfs-leven dragelijk belasting-stelsel zal zijn gekomen, dan blijft juist de cardinale vraag open: hoe komt men tot een „dragelijk” belastingstelsel?

Het wegnemen van de technische gebreken zal, na Traub's zaakkundige critiek, ongetwijfeld spoedig zijn geschied en wellicht zullen zelfs de hatefulijke, speciale belastingen en heffingen worden opgeheven of nagelaten, maar niet weggenomen zijn daarmede de tendensen van de Indische algemeene politiek, die tot zoo sterke fiscaliteit dringen. Terecht is dan ook van buitenlandsche zijde wantrouwen in die algemeene politiek uitgesproken, al kan van die zijde natuurlijk niet worden aangewezen waar de fout ligt. Het zijn die tendensen, die weggenomen moeten worden. Men kan zeggen, dat de techniek der heffingen en ook de grondslagen, zooals Traub die heeft bedoeld, tot het terrein van den belastingdienst behooren, maar dat de tendensen, die het financiewezen beheerschen, tot het terrein van de staatkunde behooren. In dit opzicht mag aan den breeden kring der belanghebbers bij Indië's uitheemsche productie en ook zelfs aan Traub's nota het verwijt niet bespaard blijven, dat zij de zaken te simplistisch zien.

Het gaat niet in de eerste plaats om een rechtstreeksch streven naar draaglijke belastingen, het gaat er om de tendensen van de algemeene Indische staatkunde te wijzigen; de draaglijkheid der belastingen vloeit daaruit van zelf voort. Door een oogenblikkelijke krachtsinspanning en bijzondere politieke invloed kan wel, onder een gunstige constellatie, voor een korten tijd aan die tendensen weerstand worden geboden, maar als die tendensen niet worden gewijzigd, is al die weerstand op den duur tevergeefs. Zoozeer hangt het Indisch financiewezen met de tendensen der algemeene politiek samen, dat ik het noodig achtte in de uitvoerige nota bij het rapport der commissie, die de grondslagen der Indische staatsinrichting moest herzien, in welke nota ik mijn eigen inzichten uiteenzette, ook een afzonderlijk hoofdstuk aan de financiën te wijden, opdat vooral zou worden gezien, hoe ook de alge-

meene politiek een beslissenden invloed op het financieele beleid moet hebben. Het moet steeds worden herhaald, dat de tendensen der huidige koloniale politiek de eigenlijke oorzaak zijn van de hooge fiscaliteit en van de bedenkelijke methoden om middelen voor den openbaren dienst te vinden; het moet ook steeds worden herhaald, dat de huidige koloniale staatkunde in strijd is met de structuur van het Indische staatswezen, ook op oeconomisch gebied, en zoolang als die staatkunde wordt gehandhaafd, zoolang is het uitgesloten dat, ook op financieel gebied, een bevredigende toestand wordt bereikt. Het draaglijke belastingstelsel zal niet komen vóór een nieuwe koloniale politiek is aanvaard.

* * *

Het verzekeringswezen in Nederlandsch-Indië. Een correspondent van de *Post Magazine* geeft interessante beschouwingen over de toestanden, op verzekeringsgebied op Java. Hij zegt daarbij, dat zijn opmerkingen ook voor de andere eilanden, uitgezonderd één of twee, van toepassing zijn.

Hij geeft eerst algemeene lijnen aan en behandelt daarna elk soort van verzekering op zichzelf. De voornaamste soorten zijn: brand-, zee- en motorverzekering. De overige branches zijn niet van genoeg belang om er over te spreken. In normale tijden is Java uit het oogpunt van den verzekeraar een goed arbeidsveld, doch ongelukkigerwijze is de concurrentie gedurende de laatste paar jaren zoo sterk geworden, dat een premie- en kortingsoorlog de markt voor een groot deel bedorven heeft. Als men in aanmerking neemt, dat nagenoeg 20 Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Maatschappijen op Java werken en men telt daarbij op de talrijke agentschappen van Engelsche en andere maatschappijen, dan volgt hieruit, dat de concurrentie wel groot moet zijn. Concurrentie is zeer zeker geen „drawback” voor zaken doen, doch wanneer het uitloopt op vermindering van den premie-maatstaf tot op een belachelijk peil, of het toestaan van absurd hooge commissies om slechts zaken te kunnen verkrijgen, dan gaat het den weg van onvoordeelg zaken doen op.

De beoordeeling van moreel risico is in dit land een der moeilijkste problemen van den verzekeraar. In de eerste plaats moet men er rekening mede houden, dat men behalve met Europeanen ook te doen heeft met Arabieren, Chineezzen, Japaneezen, Britsch-Indiërs en inlanders en juist met deze soort van menschen moet men de uiterste voorzichtigheid betrachten. Het spreekt vanzelf, dat er vele Chineezzen kooplieden zijn, wier reputatie en standing op gelijke hoogte staan als die van een Europeesche firma, doch de kleine kooplui moeten uit een oogpunt van moreel gevaar goed aangekeken worden.

Het is in een land als dit, absoluut noodig om zaken met niet-Europeanen te doen, anders zou het volume der zaken werkelijk zeer klein blijven. In aanmerking nemend, dat de Arabieren alleen practisch 75 pCt. van alle gebouwen bezitten, zoo blijkt, dat de verzekeringsmaatschappijen deze soort van menschen niet kunnen ignoreeren. Het natuurlijke gevolg is, dat een maatschappij deze soort zaken moet accepteeren, doch steeds voorzichtig dient te zijn met haar acceptaties wat betreft het moreel risico.

Het is algemeen bekend, dat de tegenwoordige omstandigheden nu niet bepaald verheffend op het moreel werken en Java maakt geen uitzondering op den algemeene gang van zaken.

In herverzekeringzaken valt op Java veel te doen, door het feit, dat de lokale verzekeringsmaatschappijen slechts kleine bedragen voor eigen rekening houden. Bij een acceptatie van f 250,000 houden zij misschien f 20,000 en herverzekeren de rest tegen een commissie van 25 of 30 pCt. Hieruit kan

men dus zien, dat indien een maatschappij zulk soort zaken ambieert, zij een groote portefeuille kan verkrijgen doch tegelijkertijd is het noodig de uiterste voorzichtigheid in acht te nemen met het oog op het feit dat de lokale maatschappijen dikwijls posten acceptceeren tegen te lage premie.

Teekend is het, zegt *De Polis*, van wier bewerking van het stuk wij gebruik maken, dat de schrijver niet spreekt van de buitengewone concurrentie, die in den laatsten tijd in Indië heerscht voornamelijk door Engelsche Maatschappijen, welke bezig zijn de rates die thans in Indië betaald worden voor sommige risico's met meer dan de helft te verlagen om zoo doende te trachten de locale maatschappijen uit de zaken te drijven. Jammer is het, dat Amsterdamsche makelaars, werkende voor Engelsche Maatschappijen, zich voor een groot deel daaraan mede schuldig maken.

Deze vermindering van premie kan niet anders dan tengevolg hebben dat er geen winst meer gemaakt wordt, doch dat er groote verliezen zullen worden geleden. Voorloopig zullen de groote Engelsche Maatschappijen het wel uit kunnen zingen. De lokale Maatschappijen zullen haar biezen wel op kunnen rollen en Ned. Oost-Indië zal op verzekeringsgebied voor de Engelschen zijn.

Te betreuren is het, dat door de niet-samenwerking der Nederlandsche en Nederlandsch-Oost-Indische Maatschappijen zulk een toestand geschapen heeft kunnen worden.

* * *

De Indische Belastingpolitiek. De firma H. Vettewinkel & Zonen, te Amsterdam, heeft een schrijven gezonden aan den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, waarin de aandacht van Zijne Excellentie wordt gevestigd op het voornemen van den Minister van Koloniën, om bij gelegenheid van een aanvullings-begrooting binnenkort voorstellen te doen, waarbij op verlenging der z.g. producten-belasting met een jaar en invoering voor gelijken tijd van een aardolie-belasting wordt gerekend.

Bovengenoemde firma vreest, dat de aanneming van dergelijke voorstellen een zeer ongunstigen invloed zal oefenen op het bedrijf van die Nederlandsche industrieën, welke hun producten geregeld leveren, aan de groote ondernemingen op industrieel- en landbouw-gebied in Nederlandsch-Indië. Een vermindering van den afzet in Nederlandsch-Indië brengt voor de Nederlandsche nijverheid, welke voor een zéér groot gedeelte op uitvoer naar de Nederlandsche Koloniën is aangewezen, onvermijdelijk een gedwongen vermindering van de productie mede, met als direct gevolg een stijging der werkeloosheid.

Waar de regeering aan den eenen kant zich belangrijke opofferingen getroost om de gevolgen van de steeds stijgende werkeloosheid tegen te gaan, is het, zegt genoemde firma, onbegrijpelijk, dat zij aan den anderen kant maatregelen beraamt, welke die werkeloosheid zeker zullen doen toenemen. De firma heeft dan ook de vrijheid genomen de aandacht hierop te vestigen in het vertrouwen, dat de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid van zijn invloed op den Minister van Koloniën gebruik zal willen maken om het indienen van de voorstellen, genoemd in den aanhef van dit schrijven, te voorkomen.

* * *

De Bataafsche en onze Indische belastingpolitiek. Van bevoegde zijde deelt men aan *De Maasbode* mede:

Na alles wat den laatsten tijd over de Indische belasting-politiek van

onze regeering met betrekking tot de petroleum-industrie is geschreven, kan het zijn nut hebben een feit naar voren te brengen, waaruit blijkt, dat de „bedreigingen” in het jongste adres van de Koninklijke verrat, geenszins als een bangmakerij pour besoin de la cause mogen worden beschouwd. Wij bedcelen de bedrijfs-inkrimping der Bataafsche in onze Oost. Ons is b.v. bekend, dat tot 21 December van het vorig jaar op de hoofdonderneming te Balikpapan op een personeel van 300 man reeds 57 employé's waren ontslagen. Stelt men het gemiddeld inkomen dezer employé's op f 500 per maand, dan is het duidelijk, dat zulks voor de maatschappij een niet te versmaden bezuiniging beteekent, doch tevens voor den Staat een niet te onderschatten schadepost, nog afgezien van de economische nadeelen, aan het broodeloos worden van zoo groot aantal gezinnen verbonden. Wij weten voorts dat het in de besliste bedoeling ligt van de Bataafsche, om hare bezuinigings-politiek voort te zetten tot haar bedrijf in Indië op een gezonde commercieele basis zal zijn gebracht. Blijft de — tengevolge van de gevoerde belasting-politiek — bestaande bedrijfsonzekerheid voortduren, dan zal de maatschappij hare producten terugbrengen tot 'n kwantum, als door haar in Indië zelf zal kunnen worden geplaatst en zal de uitvoer tot een minimum worden beperkt.

Het ligt in de bedoeling het bedrijf aldus naar andere landen te verplaatsen, waarbij valt op te merken, dat Hollandsche werkkrachten in dit geval, niet in aanmerking komen, daar men zich ter plaatse van vestiging van employé's voorziet. Ook hier springen de nadeelen voor den Nederlandschen Staat duidelijk in het oog.

Ter illustratie van den inderdaad onmogelijken toestand moge ik hier nog vermelden dat omlangs petroleum voor de Filippijnen door de maatschappij uit Amerika moest worden betrekken, aangezien de Indische, tengevolge van den belastingdruk, te duur was.

De Maasbode teekent hierbij aan:

Tot zoover onze zegsman. Onzerzijds moge hierbij de opmerking worden gemaakt, dat hetgeen dezer dagen door den president der Standard Oil Co. met betrekking tot de Amerikaansche olie-concessies is gezegd, ook op onze groote maatschappijen (en niet alleen op de petroleum-ondernemingen) van toepassing is. Als zij zich te beklagen hebben over bedrijfs-bemlemmingen als boven bedoeld, ligt de schuld hiervan voor een groot deel bij haar zelve. Het waas van geheimzinnigheid, waarmee zij hare bedrijfs-politiek plegen te omhullen, moet haast wel bij het publiek (en de vox populi komt in het parlement tot uiting) den indruk wekken van vertrusting en monopolisecring ten koste van de gemeenschap. En van zekere zijde tracht men dezen indruk natuurlijk met alle ten dienste staande middelen te versterken.

Dat men dit niet reeds lang heeft ingezien is o.i. een ernstige fout. Thans ondervindt men aan den lijve de gevolgen van het gebrek aan populariteit, hetwelk men indertijd verzuimde (of onnoodig achtte) zich te verwerven.

Meer contact met het publiek via de pers zou of het middel zijn om de door de Koninklijke gewraakte toestanden te voorkomen.

* * *

Sociale politiek in Indië. In het jaarverslag 1921 van het Algemeen Syndicaat voor Suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië wordt ook uitvoerige aandacht geschonken aan de sociale politiek van de Indische Regeering.

Naar aanleiding van de in de zitting van den Volksraad van 14 Februari 1919 aangenomen motie-Schumann werd de Arbeids-commissie ingesteld, ten doel hebbende om een onderzoek in te stellen naar de in Indië bestaande arbeidstoestanden. Het jaarverslag vestigt er nu, ten overvloede, de aandacht op, dat de suikerindustrie gaarne bereid was haar volle medewerking te verleen en om dit onderzoek zoo goed mogelijk te doen slagen, overtuigd als zij was en is van het groote nut van betrouwbare gegevens, juist in landen als Indië, waar vrijwel alles nog op schattingen en gissingen berust en noodzakelijk als zij het acht, dat elke maatregel van eenige beteekenis op de werkelijkheid, d.w.z. op feiten zij gebouwd. Maar de Regeering heeft onmiddellijk aan de taak dezer commissie een uitbreiding gegeven, door den voorsteller geenszins bedoeld, door der commissie nog bij den aanvang van hare werkzaamheden naar haar gevoelen te vragen omtrent de vaststelling van minimumloonen voor arbeiders op Java en Madoera, later ook omtrent de instelling van Arbeidsraden.

Deze maatregelen heeten ten doel te hebben de rustige ontwikkeling der arbeidsverhoudingen te bevorderen en de kans op heftige conflicten in de bedrijfs-wereld te verminderen. Het verslag acht het begrijpelijk, dat de Regeering in een tijd van industriele onrust naar deze maatregelen zocht, maar het blijft niettemin te bejammeren, dat de Arbeidscommissie gedwongen werd vrijwel al haar tijd te besteden met het onderzoeken van de mogelijkheid van een doorvoering van maatregelen, welke in theorie wellicht van groote beteekenis mochten schijnen, maar waarvan de praktijk voldoende heeft uitgewezen dat zij, zelfs in landen met een ontwikkelde en sociaal-geschoolde arbeiders-bevolking, den socialen vrede geen stap nader tot zijne verwezenlijking vermochten te brengen.

In het eindrapport, door de Arbeidscommissie uitgebracht, heeft de voorzitter dezer commissie, mr. Schumann, erop gewezen, dat een nauwkeurig en betrouwbaar onderzoek vrijwel geheel onmogelijk werd gemaakt door gebrek aan voldoende fondsen en voldoende personeel. Men vraagt zich af, aldus het verslag van het Syndicaat, met welk recht deze commissie, die op vrijwel elke bladzijde van haar rapport haar onmacht belijdt om de haar opgestelde opdracht naar behooren te vervullen; hoe deze commissie met haar weinige kennis van feiten, met haar gebrekkig en niet behoorlijk geschrift en verwerkt materiaal, voor deze tropische landen waar de omstandigheden immers zoo totaal anders zijn dan in het Westen, een oplossing durfde aanbevelen voor zulke moeilijke vraagstukken als waarover door de Regeering haar meening was gevraagd?

In het eindrapport der Arbeidscommissie wordt door den voorzitter vastgesteld, dat, wil men arbeids- en sociale wetgeving op deugdelijke wijze voorbereiden en invoeren, een vast omlijdend werkplan zal moeten worden opgesteld en aangehouden. Tevens wordt het niet meer voor verschil van inzicht vatbaar geacht, of een permanente arbeidsdienst zal moeten beginnen met een steeds meer uitgebreid feitenmateriaal systematisch te verzamelen en te ordenen. Naar aanleiding van deze uitspraken, in het eindrapport der Arbeidscommissie opgenomen, laat het Jaarverslag niet zonder ironie uitkomen, dat dus de Arbeidscommissie is geëindigd met datgene, waarmede zij had behooren te beginnen; met de methode vast te stellen, volgens welke zij te werk zou gaan bij het volvoeren van haar taak.

De geschiedenis der Arbeidscommissie leert, hoe groot het gevaar is in Indië, waar middelmatigheid en ondeskundigheid zoo dikwijls hoogtij vieren, dat lichtvaardig wordt overgegaan tot het decreeteeren van allerlei regelingen, waarvan de noodzakelijkheid uit niets gebleken is, maar waarvan de

gevolgen niet anders dan funest kunnen zijn, juist omdat men zich bij het overwegen dier regelingen van die gevolgen niet in het minst rekenschap gaf. Het moge hier nog eens duidelijk worden gezegd, dat het verzet van de suikerindustrie — en van praktisch gesproken elke industrie in Ned.-Indië — tegen de doorvoering van de maatregelen, door de Arbeidscommissie aangebevolen, niet zijn oorzaak vindt in de gedachte, dat elke maatregel van sociaal aard bij voorbaat onaanvaardbaar is, gelijk dusgenaamde democratische elementen het maar al te gaarne willen doen voorkomen. Het feit alleen reeds dat de suikerindustrie, om slechts enkele voorbeelden te noemen, een pensioenfonds en een ongevallenfonds in het leven riep en daarnaast o.m. een onderzoek instelde naar den omvang der bedrijfsongevallen, naar den omvang van vrouwen- en kinderarbeid, naar de hygiënische toestanden in de omgeving der suikerfabrieken, met geen andere bedoeling toch stellig dan om t.z.t. op deze punten voor zoover noodig nadere voorzieningen te treffen, is voldoende bewijs van het tegendeel.

Deze bezwaren vinden hun grond niet in het sociaal karakter der maatregelen, maar uitsluitend in het besef, dat het nuttig effect van deze maatregelen zeer twijfelachtig is, terwijl daartegenover de nadeelen zoo groot zijn, dat zij het voortbestaan der industrie op zijn minst genomen zeer zullen bemoeilijken. In het bijzonder in een tijd van malaise als de tegenwoordige gaat het niet aan om met een rustigen glimlach van beter weten de bezwaren van de praktijk tegen sociale regelingen te ontgaan; gaat het niet aan om het te doen voorkomen alsof altijd in de praktijk gebleken is, dat de bezwaren, door de industrie tegen sommige sociale regelingen naar voren gebracht, praktisch onjuist gebleken zijn.

* * *

Politie, leger en bezuiniging. De heer Misset schrijft over dit onderwerp in het *Bat. Nbl.* en hij doet deze oplossing aan de hand:

Nu er op de buitenbezittingen 10,000 man gewapende politie is, en 12,000 man troepen, en men oordeelt dat het samen te veel is en het goedkoop moet, dan late men het leger paraat. Men verhooge zijn kwaliteit, men verminderde het kwantum. En men late de gewapende politie intact omdat zij het goed doet en omdat zij goedkoop is.

Doch daarom vooral niet alleen. Er is een hoogst gewichtige politieke reden.

Het leger is uiterste gezagsmiddel. Hier geldt nog: Indien het zout der aarde is smakeloos geworden, waarmede zal het worden gezouten.

Als het uiteengeworpen legerdeel dagelijksche politiediensten heeft gedaan, en er komt een tijd dat het front moet maken, zal dan het prestige dat de Kompanie moet hebben bij den opstandige, niet zeer hebben geleden? Zal het moreel niet rijzen bij den tegenstander? Maar bovendien: Hoe zal de in die verre gebiedsdeelen wonende bevolking de komst der Kompanie, en haar politieke diensten te midden van hun huiselijkheid opnemen? Zal zij het wel zóó begrijpen dat het moeilijk verkregen, misschien nog wankelende vertrouwen niet omslaat in wantrouwen en tegenzin.

Een soldaat moge dit licht tellen. Het bestuur zal daar anders over denken. Men zet den politieken wijzer ruwelijk en met een ruk achteruit.

Ik spreek er zelfs niet over of de militairen nu wel goede volgers van den bestuurswil en handige politiemannen zullen zijn. Ik neem dat zijgend aan.

Ik voor mij kan, noch op wetenschappelijke gronden noch om praktische redenen eenig heil zien in de vervanging van de gewapende politie door de militaire macht. Is het leger zoo sterk daar buiten, dat het zoo maar 10,000

man gewapende politie of een groot deel ervan, kan vervangen, wèl dan zal ook, met behoud van de goedkoopere politie op het véél duurder leger kunnen worden besneid.

Neen, dan maar liever een kleiner, maar goed betaald uiterst paraat, modern tropisch uitgerust legertje, soepel en bewegelijk, onweerstaanbaar voor den I.V., bereid en in staat voor de eer van zijn vlag ook in hooplozen strijd tegen den B.V., zoo het moet, onder te gaan, dan een uitgegroeide weermacht, kunstmatig productief, buiten zijn roeping, ten koste van veel geld. Die halfslachtigheid wordt door geen enkele reden geboden of opgelegd.

Daaruit kan geen goeds groeien.

Alleen op den bodem van de reële consequentie wordt de waarheid gevonden.

En' al ligt de door mij aanbevolen weg buiten de opdracht der commissie, hij is de logische.

En waar uitbreiding en volmaking van ons flinke leger als macht tegen den B.V., niet mogelijk blijkt, althans op afdoende wijze niet te verkrijgen is, wat ieder vaderlander met mij zal betreuren, daar grijpe men dankbaar de aanwezigheid der gewapende-politie aan als mogelijkheid om het leger te consolideeren, te concentreeren — en verkleind — het door de verbetering van zijn hulpwapens, te maken tot een waarlijk „model" politie-leger in den door mij geschetsten zin. Dat zal 10-tallen miljoenen winnen voor 't verarmde land. De overneming der politietaak zal ons voor andere feiten stellen.

Nog één reden is er die voor het behoud der gewapende politie pleit.

Gewapende politie is zoo goed als uitsluitend ordepolitie. Opsporingspolitie is zij niet. Doch wijl zij zuiver politie is, kan uit haar geleidelijk in de toekomst, gelijk met de cultureele ontwikkeling van het land waar zij werkt, groeien de veld-politie, die volkomen, ook justitiële politie is, en de overige georganiseerde algemeene politie.

Zoo strekt het panorama eener geleidelijke en stage ontwikkeling onzer politie zich uit, waarin de plotselinge verschijning van het leger onharmoonisch aandoet.

* * *

Het I.E.V. en de kweekschool. Het Hoofdbestuur van het Indo Europeesch Verbond richtte zich volgenderwijs tot de afdeelingen van het Verbond:

„Zooals in het laatste nummer van ons orgaan is uiteengezet, dient de mededeeling van den wnd. directeur van Onderwijs en Eeredienst in den Volksraad: dat de kweekschool voor alle landaarden een nog onopgelost probleem is, dusdanig te worden verstaan, dat reeds stappen waren gedaan tot oplossing van dat probleem, maar dat die oplossing afgestuit is op den eisch van den Minister van Koloniën, dat bij den opzet gerekend zal moeten worden op een speciaal Indisch salaris-peil. Hetgeen in dit geval wil zeggen: een lagere salariering dan nu voor de onderwijzers bij het Europeesch lager onderwijs geldt.

Uit het overzicht blijkt verder, dat — terwijl in de officiële stukken steeds gesproken wordt van Kweekscholen voor alle landaarden — omtrent den aard der op te richten scholen nog geen beslissing is genomen. Alhoewel de inlanders reeds over meerdere Kweekscholen (zelfs over een hogere Kweekschool) beschikken en voor de Chineezzen sedert twee jaren een afzonlijke Kweekschool bestaat, schijnt het geenszins uitgesloten, dat de Rege-

ring ten slotte zal overgaan tot de oprichting van gemengde Kweekscholen. Immers de Directeur van Onderwijs verklaarde verder in den Volksraad, dat eerst wanneer een concreet voorstel tot oprichting van Kweekscholen „voor alle landaarden” kan worden gedaan, als secundaire vraag aan de orde zou komen of het gecombineerde dan wel afzonderlijke scholen zullen zijn.

Verder heeft men uit het overzicht kunnen lezen, dat de wnd. directeur van Onderwijs zich gehaast heeft in te gaan op het denkbeeld van den heer Burer om de a.s. Indische onderwijzers een salaris toe te leggen van drie kwart van het thans geldende salaris. In tweeden termijn verklaarde de directeur „met belangstelling te zullen volgen wat de houding is van het I.E.V. tegenover de uitspraak van den heer Burer.”

In verband met de mededeeling, dat de minister scholen op „Indisch salaris-peil” wenscht, is de vrees gewettigd, dat het denkbeeld van den heer Burer zal worden aangegrepen om aan den wensch van den minister tegemoet te komen.

Waar nu het hoofdbestuur reeds lang vóór de bewuste zitting van den Volksraad zich, zoowel over den aard der Kweekscholen als over de salariering heeft uitgesproken — ook in persoon tegenover den Gouverneur-Generaal — en waar de wnd. directeur blijkbaar van die uitspraak geen nota heeft genomen, het evenmin noodig gecordeeld schijnt te hebben het I.E.V. ter zake te hooren, acht het hoofdbestuur het noodzakelijk, dat het Verbond een uitspraak geeft, welke niet alleen hier, maar ook in Nederland wordt vernomen en niet den minsten twijfel laat aan de bedoelingen en de wenschen van het I.E.V.

Het hoofdbestuur noodigt daarom alle afdeeliningsbesturen uit in een bepaaldelijk daartoe uit te schrijven vergadering de kweekschool-kwestie aan de orde te stellen. Aan de hand van de reeds gegeven uiteenzetting zal dan iedere afdeeling een antwoord hebben te geven op de vraag:

- 1e. of een opleiding tot onderwijzer op afzonderlijke kweekscholen naar de strengste eischen al dan niet gewenscht wordt;
- 2e. of voor de aldus in Indië opgeleide onderwijzers genoeg kan worden genomen met een lagere salariering dan voor de uit Nederland gezonden onderwijzers geldt.

Het standpunt van het hoofdbestuur is uiteengezet in de beginselverklaring in No. 22 van het Orgaan. Alhoewel het H.B. er niet aan twijfelt of dat standpunt — gelijkwaardige opleiding aan afzonderlijke Kweekscholen, maar dan ook gelijke bezoldiging als voor uitgezonden onderwijzers — de volkomen goedkeuring van alle afdeelingen wegdraagt, acht het een bepaalde uitspraak dienaangaande beslist noodig om aan verdere actie kracht bij te zetten. Het geheele Indo-Europeesche Verbond dient zich als één man uit te spreken tegen een achteruitzetting van den in Indië opgeleiden onderwijzer, een achteruitzetting welke onvermijdelijk ook het onderwijs op lager peil zal brengen. En niet alleen het I.E.V., maar de geheele Europeesche gemeenschap in Indië dient zich uit te spreken.

Het H.B. doet daarom een ernstig beroep op de afdeeliningsbesturen om aan deze aangelegenheid zonder verwijl volle aandacht te schenken. Het geeft de Afdeeliningsbesturen in overweging ieder voor zijn ressort openbare vergaderingen te beleggen op welke de zaak door daartoe bevoegde personen dient te worden ingeleid en ook aan niet-leden van het I.E.V. de gelegenheid moet worden gegeven zich uit te spreken. Waar mogelijk dienen niet-leden van het I.E.V. door het stellen van handteekeningen op een lijst van hun sympathie te kunnen doen blijken.

Het Hoofdbestuur geeft verder in overweging de uitspraak der vergade-

ringen te gieten in den vorm eener motie bijv. van den volgenden inhoud:

De openbare algemeene vergadering van de Afdeling van het Indo-Europeesch Verbond, gehouden te op den

kennis genomen hebbende van de mededeeling van den Directeur van Onderwijs in den Volksraad, dat de kwestie van afzonderlijke kweekscholen tot opleiding van onderwijzers voor de Europeesche gemeenschap in Ned.-Indië een vraag is van secundair belang;

gehoord de verklaring van den Directeur voornoemd, dat hij met belangstelling een uitspraak tegemoet ziet van het I.E.V. over het denkbeeld om een oplossing van het onderwijzers-vraagstuk te zoeken door toekenning van $\frac{2}{3}$ van het salaris der geïmporteerde leerkrachten;

gelezen de beginsel-verklaring van het Hoofdbestuur in het Orgaan der Vereeniging dd. 1 December 1923;

vereenigt zich ten volle met bedoelde beginsel-verklaring en spreekt mitsdien als haar meening uit:

1e. dat het belang der Europeesche gemeenschap in Ned.-Indië gebiedend vordert de oprichting van afzonderlijke kweekscholen voor onderwijzers voor Europeanen, met geheel gelijkwaardige opleiding als op de kweekscholen in Nederland;

2e. dat de abturiënten van dergelijke kweekscholen zoowel wat de salariering als de overige dienstvoorwaarden betreft geheel op gelijken voet behandeld zullen worden als de uit Nederland betrokken onderwijzers;

draagt het Hoofdbestuur op ter bereiking van dat doel alle middelen aan te wenden welke het daartoe dienstig acht.

Het is gewenscht om, waar daartoe gelegenheid bestaat, ook op plaatsen waar nog geen afdeling van het I.E.V., is gevestigd, openbare vergaderingen tot hetzelfde doel te beleggen. Op deze wijze zal verkregen kunnen worden een gedocumenteerde uitspraak van geheel Europeesch Indië over het kweekschool-vraagstuk, dat inderdaad de toekomst van den (Indo) Europeaan in Ned.-Indië omvat.

In verband met de wenschelijkheid om de uitspraak over de motie zoo spoedig mogelijk te doen plaats vinden, noodigen wij U uit de daartoe te beleggen vergadering uit te schrijven op 28 Januari 1923. Door de keuze op dezen dag te doen vallen, wordt allen afdelingen voldoende tijd gelaten om de zaak voor te bereiden. Een uitspraak van het geheele Verbond op één en denzelfden dag heeft uiteraard meer waarde dan verspreide stemmen.

* * *

Het ontwerp-wet op het M. O. In de *Preangerbode* schrijft prof. dr. J. Clay over het ontwerp m. o. wet. Hij acht dat ook voor Indië van belang, want „de afloop van de behandeling (in de Tweede Kamer) zal tot wijziging hier te lande aanleiding geven. Vooral met het oog op de wijze waarop hier (d. i. in Indië) de klassieke opleiding zal worden ingericht is dit van betekenis en voor ouders, die hun kinderen hier voor het hooger onderwijs zouden zien opgeleid, mag hier het nieuwe ontwerp worden besproken.

Schr. gaat dan de hervormingsplannen van minister De Visser na en vervolgt: „Het is onbegrijpelijk, dat de minister een afdeling B. verdedigt, waarin slechts Latijn wordt onderwezen en waarvan hij zelf zegt, dat deze afdeling geen klassieke vorming en zelfs geen semi-klassieke vorming zal geven. Deze meening van den onderwijsraad onderschrijft de minister ten volle.

Deze afdeling B. is bedoeld alleen voor juristen en voor studenten in moderne talen. Het lijkt mij noodig, dit deel van het ontwerp speciaal onder

de aandacht van het Indische publiek te brengen omdat, indien dit plan verwezenlijkt wordt, Indië met een dergelijke minderwaardige klassieke vorming bedreigd wordt.

In de eerste plaats wordt daarmee de mogelijkheid afgesneden, dat Indië een werkelijke volwaardige klassieke opleiding verkrijgt. Dat de nu voorgestelde inderdaad minderwaardig is, zal nader worden betoogd. In de tweede plaats zal dan een opleiding voor studie in de klassieke (en misschien ook de Oostersche) letteren, theologie, volkomen ontbreken, en het onmogelijk zijn, voor medicijnen en natuur-wetenschappen een klassieke opleiding te verkrijgen. Ze zal alleen dienen voor juristen en studenten in moderne talen, als een tweedehands klassieke opleiding, of nog beter gezegd, als een nog niet eens halve klassieke opleiding, zooals de minister en de Onderwijsraad in Holland toegeven en tal van rekwestreerende groepen intellectueelen in Holland thans betoogen.

Ouders in Indië dienen gewaarschuwd te worden, dat er groot gevaar bestaat, dat ze met een zoodanige klassieke opleiding in Indië begiftigd zullen worden. Ik meen dat het hoog tijd is, te gethigen, dat men daarmee niet tevreden is.

De vier hogere burgerscholen in Indië zijn alle zoo buitengewoon uitgegroeid, dat er alle aanleiding is, ze te splitsen om daardoor aan verscheidenheid van aanleg en van wenschen van de leerlingen tegemoet te komen. Er kan geen vrees zijn, dat het eenig deel der gesplitste school aan leerlingen zal ontbreken. Het ligt dus voor de hand, er lycea met afdeling A. en C. van te maken. Indien dat gebeurt is er gelegenheid voor opleiding van kinderen hier in Indië, óók voor studie in letteren, rechten en theologie en voor een klassieke vóóropleiding voor geneeskunde en natuur-wetenschappen.

Sch. wijst dan op het groote belang van het onderwijs in het Grieksch en gaat voort:

„Niet alleen voor Europeesche kinderen, maar meer nog voor de besten van de Indische jeugd, is het kennismaken met deze oude bronnen van menschelijke grootheid een eisch. Ja, juist voor de laatsten is het een onmisbaar middel om tot hogere kultuur opgevoed te worden. Wij Hollanders mogen niet volstaan met hier slechts techniek te brengen. Ten onrechte wordt door den Indiër wel gemeend, dat de technische ontwikkeling het karakteristieke van Europeesche kultuur zou zijn. In den huidige tijd moge dit door den snellen opbloei der techniek zoo schijnen, maar daarnaast en daarboven staat de ontwikkeling der geestelijke wetenschappen. Bij de ontwikkeling van het Indische volk mogen wij niet verzuimen, dit meer dan tot nu toe op den voorgrond te plaatsen.

De klassieke opleiding is een belangrijk element in dit opleidingswerk. Laten wij hier toonen, zonen te zijn van het volk van Erasmus, die in het oog der geheele wereld den roem verworven heeft een der eersten te zijn, die de schatten van de oudheid voor de Westersche beschaving hebben ontsloten.....

Is het niet dwaas, een klassieke opleiding te willen geven, waarbij het Grieksch ontbreekt en alleen het Latijn behouden blijft?

In het belang van deze zaak zal een reeks van artikelen in enkele bladen, waaronder het onze, verschijnen, waarin de beteekenis van de Grieksche cultuur wordt uiteengezet, en wel: Het Grieksche Epos (Homerus) door drs. J. C. de Haan, De Grieksche Tragedie, door dr. O. Damsté, De Grieksche Muziek, door mr. J. Kunst, De Grieksche plastieke Kunst, door prof. C. P. Wolff Schoemaker, De Grieksche Geschiedschrijving, door dr. Bessem, Het Grieksche Testament en de Kerkvaders, door dr. J. Bavinck en De Grieksche Philosophie, door prof. dr. J. Clay.

Wanneer het Indische publiek uit deze uiteenzettingen heeft kunnen begrijpen, hoe groot de aesthetische en moreele waarde is die een kennis-making met deze schatten van den geest medebrengt, zal een adres-beweging aan de regeering begonnen worden, waarbij ieder die dit wenschte zich zal kunnen aansluiten om te komen tot een volwaardige klassieke opleiding in Indië."

* * *

De dobbelzichte. Ook in Indië tracht men premieleeningen, die de facto niet anders zijn dan loterijen aan den man te brengen. Een dier leeningen scheen het niet goed te gaan, zoodat de pers tal van beschouwingen over die premieleeningen in het algemeen ten beste gaf. Het volgende is uit *De Loc.*:

In ongebondenheid leeft het bedrijf der premieleeningen, waarmee in Nederland een Broekhuys zichzelf tot Maccenas heeft geadeld en waarmee in Indië velen streven naar een overeenkomstig ideaal. Ook op dit gebied ontmoeten elkander eerlijke bedoelingen en zwendel. De obligatie-leening met minimale rente en afstand van een deel der hoofdsom bijwijze van premies dient zoowel ter verkrijging van werkkapitaal voor jonge bedrijven als voor verwezenlijking der millionairs-droomen van financieele fantasien. Maar al valt er iets voor te voelen dat de publieke hartstocht voor het kansspel tenminste aan de verstrekking van goedkoop bedrijfscrediet dienstig wordt gemaakt, er valt te waken tegen de stelselmatige uitbuiting van volkszwakheden onder valsche voorwending van openbaar nut en er valt te vergen dat althans elke optouwzetter van een premieleening onder wakend toezicht staat van de overheid.

Hebben wij onlangs het prospectus ontleed van een Soerabajasche onderneming van dezen aard, die geen waarborg stelde evenredig aan hetgeen zij aan kapitalen vroeg, wij zien nu weder hoe een Malangsche loterij als onherroepelijken trekkingsdag een bepaalden datum annonceert, onder vermelding dat de hoofdprijs een paar honderdduizend gulden zal bedragen, doch kort voor dien datum meldt, dat op het aangegeven tijdstip geen hoogere prijs dan van tien mille zal worden verloot en overigens de loterij tot nader datum zal worden uitgesteld.

Er is alevel wat raars aan sommige dezer ondernemingen, en dit heeft ook de regeering allengs wel ingezien.

Ook haar zal ter oore zijn gekomen hoevele millicenen er door deze leeningen reeds uit de zakken van den kleinen man werden geklopt en hoe geringe kans op voordeel daar tegenover staat, en de regeering zal ongetwijfeld zijn gaan inzien hoe spaarzin en energie door het loterijstelsel meer en meer worden geknauwd. Vandaar dat men onlangs kon vernemen het regeeringsplan om te trachten de premieleening althans buiten bereik der kleine beursen te brengen door te bepalen dat geen loten beneden de honderd gulden mogen worden gesloten. Wij gelooven intusschen niet dat men met dergelijke middelen een kwaad van dezen aard en van dezen omvang kan bestrijden.

Er zullen praktijken worden uitgevonden om de premieloten toch onder de smalle gemeente te slijten en het euvel zal er nog meer door ontsnappen aan contrôle.

Men zal het bedrijf der premieleening of geheel moeten verbieden, of het onderwerpen aan zoo scherpe bepalingen, dat solide en voos zich laten scheiden. Zoo behooren, gedooft men eenmaal dezen vorm van loterij, gebiedende voorschriften het publiek althans tegen kwade trouw eenigermate te beschermen. Werd slechts geëischt dat elke onderneming van premieleening

borgen stelt tot het totaal bedrag der premies. Maar liever ware het ons nog, kon de premieleening in haar geheel allengs worden uitgerooid. Dan kon de gokzucht in het Oostersch gemoed beter in de veiliger kanalen der staatsloterij worden afgeleid.

* * *

De drang naar autonomie. *De Loc.* gaf in vertaling uit de *Sinar Hindia* de agenda van het in deze maand te Madioen te houden congres van de Centrale Sarikat Islam. De agenda bevat een vijftigtal voorstellen, waarvan, naar het *N. v. d. D. v. N. I.* opmerkt, de voorstellen van de verschillende afdelingen de meest belangwekkende zijn, omdat daarin de desa-man aan het woord is. Het laatsgenoemde blad teekende aan:

Van politieke verlangens is in de geheele agenda van het congres van deze Inlandsche millicienen-organisatie geen spoor te bekennen.

Ja toch! De afd. Bandjarnegara uit den inderdaad zéér „politieken” wensch om den Gemeenteraad af te schaffen en Samarinda verzoekt dringend om aldaar géén Gemeenteraad in te stellen.

Dit is letterlijk alles, wat er van autonomie-beweging, beweerde verlangens naar politieke rechten en wat dies meer-zij, is overgebleven!

Van de wenschen, welke thans weer eens door de Radicale Concentratie op den voorgrond worden gebracht, vindt men niets terug in deze lange lijst van verlangens, welke uit de groote massa van het Inlandsche volk voortkeemt.

Meer geneeskundige hulp? Het zou wat! Schaf alle regelingen van de pest-bestrijding af, of regeering, en schènk ons de voorschotten voor woningverbetering ontvangen!

Onderwijs? Geef onze kinderen als-je-blijft géén onderwijs in de morgenuren, want wij hebben ze noodig om ons te helpen bij het werk op het land...

En als gij ons nu toch onderwijs wilt geven, doe het dan gratis, want wij hebben er geen cent voor over!

Zelf-bestuur, democratische instellingen, decentralisatie?... Schaft den gemeenteraad af en zoo hij er nog niet is, houdt hem dan bij u en laat ons de ambtenaren-regeering als van ouds!

* * *

Sentiment. *De Loc.* interrumpeert:

Op het dusgenaamd „Nationaal-Indiërs-Congres”, dit jaar te Semarang gehouden, een samenkomst, welke zich van een gewone N. I. P.-vergadering niet in opmerkelijke mate heeft onderscheiden, beval de heer Douwes Dekker terloops een wisseling van strijdwapens aan. „Sentiment” was tot dusver het wapen, en in den beginne was dat goed, maar nu moesten de wapens van het onderwijs worden gehaald. Voortaan moest men met „wetenschap” de tegenstanders bestrijden.

Wij vernemen de boodschap — maar het mangelt ons aan het geloof.

Want zonder sentiment — en wie zou het beter weten dan de heer D. D.? — is een partij als de N. I. P. onbestaanbaar. Die partij, ze is louter sentiment, een ras-sentiment, kunstmatig geprikkeld en aangevuurd in de eerste plaats door hem, die thans adviseert dit wapen in het arsenaal te bergen. De beteekenis van dit sentiment heeft men hier te Semarang bijzonderlijk in kiesvereniging en gemeenteraad leeren verstaan; men heeft het in de kolommen van de *Beweging* en de *Expres* ontmoet; men heeft het laatstelijk wederom teruggevonden in de redevoeringen van den N. I. P.-vertegenwoordiger in den Volksraad. Bedoelt de oude aanvoerder nu dat de weinige

veteranen, die nog op post bleven, het strijdvuur in zichzelf moeten blusschen?

Men geloove het niet. En het zou ook wel te veel zijn gevegd van hen, die buiten dit vuur niet veel anders hebben te geven, dat afzonderlijke organisatie van noode maakt; die, konden zij maar meester worden over hun sentiment, zich op hun plaats zouden vinden in partijen van zuiverder bedoeling en positiever streven.

Wij meenen wel te weten wat de heer Douwes Dekker beoogt. Verspilt — meent hij — niet uw sentiment op een wijze, dat vat op u geeft en den waren aard onzer beweging te zeer doet onderkennen. Geef uw sentiment niet bloot en laat ons de propaganda zoeken vooral in africhting van het jonge geslacht. Geef ons het kind — en wij maken er goede N. I. P.-ers van op onze „nationale” scholen, waar, buiten het te scherpe licht der openbaarheid, de leerstof, gekruid met ons sentiment, in de jeugdige hoofden glijdt.

Het advies van D. D. moge der regeering dan ook een aansporing zijn om nauwlettender dan ooit toezicht te houden op den aard der „wetenschap”, aan Jong Indië door de voorgangers der N. I. P. onderwèzen.

Het kon wezen, dat dit onderwijs te zeer de uitlaat werd van opgespaard sentiment.

* * *

De Chineezzen in Ned. Oost-Indië. De Chineesche gezant te 's-Gravenhage heeft in een onderhoud met *De Telegraaf* over de positie van de Chineezzen in Nederlandsch Oost-Indië het volgende verklaard:

„Het is beter niet te treden in de detailvragen, welke met deze delicate quaestie verband houden, doch het kan natuurlijk niet ontkend worden, dat de publieke opinie in China een zeer groot belang stelt in het lot van onze landgenooten, die in de koloniën van met ons bevriende naties gevestigd zijn, omdat dit vraagstuk door de Chineesche pers dikwijls behandeld wordt.

Het is dus aan geen twijfel onderhevig, dat de positie van de Chineezzen in uwe koloniën ten onzent zeer sterk de aandacht trekt. Uw blad heeft kortgeleden zeer terecht er op gewezen, dat de verbetering van het lot van onze landgenooten in Nederlandsch Oost-Indië de ontwikkeling van de economische betrekkingen tusschen onze beide landen belangrijk zou kunnen bevorderen.”

Betreffende de zogenaamde Chineesche revolutionnaire organisaties in het buitenland, zeide de gezant:

„Het is mogelijk, dat vóór de revolutie in China en Nederlandsch- en in Britsch-Indië revolutionnaire Chineesche organisaties bestonden. Men dient echter goed in het oog te houden, dat de leden van deze organisaties revolutionnaire vluchtelingen waren, die naar revolutie streefden, doch niet in uwe koloniën, maar in China. China is geenszins van plan om de revolutie te exporteeren. Het zijn de Chineesche revolutionnaren geweest, die de revolutie uit Indië in China geïmporteerd hebben. Sedert dien hebben echter de Chineesche revolutionnaren hun doel bereikt. De nieuwe Chineesche republiek is tot werkelijkheid geworden. Er bestaat dus thans absoluut geen reden voor het voeren van een Chineesche revolutionnaire propaganda in het buitenland. Met het oog hierop kan ik niet gelooven in 't bestaan van Chineesche revolutionnaire organisaties in uwe koloniën.”

* * *

Exit 1922! *De Loc.* van 30 December bespreekt de hoofdmomenten van het afgelopen jaar en laat o.a. een waarschuwend woord hooren ten aanzien van het door bezuinigingsformules bezworen landsbeleid:

Men zal nog in later tijden 1922 het jaar van de groote koloniale inkrimping heeten. Mooge het niet zijn, dat men het tevens het jaar van de groote koloniale afbrokkeling heeft te noemen.

Mogen wij 1922 zien als het jaar, waarin Indië zich met ernst is gaan inrichten op het betrachten van een bedachtzamer en stelselmatiger financieel beleid binnen de grenzen van een begrooting, welke op haar beurt binnen de grenzen van Indië's vermogen blijft, dan valt een ordening van de staatshuishouding te rosmen, gelijk ze oock in zoo menige particuliere bedrijfshuishouding onder den dwang der omstandigheden tot baat van de onderneming is ingezet. Maar ontardt het beoefenen van een strakke economie onder reactionnair invloed in een verzaking van staatsplicht ten aanzien van de volksontwikkeling, van de volksgezondheid, van de sociale nooden, kortom van al wat inwerkt op de volkskracht, dan zal gezegd moeten worden, dat in 1922 sloepers de posten der bouwers zijn gaan bezetten en dat zakenmanszuinigheid staatsmanswijsheid heeft bedregen. Luisterend naar de adviezen door prof. dr. Treub, den genialen vertrouwensman van het koloniale grootkapitaal, uitgebracht, zal de Indische regeering hebben te aanvaarden de inderdaad klemmende bezwaren tegen een stelselloos stel van belastingen ingebracht, zal zij kapitaal-initiatief, waar doenlijk, hebben aan te moedigen, hindernissen, waar mogelijk, hebben weg te nemen, de ontwikkeling van handel en bedrijf naar vermogen hebben te bevorderen — maar zij zal de raadgevingen tot inkrimping van de staatsbemoeienis op sociaal terrein hebben te toetsen aan de adviezen van anderen, die meer onbevangen tegenover deze problemen staan dan het ego centrisch geneigde kapitaal uiteraard vermag. Het land zal er wel bij varen en de regeering worden geprezen om een beleid, dat verder ziet dan den sluitpost der begrooting.

Over de *Inlandsche beweging* in 1922 zegt het blad, dat hare onopmerkelijkheid opmerkelijk was. In het begin des jaars leek het wel of de onbesnide pandhuisstaking het teeken zou worden voor een groot opgezette stakingsbeweging onder de Inlandsche werknemers, die zelfs in sommige verbeelding al de vormen aannam van een algemeen Inlandsch verzet — men herinnere zich het Bataviasch initiatief tot het oprichten van burgerwachten —; doch heel deze actie zakte door het besliste optreden der overheid ten snelste ineen. Verschillende leiders gingen eigener beweging „achteraf” en, als na een tropischen wervelwind, keerde een haast roerlooze kalmte weldra terug. Sinds is het rustig gebleven, en al zoeft een Tjokroamincto na zijn vrijspraak de uiteenvallende deelen der Sarikat Islam met het oude bindmiddel der religie weder saam te voegen, en al prediken socialistische zoowel als communistische propagandisten hun onbegrepen stellingen in de Inheemsche maatschappij. 1922 toont ons ook in de Inlandsche beweging een afwezigheid van initiatief en voortvarendheid. Hiertoe zal wel niet weinig hebben bijgedragen de ruimheid der eerste voedingsmiddelen en de verlaagde prijzen van een belangrijk deel der levensbehoefden van de Inlandsche maatschappij. Worden deze factoren nu niet van werkgeverszijde op ondoordachte wijze aangegrepen tot een loonsverlaging buiten verhouding tot de daling van den inheemschen levensstandaard, dan behoeft voor gevaarlijke opleving der Inlandsche beweging voorshands geen vrees te bestaan. Men mag dan hopen dat ze zich in wettige banen zal bewegen, als een steun verdienend streven naar politieke en oeconomische ontwikkeling, onder inachtneming van noodzakelijke zelfkritiek.

KOLONIALE LITERATUUR.

GOUVERNEUR VAN SLUYS OVER ATJEH.

(Door een Medewerker in Nederland van het Bat. Nbl.).

Den Haag, November 1922.

De Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden, de heer A. G. H. van Sluys, heeft eenigen tijd in Holland vertoefd. Met zoogenaamd „kort verlof”. Nauwelijks zes maanden vrij-af kon de heer Van Sluys van den Gouverneur-Generaal los krijgen; langer ging niet. Er zat aan de tijdelijke vervulling van het bestuur over Atjeh, gelijk men weet, meer vast dan in gewone omstandigheden en bij andere gewesten het geval is. Zelfs meest een Regeerings-commissaris voor het tijdelijk bestuur over Atjeh worden aangewezen en Atjeh heeft gedurende zes maanden de hooge eer genoten te worden bestuurd door het lid van den Raad van Indië, den heer Frijling.

Men heeft achter die opdracht allerlei gezocht, maar wij meenen dat de benoeming van den heer Frijling tot Regeerings-commissaris over Atjeh, of wil men, tot tijdelijk gouverneur van dit gewest, feitelijk geschiedde pour le besoin de la cause.

Toen eenigen tijd terug de gouverneur van Oost-Sumatra, de heer Westenenk, met verlof ging, werd tot tijdelijk plaatsvervanger benoemd de assistent-resident van dit gewest, de heer Ezerman, en naar analogie, zou in Atjeh de assistent-resident van Lho Seumaweh, Mr. Meyers, als oudste assistent-resident in het gewest de aangewezen plaatsvervanger van den gouverneur geweest zijn.

Maar: Lho Seumaweh kon zoo lang niet zonder bestuurder en dus had men als dienstdoend gouverneur moeten aanwijzen den assistent-resident ter beschikking, Caron, die als oudste te Koeta Radja aanwezige assistent-resident ook bij de tijdelijke afwezigheid van den gouverneur deze vervangt. Maar het toeval wilde, dat de heer Caron, die wel de capaciteiten bezat voor het bekleeden van den tijdelijken post niet behoorde tot de oudsten in jaren onder de assistent-residenten, en ge weet, Atjeh heeft nog zoo half en half een mengeling van civiel en militair bestuur denkt U nu even den toestand in, dat een of andere generaal-majoor of kolonel, commandant van het militaire gedeelte, van een betrekkelijk jong assistent-resident het verzoek zou krijgen: „Komt U eens even bij mij op 't bureau!”

Dat ging niet; en, mede om ons des lieven vredes wille — want dat is the point — werd de heer Frijling voor den tijd van zes maanden te Koeta Radja „gedetacheerd”, om, als Regeerings-Commissaris met zijn machtige vleugelen het beheer over Atjeh te „dekken”.

Feit is dat gouverneur Van Sluys er eens even uit mocht. Niet lang! Hoogstens zes maanden; meende de Landvoogd.

En dit was voor ons aanleiding van het korte verblijf van den heer Van Sluys in Nederland gebruik te maken om hem op te zoeken en uit te noodigen iets te vertellen van het Atjeh van heden, — het gepacificeerde Atjeh.

Gouverneur Van Sluys heeft met alle voorkomendheid voldaan aan ons verzoek. Met groote bereidwilligheid stond hij ons een onderhoud toe in zijn ruime woning aan den Leidschen Rijnsburgerweg, waar, in de werkkamer van zijn kinderen, juist nog een plaatsje was voor ons tusschen pakken en pakjes.....

* * *

„Ja”, aldus begon gul-vriendelijk de gouverneur van Atjeh, U hebt mij in Uw brief nu wel „oud-gouverneur” van Atjeh genoemd, maar dat is toch niet zoo. 'k Ga er nog niet uit! 25 November vertrekt de Ceen van Amsterdam. 30 November, 'smorgens 11,16 gaat mijn trein uit den Haag naar Genua, en ik hoop einde December mijn taak weer te hebben aanvaard’...

Inderdaad; we hadden aanvankelijk gemeend dat de heer Van Sluys voor goed Indië vaarwel had gezegd. 'n Vergeeflijke fout overigens, wanneer men, eenmaal uit Indië weg is

„Ik keer weer naar Indië terug, maar, natuurlijk, lang zal het niet meer zijn. Er is geen sprake van dat ik weer voor vijf of zes jaren zou kunnen bijtekenen. Ik weet ook niet of ik voor een jaar dan wel voor anderhalf jaar terugkeer. U hadt gelijk kunnen hebben, want werkelijk heeft het in mijn plan gelegen met pensioen naar Holland te gaan. Maar de Gouverneur-Generaal, met wien ik er over sprak, zeide: waarom zal je het doen, Van Sluys? Ga met kort verlof en keer dan nog voor een poos terug”. Daarom ook blijf ik in den dienst van het Gouvernement totdat de omstandigheden mij nopen weg te gaan. Van die omstandigheden hangt natuurlijk alles af.

„In de vier maanden die ik in Europa vertoefd heb, reisde ik hier en daar heen; heb natuurlijk verschillende conferenties gehad, ook met minister De Graaff, moest vele aangelegenheden van particulieren aard afdoen, maar ik bleef toch op de hoogte van alles wat Atjeh aanging. Ik nam kennis van de belangrijke Regeeringsbesluiten ten opzichte van mijn gewest; liet mij het *Bataviaasch Nieuwsblad*, waarop ik nu reeds dertig jaar geabonneerd ben, overal nazenden; wanneer ik straks te Koeta Radja terugkom, vind ik er al mijn menschen weer, m'n officieren, m'n assistent-residenten — en, zoo bezien, is het eenvoudig voor mij het beheer over Atjeh straks weer te aanvaarden.”

Wij brachten het gesprek met den heer Van Sluys op het civiel en militair bestuur van Atjeh. In den laatsten tijd is herhaaldelijk gewaagd van een zekere „animositeit” die in Atjeh tusschen deze twee machten zou bestaan. Allerlei geruchten deden de ronde. Nu eens was het 't militaire bestuur dat reden tot klagen had over de burgerlijke autoriteiten, dan weer was het 't civiel bestuur dat in zijn rechten was aangetast. Men heeft in de Indische bladen de bijkans periodiek terugkeerende berichten van dien aard kunnen lezen, die steeds weer gevolgd werden door een min of meer officiële tegenspraak.

„Dat is allemaal onzin”, zoo verzekerde de heer Van Sluys ons. Er is van „animositeit” geen sprake. Eenige maanden geleden heeft over die kwestie een artikel gestaan in het *Atjehsch Nieuwsblad*, waarschijnlijk van de hand van een kapitein, in ieder geval van een insider en waarin voor de zooveelste maal de geruchten werden tegengesproken. Dat artikel was juist en gaf den toestand in elk opzicht weer, zooals hij is.

„Weet ge”, zoo vervolgde de heer Van Sluys, „hoe het in Atjeh gegaan is? Wel, het militair gezag zou daar dan vervangen worden door het burgerlijk bestuur. Dat bracht met zich het afstand doen eenerzijds en het tot zich trekken anderzijds van bevoegdheden, die eerst behoorden tot het eene, het

militaire bestuur. Het militaire en civiele moest uit elkander worden gehaald en is het dan niet te begrijpen, dat dit hier of daar een verschil van meening deed ontstaan? Een mensch blijft mensch! De militair, die aanvankelijk alles te zeggen had, en thans met anderen moet onderhandelen, blijft militair. En daartegenover dient toch het civiele bestuur de hem opgelegde taak zoo nauwgezet mogelijk te vervullen. Dat er onder die omstandigheden wel eens verschil van opinie was wie zal dat erg vinden? Verschil van meening, dat overigens nimmer tot uiting is gekomen.

Ik zit nu zeven jaar in Atjeh, waarvan vier als gouverneur, en ik herinner mij heusch niet meer dan twee gevallen, waarin ik moest „optreden” en waar het tenslotte toch allerminst zwaarwichtige zaken betrof. Dat er over die dingen dan wel eens een brief geschreven is, nu ja, maar dit mag toch geen aanleiding zijn om maar dadelijk te spreken van animositeit!

Verschil van inzicht zal er steeds blijven. En u moet niet denken, dat de verschillen ontstaan door het weigeren van afstaan van militaire bevoegdheden. Integendeel. De militaire macht heeft mij wel eens meer willen geven dan mij wenschelijk voorkwam. Ik herinner mij bijv. dat van de zijde van het militaire bestuur eens een uitnoodiging kwam om het bekende kerkhof te Koeta Radja, Peutoet, onder civiel beheer te nemen. Maar ik achtte het beter het kerkhof in militaire handen te laten — en zoo gebeurde ook. Dat is 'n verschil van meening misschien, maar dat wil toch niet zeggen dat we over die „kwestie” ruzie gehad hebben? Waarom blaast men zulke dingen dan op?

„Dat men wel eens, onder de omstandigheden waarin het bestuur van Atjeh zich bevindt, van opinie verschilt, is toch begrijpelijk?

„Kijk,” aldus de heer Van Sluys verder, „de oud-generaal C. J. Snijders, die bij zijn jonste reis door Indië ook in Atjeh was, zeide mij bij zijn bezoek aan Koeta Radja: „Het militaire moet steeds blijven om er te komen; doel mag het nimmer worden”. Dat is volkomen juist en het militaire bestuur op Atjeh ziet het ook zoo in.

„Tegenover alle geruchten omtrent „animositeit” mag ik wel eens wijzen op de samenwerking, die er tusschen beide machten in Atjeh bestaat. Mag ik eens een voorbeeld noemen? Op een der posten was een „kwestie” gerezen tusschen een gezaghebber en een luitenant. Een „pasangrahankwestie” ... dus U begrijpt: iets van buitengewoon belangrijken aard!! Ik ben er zelf naar toe gegaan maar heb vooraf den militairen commandant gevraagd: wanneer het noodig blijkt dat ik dien luitenant van U die daar zit een vaderlijke vermaning moet geven, dan kan ik dat zeker wel doen? En het antwoord van dien militairen commandant luidde: „Natuurlijk, ga je gang maar!”

Toen ik op den post kwam, heb ik inderdaad dien luitenant een vaderlijke vermaning gegeven en de gezaghebber kreeg ... een moreele oorveeg. „Zie-zoo, nu moet 't uit zijn, beval ik — en 't was uit!

„Omgekeerd gaat het niet anders. Wanneer de militaire commandant er eens op uit moet, geef ik hem ook het volle recht voor dergelijke „vermaningen” Maar: is dat de „animositeit”?

Tot zoover de gouverneur van Atjeh, dien we maar aan het woord lieten. Het antwoord op de laatste vraag laten we aan anderen over. Onzerzijds mogen we hier slechts de opmerking maken dat we zoo levendig kunnen begrijpen, dat de Landvoogd prijs stelt op het behoud van den heer Van Sluys als gouverneur van Atjeh.

En nu die andere, veel meer ernstige en zich telkens weer herhalende feiten: de moorden op Europeanen, die nog altijd op Atjeh voorkomen. Wij vroegen er den gouverneur naar en naar de oorzaken van die feiten. Ook naar de middelen welke tot voorkoming worden aangewend en we meenen niet beter te kunnen doen dan ook nu weer den heer Van Sluys aan 't woord te laten.

„De diepste oorzaak” aldus de gouverneur, „ligt in de mentaliteit der Atjehbevolking. Alles wat in Atjeh op twee beemen loopt, haát den Europeaan! Die haat — behoeft, het nog gezegd? — is hereditair!

„Vergeet niet, dat het straks vijftig jaar geleden zal zijn, dat Nederland in Atjeh den eersten voet zette en het is sindsdien onafgebroken oorlog geweest. Oorlog tusschen den Atjeher en den blanken Europeaan. Aan hetgeen er in Atjeh sinds 1873 gebeurd is, wordt vooral de herinnering levendig gehouden door de vrouwen in de kampongs. Zij hebben de kinderen onder het hart gedragen..... met de gedachten aan oorlog en haat.

De mannen concipieerden met..... de gedachten aan oorlog en haat en met een innerlijken afkeer van den Europeaan, die zijn land kwam rooven. Is het dan wonder, dat dit geslacht van Atjehers van haat is vervuld? Haat tegen den Kafir en haat tegen al wat belanda is? Ziedaar een der voornameste factoren voor de telkens weer terugkeerende aanvallen op Europeanen.

Daarnaast staat de prang sabil, de „heilige oorlog”. Want al is feitelijk die oorlog reeds uitgestreden, toch zijn er nog al te veel Atjehers, die op hun eigen houtje en in hun eentje prang sabil spelen! Waaraan dan een belanda ten offer moet vallen. Het is de godsdienst, die de haat tegen den Europeaan toespitst. Diezelfde godsdienst verbiedt den Atjeher zelfmoord te plegen. Daarom zal de Atjeher, fanatiek als hij is, liever langs anderen weg zijn einde zoeken.

Hij zegt: ik neem een belanda en steek hem neer; of: ik ga een militaire patrouille overvallen en breng zooveel mogelijk militairen ter dood. Dat kost ook mijn leven, maar dan ben ik gesneuveld in den prang sabil!

„Ziedaar de mentaliteit, de psyche van den Atjeher en er zullen geslachten noodig zijn om dat waandenkbeeld uit te roeien.

„En de middelen om die moorden te voorkomen of tegen te gaan?

„Men heeft”, zoo vervolgde de heer Van Sluys, „men heeft wel eens op railleerende wijze gezegd: Als er in Atjeh een moord gepleegd wordt, is de dader altijd gek! Maar: in den diepsten grond is dat zoo. Het zijn meestal menschen, wien het hapert aan de verstandelijke vermogens, die tot het vermoorden van een Europeaan overgaan.

En van die geesteskranken telt Atjeh er zoo veel! Toen ik vier jaar geleden als gouverneur van Atjeh optrad, heb ik een nominatieve opgave laten maken van het aantal gekken in mijn gewest — de Gajoe- en Alaslanden niet meegerekend — en toen reeds kwam ik tot het getal van 1200.

Twaalfhonderd gekken op 600.000 inwoners Dr. Van Loon, de Bataviache psychiater, maakte in zijn rapport over de geesteskranken in Atjeh niet voor niets melding van het feit dat dit gewest voor den psychiater zulk een dankbaar materiaal leverde! En in datzelfde rapport heeft die medicus op grond van eigen onderzoek, geconcludeerd, dat de krankzinnigen van Atjeh de meest aangewezen objecten waren voor het plegen van moord op Europeanen, omdat moeder en vader met haat waren vervuld, omdat in de psyche en in de mentaliteit van het Atjehsche volk de haat zulk een groote plaats inneemt.

De krankzinnigen van Atjeh, dat zijn als het ware de instrumenten, die

gebezigd worden bij het plegen van dergelijke moorden, en het zijn die instrumenten die zooveel mogelijk verwijderd moeten worden, althans aan de samenleving moeten worden onttrokken. Een krankzinnigengesticht in de gewesten van Atjeh zou daartoe noodig zijn. 'k Heb er nu drie jaren achtereen om gevraagd, aldus ging de heer Van Sluys voort. Drie jaren achtereen. En nu dit jaar eenmaal de post op de begrooting voorkwam, werd deze geschrapt door de bezuiniging.....'

't Was op een toon van teleurstelling, dat de heer Van Sluys van dit telkens weer terugkeerend uitstel melding maakte en wij voor ons hebben toen de vraag gesteld of inderdaad de bezuiniging zoover mocht worden doorgevoerd. Of misschien de Overheid die aan het gewest Atjeh met zijn herhaaldelijk terugkerende moorden op Europeanen een middel, volgens deskundigen het middel om hierin verandering en verbetering te brengen, onthoudt of misschien die Overheid zelf wel weet wat zij doet!

Hoe handelt men thans in Atjeh met de geesteskranken? meenden we te mogen vragen.

Die gekken? Als ze het erg bar maken, bindt de bevolking hen aan een ketting ergens in de kampong, en voor de rest loopen zij goeddeels los, want, ge weet: de hospitalen zijn geen krankzinnigengestichten en daar is voor die kranken geen plaats.

En U meent dat de moorden op Europeanen voor een groot deel voortkomen uit die geesteskrankheid?

Ja, verzekerde de heer Van Sluys, en ik wijs nogmaals op het reeds genoemde rapport van Dr. Van Loon.

Meent U dan niet dat de Regeering door het onthouden aan Atjeh van een behoorlijk krankzinnigengesticht een misdaad pleegt?

Natuurlijk mocht de gouverneur op deze vraag niet het rechtstreeksche antwoord geven.

„Weet ge', zoo zeide hij, „welke oorzaken aan de weigering der Regeering voor een groot deel ten grondslag liggen? Die oorzaken zijn te zoeken bij het departement van de Burgerlijke Openbare Werken. Die B.O.W. projecteerde eenigen tijd geleden een krankzinnigengesticht, dat gebouwd zou worden ongeveer bij de waterscheiding tusschen Koeta Radja en Sigli. De kosten? Ongeveer een millioen! Ik heb toen de Regeering laten weten dat zulk een paleis niet noodig was.

Waarom moest dat zooveel geld kosten? Omdat de B.O.W. werkt om het werk? Maar dat brengt mee, dat de Regeering zegt: een krankzinnigengesticht voor Atjeh is veel te duur! Een millioen gulden! De B.O.W., ik zeide het reeds, werkt om het werk zelve. Elke gedachte aan business is er uit verdwenen. 't Moet alles even groot en grootsch zijn. En alles even kostbaar. Hebt U de gevangnissen in Sinabang, in Sigli en in Lho Seumaweh al eens gezien? Paleizen! En ik heb voor Atjeh aan „Justitie' gevraagd: geef mij wat ijzeren kooien, meer niet, Geef mij een gewoon gevangenisgebouw. Maar..... dan komt weer de B. O. W. en projecteert een gebouw van zeventig-, tachtigduizend gulden... waar geen geld voor is...'

En toch zijn het de geesteskranken die in Atjeh het gevaar vormen voor den Europeaan.

En toch zijn het de instrumenten die weggenomen moeten worden!.....

* * *

„Een ding heb ik gedaan gekregen, zoo vervolgde, nu met zichtbare voldoening, de heer Van Sluys.

„Dat is de door mij voorgestelde bestuursherziening in het gewest Atjeh.

Er heerschten tot voor korten tijd toestanden! De assistent-resident van Lho Seumaweh beheerde een stuk van het gewest, dat zich uitstreckte tot Sigli..... ongeveer 160 kilometer van zijn standplaats verwijderd! Wat er terecht kwam van de klachten der bevolking in de uithoeken van zijn gebied kunt U wel begrijpen. De Gajoe- en Alaslanden met 'n zestig duizend bewoners, bezaten geen andere bestuursambtenaren dan een paar officieren, die tegelijk militair-commandant waren. Ja, ik weet 't, het aantal bewoners is, vergeleken met de uitgestrektheid van het Gajoe- en Alasgebied, niet zoo groot, maar je bent bestuurder van een volk..... of je bent het niet, nietwaar? En het geringe aantal mag nooit aanleiding zijn om de betrokken bewoners te onthouden hetgeen hun rechtens toekomt.

„Ik heb gedaan gekregen, dat er twee assistent-residenten meer zijn benoemd. Een voor de Gajoe- en Alaslanden en een voor Sigli. Daardoor zullen de belangen van de Atjehbevolking op heel wat betere wijze behartigd kunnen worden dan voorheen, en ook dat zal er toe kunnen bijdragen, de bevolking van Atjeh jegens den Europeaan milder te stemmen.

Al verandert men daarmee natuurlijk niets aan de mentaliteit van den Atjeh.

* * *

Atjeh als Cultuurgebied? vroegen wij.

„Verwacht er niet veel van’’, aldus de gouverneur. Atjeh zal in de toekomst nimmer worden wat bijv. de Oostkust van Sumatra reeds lang is. Atjeh voorziet momenteel wel zoo goed als geheel in de voeding van zijn eigen bevolking. De import van rijst uit andere streken is betrekkelijk miniem. Maar meer zal het nooit worden. U weet: in het Tamiangsche hebben wij wat rubber, en misschien dat enkele gedeelten van midden-Atjeh later voor de cultures geschikt zullen blijken, maar veel moet men van het gewest niet verwachten.

Alles wat door de Regeering aan het gewest gedaan wordt, moet worden beschouwd uit het oogpunt van pacificatie. Er blijft te dien opzichte nog veel te doen. Er is, inderdaad, ook reeds veel gedaan. Op een klein gedeelte van Atjeh na, is thans Koeta Radja van uit Medan per auto te bereiken. Per trein was dit reeds het geval door de totstandkoming van de verbindingsslijn Pangkalan Brandan—Besitang. Neem er de kaart maar eens bij! U ziet, langs de kust bereikt men met den trein Koeta Radja langs Langsar, Lho Seumaweh, Sigli. Maar het zijn de binnenlanden die uit hun isolement verlost moeten worden. We moeten een verbindingsslijn krijgen van Sigli naar Meulaboh en van daaruit lijnen naar Singkel en naar Koeta Radja. We moeten een weg krijgen van Koeta Tjane naar Blangkedjaren en Takengon. We moeten meer verkeerswegen krijgen. Atjeh, gelegen op de Noordkust van Sumatra, heeft uiteraard geen transitoverkeer; het Atjehsche volk heeft daardoor geen aanraking met andere volken; het moet nog worden opgenomen in de groote samenleving.

Daar is veel geld voor nodig — en de Landschapskassen bezitten net voldoende om hun eigen landwegen te onderhouden. De Regeering — en de Regeering alleen zal voor de in Atjeh noodige pacificatie middelen geld moeten geven.

Veel geld!

* * *

Bijna twee uren achtereen hadden wij gouverneur Van Sluys aan 't woord gelaten, meer van zijn toch reeds zoo kostbare tijd vergen mochten we niet.

Dus namen wij afscheid van onzen vriendelijken prater, met de gedachte: Geen wonder, dat de Landvoogd op het behoud van den huidige gouverneur van Atjeh prijs stelt.....

Wij houden ons overtuigd dat de landvoogd ook op andere wijze zal toonen de terugkomst van dezen bestuursambtenaar te waardeeren, n.l. door het gewest Atjeh te geven wat het behoeft om ongewenschte elementen uit de samenleving te kunnen wegnemen.

Ook daardoor zal de pacificatie van Atjeh worden bevorderd!.....

HET NIEUWE REGEERINGSREGLEMENT.

Wij laten hier volgen de voornaamste artikelen van het ontwerp tot wijziging van het reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië, zooals dit ontwerp, gewijzigd, is aangenomen in de najaarszitting van den Volksraad.

§ 3. Het eerste lid van art. 1 wordt gelezen:

1. „Het algemeen bestuur van Nederlandsch-Indië wordt, met inachtneming van de voorschriften dezer wet, in naam des konings uitgeoefend door den Gouverneur-Generaal. Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt een instructie voor den Gouverneur-Generaal vastgesteld”.

§ 6. De eerste drie leden van artikel 7 worden vervangen door de volgende bepalingen.

1. Er is een Raad van Nederlandsch-Indië, bestaande uit een vice-president en vier leden.

2. De raad wordt bijgestaan door een secretaris.

3. Zoo dikwijls de Gouverneur-Generaal dit noodig oordeelt vergadert de raad onder voorzitterschap van den Gouverneur-Generaal. In alle andere gevallen treedt de vice-president als voorzitter op, tenzij de Gouverneur-Generaal de luitenant-gouverneur-generaal daartoe heeft aangewezen. De Gouverneur-Generaal en de luitenant-gouverneur-generaal hebben alleen een raadgevende stem.

§ 7. Na artikel 7 wordt ingelascht:

Art. 7a. 1. Aan vergaderingen van den Raad van Nederlandsch-Indië, voorgezeten door den Gouverneur-Generaal, nemen de hoofden der departementen van algemeen bestuur deel, tenzij de Gouverneur-Generaal om bijzondere redenen anders besluit. De hoofden der departementen van algemeen bestuur hebben alsdan raadgevende stem.

2. Op de vergaderingen bijgewoond door de hoofden der departementen van algemeen bestuur worden behandeld:

a. de door den Gouverneur-Generaal aangewezen onderwerpen;

b. de hiertoe door den raad aangehouden onderwerpen;

c. de voorstellen betreffende onderwerpen waarbij meer dan een departement van algemeen bestuur betrokken is of waaromtrent verschillende departementshoofden van advies hebben gediend.

§ 11. In artikel 11 worden de woorden: „het reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië” vervangen door: „de wet op de staatsinrichting van Nederlandsch-Indië” en de woorden „de welvaart” door „het welzijn”.

§ 8. Ter vervanging van de tegenwoordige art. 20 tot en met 39, 39a, 40 tot en met 55, en 57 tot en met 66 worden ingelascht de volgende bepalingen:

1. Art. 20, luidende:

1. Er is een Volksraad, bestaande uit een door den koning te bepalen aantal leden. Dit aantal bedraagt ten minste negenenveertig en ten hoogste vijfenzeventig.

2. Van de leden wordt minstens de helft verkozen op de wijze bij ordonnantie te regelen.

3. De overige leden worden, behoudens het bepaalde in lid 5, benoemd door den Gouverneur-Generaal, na raadpleging van den raad van Nederlandsch-Indië, die eene aanbeveling doet van twee personen voor elke te vervullen plaats.

4. Van de verkozen leden zal een door den koning te bepalen gedeelte, minstens de helft bedragende, tot de Inlanders behooren.

5. De koning benoemt het lid tevens voorzitter voor het tijdperk, bedoeld in het eerste lid van artikel 24, of bij tusschentijdsche benoeming tot het einde van dat tijdperk. De bezoldiging en het pensioen, aan het voorzittersambt verbonden, worden door den koning vastgesteld.

6. De Volksraad benoemt en ontslaat zijn secretaris. Deze is geen lid van den Volksraad".

2. Als artikel 21 een artikel, gelijkkluidend met het tegenwoordige artikel 133, behoudens dat:

a. in den aanhef het woord: „mannelijke" vervalt.

„Artikel 24. De leden van den Volksraad worden voor een tijdperk van vier jaar verkozen of benoemd. Zij treden te gelijk af en zijn dadelijk opnieuw verkiesbaar of benoembaar.

Hij, die ter aanvulling van een tusschentijdsche opengevallen plaats is verkozen of benoemd, treedt af op het tijdschip, waarop degene, in wiens plaats hij verkozen of benoemd is, moest aftreden".

Artikel 26.

1. De Volksraad houdt zijne vergaderingen in het openbaar te Batavia, tenzij bij ordonnantie eene andere plaats daarvoor is aangewezen.

2. De deuren worden gesloten, wanneer minstens vijf leden het vorderen dan wel de voorzitter het noodig keurt.

3. De vergadering beslist of met gesloten deuren zal worden beraadslaagd; zoodanige beraadslaging is niet toegelaten ten aanzien van de aangelegenheden bedoeld in de artikel 63a, 63g en 63h eerste lid.

5. Jaarlijks worden, zonder voorafgaande oproeping, twee gewone zittingen gehouden.

De eerste zitting wordt op den derden Dinsdag der maand Mei geopend en duurt ten hoogste drie maanden. De tweede zitting vangt aan op den derden Dinsdag der maand October en duurt ten hoogste zes weken.

6. Wanneer de Gouverneur-Generaal of de Voorzitter het noodig oordeelt of ten minste een derde der leden daartoe hun wensch te kennen geven worden buitengewone zittingen gehouden.

7. In de buitengewone zittingen worden geene andere onderwerpen behandeld dan in de oproeping zijn vermeld".

De leden van den Volksraad zijn niet gerechtelijk vervolgbaar voor hetgeen zij in de vergadering van den Volksraad hebben gezegd of aan den Raad schriftelijk hebben overgebracht tenzij zij daarmede openbaar maken, wat in besloten vergadering onder geheimhouding is gezegd of overgelegd".

De art. 32 tot en met 40, luidende als volgt:

„Art. 32. 1. De in art. 43, 44, 46, 48, 49, 50, 53, 55 en 56 vermelde bevoegdheden van den Volksraad worden uitgeoefend door een college uit den raad. Wetgevenden Raad genaamd, tenzij de Volksraad zich de behandeling van een ontwerp heeft voorbehouden.

2. In het laatste geval is eene behandeling door den Wetgevenden Raad alleen dan mogelijk, indien de afdoening zoo dringend is, dat niet op het bijeenkomen van den Volksraad kan gewacht worden, zulks ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal in overleg met den Wetgevenden Raad.

3. De Wetgevende Raad is belast, tenzij de Volksraad anders beslist, met het verrichten van voorbereidende werkzaamheden ten aanzien van de aangelegenheden welke behandeling de Volksraad zich voorbehouden heeft; hij maakt daarbij, waar noodig, gebruik van de in lid 1 bedoelde bevoegdheden. Is de Volksraad niet bijeen, dan kan de Wetgevende Raad ook de in art. 41 en 42 vermelde bevoegdheden uitoefenen.

4. De Wetgevende Raad bestaat uit den voorzitter van den Volksraad als lid tevens voorzitter, benevens achttien leden en evenzoo vele plaatsvervangende leden, door den Volksraad telkens voor een jaar uit zijn midden te kiezen.

5. De inkomsten, aan de functie van lid van den Wetgevenden Raad verbonden, worden bij ordonnantie geregeld.

6. Bij ordonnantie worden de gevolgen van het aanvaarden van het lidmaatschap van den Wetgevenden Raad door een landsdienaar geregeld.

7. De secretaris van den Volksraad is tevens secretaris van den Wetgevenden Raad.

Art. 33. 1. De verkiezing van leden en plaatsvervangende leden van den Wetgevenden Raad geschiedt op de wijze, bij ordonnantie te regelen.

2. Zij treden tegelijk af.

3. Het plaatsvervangend lid, dat ter vervulling van een tusschentijds opgevallen plaats in den Wetgevenden Raad optreedt, treedt af op het tijdstip, waarop degene, in wiens plaats hij opgetreden is, moest aftreden.

Art. 34. 1. Het lidmaatschap van den Wetgevenden Raad houdt op door het eindigen van dat van den Volksraad.

2. De leden van den Wetgevenden Raad zijn bevoegd, te allen tijde hun ontslag te nemen; zij geven daarvan schriftelijk kennis aan den voorzitter van den Volksraad.

Art. 35. 1. De Wetgevende Raad houdt zijne vergaderingen in het openbaar te Batavia, tenzij bij ordonnantie eene andere plaats daarvoor is aangewezen.

2. De deuren worden gesloten, wanneer minstens vier leden het voordere dan wel de voorzitter het noodig oordeelt.

3. De vergadering beslist of met gesloten deuren zal worden beraadslaagd.

4. Over de punten, in besloten vergadering behandeld, kan daarin ook eene beslissing worden genomen.

Artikel 36. 1. Wanneer hij dat noodig acht, kan de Gouverneur-Generaal de beraadslagingen van den Wetgevenden Raad bijwonen. Hij heeft alsdan eene raadgevende stem.

2. Hij kan mede de beraadslagingen door gemachtigden doen bijwonen, teneinde namens hem inlichtingen te verschaffen. Deze gemachtigden zijn niet gerechtelijk vervolgbaar voor hetgeen zij in de vergadering van den Wetgevenden Raad hebben gezegd of aan den Raad schriftelijk hebben overgelegd, tenzij zij daarmede openbaar maken, wat in besloten vergadering onder geheimhouding is gezegd of overgelegd.

Artikel 38. De Wetgevende Raad mag niet beraadslagen, noch besluiten zoo niet meer dan de helft der leden tegenwoordig is.

Artikel 39. De leden van den Wetgevenden Raad zijn niet gerechtelijk vervolgbaar voor hetgeen zij in de vergadering van den Raad hebben ge-

zegt of aan den Raad schriftelijk hebben overgelegd, tenzij zij daarmede openbaar maken, wat in besloten vergadering onder geheimhouding is gezegd of overgelegd.

Artikel 40. Het reglement van orde voor de vergaderingen van den Wetgevenden Raad wordt bij ordonnantie vastgesteld.

14. artikel 42, 43 en 44, luidende als volgt:

„Artikel 42. 1. De Volksraad kan den Gouverneur-Generaal uitnoodigen om nopens zaken, Nederlandsch-Indië betreffende, inlichtingen aan den Raad te geven.

2. De Gouverneur-Generaal voldoet aan deze uitnoodiging, wanneer dit naar zijne meening geschieden kan zonder schade voor de hem toevertrouwde belangen.

Artikel 43. 1. Behoudens in gevallen van spoedeischenden aard, ter beoordeeling van den koning, en behoudens ten aanzien van ontwerpen van algemeene maatregelen van bestuur, als bedoeld in artikel 53, wordt de Volksraad in de gelegenheid gesteld, binnen een zoo noodig door den Gouverneur-Generaal te bepalen termijn, van raad te dienen nopens de ontwerpen van algemeene maatregelen van bestuur, Nederlandsch-Indië betreffende, voordat tot de vaststelling daarvan wordt overgegaan.

Artikel 44. 1. Behoudens in gevallen van spoedeischenden aard, ter beoordeeling van den koning, wordt de Volksraad in de gelegenheid gesteld, binnen een zoo noodig door den Gouverneur-Generaal te bepalen termijn van raad te dienen nopens de ontwerpen van wetten, Nederlandsch-Indië betreffende, dat deze in behandeling komen bij de Staten-Generaal

2. Het ingevolge het vorige lid uitgebrachte advies wordt bij de toezending van het wetsontwerp aan de Tweede Kamer medegedeeld.

3. Indien het advies niet binnen den bepaalden termijn is uitgebracht, wordt dit mede bij de toezending van het wetsontwerp ter kennis gebracht van de Tweede Kamer.

Art. 45. 1. De Gouverneur-Generaal stelt regeeringsverordeningen vast, houdende algemeene regelingen tot uitvoering van wetten, algemeene maatregelen van bestuur en ordonnanties, voor zoover die vaststelling daarbij aan hem is opgedragen.

2. In de regeeringsverordeningen kan op de overtreding van hare voorschriften straf worden gesteld. De grenzen van de te bepalen straffen worden bij ordonnantie geregeld.

Art. 46. De Gouverneur-Generaal stelt in overeenstemming met den Volksraad ordonnanties vast tot regeling van:

a. onderwerpen, de inwendige aangelegenheden van Nederlandsch-Indië betreffende, waaromtrent in de grondwet, in deze wet of in andere wetten niet anders is bepaald;

b. andere onderwerpen waarvan de regeling ingevolge eene wet of een algemeen maatregel van bestuur bij ordonnantie moet of kan geschieden.

Art. 47. 1. De Gouverneur-Generaal zendt zijne ontwerpen van ordonnantie aan den Volksraad.

2. De Gouverneur-Generaal kan te allen tijde een termijn bepalen, binnen welken de Volksraad hem zijn besluit zal mededeelen.

Art. 48. 1. De Volksraad heeft het recht ontwerpen van ordonnanties aan den Gouverneur-Generaal in te dienen.

Art. 49. De Volksraad heeft het recht wijzigingen te maken in eene door den Gouverneur-Generaal toegezonden ontwerp-ordonnantie.

Art. 50. Zoolang omtrent eenige ontwerp-ordonnantie nog niet door den Volksraad of door den Gouverneur-Generaal is beslist, kan het ontwerp

worden teruggenomen, in het geval bedoeld bij artikel 47 door den Gouverneur-Generaal en in dat, bedoeld bij artikel 48, door genoemden Raad.

Art. 51. 1. De Volksraad geeft van zijn besluit ten spoedigste kennis aan den Gouverneur-Generaal.

Art. 52. 1. De Gouverneur-Generaal geeft aan den Volksraad kennis of hij eene ontwerp-ordonnantie, waarmede de Raad zich vereenigd heeft of door dezen hem is ingediend, al dan niet vaststelt.

Art. 53. Indien de Volksraad in gebreke blijft zijn besluit binnen den gestelden termijn ter kennis van den Gouverneur-Generaal te brengen kan de Gouverneur-Generaal na overleg met den Raad van Nederlandsch-Indië de ordonnantie vaststellen, waarvan hij op de wijze van art. 52 lid 2a aan den Volksraad kennis geeft. Dezelfde bevoegdheid komt aan den Gouverneur-Generaal toe in het geval, dat er geen overeenstemming met den Volksraad is verkregen, behoudens het recht van den Volksraad om, indien de Gouverneur-Generaal van deze bevoegdheid gebruik maakt, binnen twee maanden na den datum van afkondiging der ordonnantie zich tot den koning te wenden met verzoek de ordonnantie aan de wetgevende macht ter bekrachtiging voor te leggen.

Wordt deze door den wetgever geweigerd, dan wel komt zij niet binnen een jaar na den datum van afkondiging tot stand, dan wordt de ordonnantie door den Gouverneur-Generaal ingetrokken.

16 Art. 55, luidende als volgt:

„1. Onverminderd het geval, voorzien bij 19n, is de Gouverneur-Generaal in dringende omstandigheden bevoegd om, ondere nadere bekrachtiging door de wet of door den algemeenen maatregel van bestuur ordonnanties vast te stellen omtrent onderwerpen waarvan de regeling door de wet of bij algemeenen maatregel van bestuur moet geschieden, zoolang die regeling niet heeft plaats gehad”.

2. Zoodanige maatregel wordt, wanneer het een onderwerp geldt waarvan de regeling door de wet geboden is, door den minister van koloniën onverwijld gebracht ter kennis van de Staten-Generaal”.

Art. 62a. 1. De ordonnanties kunnen op grond van strijd met de Grondwet, met de wet of met het algemeen belang door den koning geheel of gedeeltelijk worden geschorst en bij de wet worden vernietigd.

2. De schorsing wordt door den koning bevolen bij een met redenen omkleed, in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië te plaatsen besluit. Binnen een jaar na de schorsing wordt een voorstel tot vernietiging bij de Staten-Generaal ingediend.

3. De schorsing sluit onmiddellijk de werking der geschorste bepalingen.

4. Is binnen den in het tweede lid bepaalden tijd geen ontwerp tot vernietiging bij de Staten-Generaal ingediend, dan wordt de ordonnantie geacht geldig te zijn. Hiervan geschiedt openbare kennisgeving.

5. Indien het wetsontwerp tot vernietiging wordt verworpen, wordt de ordonnantie mede geacht geldig te zijn. Hiervan geschiedt openbare kennisgeving. Bepalingen, die geschorst zijn geweest, kunnen niet opnieuw worden geschorst.

6. Vernietiging wegens strijd met de Grondwet of met de wet brengt mede vernietiging van alle gevolgen der vernietigde bepalingen, voor zoover die nog voor vernietiging vatbaar zijn.

7. Bij vernietiging wegens strijd met het algemeen belang kunnen de niet met dat belang strijdige gevolgen in stand blijven.

8. De Gouverneur-Generaal zorgt, in geval van geheele of gedeeltelijke schorsing of vernietiging eener ordonnantie, dat aan het bepaalde in het

derde, het vierde, het vijfde, het zesde en het zevende lid van dit artikel worde voldaan, en dat opnieuw in hetgeen de geschorste of vernietigde bepalingen regelden voor zooveel noodig bij ordonnantie worde voorzien.

6. Gedeeltelijk schorsing of vernietiging eener ordonnantie heeft op de geldigheid der in het besluit tot schorsing of in de wet tot vernietiging niet genoemde bepalingen geen invloed.

Artikel 63. De bepalingen van het vorige artikel gelden eveneens ten opzichte van de regeringsverordeningen, met dien verstande, dat de vernietiging daarvan bij algemeenen maatregel van bestuur geschiedt en dat de bepaling van het achtste lid zóó gelezen wordt, dat het woord ordonnantie tweemaal vervangen wordt door „regeringsverordening”.

„Artikel 63a. De vaststelling van de begrooting geschiedt jaarlijks bij door den Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met den Volksraad, te nemen besluiten op den voet der volgende artikelen.

Artikel 63b. 1. De jaarlijksche begrooting bestaat uit twee deelen respectievelijk betreffende de gewone en de buitengewone uitgaven en inkomsten.

2. Elk begrotingsdeel bestaat uit afdelingen, elk voor zooveel noodig gesplitst in vier hoofdstukken, het eerste tot vaststelling van de uitgaven in Nederland, het tweede tot vaststelling van de uitgaven in Nederlandsch-Indië, het derde tot aanwijzing van de middelen in Nederland en het vierde tot aanwijzing van de middelen in Nederlandsch-Indië.

3. De afdelingen, die betrekking hebben op de departementen van algemeen bestuur, betreffen elk niet meer dan één departement.

Artikel 63c. 1. de ontwerpen der algemeene begrooting worden door den Gouverneur-Generaal aan den Volksraad bij de opening der eerste jaarlijksche gewone zitting aangeboden. Zij worden door den Volksraad, onder mededeeling van zijn gevoelen, binnen drie maanden na den dag van aanbieding, den Gouverneur-Generaal teruggezonden.

2. De ontwerpen van aanvullingsbegrootingen worden telkens, wanneer noodig, door den Gouverneur-Generaal, aan den Volksraad aangeboden. Zij worden door den Volksraad onder mededeeling van zijn gevoelen, binnen een voor zooveel noodig voor elk geval door den Gouverneur-Generaal te bepalen termijn, aan dezen teruggezonden.

Artikel 63d. Begrotingsposten, waaromtrent tusschen den Gouverneur-Generaal en den Volksraad geen overeenstemming is verkregen, worden door den Gouverneur-Generaal uit het betrekkelijk begrotingsontwerp gelicht en aan het oordeel onderworpen van den wetgever, die terzake eene beslissing neemt.

Alle overige posten, waaromtrent die overeenstemming wel is verkregen, worden door den Gouverneur-Generaal afdelingsgewijs bij besluit vastgesteld en binnen twee weken na de vaststelling in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië afgekondigd. (St. 33).

Artikel 63f. 1. Geldleeningen ten laste van Nederlandsch-Indië kunnen niet worden aangegaan of gewaarborgd, dan uit kracht van de wet of van een door den Gouverneur-Generaal, in overeenstemming met den Volksraad genomen besluit, goedgekeurd bij de wet.

2. Met inachtneming van bij ordonnantie te stellen regels, is de Gouverneur-Generaal bevoegd de uitgifte van Nederlandsch-Indische schatkistbiljetten of schatkistpromessen te bevelen.

3. Verpanding of beleening van Gouvernementsproducten geschiedt krachtens machtiging van den Gouverneur-Generaal.

Overgangsbepalingen.

I. Het tijdstip van de inwerkingtreding dezer wet wordt door den koning bepaald.

IV. De wijze van verkiezing en die van de leden van den Volksraad en die van de leden van den Wetgevenden Raad worden voor de eerste maal geregeld bij algemeenen maatregel van bestuur. Op het ontwerp daarvan moet de oude Volksraad zijn gehoord. *(Sum. Post).*

HET RAPPORT DER KIESRECHT-COMMISSIE.

De Algemeene Beginselen.

Deze commissie werd in November van het vorige jaar ingesteld en diende 30 Augustus haar rapport in. De omvangrijkheid van het onderwerp en de gecompliceerdheid van het kiesrechtvraagstuk in dit land in aanmerking genomen, heeft de commissie met groote voortvarendheid haar taak volbracht.

Zocals men zich herinnert, luidde haar opdracht het ontwerpen van een schema voor de algemeene beginselen, die ten grondslag zullen liggen aan de regeling van het kiesrecht voor de vertegenwoordigende lichamen die met de bestuurshervorming zullen worden ingesteld.

Dat zijn dus: dessoraden (in Zuid-Sumatra andere inheemsche rechtsgemeenschappen) regentschapsraden (in Zuid-Sumatra afdelingsraden) en ten slotte provinciale raden.

Het rapport is beperkt tot West-Java en Zuid-Sumatra, de twee provincies die het eerst ingesteld zullen worden.

De grootste belangstelling van het publiek gaat, vooral na de behandeling van de herziening der staatsinrichting in den Volksraad uit naar de regeling van het kiesrecht voor den Volksraad, waaromtrent een ontwerp in bewerking is, dat wel binnen niet te langen tijd bij den Volksraad zal worden ingediend en dat uiteraard ook van het grootste belang is, omdat het eenvoudig de invloeden zal bepalen, die op het beleid van het voornaamste deel der centrale wetgeving zullen inwerken.

Evenwel, de regeling van dat kiesrecht viel buiten het kader van het advies der commissie. Wel wilde een groote minderheid der commissie haar taak ook daarover uitstrekken, maar de meerderheid was daar niet voor te vinden.

Daar echter dit advies het eerste is, over een kiesrechtregeling in Indië uitgebracht, zullen de voorgestelde beginselen, die als definitieve regeling zullen worden aanvaard, vanzelf hun invloed op de verdere ontwikkeling van het kiesrecht, met name op dat voor den Volksraad, doen gelden en daarom is dit rapport ook daarvoor van belang.

Het rapport der commissie is in een voor den oppervlakkigen lezer vrijwel onleesbaren vorm gegoten. Het is in talloze hoofdstukken, afdelingen enz. enz. ingedeeld en vormt geen doorlopend betoog. Daardoor zal het zeer veel minder belangstelling erlangen dan het om het belang van het onderwerp en om zijne goede hoedanigheden verdient. Dit nadeel weegt o.i. niet op tegen het voordeel, dat zulk een schematische behandeling geeft bij het latere ontwerpen van de verschillende definitieve regelingen. Onder die goede eigenschappen noemen wij dan in de eerste plaats zijn beknoptheid in verhouding tot den breeden opzet en in de tweede en voornaamste plaats zijn onvolledigheid.

Van tal van vragen is de beantwoording aan de praktijk, aan de plaatselijke toestanden, aan de volksgebruiken, aan den volkswil — zooals die zich uit in de lagere inheemsche rechtsgemeenschappen — en aan andere omstandigheden overgelaten. Tal van vastgestelde beginselen worden getemperd door de toelating van uitzonderingen en wijzigingen en het geheele rapport draagt er het kenmerk van, dat niet de leuzen de werkelijkheid hebben op zij gezet.

Dit is ook bij een eerlijk advies over een kiesrechtregeling in deze zoo vreemd samengestelde en zulke bijzondere eischen stellende maatschappij niet anders te verwachten. Wij wijzen er alleen maar op, dat b.v. de commissie bij haar ontwerpen van deze democratische regeling te maken heeft men verschillende soorten van democratie, en dan bovendien met werkelijkheden, toestanden en doelstellingen, die geen zuiver doorgevoerde democratie verdragen.

En voor ons ligt dan ook een kenmerk van de bevoegdheid van de samenstellers van dit advies in zijn vele blanco-artikelen.

Het rapport schetst in de toelichting op de gestelde beginselen zelf de moeilijkheden en deze schets, die wij hieronder laten volgen, vormt als het ware een samenvatting van de te overwinnen moeilijkheden, waarvan schier elke alinea van het rapport getuigt:

De ontwikkeling der democratie in Nederlandsch-Indië verkeert nog slechts in een beginstadium. Die ontwikkeling is ook hier gewenscht en ook hier is zij niet te stuiten. Waar de democratie hier nog zoo onvolkomen is, mist zij vele gebreken die in een later stadium onvermijdelijk schijnen. Niettemin zou het een illussie zijn te meenen, dat het ontstaan van zoodanige gebreken hier zou zijn te voorkomen. En bovendien komt er hier nog bij dat door het bijzondere karakter van dit land zich voor de invoering van nieuwe en voor de ontwikkeling van bestaande democratische instellingen nog bijzondere moeilijkheden voordoen.

De meest kenmerkende trek van de Nederlandsche maatschappij is wel haar koloniaal karakter, het feit dat de leiding van staatsbestuur en productie hoofdzakelijk in handen is van een betrekkelijk weinig talrijke — de Europeesche — bevolkingsgroep die en in het werkelijke leven en wettelijk, nog afgescheiden is van de talrijke andere bevolking. Zelfs deze weinig talrijke Europeesche groep is weinig homogeen; de inlandsche groep bestaat uit tal van volkeren; naast de beide hoofdgroepen staat ten slotte nog de ook door de wet afgescheiden groep van onderling ook weer verschillende vreemde Oosterlingen, die Nederlandsch onderdaan zijn. Het is een bekend verschijnsel, dat in landen, waar de bevolking verdeeld is, in groepen waartusschen diepgewortelde verschillen bestaan, de doorvoering en uitbreiding der democratie niet alleen op groote moeilijkheden stuit, doch bovendien nieuwe groote moeilijkheden schept. De minder talrijke of minder krachtige groepen kunnen daardoor in een positie geraken, die voor hen onduelbaar wordt. In Nederlandsch-Indië, waar een naar verhouding weinig talrijke groep bijzonder invloedrijk en tegelijk voor het land onmisbaar is, teekent het gevaar voor moeilijkheden zich al zeer scherp af.

Een tweede kenmerkende karaktertrek voor deze landen is wel, dat afgescheiden van elk rasverschil dus, binnen alle de genoemde groepen, tusschen de individuen groote verschillen in ontwikkeling bestaan. Deze verschillen, die voor een deel voortvloeien uit de eveneens zeer uiteenlopende economische verhoudingen, zijn uiteraard, van grooten invloed ook op het uiteenloopen van de bewuste of onbewuste politieke wenschen. Als ééne uiterste vindt men een groep van personen van alle rassen, die niet minder ontwik-

keld zijn dan de bevolking van welk land ter wereld ook, en die zich bij hun politieke wenschen veelal dan ook oriënteren op de meest moderne democratische instellingen. Als andere uiterste vindt men — om bij West-Java en Zuid-Sumatra te blijven — bevolkingsgroepen als Badoei's en Koeboe's die aan de meest primitieve verhoudingen ternauwernood zijn ontwassen en die van allerlei voorgenomen politieke hervormingen niet het minste begrip hebben.

Voorts leeft — en dit is een derde belangrijke karaktertrek dezer landen — vrijwel de geheele inheemsche bevolking om het even of zij al dan niet ontwikkeld is, vereenigd in eigen, vaak zeer bijzonder familieverband en in eigen rechtsgemeenschappen. Hoewel vaak naast, of wil men, boven deze familie- en rechtsgemeenschappen een andere, belangrijke, gemengde samenleving ontstond, blijven zij niettemin voor de structuur der maatschappij van groote beteekenis. En hoewel ook deze rechtsgemeenschappen zelf natuurlijk niet ontkwamen aan van bovenaf ingevoerde hervormingen en evenmin aan den veelal storenden invloed van nieuwe economische verhoudingen, staat toch wel vast, dat zij een eigen leven leiden en een zeer geprononceerd eigen karakter en ook eigen ontwikkelingslijnen toonen.

Ten slotte is nog een belangrijke karaktertrek der Indische samenleving, dat zij tegenwoordig snel en voortdurend verandert en veranderen moet. Eenerzijds betreffen deze veranderingen de bevolking zelf, anderzijds de wettelijke en werkelijke beteekenis der bestaande en in te stellen raden. Zoo vormt niet alleen het materiaal, waaruit de kiezers moeten voorkomen geen beweginglooze en gemakkelijk te overziene massa, doch staat evenmin vast, wat de taak en de bevoegdheden zullen zijn van de gekozenen.

Alle deze feiten en omstandigheden maken het duidelijk, dat bij de regeling van het kiesrecht hier te lande niet volstaan zal kunnen worden met de toepassing van enkele eenvoudige regels. Tot op zekere hoogte kan men zelfs aannemen, dat eenvoudig en in allen gevalle dat eenvormigheid, hier een kenmerk van het onjuiste zal zijn.

En al even duidelijk is, dat men hier niet zal kunnen volstaan met een eenvoudige copie van de een of andere Westersche regeling, ook niet van een regeling uit een vroeger tijdperk der democratische ontwikkeling. Vast staat wel, dat de ontwikkeling van het kiesrecht hier langs andere lijnen en in een ander tempo zal gaan dan b.v. in Nederland.

Ten slotte is duidelijk, dat het onmogelijk zal zijn een regeling te schep-
pen voor eens en voor altijd. Het zal zoo meent de commissie eenparig, waarlijk al reden tot tevredenheid geven als een regeling gevonden wordt, die voor een beperkt aantal jaren voldoet. Na dien termijn zal het vraagstuk opnieuw moeten worden bezien.

Van de algemeene beginselen, waartoe de commissie, blijkens de uitvoerige toelichtingen na breede overweging voor de verkiezingen in het algemeen (dus voor desa-, regentschaps- en provinciale) raden komt laten wij hier de voornaamste volgen:

Het kiesrecht zal slechts dan zin hebben, als de raden voldoende bevoegdheden hebben, m.a.w. als dat kiesrecht tot iets reëels dient.

Bij gedeeltelijk gekozen, gedeeltelijk benoemde raden zal de meerderheid gekozen moeten worden.

Behalve daar waar bepaalde ambtsbekleeders volgens de adat in de raden zullen moeten worden opgenomen, zullen er geen ambtshalve leden mogen zijn.

De verkiezingen moeten geheim zijn, behalve, waar door de in het volks-

bewustzijn levende opvattingen zulk een geheime verkiezing juist wantrouwen zou wekken.

Getrapte verkiezingen zullen alleen plaats hebben, waar een groot deel der kiezers uit analfabeten bestaat. De telling geschiedt volgens een evenredig stelsel.

De geheele rechtsgemeenschap moet vertegenwoordigd worden, naar behoefte door individualistisch of door organisch kiesrecht.

Het individualistisch kiesrecht moet gelijk zijn aan algemeen kiesrecht, behalve waar inlandsche rechtsgemeenschappen dit zelf anders wenschen.

Meervoudig kiesrecht is ongewenscht.

Bescherming tegen de gevaren van algemeen kiesrecht moet niet gezocht worden in het eischen van „kenteekenen” van welstand of ontwikkeling, maar in:

- 1e. de regeling van de bevoegdheden der raden;
- 2e. de benoeming van een deel der raadsleden;
- 3e. een juiste groepeerling der kiezers en een billijke bepaling van het door elke groep aan te wijzen aantal raadsleden.
- 3e. een juiste groepeerling der kiezers en een billijke bepaling van het door elke groep aan te wijzen aantal raadsleden.

De „kenteekenen” die in beginsel verworpen worden, kunnen echter om technische redenen toch in sommige gevallen aanvaard worden. Zoo kan de techniek der verkiezing een grond van ontwikkeling eischen, of een welstandscriterium ten gevolge van den eisch, als belastingbetaler geregistreerd te zijn. Vrouwenkiesrecht wordt alleen daar uitgesloten, waar de adat die uitsluiting eischt.

Ten aanzien van het organisch kiesrecht gelden o.a. de volgende beginselen:

Als grondslag voor de groepeerling gelden de rechtsgemeenschappen (dus de lagere raden voor de verkiezing der hoogere) Vereeniging, partijen, ras enz. worden bij die groepeerling niet gebruikt.

Het al of niet behooren tot de rechtsgemeenschap, de woonplaats en de meerdere geschiktheid voor deelneming aan meer ingewikkelde verkiezingen worden gebruikt om de grenslijn der groepen te trekken.

Een vaste maatstaf voor het aantal raadsleden, voor ieder der groepen te kiezen, is niet te geven. In het algemeen is de verhouding gebaseerd op de getalsterkte der groepen, die zij vertegenwoordigen. Voor de regentschapsraden zullen de buiten het desaverband staande kiezers naar verhouding meer zetels hebben; echter in totaal minder dan die der desa's voor de provinciale raden krijgen de steden naar verhouding meer leden dan de binnenlanden, echter in totaal minder dan de binnenlanden.

Tot zover de voornaamste algemeene beginselen, voor het kiesrecht voor alle drie soorten van raden voorgesteld.

Desaraden.

De instelling der desaraden zonder meer voert eigenlijk van de democratie af in plaats van er heen. Want de desaraad toch zal in de plaats komen van de volksvergadering, die toch zeker de absolute democratie is.

De vermeerdering der zeggenschap van de bestuurden in de inlandsche rechtsgemeenschap zal dus moeten zitten in uitbreiding van de bevoegdheden — en belangrijk! — om dezen terugtred in te halen.

Of de commissie het aldus gevoeld heeft weten wij niet, maar zeker is, dat zij adviseert slechts desaraden in te stellen, als die raden minstens zekere met name genoemde bevoegdheden krijgen.

Die bevoegdheden zijn dan: heffen van belastingen en wetgeving, waarbij straffen kunnen worden bedreigd, twee bevoegdheden die de „vergadering van kiesgerechtigden” in de huidige desa mist. De wenschelijkheid van beide is al veel ouder dan de uitvinding der raden en haar verleening is dan ook nocit afgestuit op het onwenschelijke, maar op de mogelijkheid naar het heerschende inzicht. Wij voor ons zien dan ook in de aanvaarding van dezen minimum-eisch tevens een aanwijzing, dat de daadwerkelijke invoering der desaraden nog in een vrij ver verwijderde toekomst ligt.

Minister De Graaff heeft al eerder uitgesproken, dat aan de invoering der desaraden de vorming van grootere en dus krachtiger desa's vooraf moet gaan. Een verdere voortzetting dus van het proces van vereeniging van desa's. Hoe logisch de daaraan ten grondslag liggende gedachte moge zijn, in de praktijk zal haar doorvoering ten gevolge hebben — gelijk de praktijk reeds getoond heeft — dat niet de quantitatieve zwakheid tevens het innerlijke bindmiddel: het samenhoorigheidsgevoel, de gemeenschap van belangen en de belangstelling verdwijnen.

Reeds vele jaren is men systematisch bezig met het vereenigen van kleinere desa's tot groote. En, ofschoon de theorie der voorschriften voor den initiatief nemenden ambtenaar (de besluiten worden in theorie n.l. vrijwillig door de bevolking genomen!) ofschoon die voorschriften de vereeniging verwerpen, als er bezwaren zijn van groote afstanden der onderdeelen, verschil van belangen enz. enz., worden deze bezwaren weggeschreven, om de eenvoudige reden, dat anders geen enkele desavereeniging zou plaats hebben, wat allerminst de bedoeling der voorschriften is. De conclusie zou dus in het algemeen voor Java moeten luiden, dat thans nog de inlandsche rechtsgemeenschappen, die wortelen in de traditie en het volksbewustzijn te klein zijn voor de vorming van de desaraden en dat men bij vergrooting tevens de wortels weg zou hakken, m.a.w., dat de inlandsche rechtsgemeenschap nog niet rijp is voor het nieuwe instituut.

Ook om deze reden zien wij de definitieve instelling nog in een vrij verre toekomst.

De twee-wegen beginselen der commissie achten wij dan ook vooral van theoretische — minder van actueele praktische waarde.

* * *

De blanco artikelen, waar wordt verwezen naar plaatselijke gebruiken en instellingen en haar het practische inzicht van deskundige bestuurders — resident, regent, districthoofd — verhoogen ook de waarde van het advies over dit onderwerp.

Al dadelijk valt op, dat onder die blanco-artikelen de meest essentiële elementen van het kiesrecht vallen: n.l. hoeveel raadsleden worden gekozen, wie kan worden gekozen en wie kiezer is.

Het aantal leden voor elken raad wordt bepaald door het hoofd van gewestelijk bestuur (na de reorganisatie door den resident), den regentschapsraad gehoord. Dat aantal wordt bepaald in evenredigheid tot het aantal zielen en zoodanig, dat elke belangengroep b.v. landbouwers, handelaars en visschers (naar het beroep), de bewoners der verschillende gehuchten (naar de plaats) behoorlijk vertegenwoordigd worden. Het aantal gekozenen moet grooter zijn dan het aantal benoemden en waardigheidsbekleeders te zamen.

Hoeveel gekozen en benoemd worden, bepaalt weer de resident, den regentschapsraad gehoord, waarbij hij rekening houdt met de plaatselijke omstandigheden.

De regent bepaalt welke desawaardigheidsbekleeders volgens de volksop-

vattingen in den raad behooren te zitten. De te benoemen leden worden aangesteld door den regent.

Men ziet, dat bij deze bepalingen een ruime plaats is ingeruimd aan de plaatselijke omstandigheden en de volksopvattingen.

Het actieve kiesrecht is toegekend aan volwassen inlandsche ingezetenen der desa, die volgens de volksopvattingen in aanmerking komen voor medezeggenschap in desaaangelegenheden. Wie voor het kiesrecht in aanmerking komt, wordt uitgemaakt door een vergadering van de kiezers zelf onder goedkeuring van den resident, met beroep op den gouverneur.

Thans komt het desakiesrecht — dat alleen bestaat voor de verkiezing van desahoofden — in het algemeen toe aan de hoofdplichtigen, dat zijn in de verschillende streken van Java de gezinshoofden, huiseigenaren of grondbezitters.

Als de desa wil, kan zij dat kiesrecht uitbreiden tot algemeen kiesrecht, ook voor vrouwen. Het kiesrecht zal dus wisselen met de plaats en den tijd; de opvattingen der kiezers zelf zijn daarbij wet.

* * *

De desaraad wordt ingesteld als vertegenwoordiging van de inlandsche rechtsgemeenschap en daarom is hij zuiver inlandsch. Andere landaarden blijven er geheel buiten, ook daar, waar de desa een gemengd karakter vertoont (b.v. op of nabij erfpachtslanden). Slechts daar waar de desa's in een afzonderlijke rechtspositie is geplaatst (b.v. op particuliere landerijen) vallen zij buiten deze regeling.

De verkiezing geschiedt rechtstreeks en geheim. Splitsing van het kiezerscorps (in belangengroep of plaatselijk b.v.) heeft niet plaats.

Vertegenwoordiging van de verschillende groepen moet worden verkregen door een eenvoudig stelsel van evenredige vertegenwoordiging.

Dit stelsel is aldus, dat wie het kiesquotiënt haalt, gekozen is; zijn er te veel kandidaten, die het kiesquotiënt halen, dan worden zij die de meeste stemmen hebben, gekozen. Het kiesquotiënt is het aantal opgekomen kiezers gedeeld door het aantal te vervullen plaatsen doch bedraagt minstens 10.

Vocraf moeten de kandidaten gesteld worden door minstens 3 kiezers. Zijn er evenveel kandidaten als te vervullen plaatsen, dan zijn deze alle gekozen.

Ieder die bevoegd is te kiezen, kan tot lid van den raad worden gekozen, mits hij 21 jaar oud is. Eenige ambten zijn uitgesloten.

Worden er geen kandidaten gesteld, of verschijnen minder dan een kwart der kiezers, dan worden de raadsleden door den regent benoemd.

Er worden evenveel plaatsvervangende leden als gewone gekozen, die bij tusschentijdsche vacatures lid worden. Er hebben dus geen tusschentijdsche verkiezingen plaats.

De heele desaraad treedt om de 4 jaar af.

De verkiezingen worden geregeld door onderdistrictscommissies, onder toezicht van een regentschapscommissie.

De kiezers worden geregistreerd.

Ten slotte bevat het rapport nog een en ander over de verkiezing der desahoofden.

Zocals men weet, worden op Java thans de desahoofden gekozen door de bevolking, onder goedkeuring van het hoofd van gewestelijk bestuur.

Waar desaraden worden ingesteld zal volgens het rapport de desaraad (dus niet de kiezers) een voordracht opmaken van twee kandidaten, waaruit de resident er een benoemt. Hij kan slechts bij een met redenen omkleed besluit van die voordracht afwijken.

Voor desa's, waar geen desaraad wordt ingesteld, wordt de bestaande toestand met enkele wijzigingen behouden, van welke wijzigingen wel de voornaamste is, dat het hoofd slechts voor 4 jaar gekozen zal worden terwijl hij thans voor onbepaalden tijd wordt verkozen.

Een verslechtering o.i., daar dit de misbruiken bij de huidige desa-hoofdverkiezingen veelvuldiger maakt.

Daarmede zijn de voornaamste punten van het voorstel der kiesrechtcommissie aangaande de desaverkiezingen weergegeven.

Zooals reeds werd opgemerkt heeft het rapport voornamelijk betrekking op West-Java.

Het zou o.i., echter zonder noemenswaardige wijzigingen voor de toestanden op geheel Java toepasselijk kunnen zijn.

De Regentschapsraden.

De samenstelling van de regentschapsraden en de regeling van het kiesrecht daarvoor eischt een veel ingewikkelder stelsel dan bij de desaraden.

De regentschapsraad toch krijgt belangen te behartigen van verschillende groepen der bevolking. Groepen, die verschillen in ras, ontwikkeling, beroep enz. enz. De desaraad behartigt slechts de belangen van de zeer beperkte en primitieve huishouding der inlandsche rechtsgemeenschap.

De kiesrechtcommissie is er zeker in geslaagd een aannemelijke oplossing te geven van de talrijke zich ter zake van de regentschapsraden voordoende problemen, zij het dan ook, dat die oplossing een vrij ingewikkeld — doch logisch gedacht — stelsel tot resultaat heeft gehad.

De ongelijksoortigheid der bestanddeelen van de bevolking maakt een indeeling noodig, die een billijke vertegenwoordiging der groepen mogelijk maakt. Als basis voor die indeeling wordt een groepeerings naar het ras verworpen, omdat deze in strijd is met de aangenomen regeeringspolitiek in de richting van unificatie. De commissie ontkent de beteekenis van de bestaande rasverschillen niet, doch zij acht het ongewenscht de rassentegenstelling te versterken door haar in de wet verder tot uiting te brengen. Groepeerings naar het beroep en groepeerings naar de ontwikkeling zijn praktisch moeilijk zuiver aan te geven.

De commissie stelt daarom een drietal andere groepeerings voor en wel,

- a. naar de rechtsgemeenschappen
- b. om technische redenen en
- c. naar de woonplaats.

Naar deze beginselen komt zij dan tot drie soorten van kiezers voor de regentschapsraden en wel desakiezers, kiezers wonende in streken die buiten het desaverband vallen (op de particuliere landerijen) en als derde groep personen, die tot een der twee bovengenoemde groepen behooren doch die 1e. geschikt zijn om aan een rechtstreeksche verkiezing deel te nemen en 2e. zich als zoodanig schriftelijk aangeven. Deze laatste groep duidt de commissie aan met den naam regentschapskiezers. Uit den tweeden eisch volgt, dat de regentschapskiezers alfabeet moeten zijn.

Er zijn dus drie groepen van kiezers, die elk een aantal leden van den regentschapsraad kiezen op voor elke groep afzonderlijk geregelde wijze.

De desakiezers — dat zijn de kiesgerechtigden voor de desaraden — kiezen trapsgewijs door middel van kiesmannen. Elke desa kiest een aantal kiesmannen, voor elke 400 zielen die de desa groot is één. De verkiezing dezer kiesmannen geschiedt op dezelfde wijze als die der leden van den desaraad, dus ook met candidaatstelling, volgens hetzelfde geheim van vereenvoudigd evenredig personen-stelsel. Elke dessa vormt één stemdistrict.

Voor de verkiezing van de leden van den regentschapsraad door de kiesmannen wordt het regentschap verdeeld in 3 tot 6 kiesdistricten. Ook hier kandidaatstelling (door 5 kiesmannen) en overigens weer dezelfde wijze van verkiezing.

De regentschapskiezers kiezen hun raadsleden op de volgende wijze:

Het regentschap vormt één kiesdistrict. Candidaatstelling geschiedt schriftelijk door minstens 10 kiezers. De verkiezing geschiedt geheim rechtstreeks volgens het evenredig lijstenstelsel.

De verkiezing in streken buiten het desaverband geschiedt als die der desakiezers, dus getrupt door middel van kiesmannen. Er worden daarvoor kringen gevormd ongeveer even groot als desa's en voor de verkiezing der raadsleden kiesdistricten.

Zijn de buiten het desaverband vallende kiezers niet talrijk genoeg in het regentschap om eigen leden in den raad te hebben, dan stemmen hun kiesmannen mee met de kiesmannen der desakiezers.

De aanwijzing der buiten het desaverband vallende streken, de indeeling daarvan enz. geschiedt door den gouverneur der provincie.

Behalve deze verkozen leden tellen de regentschapsraden nog door den Gouverneur benoemde leden.

De regentschapsraden treden om de vier jaar in hun geheel af. De verkiezingen hebben plaats kort na de verkiezingen voor de desaraden, zoodat de registratie der kiezers voor beide verkiezingen kan dienen.

Het aantal leden van den raad varieert voor West-Java tusschen 20 en 36.

Het aantal gekozen leden is minstens drie maal zoo groot als het aantal benoemde.

Voor West-Java stelt de commissie het volgende schema voor de samenstelling der raden voor:

Naam van het regentschap.	Totaal aantal raadsleden.	Aantal leden te kiezen door:			Benoemde leden.
		Regentsch. kiezers (allen alfabeten).	Desa- kiezers.	Kiezers op gebied zonder desa organisatie.	
Noord Bantam	25	3	16	—	6
Zuid Bantam	25	3	16	—	6
Batavia	25	5	8	6	6
Mr.-Cornelis	25	5	8	6	6
Buitenzorg	32	5	11	8	8
Krawang	32	5	18	2	7
Bandoeng	36	6	21	—	9
Tjiandjoer	25	5	15	—	5
Soekaboemi	30	6	17	—	7
Soemedang	20	5	11	—	4
Garoet	30	6	17	—	7
Tasikmalaja	36	6	22	—	8
Tjiamas	20	4	11	—	5
Cheribon	36	6	21	—	9
Indramajoe	25	4	15	—	6
Madjalangka	25	4	15	—	6

Zooals men ziet, is het stelsel ingewikkeld genoeg! En het zal dan ook een belangrijke organisatie van commissies enz. enz. eischen, een grondige voorbereiding van alle daarbij optredende functionarissen en veel geld! Om nog te zwijgen van de tallooze te maken uitvoeringsvoorschriften, besluiten, enz. enz.

De definitieve invoering van aldus samengestelde desaraden zal daarom ook nog wel geruimen tijd duren.

Provinciale Raden.

De provinciale raden zullen naar het voorstel der commissie een andere verhouding vertoonen van het aantal gekozen en benoemde leden dan de regentschapsraden. De provinciale raad van West-Java zal 32 gekozen en 16 benoemde leden hebben, die van Zuid-Sumatra 17 gekozen en 13 benoemde leden. Dit is volkomen in overeenstemming met het algemeene beginsel, dat men de waarborgen voor een goeden gang van zaken niet moet zoeken in een beperkt kiesrecht, maar in de regeling der bevoegdheden der raden en in de correctie op de samenstelling door middel van benoeming van leden. De provinciale staten met veel verder in het algemeene belang grijpende bevoegdheden moeten dus meer waarborgen hebben voor een goede samenstelling.

De noodzakelijkheid van deze correctie door de benoeming van leden is, zooals de commissie ook zegt, daarom zoo groot, omdat in deze provinciale raden verschillende algemeen provinciale belangen behartigd worden (b.v. die van den handel) waarmee bij de samenstelling der regentschapsraden niet gerekend kan worden, of die door de methode van verkiezing, welke voert tot het kiezen van een of twee afgevaardigden van elk regentschap niet voldoende tot hun recht komen (dat is b.v. denkbaar voor de belangen der groote cultures, der arbeiders of der Chineezzen). In hoeverre de regeling der commissie ten deze afdoende is, kunnen wij voor het oogenblik in het midden laten.

Voor de verkiezing der leden wordt het organische kiesrecht ingevoerd, waarbij de thans reeds bestaande gemeenteraden en de regentschapsraden in hun geheel als kiezers optreden (dus niet, zooals thans voor den Volksraad de leden der locale raden individueel).

O.i. is, waar de regentschappen de organisch samenstellende deelen der provincies vormen dit stelsel het beste, daar het, zooals de commissie ook opmerkt, tevens die raden als zoodanig bevestigt en de eenheid hunner belangen naar voren brengt. Ditzelfde geldt in nog sterkere mate den desaraad als kiezer voor den regentschapsraad, maar men heeft hiervoor de kiesmannen in de plaats moeten stellen, omdat de regentschapsraden eerder zullen functioneeren dan de desaraden.

Elke regentschapsraad (afdeeliningsraad in Zuid-Sumatra) of gemeenteraad kiest dus zijn eigen afgevaardigden in den provincialen raad.

Van de 32 te kiezen leden voor West-Java kiezen de regentschappen er 23 (Noord Bantam, Buitenzorg, Krawang, Bandoeng, Garoet, Tasikmalaja en Cheribon elk twee, de andere elk één) de gemeenteraden 9 (Batavia 3, Bandoeng 2 en de andere elk één).

Bij deze samenstelling zullen de steden naar evenredigheid meer invloed hebben dan het binnenland. Dat motiveert de commissie door het feit dat de steden bijzondere beteekenis hebben als middelpunten van economisch, geestelijk en politiek leven. Overigens is de aan de steden gegeven voor-sprong niet van zoo veel beteekenis, dat daardoor de belangen van het binnenland in het gedrang zouden raken, daar deze laatste, zelfs in West-Java, toch nog altijd dan twee keer zooveel vertegenwoordigers in den raad zullen krijgen als de leden.

De vraag, of de provinciale raad een meerderheid van Europeaan zal hebben, is in het stelsel der commissie naar zij betoogt, niet voor beantwoording vatbaar. Waar de commissie zelf het rasverschil als basis voor een kies-regeling verwerpt, meent zij dat de beantwoording van de gestelde vraag er betrekkelijk weinig op aan komt en in allen gevalle van veel minder belang is dan de vraag welke de persoonlijkheid der in den raad gekozen of

benoemde leden zijn zal. Wel acht zij het waarschijnlijk, dat door de steden als regel Europeesche leden zullen worden gekozen en door de regentschapsraden als regel inlandsche leden.

De verkiezingen voor de provinciale staten hebben om de 4 jaar plaats.

Heeft een regentschaps- of gemeenteraad één lid voor den provincialen raad te kiezen, dan geschiedt dit bij meerderheid van stemmen. Er moeten $\frac{2}{3}$ deel der leden aanwezig zijn. Bij meer dan één te verkiezen raadslid geschiedt de verkiezing bij betrekkelijke meerderheid van stemmen. Het kiesquotiënt is dan het aantal aanwezige kiezers-raadsleden gedeeld door het aantal plaatsen, plus één. Daardoor komen ook de minderheden tot hun recht.

* * *

Behalve de tot dusver hier in het kort samengevatte onderwerpen bevat het rapport der kiesrechtcommissie nog schema's met toelichtingen voor de verkiezingen voor inlandsche rechtsgemeenschappen in Zuid-Sumatra en voor de afdeelingraden aldaar, welke afzonderlijke bespreking ons te ver zou voeren.

Het lid der commissie R. T. Wiranata Koesoema, regent van Bandoeng heeft een minderheidsnota ingediend over het desakiesrecht en de leden Ch. G. Cramer en P. F. Dahler een uitvoerige nota over vele punten van het rapport, welke beide stukken daarachter zijn afgedrukt.

Oorspronkelijk zijn benoemd tot lid tevens voorzitter der kiesrechtcommissie, de directeur van Binnenlandsch Bestuur, tot lid de heeren:

A. J. H. Eijken, resident der Preanger-Regentschappen, J. van der Marel, resident van Cheribon, sedert benoemd tot resident van Soerakarta, A. M. Hens, resident van Palembang, R. A. A. Achmad Djajadiningrat, regent van Serang, R. T. Wiranatakoesoema, regent van Bandoeng, R. M. T. Soeriatanodibrata, regent van Koeningan, A. B. ten Berge, P. Bergmeijer, Ch. G. Cramer, M. Ng. Dwidjosewojo, J. den Hollander, J. J. E. Teeuwen, leden van den Volksraad, Ch. F. Staargaard, wd. hoofd van de afdeeling bestuurszaken der Buitengewesten van het departement van binnenlandsch bestuur, Mr. D. J. Jongeneel, adviseur voor de decentralisatie, Demang Djoeragan bin Hadji Oedjoed, districtshoofd van Moesi Ilir (Palembang), Bakri gelar Silo Indera Pati, pasirah der marga Loeboek Batang (Palembang).

Tot secretaris werd benoemd de heer J. W. Meijer Ranneft, wd. adjunct-inspecteur voor de agrarische zaken en verplichte diensten.

Van degenen die tot lid waren benoemd, werd de heer J. J. E. Teeuwen vervangen door het lid van den Volksraad den heer P. F. Dahler en de heer J. den Hollander door het lid van den Volksraad den heer A. J. N. Engelenberg. Voorts werd de heer J. R. Schenck de Jong, resident van Batavia nog benoemd tot lid der commissie. (Bat. Nbl.).

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE AARDOLIE-BELASTING IN NEDERLANDSCH-INDIË.

(Een adres van de „Koninklijke” aan den Minister van Koloniën).

De Kon. Ned. Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië heeft d.d. 23 Januari het volgend schrijven gericht aan den minister van Koloniën:

Excellentie,

Blijkens het door Uwe Excellentie bij de behandeling der Indische begrooting voor 1923 in de Tweede Kamer medegedeelde, bestaat bij haar het voornemen om, evenals zulks reeds door den Volksraad werd goedgekeurd, bij gelegenheid van een aanvullingsbegrooting binnenkort voorstellen te doen waarbij op verlenging der z.g. producten-belastingen met een jaar en invoering voor gelijken tijd van een aardolie-belasting wordt gerekend.

Worden die voorstellen door de Kamers aangenomen (de Eerste Kamer zou daarvoor haar bekende votum van 4 April 1922, waarbij zij op afschaffing van al die belastingen met het einde van 1922 aandrong, moeten verzaken) dan zullen die van alle kanten veroordeelde uitzonderingsbelastingen dus niet haar natuurlijke dood met 31 December 1922 zijn gestorven, zocals bij haar invoering in de bedoeling lag, doch zullen zij integendeel worden vermeerderd met een nieuw „wangedrocht” van denzelfden aard, zocals prof. Treub in zijn bekende nota deze belastingen noemt.

Toch kan men gerust zeggen, dat die soort van belastingen van alle kanten op de scherpste wijze is veroordeeld geworden en dat niemand ze ooit van harte heeft aanbevolen; zelfs Uwe Excellentie niet toen zij die in 1920 voor den duur van 3 jaren voorstelde. En in de Kamers vond het principe van zulke heffingen bij leden van de meest verschillende politieke richtingen de scherpste afkeuring. Men leze hierop slechts na wat de heeren Van Vuuren, De Geer, Idenburg, Dresselhuys, Gerretson, Van Houten, Van Lanschot Van Embden en Gerritzen bij verschillende gelegenheden over dit onderwerp spraken.

En men kan gerust zeggen, dat de belanghebbenden zelf — zoo in Indië als hier te lande en in het buitenland — die belastingen als een groote onrechtvaardigheid gevoelen, ja, dat er weinig minder dan een storm van verontwaardiging tegen is opgestoken.

Aanvaard werden die heffingen door de Kamers indertijd vooral op dezen grond (welke ook thans weer dienst moet doen als aanbeveling voor haar verlenging en haar aanvulling met de aardolie-belasting), dat zij onmisbaar zijn als correctief op de extra-winstbelasting, omdat de Indische belastingdienst nog niet voldoende geoutilleerd zou zijn om een juiste toepassing der extra-winstbelasting te verzekeren; het heffings-apparaat wordt nog steeds niet volmaakt genoeg geoordeeld.

Ondergeteekende kan niet beoordeelen of dat apparaat verkelijk, in het algemeen gesproken, nog onvoldoend is, doch wel is het haar bekend dat het, wat de contrôle op de aangiften van de Bataafsche Petroleum-Mij. betreft, volmaakt in orde is en met de alleruiterste scherpste werkt. Gedurende thans meer dan een half jaar is nagenoeg de geheele belastingdienst in Indië met medewerking van het hoofd van den gouvernementsaccountantsdienst aldaar bezig om de boekhouding der Bataafsche tot in alle bijzonderheden te onderzoeken en onder de loupe te nemen. Zulks geschiedt onder voorlichting van de plaatselijke vertegenwoordigers en tal van beambten der Mij., voor wie zulks geen geringen last oplevert en die — niet slechts op het hoofdkantoor te Weltevreden, doch evenzeer op de kantoren der verschillende administraties op Java, Sumatra en Borneo — alle denkbare gegevens verstrekken, om tot de meest minutieus juiste beoordeeling van de bedrijfsresultaten te kunnen geraken. En het bedoelde hoofd van den accountantsdienst heeft er niet mede willen volstaan de kantoren van verschillende administraties in persoon te bezoeken, en, daarbij terzijde gestaan door een staf van accountants en belastingambtenaren, alles in de kleinste bijzonderheden na te pluizen, maar hij heeft met prijzenswaardigen ijver, teneinde van alle bijzonderheden van het bedrijf op de hoogte te komen, zich zelfs verplicht geacht bezoeken aan de boorterrainen zelve te brengen.

Bij die gelegenheid werden in eindelooze conferenties alle voor een juiste aanslag in aanmerking komende onderwerpen nagegaan, zooals: kapitaalsaantooning, kostprijzen, afschrijvingen en wat niet al.

Ook werden zeer lijvige afschriften gemaakt van tallooze comptabele bescheiden, zoodat men gerust kan zeggen dat de belastingadministratie thans in het bezit is van een uitgebreid archief, dat haar in staat moet stellen tot in de kleinste details, een oordeel te vormen over de bedragen waarvoor de Bataafsche Petroleum-Mij. behoort te worden aangeslagen.

Van eenige neiging om de belastingordonnantie te zachtzinnig toe te passen zal de Indische accountantsdienst niet worden verdacht door wie kennis heeft genomen van de brochure, die het hoofd van den dienst onlangs ter bestrijding van prof. Treub's nota het licht heeft doen zien.

Wij bedoelen met het bovenstaande geenszins ons te beklagen over de nauwkeurigheid waarmede onze zaken door den fiscus worden nageplozen, als is zulk een praktijk wellicht niet precies wat men, de verordening lezende, — als een normale gang van zaken zou verwachten.

Wij hebben niets te verbergen en wenschen den fiscus voor geen cent te kort te doen en zullen ons de veroorzaakte kosten en tijdverlies gaarne getroosten, maar wat wij er mede willen betoogen is, dat het een slecht motief voor de invoering van een speciale aardolie-belasting is, wanneer men thans beweert, voor dat bedrijf nog niet over een voldoende apparaat voor de belastingheffing te beschikken en daartoe een correctief te behoeven. Beter dan het thans is zal dat apparaat dan ook nooit worden.

Bovendien, indien de fiscus niet in staat is na afloop van het jaar 1923, na inzage van al onze boeken en bescheiden, te bepalen wat onze winst is geweest en hoeveel extrawinstbelasting wij dus moeten betalen, dan zal de Gouverneur-Generaal nog veel minder in staat zijn, ook maar bij benadering vooraf in theorie vast te stellen wat de kostprijs van onze olie zal zijn.

En toch zal die factor met de niet minder moeilijk te berekenen opbrengst der producten de basis moeten zijn waarnaar de regeling voor de heffing der aardolie-belasting zal moeten worden vastgesteld.

Dat het geheele motief, alsof de aardoliebelasting zou moeten dienen

als correctief van de extrawinstbelasting, moeilijk ernstig kan worden opgevat, blijkt ook duidelijk wanneer men ziet dat als opbrengst daarvan thans een bedrag van 16 miljoen gulden wordt geraamd, nadat men eerst zelfs op 26 miljoen had meenen te mogen rekenen, en zulks terwijl de voorloopige aanslagen in de inkomstenbelasting over ons boekjaar 1921 — waarin de prijzen aanzienlijk hooger waren dan in 1923 — wijzen op een verwachte extra-winstbelasting van slechts enkele miljoenen.

Wij kunnen dan ook niet aan den indruk ontkomen, dat de werkelijke bedoeling deze is, op het petroleum-bedrijf een uitzonderingsheffing toe te passen en zeer buitengewone lasten op te leggen, geheel in den gedachten-gang, die er de Indische regeering verleden jaar toe leidde dit bedrijf het geheele tekort op de Indische begrooting te willen doen betalen.

Een ander argument, waarmede men de invoering der aardolie-belasting verdedigt, bestaat hierin dat daardoor de gunstige uitzonderingspositie zou vervallen waarin het petroleumbedrijf, tegenover de groote cultures zou zijn geplaatst.

Ook dit argument is weinig overtuigend.

Zit inderdaad de bedoeling voor, alle bedrijven gelijkelijk te behandelen, dan moet men zoo spoedig mogelijk al die hatelijke uitzonderings-belastingen laten vervallen en alle mogelijke soorten van ondernemingen slechts door een enkele belasting treffen.

Gelijkheid bestaat er bij de talloze en grillige afwijkingen in de systemen der verschillende cultuur-belastingen ook thans allerminst, zooals door professor Treub in zijn bekende nota uitvoerig is aangetoond, en bovendien zouden ook na de invoering van een aardolie-belasting tal van andere bedrijven, zooals de banken, de spoorwegen, de scheepvaart-maatschappijen, de Portland-Cementindustrie, de in- en uitvoerhandel enz. enz. in de ge-laaakte uitzonderingspositie blijven verkeerden.

Bedenkt men nu bovendien, dat van die verschillende producten-belastingen geen zeer hooge opbrengst te verwachten is, — voor 1923 werd alleen van de Sumatra-Tabak-belasting iets verwacht en van de rest niets — dan kan men de gedachte moeilijk van zich afzetten dat de geheele verlenging dier heffingen slechts dienst moet doen om daaraan de invoering te kunnen vastknoopen van de speciale belasting, bestemd om van het petroleumbedrijf te heffen wat uwe Excellentie eens noemde „een passende bijdrage” en welke passende bijdrage volgens den Volksraad voor 1923 alleen uit hoofde dezer nieuwe belasting, 26 miljoen zou moeten be-loopen.

De voorgestelde belasting is wel de hatelijkste die men zich denken kan: praktisch gesproken een belasting alleen voor de Bataafsche Petroleum Maatschappij.

En wat het hatelijke karakter nog scherper doet uitkomen is het feit, dat deze belasting zou worden ingevoerd halverwege het belastingjaar met terugwerkende kracht tot op 1 Januari.

Dat stelsel van belastingen met terugwerkende kracht is van alle kanten wel zoo grondig veroordeeld, dat het haast onnoodig schijnt er nog meer van te zeggen.

Maar is het niet ergerlijk, dat wij op deze wijze thans gedwongen worden ons bedrijf te voeren in volslagen onwetendheid, welke lasten achteraf zullen blijken er op gerust te hebben?

De nood der Indische schatkist kan evenmin als een goed argument voor deze belasting gelden.

Vooreerst kan men daarmede maar niet alle onrechtvaardigheid goed

praten. Dat het niet zou aangaan in ons land b.v. een speciale winstbelasting te heffen van de textiel-industrie of de margarine-fabricage of van Philip's Gloeilampen, werd door den tegenwoordigen minister van Financiën, toen nog lid der Tweede Kamer, overtuigend betoogd. Hij noemde dat terecht een lukraak-heffing, bijna van hetzelfde gehalte als wanneer men een belastingambtenaar het land inzond met de opdracht: „neem van iederen zak geld dien ge aantreft een bepaald percentage af.”

Maar bovendien zal de fiscus langs dezen weg juist minder geld ontvangen dan wanneer de aardolie-belasting achterwege blijft. En zulks eenvoudig, omdat deze heffing automatisch en onvermijdelijk een hoogst aanzienlijke inkrimping van het petroleumbedrijf tengevolge zal moeten hebben. Niet omdat onze Maatschappij zou gaan boudeeren of een soort van weerwraak willen uitoefenen, maar omdat een industrieel en commercieel bedrijf als het onze nu eenmaal vanzelf die terreinen moet opzoeken, waar verdiend wordt en die terreinen opgeven, waar verloren wordt.

Er worden thans in Nederlandsch-Indië vele terreinen geëxploiteerd waar de winst uiterst gering is. Uwe Excellentie weet zulks uitstekend en constateerde het feit zelf bij de schriftelijke behandeling van de Indische begrooting voor 1922 in de Tweede Kamer.

Gaat men nu op het voortbrengen van petroleum een zware belasting leggen, gebaseerd op de gemiddelde uitkomsten van alle terreinen door elkander, gunstige en ongunstige, dan zal daarvan het onvermijdelijk gevolg zijn, dat op het bedrijf een druk zal worden gelegd, welke door de slechte terreinen niet kan worden gedragen en die dus tot een staking van de exploitatie daarvan zal moeten dwingen.

En zulks om het even of men daarbij de gemiddelde uitkomst van alle in Indië geëxploiteerde terreinen tezamen of van complexen van geringeren omvang als basis van vergelijking neemt.

Ja, het enkele feit van de indiening dezer belastingvoorstellen bij en haar aanneming door den Volksraad en uw aankondiging, dat zij aan het Nederlandsche parlement zullen worden voorgelegd, heeft reeds ontzagelijke schade veroorzaakt, omdat bij de groote onzekerheid of die voorstellen wellicht zullen worden aangenomen, onze Mij. uit den aard der zaak huiverig is geweest nieuwe geriskeerde boringen te gaan uitvoeren en alle uitbreidingen achterwege heeft gelaten.

Ergert: de vrees voor niet slechts drukkender, maar ook willekeuriger belastingheffing in onze koloniën heeft er toe geleid, dat verschillende kostbare instellingen tot het verwerken van producten, tot wier oprichting in Ned.-Indië reeds besloten was, thans in andere gewesten worden tot stand gebracht.

Hoeveel welvaart dat aan Indië kost en hoeveel belasting de Indische fiscus daardoor reeds thans derft, is moeilijk te berekenen.

Men moet zich werkelijk verbazen over de kortzichtigheid van een beleid, dat niet schuwt dergelijke doodende maatregelen op een bloeiend bedrijf toe te passen.

Welke consequentie zit er in, dat de overheid enerzijds door het aanstellen van consuls, het bevorderen van handelsonderwijs, het verschaffen van rentelooze voorschotten of subsidies aan nuttige handelsondernemingen en tal van andere maatregelen, handel en nijverheid trachte te helpen en aan te moedigen, en aan den anderen kant, wanneer zij in haar belastinggebied een bloeiend bedrijf ontwaart, daarop onverstandige speciale heffingen gaat toepassen, waardoor dat bedrijf onherroepelijk moet worden geknot?

Ziet de Regeering dan niet in, dat ook zonder speciale belastingen van de winsten eener onderneming als de onze toch reeds meer dan de helft, langs directen en indirecten weg, in de Indische en Nederlandsche schatkisten stroomt?

Over 1921 is de Bataafsche in Indië, met inbegrip van voorloopige aanslagen, welke wel niet zullen worden verminderd, uit verschillende hoofde belastingplichtig voor niet minder dan tusschen de vijf en twintig en dertig millioen gulden bij een winst van ruim honderd millioen.

Rekent men daarbij nu wat de Koninklijke en Bataafsche beide in Nederland aan tantième- en dividendbelasting betalen en de bedragen, welke de aandeelhouders aan inkomstenbelasting ter zake der door hen genoten dividend bijdragen, dan kan men gerust zeggen, dat meer dan de helft der geheele winst in de schatkist terecht komt.

En hierbij is nog niet eens gesproken van de aanzienlijke sommen die door onze Indische employé's in dat land aan inkomstenbelasting betaald worden en aan de onmogelijk te becijferen indirecte voordeelen, welke ook voor de Schatkist gelegen zijn in den bloei van zulk een bedrijf binnen de grenzen van koloniën en moederland.

Het is werkelijk droevig, dat het noodig is aan dergelijke elementaire waatheden uit de staathuishoudkunde nog te moeten herinneren; doch overbodig is het niet, wanneer men ziet, dat in onze koloniën alles schijnt gedaan te worden om de ondernemers af te schrikken, in strijd met wat men in tal van andere landen ziet gebeuren, waar niets wordt verzuimd om de nationale industrie te steunen en uit te breiden.

Tegen het betalen van zelfs zware belastingen hebben wij ons nooit trachten te verzetten.

Maar wij protesteeren tegen iedere willekeurige belasting, waarbij één bedrijf boven andere wordt uitgezocht. En tegen iedere belasting, die niet van winst, maar van het bedrijf zelf wordt geheven, zooals thans nog met de uitvoerrechten het geval is, waarvan wij nog steeds moeten hopen, dat zij per 1 Januari 1923 zullen verdwijnen, zij het dan ook geheel onnoodig langs den zoo krommen weg van een wet met terugwerkende kracht.

Doch wat zal die afschaffing baten, indien zij gepaard gaat met de invoering van een andere heffing, die ongetwijfeld in nog veel zwaarder mate ons bedrijf zelf zal belasten? Want men bedenke het wel: hebben de Kamers het vrij vage principe eener aardolie-belasting eenmaal aangenomen, dan blijft de uitwerking verder overgelaten aan de Indische regeering, evenals met de producten-belastingen geschiedde, en wat die er in de praktijk van zal maken, valt licht te bevroeden.

Onder pressie van een Volksraad die jaarlijks f 53,000,000 alleen uit de uitvoerrechten op onze producten had willen halen, (waarmede de Indische regeering trouwens meeging), is niet te verwachten, dat deze laatste een erg gematigd gebruik zal maken van de feitelijk ongelimiteerde bevoegdheid om uit onze kas te putten, die haar door de machtiging tot het invoeren eener aardoliebelasting zou worden geschonken. Waarbij dan nog komt, dat wij ook hier bij de toepassing der verordening in handen zullen vallen van een weinig zachtzinnig „heffingsapparaat” zonder mogelijkheid van beroep op een onpartijdig rechter.

Ten slotte nog dit:

Het bovenstaande bevat niet de meening van een enkel persoon, maar geeft de weloverwogen overtuiging weer van alle ondergeteekenden, onder wie er zijn, die een belangrijk deel van hun levenstaak hebben gevonden in het medewerken aan de ontwikkeling van het Nederlandsch-Indische petro-

leumbedrijf en wie de gedachte met smart vervult, dat de resultaten van dien arbeid door kortzichtig beleid in de waagschaal zouden worden gesteld.

In een der vergaderzalen van uw departement prijkt fier het woord van Jan Pieterszoon Coen: „Daar kan in Indië wat groots verricht worden”.

Moge nimmer bewaarheid worden, wat onze directeur-generaal door 't aanschouwen daarvan eens lachend, maar daarom niet minder ernstig, tot uwe Excellentie spak, dat er slechts weinig noodig is om dat motto te veranderen in: „Daar kan in Indië wat groots vernietigd worden”.

Het adres is namens de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsche-Indië, onderteeekend door de heeren H. W. A. Deterding, directeur-generaal; J. E. F. de Kok, J. Th. Erb en Aug. Philips, directeuren; A. Capadose, G. C. B. Dunlop, J. W. IJzerman, C. J. K. van Aalst, J. Luden en H. Loudon, commissarissen.

VROUWELIJKE ARTSEN IN DE KOLONIËN.

We hebben aldus de *N. Ct.* herhaaldelijk erop gewezen, dat er voor vrouwelijke artsen in de koloniën mooi werk is te doen, en dat men dat in Engeland ook heeft ingezien. Ook in Frankrijk begint men volgens een artikel van dr. Marthe Bertheaume in „La Française” het belang van vrouwelijke artsen in de koloniën te begrijpen.

Twee vrouwelijke artsen, die te Parijs hebben gestudeerd, zijn te Tunis en Kaïro gevestigd, een andere is leerares aan de school voor vroedvrouwen te Teheran.

Eenige jaren geleden werd Mlle. Schultz, oudleerling van het Institut Pasteur, op haar verzoek naar Port-Saïd gezonden door het Fransche ministerie van Buitenlandsche Zaken als arts bij den Gezondheidsdienst en de quarantaine. Ruim zeven jaar bezocht zij de passagiers op de schepen, die het Suezkanaal moesten passeeren en zij toonde een krachtig uithoudingsvermogen. Haar werk begon bij zonsopgang dus tegen 3 uur 's-m. en duurde tot laat in den avond en zij kon de schepen slechts bereiken met een klein stoombootje dat bij slecht weer gevaar liep stuk te slaan tegen de wanden der groote schepen. Naar El-Tor gezonden bezocht zij iederen dag 1000 à 1200 pelgrims, die uit Mekka terugkeerden. Slechts door een enkelen wachter vergezeld ondervroeg zij hen in het Russisch en Arabisch, constateerde de gevallen van pest, cholera en dysenterie en zorgde voor opneming in het hospitaal. Daarna werd zij door den minister van Onderwijs naar Fransch Indië gezonden om de Hindoesche filosofie te bestudeeren en zij werd te Port-Saïd vervangen door mme. Barthaz, die het werk van haar voorgangster even dapper voortzet.

Voor al in Algiers hebben de vrouwelijke artsen op ruime schaal bijgedragen tot de uitbreiding van den Franschen invloed en het werk van menschelijkheid en zedelijkheid. Men weet, dat in de Arabische gezinnen de vrouwen en kleine kinderen niet door een mannelijk arts mogen worden behandeld. Daardoor waren zij, voordat er vrouwelijke artsen kwamen, uitgesloten van goede geneeskundige hulp. De sterfte der vrouwen tusschen 15 en 35, die bij bevallingen aan allerlei infecties waren blootgesteld, was daardoor zeer groot. Ook onder de kinderen beneden de 10 jaar, die in de harem opgroeien was de sterfte aanzienlijk. Zij bereikte wel 25 pCt.

In 1902 huurde mw. Legey een woning in Algiers en stichtte er het eerste ziekenhuis voor inlandsche vrouwen. Daar de ruimte beperkt was, diende het studeervertrek van de dokter tegelijkertijd voor operatiezaal, kraamkamer en voor het lijkschouwen. Toen mme. Legey naar Marokko werd geroepen, volgde mme. Poli—Garnier haar op en wist door groote werkzaamheid verbeteringen aan te brengen. Een nieuwe zaal werd toegevoegd aan de kliniek. Daar de Gouverneur-Generaal het nut van het werk erkende, besloot hij, dat soortgelijke klinieken zouden worden geopend in andere Algerijsche steden. Alleen in 1914 behandelden de directrices dezer klinieken 186,364 ziekten.

Gedurende den oorlog vervulden verscheidene vrouwelijke artsen tusschentijds de posten van arts van de kolonie. Mlle. Boirivant nam gedurende drie jaar den dienst waar te Lamoricière en begaf zich te paard naar de hoeven. Mlle. Genouy, die belast was met de vaccinatie in het arrondissement Bona, deed tochten op een muilezel door het gebergte. Maar toen mlle. Boirivant na den oorlog haar benoeming verlangde op een post, waar zij getoond had wat zij kon, weigerde men haar dit beslist.

Dr. Marthe Bertheaume vraagt of men zal voortgaan op deze wijze de vrouwelijke artsen te behandelen en wijst erop, dat men haar dan wel ertoe kan brengen haar posten als directrices van de inlandsche ziekenhuizen, welke zij met zooveel toewijding vervullen, te verlaten.

Bij ons is de toestand eenigszins anders: in onze koloniën zijn de vrouwelijke artsen zeer welkom, maar het ontbreekt bij velen nog aan animo om er heen te gaan.

HET TWEDE NEDERLANDSCH-INDISCH NATUUR- WETENSCHAPPELIJK CONGRES.

De Handelingen van het Tweede Nederlandsch Indisch Natuurwetenschappelijk Congres, gehouden te Bandoeng op 11, 12, 13 en 14 Mei 1922 leveren het bewijs van de opgewektheid en wetenschappelijke degelijkheid, waardoor dit welgeslaagd congres zich heeft gekenmerkt. De uitgave omvat eenige honderden bladzijden druks en is geïllustreerd met een aantal foto's en met reproducties van teekeningen. Dit laatste geldt b.v. voor de interessante bijdrage van dr. L. Balner over land, volk en geneeswijze bij de Dajakstammen van de Apokajanstreek.

Aan het verslag van den 1sten algemeenem secretaris ontleenen wij enkel het volgende:

In het geheel werden 4 algemeene voordrachten gehouden, (eerste congres eveneens 4) en vonden 58 sectievoordrachten plaats (eerste congres 37), over de sectie als volgt verdeeld: wis- en natuurkunde sectie 11 voordrachten, scheikundige sectie 8, geneeskundige sectie 16, sub-sectie voor diergeneeskunde 5, biologische sectie 8, geologische en geographische sectie 10 voordrachten.

De sprekers en de titels der voordrachten zijn volledig vermeld op bladzijde (19) e.v., terwijl de autoreferaten in het wetenschappelijk gedeelte zijn afgedrukt. Voorzover de geneeskundige sectie en de sub-sectie voor de diergeneeskunde betreft, zijn slechts de persverslagen opgenomen, daar de gehouden voordrachten volledig in de betreffende vaktijdschriften werden gepubliceerd. Uit het verslag der diergeneeskundige sub-sectie blijkt,

dat men voor een volgend congres de voorkeur geeft aan samensmelting met de medische sectie (zie hiervoor ook het voorkomende op bladzijde (26) van het verslag van het huishoudelijk gedeelte der algemeene vergadering op 13 Mei 1922).

De getroffen regeling voor de indiening van door de sprekers zelf op te maken persverslagen heeft zeer goed gewerkt. Zeer kort na het houden der voordracht kon een kort verslag van elke voordracht in de pers verschijnen.

Uit het verslag van den algemeenen penningmeester is het volgende gelicht:

De ter bestuursvergadering van 12 September 1921 door den ten algemeenen secretaris overgelegde voorloopige raming der uitgaven voor het tweede congres sloot met een bedrag van f 11,000, overeenkomend met de uitgaven van het eerste congres.

Besloten was over 1920 van de leden geen contributie te innen.

Door het niet verleenen der aangevraagde regeeringssubsidie van f 3000 en mede tengevolge van het onbetaald terugontvangen van vele quitanties over het lidmaatschap 1921/1922, moest de voorloopig opgemaakte begrooting een belangrijke besnoeiing ondergaan. Een zeer zuinig beheer moest worden gevoerd om van het financieel slagen van het congres verzekerd te zijn. De aanvankelijk uitgetrokken posten propaganda en regelingscommissie werden aanzienlijk verlaagd.

Dat het slagen van het congres wat de financieele zijde ervan betreft, tenslotte nog een succes is geworden, is eenerzijds te danken aan de van donateurs ontvangen bijdragen. Een woord van dank voor den door hen verleenden steun is ook hier zeker op zijn plaats. Anderzijds was het groot aantal deelnemers aan het congres de reden, dat de financieele toestand ten slotte gunstiger werd dan zich eerst liet aanzien.

DE DESSADOKTER.

Bij gouvernementsbesluit van 19 Juli 1919 No. 51 werd door de Indische regeering de „Medisch-onderwijscommissie” in het leven geroepen, die tot taak had „der regeering van raad te dienen inzake de inrichting van het medisch hooger onderwijs hier te lande en over de veranderingen, welke in verband daarmee de bestaande artsenscholen zullen hebben te ondergaan.” Het hier gecursiveerde gedeelte werd bij de installatie der commissie door den toenmaligen Gouverneur-Generaal nog als volgt verduidelijkt: „Uwe opdracht omvat naast het medisch hooger onderwijs de inrichting van het medisch onderwijs in Nederlandsch-Indië in zijn vollen omvang. Want naast de volledig toegeruste medici hebben wij hier noodig een corps van medisch onderlegde personen van verschillende orde, om mede te werken aan de zoo dringend noodige hygiënische en geneeskundige verzorging van dit land”.

Uit Hoofdstuk IV van haar in 1922 verschenen verslag blijkt, dat de commissie het tweede lid van haar taak: *de opleiding van medische hulpmachten*, niet verwaarloosd heeft. In 1920 gaf zij reeds een voorloopig ontwerp voor zulk een opleiding in het licht, uitvoerig aangevend hoe zij zich den omvang en de inrichting van een dergelijke bekorte vakstudie en de consequenties daarvan dacht. Zij stelde voor hulpartsen te vormen; „leer-

lingen, afkomstig uit de Inlandsche scholen der 2e klasse, zouden na het doorloopen van een driejarige voorbereidende afdeeling (met Nederlandsch als leervak en spoedig ook als voertaal) gedurende drie à vier jaar in tot het doel gestichte scholen eensdeels theoretische, deels praktische opleiding genieten, om daarna als aspirant-hulparts te worden werkzaam gesteld, op een bezoldiging, ongeveer overeenkomende met die van Inlandsche onderwijzers met kweekschool-diploma. Nadat de aspirant-hulparts dan enkele jaren praktisch werkzaam zou zijn geweest, zou hij gedurende ongeveer een jaar worden gedetacheerd aan een herhalingscursus, om zich tenslotte den titel van „hulparts” te zien toegekend en van dit oogenblik af meer zelfstandig, zij het ook onder leiding van een arts of Indisch arts, met geneeskundigen arbeid van beperkten omvang te kunnen worden belast”. Dit ontwerp ondervond minder belangstelling, dan de commissie had gehoopt; het lokte slechts een tweetal moties uit van de afdeeling Bandoeng en Batavia der vereeniging van Indische geneeskundigen en een vijftal kritieken van Europeesche geneeskundigen. De kritiek was tamelijk eenstemmig in de bezwaren tegen het plan der commissie. Slechts dr. H. S. Pruys, vroeger geneesheer-directeur van het Petronella-hospitaal te Djocja, en dr. A. A. Hulshof, directeur van de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia, beiden deskundig op het gebied van opleiding van en samenwerking met Inlandsch verplegend personeel, bleken het met de commissie eens te zijn omtrent de noodzakelijkheid van een meer massale geneeskundige hulp voor de Inlandsche bevolking, welke haar niet anders zal kunnen worden geboden dan door een zoo groot mogelijk corps van goedkoope medische hulpkrachten. Deze beide geneeskundigen bleken echter niets te voelen voor het hulpartsen-plan der commissie. Zij bevalen aan de vorming van medisch hulppersoneel op veelvoudiger leest te schoeien en deze liever te leiden langs den weg *der bestaande praktische opleiding van Inlandsch verpleegpersoneel, met Maleisch als voertaal.*

De commissie heeft voor deze kritiek het oor niet gesloten — al houdt zij vol, dat het door haar aangeprezen opleidingssysteem, dat in Japan, Indo-China, Malacca en elders bestaansrecht verwierf, toch niet zoo dwaas is, als sommigen het deden voorkomen — en geeft in haar eindverslag een nieuw voorstel, *dat aansluit bij de bestaande opleiding der mantri-verplegers.* De besten der mantri-verplegers zullen worden uitverkoren tot een voortgezette opleiding van „medisch helper”. Reeds tijdens hun opleiding tot mantri-verpleger zullen zij gelegenheid vinden een extra-cursus te volgen in Nederlandsch, rekenen, schrijven en aardrijkskunde, om zoodoende eigener beweging zich den weg te banen naar den rang van medisch helper. Eenmaal mantri-verpleger (-verpleegster), volgen twee praktische jaren, met gelegenheid tot het volgen van een extra-cursus in Nederlandsch en eenvoudige natuurkundige, botanische en zoölogische begrippen: daarna wordt het (bestaande examen voor mantri-verpleger 1e klasse afgelegd, en na 1 jaar geschiedt een keuze. De uitverkorenen worden in een groot ziekenhuis geconcentreerd en volgen, naast het praktische werk, een theoretischen eindexamen, besloten door het eindexamen van „medisch helper”.

Wordt dit voorstel wet, dan brengt men in vastere banen wat feitelijk reeds zulk een loop neemt. Zoals de commissie zelve reeds in een noot opmerkt, hebben dr. Pruys en de zijnen in het Djoejasche reeds een klein corps van uitsluitend praktische opgeleide zoogenaamde „*dessadokters*” kunnen vormen, in staat onder leiding van het moederhospitaal te Djocja overigens vrij zelfstandig de daaraan aangesloten poliklinieken en hulpziekenhuisjes te bedienen. Oock dr. Van Loghem is zijn door het Koloniaal

Instituut uitgegeven reisverslag (*Vraagstukken der Indische hygiëne*. Med. van het Koloniaal Instituut No. XIV, 1920) merkt op, dat het denkbeeld van hulpgeneeskundigen uit de practische ervaring wordt geboren.

„In Nederlandsch-Indië vindt men reeds menig inlander aan het werk, die niets anders is dan een hulparts, zonder officieele opleiding en titel. De omstandigheden, waaronder deze onofficieele functionaris zich ontwikkelt, zijn tevens de uitdrukking van het stelsel van geneeskundige voorziening, dat voor Indië's naaste toekomst bestemd schijnt". En de schrijver vervolgt: „Ik heb reeds gewezen op de organisaties van sommige zendingshospitalen, in het leven geroepen door zendingsartsen als Pruys en Bervoets; een centraal ziekenhuis in een hoofdplaats, goed ingericht met méér dan één geneesheer; een aantal hulpziekenhuizen en poliklinieken ten behoeve der landelijke omgeving, afhankelijk van dit centrale ziekenhuis. Aan het hoofd van zulke hulpziekenhuizen zijn inlandsche hulpgeneeskundigen, in het centraal ziekenhuis geschoold, reeds op hun plaats gebleken. Dit stelsel van centrale ziekenhuizen met hulpziekenhuizen en poliklinieken, wordt thans algemeen aan de geneeskundige voorziening der landelijke gebieden ten voorbeeld gesteld. Men vindt het reeds bij industrieën in begin van toepassing, terwijl gewestelijke raden het in voorbereiding hebben genomen. Aanvaardt men dit stelsel als de oplossing der geneeskundige voorziening van Nederlandsch-Indië, dan aanvaardt men tevens den inlandschen hulpgeneeskundige, en verlangt men een aantal vakscholen tot zijn vorming. Ook in de buitengewesten zal men de oprichting er van verlangen om uit de verschillende groepen en stammen zelven de geneeskundige krachten te werven".

In het laatste nummer van het *Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* (1922, No. 6) pleit de civiel-geneesheer J. de Ruyter voor het opleiden en aanstellen van de dessa-dokters van gouvernementswege. Hij schrijft: „Ik ben zelf belast met het houden van een polikliniek voor de bevolking te Walikoekoën, een dessa, gelegen op 30 K.M. afstand van Ngawi, mijn standplaats. Er is geen verpleger blijvend geplaatst, het gemiddeld aantal patiënten, dat de polikliniek bezoekt, is 100. Van deze 100 patiënten lijden er 70 aan zweren, 10 aan schimmelziekten der huid, en de rest aan malaria, schurft, middenoorettering, enz." De meeste van deze ziekten vereischen tot haar genezing een meer stipte behandeling, dan poliklinisch tweemaal in de week is te bereiken. Zoo zie ik over het algemeen zoo weinig succes van mijn arbeid in Walikoekoën, dat ik er nooit met opgewektheid werk en dat ik er nooit de onkosten van het gouvernement belood acht." De oplossing van de moeilijkheden, meent de schrijver te liggen in het plaatsen van een vasten mantri-verpleger te Walikoekoën, die ook op de dagen, dat er geen medicus is, polikliniek houdt en daarbij ook de patiënten helpt, die nog niet door den dokter zijn gezien. Een desbetreffend voorstel van den schrijver is door den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst afgewezen. Met klem herhaalt dr. De Ruyter zijn denkbeeld thans in het openbaar. Hij verwijst opnieuw naar de deskundigen Pruys en Hulshoff en vermeldt uitvoerig zijn eigen ervaring met vijf „dokters dessa", die aan het hoofd staan van vijf poliklinieken, die de suikerfabriek „Soedhono" voor de bevolking in verschillende dessa's heeft ingericht. De schrijver hoopt, dat ook anderen zich zullen uiten. „Blijkt het, dat menschen van de praktijk steeds hetzelfde standpunt innemen en steeds weer argumenten ten gunste der dessa-dokters naar voren brengen, dan zal de leiding van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst misschien haar standpunt verwisselen voor dat van hen, die meer rechtstreeksch de nooden van de praktijk voelen".

NEDERLANDSCH-INDIË OP DE A.S. JAARBEURS TE UTRECHT.

Op de in Maart a.s. te Utrecht te houden Achtste Nederlandsche Jaarbeurs, zal de afdeeling Nederlandsch-Indië, weder iets geheel nieuws te zien geven. In eene inzending van de Afdeeling Tropische Hygiëne van het Koloniaal Instituut, zal Prof. van Loghem een beeld geven, van hetgeen door hygiënische maatregelen enz. in Nederlandsch-Indië is bereikt. In de verkeerszaal komt een groote reliefkaart van den zeebodem van Nederlandsch-Indië, door het Departement van Koloniën in bruikleen afgestaan, een model van een stoomschip van de Java-China-Japan lijn, terwijl door een trein van meer dan 40 wagens den bezoekers een beeld gegeven zal worden van den jaarlijkschen uitvoer van Oost-Indië en van de verhouding van de verschillende uitvoer-artikelen tot elkaar; duidelijk zal men daardoor kunnen zien, welk gedeelte van de productie aan de riet-suiker, aan de petroleum, aan de tabak, etc. etc. te danken is.

De B. E. N. I. S. O. komt voor den dag met een bijzonder instructieve reliefkaart van de suikerfabriek Poerworedjo met haar naaste omgeving van woningen voor Europeesch en inlandsch personeel, dessa's, openliggend rietterrein, terrein met volwassen riet, sawah, spoor- en decauvillebanen, irrigatie-systeem, etc. Op een kaart van Java is aangegeven de totale sawah- en tegallan-oppervlakte en het kleine gedeelte daarvan, dat door de rietcultuur in beslag wordt genomen, terwijl draden van die verschillende deelen naar cijfers loopen, welke aangeven de sommen, die door elk hunner aan belasting zijn opgebracht. Prof. van Bijlert te Wageningen, heeft op zijn verzoek aan den B.E.N.I.S.O. een viertal levende rietsoorten van 2 oude en 2 allernieuwste variëteiten, toegezegd. Hoe zeer de opbrengst aan suiker per oppervlakte-eenheid in de verschillende productielanden uiteenloopt, toonen een aantal kubussen van suikerklontjes, waarvan elk het aantal grammes suiker per M². weergeeft; gelijk men weet, staat Java in die rij bovenaan.

Voorts zal de Indische afdeeling een belangwekkende inzending bevatten van Ned.-Indisch hout, van rottan en een interessante verzameling van met latex bereide papiersoorten, etc.

De economische opvoeding in de Philippijnen.

DOOR

Dr. G. J. NIEUWENHUIS.

(*Vervolg en slot van pag. 215.*)

Als we thans de geheele industrieele opvoeding met haar drieërlei aspect, overzien — dan blijkt dat totaal een 30 verschillende cursussen gegeven worden zooals in: naaien, huishoudkunde, tuinwerk, borduren, kantmaken, manden, slossen, matten en hoeden vlechten, weven, rieten-, bamboe- en houten meubels maken en pottenbakken.

Voor enkele bewerkingen volgen hier cijfers:

Cursus	Aantal leerlingen	Totale opbrengst
borduren	57.000 meisjes	118.000 pesos
kantmaken	20.000 „	40.000 „
mandenvlechten.	75.000 jongens	121.000 „
houtwerk.	7.800 „	100.000 „

Als we daaruit zien dat de gemiddelde opbrengst per leerling en per jaar voor de beide eerste soorten werk maar 2 pesos is, en erbij bedenken dat op de primary school 20 % van den tijd aan „industrial work” wordt besteed, dan zien we dat de commercieele winst niet opweegt tegen den besteden tijd. Als de andere, de paedagogische en moreele voordeelen niet zoo groot waren, was zeker de opvoering van den handenarbeid niet gemotiveerd geweest. Ons biedt ze in elk geval een waarschuwing, niet zoover te gaan.

De organisatie van de industrieele opvoeding is als die van 't heele onderwijs — *krachtig gecentraliseerd en economisch van uitvoering*. Het geheel staat onder leiding van een der beide onderdirecteuren, die een superintendent — nog steeds Mr. Cutler — naast zich heeft. In elke provincie (division) is een speciale inspecteur (industrial supervisor) met 1 of 2 assistenten die het werk controleert. Van uit Manila gaan 40 *reizende onderwijzers in handenarbeid* (travelling industrial teachers) de eilanden rond, die helpen en voorlichten waar dit noodig is. Elk van hen is grondig bekend met minstens een soort werk.

Het onderwijs zelf geschiedt meestal door den klasse-onderwijzer, maar op grootere scholen heeft specialisatie plaats.

De kosten zijn niet groot. Elk kind zoekt zooveel mogelijk zijn eigen materiaal en werktuigen, of koopt die in het dorp. Alleen de kookuitrusting wordt uit locale fondsen betaald en is daardoor vaak verwaarloosd.

Er wordt strenge controle op de kwaliteit uitgeoefend en alle werk wordt geleverd, naar een streng gevolgde *standaardeering*, geheel op commercieele basis.

Door tentoonstellingen, door het inrichten van modelklassen, waar andere onderwijzers gaan kijken, door een *eigen vakblad* ook (The Philippine craftsman) wordt de belangstelling voortdurend geprikkeld. Toch klaagde nog de superintendent er over, dat een deel der onderwijzers niet het enthousiasme voelt, dat de zaak eischt en waard is.

Zouden daar de twee pesos opbrengst van 200 uren saai werk niet een beetje schuld aan zijn?

De Landbouw Oproeding.

Het aandeel, dat het algemeen lager onderwijs hieraan neemt, kwam in voorgaande beschouwingen voldoende uit. Ook werden bij de bespreking van het vakonderwijs al de verschillende soorten van het landbouw-onderwijs genoemd n.l.:

1. de settlement-farm school (met internaat: 1e— 4e grade)¹⁾
2. de farm school (geen internaat: 1e— 7e „)
3. de agricultural school (met internaat: 7e—11e „)
4. de Landbouw Faculteit van Los Banoz (met internaat)

Als iets in de Philippijnen geslaagd is, dan is het het landbouw-onderwijs, en de medeorganisator ervan, Mr. Foreman, een der oude garde, mag met gerechvaardigde trots op zijn werk wijzen.

Een aantal oorzaken hebben dit succes bewerkt.

1e. *De lage trap waarop de Landbouw in de Philippijnen stond*, naast het vrij hooge peil maatschappelijke ontwikkeling. In streken — zooals in Noord Luzon waar de Landbouw een Javaansche hoogte kende en de bevolking meer op Indisch cultuurpeil stond, is dan ook het vertrouwen in de nieuwe methodes nooit zoo groot geweest, en begint het eerst nu te komen, nu de Landbouwschool van Trinidad gaat be-wijzen, wat de nieuwe wetenschap kan bereiken.

2e. *De innige verbinding van Landbouwonderwijs met het geheele schoolstelsel.* Het heeft ten eerste de combinatie met de andere richtingen der economische opvoeding mogelijk gemaakt, en ten tweede een onderwijskundigen opbouw verzekerd.

¹⁾ Onder „grade” wordt „klasse leerjaar bedoeld van af het begin tot het eind van alle schooljaren”.

Munoz en Trinidad zijn, al heeten ze landbouwscholen, eigenlijk *algemeene vakscholen*, waar een jongen evengoed timmerman, onderwijzer als landbouwer kan worden. Dit voert tot minder specialisatie en meer algemeene bruikbaarheid. Een pionierende boer heeft evengoed verstand van metselen, van het repareren van een motor, als kennis van zaadselectie noodig.

Het is dan ook noodzakelijk gebleken, dat niet het Departement van Landbouw, maar dat van *Onderwijs de leiding kreeg*. Alleen waar nieuwe experimenten noodig zijn, verricht de Landbouwkundige Dienst die: het onderwijs is er alleen om ze toe te passen op deskundige wijze.

Dat kon ook alleen weer, omdat de onderwijzers zoo heel anders gevormd zijn als de onze; meer practische werker, minder boekworm zijn. Een man als Mr. Moc — de groote organisator van Munoz — is „teacher”, maar hoe vertoont hij in zijn geheele uiterlijk, vanaf de sombrero boven zijn verbranden kop tot de bemodderde puttees onder zijn rijbroek, het type van den pionier.

Willen we Landbouwonderwijzers kweken, die meer kunnen bijbrengen dan het geuren met „s-tik-s-top”, dan moeten we meer naar Mr. Moc kijken. Zoolang onze Westersche kennis van Indische cultures nog niet zooals bij de suiker absoluut zeker is, hebben we meer aan „all-round” practische kerels, dan aan halve of kwart geleerden. En tot zoolang is een *algemeene vakschool met meer breede en minder diepe vorming* beter op zijn plaats dan een zeer gespecialiseerde vakopleiding.

3. Zoo komen we van zelf op de derde oorzaak, die het landbouwonderwijs zijn hooge vlucht deed nemen: de uiterst *practische manier*, waarop het is ingericht.

Een korte schets van wat we op een der beste scholen, die van Munoz, gedurende enkele dagen zagen, kan dit bewijzen. Die schets kan tevens dienen, om het essentiele van het geheele Philippijnsche onderwijsstelsel naar voren te brengen.

De *Landbouwschool van Munoz*. We hadden den heelen morgen gezeten in den viezen boemeltrein, die Manila verbindt met de hoofdplaats van de provincie Nueva Ecya. We waren, Pastoor van Lith en ik, vrijwel de eenige passagiers in den trein, en veel viel er buiten niet te kijken. De stationnetjes zagen er verwaarloosd en rommelig uit: op een ervan lag een vet varken voor de deur der wachtkamer. Toen we terugkwamen, lag het er nog. Goederenvervoer scheen er niet te zijn, en onze heele vracht bestond uit één zak midden in den wagon. De uniformen van de treinbeambten was 't eenige dat in orde was. Aan 't eindstation — Cabanatuan — stond Mr. Moc ons op te wachten: een korte stevige planter met blond lokkig haar, grijzend aan de slapen met jolige, jeugdige oogen.

We stapten in de auto — een schooljongen was chauffeur — en

vlogen door een landschap van eindelooze dorheid: alle boomen langs den weg grijs bestoft, alle akkers dorre stoppelvelden. Af en toe even zwenken voor een troep vette biggen, die overal even talrijk waren als bij ons de kippen.

Langzaam veranderde 't landschap: groote velden met verbrande boomstompen en nipa hutjes erover verspreid: het land van het home steads — de kolonisten, die pas de streek op het oerwoud veroverd hadden.

We kwamen langs een bamboeloods: „our primary school” duidde Mr. Moc aan. En toen begonnen de andere gebouwtjes, hier een en daar een, van verveloos hout en verwerende bamboe.

„We zullen eerst maar naar de „Mess” gaan, zei Mr. Moc, dan kan ik U aan het personeel voorstellen”.

En we werden in een ruim houten huis gebracht, met paarse bougainville begroeid. In een groote kamer met zware meubels lag in een hangmat een blonde baby: Een Philippijnsche jongen in cowboy-pak zat erbij en speelde voor baboe: een ander kwam met de koffie binnen. Toen we waren voorgesteld aan de Amerikaansche onderwijzers en hun vrouwen, nam Mr. Moc ons onmiddellijk mee voor een rondgang. „U kunt dan meteen zien waar U slaapt”, zei hij.

En daar ging het door een jongensdorp, langs slaaphuizen, werkplaatsen en schuren, alles van hout en bamboe, met atap- of golfijzer bedekt, een rommelig, armoedig uitziend complex van loodsen en hutten.

Onder een afdakje voor een groote loods stonden groote kookketels vol witte rijst; „de eetzaal” legde Mr. Moc uit en we keken in een soort schuur met aarden vloer, waarop lange banken en ruwe houten tafels stonden. Ventilatie kwam er meer dan genoeg door de spleten tusschen de planken: een paar elektrische peren aan lange draden dienden zeker voor supperbelichting. Ik dacht aan onze Chineesche Kweekschool en mompelde wat naar den Pastoor¹⁾. Mr. Moc scheen mijn gedachte te begrijpen, want hij zei, half verontschuldigd: Veel betalen de jongens hier niet: 24 centavos voor 3 maaltijden rijst, sajoer, gedroogde visch en wat koffie. En ze eten alleen maar hier, slapen doen ze in de dormitories en ze hebben een bibliotheek om te lezen. Het leven zet ze later ook niet in een mooie eetzaal, en als ze willen, kunnen ze van hun eigen verdiensten brood bij den bakker en andere lekkernijen in de toko koopen. Hier hebt U de „bakkerij”. Een Hollandsche geur kwam ons door de deur tegen. Twee jongens waren bezig beschuiten uit den oven te halen. Ze hebben van 2—6 dienst en gaan 's-morgens naar school, als hun vervangers van 7—11 de zaak waarnemen.

¹⁾ Onze regeering bouwde een Chineesche Kweekschool van 1¼ miljoen gulden, waar 60 jongens over een muziek-, billard-, eet- en recreatiezaal beschikken en zeer goed bediend worden.

Wie heeft ze dat bakken geleerd?

Wel, voor een paar jaar hadden we hier een bakker uit Manila, die in zes maanden tijd een paar jongens getraind heeft, en die hebben de kunst weer op anderen overgebracht. We hebben er heel wat gemak en voordeel van, want inplaats dat we ons brood 35 K.M. ver weg laten komen, verkoopen we het nu al in de dorpen om ons heen.

Onze kleermakerij floreert eveneens. Wij krijgen veel goedkoopere kleren dan vroeger, en de jongens hebben er een goed bestaan in. Ze leveren, wat ze over produceeren aan de toko die 't voor hen tegen provisie verkoopt.

Even later, in de toko, zagen we de producten der jongenskleermakerij aan spijkers hangen: sporthemden, rijbroeken en jasjes: Voor vijf pesos kocht ik een kakhi rijbroek, die onsljikbaar schijnt. De toko was volgepropt met alles wat een jongen van 17 jaar alzo meent noodig te hebben: schrijfpapier met een bloemetje voor lyrische correspondentie: schoenen, hoeden, kleren, dassen, blikjes en veel haarolie. Een drukke klandizie hebben de jongens van de boeren uit de buurt en Zaterdagavond is er net als in onzen dorpswinkel — een gezellige drukte.

De barbierswinkel floreert minder: de baas heeft noch den leeftijd, noch het ras van zijn stadgenooten op zijn hand, en zijn meeste klanten komen dan ook voor haar-knippen, waar weinig mee te verdienen is.

De een zijn nood is den ander zijn brood.

De fotograaf, die zijn standje onder één dak met den kapper heeft, verkeert door dezelfde oorzaken net in tegenovergestelde condities. Overal op de wereld hebben jongens van 18-22 jaar duizend aanleidinkjes om gekiekt te worden, en Maleische jongens — door Amerikanen opgevoed — staan hierin vooraan. De Amerikaan in het algemeen is sterk subjectief en kan zaak en persoon moeilijk scheiden; het portret van een auteur interesseert de meeste lezers nog meer dan zijn verhaal. En Filippino's schijnen aanleg in deze richting te hebben: geen krant, geen jaarboek, geen rapport verschijnt of 't staat vol met portretten van keurig beboord en bedaste „prominent” Filippino's.

Inmiddels begon de schemering te vallen. Op 't groote speelveld sprongen nog witte figuren rond, maar overal elders werd het stil.

De meeste jongens waren in hun dormitories zich aan 't wasschen en verkleeden: voor wie van de fabriek of van de velden thuishkwamen, was dat niet geheel overbodig. Maar aan de weelde van ons inlandsch bad: een heerlijke pantjoeran of onderdompeling in de kali, valt hier niet te denken; een teil water is alles wat ze krijgen. Het viel trouwens ons ook elders op, dat er veel minder gebaad wordt — althans publiek — dan bij ons. Of daar het watergebrek of het Christendom de schuld van was, maakte tusschen den pastoor en mij een punt van herhaald debat uit.

De dormitories zijn verdeeld naar provincies, zoodat jongens van één volksstam bij elkaar wonen. Ze zijn uiterst sober ingericht: ruw houten kribben in een ruime slaapkamer, een paar werktafels en wat stoelen en krukjes. Aan den muur, over de bilik heengeplakt, wat platen, aan een spijker een gitaar, en op een boekenplank een rij keurig gebonden deeltjes. In het huis van de Mohammedaansche jongens, de Mori's, stonden baleh-balehs, en liepen er enkelen in een kain rond.

't Was langzamerhand geheel donker geworden, en in alle slaaphuizen waren de lampen aangestoken. Vanuit een huis aan den overkant van 't grasveld klonk gitaar-getokkel.

We gingen naar het onderwijzershuis en hadden veel te vragen.

Leeren de jongens hier ook wat anders dan zakendrijven, bv. landbouw? vroeg de Pastoor. Dat zult U morgen zien, was 't antwoord. Laat ik U eerst de geschiedenis en de organisatie van onze school eens vertellen. En toen begon Mr. Moc — door onze vragen voortgedreven — met 't verhaal van zijn worstelen en zijn succes, de geschiedenis, gelukkig niet zeldzaam van den idealist die geslaagd is.

Na de revolutiejaren was het rooverwezen in Centraal-Luzon sterk toegenomen en een afdeeling soldaten onder luitenant Hill werd naar Cabanatuan gezonden, om de streek te zuiveren. De luitenant had economisch inzicht en fantasie en begreep al gauw, dat er van de groote oerwouden bij behoorlijke irrigatie een prachtig landbouwgebied zou zijn te maken. Hij nam ontslag, vroeg gronden in erfpacht en begon een rijstfarm, moederziel alleen in een vrijwel onbevolkte, geheel onontgonnen streek. Maar hij voelde al gauw dat hij alléén weinig beginnen kon en dat de heele streek in exploitatie moest worden genomen.

En alleen een Amerikaan kan op de gedachte komen — een *school* moest daartoe het middel zijn. De regeering nam zijn idee over en een Amerikaansch onderwijzer trok met 20 jongens en een stoomzaag het bosch in, dat tusschen San José en Cabanatuan lag.

Na drie maanden was de onderwijzer aan maffaria gestorven en waren de jongens weggelopen, terug naar Manilla waar het wel zoo gezellig was. Een tweede werd erheen gezonden; die kreeg een brandje in zijn bamboeboeltje en was nog eerder weg. En ook zijn jongens voelden weinig lust om te blijven. Ze hadden zich een landbouwschool anders voorgesteld. Toen zei Mr. Moc, die op het Departement schoolgebouwen zat te ontwerpen: „Laat mij gaan, maar geef me 20 jongens van Noord-Luzon, met die waag ik het”.

En Mr. Moc slaagde. De zaagmachine maakte van de boomen huizen en van den grond akkers en al gauw kon er met onderwijs begonnen worden. Inmiddels was de trek van kolonisten (home steads) naar de streek begonnen en begon men gemeenschappelijke belangen te erkennen.

Het eerst noodige was, water, waar iedereen om vocht. Mr. Moc wist de boeren voor zijn irrigatieplannen te winnen, en liet alvast door zijn jongens een begin van een groot project uitvoeren. De boeren hielpen en een voorloopig werk kwam tot stand; met een dam en een kanaal werd het water van vier stroompjes verzameld en verdeeld. Voor den regentijd had men nu althans een voldoende waterverdeeling, maar gedurende de droogte was het nog de oude misère. Een groot plan werd op school ontworpen, dat van de hoofdrivier uitging, en aan de regeering werd voor het schoolgebied en de streek in de omgeving het recht op het water en den aanleg van de *irrigatiewerken* gevraagd.

Maar coöperatief optreden van de bevolking is niet naar den smaak der landelijke advocaten, die meer voordeel in eeuwige processen zien. En de „Lawyers” zijn machtig op de Philippijnen. Het volk weten ze gemakkelijk te bepraten, en hun politieke relaties zijn talrijk. Zoo was er al gauw een stad in de buurt, die protesteerde bij de regeering over de irrigatieplannen, ze waren bang voor overstroming, heette het.

Moc kreeg zijn zin natuurlijk niet, maar — ging met werken door.

Een *telegraafleiding* werd aangelegd door de jongens, over een lengte van 43 K.M. Het werk werd bij kleine gedeelten door de regeering aan de leerlingen uitbesteed, en niet alle inschrijvers verdienden erop. Een eigen *telegraaf- en postkantoor* werd gebouwd, waarin 6 jongens — door de regeering betaald, den dienst voor het heele gebied waarnemen, weer volgens hetzelfde dubbele-ploeg systeem, dat overal op Munoz heerscht.

Een groot aantal jongens gingen geleidelijk, vaak met hun ouders, zich in de buurt vestigen als homesteaders, en zoo kreeg Mr. Moc nieuwe kwesties.

Het „Bureau of Lands” schijnt nog al achterstand te hebben, zoodat van één lapje grond soms 4 verschillende personen eigenaar beweren te zijn, die allemaal den inspecteur omkopen en geen van alle bevredigd worden. De brutaalste gaat er dan maar vast opzitten, maar wordt door de anderen wel weggeplaagd. Politieke vrienden is dan nog het eenige middel dat afdoend helpt, en ook hier zijn het weer de „lawyers”, die beslissen. Maar Mr. Moc is ze ditmaal te slim af geweest. Toen men in Manila zag, hoe de terreinen om de scholen door Moc's jongens in waarde waren gestegen van 200 000 op 500.000 pesos, en toen men ging waardeeren, wat Moc als leider der voedselcampagne voor 't land had gedaan, had een audientie bij den Gouverneur-Generaal meer succes. En thans krijgt Mr. Moc zijn groote werken: 1000 H.A. grond zullen weldra permanent bevoelbaar zijn, en een waterkrachtwerk zal 300 P.K. arbeidsvermogen aan de streek geven.

We sliepen dien nacht in een leege kamer van 't hospitaal, en werden 's-morgens door tromgeroffel gewekt. Het *Cadetten-Corps* was aan het

oefenen. Lange rijen in rijbroek en blouse gekleede kerels waren aan het marcheeren en gymnastiseeren. „Het is een van onze voornaamste taken,” zei Mr. Moc. „We voeden de boys ermee op tot gehoorzaamheid, tot regelmaat en samenwerking. We nemen jongens van alle leerjaren door elkaar, en de officieren zijn uit de beste jongens gekozen. De eene helft (3 compagnieën) oefent 's-morgens, de andere helft 's-avonds. Voor ongelukken is geen gevaar want de geweren zijn enkel van hout en de jongens leeren bovendien niet schieten”.

Terwijl we naar de Zweedsche oefeningen keken, kwam een groote jongen met een officierspet op, naar ons toe. Hij bracht de militaire groet en reikte een papier over. Mr. Moc stelde hem voor: „de president van onze stad”. En toen, nadat de jongen vertrokken was: „U weet dat de jongens zelfbestuur hebben. De 800 jongens kiezen naar hun provincies 20 gemeenteraadsleden, en bovendien een burgemeester, een rechter en een politiechef. De geheele orde in onze stad, het heele particuliere leven der studenten wordt door hem geregeld, niet door mij. Ik geef alleen advies — en verzacht de straffen die de jongens opgeven.”

En kan dat met 800 jongens?

Absoluut. De tucht zou van boven af geregeld — niet steviger kunnen zijn. Wie zich onbehoorlijk gedraagt, wordt door de politie opgebracht en door den rechter veroordeeld. De straffen zijn: opsluiting, uitgaansverbod en inhouding van loon, en ik kan u verzekeren dat de jongens, al overdrijven ze vaak in de richting van strengheid, hun best doen om rechtvaardig te zijn. En diep zijn ze alle doordrongen van de *eer der school*: een Munozbox heeft als een padvinder een eigen strenge moraal.

Per auto gingen we daarop naar 't bosch, om de zaagmachine te zien werken. We hobbelden over een bochtig pad tusschen boomstompen door, en overal om ons heen lagen wit glanzende stammen geveld tusschen de struiken. Jongens in vuile werkkleeren, alle op bloote voeten, waren bezig een huis te timmeren.

„Ze willen liever bij het werk wonen”, zei Mr. Moc, „het eindje loopen naar school hebben ze er wel voor over.

In de verte pufte een motor en een glanzend tandwiel sneed dikke stammen tot planken. „Wat doet U met al dat hout?”

Wel, voor eigen gebruik, onze gebouwen en onze timmerij kunnen heel wat hout gebruiken, en het kost ons niet meer dan de helft van den gewonen prijs, de vracht niet eens meegerekend.

Toen we weer in den auto stapten, zag ik dat onze chauffeur een boek dichtsloeg, „the merchant of Venice” zooals me bleek. Op Munoz is tijd geld en Shakespeare moeilijk.

In de rijstpellerij vonden we 8 studenten bezig; ze pellen voor de andere jongens en voor de home steads rijst tegen 50 c. per zak,

waarvan hun een vast uurloon en den leider tantièmes worden betaald.

Vlak er naast lagen de shops, de timmerij en de smederij, beide machinaal gedreven. Alle jongens moeten houtwerk leeren, en ook voor de smederij zijn veel liefhebbers. Alles wat er in het jongensdorp aan hout- en ijzerwerk noodig is, wordt hier gemaakt, vanaf de kozijnen der ramen tot het geraamte voor het cementbeton monument dat voor Rizals' herinnering wordt opgericht. En uit den heelen omtrek komen de boeren met hun werktuigen die gerepareerd moeten worden, en met hun vrouwen, die zich een kast of een babybed willen uitzoeken. Een jonge man met het einddiploma van een Trade School heeft de leiding en geeft tevens les in de technische vakken.

Voor het machinegedeelte zorgt een Amerikaansch onderwijzer. De beide shops, ruime fabriekswerkplaatsen vol bezig gedoe, geven deze landbouwschool een eigenaardig industrieel cachet. Ze maken het mogelijk dat de jongens van alle markten thuis zijn, en als hun de landbouw niet trekt, ook nog in een ander vak terecht kunnen.

Bij alle geweldige bezwaren die de natuur en de menschen aan Mr. Moc in den weg legden, kwam al gauw de zorg over het moeilijkste probleem, waarvan de oplossing den heelen geest der school zou bepalen: het probleem van den aard van het werk. Op twee manieren kan men theorie en practijk verbinden. De eerste is de klassikale, meer theoretische. Op de les is de hoenderteelt behandeld, en de heele klasse probeert kippen te fokken. Er is een algemeen proefveld, waarop alles wat in de klasse alzoo behandeld is, wordt gedemonstreerd. Het is de vorm van onderwijs die veel landbouwscholen nog kennen. Een tusschenvorm is deze: elke jongen heeft een deel van den grooten proeftuin voor zijn rekening, en plant daarop verschillende gewassen, waarbij hij telkens toepast wat hij op school leert. De cultuurschool van Soekaboemi kent deze wijze van werken. Beide vormen zijn overheerschend theoretisch, en zijn daarom op de Philippijnen niet gekozen. Een onderwijssysteem dat aan het gepruts in een schooltuin geen waarde hecht, als het niet met een stelsel van huistuinten is gecombineerd, zal ook de Spielerei in een proeftuin niet hoog aanslaan. Twee andere factoren hebben mede de richting bepaald: Elke jongen krijgt een aantal uren daags les en werkt de rest van den dag in zijn eigen bedrijf, waar hij kan toepassen wat hij geleerd heeft, en het meestal moet toepassen, omdat hij leven moet. We krijgen dus het „half-time” stelsel, op het eigen schoolbedrijf toegepast, niet voor elementair onderwijs, maar voor het hoogste type van landbouwschool, de middelbare.

Enkele Amerikaansche Universiteiten kennen het systeem voor hun ingenieursstudie: twee studenten wisselen elkaar af in de fabriek en op 't college voor periodes van een week (*coöperative system*). Op

Munoz gaat de afwisseling sneller: elken dag heeft ze twee keer plaats. Er zijn 3 soorten studenten op Munoz: general workers, independent farmers en outside students. De laatste zijn externe leerlingen, die in de buurt bij hun ouders — allen homesteaders, — wonen, en daar practisch werken.

De independent farmers hebben een eigen boerenbedrijf — met hun makker samen, dat ze geheel naar eigen inzicht en voor eigen voordeel inrichten. Ze krijgen samen 2 H. A. grond, waarvoor ze een kleine pacht moeten betalen. Omdat de school 650 H. A. grond bezit, kan iedere „onafhankelijke boer” zooveel land krijgen, dat hij er met zijn compagnon van leven kan. Want dat wordt op Munoz — ook van degenen die het niet noodig hebben, gevraagd: elke jongen moet zooveel mogelijk zijn eigen kost verdienen. Wil zijn vader hem een toelage geven, dan kan hij daarvoor mooier kleeren, boeken of wat ook koopen: *in een minimum van eigen onderhoud moet hij zelf voorzien*. Het is de leus die Munoz heeft gemaakt tot het knooppunt van Filippijnschen vooruitgang: „Help yourself”. De studentengemeenschap drijft haar eigen bank, waarvan de winst besteed wordt aan de „Mess”, de keuken. Ieder is verplicht zijn geld hier te deponeren, en wat hij noodig heeft, hier te vragen. Elke week wordt de balans opgemaakt, alles door student-bankers, onder leiding van oudere studenten en contrôle van Mr. Moc.

Als nu 2 jongens een „farm” willen beginnen, leenen ze bedrijfskapitaal van de bank. Ze hebben noodig voor:

een karbouw	250 pesos	
werktuigen	50	”
een jaar leven	200	” (bij gedeelten)
totaal	500 pesos.	

De karbouwen en werktuigen zijn door het Gouvernement geleend, maar er moet rente voor betaald worden, 1 % per maand.

Wanneer het land ver van school ligt, of wanneer het bedrijf voortdurend toezicht noodig maakt, zooals bij varken- of kippenfokkerij, gaan de beide makkers zich een huisje van bamboe en atap bouwen buiten. Anders wonen ze in de dormitories.

De opbrengst van het bedrijf is vaak zoo, dat de jongen met een klein kapitaaltje de school verlaten kan. Toch dringt Mr. Moc allermintst op sparen aan, en hij laat zijn jongens geheel vrij, wat ze met hun geld willen doen, mits de schulden maar betaald zijn. Uit de boeken, die we inzagen, bleek dat duidelijk.

Sommigen hadden opeens 80 pesos terug gevraagd voor: „a suit” (een pak) of een „trip to Manila”. En velen ook hadden een post geboekt „sent home”, het waren jongens, die van hun verdiensten op school hun ouders ondersteunden.

Mr. Moc is psycholoog genoeg, om te begrijpen, dat dwaasheden jeugdmonopolie zijn.

„Ik zou niet eens graag zien, dat mijn jongens al maar spaarden: Dat zou onmogelijk zijn, en zich op het karakter wreken. Waar het op aankomt is, dat ze een rendeerdend bedrijf voeren, en zoolang de boel bij mekaar kunnen houden, tot alles afgewerkt is; ze moeten een zekeren tijd kunnen sparen, doch niet voortdurend. En ze moeten evengoed leeren het geld te gebruiken. Het is voor de opkooft van een land even belangrijk, nieuwe behoeften te leeren, als de middelen voor de bevrediging te leeren verschaffen. Als er maar balans tusschen beide is”.

Zoo vertoont de maatschappij van Munoz 't zelfde beeld als de groote menschen-wereld, er is winst en schade, geluk en pech, welvaart en zorg, toewijding en bedrog.

De groote influenza-epidemie van 1919, die aan een 8-tal jongens het leven kostte, gaf de Bank een schat van 1000 pesos. En doordat enkele jongens er met hun voorschot van door gingen, was er een andere schadepost van 5000 pesos. Er zijn bedrijven, die bijna altijd rendeeren zooals de kippen- en varkensfokkerij. Maar omdat ze vrij eenzijdige training geven, wil Moc niet dat ze permanent gevoerd worden. Zooveel mogelijk moet een Munoz-boy „all round” zijn. Ook met ander werk moet hij op de hoogte zijn, en alleen de laatste twee jaar wordt eenzijdigheid geduld. De jongen heeft dan vaak trouwplannen en denkt aan vestiging buiten. Dan verdient hij op school vaak zooveel dat hij met een eigen karbouw en werktuigen en een klein kapitaaltje een eigen zaak beginnen kan.

De eerste jaren krijgt ieder zijn aandeel in het algemeene werk, dat onderscheiden wordt in constructief en productief werk. Voortdurend wordt getracht, het onderscheid tusschen beide soorten zoo gering mogelijk te laten zijn. Het aanleggen van telegraaf, telefoon, van wegen en kanalen, het bouwen van huizen en kantoren is niet direct productief, brengt dus deelnemers geen directe winst op, zooals de kleermakerij, de cinema, de bakkerij, smederij, timmerij, drukkerij en de toko.

Maar het wordt, door het uit te besteden, wéér zoo gedreven, dat ook hier meer directe productie gevoeld wordt. En de werkzaamheden, die dat niet toestaan, worden over alle jongens verdeeld. De eerste jaren moet elke jongen — behalve zijn academisch werk — een zoo groot mogelijk aantal werkzaamheden leeren. Grondwerk, hout- en ijzerbewerking, metselen, motorbehandeling, houtaankap — alles moet hij meemaken. En niet spelend, half contemplatief, maar als deelnemer in een intensief gevoerd bedrijf, dat geen lummelen duldt en met honger straft wie niet wil aanpakken. Want — hoezeer het werken op Munoz ook de natuurlijke belangstelling moet hebben van elken gezonden jongen,

ook hier komen luilakken, lummelaars, „loafers” voor. Doch die vinden een gerechte straf. Als in een bedrijf een jongen lummelt, wordt hij naar den rechter gebracht, die hem straft met onthouding van loon. En al zijn de loonen niet hoog (10 à 16 ct. per uur, dus 40 à 60 ct. per dag van 4 uur), ze zijn vaak alles wat hij heeft, en hij komt zoo door zijn luiheid in zorgen, die maanden duren kunnen. Hij kan zijn „mess” (kost) niet betalen, kan van de bank als gestrafte geen geld krijgen, en moet maar zien, hoe hij aan eten komt. Als hij doorgaat met luieren, wordt hij weggejaagd; aan philantropie doet de jongensmaatschappij niet.

Toen we met den auto de irrigatiewerken waren gaan kijken, zagen we in San José twee verschrikte jongenskoppen over een pagger kijken. Mr. Moc noemde een paar namen en de chauffeur knikte.

's Avonds thuis bij Mr. Moc, meldde de president ze al op zijn dag-rapport. De beide heeren waren stilletjes na de morgenles uitgeknepen om een „familielid” in San José op te zoeken. Wat hebben ze gekregen? vroeg Mr. Moe: „Veertien dagen geen loon” zei de boy-president. „I think that will do”.

Als we de dagloonen nagaan en de prijzen van levensmiddelen en andere behoeften, lijkt of alles kunstmatig laag is gehouden door grooten steun van 't Gouvernement.

Toch doet dat alleen de strengere doorvoering van 't systeem: zeer economisch werk en coöperatie. Schoolbedienden zijn er natuurlijk op Munoz niet: de bediening van de Amerikaansche „mess” gebeurt door schooljongens, en alle andere werk wordt zelf verricht. De kleine wasch doet ieder zelf, de groote gaat naar de wasscherij. De huizen worden gemeenschappelijk schoongehouden, voor eten zorgt de coöperatieve mess. Dan zijn de grondstoffen goedkoop; rijst en sajoer van eigen velden, vleesch van eigen vee, zelfgebakken brood. 10 pesos per maand is voldoende voor de heele kost. En we zagen al hoe goedkoop de kleeren zijn. Zoo is het mogelijk dat het Gouvernement, dat de school onderhoudt, niet veel kosten eraan heeft. In 1920 was de totale uitgave voor alle speciale Insular schools: 580.000 pesos, die waren verdeeld over 6 scholen: de normaalschool met 560 kweekelingen en 590 leerschoolkinderen, de Handelsschool met 290, de Trade School met 580, de zeevaartschool met 60, de school voor dooven en blinden met 75 en de school van Munoz met 830 — totaal dus ongeveer met 3000 leerlingen.

Mr. Moc heeft hetzelfde ruime hart als Papa van der Steur; hij weigert nooit den toegang. En daardoor moet hij evenals onze Papa wel eens heel erg overleggen hoe hij met een budget dat op 600 jongens is berekend — er 800 kan herbergen. De schamele indruk die de materieele uitrusting maakt, is hiermee te verklaren.

Een kolonie, vooral als ze goed georganiseerd is, kenmerkt zich meestal door een sterk exclusivisme; tusschen de eigen kleine maatschappij en de groote daar buiten, bestaat geen verband. Dat is ook van schoolkolonies het groote nadeel. Zoowel de oude Engelsche public schools, als de nieuwe „Landerziehungsheime” hebben haar pupillen te zeer in een kleinen kring gehouden, die buiten het leven stond.

In Engeland is dat oorzaak geworden van een coterie-geest, die nog in machthebbende kringen heerscht. Er was een sterke sociale opvoeding, maar het begrip „maatschappij” was te eng.

Deze klip heeft men op Munoz weten te ontzeilen. En hier vooral — niet in de *zelfwerkzaamheid, zelfverantwoordelijkheid* en veelzijdigheid van het werk ligt de beteekenis van de school. Dat is in sommige beschrijvingen van Munoz vergeten, waardoor een eenzijdig beeld van het werk werd gegeven.

Mr. Moc leert zijn jongens werken *in en vóór het leven*, niet enkel van de schoolmaatschappij, maar evenzeer *daarbuiten*. En zijn „extension-work” neemt steeds grooter verhoudingen aan. *De Landbouwschool wordt in dubbel opzicht een centrum van pionierswerk: ze wordt* de leidster van de exploitatie van Centraal-Luzon — het gebied rondom de school, en ze wordt de *kweekplaats van de pioniers der dun bevolkte eilanden* in het zuiden.

De *irrigatie*-werken, door de schooljongens begonnen en door Mr. Moc's actie doorgezet, komen een gebied van 3000 H. A. met duizenden homesteaders ten goede, en hebben de waarde der gronden sterk vermeerderd.

De straatweg, de telegraaf, het postkantoor, de rijstpellerij, de cinema, de toko, de reparatie-ateliers, de bakkerij en de houtzagerij, de heele bevolking profiteert ervan.

En nog directer is de invloed op de omgeving. De school is proefstation en *landbouwkundige voorlichtingsdienst*.

Elke oudere jongen krijgt een gebied van 20 homesteaders onder zich, die hij geregeld bezoekt — soms per motorfiets. Wat hij opmerkte, rapporteert hij in de klas; er wordt als het noodig is, samen over beraadslaagd, en de volgende keer komt hij met advies terug. Onder leiding van de school hebben de homesteaders een *coöperatieve bond* gevormd, waarvan het orgaan, „*the home-steaders coöperatieve Association*” op de schoolpers gedrukt wordt. Op den omslag staan afgebeeld: een boer en een student hand in hand met het opschrift: *Let us work together*. Ook het eigen blad der school „*The student-farmer*” wordt door ontwikkelder boeren gelezen; de grootste helft van de 1800 abonnés wonen buiten de school.

De jongens staan bij de boeren, ondanks hun jeugd, in hoog aanzien, omdat ze met hun practische hulp al gauw financieel succes geven, 't eenige waar elke boer ter wereld gevoelig voor is. Vooral de

kippen- en varkens-teelt gaat op die wijze snel vooruit: de boeren beginnen zich voor armzalige kippen en magere varkens te schamen en koopen nu tegen goede prijzen leg-eieren en biggen van de studenten op.

Een mooi werk doen de jongens met hun *zaadselectie* en hun invoering van vruchtboomen. Gedurende 6 weken waren 200 jongens dag en dag bezig met zaad te selecteeren, zoodat zij — tegen een kleine vergoeding voor 't werk — 2800 pikols zaad aan de bevolking verkoopen konden. Ook geselecteerde papaja-planten werden in grooten getale verspreid.

Onder de studenten van Munoz zijn een aantal *onderwijzers*, die door hun gemeente als beursleerling, pensionado, naar de school zijn gezonden, om in landbouwonderwijs nader te specialiseeren. Voor hen is een leerschool opgericht, ook al weer in den stijl voor het geheele onderwijs: een model-farmschool, waar ze het bedrijf en het onderwijs van zoo'n farmschool in de practijk kunnen beoefenen. Op die farmschool gaan ook een aantal meisjes, dochters van homesteaders uit de buurt, die er leeren, wat een vrouw in een boerderij te doen heeft: ons Nederlandsch boerinnen-onderwijs. Met de meisjes van de lagere school, die er op Munoz voor de homesteaders-kinderen gehouden wordt, vormen ze het eenige vrouwelijke element in deze jongenswereld. Mr. Moc hoopt, dat dit zich sterk zal uitbreiden, want — acht hij co-educatie voor zijn school onmogelijk — hij voelt toch, dat omgang met meisjes voor zijn jongens niet gemist kan worden. Die omgang wordt echter streng bewaakt en de meisjes leven, op de feestjes en de lessen na, vrijwel geïsoleerd. Juist omdat van de zijde der Spaansche geestelijken nog al eens critiek op het co-educatiesysteem gevoerd is, moet er dubbel opgelet worden.

Op de lagere school van Munoz, waar een 200 kinderen uit de buurt onderwijs krijgen, geven studenten les, en niet alleen pensionado-teachers. De bevoegdheid tot lesgeven hangt op de Philippijnen niet van een bepaald onderwijzers-diploma af, maar wordt na elke studie-hoogte gegeven. De persoonlijkheid van den onderwijzer, zijn algemeene kennis, zijn tact en prestige wegen zwaarder dan zijn papieren bullen.

Zoo krijgen een groot aantal jongens dag aan dag gelegenheid om 4 uur lang zelfstandig les te geven en het tot een onderwijs-diploma te brengen. *En daarom is Munoz evengoed normaalschool als landbouw- en ambachtsschool*: een soort *algemeene vakschool* met overheerschend landbouwkarakter, als *jongensstad* georganiseerd en het centrum vormend der ontginning van een *heel gebied*.

En zelfs verder dan Luzon reikt haar invloed: Een Munoz-boy is een gezochte werkkraft en vindt overal vlug emplooi. Maar Mr. Moc heeft zijn jongens wel zoo opgevoed, dat ze alleen daar gedijen, waar twee armen zijn uit te steken en twee beenen een eigen pad kunnen

banen. Pennejikker wordt er geen, ze hebben de ruimte nodig. En op een baantje bij het Gouvernement heeft Mr. Moc ze evenmin belust gemaakt. In meer dan één artikel in zijn blad wekt hij de jongens op „in het particuliere” te gaan. Het Gouvernement kan best een groot aantal menschen missen, „the crying need of the country is economic development”. En dan citeert hij met geheele instemming een Amerikaansch redenaar, die gezegd heeft: „Neem nooit een klerkenbaantje van de regeering aan. Leef niet op een klein salaris, laat je geest niet verdorren, verkoop niet je prachtige toekomstkansen, leer niet kruipen en kwispelen. Wees liever eigenaar van een paar hectaren grond met een eenvoudige houthut en de vrouw er in, waar je van houdt, dan klerk van welk gouvernement ter wereld”.

Er is maar één baantje, dat het Gouvernement aan Moc's jongens durft aanbieden: *landbouwonderwijzer*. En zoo goed ambtenaar is Mr. Moc wel, dat hij met al zijn hartstocht voor het Amerikaansch werk daarop zijn grooten invloed aanwendt. Maar zooveel „particulier” is Moc toch ook weer, dat hij méér dan ambtenaren aflevert, waar men hem onderwijzers vraagt. Hij maakt: de *onderwijzer-pionier*, die in het particuliere een sfeer van opvoedenden invloed om zich schept en — in 't ambtelijke met particuliere efficiency werkt.

Mr. Moc zelf is er het prototype van.

Hij, die de jongens opwekt „in 't particuliere” te gaan, blijft zelf in staatsdienst om op een salaris van zeshonderd pesos¹⁾ achthonderd jongens op te voeden. Scherpzinnig waar economisch voordeel is te vinden, heeft hij toch ettelijke malen een driemaal beter betaalde betrekking laten voorbijgaan, de vele kansen of financiëele voordeelen nooit voor zichzelf gezocht. Geboren onderwijzer met een onverwoestbaar idealisme, is hij nuchter zakenman en practisch econoom. En zoo stuurt hij zijn jongens de twee richtingen uit, die de beide zijden van zijn eigen karakter uitmaken: ze werden onderwijzer of econoom. Diep naar 't binnenland van het rijke, onbevolkte Mindanao gaan ze, worden leider van een farmschool, die een heel gebied ontgint, pioniers van Westersche beschaving in een achterlijk land.

Of ze vragen zelf gronden in erfpacht, vaak in samenwerking met anderen, en pakken zelf de ontginning van het rijke land aan. Tot nu toe zijn 400 jongens in Mindanao alleen werkzaam: *Van uit Munoz wordt de zuidelijke archipel — de schatkamer der Philippijnen — geëxploiteerd.*

Een vijand heeft Mr. Moc, de eeuwige vijand van elke eerlijke idealist: de „politicians”, de strebers, die voor eigen kleine belangen de zaak van het volk verwaarloozen, die den geweldigen invloed van

1) De koopkracht van de peso is ongeveer die van den gulden in Indië.

Moc's werk met hun beperkt denkvermogen niet vatten kunnen, en meenen dat hún gepraat en hún gedoe de Philippijnen naar de onafhankelijkheid zal voeren. Toen ik dan ook op een van mijn voordrachten in de Universiteit van Manila een aantal politici onder mijn gehoor had, kon ik niet het leedvermaak onderdrukken even te zeggen: „De onafhankelijkheid van Uw land wordt minder in Manila bevochten door de politici, dan op Munoz door Mr. Moc en zijn boy's.”

Het Departement van Onderwijs beseft ten volle de groote beteekenis van scholen als die te Munoz. Het heeft een grootsche uitbreiding van het geheele landbouwonderwijs in alle lagen ontworpen. En dat ook onder politici het inzicht ontwaakt, bewijst het verworpen voorstel De Gusman, dat de oprichting van een groot aantal landbouwscholen beoogden. Eveneens een brief door den afgevaardigde van Cuba drie jaren geleden gepubliceerd in de Manila Times. Hij wijst daarin op de *desorganiseerende werking die te veel verdergaand onderwijs op de maatschappij uitoefent*. „Bijna alle jongens, die een intermediaate of een high school hebben afgelopen, worden meer tot last, dan tot steun van hun familie. Altijd keurig gekleed, is hun eenige aspiratie: een gouvernementsbaantje te krijgen. Het doet er niet toe of de betaling belachelijk gering is: hoofdzaak is tot de „ambtenaren” te behooren. Veel van de jongelui zijn zoons van boeren, maar ze loopen liever te vagabondeeren dan dat ze hun glimmende patentschoenen en zijden dasjes gaan bevuilden met de modder van den akker. Ik geloof dat de welvaart van de Filippijnen de toevoer eischt naar andere kanalen dan van onze kantoor-opvoeding.

„Het is de plicht van ons Gouvernement kosteloos volksonderwijs te geven aan alle kinderen. *Maar dit moet niet verder gaan dan de 4 lagere jaren* (de primary grades), en de intermediaate klassen moeten overal vervangen worden door landbouwscholen. Elke groote plaats van den archipel heeft er een noodig, en de enkele scholen die moeten voorbereiden voor middelbaar onderwijs, kunnen aan de high schools verbonden worden. Hoogstens in de 11 groote steden zijn ze noodig, en allemaal moeten ze nog op 't beginsel der „self supporting”, der arbeidsnoodzaak berusten. Alleen zoo kunnen we een klasse mannen kweken, wier trots het is, landbouwer te zijn.”

Waar noch de bezitsvoorwaarden, noch de beschikbare gronden de veiligheid, de familieverhoudingen of de godsdienst de economische emancipatie beletten, en veel meer dan bij ons alles van den geest afhangt, is zeker een oplossing in den aangegeven zin, waard overdacht te worden, Munoz is ook hier weer 't lichtende voorbeeld. Maar het bewijst ook dat de goede afgevaardigde van buiten met zijn angst voor schoenen en dasjes overdreef. Ook deze zijn in de evolutie van een volk noodig: *alleen door meer behoeften komt de grootere inspanning.*

Als maar het evenwicht bewaard blijft. De jongens van Munoz — de boeken van de bank en de foto's van een feestavond bewezen het — kunnen er tip-top uitzien en hechten evenveel aan een mooi shantoeng pak als een high school jongen. Maar ze voelen zich ook in hun werkpak op hun gemak en voor bloote bemodderde voeten schamen ze zich niet.

„Alles op zijn tijd en op zijn plaats”, zegt Mr. Moc: „shantoeng en werkbroekje, bruine schoenen en moddervoeten, Shakespeare en patjol, beroep en cultuur”.

Het is de eeuwige strijd tusschen algemeene en beroepsvorming, die zoo vaak naar beide zijden op overdrijving uitloopt.

Munoz wist den middenweg te bewaren, omdat het meer naar geest dan naar inhoud vroeg. Omdat het bij de academische vorming nuchter en practisch bleef en bij de technische een ideaal naar voren bracht: *de opbouw van het Filippijnsche vaderland*.

Weltevreden, Febr. 1922.

De Oesada Sari.

Een Balineesch Geneeskundig Handschrift.

DOOR

Dr. J. P. KLEIWEG de ZWAAN en C. LEKKERKERKER. *)

Omtrent de geneeskunde der Baliërs zijn wij reeds door eenige publicaties eenigszins ingelicht geworden. De Kat Angelino heeft onlangs in het „Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde” (Deel LIX, 1919—1921) eene bijdrage gepubliceerd, waarin hij omtrent de hygiëne, de ziekten en de geneeskunst der Baliërs waardevolle mededeelingen doet. Schrijver wijst in deze studie op de verre van gunstige toestanden op Bali, wat betreft de hygiënische verhoudingen. De geheele ziekenbehandeling op Bali, zegt Schrijver, komt neer op het toedienen van obatjes van velerlei soort, veel hocuspocus met ziektenbezweerders, weinig verzorging van den zieke zelf, zonder eenige voorzorg om de verspreiding der ziekten tegen te gaan.

Minder pessimist uit zich dienaangaande Dr. Gregor Krause in zijn studie „Einiges über die Hygiene bei den Baliern”, verschenen in „Janus”, jaargang 24, 1919. Ook in deze bijdrage vinden wij aantekeningen omtrent de hygiënische toestanden op Bali, omtrent verschillende

*) Het oorspronkelijke handschrift werd door Kleiweg de Zwaan bij een Balisch gezin gevonden. Daar men het hem niet wilde afstaan, heeft hij het door een Balischen schrijver in Latijnsch karakter op papier laten overschrijven en grootendeels laten vertalen in het Maleisch, zooals dat op Bali ambtelijk in gebruik is. Dezen schrijver kreeg Kleiweg de Zwaan door de vriendelijke bemiddeling van den heer De Bruyn-Kops, destijds Resident van Bali. Sommige stukken van het manuscript zijn onvertaald gebleven en de „mantra's” natuurlijk alle ook. Het is deze transcriptie, die door de schrijvers is gebruikt. De heer Lekkerkerker vertaalde den tekst in het Nederlandsch en voorzag dien van aantekeningen; de heer Kleiweg de Zwaan componeerde het artikel, waarna dit in gemeenschappelijk overleg zijn definitieven vorm verkreeg. De identificatie der planten is volgens het Kawi-Balineesch-Hollandsch Woordenboek van Dr. H. N. van der Tuuk (die Rumphius' Cruydtboek dikwijls gebruikte ter collationneering) en het Javaansche Woordenboek Gericke—Roorda-Vreede—Gunning (waar met Filet's Plantkundig Woordenboek is vergeleken). Enkele malen konden nog andere gegevens hulp verleen en bij die identificatie.

ziekten, die bij de Baliërs voorkomen, omtrent de bevalling en zuigelingenverpleging, omtrent priesters en *oesada's* en de wondbehandeling.

Verder vindt men ook in eenige oudere publicaties, b.v. in die van P. L. van Bloemen Waanders (Aanteekeningen omtrent de zeden en gebruiken der Balineezen, inzonderheid die van Boeileleng, verschenen in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkende, 1859), in de studie van Van Eck (Schetsen van het eiland Bali, Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, 1878—1880), alsook in F. A. Lieftrinck's Landsverordeningen van inlandsche Vorsten op Bali (1917) en van Lombok (1915) mededeelingen, die op de geneeskunst der Baliërs betrekking hebben.

Onze *Oesada Sari* is een receptenboek, dat in hoofdzaak voorschriften bevat betreffende de zwangerschap, bevalling, kraambed en kinderziekten.

Van dergelijke *oesada's* of receptenboeken, in Balineesch karakter geschreven, worden eenige vermeld door Dr. H. H. Juynboll in zijn „Supplement op den Catalogus der Javaansche en Madoereesche handschriften der Leidsche Universiteits-bibliotheek”, Deel II, 248, Leiden 1911. Deze *oesada's* zijn evenals onze *Oesada Sari* hier en daar Mohammedaansch gekleurd. Sommige zijn ook gelijk de *Oesada Sari* van teekeningen voorzien. Zij bevatten voorschriften van geneesmiddelen en tooverspreuken (*mantra's*) bij ziekten. In den tekst dezer *oesada's* vindt men vaak afbeeldingen van menschen en dieren, zooals visschen, vogels enz.

Deze *oesada's* zijn geschreven in, nu en dan met Balisch en Sasaksch vermengd, Oud-Javaansch proza. Zij zijn vol zonderlinge woorden, met opzet gemaakt, om ze onverstaanbaar te maken voor het groote publiek. Dikwijls zijn zij met tooverspreuken en afweermiddelen vermengd.

Volgens Juynboll (De letterkunde van Bali, Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, deel 71, 1916) kan men de tooverspreuken, die voor ons vaak slechts ethnologische of religieus-historische beteekenis hebben, al naar gelang der Godheid, aan welke zij gewijd zijn, verdeelen in Çiwaitische, Wisnuitische en Buddhistische.

Uit zulke *oesada's* put de „*baljan oesada*” grootendeels zijn geneeskundige kennis. Hij vindt daarin opgegeven de medicamenten, die in een bepaald ziektegeval van pas zouden zijn, en de tooverspreuken, die hij moet uitspreken. Alle voorgeschreven kruiden moeten de familieleden van den zieke in den regel zelf zoeken, wat soms met bepaalde voorzorgen gepaard moet gaan. Zij geven deze middelen aan den *baljan*, die dan de benodigde hoeveelheid afweegt, de verschillende geneesmiddelen vermengt en dan verder aangeeft, op welke wijze het medicament moet worden bereid. Over het geneesmiddel spreekt de *baljan* een gebed uit, waardoor de kruiden worden gewijd

tot een „*srana*”. Als de gebeden worden opgezegd, mogen eenige offeranden niet ontbreken. (De Kat Angelino)

De tooverspreuken dier *oesada's* zijn soms geheel en al onbegrijpelijk, in andere gevallen echter is de bedoeling wel duidelijk. Zeer goed te verstaan is b.v. een *mantra*, door De Kat Angelino vermeld bij een voorschrift tegen dysenterie, luidende: „Dat het bloed gestelpt worde, dat de diarrhee gestopt worde bij N. N.; moge de ziekte wijken, de Almachtige zal hem helpen, totdat de verschijnselen verdwenen zijn; dat hij geneze, dat hij geneze, dat hij geneze!”

Eene andere, eveneens bevattelijke spreuk bij dysenterie luidt aldus: „Moge het bloeden ophouden, de ettervloed gestild worden, de diarrhee een eind nemen, de ziekte van N. N. niet terugkomen en van hem wijken; dat hij geneze!”

Eene tooverspreuk, bij de „*sarab-ziekte*” der kinderen uitgesproken, ook niet aan duidelijkheid te wenschen overlatend, luidt: „*Ong Nini Bataru Doerga*, wij bidden, breng toch geen ziekte over ons, breng geen ziekte in de buik van ons kindje, kom uit, treedt uit, gelijk het zaad naar buiten komt, het roode zaad en het zwarte zaad, het zaad der vrouwen en het zaad der mannen, breng geen ziekte over ons; ik weet, wie de ziekte brengt, het is de God van Madjapahit, die de ziekte over ons brengt. Gij, die zetelt in de galblaas, neem toch weg de ziekte van het kind, neem weg de *sarab gèih*, de *sarab naga*, de *sarab bila*, de *sarab baboe*, de *sarab bodjog*, de *sarab barong*, de *sarab bangkai* en de *sarab kalèsèh*, want hij, Empoe Prada, is wijs om al deze ziekten van ons weg te nemen.”

In zijn „Landsverordeningen der Balische vorsten van Lombok” (deel I) heeft F. A. Liéfrinck eenige bepalingen medegedeeld omtrent het verhandelen en in handen hebben van geschriften. Men vindt daarin vermeld, dat het den vorst Agoeng Gdé Ngoerah Karangasëm heeft behaagd ten strengste te verbieden het verkoopen, verpanden en verruilen van alle geschriften, welke door de priesters en geleerden zijn vervaardigd. Daaronder vallen ook de *oesada*. Wanneer men zulke geschriften begeert te hebben, moet men die tegen loon laten overschrijven door degenen, die daartoe bevoegd zijn. Wil men dat niet, dan moet men ze zelf overschrijven. Verder heeft de genoemde vorst nog den *padanda's* vermaand in handen der *soedra's* alleen te geven de *kidoengs* en *kèkawins* (gedichten in oude en nieuwe versmaten), de *oesada* en *saha* (de voor de tempelwachters — *mangkoe's* — bestemde geschriften), alsook de schrifturen, die betrekking hebben op de feesten der *soedra's*, met de teekeningen door de priesters tijdens hun vasten daarbij vervaardigd, het beschreven papier voor het verbrandingsfeest, alsmede de beschreven plankjes bij het *baligija* en *rorasan*-feest. Ook bepaalde de vorst, dat den *soedra's* het lezen der geschriften verboden is, met uitzondering weer van de *kidoengs* en de *kèkawins* en op zijn hoogst nog de *oesada*.

De *soedra's* mogen de geschriften niet lezen, omdat als deze in handen kwamen der laagste categorie van menschen, zij hunne voortreffelijkheid zouden verliezen, wat allerlei rampen en misverstand tengevolge zou hebben. Die geschriften zijn heilig en mogen daarom niet in de handen van den gemeenen man komen.

Dat het den *soedra's* wel vergund is althans de *oesada* te lezen, rust op de overweging, dat daardoor hulp verstrekt kan worden aan degenen, wien onheil overkomt en die door ziekte aangetast worden. Evenwel is het noodig, dat de *soedra*, die als *baljan* optreedt en de *oesada* in handen krijgt, vooraf het „*mawinten*” ondergaat, d.w.z. het ceremonieel van vasten in acht neemt, het langdurig verblijf in de huis- en dorpstempels, het ijverig bestudeeren der voor de *mangkoë's* bestemde geschriften (*saha*), het leiden van een voorbeeldig leven, kortom alle voorschriften, welke gelden bij de verheffing van den gemeenen man tot *mangkoë* (tempelwachter).

Onze *Oesada Sari* begint met de volgende inleiding:

„*Ong*¹⁾ *Awignâmastoe namah Ciwaya*²⁾. Dit (boek), *Oesada Sari*, bevat de aanwijzing der geneesmiddelen voor kinderen. Onderzoek eerst, of de ziekte van het kind koud of warm is en of het lichaam warm of koud is. Men moet goed erop acht geven bij de behandeling van zieke kinderen precies deze *oesada* op te volgen; het is daarom niet zoo gemakkelijk als gezezer op te treden.

Als eene vrouw eene moeilijke verlossing heeft, moet men voor haar de belangrijkste geneesmiddelen in deze *Oesada Sari* opzoeken, die maken, dat het kind spoedig en in welzijn zal geboren worden, alsmede nagaan, welke hulpmiddelen en medicijnen tevoren zullen worden aangewend.

Als het kind last heeft van *goeam*, *sarab* of *sawan*, onderzoek dan ook vooraf, of de ziekte koud of warm is van binnen of van buiten.

In de *Oesada Sari* zijn tevens de middelen voor vrouwen, die dikwijls een miskraam krijgen, de „Insluiter van het Juweel”, of de „Insluiter van het Zaad” geheeten. Dit middel moet worden gebruikt, vóór men zich des avonds in coitu zal begeven; dan zal de vrouw zwanger worden en haar dracht in welstand volbrengen. Echter, als zij zal gaan bevallen, moet men haar stellig vooraf het middel „Ontsluiter van het Zaad” geven; wanneer men verzuimde haar het middel „Ontsluiter van het Juweel” te geven, zou de bevalling moeilijk zijn en de vrouw misschien erdoor sterven, dewijl zij vroeger de „Insluiter van het Juweel” heeft gebruikt.”

¹⁾ Bijna alle *mantra's* vangen met deze mystieke syllabe aan. Men vindt haar ook in een aantal der *mantra's*, door De Kat Angelino vermeld.

²⁾ De gewone aanhef van Oud-Javaansche en Balische werken: „Dat er geen stoornis zij, in naam van *Ciwa*”

De vertalingen stemmen hierin overeen dat het in deze inleiding genoemde woord *goeam* de spruw bij kinderen aanduidt. Omtrent de woorden *sarab* en *sawan* bestaan daarentegen vage en deels tegenstrijdige opgaven. Volgens Van der Tuuk is *sarab* eene stuipziekte bij kinderen van 1 maand 7 dagen, terwijl *sawan* zou beteekenen: de stuipen van kleine kinderen, welke reeds gespeend zijn. In een der voorschriften van de *Oesada Sari* (No. 128) is sprake van de *sawan*-ziekte bij kinderen, die ziek worden, als zij meer dan drie maanden oud zijn. Het schijnt dus, dat de Baliërs het verschil tusschen *sarab* en *sawan* hierin zoeken, dat de eerstgenoemde valt vóór en de laatste na het beëindigen der verbods- en onreinheidsperiode der moeder en de verbodsperiode voor het kind. In één der voorschriften van de *Oesada Sari* wordt gesproken over een drank voor kinderen, die het tijdperk van *kekamboehan* nog niet voorbij zijn, of die nog geen 42 dagen oud zijn. De *kekamboehan* is volgens Van der Tuuk de tijd van onthouding (één maand en 7 dagen), volgens onzen Schrijver echter 42 dagen. Het is de tijd van onthouding na het tandenvijlen, na de bevalling, na pokken, ook de tijd waarin een gecastreerde stier moet worden ontzien. Het schijnt ook de onthoudingstijd voor zuigelingen te beteekenen.

De Kat Angelino schrijft, dat op Bali heel veel kinderen sterven beneden het jaar, o. a. aan stuipen, aldaar *sawan* geheeten, waarbij een onderscheid wordt gemaakt naar de verschijnselen tusschen de *sawan tangis* (huilstuipen), *sawanjèh* (waarbij de kinderen zich om en om werpen) en de *sawan bangkai* (krampstuipen, waarbij het lichaam als het ware lijkstijfheid krijgt — misschien tetanus?). Volgens De Kat Angelino is *sarab* een naam voor alle ziekten der kleine kinderen onder de 42 dagen. In de reeds vermelde *mantra* worden verschillende vormen van *sarab* opgesomd, zooals de *sarab gètih*, *sarab naga*, *sarab bila*, *sarab baboe*, *sarab bodjog*, *sarab barong*, *sarab bangkai* en *kalèsèh*, welke soorten van *sarab* hun naam danken aan de meest opvallende ziekteverschijnselen. Een kind lijdt b. v. aan *sarab bodjog*, wanneer het zich beweegt als een aap; aan *sarab naga*, als het bewegingen maakt, waarschijnlijk tengevolge van de pijn, als een draak of slang enz.

De voorschriften in de *Oesada Sari* kunnen in hoofdzaak in de volgende groepen worden gerangschikt:

1. de voorschriften dienende ter bevordering der bevalling;
2. die ter voorkoming van miskraam;
3. de voorschriften ter bevordering der conceptie;
4. de voorschriften tegen steriliteit;
5. die, welke in acht genomen moeten worden om de nageboorte te voorschijn te brengen;
6. aphrodisiaca;
7. recepten, dienende om de zogsecretie te bevorderen;
8. de voorschriften bestemd voor zieke zuigelingen en jonge kinderen.

Ter bevordering der bevalling worden allereerst medicamenten inwendig toegediend. In sommige gevallen zou het echter al voldoende zijn, dat de vrouw water drinkt, nadat dit te voren is belezen geworden, waarbij dan al of niet de schaamdeelen nog daarmede gewasschen worden. Somtjids is dan de *mantra*, die op het geneesmiddel of op het water moet worden uitgesproken, goed te begrijpen. Volgens een der voorschriften b.v. (No. 4) moet drie maal worden gezegd „Open mij de afsluiting, *Allah*, de Gezant van Allah”. In dit geval dus een zeer eenvoudige spreuk, van Mohammedaansche origine!

Ook wordt wel aan de vrouw om de bevalling te bevorderen aanbevolen te kauwen op een stuk gember of op een sirihruium, nadat deze weer tevoren is belezen geworden.

Een in menig opzicht belangrijk voorschrift van de *Oesada Sari* ter bevordering van de bevalling is het volgende (No. 8): De „*pokok*” (hart) van den stam van een „*pisang saba*”, lang bewaarde *asëm* (tamarinde), roode *trasi*, lang bewaard zout, onderengemengd en tot *roedjak* gemaakt, moet na belezing door de vrouw worden genuttigd. De bij dit voorschrift behoorende *mantra* luidt: „Geëerde witte krokodil, geëerde zwart-blauwe draak (of slang, *naga*), daar ik weg ga, valle het aanzienlijke sperma van N. N., het leven door het witte sperma . . .!”

Wat ons in dit voorschrift allereerst treft, is dat zoo uitdrukkelijk vermeld wordt, dat de *asëm* en het zout lang bewaard moeten zijn. Ditzelfde voorschrift vindt men in talrijke andere recepten van de *Oesada Sari*. Ook in de Javaansche geneeskunde wordt meermalen aanbevolen, dat de ter genezing aan te wenden ingrediënten niet versch mogen zijn, maar eerst, na lang in huis bewaard te zijn, mogen worden gebruikt. Zoo schrijven de Javanen en trouwens ook andere stammen in onze Oost vaak ook aan voorwerpen, die lang in huis bewaard zijn gebleven, bijzondere krachten toe. Het is, alsof men overtuigd is, dat de in het huis gezetelde zielekracht of de zielekracht der personen, die het voorwerp in bezit hebben, op de in het huis zich bevindende voorwerpen kan overgaan.

Verder is het mogelijk, dat in dit voorschrift zoowel wat betreft de aanbevolen medicijnen als in de *mantra* magie, berustende op overeenkomst in woordklank schuilt. Als pisang-soort toch wordt aanbevolen de *pisang saba*; *saba* beteekent ook rondwaren, en „*kesaban*”, „*njabanin*” = iemand rondwarend een schrik en daarmede eene ziekte bezorgen, speciaal: eene zwangere verschrikken en ziek maken door onverwachte verschijning. In dit geval zou men dan kunnen denken aan de onverwachte verschijning van het pasgeboren kind. Een bezwaar tegen deze opvatting is echter daarin gelegen, dat de genoemde uitdrukkingen in zich sluiten het bezorgen van eene ziekte; men zal toch kwalijk de vrouw bij hare bevalling eene ziekte willen veroorzaken. „*Iwel*” in de *mantra* kan vertaald worden door: los, *ewal*, *owal* = losraken,

verlossen; *oewel* = het vlies, waarmede het kind in de baarmoeder omgeven is, of de baarmoeder zelf. Hier kan dus de bedoeling zijn door transmigratie van woordovereenkomst het kind te verlossen uit het vlies, waarmede het omgeven is, of uit de baarmoeder.

De *pisang saba* wordt ook in andere *oesada's* als medicijn aanbevolen. Volgens de *Tjantakaparwa* 38 zou zij ontstaan zijn uit den rechter arm van Putanà, die door Kresna werd afgebeten.

In een ander voorschrift der *Oesada Sari* ter bevordering der bevalling wordt erop gewezen, dat zoowel de man als de vrouw het medicijn (sirih en jonge pinang), nadat het belezen is, moeten gebruiken.

Misschien hebben wij in dit voorschrift te zien een spoor der couvade? De bij dit voorschrift vereischte *mantra* luidt: „Ong, het juweel wordt gelast door *Sanghyang*, den vrijmachtigen Vorst, neer te dalen om het kind op te eischen, het geschiede!”

Een eigenaardig voorschrift ter vergemakkelijking der bevalling bestaat daarin, dat men water in een weefspoel na belezing giet over de vrouw van het hoofd tot aan de pudenda. Hier is klaarblijkelijk weer transmigratie magie bedoeld; gelijk de weefspoel bij het weven snel wordt voortgedreven, zoo beoogt men deze snelle beweging op het kind, dat geboren moet worden, over te brengen, opdat het spoedig te voorschijn moge komen.

Hetzelfde voorschrift vinden wij nog elders in de *Oesada Sari*; dan moet echter het water, dat in de weefspoel heeft gestaan, niet over het lichaam der barende worden gegoten, maar het moet door de vrouw worden gedronken. Verder wordt er nog nadrukkelijk op gewezen, dat de weefspoel een *reeds gebruikte* moet zijn.

Een ander recept der *Oesada Sari* schrijft voor het water, dat in de weefspoel heeft gestaan, zoowel aan de vrouw te drinken te geven als over haar lichaam uit te gieten. In zijn studie „Iets over de kleeding der Javanen” (Mededeelingen van het Nederlandsch Zendingen-Genootschap, deel XX), vermeldt *Poensen* een gebruik, dat de Javanen ter bevordering der bevalling van de weefspoel maken. In de zevende maand der zwangerschap gaan man en vrouw naar een bron of naar een beek, beiden met ontbloot bovenlijf. Men bindt dan bij de vrouw jonge pisangbladen onder de armen, echter zoodanig, dat aan de voorzijde eene kleine opening blijft bestaan, waardoor de echtgenoot een weefspoel laat vallen. Eene oude vrouw vangt dan de weefspoel op, neemt ze teeder in de armen en zegt „Och, wat een lief kind!” Daarna laat de man nog een ei door de opening vallen als zinnebeeld der nageboorte.

Mayer (De Javaan als mensch en als lid van het Javaansche huisgezin) vermeldt eene soortgelijke methode der Javanen ter bevordering der bevalling, welke tevens dienst moet doen ter voorspelling van het

geslacht van 't kind, dat geboren zal worden. In dit geval wordt de zwangere vrouw in de zevende maand gebaad en daarna de natte doek, die het onderdeel van het lichaam bedekt, door eene andere vrouw zoodanig vastgehouden, dat het mogelijk is tusschen dezen doek en de buik der vrouw een weefspoel naar beneden te laten vallen. Echter gebruikt men daartoe ook wel een jonge kokosnoot. Deze wordt dan door de man in tweeën gehakt; blijken beide stukken even groot te zijn, dan zal een jongen worden geboren; zijn zij daarentegen ongelijk van grootte, dan wordt een meisje verwacht.

In een ander voorschrift van de *Oesada Sari* wordt ter bevordering der bevalling o. a. aanbevolen het gebruik van *këntjoer* (*Kaempferia rotunda*). Ditzelfde middel wordt ook wel aan jonge meisjes voorgeschreven om het optreden der menstruatie te bevorderen. Een meisje van dien leeftijd heet op Java: *prawan këntjoer*. In Soengei Batoeng (Soematra) vernam een onzer van de verloskundige, dat aldaar wel gebruik gemaakt wordt van *këntjoer* om de placenta voor den dag te brengen. Daartoe wordt op de buik der vrouw, die bevallen is, een warme brei geapliceerd, bereid van *këntjoer*-bladen, *daoen mangkoedoe* (*Morinda tinctoria*), *langkuèh* (*Alpinia galanga*), *toeba* (*Derris elliptica*) en *sajoe ajër*.

Vreemd is zeker, dat in de *Oesada Sari* ook aan z. g. n. „doof” water, d. i. water, dat staat in de holten van een nog levenden boom, eene uitdrijvende kracht wordt toegeschreven. Dit water laat men, na beleving, de vrouw drinken, terwijl haar tevens zulk water over de buik wordt gegoten en daarmede de schaamdeelen worden gewasschen. Ook op Soematra wordt wel aan zulk „doof” water eene bijzondere geneeskraft toegeschreven.

Verder wordt in de *Oesada Sari* aangeraden met stroomafwaarts gekeerd gelaat en ingehouden adem water uit de rivier te scheppen en dit water na beleving te drinken gegeven aan de vrouw, die moet bevallen, terwijl haar ook van dit water over het lichaam wordt gegoten. Het voorschrift, dat men met stroomafwaarts gekeerd gelaat dit water moet scheppen, zou ook misschien weer op transmigratie kunnen berusten. Men ziet dan het water snel voortstroomen en kan dan verwachten, dat het kind even snel als dit voortstroomende water voor den dag zal komen.

Opmerkelijk is dan echter, dat tevens de nadruk erop wordt gelegd, dat men het water met ingehouden adem moet scheppen. Misschien is de bedoeling hiervan, dat men door het inhouden van den adem wil beletten, dat de zielekracht met het voortstroomende water het lichaam verlaat?

In de bij dit voorschrift behoorende *mantra* wordt het kind met verschillende dier-namen als: aap, kikker, enz. voor den dag geroepen. Men zou hierbij kunnen denken aan zich snel voortbewegende dieren,

in de verwachting, dat het kind als zulk een snel zich bewegend dier te voorschijn zal komen. Mogelijk ware het echter ook, dat deze namen beoogen de booze geesten, die het op het kind gemunt hebben, op een dwaalspoor te brengen

Een ander merkwaardig voorschrift van de *Oesada Sari* ter vergemakkelijking van de verlossing luidt als volgt: „Men neme vijf jonge krabben, gevangen op een dag *kadjëng-klion*¹⁾; deze krabben worden dooreengekneed en gemengd met *lang bewaarde* tamarinde en vijf lepels koud water. Na de belezing moet dit door de vrouw ineens worden doorgeslikt. Echter is het noodzakelijk, dat het bijeenbrengen dier ingrediënten en het klaarmaken, het belezen en het innemen der vrouw aan niemand bekend is; dit alles moet volstrekt geheim blijven, er mag niet over worden gesproken”.

Welnu, deze bepaling, dat een en ander zoo absoluut in het geheim te werk moet gaan, komt in de *Oesada Sari* meermalen voor. Hetzelfde constateeren wij trouwens ook in de geneeskunde van andere stammen in onze Oost. Men meent blijkbaar, dat door het mystieke van het geheim de werking krachtiger zal zijn. De krabben moeten, gelijk is voorgeschreven, op *kadjëng klion* worden gevangen. Aan dezen dag wordt door de Baliërs eene bijzondere beteekenis toegeschreven, hetgeen b. v. ook daaruit blijkt, dat op *kadjëng klion* begraven menschenlijken worden bewaakt, omdat men vreest, dat iemand van het lijk een offerande zal maken voor *Doerga*. In een ander voorschrift van de *Oesada Sari* vindt men opgegeven, dat men tegen *indja gèrègèt* het aanbevolen geneesmiddel moet bereiden op een dag *kadjëng-klion-hoehoedan* d. i. *kadjëng-klion*, bij afnemende maan vallend. Een voorschrift luidt, dat men op *kadjëng klion hoehoedan* onder een cocos-boom defaeceeren moet en daarna zich met een *tapis* (bekleedsel in de oksel van klapperblad) afvegen om geen puisten te krijgen (Van der Tuuk). Bij de Javanen worden de lijken van personen, die op een Dinsdag-kliwon of op een Vrijdag-kliwon, welke als heilige dagen gelden, gestorven zijn wel eens door dieven uitgegraven om het lijkkleed te stelen, want dit lijkkleed zou de kracht bezitten de personen, bij welke men wil gaan stelen, machteloos te maken en in een diepen slaap te wikkelen.

Onder de benaming *panggègèr* (in beweging brenger) worden in de *Oesada Sari* verschillende middelen vermeld, die de bevalling zouden bevorderen. Zoo is er een middel, genaamd *panggègèr raré* (in beweging brenger van het kind) en dat bestaat uit water in een zwarten beker, waarin een lontarblad is gelegd, waarop nevensgaande teekening is aangebracht.

¹⁾ *Kadjëng* of *bantjara* is de derde dag der driedaagsche week; op dezen dag vallen verschillende *pemali's*; *klion* is de vijfde dag der vijfdaagsche week.

Deze figuur schijnt de bevalling te schematiseren. De bij dit voorschrift uit te spreken *mantra* luidt als volgt: „*Ong*, doe je intrede, kom naar buiten, kom je *kakanda* (vruchtwater) achterna!”

Opmerkelijk is, dat in dit voorschrift wordt aanbevolen te gebruiken water uit een *zwarten* beker. Wij weten, dat aan de zwarte kleur op Java en ook elders in Indië een bijzondere beteekenis wordt toegekend en daarom vaak de zwarte kleur voor verschillende doeleinden wordt aanbevolen. In de *Oesada Sari* is ook herhaaldelijk sprake van die zwarte kleur.

Een zeer bijzonder middel, dat voorgeschreven wordt in de *Oesada Sari*, als de bevalling moeilijkheden ondervindt, is het volgende: het bestaat uit olie, verkregen door ze bij *zeven* verschillende menschen buiten het erf bijeen te bedelen. Men herkent hier weer de beteekenis, die aan het getal *zeven* wordt toegekend, terwijl verder eigenaardig is, dat men de obat bij verschillende menschen bij elkaar moet bedelen.

Dit laatste voorschrift komt ook al weer bij verschillende volken voor. Zoowel aan geneesmiddelen, die bij elkaar gebedeld zijn, als aan zulke, die men anderen ontstolen heeft, wordt een bijzondere geneeskraft toegeschreven. De bijzondere wijze, waarop men in zoo'n geval het middel in zijn bezit heeft gekregen, zou, naar de meening dier primitieve menschen, de kracht ervan versterken. Zoo meende men in vroeger tijd in ons land, dat men van lepra slechts kon genezen door het gebruik van *gebedeld* brood, dat men gedurende *zeven* jaren moest eten.

Behalve het getal *zeven* vinden wij in de *Oesada Sari* vooral ook de getallen *drie*, *vijf* en *elf* herhaaldelijk genoemd en aanbevolen.

Onder de middelen, die de bevalling zouden bevorderen, en trouwens ook in andere obats der Baliërs, speelt vooral de *roode* ui een belangrijke rol. Uien vinden in de therapie der Baliërs veelvuldige aanwending. Zoo vermeldt bv. De Kat Angelino, dat op Bali de pasgeborene op de fontanel (*sivadoewara*) krijgt een papje van fijngevreven uien en van den gestampten wortel der *tjanging*-boom (gedoornde dadap), tot tijd en wijle eenige verbeening is ingetreden.

Ter vermeerdering der zogsecretie worden bij de Balische vrouwen de borsten gemasseerd en dan op de borst een smeersel geapliceerd, dat verkregen wordt uit gestampte *padi*-stoppels, gevreven uien en *ragi* (gist).

Wanneer op het donker van den oogappel witte stippeltjes te zien



zijn, moet men het sap van *roode*, tevoren zachtgemaakte uien door een peperhuisje van pisangblad (*kodjong*) op de oogen blazen, terwijl bij bijziendheid aanbevolen wordt *semboeng-isèn*-bladeren met uien en zout tezamen te verbranden en dan door een *kodjong* op de oogen te blazen.

Volgens *Krause* moet op Bali de kraamvrouw na haar bevalling steeds een mes bij zich hebben, op de punt waarvan een *roode* ui is gestoken. Daardoor kan zij de booze geesten, die haar en haar kind belagen, van zich afhouden. Men heeft bij dit voorschrift, wat betreft die *roode* ui, waarschijnlijk met twee geestverdrijvende factoren te doen, namelijk de onaangename lucht van de ui en de geestverdrijvende kracht, welke aan de *roode* kleur wordt toegeschreven. Uien worden in de *Oesada Sari* o.a. aanbevolen tegen diarrhee, bloeddiarrhee, slijmerige en kleverige ontlasting, puisten en andere huidaandoeningen, gezwellen, stuipen, verschillende vormen van *indja*, gezwollen oogleden, spruw, kwijnende kinderen, ter bevordering der bevalling en ook wel na de bevalling.

Van *roode* uien moet volgens de *Oesada Sari* worden gebruik gemaakt vooral ter bevordering van den partus, voor het uitdrijven der placenta of van het in utero gestorven foetus, tegen bloedingen tijdens de graviditeit (leer der signatuur?), bij gezwellen, *indja lèplèp*, *sawcan ngantèn*, stuipen, spruw en ter voorkoming van een miskraam.

Interessant is verder, dat in de voorschriften van de *Oesada Sari* ter vergemakkelijking der bevalling meermalen wordt aanbevolen het gebruik van een door een ander persoon gekauwde sirihpruim. Waarschijnlijk is hiervan de bedoeling in hoofdzaak de levenskracht, in het speeksel gelocaliseerd, van het eene individu op een ander over te brengen. Op Bali wordt, evenals elders in den Indischen Archipel, aan speeksel bijzondere geneeskracht toegeschreven. Dit blijkt ook uit het geval door *De Kat Angelino* medegedeeld in zijn studie over „De léak op Bali”: De Baliër Nang Panggih liep op een avond door de dorpsstraat, toen hij plotseling een aap tusschen zijn beenen zag springen, die hem bij zijn beenen greep en een flinken knauw gaf. In woede ontstoken, trok Nang Panggih zijn kris en stak naar het dier, dat hij in den rug trof, waarop het even plotseling weer verdween. Den volgende dag ging het gerucht, dat de vrouw Dèsak Abijan een wond in haar rug had gekregen, zonder dat zij daarvoor een reden kon opgeven. Noch de wond van Nang Panggih, noch die der vrouw wilde genezen, totdat op zekeren dag Dèsak Abijan bij Nang Panggih binnenkwam en hem bekende, dat zij de aap was geweest, die hem had gebeten, waardoor beiden een ongeneeslijke wond hadden gekregen. Zij stelde toen voor elkaars wonden te genezen door ze te belikken en dan de geheele geschiedenis in den doofpot te stoppen. Nang Panggih had daartegen geen bezwaar; de wonden werden over en weer belikt en genazen volkomen.

Verder herinner ik er aan, dat *Van Ossenbruggen* in zijn bekende studie: „Het primitieve denken zooals dit zich uit voornamelijk in pokkengebruiken op Java en elders” erop heeft gewezen, dat veelal aan de sirih een onheilwerende, en ook een demonenverdrijvende kracht wordt toegekend, welke faktor misschien ook in de voorschriften der *Oesada Sari* een rol speelt.

Duidelijke Hindoe-invloed valt o. a. ook te herkennen in voorschrift 60 der *Oesada Sari*, waarin ter bevordering der bevalling wordt aangeprezen te nemen drie toppen van bladeren van de *kèlor moenggi* (mierikswortel) en deze, samengebonden met de „driekleurige draad” in water te leggen, dat juist uit de leiding is geschept en dan dit water na belezing door de vrouw te laten drinken. Verder moet men het *kèlor*-blad met het water bedruipen en dan het blad op de buik der vrouw leggen.

De „driekleurige draad” (*tridhātu*) wordt ook in andere voorschriften der *Oesada Sari* genoemd; zij is het bekende symbool der *trimoerti*, rood, wit en zwart.

Meermalen vindt men in de *Oesada Sari* in de *mantra's* der voorschriften, die ten doel hebben de bevalling te vergemakkelijken, aangeropen de witte *bédjoelit*. De *bédjoelit*, ook bekend onder den naam *djagoel* of *bédjagoel*, is een spookdier, op geheel Bali bekend, als een groote paling met een kuif op den kop, huizende aan de bronnen. Sommigen meenen, dat de *bédjoelit*, die inderdaad een groote paling is (de Javaansche *oeling*), ontstaat uit de *dleg*, de *ikan gaboës*. Voor de bewoners van de *désa Boeljan* en van *Koeboetambahan*, eene dochter-*désa* van *Boeljan*, in Oost-Boelèleng, is de *bédjoelit* een fetis- of een totem-dier. De lieden, die tot den dorpstempel van *Boeljan* behooren (dus wier voorouders daar woonden), moeten de *bédjoelit* vereeren, met den rug naar den tempel gekeerd en de handen vouwend.

Voor die van *Koeboetambahan* is het vangen en eten van *bédjoelit* nog *pëmali*. Hun voorouders immers zijn eens bij hoogen vloed over een rivier gekomen door de *bédjoelit* als brug te gebruiken. (v. d. Tuuk, i. v. *bédjoelit*, *djagoel*, *Boeljan*). Zooals uit verschillende bronnen blijkt, bestaat ook paling-vereering te *Boeloekoemba* en bij de *Toradja's* op *Celebes*, op *Soemba*, *Ambon*, *Ceram*, *Wetter*, *Lombok* (te Lingsar), bij de *Igorroten* der Philippijnen. Veelal schenkt de paling kinderzegen (*Boeloekoemba*, *Lombok*, *Soemba*).

Andere op dergelijke wijze vereerde dieren op Bali zijn: de *naga* (centrum der vereering te Goblek, West-Bali, oorspronkelijk misschien te *Bésakih*) en de *kidang* (te Timbrah en Tènganan in Karangasem). Het is daarom wel eenigszins te begrijpen, dat ter bevordering van den partus de hulp van zulk een dier wordt ingeroepen.

Een ander voorschrift, dienend om het kind gemakkelijk te doen geboren worden, zegt, dat men moet nemen het water, dat pas uit

de leiding is geschept en dit water moet uitgieten over het gat voor de pal van de rustbank. Echter dit water moet worden verzameld in een recipiënt, waarop nevensgaande teekening is aangebracht. Na belezing moet dit water door de vrouw worden gedronken en het overschot haar over den buik worden gegoten. De hierbij passende *mantra* luidt: „*Ong Sang karbau koeping* (d.i. met verticaal naar boven omgebogen en aan elkaar sluitende horens), laat het wichtje in de buik voortschuiven, doe het voor den dag komen, o snel!”

In een ander voorschrift ter bevordering van den partus wordt aanbevolen te nemen siriĥ met evenwijdige nerven, *trikatoeka* of een ui met kalmoes; dit moet na belezing door de vrouw worden gekauwd, het speeksel moet worden ingeslikt en daarna het uitkauwsel worden weggegooid.

In een oud Javaansch wetboek (de *Agāma, Kutāra-Mānawa*, door Prof. J. C. G. Jonker bestudeerd, wordt de *trikatoeka* als toovermiddel (*nglĕjak* of *'ndĕsti*) genoemd. In de Balische uitgave wordt dit toovermiddel gespecificeerd als te bestaan uit massooibast (*Massoia aromatica*, fam. Lauraceae), knoflook en kalmoes.

In ons voorschrift kan, gelijk gezegd, de *trikatoeka* worden vervangen door een ui met kalmoes, waaraan blijkbaar eene gelijksoortige werking wordt toegeschreven. Massooibast wordt ook in andere recepten der *Oesada Sari* ter vergemakkelijking van de bevalling aanbevolen.

Ook aan het water, waarin men vóór het eten de handen gewaschen heeft, wordt volgens de *Oesada Sari* eene de bevalling bevorderende werking toegeschreven. Dit water laat men, na belezing, door de vrouw drinken, terwijl haar de rest over het lichaam wordt uitgegoten.

Soortelijke voorschriften vindt men nog bij verschillende andere stammen in den Indischen Archipel, b.v. bij de Moro's der Philippijnen,



de Dajaks van Landak en Tajan, de bewoners der Kei-eilanden e.a., bij welke men de vrouw, die moet bevallen, te drinken geeft het water, waarin de handen of voeten harer ouders of van haar echtgenoot zijn gewasschen. Bij andere stammen weer geeft men met dezelfde bedoeling, namelijk om de bevalling te vergemakkelijken, der vrouw het water te drinken, waarin haar man zijn geslachtsorgaan heeft gedompeld. *Schadee* vermoedt, dat in dit laatste geval de magische werking zou schuilen in het maken eener opening in het water door het geslachtsorgaan en dat men door transmigratie deze openende kracht op de baarmoeder der vrouw, die moet bevallen, wil doen overgaan. Daar men echter, gelijk gezegd, met dezelfde bedoeling van de vrouw wel te drinken geeft het water, waarin de handen en voeten, of zelfs dat, waarin de kleeren van haar echtgenoot of van haar ouders zijn gewasschen, waarbij dus van het maken eener opening wel geen sprake is, vermoed ik veeleer, dat de bedoeling voorziet de levenskracht van die personen op de berende vrouw te doen overgaan. Zoo meenen bepaalde Dajaksche stammen het rijstgewas beter te doen groeien door over het gewas te gieten het water, waarin een aanzienlijk persoon handen en voeten heeft gewasschen. Hierbij kan toch ook niet aan eene openende kracht worden gedacht, terwijl bovendien uitdrukkelijk wordt vermeld, dat het een aanzienlijk of machtig persoon moet zijn, wiens waschwater voor een dergelijk doel wordt gebruikt; zeker wel, omdat aan zulk een persoon een bijzondere kracht wordt toegeschreven, welke men in dit geval aan het rijstgewas ten goede wil doen komen! Zoo zijn ook de Javanen bijzonder gesteld op water, waarin de Soesoehoenan van Soerakarta zich bij plechtige gelegenheden de handen heeft gewasschen. Op Bali drinkt de jeugdige priesterleerling bij zijn inwijding het water, waarin zijn leeraar de voeten heeft gewasschen.

(Wordt vervolgd).

Grepen uit den Indischen Archipel.

DOOR

H. R. ROELFSEMA.

OOST EN WEST.

In het groote gebied van den Archipel, van Sabang tot de Humboldtbaai, meer dan 45 lengtegraden, 5000 K.M. linea recta, een achtste van den aardomtrek, langs den aequator gemeten, een afstand langer dan de langste rechte lijn door Europa te trekken, in dat groote gebied voelt de Hollander zich overal — neen, niet in zijn eigen landje — maar dan toch ook niet op vreemden bodem. Hij is er de eerste, de bestuurder, de regeerder. Laten we maar niet meer zeggen de heerscher; die tijden schijnen vooreerst voorbij te zijn. Waar hij komt vindt hij relaties, kennissen, vrienden uit zijn jeugd en lateren tijd, en overal is zijn moedertaal, boven het Maleisch — het Esperanto van den Archipel — en boven de warreling der talrijke inlandsche talen, de taal der blanken.

Hoeveel Hollanders beseffen naar waarde, wat onze macht, onze invloed, onze kracht in het verre Oosten beteekent en in de toekomst zal kunnen beteekenen? In den economischen zin der maatschappelijke wereldverhoudingen, kunnen we alleen door dat bezit van de grootste beteekenis blijven. Van dat standpunt uit gezien, en van dat standpunt uit moet men het ook alleen zien, is Indië voor Holland van onnoemelijke waarde, kan Holland voor Indië veel zijn. Deze verhouding is practisch en vrij nuchter en..... vrij koel. Men zoek het echter niet verder, want waar het Oosten en het Westen elkaar ontmoeten daar werken zij voor het overige niet gunstig op elkaar. In hoogerem zin is het verschil te groot, zoo groot, dat het niet valt te overbruggen. Men zij hier realist en idealiseere en dweepe niet. Men waardeere wederkeerig, leere elkaar kennen en begrijpen in strenge gescheidenheid, in koele samenwerking; elke poging tot overbrugging der twee grootheden leidt tot eene inzinking. De verindischte Hollander, de inlander met de Hollandsche allures naderen elkaar op verlaagd niveau.

Waar heeft de inlander de slechtste reputatie, waar is hij het meest ontaard?

In de groote steden der Hollanders.

Waar loopt de blanke het grootste gevaar te verworden?

Ver van de beduidende centra zijner landgenooten.

Elke neiging tot toenadering, misschien zelfs van verbroedering, van misschien heel brave menschen, werkt als een vloek op beide rassen.

Beide rassen zuiver gehouden hebben hun in 't oog vallende deugden en ondeugden, voortspruitende uit klimaat en omgeving, waarin zij werden geboren. Ik heb van de inlandsche volken, ik zou haast zeggen, zonder uitzondering leeren houden. Wie hen goed behandelt, leert hen kennen als fijne, meestal zachtzinnige menschenrassen. De verhouding tusschen blank en bruin ligt in de hand van den blanke, want wat hij hier onder, liever gezegd naast zich heeft, zijn volken, die tot hem opzien, die eigenlijk o zoo veel behoefte hebben tot hem op te zien. Helaas is dat opzien niet altijd mogelijk. Er zijn er onder ons..... maar ach, laat ik ze niet kwalificeeren, 't zou zoo in-leelijk klinken. Zelfs onder bestuursambtenaren heb ik er wel ontmoet, die in een domheid welke ont-zette, nooit anders over inlanders spraken dan over „schavuiten” en „gespuis”. Ze werden ook daarnaar behandeld. Lang gaat dat goed, de inlander kan veel verdragen, doch hoe moet hij op den duur over zulke meesters gaan denken? Wie als meerdere zijn mindere niet waardeert, verdient niet dat de mindere hem waardeert.¹⁾

Iedere inlander wijkt van aanleg uit voor den weldenkenden en hoogstaanden blanke, en niet alleen maar met zijn blik — geen inlander die onzen blik kan verdragen — maar ook geestelijk waardeerdend wijkt hij uit. Aan die waardeering heeft hij behoefte, zooals kinderen aan het waardeeren van een goeden leeraar, van een nobelen vader. Dan dient de inlander graag, dan komen zijn goede eigenschappen van trouw en van afhankelijkheid, als van een hond voor zijn meester, aan het licht.

Maar voor de nederigheid, welke in die afhankelijkheid schuilt, heeft helaas niet iedereen oog. Het aangedikte wordt in Indië gemakkelijker gewaardeerd. Wij Europeanen staan in dit warme land tegenover zoo veel nederigen, tegenover zoo veel nederigheid, dat er veel zelfkritiek voor noodig is, om zich daar niet hoog boven te voelen. Er zijn veel Hollanders in Indië, die dat inzien, van hen zal de inlander houden, omdat de westerling die dat inziet van den inlander houdt.

¹⁾ „Hoe menig Europeesch reiziger in Engelsch-Indië heeft niet ervaren, dat behulpzaamheid en toenadering op eens te voorschijn komen bij de bevolking, als men meedeelt geen Engelschman te zijn. Wie begeert iets dergelijks voor ons Indië?” Prof. Mr. C. van Vollenhoven in zijn brochure *Indie Gisteren en Heden*.

Want ach de inlandsche volken, vooral het Javaansche, zijn meeren-deels zulke zwakke volken. En bang? ach voor het meerendeel zijn ze zoo ontzettend bang voor den sterkeren, ruweren noordeling. Dat zij zich door oproerkraaiers en door hun overweldigende meerderheid in aantal, soms laten verleiden tot een stem opzetten, beteekent zoo weinig.

Ik hoorde eens iemand zeggen, die 21 jaar met deze menschen op Java had gewerkt: „Het is nogal een kunst hier een opstandje te verwekken. Wanneer ik wil sleep ik er morgen een paar honderd mee en de couranten zullen er vol van staan. Maar bang dat ze ook weer zijn. Voor één vastberaden blanke gaan er 500, neen wel 5000 van zulke kerels op den loop.”

Misschien wat overdreven, toch veel van waar. De inlander is over 't algemeen te emotioneel, om een held, d.w.z. een koelbloedig, moedig mensch te zijn.

Wie hem in zijn eigenaardigheden met vrede laat, wie hem rechtvaardig, streng als het noodig is, en daarnaast zonder weeë familiariiteiten en vriendelijkheden behandelt, zal door hem goed worden gediend. De ware ethische richting is niet een lamlendige, flauwhartige, de verschillen wegdoezelende houding, doch een rechtvaardige en strenge; waardeerdend-begrijpend moet hare opvatting zijn tegenover volken, die scherp zien, fijn voelen en die zich veilig willen weten tegenover hen, die..... nu ja, hun meerderen zijn. Want inderdaad de blanke op zijn best is meer, is van hooger en aanleg dan de inlander op zijn best.

De inlander is lui, is diefachtig, is wreed. Ziedaar drie ondeugden, die men hem zoo graag verwijt, waarom men hem maar al te vaak verfoeit. Wie hem beter leert kennen, wie hem begrijpt zal hem daarom zijn sympathie niet weigeren; wie de fouten kent van zijn eigen ras zal de hand in eigen boezem steken.

Voor al zijn luiheid en diefachtigheid zijn eigenschappen, die men bij nadere kennismaking wel niet zoo plompweg meer bij hem aanneemt. Eerst zou ik willen vragen ligt er achter onze ontombare energie niet heel veel dwaasheid, liggen er niet allerlei ondeugden achter, als niets-ontziende heb- en distinctie-zucht en heeft die energie tot zoo veel geluk geleid?

En dan — mag men van een volk, dat leeft onder de gemakkelijke omstandigheden der tropische klimaten, dat verlangen, wat men van ons verlangt? Wie wil zoo bekrompen en dom zijn hier met een westerschen maatstaf te meten?

Ondanks de veel gesmade luiheid is alles wat in den Archipel door handenarbeid is tot stand gekomen, zij het ook in de meeste gevallen onder onze leiding, voor het overgrootste gedeelte door inlanders geschied.

En wat er tot stand kwam? Men ga maar eens kijken, het is niet gering. De ontgonnen landen, de steden, de wegen, de sporen, de havenwerken, de op eigen initiatief ingenieus aangelegde sawahs, het is in totaal een reuzenarbeid, die elken dag opnieuw voor zijn instandhouding een reuzenarbeid eischt. En dat van een volk, dat door zijn klimaat en omgeving recht heeft op droomen en peinzen, op heel weinig werken, op urenlang per dag gehurkt alleen of bijeenzitten, zich amuseerend met een kinderlijk gesprek of het rooken van een strootje. Hun behoeften zijn immers zoo gering en zoo gemakkelijk te bevredigen.

Waarom zich dan in het zweet te werken? Waarom? Waarom dan werken ze zich thans wel in het zweet? Wel omdat de westerling het wil, wijl in de gematigde luchtstreken groote behoefte bestaat aan de producten van den rijken bodem van dit land; omdat de westerling het wil, die organiseeren kan en aan 't werk kan zetten de millioenen, die er zalig leefden, die niet tobden over den dag van morgen, zooals men dat in noordelijke landen doet en moet.

Wie bij een volk, dat zoo volop recht heeft van Nirwana's te droomen, dat echter onder onze leiding een prestatie aan arbeid levert, waarover men verbaasd moet staan, van luiheid spreekt, is onbillijk, hoogst onbillijk.

Doch wie dan verder denkt en verder ziet, beseft dat zoo'n hurkende, stille inlander met zijn droomblik, dat zoo'n niets-meer-verlangend-mensch eigenlijk dat heeft bereikt, waarnaar wij zoo energisch, maar zoo hopeloos streven en juist den verkeerden kant uit. Want wat is het laatste, het onuitgesproken doel van al ons ijveren en strijden? Wat is onze droom? Want droomen doen wij allen ook. Wat spiegelt onze verbeelding ons voor? Wat is het eigenlijke doel van al onze verbeteringswoede, van onzen ongebreidelden scheppingsdrang? Wel niets anders dan om rondom ons eene volmaaktheid te scheppen, om in die volmaaktheid de volledige rust te beleven; om te beleven de vrijheid van den geest in zorgelooze verzorging van alles daar beneden.

Om dat te kunnen doen moet er voor ons zoo oneindig veel worden gedaan, onze eerste levensbehoeften (zooals we dat noemen), onze materiele eischen zijn zóó veelvuldig en groot, dat we halverwege steken blijven, neen, vóór dien tijd reeds weer op den terugweg zijn, daar onze eischen, onze behoeften intusschen weer onbeperkt zijn toegenomen, waarmede de vrijheidsdroom heelemaal in het gedrang en op den achtergrond is geraakt. Zoo zijn we slaven en blijven slaven van de naar rust hunkerende onbevredigdheid, wij blijven in den vicieusen cirkel eeuwig op den beginweg naar het voor ons onbereikbare.

De gelukkige inlander echter schudt alle soesah, die zoo weinig bij hem is, zoo gemakkelijk en zorgeloos van zich af en bereikt daarmee

in het oogenblikje, dat hij zich rustig neerlaat, de vrede, de rust, die wij met al ons streven niet bereiken kunnen.

Laat den inlander aan zichzelf over, ga hem voorbij, stoor hem niet in zijn rust en hij zal tevreden zijn.

En ondanks dat, ondanks zijn beschouwenden, droomenden aard, heeft hij gedwee gedaan wat wij van hem verlangden. Want het is niet anders, hij zwicht gemakkelijk voor den blanke, die zoo veel van hem verschilt, die in rusteloosheid veel tot stand brengt, die altijd werkt en schept, die in groote huizen woont, welke op ruine erven staan, die treinen laat loopen, stoombooten in de vaart brengt, uitgestrekte terreinen laat ontginnen, die zoo geheimzinnig op groote kantoren zit en daar werk doet, waarvan hij (de inlander) niets begrijpt en die tenslotte hem en zijn volk tot dienstknecht maakte.

Nu dat wil hij dan wel, hij kan er toch niet tegen op, en wanneer de blanke denkt, ontwerpt en plannen maakt en leiding geeft, nu dan doet de inlander het wel, maar liefst zoo gedachteloos mogelijk, zoo min mogelijk in zijn droomwereld gestoord, dan wil hij wel de opgegeven taak machinaal verrichten. Geef den inlander een taak, waarbij hij niet heeft te denken, laat hem in zijn vrije uren vrij, stoor hem dan niet, laat hij zich veilig bij zijn meester weten, die immers, och dat ziet hij wel, ook veel goeds voor hem doet en hij zal van zijn meester houden, en gewillig zijn.

Dan heeft men het verwijt der diefachtigheid van den inlander. Bijna is zij vanzelfsprekend geworden, en toch ook hier al te dikwijls een onbillijk oordeel, een niet-begrijpen. Geraffineerd en in 't groot steelt de inlander niet, daarvoor is hij maatschappelijk te naïef; van knevelarij onderling zijn ze niet vrij te pleiten. In 't klein zal hij, juist wijl hij kinderlijk is, wijl hij ook niet onze strenge opvattingen heeft van het mijn en dijn, wel eens — laten we een jongenstern gebruiken — wat gappen.

„'t Is niets dan vrees, dat dat gespuis weerhoudt te stelen!” zegt de inlander-verachter, die gewoonlijk zelf half-inlander of althans in Indië geboren is. Neen, de begeerte, de hebzucht zit den inlander nog niet zoo in 't bloed, dat hij om te bezitten maar grijpt, wat hij grijpen kan. Deze onverschilligheid voor bezit, waardoor hij gewoonlijk niet meer werkt, dan hij voor zijn dagelijksch onderhoud noodig heeft, wordt hem wel eens verweten. Een vreemd verwijt van een christelijke natie, met wier belangen die lakonieke opvattingen over bezit echter niet altijd strookt.

Kom, laten we met onze on-christelijke begeerigheid en hebzucht hem in 't klein niet verwijten, waarvan wij in 't groot de slachtoffers zijn.

Medelijden met mensch en dier, zelfs met zijn eigen rasgenooten

schijnt bij hem niet spoedig op te komen, en zoo is hij van wreedheid niet vrij te pleiten. Zou deze ondeugd niet ten nauwste samenhangen met zijn kinderlijkheid, zijn natuurlijkheid? Zeggen we zelf in 't gesprek over onze kinderen niet vaak en niet zonder vergoelijking: „cet âge est sans pitié!” Maar ook de natuur, die hem steeds overheerschend omringt, geeft hem geen goed voorbeeld want ook deze „est sans pitié”, is meedoogenloos.

Wie zich zijn eigen knapentijd nog goed voor den geest kan halen, zal zich herinneren, hoe ook hij een beest, alsof het een gevoelloos voorwerp was, heeft kunnen behandelen. Het kinderlijke schijnt niet terug te huiveren voor hulpeloze en hopeloos in doodsnood spartelende wezens, integendeel, het kijkt er vaak niet zonder nieuwsgierige belangstelling naar.

Doch vreeselijk is en bij ons niet denkbaar, wat een zendeling op het eiland Rotti zag en aldus vertelt: „In mijn korte namiddagrust werd ik gewekt door gekerm van een karbau (buffel), die door een groote menigte werd voortgetrokken; het arme dier waren de achterpooten doorgenhakt en het liep nu ellendig op zijn stompen; daarbij vreugdegejoel des volks, dat ik later met groote rauwe stukken vleesch terug zag komen.” Dat jong en oud daaraan deelneemt, en zoo aan deelneemt, daar mogen we even bestraffend uit de hoogte op hen neerzien.

Zoo toonde een koelie mij eens een aantal torren, die hij met afgeknepen pooten in den zak van zijn baadje bewaarde, teneinde ontsnappen te beletten. In ongeloofelijke smarten wentelden en worstelden die gemartelde dieren, doch de man bleek absoluut ongevoelig voor dat leed; zonder eenig besef daarvan, zooals een kind dat ook kan zijn. Doodonschuldig keek hij mij aan en begreep niet, waarom de toewan die beesten zoo snel naar de andere wereld hielp.

Nu, dat men in Indië een al te groote fijngevoeligheid tegenover beesten moet afleggen, ondervond ik er een tijdlang dagelijks. Wat er 's avonds niet sneuvelde onder mijn lamp, als ik buiten in de voorgalerij zat; wat er verder dikwijls aan halfdood wild uit de bosschen werd gesleept en hoe mijn kippen 's morgens werden geslacht en het gedierte onderling elkaar belaagde? Ik keek er maar niet meer naar, het was al zielige akeligheid! — *la nature est sans pitié.*

Tegenover zulke wreedheden staat de wondere zachtzinnigheid, waarmee de inlanders met kleine kinderen omgaan, het oneindige geduld, waarmee ze alle kuren en invallen van die wezentjes verdragen. En niet alleen van hun eigen maar ook van vreemde, ook van blanke kinderen. Het wordt als een heel gewone zaak beschouwd onze babies, zonder veel toezicht, aan de zorg van baboes, ook zelfs van huisjongens, over te laten. Ziet zoo'n baboe eens met een klein, blank kindje in haar slendang. Alsof het haar eigen was, zoo is haar zorg, haar

behandeling van dat kleine wezentje. Ziet dan later die kleine opgegroeid tot het loopen, babbelen en praten kan, hoe het dan met zijn baboe solt, en hoe het, nog ouder geworden, zijn opvoedster vaak kwelt en ondankbaar behandelt, maar hoe die opvoedster dat alles verdraagt alsof het zoo hoort, alsof het zoo heel goed is. Dat onze kinderen van inlanders niet veel goeds leeren, daarover is men het vrijwel eens, en toch komt dit niet voort uit kwaadwilligheid hunnerzijds, eerder uit het tegendeel.

Het inlandsche volk, ondanks zijn ondeugden, is een lief, zacht volk. Het heeft meer eigenschappen, die treffen. Kom eens op een drukken passar. Ondanks de volte — en de volte van een passar is die van een mierenhoop — gaat het er rustig en voornaam toe. Ja, voornaamheid! dat is het woord, dat is de eigenschap, die ons bij deze volken wel het meest moet treffen. Wij zijn aan voornaamheid zoo weinig gewend. De inlanders in 't algemeen mogen paupers zijn, dat wil zeggen, dat zij naar ons begrip maar heel weinig bezitten, maar dan zijn het voorname paupers, die in kleeding, sarong en kabaai, de mannen met den hoofddoek, de vrouwen een lossen doek over het keurig opgemaakte haar, zelfs als menigte bijeen, toch nooit den sjofelen, rumoerigen indruk maken, die men in Europa van het volk, van een menschenmassa kan krijgen. In de oorspronkelijke kleeding, die hen zoo goed staat — ach, er komt helaas reeds zoo veel verwording, zooveel confectie- en andere cultuur onder hen — in hun oorspronkelijke kleeding komen hun vormen, de gratieuze wijze waarop zij zich bewegen, zoo goed uit. Inlanders, mannen, vrouwen en kinderen, sjokken, slenteren en hangen nooit, hun bewegingen zijn nooit plomp of grof, nooit zonder natuurlijke bevalligheid; vooral de wiegende gang, de rechte houding der vrouwen is opvallend door gratie. En dan de stilte in zoo'n menschenmassa, alle vermijding van schreeuwerig, lawaaierig gedoe. O, er is zoo veel voornaams in dit volk, zelfs als massa bijeen.

En nu spreekt men van „vunzige” inlanders. Aan wie de schuld, dat ze er zijn? In de groote steden kan men zien, waartoe zij in aanraking met onze beschaving vervallen. Daar ziet men inlanders — lach niet — met zwarte dikke mutsen van namaak-astrakan, ja zelfs met grauwe, vieze, oorspronkelijk witte ijsmutsen op het hoofd, in de gloeiende zon staan. Ook hier stoort de ijdelheid zich niet meer aan klimaat en omstandigheden. Want het is door ijdelheid, dat de astrakanmutsen in dit heete land terechtwamen. Mij is hierover het volgende verteld:

Tijdens den oorlog ontving een importeur bij abuis een groot aantal dergelijke hoofddeksels voor koelere klimaten bestemd, terugzenden bleek niet mogelijk. En verkoopen, dat zou natuurlijk in 't geheel niet gaan. Echter hij had niet gerekend op de ijdelheid van volken, die

hun eerwaardigheid gaan verliezen en aan de mode van den dag gaan hangen. Hoe weet ik niet, maar een dier mutsen kwam (niet in een afgelegen dessa, maar in een groote stad) op een inlandsch hoofd terecht. Dat had men nog nooit gezien; zoo'n pracht van een muts — en zie — ieder wilde er een hebben. De importeur was in een ommezien zijn voorraad kwijt en sindsdien was het heete Insulinde het importland voor dikke-zwarte-namaak-astrakanmutsen. Het ging er mee als met de bloote halzen onzer dames gedurende winters van brandstoffennood. Ik wil maar zeggen, dat ook Indië de eerwaardigheid van oude beproefde kleederdrachten gaat verliezen en daarmee ook verzinkt in grillen en dwaasheden, waaraan we bij ons thuis, als aan iets zeer normaals, reeds lang gewend zijn.

En die ijsmutsen? Wel ze komen als waardelooze dingen in de talrijke reiskoffers aan en helpen nu mede de mooie, sierlijke hoofddoeken verdringen. Doet zoo'n inlander, bezitter van zoo'n winterhoofddekseel, nu heel echt, dan trekt hij de muts flink over de ooren, waarmee hij blijkbaar te kennen wil geven: ik ben zoo beschaafd, dat ik wel weet hoe het hoort.

Dat is nu niet meer dan een uiterlijk resultaat, een sterk uiterlijk in 't oog loopend gevolg van de verwarring, die ontstaat, als tusschen West en Oost de grenzen worden uitgewischt, Zoo onwijs als de ijsmuts op dat hoofd, zoo onwijs doet in dat hoofd een zuiver westersch begrip. Laat men toch in zuiverheid gescheiden blijven, elkaar wederkeerig in raszuiverheid op prijs leeren stellen. Maar toenaderen? Verschillen willen verdoezelen? Gelijk willen maken? Elke toenadering, elke gelijkmakerij werkt belachelijk, verwarring stichtend, als die ijsmuts in de gloeiende zon op dat hoofd.

Er zijn reeds groote scharen inlanders gestoord en verstoord in hun rust, opgezweept, opgejaagd en van voorname niet-bezitters geworden tot sjofele, soms wat rumoerige paupers, zooals we die in Europa kennen; typen die in een zuivere inlandsche samenleving niet voorkomen.

Men zie eens bij de beter gesitueerde inlanders tot de hoofden, de vorsten toe, hoe onze voorwerpen van westersche cultuur vloeken en leelijk doen in galerijen, pendoppe's, overal waar in gebruiksvoorwerpen en in snuisterijen Oost en West elkaar ontmoeten en gedwongen zijn samen te gaan. Hoe foieleelijk doen hier onze lampen, onze spiegels, onze tafeltjes met gedraaide pooten, onze gravures, en dan veelal van welk een kwaliteit en smaak, naast voorwerpen heilig van ouderdom en kostelijk door de liefde, waarmee ze werden gemaakt.

Onze cultuur sticht in zulke omgevingen een hopelooze verwarring, en ook hier is van het samengaan van zulke uitersten niets goeds te verwachten. Het verheft elkaar niet, het haalt elkaar neer. Het edele wat er is, vertelt door de wijze waarop het hier veronedeld wordt,

dat de bezitter zelf, de erfgenaam van ouds, niet meer te onderscheiden weet, zijn oorspronkelijken aard heeft ingeboet, ontaard moet zijn.

Ontaarding! het noodlot van het samengaan — niet van het naast elkaar gaan — van Oost en West. Daarom, dring de inlandsche wereld toch niet Uw westerschen smaak, gewoonten en begrippenwereld op. Laat ze toch! achtervolg ze toch niet met ideeën, gedachten die niet bloeien en groeien uit zichzelf, die niet wassen uit hun grond, hun klimaat, hun eigen-aard. Men sticht niets dan verdwazing, de phrase verschijnt, de halfheid, de onzuiverheid, en de inlander van eens, die in zijn raszuiverheid ver van ons stond, een ander mensch, maar een geheel mensch, een mooi mensch, wordt een karikatuur met een ijsmuts op het hoofd en verkeerd begrepen dingen in het hoofd.

Ik heb eens een Menadoneesch vrouwtje, die Hollandsch sprak en twee jaar in Holland had gewoond, een inlandsche christin, na een Zondagmorgenpreek van een zendeling, het begrip „goddelijk” hooren duidelijk maken, door de ernstig gemeente verklaring „dat immers een pudding goddelijk is”. Het deed aan, als de ijsmuts in de gloeiende tropische middagzon, diep over de ooren getrokken.

Helaas velen zien dat niet zoo.

De inlandsche volken van den Archipel zijn onze grootste belangstelling waard, doch een belangstelling zonder de bekrompenheid van de aanmatiging, die zich verbeeldt hen door onze inzichten tot betere menschen te kunnen maken. Wij hebben reeds veel aan hen bedorven, we zullen nog meer aan hen bederven, tenzij iedere blanke gaat beseffen, dat hij tegenover deze volken een grooten plicht heeft te vervullen; de plicht te leeren kennen en te leeren begrijpen hen, over wie hij zich aanmatigt, en misschien terecht, den meester te moeten spelen.

Wij hebben aan de meesten dezer volken weinig op te heffen, wij staan daarvoor te veel op verschillende hoogten tegenover elkaar. Wederzijds hebben wij deze hoogten te eerbiedigen, want daartusschen ligt onvermijdelijk de laagte. Wie van de eene hoogte naar de andere wil of gedreven wordt, blijft in de laagte steken. Het blijft het groote gevaar voor Indië, dat er velen, veel te velen in de laagte geraken.

Iedere blanke, die in Indië is, voelt zich naar de laagte getrokken, maar iedere Javaan moet het in Holland, in een hollandsch milieu, evenzoo gaan. Hij voelt zich getrokken naar de vermenging, de verbastering, hij voelt zijn raszuiverheid door klimaat, omgeving en natuur verminderen.

Wij dienen in Indië zoo veel doenlijk onze eigen omgeving te scheppen, waartegenover wij den inlander in zijn inlandsch milieu, in zijn eigen gedachtenwereld moeten laten.

Wie kent niet de onbeholpen briefjes, 't verkeerde begrip onzer spreekwoorden en zegswijzen, over 't geheel van het overdrachtelijke,

van hen, die nooit anders dan Indië zagen? Wie op onze beurt zou zich verbeelden de bloemrijke, hoffelijke taal der Javanen, als iets vanzelfsprekends, met zijn aard overeenkomend, te kunnen gebruiken?

Aanleg, karakter, zeden en gewoonten scheiden ons voor altijd, tenzij in den nedergang, andere overgang is er niet.

Onder de inlanders uit de dessa's, onder de cultuurvolken van Java, Bali en Lombok, ook onder de volken der andere eilanden, hoe verschillend ook in ontwikkeling, beheerscht het religieuze het leven, wordt het leven er door ontzag voor het onbegrepenegewijd. Daarvan dringt echter slechts heel weinig door tot ons blanken; wij hooren den gamelan eens en kijken eens naar inlandsche dansen, er komt in onze galerijen eens een kris, een mooie sarong, een Boeddhabeeldje, een korwar terecht, maar daar blijft het ook bij. Van de stille verrukking, die de onbedorven inlander beleeft bij zijn muziek en zijn dansen, wordt weinig begrepen. Het is ook zoo vreemd. Van de liefde, die eens de inlander-bezitter voor zijn eigendommen had, die hij somtijds als heilige voorwerpen vereerde, is niets meegekomen.

Wij bezitten — in 't algemeen gesproken — zulke dingen uit begeerigheid, de inlander bezit ze in gehechtheid, in vereering en liefde. Wij zijn de armen, zij de rijken, „Denn nur das reiche Gemüt liebt, nur das arme begehrt”. Ach wij zijn zulke arme rijkaards; de dessaman, de religieuze inlander is zulk een rijke arme.

Het fijnzinnige, het eerbiedwaardige, al datgene, dat alleen in de stilte groeit en bloeit, kortom veel van dat superieure doortrekt het inlandsche leven als iets vanzelfsprekends, waartegenover onze koloniale samenleving niet veel anders dan begeerigheid en hebzucht heeft te stellen. En nu gaat onder onzen invloed dat superieure steeds meer de inlandsche wereld verlaten. 't Is niet om aan te zien, hoe hier de plompe westersche kracht de diepe oostersche cultuur verdringt, hoe het westersche lawaai de oostersche verhevenheid overstemt.

Laten we toch leeren begrijpen wat we doen, laten we tot zelfkennis komen, eer het veel te laat is. Goddank zijn er onder ons, voor wie een licht opgaat, die roepen — handen thuis!

Ja — handen thuis! — wij onruststokers en ongelukzaaiers — afblijven van die stille, inlandsche wereld, waarin nog steeds veel leeft, dat wij met onze grofheid alleen vernielen kunnen.

Wij, menschen uit de groote steden, geboren en groot geworden tusschen „brick and mortar”, sterk van geest en koel van verstand, wat weten wij, wat voelen wij met onze nuchtere plannen over haven-, wegen-, steden-, spoor-, telefoon- en telegraafaanleg nog van het geheimzinnige weven en leven der natuur? Wat bindt ons in ons dagelijksch leven nog aan de eeuwigheid? We hebben wel naar wat anders te kijken, onze zintuigen wel anders in te spannen, wij, die leven

tusschen snelle politieke en economische schommelingen, die uiterst gecompliceerd onze gedachten geheel innemen en die wij — daar komt even de tragikomedie om den hoek kijken —, hoewel we ze zelf doen ontstaan, niet beheerschen.

We zijn zoo razend knap, we heerschen over velen, en toch? en toch? — Wie de rustige inlandsche wereld ziet, die door de eeuwen heen weinig verandert en wenscht te veranderen, hem blijft het geen vraag, waar meer het wijze en de wijsheid wordt gediend, hier of bij ons. Wij, die als Prometheus, het licht van den hemel stalen, wij hebben wel wat licht gekregen, doch daarmee is het hemellicht ook voor ons uitgegaan en aan de naakte rots van het koele verstand werden we geketend. Onze knapheid kan het verdwenen ontzag, de verloren liefde niet vervangen.

De oostersche menigten, de oostersche samenlevingen zijn wijzer, veel wijzer dan westersche menigten, dan de westersche samenlevingen. Het Oosten is verhevener dan het Westen, wijl het goddelijke er beter is bewaard. Wie twijfelt er nog aan, dat in het Westen bij de massa de malheid hoogtij viert? Niet alzoo in het Oosten, doch als een vloek ligt over de volken van onzen Oost de gestoordheid, die wij er reeds veroorzaakten, de onzuiverheid die wij er brachten. Van onze eigen cultuur kunnen wij hun niet veel brengen. Onze cultuur zal tot hun ware wezen nooit spreken, er één mee kunnen worden. Onze muziek, onze schilderkunst, onze litteratuur, ons geheele geestelijke leven zal hun vreemd blijven. Een inlander, die bij Beethoven, bij Rembrandt en bij Vondel een openbaring van zijn innerlijk zou vinden, is een ondenkbaarheid.

Ja! bij de bioscoop, de meest misbruikte uitvinding onzer cultuur, daar wordt hij wakker, daar wordt hij door zijn kinderlijkheid slachtoffer, daar vergaapt hij zich en worden zijn slechtste instincten wakker. Daar toont zelfs de stille inlander luidruchtigheid.

Het is alsof we willens en wetens.....

Den inlander in zijn eigen omgeving te laten is de beste dienst, dien we hem kunnen bewijzen; we bewijzen er tevens onszelven en ons nageslacht een goeden dienst mee. Gescheiden blijven, raszuiverheden bewaren zou geen blanke ooit moeten vergeten, anders dreigt dit land van binnenuit een groot gevaar. Of is het misschien reeds te ver heen en het gevaar niet meer te keeren?

Het is een pijnlijk onderwerp, want wie heeft niet onder half bloeden fijne, aantrekkelijke menschen leeren kennen? doch wie zou ook durven ontkennen, dat hun vermeerdering gelijkstaat met toeneming der van nature, ontstemden? Alle jonge mannen, die naar Indië gaan, zouden gewaarschuwd moeten zijn, zouden moeten weten, wat zij doen, welke verantwoording zij op zich nemen, als zij zich niet ontzien de kans

te loopen, dat hun kinderen kleurlingen worden. Zij zouden moeten weten welk een ellende zij daarmede over zichzelf en hun nageslacht brengen, welk een slechten dienst zij tevens aan de samenleving bewijzen.

Het indo-vraagstuk..... of is het reeds een onoplosbaar vraagstuk? zooals er in onze rustelooze samenleving, ondanks al onze knapheid, zoo vele onoplosbare vraagstukken worden geboren..... het indo-vraagstuk zou niet moeilijker worden, zelfs geleidelijk verdwijnen, wanneer de blanken er blanken bleven, waarvoor eene zooveel mogelijk westersche omgeving noodig is. Daarvoor behoeven we onze vrouwen, daarom is haar verblijf in onzen Oost van zoo ontzaglijk veel beteekenis, want zonder haar ontstaat niet dat milieu, waarin het rampzalige verindischen, waarvoor we door ons volkskarakter zoo veel meer aanleg bezitten dan de trotsche, zelfbewuste Engelschman, tot een minimum wordt beperkt.

Dikwijls hoort men de vraag: „Is het geraden naar Indië te gaan?” Uit die vraag blijkt het duidelijke besef bij den vrager van het bestaan van schaduwzijden verbonden aan een verblijf in onzen Oost. Die schaduwzijden te verdoezelen, te ontkennen, zooals te veel gebeurt, leidt tot niets goeds. Wie gewaarschuwd is zal veel weten te vermijden.

Onze Oost heeft behoefte aan ontwikkelde, practische menschen, die sterk in hun schoenen staan, menschen, die het verstaan den band met het moederland te sterken door het Hollandsche element daarginds zelfbewust, zuiver hoog te houden. Behoefte aan hen, die vatbaar voor een lekker lui leventje in een mooi warm land langzaam maar zeker tot de ont-aarden zullen gaan behooren, bestaat er niet. Elke blanke, die er neiging naar de kampong vertoont, hoe gering ook, is er een rotte appel in de mand.

De orang-blanda-betoel (de echte-blanke-mensch), zooals de inlander de geboren Hollander noemt, is — de inlander weet dat — gewoonlijk goed voor hem, wijl hij, vergelijkend met zijn eigen volk, zoo veel in de inlandsche wereld op prijs leert stellen. Wie echter als blanke in Indië is geboren ziet door opvoeding en omstandigheden te veel op tegen de westersche, te veel neer op de inlandsche wereld. Een jarenlang verblijf in het moederland kan hem dit afleeren. De halfcast heeft deze eigenschappen gewoonlijk veel sterker. Voor wie begrijpt is dat beklagenswaardig-vanzelfsprekend.

In Indië wordt de leuze gehoord — Indië voor de Indiërs. Met de Indiërs worden bedoeld, allen zonder onderscheid, die daar geboren zijn. Wee den inlanders, wanneer die leuze ooit bewaarheid mocht worden en zij afhankelijk werden van de gezindheid der in Indië geboren heel- en halfblanken. Want hoe men ook over het Hollandsche bestuur moge denken, de gevoelens, die het tegenover de inlandsche

wereld beziel, zijn heel wat milder en de inzichten heel wat breeder en zedelijk hooger dan die, welke dan zouden overheerschen.

Uit Holland moet voor ons steeds weer het betere, de zuivering komen, daarom, hoe steviger de band met het moederland, hoe meer wij het Hollandsche element daar zuiver houden, des te gelukkiger niet alleen voor ons zelf, doch voor de gansche Indische samenleving.

Daarvan geeft Deli, dat zoo Europeesch aandoet, het bestaande voorbeeld.

Wie naar Indië gaat neemt geen afscheid van zijn vaderland, zooals hij, die naar Amerika emigreert. In de tropen hooren de donkere rassen thuis, de blanken in de gematigde zône. Van geslacht op geslacht zullen alleen de eersten, de tengeren, het daarginds uithouden; zij worden er tegenover de sterkere blanken door het klimaat beschermd. Ware dit niet zoo, het proces, dat zich in Amerika in eenige eeuwen heeft afgespeeld, de totale verdringing der oorspronkelijke bevolking, zou zich ook hier hebben afgespeeld, of nog aan het afspelen zijn. Wij moeten in Indië steeds vreemden blijven, moeten er ons als tijdelijke bewoners blijven beschouwen, moeten er blijven wie we zijn, dat wil zeggen, rasechte Hollanders. Daarvoor is noodig, juist daarginds, hoog te houden al datgene, dat we van jongsaf hebben geleerd, waarmee we door opvoeding zijn samengegroeid. Voor onze kinderen daar geboren zal het een zegen zijn, als zij groot worden in een omgeving, die zoo veel mogelijk Hollandsch aandoet. Aan dezen eisch heel ver tegemoet te komen, zal echter, vooral in de Buitenbezittingen, dikwijls uiterst moeilijk zijn, maar de Hollandsche moeder, die er haar eigen kinderen door de prille jeugd en de jaren die volgen heenhelpt, die hen nooit overlaat aan de zorgen van baboes en bedienden, die hen in den grond verwennen en bederven, werkt reeds in hooge mate mede, en hiertoe moet toch iedere moeder geacht worden in staat te zijn.¹⁾

De ouders, die het goed inzien, moeten verlangen dat hun kinderen, hoewel in Indië geboren, toch vreemden zijn in dit land, toch Hollanders zijn, Hollandsch denken en Hollandsch voelen.

Het snellere, betere verkeer, het bij herhaling gaan van velen naar het vaderland, werkt dit mede in de hand. Men is in veel reeds op den goeden weg.

Of het nu geraden is naar Indië te gaan? Ieder make de beantwoording dier vraag met zichzelf uit. Voor het overbevolkte land, dat Nederland gaat worden, is het een zegen, dat het zijn groote koloniën heeft, waar velen van de besten onzer een werkzame toekomst kunnen vinden.

¹⁾ „Of rijzen de haren niet te berge, als ge verneemt, hoe op de H.B.S. te Soerabaja de jongens van 16—18 jaar bij elkaar informeerden: „Zeg, heb jij al een kind?” Of ze een „meid” hebben, vragen ze niet meer, dat spreekt zoo van zelf” *Vragen van den Dag*, Augustus-aflevering 1922, pag. 635.

Van de besten onzer? Ja, van hen moeten er heen, alleen aan hen is het toevertrouwd de schaduwzijden te verminderen, de lichtzijden te versterken, verbonden aan ons leven daarginds. Welk een betere toekomst zou het voor Insulinde beteekenen, wanneer het westersche er westersch kon blijven, het inlandsche er inlandsch bleef en het oostersche oostersch. Heeft niet Valentijn, in zijn oordeel over de Ternatanen, ons reeds verteld wat er wordt van een volkje, dat uit de willekeurige vermenging dier groepen ontstaat. Men herleze eens die serie adjectieven en trachte te beseffen wat zij beteekenen.

Wij westerlingen uit het koele Noorden moeten nu eenmaal ver van huis, wij moeten nu eenmaal hard werken, scheppen en organiseeren om onze snelaanwassende volken met hun stijgende behoeften te voeden, te kleeden, te huisvesten, wij hebben daarvoor steeds meer oppervlakte van de aarde noodig, ten koste van de rust van andere volken, doch laten we dat dan doen met tact en inzicht, alleen zoo kunnen we de wonden verzachten, die we daarbij moeten toebrengen, die we ons zelf er ook bij toebrengen. Als wij blanken dat en corps eens begrepen?

Helaas begrijpen wij dat allen lang niet. Laten we dan leeren het te begrijpen.

Wij, Hollanders, die naar Indië gaan, behooren ons te beschouwen als tijdelijke bewoners van dit land, als bewoners, die het oorspronkelijke, het zuivere van beide rassen wenschen te bewaren; op een afstand van het andere, in volle waardeering van het heel buitengewone van het andere.

Onze liefde voor Indië moet zijn een hooge, platonische liefde; een liefde, die in de rede ligt, wijl alles wat op aarde is zijn goddelijke reden heeft. Wij behooren ons voor dit land te interesseeren, wijl de historie het ons in de hand gaf. Ja, wij moeten in Indië belangstellen, dat wil zeggen van dit land en volk meer houden met het hoofd dan met het hart, want met het eerste zullen we begrijpen, ontzien en in vrijheid leiden, met het laatste dwalen, ons vergrijpen en omlaag trekken.

En thans, den laatsten dag in Indië, in Deli, 's middags zal de mailboot op de reede van Belawan komen, zit ik 's morgens reeds vroeg weer in de serre van het mooie paviljoen van mijn gastheer te Bindjey (over wien ik in het eerste hoofdstuk dezer schetsen schreef).

Op de laatste bladzijde van mijn dagboek staat hierover: „Weldadig, als het weelderige eener Hollandsche buitenplaats, doet het goedverzorgde van dit verblijf weer aan. Te midden der vele varens en der vele bloemen, die er bloeien in deze serre, die geen Indische voorgalerij meer is, wordt het besef sterk in me, dat ik Indië ga verlaten.”

Indië! Indië!
 Vaar wel!
 Soms een hemel,
 Soms een hel,
 'k Wensch je thans voor lang
 Vaar wel!

Land van eindeloos'
 Heete stranden,
 Koelere bergen,
 Groene wanden.
 Land van werken
 En van droomen,
 Land van gaan
 En land van komen.
 Land van daden
 En verwachten;
 Van verlangen,
 Land van smachten.
 Land van scheiden
 En van wee!
 Insulinde
 Land en zee.

Sterrenachten,
 Heete dagen,
 Dié verrukken,
 Deze plagen.
 Land van een
 Zachtmoedig volk,
 Meegesleept
 In 's werelds kolk,
 Meegesleept
 Door vaste handen,
 En gesnoerd
 In sterke banden.

Land voor donk're
 Menschenrassen,
 Waar zich bruin en blank
 Moet passen,
 Als mijn blik
 Zich tot je richt,
 Zie ik schaduw,
 Zie ik licht.

Indië! Indië!
 Vaar wel!
 Word meer hemel,
 Minder hel.

VARIA.

DE SEMARANGSCHE ZEEHAVENPLANNEN.

Pro en Contra (overgenomen uit *De Loc.* van 13 Febr. '23).

DE NOTA DER SCHEEPVAARTMAATSCHAPPIJEN.

I

Het plan zeehaven-Semarang, zooals dat in een nota door den burgemeester van die stad, den heer De Iongh, is ontvouwd, berust op de volgende praemissen:

1. Semarang heeft een zeehaven noodig. Daarmede zullen scheepvaart, handel, industrie en landbouw allen ten zeerste gebaad zijn.

2. Wanneer het dus vast staat, dat er een zeehaven moet komen, komt het er maar op aan, het gunstige tijdstip te bepalen om met de uitvoering van het voor Semarang meest verkieslijke zeehavenplan een aanvang te maken.

3. Aan beide voorwaarden onder twee gesteld, kan thans worden voldaan, aangezien het door den heer De Iongh voorgestane plan door dezen als het meest geëigende voor Semarang wordt beschouwd en de tijden om met de uitvoering een aanvang te maken gunstig zijn, omdat:

a. door de malaise de prijzen laag zijn, dus de haven goedkooper dan ooit gebouwd kan worden;

b. di' groote werk een doeltreffend middel zal zijn om a. h. w. de malaise te bes'rijden, doordat hierdoor weer veel werk wordt verschaft aan lichamen, die zich thans in groote moeilijkheden bevinden, en dat meerdere vertier natuurlijk weer terugslaat op de meer indirect daarvan profiteerende bedrijven.

Heeft Semarang een zeehaven noodig?

Mocht het voor den oorlog, en gedurende de tijdens den oorlog en in de jaren daarna opgetreden z.g. hoogconjunctuur al mogelijk schijnen een vraag als de boven in zoo algemeenen zin gestelde met ja of neen te beantwoorden, de na de bloeiperiode ingetreden malaise heeft meer dan ooit geleerd dat men met het aanvangen van kostbare werken of doen van kostbare bestellingen niet te voorzichtig kan zijn.

N. o. b. m. moet de boven gestelde vraag dan ook in meer beperkten vorm worden gesteld, n.l.:

„Heeft Semarang binnen afzienbaren tijd, d.w.z. binnen 20 of 30 jaar bepaald een zeehaven noodig om tegemoet te kunnen komen aan de eischen, die zich vanzelf van de zijde van scheepvaart, handel, industrie en landbouw zullen voordoen?”

Op deze vraag moet het antwoord n. o. b. m. zonder twijfel ontkennend luiden.

Het wordt dezerzijds niet ontkend, dat de statistiek van im- en export der haven Semarang over de jaren 1900 t/m 1913 een zeer groote stijging te zien geeft.

Geheel anders evenwel wordt de indruk wanneer men bedenkt dat in 1913 het aantal koyangs inkomende en uitgaande lading 454.462 bedroeg en voor 1922 door den heer Van Rijn van Alkemade in diens desbetreffende beschouwing, welke hier als bekend mag worden verondersteld, geschat wordt op 420.000 koyang, terwijl, een behoorlijke climax aannemende, voor 1928 door laatstgenoemden 500.000 koyang als meest waarschijnlijk cijfer wordt aanbevolen.

Wanneer dus in 1928 weer een vervoer van 500.000 koyang is bereikt, dan zal waar in 1920 en 1921 (een zeer exceptioneel jaar) reeds resp. 492.000 en 584.000 koyang verwerkt werden, deze hoeveelheid lading zonder twijfel op dezelfde wijze verwerkt kunnen worden als dat tot nu toe mogelijk is geweest, en zal daarvoor toch zeker geen dure zeehaven noodig zijn.

Men zal hiertegen wellicht willen aanvoeren, dat het juist gaat om de jaren na 1928, aangezien dan de haven eerst in exploitatie komt.

Het is echter thans zeker niet de tijd om omtrent die toekomst bijzonder optimistische verwachtingen te koesteren, terwijl speciaal Semarang veel meer nog dan de andere Nederlandsch Indische havens kans heeft in dergelijke verwachtingen bedrogen uit te komen.

Semarang staat en valt n.l. met den suikerexport.

Men behoeft zelfs geen ingewijde te zijn, om te weten dat nog voor zeer kort de toekomst van de suikerindustrie hier te lande verre van rooskleurig werd ingezien. Men herinnere zich slechts, nadat in 1920 reeds ± 10 miljoen picol van oogst 1921 waren verkocht, hoe laat de verkoopen van de rest van oogst 1921 (± 15 miljoen picol) inzetten en met hoeveel moeite de V.J.S.P. den prijs op een nauwelijks winstgevend peil heeft kunnen houden. Het is, om het zoo maar eens uit te drukken, een groote opluchting geweest, dat de oogsten 1921 en 1922 ten slotte zoo grif zijn weggegaan. Men vreesde, in verband met den overvloedigen suikeroogst op Cuba en de weer oplevende suikerbieteelt in Europa (Duitschland) een zoodanige concurrentie voor Javasuiker, dat wellicht de Javaoogst niet geheel verkoopbaar zou blijken.

Toegegeven wordt, dat de omstandigheden zich sindsdien voor de suiker weer ten goede hebben gewijzigd, hetgeen vermoedelijk mede voor een deel het gevolg is van het veel langzamer tempo, waarin Duitschland zich herstelt dan verwacht werd. Zulks neemt echter niet weg, dat dit concurrentiegevaar nog in het geheel niet geweken is, en dat daarmee voor de toekomst wel degelijk rekening moet worden gehouden.

Insteede van dus te rekenen op een zich steeds uitbreidende suikercultuur doet men o. i. verstandiger uit te gaan van een stationnaire, wellicht zelfs een weinig teru. loopende suikerproductie.

Aangezien met de inkomsten uit de suikerindustrie onmiddellijk samenhangt de welvaart van de bevolking van Semarang's achterland, en daarvan weer in hooge mate de meerdere of mindere import van door die bevolking benodigde artikelen afhankelijk is, mag op grond van het bovenstaande tevens worden geconcludeerd, dat ook de import van Semarang in de komende jaren vermoedelijk geen bizondere stijging zal vertoonen.

Het schijnt ons dan ook aan de hand der cijfers van 1913 t/m 1922 reëeler toe, uit te gaan van de praemisse, dat Semarang als haven voorloopig haar hoogtepunt heeft bereikt en in de eerste tientallen van jaren niet boven de 4 tot 500.000 koyang in- en uitgaande lading totaal zal komen.

Hetgeen zeer zeker geen argument vormt, om nu plotseling tot den bouw van een dure zeehaven over te gaan.

Het zij ons thans vergund op eenige punten in meerbedoelde nota te wijzen, waarbij zal blijken, dat de cijfers waarvan de heer De Jongh is uitgegaan niet geheel juist zijn, en wij zoodoende ook tot andere uitkomsten komen.

De zeehaven zal moeten opbrengen f 1.200.000 's jaars waarbij nog komt voor loodsdienst f 77.000 en voor sleepdienst f 173.800 d.i. totaal f 1.450.800.

Opbrengst zeehavengeld.

Bij de raming hiervan is de heer De Iongh uitgegaan van een totaal tonnenmaat der Semarang aanlopende schepen van 6.300.000 B.R.T. Zooals echter reeds door den heer Van Rijn van Alkemade in diens beschouwing werd betoogd, is dit cijfer te hoog en zal het moeten worden teruggebracht tot 5.500.000 B.R.T. De opbrengst aan zeehavengeld zal dan evenwel te stellen zijn $5.500.000 \times 0.03 \times 2.3 = f$ 379.500 inplaats van f 434.700, d.i., f 55.200, minder.

Dit bedrag zal dan extra moeten worden opgebracht door de prauwvaart, zoodat op de prauwvaart zal komen te drukken f 750.000, f 55.200, totaal f 805.200.

Het totaal der verwerkte hoeveelheid inkomende en uitgaande lading wordt verder in meerbedoelde nota getaxeerd op 750.000 koyangs. Ook hieromtrent is door den heer Van Rijn van Alkemade, zooals boven reeds werd vermeld aangetoond, dat dit cijfer niet kan worden geaccepteerd, maar moet worden teruggebracht op rond 500.000 koyang. Ten gevolge daarvan zal het bedrag van f 130.000 voor binnenhavengeld ten behoeve van de prauwvaart omge-

slagen over de hoeveelheid lading daarop drukken met $\frac{f 130.000}{500.000} = 26$ ct., inplaats van $17\frac{3}{10}$ ct. per koyang, zooals in de nota aangegeven.

Voorts zal door 500.000 Koy. moeten worden opgebracht f 805.200, — aan zeehavenlasten of f 1.61 per Koy. Rekenende op een kostprijs van het prauwenveer, als in de nota aangegeven van f 1.52 $\frac{1}{2}$ per Koy., komt men dus tot een totaal prauwtarief van f 1.55 $\frac{1}{2}$ + f 0.26 + f 1.61 = rond f 3.40 inplaats van f 2.70, zooals in de nota van den heer De Iongh werd becijferd.

Wij meenen verder op goede gronden te mogen veronderstellen, dat het zeer wel mogelijk moet worden geacht voor het bestaande veer om hare tarieven in de naaste toekomst terug te brengen tot f 3.50 per koy. Wanneer wij dan zekerheidshalve nog op een kleine tegenvaller van 10 ct. per koy. rekenen in de begroting der prauwkosten, dan kan de conclusie worden getrokken, dat in de tarieven voor het prauwvervoer bij de zeehaven geen bezuiniging zal zijn gelegen.

Echter wordt daarmee dan van de f 1.450.800. — een bedrag van f 805.200. — gedekt, zoodat op de scheepvaart blijft drukken f 645.600. —.

Er zijn echter nog eenige posten, die een nadere beschouwing vereischen.

Loodsdienst.

Voor den loodsdienst is naar analogie van Tg.-Priok, Makasser en Emma-haven gerekend op 4 loodsen. De vergelijking met genoemde havens gaat evenwel slechts gedeeltelijk op, omdat de afstand die de loodsen bij het tot stand komen der zeehaven Semarang zullen hebben af te leggen, voordat zij het betrokken schip hebben bereikt, veel grooter zal zijn dan die, welke te Tg. Priok, Makasser of Emmahaven moet worden afgelegd.

Te Priok b.v. is het een afstand van hoogstens 2 K.M., terwijl voor Semarang de afstand minstens 5 K.M. zal zijn, zoodat daarmee dan 2 $\frac{1}{2}$ maal zooveel tijd gemoeid zal zijn. Inplaats van met 4 loodsen zal dan ook n.o.m. eerst met minstens 6 of 7 loodsen kunnen worden volstaan, hetgeen aan personeels-uitgaven toch zeker een vermeerdering zal geven van ruim f 1200 per maand, of rond f 15000 per jaar.

De mogelijkheid is voorts niet nitgesloten, dat door den grooten afstand, die de loodsen hebben af te leggen, voordat de schepen zijn bereikt, het noodig zal blijken om een loodswachtschip buiten de geul te plaatsen. De kosten van een dergelijk schip bedragen alleen aan onderhoud, bemanning en voeding, m.a.w. aan zoogenaamde levende kosten exclusief de salarissen der loodsen zelf circa *f* 9000 per jaar.

Ten slotte wordt voor den loodsdienst gerekend op de aanschaffing van 2 motorbooten en 1 motorsloep. Met den heer Van Rijn van Alkemade achten wij dit zeer krap genomen. Wordt volgens den gedachtengang van laatstgenoemden een motorboot door een stoomboot vervangen, dan zal de exploitatierekening zonder twijfel stijgen, en achten wij een vermeerdering van *f* 13.000 per jaar zeker niet te hoog geschat.

Aan extra-uitgaven voor den loodsdienst moet daarom o.i. worden uitgetrokken *f* 15.000 voor 2 of 3 loodsen extra, *f* 9000 eventueel voor een loodswachtschip, *f* 13.000 voor meerdere kosten van een stoomboot vergeleken bij een motorboot, d.i. totaal *f* 37.000.

Hierbij is dan echter nog niet eens gerekend op mutatiekosten van het personeel, welke toch minimaal gesteld moeten worden op 25% van de voor bedoeld personeel uitgetrokken salarissen. Dat bedrag zou dus gesteld kunnen worden op 25% van (*f* 30.000 plus *f* 15.000,) of op *f* 11.250. Aangezien evenwel de stationneering van een loodswachtschip misschien tot vermindering van het aantal loodsen zou kunnen leiden, zullen wij dezen post niet in aanmerking nemen, zoodat voor den loodsdienst extra op te brengen blijft *f* 37.000.

Sleepdienst.

Daarbij is geen rekening gehouden met de aanschaffing van minstens 2 groote sleepbooten, een van 600 à 700 P. K. en een van 1000 à 1200 P. K., welke in ieder geval noodig zullen zijn om groote schepen van de S. M. N., R. L. of J. C. J. L. (geladen 20.000 ton waterverplaatsing) te kunnen assisteeren bij het manoeuvreeren enz. Het wil ons in dit verband niet overdreven voorkomen de raming der exploitatierekening van dien dienst met 1½ te vermenigvuldigen, aangezien ook de sleepvloot 1½ maal zoo groot wordt, en dus met *f* 86.900 'sjaars te verhoogen. Ook hierbij zouden nog extra mutatiekosten van het personeel in aanmerking te nemen zijn, hetgeen wij echter willen compenseeren met de mogelijkheid, dat een kleine sleepboot minder noodig zou zijn.

Het totaal door de scheepvaart op te brengen bedrag bedraagt dan *f* 645.600.—, *f* 37.000.—, *f* 869.000.—, *f* 769.500.—. Dit bedrag zal moeten worden goedge maakt door de tijdsbesparing.

Deze wordt aan de hand van een globale berekening gesteld op 0.3 etmaal per schip.

Uit het ondervolgende moge echter blijken dat omtrent een dergelijke belangrijke tijdsbesparing geenerlei zekerheid bestaat.

Op het oogenblik kunnen de schepen op elk moment van dag of nacht ter reede Semarang aankomen en van daar vertrekken. Is men echter gedwongen een drie K. M. lange en nauwe geul door te varen, alvorens in de haven te komen, dan is in de eerste plaats in den westmoesson of in het algemeen bij donkere maan het bij nacht binnenkomen en of vertrekken vrijwel uitgesloten, tenminste zeer tijdrovend mede in verband met het minimum aantal (2) beschikbare sleepbooten voor groote schepen.

Maar wanneer men bovendien vergelijkt den tijd, dien de schepen thans noodig hebben om aan te komen, het anker te laten vallen en met lossen en laden te beginnen in en uit de prauwen, die tevoren telegrafisch zijn opge-

vraagd en dus klaar liggen, met den tijd, dien de schepen noodig zullen hebben om de vaargeul door te varen, in de haven kom zelf om te zwaaien en zich aan de boeien vast te maken, dan zal het duidelijk zijn, dat deze laatste werkzaamheden heel wat meer tijd zullen vorderen.

Neemt men daarbij nog in aanmerking, dat zooals hieronder zal blijken, groote schepen juist bij minder gunstige omstandigheden steeds op eigen kracht zullen willen binnenstoomen, waarbij de geul en de draairuimte der geul aan het einde beslist vrij moeten zijn van welke hindernis ook, dan volgt hieruit oponthoud, wachten op elkaar, wachten op de sleepbooten (totaal twee), die het voorgaande schip eerst moeten helpen meren, enz. Hieruit blijkt, dat in elk geval het binnenvaren naar de havenkom het omgekeerde van een tijdsbesparing beteekent.

Men zal echter daartegenover stellen, dat er tijdsbesparing zal worden verkregen, doordat op de z.g. onwerkbare dagen van thans, dan zal kunnen worden gewerkt. Echter mag ook daarbij niet vergeten worden dat bij zeer ruw weder het binnenkomen door een dergelijke nauwe onbeschermd geul zeer moeilijk is, en het zoodoende in vele gevallen zelfs noodzakelijk zal zijn, dat de schepen voor de geul blijven wachten tot het weer wat bedaard is.

Ook vergete men niet, dat het slechte weer in den westmoesson in den regel gepaard gaat met hevige regenbuien. Er zal dan binnen de haven evenmin gewerkt kunnen worden. Bovendien zal het dan moeilijk zoo niet onmogelijk zijn, om een loods naar buiten te zenden, terwijl geen verstandig gezagvoerder de risico zal willen loopen, dat zijn schip door een grondzee dwars komt te liggen en op de boorden van de geul vastloopt.

Wanneer dan verder het eventueele voordeel van werken op anders onwerkbare dagen, wegvallt tegen de vertraging door de schepen op de werkbare dagen ondervonden, dan blijft van de geschatte tijdsbesparing niet veel over.

Hier blijkt een groot gebrek aan den opzet: het is geen haven, waar de prauwkosten vervallen, terwijl de havenkom te moeilijk te bereiken is door de lange nauwe onbeschutte vaargeul.

Op de aan het havenplan verbonden nautische bezwaren komen wij hieronder nader terug.

Volgens bovenstaande becijfering blijft dus *f* 769,500 of rond *f* 1.55 per koyang aan extrahavenkosten ongedekt, en zullen die moeten worden goedgemaakt door verschillende besparingen, die niet dan slechts zeer vaag of zonder zekerheid onder cijfers te brengen zouden zijn.

Zelfs wanneer men voor besparing aan claim het zeer hooge bedrag van *f* 100,000 aanneemt, blijft nog een bedrag van *f* 669,500 voor de scheepvaart ongedekt over.

Wij gelooven niet, dat een dergelijk bedrag door besparing zal worden gecompenseerd, en meenen hiermede tevens te hebben aangetoond, dat de ontworpen zeehaven (aannemende dat zich geen tegenvallers gedurende den bouw of in exploitatie voordoen) plus de huidige prauwhaven in elk geval duurder zullen zijn, dan de huidige prauwhaven alleen.

Die meerdere kosten zullen, zooals trouwens in meerbedeelde nota met zooveel woorden is aangegeven, in eerste instantie door de scheepvaart moeten worden opgebracht, zoodat zonder eenigen twijfel de haven Semarang voor de scheepvaart duurder zal worden dan thans.

Aangezien deze consequentie voor haar niet te aanvaarden is, is zij op grond daarvan ten sterkste gekant tegen den bouw van bedoelde haven.

De scheepvaart kan nu en in de toekomst geen verhooging van havenkosten, in welken vorm dan ook, dragen.

Haar politiek is er dan ook op gericht in plaats van tot verhooging, te geraken tot verlaging der havenkosten.

Beschouwing van den heer Van Rijn van Alkemade.

Het kan in aansluiting op het voorgaande geen kwaad ook op de door den heer Van Rijn van Alkemade gegeven beschouwing wat dieper in te gaan, speciaal wat betreft de door dezen gemaakte becijferingen.

Het is daarbij het eenvoudigste dezelfde berekeningswijze te volgen als door den heer v. R. v. A. geaccepteerd, en daarin slechts die correcties aan te brengen, die n. o. b. m. aan de hand van de door ons juistere geachte cijfers noodig zijn. Wij komen dan tot het volgende:

In de haven zullen de scheepskosten en de kosten van vervoer van schip naar wal en omgekeerd, met betrekking tot het totale goederenvervoer, bedragen:

Zeehavengeld	f	379.500,—
Loodsgeld	"	114.000,—
Sleeploon	"	260.700,—
Boeiengeld	"	19.320,—
Prauwvracht	"	1.143.000,—
Binnenhavengeld	"	805.200,—
		f 2.721.720,—

bij een geschat vervoer van 500.000 koy. lading geeft per koy. lading f 5.44.

In de toekomst is (zonder zeehaven te verwachten een prauwtarief per koy. van f 3.50, binnenhavengeld f 0.30 = f 3.80.

De kosten (met de zeehaven zullen dus op deze wijze berekend f 5.44.— f 3.80 = f 1.64 hooger zijn, dan wanneer men het zonder zeehaven stelt.

Van de totaal-kosten ad f 2.721.720.— komt rechtstreeks ten laste van de scheepvaart een bedrag van f 773.520.— (zeehaven-, loods- en boeiengeld en sleeploon), d. i. rond f 1.55 per koy., terwijl rechtstreeks ten laste van den handel komt f 1.948.200.— d. i. rond f 3.90 per koy.

Daar de uitgaven ten laste der scheepvaart zich afspiegelen in de vracht, blijkt dus, dat het eigenlijke haventransport f 0.10 per koy. lading duurder wordt, dan het reedetransport wanneer er geen zeehaven komt. (De heer v. R. v. A. komt uit op f 1.— per koy. goedkoop.)

Bij de vergelijking met Soerabaja, waartoe de heer v. R. v. A. dan overgaat, zouden wij willen opmerken, dat een verlaging der prauwtarieven aldaar in het geheel niet uitgesloten geacht moet worden.

Ten einde dus voor de komende jaren aan den veiligen kant te blijven, zal men goed doen het prauwtarief voor Soerabaja niet op f 3, maar op f 2.50 per koy. te stellen.

Voor Soerabaja wordt de berekening dan:

Zeehavengeld	f	584.375
Loodsgeld	"	126.500
Sleeploon	"	165.000

Prauwvracht:

De Semarangkoyang is gemiddeld grooter dan de Soerabaja-koy. en voor 500.000 Semarangkoyangs kan op rond 515.000 Soerabaja-koy. worden gerekend:

$$515.000 \times f 2.50 = f 1.287.500$$

$$\text{Totaal } f 2.163.375$$

$$\text{Dat is dus per Semarangkoy. lading: } \frac{2.163.375}{500.000} = f 4.33$$

Het totaal der op het vervoer vallende kosten zal derhalve in de haven van Semarang $f\ 5.44 - f\ 4.33 = f\ 1.11$ per koy. lading hooger zijn dan te Soerabaja (in plaats van $f\ 0.42$ of bijna $3 \times$ zooveel. ¹⁾

Van de Soerabaja-kosten komt rechtstreeks ten laste der scheepvaart $f\ 875.875$, d. i. dus per Semarang-koy. rond $f\ 1.70$ en ten laste van den handel per Semarang-koy. $\frac{f\ 1.287.500}{500.000} = f\ 2.57$.

Het verschil van kosten, rechtstreeks ten laste van den handel komende te Semarang en te Soerabaja, is dan $f\ 3.90 - f\ 2.57 = f\ 1.33$ (in plaats van $f\ 0.75$ of bijna het dubbele).

Wij meenen hiermede voldoende te hebben aangetoond, tot hoe geheel andere uitkomsten men komt, wanneer men de cijfers minder optimistisch, wat Semarang betreft, aanneemt. Wij achten het dan ook geenszins bewezen, dat Semarang-zeehaven niet duurder zal worden dan Soerabaja. Integendeel wil het ons vrijwel zeker voorkomen, dat Semarang-zeehaven wel duurder zal zijn.

Technische bezwaren.

De ondervinding bij havenbouw en geulbaggering in de jaren, die achter ons liggen, opgedaan, heeft geleerd, dat daarbij groote tegenvallers geen zeldzaamheid zijn, welke dan gepaard gaan met zeer hooge extra-kosten.

In dit verband zouden wij het volgende willen opmerken.

Het is een ieder bekend, dat bij den bouw der tegenwoordige prauwhaven te Semarang zeer veel tegenspoed is ondervonden, als gevolg van het feit, dat de bodem, waarop gebouwd moest worden, allerlei onvoorziene gebreken vertoonde. Die tegenspoed was zelfs zoo groot, dat men het werk gedurende geruimen tijd heeft moeten stop zetten.

Zooals bekend, bestaat de zeebodem van de reede van Semarang uit een dikke laag bijzonder zachte, bijna vloeibare modder.

Wanneer nu b.v. gedurende het werk mocht blijken, dat ook de oostelijke dam van betonstukken zou moeten worden voorzien, dan zou daarmede alleen vermoedelijk reeds het grootste gedeelte van den post onvoorziene uitgaven verslonden worden.

De heer Van Rijn van Alkemade zegt omtrent een en ander in zijn beschouwingen ddo. 1 Nov. j.l. o.m. het volgende:

„Tegenvallers in den geest als ondervonden bij den aanleg van de Belawan-haven en de prauwhaven te Semarang, zouden een ramp voor Semarang kunnen worden.

De aannemers van het werk, die wel bij uitstek deskundigen op dat gebied zullen zijn, zullen derhalve volop gelegenheid moeten hebben het te ondernemen werk in studie te nemen, maar zich bij de aanneming dan ook moeten verbinden het werk voor een overeengekomen som op te leveren onder garantie voor het in stand houden van het geleverde gedurende een, naar billijkheid vast te stellen, aantal jaren.

¹⁾ Me. heeft er ons opmerkzaam op gemaakt, dat de Stoomvaart Maatschappijen bij de rectificatie van cijfers, hi r verzuimden mede te rectificceeren het bedrag, uitgetrokken voor lood-geld, hetwelk werd berekend tegen $\frac{3}{8}$ cent per bruto M³ inhoud van het schip, terwijl dit, b *Stb.* 1921 no. 216 is vastgesteld op een vast recht van $f\ 7.50$ per schip en daarboven 1,5 cent per M³.

Da voor Soerabaja berekende kosten zullen derhalve ongeveer $f\ 350.000$ hooger moeten worden gesteld, waardoor de uit de berekening getrokken conclusie geheel anders wordt.

Wat betreft het onderhoud van de geul en de haven, neem ik aan, dat de begrooting daarvan op bijna *onfeilbare* gegevens moet steunen."

Naar aanleiding van deze woorden zouden wij willen opmerken, dat aan deze principieele eischen, waarop ook de heer Van Rijn van Alkemade voortbouwt, momenteel onmogelijk kan worden voldaan.

De moeilijkheden en vraagstukken, waarvoor de technici zich in de verschillende havens nog steeds gesteld zien, maken de door den heer Van Rijn van Alkemade gevorderde garantie en den eisch van onfeilbaarheid der gegevens betreffende de geul tot onmogelijkheden.

Die zekerheid kan momenteel niemand ons geven.

Zoo achten wij het in het geheel niet uitgesloten, dat de open geul bij stormweder plotseling dicht zou slaan, hetgeen, behalve hooge extra-kosten, een absolute stremming in het scheepvaartverkeer zou veroorzaken met alle nadeelige gevolgen van dien.

Wij weten verder maar al te goed wat er gebeurt wanneer een werk op de helft der voltooiing, nadat er b. v. 6 millioen is ingestoken, blijkt eenige millioenen meer te zullen kosten, dan begroot was. Dan kunnen de aannemers het werk onmogelijk voltooiën, zonder dat de bouwheeren bijspringen, zoodat niet de aannemers, maar de andere belanghebbenden de dupe zijn.

De door den heer v. R. v. A. gevorderde garanties kunnen wel op papier worden gesteld, eenige zekerheid geven zij niet.

Dat de promotors van het plan dit zeer goed gevoelen blijkt uit de conditie, door henzelf gesteld, n.l. dat de regeering de richtige betaling van rente en aflossing der in de haven te steken gelden zal garandeeren.

Wij meenen aan de hand van het bovenstaande te mogen concludeeren, dat, op grond van de bij den havenbouw in Nederlandsch-Indië opgedane ervaringen, er althans op gerekend moet worden, dat de begrooting van den heer De Jongh met een belangrijk bedrag, zeg 50 %, wordt overschreden.

Indien althans de geprojecteerde haven een voor het eerste tiental jaren ruim voldoende grootte zou hebben (hetgeen niet het geval is, wat wij onder „Nautische bezwaren" zullen aantoonen), zou dit in tijden van grooten voorspoed en welvaart niet zoo'n groot bezwaar zijn, aangezien dan door middel van een zeer groote afschrijving ineens de rentabiliteit der haven tot een meer normale basis zou kunnen worden teruggebracht.

Daarop mag thans evenwel in geen geval worden gespeculeerd. Integendeel zou elke cent, die in de nieuwe haven gestoken zou worden, haar rente moeten opbrengen, zoodat bij een belangrijke overschrijding der begrooting de nieuwe haven, zooals de heer Van Rijn van Alkemade het ook reeds zeide, een ramp voor Semarang zou worden.

Semarang kan n.l. in vele opzichten niet met Tandjong-Priok en Soerabaja worden vergeleken. Het gevaar om een groot gedeelte der scheepvaart te verliezen bij duurder worden der haven, is bij Semarang veel grooter dan bij de twee andere havens.

Wij willen aannemen, dat de export, speciaal die van suiker, ondanks een verhooging der kosten, toch via Semarang zou blijven plaats hebben in die mate als dat thans ook het geval is, maar geheel anders zal het zijn met den import. Deze zal voor een groot deel via Soerabaja, of Cheribon, wellicht zelfs via Batavia haar weg naar het achterland van Semarang gaan zoeken. Het zou niet de eerste keer zijn, dat de handel den schijnbaar langeren weg preferereert boven den korteren, in verband met de daaraan verbonden kosten.

Semarang stelle zich dus ten doel niet alleen niet duurder, maar in hare havenkosten steeds veel goedkooper te zijn dan de twee andere grootere havens van Java.

Nautische bezwaren.

Omtrent de tegen het zeehaven-ontwerp bestaande nautische bezwaren, zij het volgende opgemerkt:

De meeste schepen komen met daglicht ter reede Semarang, (vooral in den west-moesson, aangezien dan de zee rustiger is dan gedurende het overige gedeelte van den dag), hetgeen bij de ontworpen nauwe haven ongetwijfeld oponthoud zal geven, daar men bij eventueel samenliggen steeds dient te wachten tot de voorganger goed en wel binnen gemeerd is, alvorens zelf de geul binnen te varen, aangezien achter elkaar binnenvaren der geul te veel risico zal zijn verbonden. Daarbij komt dan nog het eventueel wachten op een loods, of op uitgaande schepen.

Bij nacht vertrekken, zal vooral in den west-moesson vrijwel uitgesloten zijn, terwijl dat thans herhaaldelijk gebeurt. Zooals het nu is, gaat een schip na met laden en lossen gereed te zijn, anker op en vertrekt.

Bij beschouwing der grootere schepen, die de haven zullen moeten binnenkomen, b.v. de S. M. N., R. L.- en J. C. J. L.-stoomers, blijkt het volgende:

De J. C. J. L.-schepen hebben o. a. maximaal de volgende afmetingen: lengte 167 M., diepgang 31.5 Eng. voet, breedte 23 M., en zullen met een 4 à 5 mijls vaart de geul moeten invaren, b. v. met N.W.-wind even achterlijker dan dwars.

Wij willen hierbij aannemen, dat sleepboothulp wordt vermeden, zooals ook volgens meergenoemde nota de bedoeling is.

Een 4 à 5 mijls vaart voor een met eigen kracht binnenvarend schip in de geul is noodig om te kunnen sturen, en krijgt het schip aan het einde der geul 150 M. draairuimte.

Wel schrijft het ontwerp 400 M. uitloopruijnte, doch dit beteekent praktisch tusschen de twee rijen gemeerde schepen uitloopen en zal hier altijd prauwvaart, enz. zijn, dus risico, waarbij onmiddellijk het gebrek aan ruimte aan het einde der geul rijpt.

De draaicirkel van een schip van 167 meter behoeft minstens 167 meter straal *met* gebruik van een anker.

Men zal bij het einde der geul eerst de vaart uit het schip dienen te halen door volle kracht achteruit slaan, waarbij de kop van het schip (bij rechtsche schroef) stuurboord zal uitgaan.

De aanvaringsmogelijkheid van het schip aan de boeien voor groote schepen span 11 is hierbij zeer groot.

Bij ieder binnenkomend schip zal toch een op span 11 gemeerd schip met de vaak 3 dik langzijde liggende prauwen een aanvaarbaar object vormen, daar de manoeuvre 4 à 5 mijls vaart uit het schip halen, met het noodzakelijk gebruik van een anker in een draairuimte van 150 meter straal wegens minimum ruimte, geen normale manoeuvre mag worden genoemd.

Breekt hierbij iets aan het grondtakel, dan is het zeer waarschijnlijk, dat schade wordt veroorzaakt vooral bij plotseling invallende buien, die te Semarang in den westmoesson niet tot de zeldzaamheden behooren.

Bij deze manoeuvre heeft men aan sleepboothulp niets, die komt eerst in werking bij het rondtrekken van het schip, dat aan een span boeien moet meren, b. v. midden in de laag.

De doorsnede der draairuimte aan het einde der geul tot aan de boeien is voor de J. C. J. L. dus b. v. al beslist te klein, deze moet minstens 300 meter straal hebben.

Dwars wegdrijven, wat bij een leeg schip, nadat de vaart er uit is gehaald, nog al eens voorkomt, (wind krachtig uit het N.W. b. v.) mag ook al niet voorkomen wegens gebrek aan ruimte aan het einde der geul.

Verder is de afstand tusschen een span boeien 200 meter; voor een schip

van 167 meter lengte evenwel dient deze afstand 300 meter te zijn, zooals ook elders gebruikelijk (o. a. te Priok).

Aan de westzijde der boeien voor groote schepen is 150 meter ruimte gehouden; deze ruimte achten wij eveneens te klein voor wegstoomen zonder sleepboothulp.

Voor al zal dit blijken, wanneer toch getracht mocht worden 's nachts uit te varen.

Immers zullen langs den kademuur wel steeds prauwen liggen, hetzij geladen, hetzij wachtende op de sleepboot, die hen zal sleepen naar de prauwhaven.

De breedte hart op hart van de groote schepen gemeerd aan de boeien à 80 meter is verder zeer krap genomen. Wanneer het schip b. v. 3 meter breed is, geeft dit aan een zijde van de hartlijn $11\frac{1}{2}$ meter; rekt men het andere schip breed 20 meter, dan geeft dit 10 meter aan deze zijde der hartlijn, totaal $21\frac{1}{2}$ meter; ieder schip heeft meermalen 2 of 3 dik prauwen langszijde; dit neemt van de overschietende $58\frac{1}{2}$ meter wederom 4 of 6×5 meter = 20 of 30 meter, latende een vrije doorvaartuimte tusschen 2 groote schepen van $\pm 38\frac{1}{2}$ tot $\pm 28\frac{1}{2}$ meter, hetgeen wij wederom een minimum-ruimte achten.

Een schip, dat uit de laag moet vertrekken, kan dit praktisch zonder sleepboothulp niet zonder extra-*risico* doen. De opzet van het plan, zooals thans gegeven, is voor grootere schepen te eenenmale te klein.

Wanneer bij het doorvaren der geul reeds van sleepboothulp gebruik wordt gemaakt — hetgeen wij in zoo'n nauwe geul voor groote schepen onder minder gunstige omstandigheden niet eens wenschelijk achten wegens de vermindering hunner manoeuvreervrijheid. — verandert de toestand in zooverre, dat met minder vaart de havenkom binnengevaren kan worden. Echter blijven de bezwaren verbonden aan een te kleine straal voor den draaicirkel, en de verder vermelde groote moeilijkheden bestaan.

Conclusies:

Resumeerende, komen wij tot het volgende:

Het bouwen van een zeehaven voor Semarang is op het oogenblik niet urgent.

De thans geprojecteerde haven heeft slechts ten doel de reede dichterbij te brengen en handhaaft het prauwvervoer in zijn vollen omvang,

De voordeelen, uit het bezit van een dergelijke haven voortvloeiende, moeten dus alleen gezocht worden in het werken der schepen in stiller water dan op de reede.

Door de ongunstige ligging van Semarang zal echter het graven van een lange nauwe onbeschutte geul noodzakelijk zijn met alle bezwaren, zoowel van nautischen als technischen aard (dichtslaan) daaraan verbonden.

Er bestaat bovendien geenerlei zekerheid dat de raming der kosten zoowel van bouw als van exploitatie niet zal worden overschreden, integendeel moet aan de hand der ondervinding der laatste jaren op een belangrijke overschrijding daarvan worden gerekend.

De geprojecteerde haven zal dus zoowel voor handel als scheepvaart veel duurder nitkomen dan de tegenwoordige prauwhaven en ook duurder dan b. v. Soerabaja, zonder dat daartegenover belangrijke voordeelen kunnen worden gesteld. Dit is niet alleen voor de scheepvaart, maar ook voor Semarang zelve in de huidige omstandigheden een niet te aanvaarden consequentie.

De geprojecteerde haven is bovendien te klein voor de grootere schepen, die momenteel Semarang aandoen, hetgeen op zich zelf reeds een onoverkomelijk bezwaar tegen den bouw daarvan beteekent.

Op grond van alle bovengenoemde, n.b.m. van ondergeteekenden, zeer ernstige bezwaren, is de conclusie volkomen gerechtvaardigd, dat het in deze tijden van economische crisis niet verantwoord geacht kan worden met een dergelijk kostbaar en in zijn consequenties met zooveel risico gepaard gaand werk een aanvang te maken.

NOTA DER ZEEHAVENCOMMISSIE.

Antwoord aan de scheepvaart-maatschappijen.

I.

Waarom Semarang een zeehaven noodig heeft.

De nota betreffende het plan-De Iongh, zeehaven Semarang, door uwe maatschappijen opgesteld en onzer commissie, bij schrijven van 12 Dec. 1922 aangeboden, maakte een onderwerp van uitgebreide gedachtenwisseling uit, waarbij evenwel de financieele consequenties van den eventueelen aanleg van eene zeehaven te Semarang, voorshands buiten beschouwing werden gelaten.

Immers, het door een belangrijk deel der scheepvaart in de Indische wateren uitgesproken oordeel, dat Semarang in de naaste toekomst geen zeehaven behoeft, zelfs binnen 20 of 30 jaar daar geen behoefte aan zal hebben, uw oordeel dat de scheepvaart geen tijdsbesparing van de ontworpen haven kan verwachten, alsmede de door u voorgebrachte technische en nautische bezwaren, welke het havenontwerp aankleven, zijn zoovele onderwerpen, waarvan eene grondige behandeling aan elke beschouwing der financieele consequenties diende vooraf te gaan.

Onze commissie kan uwe meening, dat het thans niet de tijd is om omtrent de toekomst bijzonder optimistische verwachtingen te koesteren, wel deelen, doch kan geen enkele reden vinden om aan eene verdere normale ontwikkeling van handel en industrie in de havenstad Semarang en haar achterland te twifelen.

Het somber beeld in uwe nota van Semarangs toekomst gegeven, steunt n.o.v. op een onjuist inzicht met betrekking tot de suikerindustrie, waartegenover wij ons veroorloven onze inzichten, gegrond op bij uitstek deskundige voorlichting, n.l. die van sterk bij die industrie geïnteresseerden te stellen.

Semarang is thans de natuurlijke afscheephaven van 45 suikerfabrieken, waarvan eene opgave van namen, eigenaars en vertegenwoordigers in bijlage no. 1 wordt aangetroffen ¹⁾.

Uit deze opgave moge u blijken, dat de Midden-Java-suikerindustrie eene zeer krachtige positie inneemt.

Geeft eene sterke financieele positie reeds zekere waarborg, dat die industrie tegen voorkomende moeilijkheden bestand zal blijken, in grooter mate dan elders op Java zal dit in Midden-Java het geval zijn, omdat de suikercultuur daar — en vooral in de Vorstenlanden — in vele opzichten bevoorrecht is.

De Vorstenlanden n.l. zijn zeer volkrijke gebieden met bijzonder vruchtbaren bodem en voorzien van een uitstekend irrigatiestelsel.

Daar deze factoren, welke een stevige basis vormen, waarop de suikerindustrie in Midden-Java steunt, niet in gelijke mate de suikercultuur in andere gewesten van Java steunen, ligt het voor de hand, dat bij een crisis de Midden-Java-fabrieken zullen behooren tot die, welke het langst daaraan weerstand kunnen bieden.

¹⁾ Publicatie van deze bijlage lijkt ons overbodig. Red. Loc.

Zal geheel Java van een langdurige suiker crisis de ernstige gevolgen ondervinden, bijzonder gunstige omstandigheden, waaronder in Midden-Java de suikercultuur wordt uitgeoetend, geven ongetwijfeld aan de fabrieken in dit gebied de meeste kans het hoofd boven water te kunnen houden, zoodat juist voor Semarang als haven de toekomst minder donker behoeft te worden ingezien dan voor oostelijker gelegen havens.

Dat dan ook suikerproducenten in Midden-Java zich niet door een minder gunstig schijnende toekomst laten intimideeren en in stede van naar inkrimping, streven naar uitbreiding van hun bedrijf, moge u uit het navolgende blijken.

In het Jogjasche werden in de laatste jaren uitgebreide tabakscomplexen in riettuinen omgezet, terwijl in 1922 de nieuwe fabriek „Sendang Pitoe” van de Koloniale Bank in bedrijf werd genomen; 1800 bouws rietaanplant werden tusschen deze nieuwe fabriek en de bestaande fabriek „Medarie” verdeeld.

De uitbreiding hierdoor aan de suikercultuur gegeven, spiegelt zich met andere omstandigheden, welke mede aanleiding gaven tot expansie of in de productie, welke blijkens een in bijlage no. 2 gegeven overzicht, betreffende de te Semarang afgeleverde suiker, in 1921, 193,000 picols meer bedroeg dan in 1920 en in 1922, 860,000 picols meer dan in 1921 (voor 1923 wordt de productie op weder 200,000 à 250,000 picols meer geraamd).

Wat de naaste toekomst betreft, zij vermeld, dat in 1923 een nieuwe fabriek „Kedong Banten” wordt gebouwd, welke in 1924, met ongeveer 1000 bouws aanplant in bedrijf zal worden gesteld; in het Klatensche worden 500 bouws nieuwe gronden voor rietcultuur bestemd; de onderneming Gemampir, met ongeveer 600 bouws werd bereids voor rietaanplant bestemd; in het Solosche werden de landen Djember en Ketintang met tezamen circa 900 bouws aangekocht voor rietcultuur en voorbereid wordt de aanleg van een irrigatieleiding in het Jogjasche, waardoor 1500 bouws nieuwe rietgronden disponibel zullen komen. Tal van minder belangrijke uitbreidingen van den rietaanplant laten wij hier onvermeld.

In het algemeen kan wel gezegd worden dat, waar in Midden-Java grond beschikbaar komt, de suikerindustrie daar onmiddellijk beslag op legt en zich gewoonlijk daarvoor zeer belangrijke financiële offers getroost, terwijl in vele gevallen de uitbreiding der rietcultuur gepaard gaat met eene kostbare uitbreiding van de installaties van bestaande fabrieken of den nog kostbaarder bouw van nieuwe fabrieken.

Resumeerende, kan thans reeds worden vastgesteld, dat in de allernaaste toekomst de suikercultuur in Midden-Java zal worden uitgebreid met een ruim 4500 bouws aanplant, waarvan een vermeerdering der suikerproductie van ongeveer 700,000 picols kan worden verwacht.

Zal de aan de areaaluitbreiding, uit den aard der zaak, op den langen duur een einde komen, er zijn nog andere omstandigheden, waardoor, op goede gronden, de toenemende omvang van de suikerindustrie mag verwacht worden.

Wij hebben hier vooral op het oog de stijgende suikerproductie per bouw rietaanplant, welke tot uitdrukking komt in bijlage no. 2, en die een gevolg is van betere cultuurmethoden en de verdeling van rietsoorten, waaraan, juist met het oog op eenen wel te verwachten concurrentiestrijd met de bietsuikercultuur, in de laatste jaren bijzondere aandacht wordt gewijd.

Met het feit voor oogen dat bij de bietcultuur het rendement van gemiddeld 8 à 10% is opgevoerd tot 15 à 17%, kan, waar de veredeling van rietsoorten op Java eerst in de laatste jaren sterk op den voorgrond is gebracht, gevoegelijk worden aangenomen, dat de limite voor het rendement van suikerriet nog lang niet is bereikt.

Wij vermogen niet in de toekomst te lezen en er kunnen zich omstandigheden voordoen, waardoor de suikerindustrie tijdelijk in hare normale ontwikkeling zal worden gestoord; waar evenwel suikerproducenten onder de huidige omstandigheden, blijkens hun gestie, de toekomst met vertrouwen tegemoet treden, vermeenen wij niet anders te mogen doen en zouden wij het zelfs geoorloofd achten rekening te houden met de mogelijkheid binnen afzienbaren tijd van een suikeruitvoer te Semarang, die 25% en zelfs meer boven de tegenwoordige cijfers ligt.

Waar derhalve door ons boven twijfel verheven wordt geacht, dat de suikerindustrie voor Midden-Java behouden blijft, niet alleen in haar tegenwoordigen omvang, doch ook bij de uitbreiding, welke daaraan staat gegeven te worden en wij geheel uwe, in uwe nota gegeven meening onderschrijven, dat de inkomsten van de suikerindustrie onmiddellijk verband houden met den invoer, kan het niet bevreedmen, dat wij ons geenszins kunnen vereenigen met het oordeel door uwe maatschappijen over Semarang uitgesproken, dat de plaats als haven voor de eerste tientallen van jaren haar hoogtepunt heeft bereikt en om die reden verbetering van de haventoestanden onnoodig geacht moet worden.

Integendeel, hebben wij de stellige overtuiging, dat bestending van de haventoestanden te Semarang, welke hoe langer hoe meer de aandacht trekken, Semarang als haven in hare natuurlijke ontwikkeling zal belemmeren om ten slotte een toestand van onvermogen tot verdere ontwikkeling te scheppen, welke, zij het ook op andere gronden, nu reeds door uwe maatschappijen aanwezig wordt geacht.

Als logisch gevolg onzer overtuiging wordt de aanleg van een zeehaven te Semarang door onze commissie binnen afzienbaren tijd noodzakelijk geacht en ten zeerste zoude het n. o. m. voor Semarang zijn te betreuren, indien de daaraan verbonden financieele consequenties zouden blijken daarvoor een beletsel te zijn.

Staat dus voor onze commissie vast dat de aanleg van een zeehaven voor Semarang op den duur een levensbelang is, op grond van het door den burgemeester De Jongh in zijn nota naar voren gebrachte, is zij mede van oordeel, dat de tijd voor havenaanleg thans gunstig is.

Met uwe meening, dat de tijdsomstandigheden bezuiniging, bekrimping en spaarzaamheid gebieden, vereenigen wij ons gaarne; echter kan, naar ons oordeel, zulk een principe, te ver doorgedreven, niet leiden tot eenige verbetering van bestaande toestanden; het bij de pakken neerzitten zal ons niet verder brengen en juist de verbetering van haventoestanden, waaraan elders (Japan, Italië, Frankrijk en Duitschland) hard gewerkt wordt, mag als een der middelen beschouwd worden om ongunstige economische toestanden minder traag te boven te komen.

Dat de regeering voorloopig heeft afgezien van havenaanleg te Semarang, vindt zeker niet zijn oorzaak in wijziging van het oordeel der betrokken adviseurs, dat Semarang een haven behoeft, noch kan dit uitstel worden toegeschreven aan overwegingen als in uwe nota aan de regeering toegeschreven; ware dit zoo dan zoude het door den burgemeester De Jongh geopperde plan om, zonder bezwaring van 's lands schatkist tot havenaanleg te kunnen geraken, zeker niet „an höchster Stelle” een tot verder uitwerking aanmoedigende beoordeeling zijn beschoren.

Juist de omstandigheid, dat de regeering, in verband met 's lands financiën, voor het tegenwoordige niet bij machte is Semarang een haven te geven, schiept de gelegenheid tot particulier initiatief, waaraan verwacht mag worden verbonden te zullen zijn het niet te onderschatten voordeel van een beheer der haven door belanghebbenden.

Wordt door onze commissie voor de ontwikkeling van handel en industrie voordeel gezien in havenaanleg, uit den aard der zaak wordt eveneens in het algemeen daarin voordeel gezien voor de scheepvaart, waarvan de belangen ten nauwste met die ontwikkeling samenhangen.

(Wordt vervolgd).

DE BUITENLANDSCHE HANDEL VAN JAPAN MET NED.-INDIË GEDURENDE HET EERSTE HALFJAAR VAN 1922.

Het totaal van den buitenlandschen handel van Japan, hetwelk gedurende de eerste zes maanden van 1920 een waarde had van Yen 2,756,241,676, liep naar in *Korte Berichten* wordt meegedeeld gedurende de eerste helft van 1921 terug tot Yen 1,372,741,936 en, hoewel de totale waarde van den Japanschen handel gedurende de eerste helft van dit jaar nog beneden die van 1920 bleef, valt er toch ten opzichte van 1921 een aanmerkelijke vermeerdering te bespeuren en wijst een bedrag van Yen 1,841,648,384 wel op eenige verbetering.

Van het verkeer met Ned.-Indië geeft het volgende overzicht een beeld in Yen.

Jan./Juni	Ned.-Indië.	
	Uitvoer naar	Invoer uit
1922	23,879,176	31,358,718
1921	30,339,006	24,436,275
1920	65,658,073	44,367,512

De ongunstige verhouding in de zichtbare in- en uitvoeren voor Ned.-Indië gedurende de eerste halve jaren van 1920 en 1921 is dus veranderd in een gunstige.

Uitvoer naar Nederlandsch-Indië.

Katoenen goederen. Deze vormen het voornaamste artikel, vergeleken met den totalen uitvoer naar Ned.-Indië en wel gedurende de eerste zes maanden van:

	Yen.
1920	41,286,454
1921	16,052,321
1922	11,396,610

Ned.-Indië kwam op de derde plaats na China en Britsch-Indië, evenals gedurende 1921. In 1920 nam onze kolonie de tweede plaats in en kwam Britsch-Indië als derde. De katoeninvoer vertegenwoordigt dus bijna 50% van den totalen invoer van Ned.-Indië uit Japan.

Glas- en aardewerk. Hoewel de waarde van dezen uitvoer naar onze kolonie ver blijft beneden die van katoentjes, vormen deze beide artikelen toch nog een belangrijken post.

Gedurende 1920 was Ned.-Indië na de V. S. v. Amerika de voornaamste koper evenals trouwens gedurende de twee daarop volgende jaren.

Welk een belangrijke afnemer Ned.-Indië is voor de Japansche aardewerk-nijverheid moge blijken uit het feit, dat de totale uitvoer gedurende Jan./Juni 1922 slechts een waarde had van ruim 10 miljoen Yen waarvan Amerika voor

bijna 3 miljoen Yen betrok en Ned.-Indië voor 2 miljoen Yen of $\frac{1}{6}$ van den totalen uitvoer.

Portland cement. Voor dit artikel heeft de toestand zich sedert 1920, toen Ned.-Indië met 611,690 pikol na de Philippijnen de tweede plaats innam, sterk gewijzigd. Trouwens de totale uitvoeren liepen ook sedert dien zeer sterk terug en wel van 1.825.744 pikol in 1920 tot 1.200.552 pikol in 1921 en 994,646 pikol in 1922. Hiervan kreeg onze kolonie, zooals reeds gezegd, in 1920 611,690 pikol, in 1921 302,891 pikol en in 1922 nog slechts 145,326 pikol. Met deze laatste hoeveelheid nam Ned.-Indië de vierde plaats in.

China kreeg echter in 1922 200,000 pikol meer dan in 1920.

Rubberbanden. Gedurende de verslagperiode was Ned.-Indië de voornaamste koper van Japansche rubberbanden en wel tot de volgende hoeveelheden in pikol.

	Jan./Juni '22	Jan./Juni '21	Jan./Juni '20
Totale uitvoer	15.212	9.280	17.699
Waarvan naar Ned.-Indië.	6,764	4.904	6.479

Zijden stoffen. Ondanks de heerschende depressie bleef Ned.-Indië een vrij regelmatige koper van zijden stoffen.

De totale uitvoer uit Japan liep terug van ruim 99 miljoen Yen in 1920 tot 42 miljoen Yen in 1921 om daarna weer te stijgen tot 53 miljoen Yen in 1922.

Nam dus de totale uitvoer van 1920 op 1921 met ruim 55 pCt. af, de uitvoer naar Ned.-Indië verminderde in dien tijd slechts van Yen 951.164 tot Yen 907.628. Eerst in 1922 valt er een kleine daling op te merken, n.l. tot Yen 736.235.

	Lucifers.	1000 gros.	Yen.
1920 Totale uitvoer		18.085	18.330.732
Ned.-Indië		3.066	3.060.502
1921 Totale uitvoer		9.608	7.088.685
Ned.-Indië		1.205	986.010
1922 Totale uitvoer		10.690	8.031.730
Ned.-Indië		1.936	1.491.986

Gebreide goederen. De totale uitvoer liep van Yen 19.476.571 in 1920 terug tot Yen 5.462.866 in 1921 om in 1922 weer te stijgen tot Yen 7.105.776.

Hiervan kreeg Ned.-Indië Yen 712.661 in 1920, Yen 771.300 in 1921 en Yen 504.850 in 1922.

Hier bleek dus onze kolonie ook in het voor Japan ongunstige eerste halfjaar van 1921 een regelmatige afnemer.

Resumeerende krijgen we nu:

Totale uitvoer naar Ned.-Indië in 1922 Yen 23.879.176. Hiervan 1. Katoenen goederen Yen 11.4 mill. (25.5 mill.); 2. Glas en aardewerk Yen 2.4 mill. (5.6 mill.); 3. Cement Yen 0.35 mill. (2.2 mill.); 4. Rubberbanden Yen 1.3 mill. (2 mill.); 5. Zijden stoffen Yen 0.74 mill. (1.8 mill.); 6. Lucifers Yen 1.5 mill. (1.5 mill.); 7. Steenkool Yen 0.25 mill. (1.5 mill.), totaal Yen 17.49 mill.

De tusschen haakjes geplaatste cijfers geven den totalen invoer gedurende het kalenderjaar 1921 weer, zoodat een vergelijking, voorzooover het groote afwijkingen betreft, mogelijk is.

De 5.8 miljoen Yen, welke nog overblijven, zijn verdeeld over een groote groep kleinere artikelen, welke hier gevoegelijk buiten beschouwing kunnen blijven.

Invoer uit Ned.-Indië.

Van den totalen invoer uit Ned.-Indië gedurende het eerste halfjaar van 1922 ad Yen 31.358.718 was voor een bedrag van Yen 20.086.395 aan suiker, waaruit dadelijk volgt, dat dit product voor Ned.-Indië, zoowel als voor Japan van het grootste belang is. Dit komt nog sterker uit, wanneer men weet, dat de totale

suikerinvoer gedurende de verslagperiode een waarde had van Yen 27.510.376. Ned.-Indië is hier dus verreweg de voornaamste leverancier.

Volledigheidshalve laten wij hier de complete uitvoercijfers volgen, zoomede de totale invoerwaarden uit Ned.-Indië in Yen.

Jan./Juni.	Waarde van den totalen invoer uit Ned. Indië.	Waarde van den suikerinvoer uit Ned. Indië.	Waarde van den totalen suiker- invoer in Japan.
1922	31.358,718	20,086,395	27,510,376
1921	24,436,275	14,718,107	14,804,876
1920	44,367,512	34.132,195	39,204,136

Oliehoudende zaden. De totale invoer, welke grotendeels uit sojaboonen bestaat, welke door China en Kwantung geleverd worden, geeft voor 1920 Yen 12,532,519, voor 1921 Yen 7,394,796 en voor 1922 Yen 7,094,054 te zien.

Nederl.-Indië leverde hiervan respectievelijk voor Yen 98,338, Yen 134,191 en Yen 172,394.

Rubber. Als afnemer van rubber verdient Japan van onze zijde meer aandacht.

De totale invoer beliep 76,400 pikol in 1920, 184,180 pikol in 1921 en 128,211 pikol in 1922. Praktisch kwam alles uit de Straits-Settlements. Voor oliekoecken zou onze kolonie, indien het deze wilde leveren voornamelijk met Kwantung concurreeren. Gemiddeld werden gedurende de drie eerste halfjaren van 1920, 1921 en 1922 15 miljoen pikol ingevoerd, waarvan telkens 11 miljoen pikol uit Kwantung kwam.

Ruwe katoen. De totale invoeren beliepen:

	1922 pikol	1921 pikol	1920 pikol
Totale invoer	5,265,359	4,204,649	6,453,702
Hiervan uit Britsch-Indië	2,942,625	2,357,412	3,574,668
„ „ Vereen. S. van Amerika	1,963,453	1,491,917	2,697,778
„ „ Nederlandsch Indië	14,872	8,647	9,472

Bekeken van uit een standpunt van invoer in Japan zijn de uit onze kolonie betrokken hoeveelheden gering, doch bezien als uitvoerhoeveelheid uit Ned.-Indië zijn ze wel belangrijk te noemen

Hout. Japan kreeg gedurende de eerste zes maanden der verslagjaren uit Ned.-Indië voor resp. 287,581 Yen, 352,217 Yen en 421,048 Yen in 1922, 1921 en 1920 aan hout uit onze kolonie.

Tin. De totale tin-invoer was gedurende Jan./Juni 1920 23,857 pikol groot. Het jaar daarop was de invoer opgelopen tot 29,364 pikol om in 1922 weer in te zakken tot 23,971 pikol.

Hiervan kwam resp. 7,023, 6,293 en 5,354 pikol uit Ned.-Indië. De „Straits” was de voornaamste leverancier.

Petroleum, paraffine. Het navolgende staatje geeft een overzicht van de onder dit hoofd genoemde invoeren in Yen.

Januari/Juni	Petroleum	Paraffine
1920 Totaal	10,478,573	3,581,991
„ Uit Nederlandsch-Indië	1,330,429	1,061,646
1921 Totaal	7,125,165	4,744,874
„ Uit Nederlandsch-Indië	1,783,566	1,835,383
1922 Totaal	9,481,628	3,631,177
„ Uit Nederlandsch-Indië	1,582,030	1,127,706

De niet door Ned.-Indië geleverde petroleum komt vrijwel geheel uit de V.S. van Amerika, terwijl het restant paraffine voornamelijk uit Britsch-Indië en V.S. van Amerika komt.

Resumeerende krijgen we dus hier:

Totale invoer uit Ned.-Indië gedurende Jan-Juni 1922 Yen 31,358,718.

Hiervan: 1. Suiker 20 miljoen Yen (49.31 miljoen); 2. Paraffine 1.12 miljoen Yen (2.5 miljoen); 3. Petroleum 1.6 miljoen Yen (5.08 miljoen); 4. Oliehoudende zaden 0.2 miljoen Yen (0.33 miljoen); 5 Ruwe katoen 0.34 miljoen Yen (0.30 miljoen); 6. Hout 0.3 miljoen Yen (0.52 miljoen); 7 Tin 0.47 miljoen Yen (1.56 miljoen), totaal 24.03 miljoen Yen, zoodat nog ruim 6 miljoen Yen overblijft voor artikelen, waarvan de invoerwaarde minder bedraagt. De tusschen haakjes geplaatste cijfers geven hier de waarden aan van den invoer gedurende het geheele kalenderjaar 1921. (Loc.)

MAANDELIJSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 15 Maart 1923.

INHOUD.

De Poenale Sanctie. — De herziening van het belastingstelsel. — Olie in Atjeh. — Nog eens olie. — Herbenoeming van reeds eervol ontslagen officieren. — Nieuwe wegen voor de plantage-industrie. — De week der groote congressen in Britsch-Indië. — Consolidatie en onze cultures. — Onderwijs in Britsch Indië. — Indische Kunstnijverheid. — De haven van Singapore. — Een rechtsgeleerde hoogeschool in Indië. — Doodencultuur op Soemba. — Rubber-latex in papier. — Krankzinnigengestichten. — Bevolkingskoffietuinen, enz. — Hindoe's en Chetties. — Een vulkanisch eiland. — Stroomvoorziening van de Bandoengsche hoogvlakte. — Lezing Prof. Mr. M. W. F. Treub.

De Poenale Sanctie. Aan een der uitnemende reisbrieven van den Heer Zentgraaff, getiteld *Door Sumatra*, ontleenen wij het volgende over de praktische bezwaren tegen de handhaving der poenale sanctie.

Er bestaan bezwaren van practischen aard tegen de handhaving der poenale sanctie, indien niet de koelie-ordonnantie op meerdere punten wordt gewijzigd.

Ik deelde reeds mede, welke veranderingen door den arbeidsinspecteur Michielsens noodzakelijk worden geacht en resumeer ze hier nog even:

1e. wijziging der koelie-ordonnantie in dien zin, dat de ondernemers haar niet meer kunnen hanteeren als instrument tot bestraffing van den koelie.

2e. opheffing der bepaling, dat de koelies zich alleen met vergunning van den ondernemer buiten de grens der onderneming mogen begeven.

3. vaststelling van een minimum-loon.

De aanbrengring der in punt 1 bedoelde wijziging in de koelie-ordonnantie acht ik billijk. Ik geef gaarne toe, dat een koelie, die z'n werk niet, of niet behoorlijk verricht, dan wel zich in ander opzicht schuldig maakt, weleens te licht zal worden gestraft, doch deze toch niet zoo bijzonder zware risico eener opzending van een koelie naar den rechter, mag en kan de ondernemer wel dragen.

De ordonnantie met de poenale sanctie, behoeft niet te ontaarden in een instrument, dat den ondernemer in staat stelt aan alle kwade kansen te ontkomen.

Ik erken volmondig, dat het cultuur-bedrijf op de buitenbezittingen bedrijfszekerheid noodig heeft, evenzeer als het bedrijf op Java en elders. De praktijk leerde, dat de ondernemer, onder de huidige omstandigheden, die zekerheid in zeer voldoende mate heeft, en dan is het niet noodig, dat hij bovendien uit de Koelie-ordonnantie nog de middelen put om persoonlijk „recht" te oefenen of het volk te corrigeeren.

ad 2. Het lijkt volgens een ander inspecteur wenschelijk, de bestaande bepaling te handhaven. Hij, die den Javaan zoo eenigszins kent en weet, met welke hardnekkigheid hij er, ook al heeft-ie een dag arbeid achter den

rug, 's avonds op uittrekt met een clubje kontjo's om desnoods op 10 K.M. afstand een gamelanfuij mee te maken en dan tot 's morgens wakker te blijven (melèq-melèq). Hij mag ook in dit opzicht wel wat aan regel en orde gewennen.

Naar men ziet, zijn de meeningen verdeeld; bijzonder belangrijk lijkt de kwestie mij intusschen niet.

ad 3: het minimum-loon.

In het algemeen moet alle bemoeienis der overheid met de loonsregeling als ongewenscht worden beschouwd; vraag en aanbod behooren vrij en ongebonden tegenover elkaar te staan. De vakorganisaties zijn er om, waar de werknemer als economisch zwakkere in de verdrukking zou komen, corrigeerend op te treden en zij hebben getoond, daartoe zeer wel in staat te zijn binnen het raam der economische mogelijkheden. Het zoeken naar het goede evenwicht tusschen de wenschen van beide partijen is nuttig; het scheppen van een toestand van gedwongen rust door een wettelijk voorschrift, zal oorzaak zijn van verslapping en vermindering der arbeidsprestatie.

Ik herhaal; vraag en aanbod behooren geheel vrij tegenover elkaar te staan.

De billijkheid gebiedt te erkennen, dat het huidig contract met poenale sanctie andere verhoudingen scheidt; het bindt den koelie niet alleen voor de levering van een bepaald kwantum arbeid tot den dag, waarop zijn contract expireert, doch het legt hem ook vast wat betreft het loon dat hem daarvoor zal worden uitgekeerd.

Mijne meening is, dat voor wijziging van dezen toestand veel te zeggen valt. Waar de overheid den planter door middel der poenale sanctie bijna volkomen bedrijfszekerheid verschafft, heeft zij m.i. het recht tot medezeggenschap bij de vaststelling van het loon.

Ik zou het derhalve juist vinden, indien voor allen, die arbeiden onder een overeenkomst met poenale sanctie, minimum-loonen werden vastgesteld. Dit zou kunnen geschieden door zeer vlot werkende commissies, bestaande uit bijv. 1 planter en 1 ambtenaar van B.B. (als vertegenwoordiger van het volksbelang), onder leiding van een rechterlijk ambtenaar. Ik geef maar een zeer vaag idee en laat de samenstelling van zoodanige commissie dadelijk schieten voor een beter idee. Eene vertegenwoordiging der contractanten zelve in de commissie lijkt mij niet gewenscht; eerstens omdat van hen te wachten zijn onredelijke en dwaze eischen, welke economische consequenties door de werknemers niet kunnen worden overzien; tweedens omdat men heeft te waken tegen inschakeling van het propagandistisch element, dat slechts streeft naar opzweeping der massa.

De loonen zouden dan, telkens voor een jaar en voor zoo groot mogelijke kringen kunnen worden vastgesteld; waar de levensomstandigheden — ettelijke afgelegen ondernemingen uitgezonderd — op de Oostkust niet zoo heel ver uiteenloopen, zou men misschien met 2 of 3 kringen kunnen volstaan, zoodat zeer snelle afdoening mogelijk is.

Het wil mij toeschijnen, dat door eene oplossing in dezen geest de billijkheid zou worden gediend.

Allicht zal men van de zijde der planters bevreesd zijn voor de vaststelling van buitensporig hooge minimum-loonen door de looncommissie, doch de ervaring elders (bijv. in de Vorstenlanden) heeft geleerd, dat die vrees onnoodig is. Men zou bovendien nog de gelegenheid kunnen scheppen om van de uitspraak der commissie in hooger beroep te gaan.

Ik geef onmiddellijk toe, dat het luieren er niet minder door zal worden, doch ook thans moet de koelie „op loon” worden gebracht. Overal ter wereld

komt luieren voor; de ervaring heeft bewezen, dat de koelie op Deli zeer veel meer presteert dan z'n collega op Java en ook voor de toekomst zal de poenale sanctie het middel blijven om van den koelie een behoorlijk kwantum arbeid te verkrijgen.

(Java Bode).

* * *

De herziening van het belastingstelsel. De Handelsvereniging te Semarang zond de volgende circulaire aan hare leden, aldus de *Loc.*:

Hiermede hebben wij de eer, u te berichten, dat de heer E. P. Wellenstein, ondervoorzitter-secretaris van de Commissie voor Herziening van het Belastingstelsel, voornemens is, omstreeks de laatste week van deze maand te Semarang te komen voor het houden van besprekingen over een mogelijke wijziging van het belastingstelsel.

De heer Wellenstein wenscht deze besprekingen het karakter te geven van een round-table conference, waarbij een ieder naar voren kan brengen, wat hij ter zake op te merken heeft.

Terwijl de juiste datum der samenkomst u nader zal worden bekend gemaakt, geven wij, om vooraf de gedachten te bepalen, hieronder eenige door den heer Wellenstein opgestelde punten, die de voornaamste onderdeelen van een rechtstreeksche belasting van de rechtspersonen beheerschen.

1e. Vervalt men niet bij een uitkeeringsbelasting in grove onbillijkheid tegenover lichamen, welke alleen hier te lande werken, tegenover lichamen, welke ook buitenslands een arbeidsfeer hebben?

2e. Hoe kunnen lichamen buitenslands gevestigd en ten deele buitenslands werkende, hier te lande in een uitkeeringsbelasting worden aangeslagen en naar welken maatstaf?

3e. Wanneer men overgaat tot één enkele heffing van vennootschappen, dient daarbij dan een heffing naar een progressief beginsel dan wel proportioneel op den voorgrond te staan?

4e. Wordt het mogelijk geacht, voor een progressieve heffing een juisten maatstaf aan te leggen, zonder in grove onbillijkheden te vervallen? Zoo ja, hoe dient dan die maatstaf te wezen (bijv. aandeelenkapitaal als destijds in den Volksraad verdedigd of kapitaalsaantooningen als door den minister ingevoerd)?

5e. Bij een proportionele heffing zullen van de lagere winsten grootere quota aan den fiscus moeten vervallen dan bij een progressieve heffing. Is dit een overwegend bezwaar?

6e. Verdient het aanbeveling, om bij een winst (opbrengst)belasting een lager percentage te heffen van dat gedeelte van de winst, dat hier te lande in het bedrijf gestoken wordt?

7e. Wordt het mogelijk geacht, zonder benadeeling van den fiscus, algeheele vrijheid te laten in zake de afschrijvingen? Zoo ja, op welke wijze kunnen dan waarborgen worden verkregen, dat de afschrijvingen niet worden benut om winsten te bemantelen?

8e. Verdient bij een proportionele heffing een lager heffingspercentage over éénjarige winsten de voorkeur boven een hoger percentage over een gemiddelde over drie jaren of omgekeerd?

9e. Dienen niet alle betaalde tantièmes te worden aangemerkt als winst? Desneen, waarom niet?

10e. Bestaat er niet alle aanleiding, bij de heffing van een vennootschapsbelasting in een of anderen vorm van mijnbouwmaatschappijen een hoger percentage te heffen dan van maatschappijen, welke bij de landbouw-industrie zijn betrokken?

11e. Hoe staat men tegenover het denkbeeld van een proportionele winst- (opbrengst-)belasting?

a. met als maatstaf de gemiddelde opbrengst der drie vorige jaren?

b. met vrijdom van afschrijvingen bij behoorlijken waarborg voor de belangen van den fiscus?

c. met gedeeltelijke ontheffing voor dat deel van de winst, dat in het bedrijf gehouden wordt?

Het behandelen van bovenstaande punten sluit uiteraard niet uit, dat ook andere ter sprake gebracht kunnen worden. Op den voorgrond staat, dat het in deze in de eerste plaats gaat om een gefundeerde meening van belanghebbenden in haar verschillende schakeeringen te vernemen, zoodat met het geven van vorenstaand schema in geenen deele bedoeld wordt, aan het naar voren komen van die meeningen te kort te doen.

Wij bevelen deze aangelegenheid in uwe volle belangstelling aan.

* * *

Olie in Atjeh. (onbegrijpelijk getalm). De *Java Bode* van 25 Januari bericht:

Zooals op zoovele plaatsen elders, bergt ook in Atjeh de grond schatten.

De gouvernementsingenieurs, door mijnwezen daarheen gezonden, om den bodem geologisch en mijnbouwkundig te onderzoeken, hadden bij hun navorschingen succes, toen ze in het landschap Sawang en in Peusangen de aanwezigheid van twee aardoliekoepels konden constateeren.

Deze streken liggen in de afdeeling Noordkust van Atjeh en zijn dus gericht naar de groote olievelden van Djambi en naar de reeds geëxploiteerde bronnen van Atjeh zelf, die feitelijk één bedrijf vormen met de terreinen van Sumatra's Oostkust.

De olie, in Atjeh verkregen, wordt toch niet ter plaatse geraffineerd, maar door een buizenstelsel gevoerd naar Pangkalan Brandan, om daar deze bewerking te ondergaan. Volgens door het *Soer. Hbl.*, waaraan wij dit ontleenen, verkregen inlichtingen is de winning in Atjeh — waarvan onderstaand staatje een overzicht moge geven — nog te gering, om er een eigen raffinagebedrijf, dat zeer hooge kosten meebrengt, op na te kunnen houden.

De productie in Atjeh bedroeg:

in 1907.....	312	millioen	Liter.
„ 1908.....	360	„	„
„ 1909.....	360	„	„
„ 1910.....	372	„	„

Doordat in 1914 de terreinen van Aloeë Mas uitgeput raakten daalde de productie tot 192.000.000 Liter.

Thans is er weer een toevoer van ca. 350 miljoen Liter per jaar.

Onder de bronnen zijn er geen met een overweldigende capaciteit — de beste levert een 6.000.000 Liter per jaar, maar wèl is de uitgestooten olie zóó rijk aan koolwaterstof, dat de gassen niet worden verbrand, maar weer tot benzine worden samengeperst.

De 350.000.000 Liter olie, die jaarlijks voortgebracht worden, leveren aan het gouvernement een niet onbeduidend bedrag aan belasting. Onbegrijpelijk is het daarom, dat niet zoo spoedig mogelijk de gronden, waar de oliekoepels werden vastgelegd, zijn uitgegeven in concessie.

Te grooter wordt onze verwondering, als wij weten, dat de Zuid-Perlak, wier terreinen verbruikt raakten, moeite deed de noodige vergunning te verkrijgen. Omdat ze toch reeds in die buurt gevestigd was meende ze haar

overtollig materiaal met geringe kosten van aanvoer in gebruik te kunnen stellen.

Er gebeurde evenwel niets.

De Zuid-Perlak ging ondertusschen op in de Bataafsche, wier bedrijfsinrichting culmineert in Rantau Pandjang, ongeveer 200 K.M. verwijderd van Sawang en Peusangen, zoodat de exploitatie van deze streken zou kunnen ressorteeren onder de werkingsfeer van Rantau Pandjang. Twijfel aan de willigheid van de Bataafsche, om de exploitatie aan te vangen op voor het gouvernement aannemelijke voorwaarden, is buitengesloten.

Aan den eenen kant zou voldoende grondstof aanwezig komen voor het in werking houden van de raffinage-inrichtingen in Pangkalan Brandan, en anderzijds werd daarmee een mogelijken concurrent de gelegenheid ont-nomen, vasten voet te krijgen in dezen hoek van Sumatra.

Het is inderdaad onbegrijpelijk en ergerlijk, dat door mijnwezen in dezen zoo weinig voortvarendheid wordt betoond. Een dubbelwerkende belastingpomp wordt daarmee buiten werking gehouden: de cijns, die door de exploiteerende maatschappij aan den lande wordt betaald en de directe en indirecte belastingen, welke het aan die maatschappij verbonden personeel te betalen krijgt.

Wanneer men weet, dat de Bataafsche voor haar Perlak-olie — en dat is dan nog voor de oude concessie! — betaalde:

in 1913.....	f 455.151.76
„ 1919.....	„ 418.581.14
„ 1920.....	„ 402.311.50,

welke bedragen van 1919 en 1920 nog slechts voorloopig zijn en eerst later, als alle gegevens zijn binnengekomen, definitief worden vastgesteld, dan ziet men, dat hier het voordeel van tonnen gelds wordt veronachtzaamd tot schade van het land.

De geheele politiek van mijnwezen in deze affaire is bevreemdend en geheimzinnig.

Het wordt om meer dan één reden tijd, dat mijnwezen zijn stilzwijgen verbreekt en voorstellen doet, welke leiden mogen tot een spoedigen aanvang van de exploitatie dezer bronnen. Wie dit zal doen, is tenslotte van ondergeschikt belang.

* * *

Nog eens olie. Betoogend de wenschelijkheid dat de staat zich nieuwe inkomsten schept, wijst ook het *Soer. Hbl.* nog eens op het belang der exploitatie van de Djambische petroleumvelden, welke onder, voor de regering wel aannemelijke, geldelijke voorwaarden aan de „Koninklijke” in exploitatie zijn gegeven. Het moet, meent het blad, in deze tijden van nijpend geldgebrek bevreemding wekken, dat over de resultaten dier exploitatie zoo weinig wordt gemeld.

Is die laatste reeds in gang, wordt er reeds ruwe petroleum gewonnen, zoo ja, wordt die reeds geraffineerd en verkocht en met welke resultaten?

Ziedaar eenige vragen, welke thans meer dan ooit, beantwoording eischen, in het belang van het heden en de toekomst van 's-lands schatkist.

Het is waar: Djambi ligt heel ver van ons weg en de meesten onzer weten er zoo weinig van, dat die olievelden daar thans meer als châteaux en Espagne worden beschouwd, die aanvankelijk met een geestdriftige belangstelling besproken, doch zeer spoedig werden weggedoezeld. Iets tastbaars werd er toch niet van waargenomen.

En toch is een dergelijke opvatting volslagen onjuist.

Ieder, die eenigszins met het petroleumbedrijf op de hoogte is, weet:

1e. dat de Djambische petroleum-terreinen een grooten rijkdom aan die kostbare vloeistof moeten bevatten;

2e. dat de „Koninklijke” uitstekend, door haar jarenlange wetenschappelijke onderzoekingen daar sedert 15 à 20 jaar het door wetenschappelijke personen van den eersten rang gedaan en voortgezet, met den geologischen toestand op de hoogte is;

3e. dat het door het sub 2, bedoelde mogelijk is om plaatsen aan te wijzen, waar boringen alle kans van slagen hebben;

4e. dat de „Koninklijke” door de beschikking, welke zij heeft over een overstelpende massa beproefd personeel en materiaal, in zeer korten tijd die boringen kan uitvoeren en mogelijk zich daarbij voordoende moeilijkheden overwinnen.

Decenniën lang is gebleken, dat de „Koninklijke”, indien ergens petroleum in loonende hoeveelheid aanwezig is, die er — zoo noodig — ook weet uit te halen. En Djambi — zie hierboven sub 1.

Er zijn nu ruim een paar jaren verlopen sedert het Djambi-contract is gesloten en bekrachtigd en nogmaals „wat is verricht?” In dien tijd had een massa kunnen worden gedaan, tientallen boringen uitgevoerd, pijpleidingen gelegd naar een der nabij liggende raffinaderijen, het ruw materiaal verwerkt en de daarvan afkomstige producten aan de markt gebracht en verkocht.

Tenzij Djambi geen olie bevat, zou dit alles *kunnen* en *moeten* geschied zijn.

* * *

Herbenoeming van reeds eervol ontslagen officieren. In de *Jav. Ort.* van 16 dezer is opgenomen het Kon. Besluit, waarbij reeds vastgestelde „Regeling van de bevordering, het ontslag en het op non-activiteit stellen van de Europeesche Officieren, behoorende tot de Nederlandsch Indische landmacht”, wordt aangevuld o.m. met de volgende bepalingen:

Art. 30 (2): Wanneer het dienstbelang dit vordert kunnen eervol ontslagen officieren van het Nederlandsch Indische leger overeenkomstig nader door Ons vast te stellen regelen in den laatst bekleeden rang opnieuw tot officier bij dat leger worden benoemd.”

Art. 36 (2): Wanneer het dienstbelang dit vordert, kunnen eervol ontslagen officieren van den geneeskundigen dienst van het Nederlandsch Indische leger overeenkomstig nader door Ons vast te stellen regelen in den laatst bekleeden rang opnieuw tot officier van den geneeskundigen dienst bij dat leger worden benoemd.

(3): Voorts kunnen officieren van den geneeskundigen dienst die bij het Nederlandsch Indische leger een tijdelijk dienstverband hebben aangegaan, gedurende dan wel bij het einde van dat dienstverband overeenkomstig door Ons vast te stellen regelen als zoodanig overgaan bij het vaste korps officieren van den geneeskundigen dienst van het leger”.

Van het nader d.d. 25 October 1922, bepaalde bij Kon. Besluit betreffende de regelen tot herbenoeming in den laatst bekleeden rang en bij het zelfde wapen of dienstvak, van eervol ontslagen officieren van het Nederlandsch Indische leger, halen wij het volgende aan.

Artikel 2. De herbenoeming gaat gepaard met een verlies van ouderdom in den bekleeden rang, gelijk aan den termijn tusschen den datum van het ontslag en dien van de herbenoeming, met dien verstande dat het verlies ten minste twee jaren zal bedragen.

Artikel 3. Officiëren, die op het oogenblik van ontslag nog geen twee jaar in hun rang hebben gediend, bekomen als voorloopigen ouderdomsdatum dien van de dagteekening van het besluit hunner herbenoeming, zullende hun ouderdom in rang zoodra mogelijk nader worden geregeld overeenkomstig het bepaalde in artikel 2.

Artikel 4. Een officier, die bij zijne herbenoeming een ancienniteitsdatum verkrijgt, gelijk aan dien van reeds in dienst zijnde ranggenooten, wordt in de ranglijst beneden de laatstbenoemde officieren geplaatst.

Artikel 5. Herbenoemde officieren, die wegens ontslag binnen den tijd van hun verplicht dienstverband als officier, ter zake van genoten opleiding, tegemoetkoming voor uitrusting, overtocht enz. gelden aan den Lande hebben terugbetaald, ontvangen die gelden en de c.q. daarop gevallen verhooging terug zoodra zij met inbegrip van den bij het ontslag volbrachten dienstdienst aan den oorspronkelijk gestelden duur der verbintenis geheel hebben voldaan.

Artikel 6. Bij herbenoeming worden geen tegemoetkoming voor uitrusting of andere gelden, verbonden aan een eerste benoeming, genoten.

Voor de officieren van den Geneeskundigen Dienst worden de volgende regelingen getroffen:

Artikel 1. De tijdelijke officier van den geneeskundigen dienst van het leger in Nederlandsch-Indië, die, overeenkomstig het voorkomende in zijne verbandakte, gedurende dan wel bij het einde van zijn voor de eerste maal aangegaan dienstverband als zoodanig met behoud van ancienniteit wenscht over te gaan in het vaste korps officieren van den geneeskundigen dienst van dat leger, kan, zoo noodig met verbreking van de aanvankelijk door hem aangegane verbintenis, voor zoover de formatie van het vaste korps het toelaat, bij gebleken geschiktheid voor zijne betrekking eené nieuwe verbintenis aangaan, waarbij zijn oorspronkelijk dienstverband wordt verlengd tot acht jaren, met de verplichting, om na het bekomen van eervol ontslag uit den dienst zonder pensioen, in Indië gevestigd blijvende, nog vier jaren als reserve-officier van den geneeskundigen dienst ter beschikking te blijven, wordende zijne tegemoetkoming, vastgesteld voor het aan te gaan vaste verband, verminderd met het bedrag van de bij het intreden van zijne tijdelijke verbintenis reeds genoten tegemoetkoming.

Artikel 2. Het in artikel 1 bepaalde geldt ook voor hen, die een tweede tijdelijk dienstverband hebben aangegaan, behoudens dat voor de bepaling van de plaats in de ranglijst gerekend van den dag, waarop het eerste tijdelijk dienstverband is ingegaan, buiten rekening wordt gelaten de termijn verlopen tusschen den datum van ingang het ontslag uit den dienst bij eindiging van het eerste verband en den datum van ingang van het tweede verband, en met dien verstande, dat minstens een tijdvak van twee jaren buiten rekening wordt gelaten.

* * *

Nieuwe wegen voor de plantage-industrie. Dr. Rutgers, de nieuw benoemde directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, schrijft aan de Deli-bladen:

Verschillende pers-berichten hebben er den laatsten tijd op gewezen, dat de plantage-industrie van thans nog niet haar definitieven vorm bereikt heeft. Speciaal een nieuwe bereidingswijze, het Krauseprocédé, deed van zich spreken, terwijl ook het verscheppen van grootere hoeveelheden latex de aandacht trok. Daarom zal getracht worden, uiteen te zetten, in hoe-

verre bij het maken van toekomstplannen met deze mogelijkheden rekening moet worden gehouden.

In de eerste plaats: wat is het Krauseprocédé?

Dit procédé beoogt het drogen van stoffen, die in water zijn opgelost of daarin fijn verdeeld zijn. Om nu hieruit de droge stof te winnen laat men de vloeistof op een snel roteerende schijf druppelen (plm. 10.000 omwentelingen per minuut). Dit heeft tengevolge dat de vloeistof in een uiterst fijnen mist wordt verdeeld. Door den fijnen mist wordt een warme luchtstroom geleid, waardoor het water zoo snel verdampt dat de opgeloste stof als poeder of vlokken naar beneden valt en daar kan worden verzameld.

Door de groote verdampingswarmte van water kan de temperatuur van den luchtstroom vrij hoog zijn zonder dat deze temperatuur bereikt wordt in het neervallende product. Dit maakt het mogelijk, ook stoffen, die gevoelig zijn voor hooge temperatuur, zonder schade aan kwaliteit in te dampen, terwijl de groote oppervlakte van de verstoven vloeistof oorzaak is dat dit ook snel uit te voeren is en een groote verdampings-capaciteit wordt bereikt. Ook de continuïteit en het minimum arbeid springen bij dit proces onmiddellijk in het oog.

Daar het eerste patent reeds in 1912 in Duitschland aan dr. Krause werd verleend, zoo heeft zijn vinding hare bruikbaarheid in de praktijk reeds lang bewezen en wel voor de bereiding van zeepoeder, melkpoeder, eiwitpoeder, bloedpoeder en andere pharmaceutische producten. De vraag is gerezen in hoeverre deze werkwijze ook op rubberlatex, toegepast kan worden. Technische proeven op behoorlijke schaal werden echter nooit genomen, maar proeven in het klein deden verwachten dat hier geen onoverkomelijke bezwaren in den weg zouden staan. In dit verband stemt de wetenschap dat een der rubbermaatschappijen ter Oostkust reeds een groot gedeelte van hare productie volgens een soortgelijk verstuivingsproces bereidt, zeer hoopvol voor de technische mogelijkheid.

De voordeelen van het Krauseprocédé:

1e. Zeer eenvoudige afwerking van het product met minimum arbeidskrachten.

2e. Een product dat zeer waarschijnlijk bij de fabrikanten in den smaak zal vallen door groote uniformiteit en gemakkelijke plasticiteitsbaarheid, wat voor consumenten een enorme kostenbesparing inhoudt.

Drie factoren zullen de vraag beheerschen of het Krauseprocédé in de toekomst zich een plaats in de plantage-industrie kan veroveren.

1e. De economie.

2e. De mogelijkheid om dit product af te zetten.

3e. De technische uitvoerbaarheid.

Dit laatste punt is gemakkelijk door het experiment uit te maken. Hierbij zal dan tevens uitgemaakt moeten worden, of het product van het Krauseprocédé, „Sprayed rubber“, die ongeveer 3 maal zoo volumineus is als crêpe of sheet, zich tot een redelijk volume laat samenpersen zonder de vracht en de verpakking duurder te maken.

Wat de economie betreft is het zeer lastig, zich hiervan een denkbeeld te vormen, daar nog geen cijfers hierover bekend zijn. In aanmerking nemende dat het proces geëlectroïceerd is en dus voor de licentie betaald moet worden, wil het mij toch voorkomen, dat de bereidingskosten ongeveer van dezelfde orde zullen zijn als die van sheet of crêpe. De mogelijk-

heid is echter niet uitgesloten, dat door centralisatie van de bereiding de schaal naar het Krauseprocédé overslaat.

Ook het tweede punt is een dankbaar terrein voor gissingen. Toch laat zich hiervan zeggen, dat fabrikanten hier meer belangstellend dan nieuwsgierig naar zijn. Of echter die belangstelling sterk genoeg is om moeilijkheden van de verhandelbaarheid te overwinnen is een open vraag, die slechts uitgemaakt kan worden door proeven, speciaal met dit doel opgezet. Wie in dezen de kat de bel aan durft binden, schept zich de mogelijkheid, een grooten voorsprong te behalen, daar hij tevens de houder der licentie moet zijn. Het ligt dan ook op den weg der houders, de Nederlandsche Krause Maatschappij, dit punt uit te maken in samenwerking met één of meerdere rubbermaatschappijen.

Als eerste voorwaarde voor de beoordeeling van het Krause-procédé moeten wij dus stellen: proeven. In afwachting hiervan laat zich geen juist oordeel vellen.

Tot nu toe bespraken wij het Krause-procédé als plantagebedrijf. De mogelijkheid om dit in de consumptielanden uit te voeren is echter ook niet denkbeeldig. Hiertoe zou dan geconserveerde latex uitgevoerd moeten worden en het plantagebedrijf wel tot zijn allereenvoudigsten vorm worden teruggebracht. Dit zou met zich mede brengen een gemakkelijker techniek met meer geschoold personeel. Of dit echter zou opwegen tegen de meerdere vrachtkosten is zeer twijfelachtig.

Economischer wordt dit, indien in den latexvorm de verschillende vulstoffen en zwavel reeds bijgemengd worden en daarna de latex in een Krause-apparaat verstoven.

Het hoofdbezwaar van het transporteeren van latex zal waarschijnlijk wel blijken te zijn de moeilijkheden van verhandelen als zoodanig. Latex leent zich niet bijzonder als massa en stapelproduct, zoodat het verscheppen van latex in hoofdzaak slechts voor speciale doeleinden zal geschieden i.e. impregneeren van het cord der Cordbanden en andere weefsels, de papierfabricage en nog andere nog nader uit te werken procédé's.

In verband met proeven, die met latex in Europa genomen worden en die bij slagen een vermeerderd latexverbruik ten gevolge zullen hebben, stelde de A.V.R.O.S. een hoeveelheid van 1000 L. latex beschikbaar.

Velen zullen bij lezing van het bovenstaande de vraag stellen: „Zal sheet of crêpe nu geheel van de markt verdwijnen?”

De praktijk zal moeten leeren, in hoeverre het Krause-procédé zich zal ontwikkelen en tevens of sheet en crêpe hiernaast bestaanbaar blijven of geheel moeten verdwijnen.

Deze verandering zal zich echter langzaam moeten voltrekken. (Loc.).

* * *

De week der groote congressen in Britsch-Indië. De gelijktijdigheid van de groote congressen in Britsch-Indië gedurende de laatste week van ieder jaar schept de mogelijkheid tot enkele algemeene conclusies: zij stelt in staat tot het overzien van de situatie en het wegen der verhoudingen. Wat de leiders van de extremisten van verschillende schakeering, wat de leiders van de liberalen en wat die van de Mohammedanen-in-engeren-zin bezielt, welke hun politiek zal zijn voor de naaste toekomst — er bleek veel van op deze congressen.

Op het Indische Nationaal Congres bleek allereerst dat de gedeeltelijke mislukking leidde tot verdeeldheid, welke ten slotte geleid heeft tot een breuk en de vorming van een nieuwe partij onder C. R. Das. Het ernstigst

geschilpunt tusschen Das en zijn aanhangers en de meerderheid van het Indisch Nationaal Congres ligt hier in: Das wilde wel deelnemen aan de vertegenwoordigende lichamen, wilde wel extremisten in de uitvoerende raden zitting laten nemen, maar alleen om de werkzaamheden in die raden zoozeer te bemoeilijken, dat wel tot wijziging zou overgegaan moeten worden. Maar zelfs dit plan tot parlementaire sabotage werd door de meerderheid verworpen en ongetwijfeld stellen die verwerpers de zaak meer zuiver: zij achten de regeling omtrent de wetgevende raden onjuist en wenschen er daarom geen lid van te zijn en geen leden voor te kiezen.

Overigens is nog nimmer op een Indisch Nationaal Congres zoo zeer het negatieve der leuzen gebleken. Het kon moeilijk anders: men had de mislukking te belijden van de burgerlijke ongehoorzaamheid, van den boycot van de Britsche goederen en van vrijwel alle strijdmiddelen; men erkende: het volk is nog niet rijp. Maar toch: hoe treft de ontstentenis, nu Gandhi gevangen is, van een leider! Das' rede bleef volkomen in gebreke om een definitief plan te geven; zelfs bleef een definitie van swaraj uit, dat „ondefinieerbaar" heette, er werd niets gegeven dan een vaag stelsel van dorpsautonomie, in hetwelk in de eerste plaats van de leiders zelf niemand geloofde en dat in de tweede plaats toch nimmer een massa in beweging zou brengen; een belangrijk vraagstuk als dat van den boycot werd verwezen naar een commissie — het geheele Congres was negatief. Positief was alleen de uitspraak voor protectie. En het is waarschijnlijk dat het programpunt van de protectie, gedekt immers door de boycot-gedachte, in de naaste toekomst wel het meest naar voren zal komen.

Daartegenover was het congres der liberalen positief genoeg. Die hebben meerdere bekwame leiders en Sastri hield de groote redevoering. Ook die was positief: de liberalen willen volledig zelfbestuur voor Indië, willen Indië geheel gelijkgerechtigd deel van het Britsch Gemeenebest, zij achten aanzienlijke versnelling van het tempo in die richting mogelijk en verlangen daartoe allereerst vermindering van de militaire uitgaven, maar vooral: onmiddellijke provinciale autonomie, overdracht van de bevoegdheden van den minister aan den Gouverneur-Generaal en belangrijke uitbreiding van de vervanging van Engelsche ambtenaren door Indische, ook in het leger.

De kracht van de positie der liberalen ligt hierin: de drijfkracht, welke de extremisten ondanks alles uitoefenen, doet intuïtief zoeken naar principiele wijzigingen, welke, in tegenstelling met die welke de extremisten voorstaan, wel aannemelijk zijn. En nu is daar de liberale partij, waarin juist de invloedrijke en vooraanstaande Indiërs vereenigd zijn, van wie er velen zijn met Engelsche titels, honderden met Engelsche graden, duizenden met gezag en invloed in hun kring, welke een positief program heeft, aangevend niet alleen een einddoel, maar bovendien de wel-omschreven middelen om dat einddoel te bereiken.

Te sterker wordt deze positie, doordat het einddoel in den meest letterlijken zin hetzelfde is als dat, hetwelk gesteld werd toen de *Government of India Act* werd aangenomen: wat ook de bedoelingen van het *India Office* mogen zijn, het is zeker dat zelfs nu geen parlementaire meerderheid in Engeland het denkbeeld van een gelijk gerechtigd Indië als deel van het Britsch gemeenebest zou verwerpen. En tot de middelen, welke de liberalen aangeven, is in hoofdzaak in principe wel al besloten.

Waar het dus op aankomt is de uitvoering en het tempo van de uitvoering. De liberalen zijn niet zuinig geweest met critiek. Maar het voornaamste doel van die critiek was waarschuwing. Waarschuwing tegen de mogelijkheid van een zekere reactie, welke, zoo meenen de liberalen, reeds

thans merkbaar is. En verder is er de vraag van het tempo — de moeilijkste van alle. Wat echter duidelijk gebleken is, op dit congres van liberalen, is dat principieel regeering en parlement van Engeland in hun intenties niet tegenover de Indische liberalen staan, er moge dan nog zoovele verschilpunten over de uitvoering en het tijdsbestek waarin zich die heeft te voltrekken, bestaan.

Over de congressen, getuigend van Mohammedaansche activiteit, kunnen wij kort zijn. De leiders van de Khilafat Conference, die van de Akalis en die van de Ulema hebben geen van allen den indruk kunnen wekken, dat zij persoonlijk en gezamenlijk alleen streven naar overwinningen voor den Islam. Daartoe is de opzet om door steun aan Angora, verleend zelfs door die orthodoxe Mohammedanen die toch de chalifaats-wijziging een inbreuk op de Moslemsche wetten achten, doeleinden te bereiken van binnenlandsch-politieke aard, te duidelijk. Zoodat zij het recht missen zich te beklagen indien men van de andere zijde op hun woorden niet ingaat en zich allen afvraagt in hoe verre zij in staat zijn er de massa mee in beweging te brengen. Eerst dan immers worden zij een kracht.

En hiermede ligt weer een vol jaar voor Britsch-Indië open, met de zekerheid van nieuwe congressen aan het eind, terugblik en verdere doelstelling tegelijk. (Loc.).

* * *

Consolidatie in onze cultures. Onder dezen titel levert H. in het *Nederl. Indisch Rubber- en Thee-Tijdschrift*, waarin sedent begin van dit jaar het *Ned. Indisch Rubbertijdschrift* is opgenomen, een beschouwing over de gevolgen der malaise voor onze cultures en over de versoering der uitgaven van de handelsvennootschappen en de cultures in het bijzonder. Wij ontleenen aan het lezenswaardige artikel het volgende:

Laat ons dadelijk vermelden, dat vele onder hen reeds veel in de richting van bezuiniging en versoering hebben gedaan, al geschiedde zulks onder den drang van een over het algemeen tijdelijke inzinking van den prijs van hun product, welke het noodig maakte ook op de kleintjes te gaan letten. De jaren, waarin, — in staat gesteld door het prijsniveau — dikwijls op weinig economische wijze met geldmiddelen werd omgesprongen, willen wij niet de revue laten passeeren, daar deze thans een afgesloten periode vormen; wij willen slechts in grove trekken nagaan of de verkregen bezuinigingen en de noodzakelijke consolidatie, welke ten uitvoer werden gebracht reeds voldoende genoemd kunnen worden en in hoeverre men middels doorvoering van andere maatregelen betere bestaansvoorwaarden zal kunnen scheppen.

Gelooft niet, dat nu de prijzen van het product winstlatend zijn, de met moeite doorgevoerde bezuinigingen overbodig worden; juist het idee „het kan er wel af”, wij werken toch nog met winst is dikwijls fataal en een beheer, dat dergelijke principes huldigt zal vroeg of laat tot inkeer moeten komen of de wrange vruchten ervan plukken.

Een treffend bewijs hiervan heeft de jongste slump in de rubber en de thee geleverd. Wel zijn het voor een groot deel slechts aandeelhouders van nieuwere maatschappijen die het gelag moeten betalen, getuigende talrijke ondernemingen die van eigenaar wisselden en waarvan de opbrengst dikwijls nauwelijks voldoende was om de preferente crediteuren (meestentijds obligatiehouders) ten volle te voldoen, doch ook ondernemingen met een verleden gingen onder den hamer.

Dit alles uitsluitend op rekening van de malaise te schuiven gaat niet aan.

want weliswaar zullen alle maatschappijen niet gelijkelijk door de crisis getroffen zijn doch, en wij zien het aan den importhandel, de zwaarste klappen vielen bij hen, die de grootste expansie aan hun bedrijf hadden gegeven. Deze grootere uitbreiding zou toe te juichen zijn geweest, indien men tevens rekening had gehouden met de beschikbare eigen middelen, en zich zooals meermalen het geval was niet een voorraad had verzekerd, welke inclusief de afgesloten contracten eenige malen het kapitaal overtrof.

Aan dit laatste hebben onze cultures zich wel niet op groote schaal kunnen schuldig maken, doch wel hebben vele verzuimd een voldoende evenwicht te bewaren tusschen hunne verplichtingen (uithoofde) van rente en aflossing obligatierekening) en hunne kasmiddelen. Vele ondernemingen hebben gedurende de hoogconjunctuur dividenden uitgekeerd, waarbij met deze omstandigheid niet of onvoldoende rekening werd gehouden, andere hebben door nieuwen aanplant of aankoop van nieuwe ondernemingen zich te veel van hunne liquide middelen beroofd. Vooral, en hier hebben we speciaal het oog op onze rubbermaatschappijen, die aan de boomperiode hun ontstaan te danken hebben, begonnen met onvoldoende middelen. Een eenzijdige begrooting had kunnen aanwijzen, dat het kapitaal voor een zeg: zevenjarigen aanplant zonder noemenswaardige inkomsten te gering was.

Sommige hebben zich met kunst en vliegwerk staande gehouden, doch toen men ging verdienen werd maar zeer zelden dit geld gebruikt om de maatschappij innerlijk sterk te maken, aandeelhouders (en directie) hadden reeds lang genoeg op een uitkeering gewacht, zoodat dikwijls ver boven de kracht der maatschappij een dividend werd gedeclareerd.

Dat deze maatschappijen in den tijd, die achter ons ligt het slachtoffer werden, baart geen verwondering al gelooven wij gaarne dat hier en daar eveneens een enkel goed beheerd concern de dupe werd.

Wij vragen ons thans af, hebben onze maatschappijen uit deze periode leering getrokken en hoewel de tijd zulks zal moeten uitwijzen, lijkt het ons goed te memoreeren wat die periode heeft aangetoond.

Een maatschappij mag geen genoegen nemen met een ontoereikende kaspositie, betere tijden moeten benut worden de beschikbare middelen in een juiste verhouding te brengen tot de exploitatiekosten der ondernemingen, vindt dit niet plaats, dan zal de maatschappij in crisistijden (en elke cultuur maakt in een décade, los van den algemeenen toestand, wel een crisis door), daarvan de nadeelige gevolgen ondervinden.

In goede tijden valt het gemakkelijk middelen te verkrijgen door beleving van het product, verhypothekering van de onderneming, consignatiecontracten, enz. doch in moeilijke tijden zal men in den regel tevergeefs om hulp aankloppen.

Op gevaar af aandeelhouders tegen ons in te nemen moet het parool dus luiden: *Keert geen of slechts een matig dividend uit, zoolang uwe maatschappij niet sterk staat.*

Geeft geen uitbreiding aan uw bedrijf zoolang u niet met zekerheid het totaal der benodigde middelen kunt aanwijzen.

Voor aandeelhouders mag dit niet aangenaam klinken, doch de bonafide houder zal bedenken, dat zijn belang op deze wijze het best gediend wordt.

Zoolang de balans van een maatschappij niet uitwijst, dat met deze omstandigheid volkomen rekening is gehouden, zal de directie al het mogelijke in het werk moeten stellen daartoe te geraken.

Voor vele maatschappijen, wier financiën thans in de war zijn, zou het volgen van een conservatieve dividendpolitiek, een jarenlang werken zonder uitkeering van winsten beteekenen. Zulks is eveneens ongewenscht en

zal het bedrijf indirect schaden. Deze maatschappijen zullen goed doen langs anderen weg naar consolidatie te streven.

Men geve liever de exploitatie van een deel der ondernemingen op en brengt het kapitaal in normale verhouding tot de waarde der bezittingen der maatschappij, dan voort te sukkelen en het bestaan uwer onderneming door een nieuwe crisis bedreigd te zien. Neemt op uwe begrooting, alle gunstige factoren matig in aanmerking, laat de ongunstige dubbel wegen en treft aan de hand daarvan uwe maatregelen.

Uw product laat nu over het algemeen een behoorlijke winstmarge, maar verwacht geen abnormale prijzen, die u in staat zullen moeten stellen de juiste verhoudingen te scheppen. Een ieder haakt naar meer normale tijden, er is een ernstig streven merkbaar zich aan te passen en het zijne bij te dragen tot verbetering van de wereldorde, abnormale prijzen zouden een remmenden invloed uitoefenen, zoodat, en er bestaat geen enkele reden het tegendeel te verwachten, het prijsniveau van cultuurproducten zich zal stabiliseeren.

Waarom zou men dus wachten met maatregelen die noodig zijn, temeer daar werken op gezonde basis de energie van beheerder en ondergeschikten zal verhoogen, hetgeen een niet in uwe begrooting te verwerken factor beteekent, die niet onderschat mag worden.

Meer willen wij hieromtrent niet zeggen, wij hopen slechts dat deze beschouwingen de aandacht-mogen trekken en waar noodig in praktijk zullen worden gebracht. (Loc.).

* * *

Onderwijs in Britsch-Indië. Onder het opschrift: de morgenstond van een nieuwe periode, maakt de *Times of India* melding van de nieuwe onderwijswet, welke in de provincie Bombay (die 25 millioen inwoners heeft) is aangenomen. De nieuwe wet is van de grootste beteekenis voor de toekomst van geheel Indië en de schrijver die haar als de belangrijkste maatregel sinds de *Reforms* beschreef, overdreef niet.

De provincie Bombay heeft thans definitief de leerplicht aanvaard, waarvan de draagwijdte van jaar op jaar wordt uitgebreid, tot de leerplicht eindelijk voor allen geldt. De geleidelijke uitbreiding maakt dat binnen tien jaren 80 percent van alle jongens in de provincie Bombay en 60 percent van alle jongens in den Sind onderwijs zal ontvangen. Voor meisjes zijn deze percentages lager: het aantal meisjes dat onderwijs krijgt wordt binnen tien jaar verdrievoudigd, ongeveer 40 percent van alle meisjes in het Bombay-presidentschap en den Sind zal dan onderwijs ontvangen.

De kosten van de uitvoering verhoogen gedurende het eerste jaar de onderwijs-uitgaven met 3 millioen rupees, welke verhooging dan stijgt tot 12,8 millioen rupees extra-uitgaven in het zevende jaar, dan weer iets afneemt tot 11 millioen extra-uitgaven in het tiende jaar.

Omtrent de kosten, welke uit deze wet voor de gemeenten en districten voortvloeien is verklaard, dat deze locale ressorten de middelen niet zullen kunnen vinden. Men heeft dit bezwaar niet ondervangen, maar terecht gezegd dat nu de wet er is de locale ressorten verplicht zijn te trachten het geld er voor te vinden; blijkt dit geheel onmogelijk, dan zou de regering van de provincie moeten inspringen. Op den algemeenen regel, dat voor een wet de middelen gevonden moeten zijn alvorens zij mag worden aangenomen, mocht voor een zoo belangrijke onderwijswet een uitzondering worden gemaakt: de bevordering van het onderwijs mag onder de tijdsomstandigheden in geen geval lijden.

Deze wet, welke zoo buitengewone uitbreiding geeft aan het onderwijs, is de bekroning van het levenswerk van gansch een generatie. Het is een van de belangrijkste wetten welke in Indië ooit zijn aangenomen en het is verheugend dat men de kracht vond in dezen tijd een wet aan te nemen welke een nieuw tijdperk in het onderwijs in Indië opent. (Loc.).

* * *

Indische Kunstnijverheid. Er vangt een herleving aan in de Indische kunstnijverheid. Een stootje in de goede richting heeft de Indische onderwijzer Adolf gedaan, die in Midden-Sumatra begonnen is, in de school, die hij leidde, handenarbeid toe te passen, waarin hij styleeren deed naar de natuur, naar al-ouden en, in den besten zin, modernen trant. Prachtige resultaten heeft hij bereikt, zoodat een tentoonstelling te Bandoeng bewondering wekte en men ook in andere plaatsen met hem en zijn leermethoden kennis wilde maken. Zooals het hier is met den naam Montessori, kon men in Indische centra van onderwijs wel eens van „Adolfisme” hooren.

De directeur van het Indische onderwijs, de heer Creutzberg, werkt deze herleving in de hand en Adolf reist thans in Indië rond, om de kiem te leggen van een nieuwe, d.w.z. met de beginselen van het oude vervulde, kunstnijverheid. Zelfs bestaat het plan, in Nederland te laten zien, wat Indische kinderen, 'mits goed geleid, aan origineel schoons kunnen voortbrengen.

Te Djokja, waar de kunstzinnige mevrouw Resink-Wilkens woont, zullen pogingen worden aangewend, teneinde ook aan de Inlandsche school voor onderwijzers Adolfs' arbeid bekend te maken. Het toevoegen van twee leerjaren aan deze opleidingsschool, waardoor de inlandsche onderwijzers ingewijd kunnen worden in hun eigen Indische kunstgeschiedenis en een praktische voorbereiding krijgen voor het lesgeven daarin, behoort tot de vrome wenschen. (N. R. Ct.).

* * *

De haven van Singapore. Ook Singapore lijdt aan het euvel dat, naar wij dezer dagen naar aanleiding van de Siameesche spoorwegstatistieken opmerkten, aan openbare diensten in vele Oostersche landen eigen is: de publicatie van statistische gegevens geschiedt zeer traag. Zoodat men voor het eigenaardige feit wordt gesteld, dat telegrammen in den loop van de maand Januari uit alle deelen van Europa en Amerika cijfers brachten over productie, inkomende en uitgaande rechten, opbrengsten van belastingen, scheepsbouw etc., loopende over het geheele jaar 1922, terwijl van Oostersche landen die jaargegevens nog in het geheel niet verzameld zijn.

Zoo loopt ook het verslag van de „Harbour Board” van Singapore tot 1 Juli 1922. Na aftrek van interest, aflossingen en reserveering bedraagt voor het jaar van 1 Juli 1921 tot 1 Juli 1922 het deficit van de haven van Singapore 73.699.20 dollar, tegenover een surplus van 2.215.872.85 dollar over het vorige jaar.

De inkomsten aan liggelden en dokgeldten bedroegen: in het jaar eindigend 30 Juni 1920 20.486.700, in het jaar eindigend 30 Juni 1921 17.493.295 en in het jaar eindigend 30 Juni 1922 10.025.361 dollar.

Het totaal aantal schepen dat in de haven meerde had een totaal inhoud van 4.808.913 register ton in het jaar eindigend 30 Juni 1920, van 5.242.356 register ton in het jaar eindigend 30 Juni 1921 en van 5.617.517 register ton in het jaar eindigend 30 Juni 1922. Over de drie achtereenvolgende jaren bedroeg het aantal schepen respectievelijk: 2416, 2379 en 2312

Het aantal schepen in de dokken voor herstellingen en verven bedroeg in het laatste jaar 282 met een inhoud van 2.183.068 ton, tegen 3.030.463 in het vorig jaar.

Vijf nieuwe goedangs werden gebouwd, het spoorwegmaterieel van de haven werd met 120 waggons uitgebreid, een nieuwe groote sleepboot in gebruik genomen. Het vermogen van de electriche centrale van de haven werd opgevoerd tot 4500 K.W. Aan interest aan het gouvernement werd 2.042.520 dollar betaald; de vergoeding, verschuldigd aan de gemeente Singapore voor grond en gebouwen steeg van 53.220 tot 340.000 dollar per jaar.

(*Loc.*).

* * *

Een rechtsgeleerde hoogeschool in Indië. Men meldt aan het Haagsche Aneta-kantoor:

Op een vergadering van den „Bond van Indische Rechtskundigen in Nederland” is de volgende motie aangenomen:

De vergadering van den Bond van Indische Rechtskundigen in Nederland, gehouden op den 8sten December 1922 te Den Haag, kennis genomen van de Indische Begrootingsontwerpen voor het dienstjaar 1923, in het bijzonder van afdeling V. onderafdeling 505a: Voorbereiding van de oprichting van een rechtsgeleerde hoogeschool en de nadere overwegingen van Zijne Excellentie den Minister van Koloniën daaromtrent, vervat in de nota van wijzigingen (Brief van 27 October j.l. 1922) heeft besloten Zijne Excellentie den Minister van Koloniën beleefd te verzoeken bedoelde post onderafdeling 505a, onvoorwaardelijk te handhaven; bepaalt dat een afschrift van dit besluit zal worden aangeboden aan beide Kamers der Staten-Generaal en aan den Volksraad van Nederlandsch-Indië; en gaat over tot de orde van den dag.

De Indonesische Vereeniging kennis genomen hebbende van de door den „Bond van Indische Rechtskundigen in Nederland” aangenomen motie betreffende de oprichting van een rechtsgeleerde hoogeschool in Indië, betuigt daaraan haar adhaesie.

(*Java Bode*).

* * *

Doodencultuur op Soemba. Voor het Aardr. Genootschap heeft te Amsterdam de heer D. K. Wielenga een voordracht gehouden over „Doodencultuur op Soemba”.

Het eiland Soemba, zoo zeide spr., kenmerkt zich niet alleen door de mooie weefsels, maar ook door vele grafgesteenten, in meer dan primitieven kunstzin in steen bewerkt.

Twee soorten zijn er te onderscheiden, welke wel bewijzen, dat een latere cultuur over de primaire moet zijn heengegaan.

In de eerste plaats het urnen-type, dat zich ontwikkeld heeft tot den vorm van 'n afgeknotte pyramide, met groote, zware soms fijn bewerkte afsluitdeksels van kalksteen. In het steenenbeitelen heeft men het dan in West-Soemba soms ver gebracht.

De andere vorm is het dolmen-type, vier pilaren met groote zerken, waarvan de grootste 7 M. lang, 4 M. breed en 80 c.M. dik. Rechtopstaande steenen, pendji (vlag) en kikoe (staart) geven dit soort graven een eigenaardig aspect.

Soms zijn deze beide gecombineerd, over de urnen heeft men dan een dolmen heengebouwd.

Een oude, verloren gegane wijze van begraven is in gewone aarden potten,

waarin de beenderen en schedels werden bijgezet. De lijken worden ook verschillend behandeld. In het Oosten wordt het lijk met opgetrokken knieën en gekruiste armen, in doeken gewikkeld, rechtop in 'n nauwen ronden grafkuil neergezet. In het Westen worden de mannen op hun rechterzijde, en de vrouwen op de linkerzijde gekeerd, begraven. In de urnen worden de beenderen bijgezet, nadat het lijk eerst tot ontbinding is overgegaan.

De doodenvereering staat in het centrum van hun religieus leven. De doodenzielen (marapoe mameti) leven in hun zielendorpen, al hebben zij dikwijls ontmoetingen met de levenden.

De begrafenis, vooral van de vorsten in Oost-Soemba is een kostbare geschiedenis, al zijn nu de menschenoffers afgeschaft.

Algemeen gebruik is een „schijndoode”, die den overledene een eind op zijn zielereis begeleidt, maar straks in het leven wederkeert.

De doodenzielen worden, behalve bij de gewone dagelijksche gelegenheden en feesten, vereerd, op een soort „allerzielendag”, waar de dooden en de levenden gezamenlijk maaltijd houden. In het zielenland, in iedere landstreek afzonderlijk, blijft de ziel niet altijd — het einddoel is het stam-zielenland, op kaap Sasar. Ook van daar verhuist de ziel naar den hemel, waar zij door den Algeest tot fijn stof gewreven, op aarde weer wordt uitgestort en zoo bezielend werkt op planten, dieren en menschen. Een soort reïncarnatie dus.

Het vergeldingsprincipe is bijna niet ontwikkeld, alleen de vrouwen, die abortus gepleegd hebben, worden uit het zielenland geweerd. Bloedschenders gaan voor straf naar den hemel en worden sterren. De zielen incarneeren zich dikwijls in allerlei dieren, om zoo hun arme familieleden te komen helpen. In verband hiermede heeft elk familiegeslacht een paar „heilige” dieren, die niet gedood en gegeten mogen worden.

Het contact tusschen levenden en dooden draagt niet het karakter van piëteit, maar meer van egoïstisch belang en zoo staat de doodencultus ook hier in het teeken van de ellende

(Loc.).

* * *

Rubber-latex in papier. Uit *The Singapore Free Press* vertaalt de *Java Bode* het volgende over rubber-latex-papier.

De rubberplanters stellen natuurlijk groot belang in de verdere ontwikkeling van het gebruik van rubber-latex bij de papier-fabricage, zooals uit Engeland geseind is, daar het voor hen een kwestie van groot belang is om elke nieuwe aanwending van rubber zooveel mogelijk te exploiteeren.

Na vele proefnemingen wordt nu papier, met een zeker percentage van rubber-latex, op commercieele schaal gefabriceerd en ter markt gebracht door Lepard Smiths & Co., de reeds lang te Londen gevestigde papier-verkoopters.

De heer J. W. Pell, agent van Lepard Smiths & Co. in het Oosten, die onlangs in Ceylon en de Maleische Staten is geweest, deelt ons mede dat zijne firma zich in 't bijzonder gaat toelagen op het fabricereen van papier met verschillende latex-vermenging en bereid is noteeringen op te geven, monsters te zenden en nadere bijzonderheden mede te deelen aan belangstellenden.

De vermenging met latex verhoogt de duurzaamheid en de sterkte van het papier zeer en geeft er, naar gezegd wordt, een beter voorkomen aan. Papier, inhoudende latex-bestanddeelen, kan op de markt voor denzelfden prijs gebracht worden als gewoon papier zonder latex, zoodat er geen reden bestaat voor hen, die in de rubberindustrie geïnteresseerd zijn, om geen latex-papier te gebruiken wegens zijn duurte.

Rubberplanters in het geheele Oosten hebben groot belang in dit nieuw gebruik van rubber. Zij voorzien een groote vraag naar latex, hopen dat het gebruik bij de papierfabricage tot een vermeerderde vraag naar latex zal leiden en een nieuwe markt voor dit product zal openen.

De Rubber Planters Vereeniging gaat een uitgebreide advertentiecampagne beginnen om dit papier bij het groote publiek te introduceeren, maar ongetwijfeld moet de vraag naar latex-papier eerst van de rubber-produceerende landen komen, en wanneer de landen, die ten zeerste in deze zaak belang hebben, het voor haar opnemen en er op staan slechts latex-papier te gebruiken, dan is de algemeene aanneming ervan practisch verzekerd.

De firma Lepard Smiths & Co. is bereid elk soort papier met het verlangde latex-gehalte te fabricceeren.

Voor de rubber-industrie is het te hopen, dat de vraag groot zal zijn, zoodat de papierfabrikanten zullen aangemoedigd worden om voort te gaan met het fabricceeren van latex-papier.

De firma Lepard Smiths & Co. maakt nu reeds enveloppen van latex-papier, waarvoor het bijzonder geschikt is.

* * *

Krankzinnigengestichten. Gouverneur Westenenk heeft voorgesteld, te Medan en te Loeboe Pakam doorgangshuizen voor krankzinnigen te bouwen.

Naar Aneta verneemt, acht de B. O. W. het bouwen van een doorgangshuis op beide plaatsen minder practisch, omdat deze plaatsen slechts ongeveer $1\frac{1}{2}$ uur per auto van elkander liggen. Logischer wordt het daarom geacht, een doorgangshuis te bouwen te Medan, of te Loeboe Pakam, en tevens een te Kota Radja.

Oorspronkelijk was men van plan, in de buitenbezittingen zeven doorgangshuizen te bouwen, n.l. te Makassar, Padang, Medan, Palembang, Bandjer Masin, Pontianak en Menado.

De doorgangshuizen te Makassar en Palembang zijn nu zoo goed als gereed; de bouw van de overige doorgangshuizen is voorloopig uitgesteld, omdat het wenschelijker werd geacht, eerst het groote krankzinnigengesticht te Magelang af te bouwen, dat in den loop van dit jaar gereed zal komen.

Verder bestaan er plannen, dit jaar te beginnen met den bouw van een doorgangshuis te Medan, of indien dit gunstiger is gelegen, te Loeboe Pakam.

Voor den bouw van het krankzinnigengesticht te Kota Radja, dat uit een politiek oogpunt zeer wenschelijk wordt geacht, is op de begrooting voor 1923 f 120.000 uitgetrokken, doch op de begrootingsvoorstellen voor 1924 is dit werk P. M. opgebracht, evenals het bouwen van de overige doorgangshuizen.

(Java Bode).

* * *

Bevolkingskoffietuinen, enz. De heer Mariën van de onderneming Klein Getas in het Kendalsche schrijft aan de *Loc*:

Reeds kort na de ontdekking der bessenboeboek en daarna herhaaldelijk werden op vergaderingne der diverse landbouwvereenigingen, in dagblad en periodiek het verschijnen en de gevolgen van die plaag breedvoerig besproken en talrijke middelen ter bestrijding aan de hand gedaan door hen die meenden eindelijk het procédé gevonden te hebben tot algeheele vernietiging der boeboek.

Waar bovenstaand onderwerp echter hoe langer hoe meer blijkt van groot vitaal belang te zijn voor de instandhouding der koffiecultuur en de econo-

mische toestand van een belangrijk deel onzer samenleving daarmede ten nauwste samenhangt, lijkt mij thans een causerie over haar verbreidingsmogelijkheden toch niet overbodig. M. i. schenkt men daaraan niet genoeg aandacht, terwijl bij besprekingen die mogelijkheden niet voldoende belicht worden.

Hoewel door belanghebbenden en het Proefstation ijverig gezocht wordt naar een afdoend bestrijdingsmiddel en dito niet al te kostbaar systeem tegen de boeboek, enkelen in hun pogen reeds in zooverre geslaagd zijn dat kleine aanplantingen bij oordeelkundige en rigoureuus-doorgevoerde toepassing der gekozen middelen vrijwel geheel vrijkwamen van die, de koffiecultuur met ondergang bedreigende insecten, zullen m.i. die resultaten niettemin slechts van preventieven aard blijken te zijn, indien niet ook door allen tegen de verbreiding der boeboek en hare oorzaken krachtig geageerd wordt.

Met allen zij hier bedoeld, al wie in meerdere of mindere mate bijdraagt tot of geïnteresseerd is bij die cultuur, dus ook de dessaman, die thans voor eigen rekening koffie verbouwt.

Immers wat zou het een onderneming al baten, deze plaag in hare tuinen te hebben kunnen overwinnen, als binnen afzienbaren tijd de boeboek wederom het hoofd opsteekt en zij (de onderneming) die veelal zeer kostbare bestrijding andermaal zal hebben toe te passen?

Het bestrijden en het stuiten der verbreiding dier insecten gaan hand aan hand. Slaagt men erin beestjes baas te worden ook in uitgestrekte en groote aanplantingen, dan gaat hun verbreidingsmogelijkheid ook teniet. Eén factor hiervan, die m.i. de volle aandacht zoowel van de planters als van de regeering verdient, is de voortdurende kans en dus eveneens de voortdurende vrees, dat de boeboek in daarvan vrij gewerkte tuinen terugkeert zoo gauw daartoe de gelegenheid gunstig is en wel uit de talrijke, tussochen de particuliere ondernemingen in verschillende deelen van Java gelegen z.g. bevolkingskoffietuinen.

Men weet dat het bekende cultuur- of landbouwstelsel Van den Bosch, een uitvloeisel van het monopoliestelsel der O. I.-Compagnie, in 1830 is ingevoerd en bepalingen bevatte volgens welke de bevolking de verplichting werd opgelegd, ten behoeve van het gouvernement behalve andere landbouwproducten ook en voornamelijk koffie op hare gronden te verbouwen, als menige beperkende verandering, als tegemoetkoming aan de toenmaals daartegen geopperde grieven, ten slotte, nog zoo heel lang niet geleden, geheel werd afgeschaft. Zulks geschiedde niet overal op hetzelfde tijdstip. Tot voor een vier jaren ongeveer bestond o.a. in 't Bodjasche nog de verplichte levering van koffie aan de regeering in hare pakhuizen of loodsen, door den kleinen man. Waar het hier echter de plaats niet is, bij dit onderwerp uitvoeriger stil te staan, vermeld ik slechts tot eenig begrip van het omvangrijke en ingewikkelde Cultuurstelsel de verscheidenheid van soorten van bevolkingstuinen en de beteekenis der namen.

Men heeft mardika, of „vrije tuinen”, die het eigendom van Inlanders geworden zijn, na de opheffing van het Cultuurstelsel, doch waarin zij, indien ik tenminste goed ben ingelicht, den aanplant noch verkoopen, noch uitroeien mogen. Wel mogen zij de opbrengst ten eigen bate aanwenden. Daarop volgen sorangantuinen, door voormalige cultuurplichtigen aangelegd op aan hen afgestane woeste gronden; vervolgens miliktuinen op eigen of gehuurde terreinen en eindelijk monosoekotuinen, welke geheel vrijwillig door Inlanders met koffie zijn beplant en waarvan de opbrengst geheel ter beschikking staat van de eigenaren. Welke van de vier soorten domineert en hoeveel der op Java aanwezige tuinen nog geëxploiteerd

worden, valt uit den aard der zaak moeilijk te zeggen, maar wel staat vast dat zij overal voorkomen. In de omstreken van Dampit b.v. heb ik vrij uitgestrekte tuinen aangetroffen van laatstgenoemde soort.

Nu ligt het voor de hand, dat de tani, in streken, waar onvoldoende gronden voor andere doeleinden beschikbaar waren, de koffie, na de opheffing, zonder meer uit den grond haalde, omdat zij te weinig opleverde of te hooge eischen stelde voor onderhoud en bewerking, dan wel om andere, meer individueele redenen. Dit geldt echter alleen voor miliktuinen en kwam niet voor in streken, waar voldoende sawahs en tegallans zijn. Daar liet men den aanplant staan en haalt er thans uit de tuinen, wat er uit te halen valt, zonder iets tot verbetering of onderhoud te doen.

De gevolgen zijn dan ook niet uitgebleven. De tuinen raakten geheel in verval doordat de tani's te zorgeloos waren, te weinig bekend waren met de behandeling van de uitheemsche struik en te weinig doorzicht hadden. In plaats van de tuinen zooveel mogelijk te verzorgen, of deze cultuur er aan te geven, om op den vrijgekomen grond andere gewassen te kunnen telen, waarmede zij beter bekend waren, lieten de kleine inlanders de koffie aan haar lot over, terwijl niets werd gedaan ter bestrijding van ziekten. De productie gaat zoodoende van jaar tot jaar achteruit. Niettemin wordt uit sommige bevolkingstuinen nog een hoeveelheid van 3 tot 4 picol gehaald, hetgeen veel te noemen is, te veel zelfs, als men den toestand van die complexen in aanmerking neemt. M.i. is door elkaar genomen een taxatie van 1 picol per bouw beter in overeenstemming met de werkelijkheid en met de uiterste productiegrens. Men kan daarom gevoegelijk aannemen, dat van de opgegeven 3 of 4 picol 2 of 3 picol gestolen zijn uit aangrenzende ondernemingen.

In verband hiemede zou het misschien aanbeveling verdienen, de bevolkingsperceelen te doen opheffen, omdat het B.B. uit den aard der zaak niet voldoende contrôle kan uitoefenen, ook al wordt de tani tot bestrijding van ziekten verplicht, terwijl het voor den dessaman met diens te geringe kennis van koffie, zijn zwakke financieele positie en dus zijn gebrek aan moderne hulpmiddelen, niet doenlijk is, de vereischte ziektebestrijding met eenige kans van slagen langen tijd vol te houden.

De voor de hand liggende voordeelen zijn, dat de planters niet meer te vreezen zouden hebben voor infectie met boeboek of andere ziekten uitdessaperceelen van hun met veel zorg en kosten gezond gemaakte tuinen. Ten tweede zouden daardoor de koffiediefstallen tot een minimum gereduceerd worden. Thans komt het immers maar al te vaak voor, dat koffiedieven, wanneer zij achterhaald worden, voorgeven, dat zij de koffie in de eigen tuinen hebben geplukt, zoodat de instructie van een dergelijk geval veel moeilijkheden oplevert. In dergelijke gevallen gaan de daders, indien tenminste van diefstal sprake is, vrij uit. Ten derde zou door het vrijkomen der gronden voor andere doeleinden een meer winstgevend gewas kunnen worden aangeplant, hetgeen den economischen toestand ten goede zou komen. De eigenaar van den grond zou dan verplicht zijn, de hand aan de ploeg te slaan, om zijn bezit productief te maken en dit zou hem misschien van diefstal afhouden. Het is mij bekend, dat in streken waar particuliere en bevolkingskoffietuinen voorkomen, gansche dassas in den oogsttijd van roof leven, wanneer er nog niet voldoende politie is. Eerst bij opheffing van de bevolkingstuinen is blijvend succes der bestrijdingsmethoden van bessenboek te verwachten.

Hindoes en Chetties. Men herinnert zich dat er eenigen tijd geleden een wrijving ontstond tusschen de Hindoes en Chetties te Medan over een tempelquaestie. De Chetties wilden de godenbeelden in den tempel Thendayuthapanie Kovil naar hun zin veranderen, waartegen de Hindoes zich verzetten daar zij deze beelden als heilig en onschendbaar beschouwen. Het geschil is indertijd doodgelopen, daar de Chetties van hun voornemen om de beelden te veranderen voorloopig afzagen.

Thans echter weet de *Sum. Post* te melden, dat er omtrent het naderende Taipusam-feest (einde dezer maand) een nieuw geschil tusschen de beide groepen is gerezen. Op dien dag worden in den tempel aan al de lidmaten der gemeente uitgereikt ten eerste het „heilige poeder” en ten tweede een aan den god te offeren kokosnoot. Het heilige poeder, „Tirinur”, is het witte poeder dat alle Hindoes het geheele jaar door op het voorhoofd moeten dragen. In Britsch-Indië maakt men bij de uitreiking van deze heilige zaken onderscheid tusschen de vier kasten (brachmanen of priesters; shatrias of regeerders en krijgslieden; vaisias of kooplieden en sudra's of arbeiders).

Volgens oud gebruik echter wordt hier te Medan — de tempel bestaat reeds 32 jaren — bij de uitreiking van poeder en kokosnoot geen onderscheid gemaakt ten aanzien der kasten; allen ontvangen deze zaken gelijk. Terwijl nu de Hindoes beweren, dat zij tot een hoogere kaste behooren dan de Chetties, eischen deze laatste sedert een jaar voorrang bij de uitreiking der heilige zaken. Ziedaar de bron van het nieuwe geschil, dat wellicht op het Taipusam-feest tot eenige strubbeling aanleiding zal kunnen geven.

De Chetties kunnen aan hunne verlangens in tempelzaken kracht bijzetten, omdat zij sedert het jaar 1916 het beheer over den genoemden tempel voeren. Ook dit is volgens de Hindoes niet in den haak. Vóór 1916 stonden Hindoes en Chetties inzake het beheer over den tempel met elkander gelijk; het beheer werd telkens voor één jaar aan een hunner opgedragen en diens opvolger werd telkens door verkiezing aangewezen in een algemeene vergadering der lidmaten, onmiddellijk na het Taipusam-feest. Sedert 1919 echter hebben de Chetties deze regeling genegeerd en het beheer eenvoudig onder zich gehouden.

Voorts gold vroeger de regel dat de tempelbeheerder — de tempel heeft een jaarlijksch inkomen van ongeveer f 10.000 — geen hoogere uitgaven dan f 50 mocht doen zonder machtiging van, en verantwoording aan de algemeene vergadering. Hoewel 't nu onder de Hindoes bekend is, dat er in den laatsten tijd groote uitgaven zijn gedaan, hebben de Chettie-beheerders daarvan geene mededeeling, althans niet aan de Hindoes, gedaan. Ook weet men, dat twee jaren geleden uit de tempelkas een bedrag van f 13.000 werd gezonden aan eene firma in Britsch-Indië tot aankoop van een met zilver beslagen wagen voor godsdienstige plechtigheden. Deze wagen is echter nog niet aangekomen. Alzoo loopen de grieven der Hindoes tegen de Chetties ook over aangelegenheden van het geldelijk beheer van den tempel.

De tempelgeschillen tusschen deze Hindoes en Chetties broeien nu reeds zeer lang; de Hindoes verlangen gelijke behandeling van alle lidmaten, de Chetties trachten in een en ander den voorrang te verkrijgen. Het is niet goed, dat deze religieuze geschillen slepende blijven en niet opgelost worden.

Er dient op de een of andere wijze een verzoening tot stand te worden gebracht. Wie is de aangewezen autoriteit om een poging daartoe te doen? Liefst vóór het Taipusam-feest met al zijn opwinding onder de Hindoes-Klingen.

(Java Bode).

Een vulkanisch eiland. Blijkens een door de *Nieuwe Rott*, uit Saigon ontvangen Belga-telegram is er tengevolge van een vulkanische uitbarsting den 2den Maart op $10^{\circ} 0' 20''$ N.B. en $180^{\circ} 59' 5''$ O.L. van den meridiaan van Greenwich een eilandje verzezen met een middellijn van 400 meter en 35 M. boven den zeespiegel.

* * *

De stroomvoorziening van de Bandoengsche hoogvlakte. De aanleg der elektrische krachtwerken en overbrengingsleidingen op de Bandoengsche hoogvlakte, vindt geregeld voortgang. Kon eenige maanden geleden het krachtwerk Plengan aan de Tjisarowa nabij Pengalengan de stroomlevering aanvangen, thans is op 1 Januari ook de centrale Bengkok aan de Tjikapaendoeng met stroomafgifte aan het Bandoengsche net van het Gebeo begonnen.

Laatstgenoemd waterkrachtwerk, dat de oude, niet bedrijfszekere Pakar-centrale van de vroegere B. E. M. vervangt, werkt met een ca. 20 M. grooter verval dan Pakar: verder is de nieuwe centrale uitgerust met twee moderne waterturbines en generatoren, met aanmerkelijk grooter rendement dan de oude Pakar-groepen bezitten; door beide oorzaken kon het vermogen, dat voor de oude centrale 1200 K.W. bedroeg, worden opgevoerd tot 100 K.W., zoo schrijft men uit Bandoeng aan de *Loc*.

Een grootere verbetering ten aanzien van de oude centrale is nog, dat het nieuwe werk is uitgerust met een accumuleerbak, waarin in de uren van geringe stroomafgifte ca. 30.000 M³ water kunnen worden opgezameld, die het in de z.g. piekuren (uren, waarin de belasting het grootst is; voor Bandoeng zijn dit de uren van den vooravond en het eerste deel van den naivond) mogelijk maken een grooter vermogen af te geven dan met het gemiddelde debiet van de rivier kan worden verkregen.

De stroomafgifte uit het nieuwe werk aan Bandoeng en Tjimahi geschiedt evenals vroeger met een spanning van 6000 volt. Tevens is de centrale thans aangesloten op de nieuwe hoogspanningsleiding, welke hoofdzakelijk in de richting Zuid-Noord de Bandoengsche hoogvlakte doorkruist en zodoende een verbinding vormt tusschen de centrales ten Noorden van Bandoeng en die in het Pengalengansche. De energie wordt langs deze ca. 45 K.M. lange leiding overgebracht onder een spanning van 25.000 volt. Op de nieuwe hoge torens, die ieder, die wel eens buiten Bandoeng komt, zullen zijn opgevallen, bevinden zich twee draaistroom-circuits uit totaal 6 koperkabels van 25 mm².

Voor de aansluiting van Bengkok op deze overbrengings-leiding wordt de energie, welke in de generatoren wordt opgewekt onder een spanning van 6000 Volt, door transformatie gebracht op een spanning van 25000 Volt. Onder deze spanning zal ook de energie-afgifte aan het Gebeo voor de stroomlevering aan de papierfabriek te Padalarang geschieden. De inrichtingen in de centrale voor deze energie-afgifte waren op 31 December j.l. geheel voltooid; echter kan door het niet gereed zijn van de inrichtingen der papierfabriek nog niet met stroomlevering worden aangevangen.

Zocals boven reeds vermeld, ving de stroomlevering uit de centrale Plengan, welke het Zuidelijke eindpunt der overbrengingsleiding vormt, eenige maanden geleden aan. In deze centrale is een vermogen aan waterturbines van 3150 K.W. geïnstalleerd. Door het ontbreken van een voornaam deel der installatie, n.l. den schakelaanleg, welke uit Europa wordt verwacht moet het af te geven vermogen echter, voorloopig beperkt blijven tot ca. 1500 K.W. Door het aanbrengen van provisorische schakelinstallaties kon

echter toch de stroomlevering tijdig aanvangen. Ook de stroomafgifte uit Bengkok kon slechts installeeren van tijdelijke schakelinrichtingen, die uit in Indië aanwezige apparaten en materialen moesten worden samengesteld.

Behalve de beide genoemde waterkrachtwerken, is op de overbrengingsleiding aangesloten het stoomkrachtwerk Dajeuh Kolot aan de Tji Taroem, met een geïnstalleerd vermogen aan stoomturbines van 1500 K.W., welk werk als stoomreserve in de droge maanden zal dienst doen. Voor de stroomafgifte aan Bandoeng is te Kiaratjondong een nieuw transformatorstation opgericht, hetwelk sedert eenige dagen in bedrijf is.

Een tweede groot* onderstation is op het radio-emplacement op den Malabar verzezen, dat ook binnenkort onder spanning gebracht en in gebruik zal genomen worden.

(Java Bode).

* * *

Lezing Prof. Mr. M. W. F. Treub. De *Java Bode* ontving 13 Januari het volgende Aneta-bericht uit Soerabaja:

Hedenmorgen hield prof. mr. Treub in de groote Simpangzaal onder de auspiciën van het „Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië zijn lezing over, „werkgevers en werknemers-organisaties en haar onderlinge verhouding.

De voorzitter mr. dr. Talma verklaarde, dat de groote opkomst geenszins te verwonderen was, daar allen een belangrijk onderwerp als het aangekondigde gaarne door een man van het gezag van prof. Treub wenschten behandeld te zien.

Prof. Treub begint met zich te verontschuldigen, hij is betrekkelijk onvoorbereid voor het houden van een gedocumenteerde lezing en had slechts eenige opmerkingen willen maken.

Spreker noemt zijn onderwerp van groot belang voor alle landen, alsook voor de koloniën. Naast groote verschillen in organisatie en onderlinge verhouding, is er in wezen toch overal groote overeenstemming. Noodig is in deze kwestie terug te keeren tot de grondslagen.

De gedachte aan organisatie is zoo oud als de wereld. In den tijd voor de Fransche revolutie was de geheele maatschappij over-georganiseerd. De individueele vrijheid is slechts langzamerhand als eisch tot de Europeesche maatschappij doorgedrongen.

Spreker wijst op het ontstaan der steden en van het gildewezen en het zich ontworstelen aan de Heerschappij van edelen en graven.

Renaissance en reformatie waren een groote stuwkracht voor de vrijheids gedachte, die door Rousseau en Voltaire tot volledige ontplooiing werd gebracht.

De idee van persoonlijke vrijheid op economisch gebied had zich met geweld baan gebroken. Tegenover de over-organisatie van de 18e eeuw ontstond dus de groote kracht van het individualisme. Wij hebben thans geleerd, dat het anders is gegaan dan de mannen der revolutie zichzelf en anderen hebben voorgespiegeld. Het is niet waar, dat ieder in de maatschappij zijn eigen belang kan bevorderen als hij alleen staat.

Na 1848 heeft men allengs meer de noodzakelijkheid gevoeld van de organisatie in de maatschappij; vooral in Engeland met zijn trade-unionisme, dat echter een zuiver economisch instituut was en zich bezig hield met Marxistische beschouwingen. Het communistisch manifest van 1847 gaf als grondslag, dat de maatschappij beheerscht wordt door de economische toestanden, die er op zeker moment zijn en waardoor moraal, recht en religie bepaald worden.

De cardinale fout hier, zegt spreker, is dat gepoogd wordt het menschelijk bewustzijn te ontleden en te decreteeren ex cathedra dat het egoïsme alles beheerscht. Men vergeet, dat gezond egoïsme bestaansrecht heeft, zonder welk de maatschappij door indolantie ten onder moet gaan. Intuschen zijn de arbeidstoestanden in den loop van de negentiende en twintigste eeuw veel verbeterd.

Wat Indië betreft, wij vinden hier zoowel goede en slechte werkgevers als goede en slechte werknemers, en van beide een groote middelmoet, die zich het meest doet gelden.

Het marxisme brengt als consequentie de klassenstrijd die door omverwerping de productiemiddelen wil brengen in handen der gemeenschap. De arbeiders kregen daardoor den indruk, dat zij de dragers zijn van de natuurlijke ontwikkeling der maatschappij en dat de kapitalisten de conservatieven zijn.

In Nederland kwam na de tweede vakactie van het Algemeen Nederlandsch Vakverbond, die der godsdienstige partijen, die begrepen, dat men de organisatie niet moest overlaten aan de revolutionnairn.

Wat Indië betreft: er heeft geen concentratie van bezit plaats, wel van bedrijven. Spreker wijst hiervoor op de naamlooze vennootschappen.

In Indië heeft de leer van den klassestrijd geen voedingsbodern. Wie anders leert, misbruikt de vakbeweging voor revolutionnaire doeleinden.

Die voedingsbodern is er niet voor de Europeesche geëmployeerden, voor wie de mogelijkheid bestaat om te geraken tot het bezit van den veldmaarschalk staf; althans hebben zij de aspiratie er toe.

Evenmin bestaat die bodern voor den Indischen werknerner, op wie een theorie als bedoelde geen vat heeft en secundaire beteekenis bezit.

De werkgever heeft den drang, tot reorganisatie niet zoo spoedig gevolgd, omdat hij in zijn collega in een branche teveel den concurrent zag.

Er moet tusschen werkgever en werknerner onderling overleg komen en wantrouwen moet uitgebannen worden. De werknemers moeten het den werkgevers niet te lastig maken. Er moet naar een journalist uit de West zeide, „minder met de smoelwerken geramemeld worden”.

Op de vraag of inmenging van den wetgever hier nu iets kan doen, antwoordt prof. Treub beslist „neen”. Wel is hij ervoor, om wat door partijen met onderling overleg is besloten, in de wet te codificeeren.

De feiten hebben naar prof. Treub verklaart hem in deze in het gelijk gesteld.

Na een krachtige peroratie eindigt spreker zijn voordracht, waarop een levendig applaus volgt.

De heer Talma brengt daarna den dank over van de aanwezigen voor de belangrijke uiteenzetting.

KOLONIALE LITERATUUR.

SOCIALE EN ECONOMISCHE VERHOUDINGEN IN DE LAMPONGS.

Voor het Indisch Genootschap heeft de heer R. A. Kern uit Arnhem gesproken over de sociale en economische verhoudingen in de Lampongs.

In afwijking van de gewoonte om in de vergaderingen van het Indisch Genootschap onderwerpen te behandelen, die in Indië aan de orde van den dag zijn, wilde spr. een en ander mededeelen uit den ontwikkelingsgang van een Indonesisch volk in het verleden, vooreerst om te doen zien, dat die ontwikkeling nimmer stilstond en ten tweede omdat er lessen uit te putten zijn voor de toekomst.

Het Lampongsche volk bewoont het Zuidelijkste gedeelte van Sumatra. Er zijn alles te zamen genomen, nog geen 200,000 Lampongers, verspreid over een gebied, ongeveer zoo groot als Nederland. Door taal, zeden en gewoonten nemen zij echter een afzonderlijke plaats in onder de Indonesische volken. Oorspronkelijk Noorderlijker gevestigd, wonen zij reeds sedert eeuwen in hun tegenwoordig land. De omstandigheid, dat hun land peper voortbracht, heeft de Lampongers in aanraking gebracht met vreemdelingen, vooral Bantenners, later de Hollanders, die er hun politiek gezag vestigden. De pepercultuur heeft ook haar invloed doen gelden op de ontwikkeling der inheemsche instellingen.

In de eerste plaats zullen de staatkundige instellingen worden nagegaan. Het Lampongsche volk is verdeeld in stammen. Een stam wordt gevormd door de menschen, die langs de mannelijke lijn van denzelfden stamvader afstammen. Vrouwen kunnen geen draagster van den stam zijn, zij zijn alleen rechts-object. De overlevering neemt vier stamvaders, dus vier oerstammen aan, waaruit mettertijd er meer zijn ontstaan. Tegenwoordig kan als uiterste grens, waarbinnen stamverwantschap nog rechtsgevolgen heeft de marga beschouwd worden, zoodat zonder bezwaar de begrippen marga en stam kunnen worden gelijkgesteld.

Het grondgebied van een marga is een afgerond geheel, de leden der marga wonen in dorpen die om het gebied der marga verspreid liggen. Een dorp bestaat uit een onbepaald aantal familiegroepen „soekoe”; daar elke groep haar apart buurtje bewoont, wordt soekoe wel aangegeven met „wijk”. De soekoe is dus een groep gezinnen die (steeds langs de mannelijke lijn) van een zelfden stamvader afstammen, welken men zich in tegenstelling met den oerstam waarvan de stamvader zich in den nacht der eeuwen verliest, in een veel minder ver verleden heeft te denken. Een nauwere verwantschap verbindt dus de leden eener soekoe dan die van dorp of marga, maar in laatste instantie stammen allen van eenzelfden oerstam af. Nieuwe soekoes ontstaan aldoor, door splitsingen in de soekoe. De naaste afstammeling van den stichter treedt als hoofd van de soekoe op, de verschillende soekoe-hoofden zijn meer of minder aanzienlijk maar gelijkberechtigd, alleen 't oudste geslacht van 't dorp, waarmede dan te verstaan de soekoe, welker hoofd aller stamvader 't naast staat, maakt in

zooverre een uitzondering, dat het algemeen als zoodanig eerbied verdient en bij officieele gelegenheden den voorrang geniet. Veel meer dan primus inter pares is dit z.g. dorpshef echter niet. Aan 't hoofd van de marga staat 't margahof, hij is in den ganschen stam de minst ver verwijderde afstammeling van den stamvader. Het is duidelijk dat al deze stam-waardigheden erfelijk zijn. Marga en soekoe zijn dus staatkundige eenheden, 't dorp niet. Behalve dat in belangrijke aangelegenheden „oudsten" worden geraadpleegd, hoofden van gezinnen in ruimere of engere mate, staan dan adathoofden (marga, dorp, soekoe) een soort adjudanten ten dienste bij de behartiging van hun dagelijksch werk. Deze helpers, als hoedanig hun naaste bloedverwanten optreden, droegen den naam panjimbang, letterlijk vervanger. De beteekenis van dit woord heeft zich in verloop van tijd veranderd, tegenwoordig worden onder de panjimbangs de adathoofden in het algemeen verstaan.

De adathoofden handhaven de volksinstellingen, zijn beheerders van 't beschikkingsrecht der marga, van den grond, waren rechters, enz. Een streng hiërarchisch verband ontbrak. 't Margahof had om zich in de dorpen te doen gelden, behoefte aan hem ondergeschikte agenten, vandaar pogingen om de positie van het dorpshef te releveren. De soekoe-hoofden moesten daarvan schade lijden, zij trachten dus hun zelfstandigheid te bewaren. Er was een natuurlijk antagonisme tusschen marga- en soekoe-hoofden; waarbij de laatsten in het voordeel waren, omdat de band tusschen hen en hun onderhoorigen zooveel inniger was. De Lampongsche maatschappij is slechts met 't oog op de regeling van bepaalde aangelegenheden tot organisatie gekomen, die boven de marga uitging, waarvan voorbeelden worden aangehaald. Dit alles maakte 't Lampongsche volk machteloos en weerloos. Toen zijn het het Bantensche rijk en later de Nederlanders geweest, die de centrale macht gevestigd hebben waardoor een rustige ontwikkeling van het land pas mogelijk is geworden. Bantën stelde zich ten doel zooveel mogelijk peper uit het land te trekken; inziende dat het daarvoor noodig was, dat de Lampongsche boer zich ongestoord aan den landbouw kon wijden, kregen zijn ambtenaren dus last den vrede te handhaven en den bestaanden instellingen een officieele sanctie te geven, maar daar verder niet aan te tornen. Deze politiek is geslaagd en kan de vergelijking met wat in 't zelfde tijdsgewricht door Westersche overheerschers in Indië werd beoogd en bereikt, doorstaan.

De Nederlandsch-Indische regeering bepaalde na de definitieve vestiging van ons gezag in 1857 eveneens dat grondbeginsel van bestuur zou zijn de bevolking „in het volkomen bezit van hare politieke en huishoudelijke instellingen" te laten, doch de inkt waarmee deze plechtige verklaring werd geschreven, was nog niet droog toen er al van werd afgeweken. Aan de hand van officieele stukken wordt dit nagegaan. Wat de staatsinstellingen betreft, de margahoofden werden op zij gezet; den dorpshef kende men een positie toe die zij in 't volksrecht nooit bezeten hadden en stelde willekeurig personen als zoodanig aan die er adatrechtelijk niet voor in aanmerking kwamen. Dat hun gezag nog steeds weinig beduidt, behoeft dus niet te verwonderen. Nieuwe organisaties die de plaats der gehavende konden innemen, werden niet ingesteld; de gouvernementshoofden (dimangs, ass.-dimangs) zijn hulpkrachten der Europeesche bestuurders gebleven, zij hebben geen plaats kunnen verwerven in de volksinstellingen.

De Lampongers zijn een landbouwvolk, hun landbouw, is mede onder invloed van de pepercultuur, extensief. Die pepercultuur heeft echter ook gemaakt — in tegenstelling met andere primitieve, Indonesische volken —

dat zij hulpkrachten noodig hadden voor 't drijven van hun landbouw. 't Is een gelukkige omstandigheid geweest voor de Lampongsche maatschappij dat door verzachting van zeden, de vestiging van meer geordende toestanden, rechtstreekschen tegengang der slavernij door onze ambtenaren, 't aantal slaven in de eerste helft der 19e eeuw geleidelijk inkromp. Toch zou de finale afschaffing der slavernij in 1859 een landbouwerisis veroorzaakt hebben indien niet op andere wijze in de behoefte aan werkkrachten ware voorzien. Deze hervorming is geheel buiten bemoeienis van de Europeesche ambtenaren door de Lampongers zelf tot stand gebracht. Zij wisten n.l. vrije koelies uit Banten tot zich te trekken die het landbouwwerk van de slaven overnamen, in het bijzonder behulpzaam waren bij den peperpluk. Telken jare zwermen duizenden Bantenners voor eenige maanden naar de Lampongs uit.

Voor de slavinnen, die huiselijk werk verrichten, was het niet zoo eenvoudig geschikte vervangsters te vinden. Om het slavernijverbod te ontgaan werden de voormalige slavinnen wettig gehuwd, in hun feitelijken toestand kwam echter niet zooveel verandering. Ook nu kan nog niet gezegd worden, dat alle oeconomische zwaarigheden aan de afschaffing der slavernij verbonden, wat de vroegere huislavinnen betreft, zijn opgeheven.

Een derde instelling der Lampongers, die een zeer eigenaardig verloop heeft gehad, is de papadoen. De papadoen is niets dan een vierhoekig houten zetel op lage pootjes. Het z.g. bestijgen van de papadoen is een groote plechtigheid, die met karbouwenoffers en feesten gevierd wordt en welke voor den bestijger en zijn erven groote rechten en prerogatieven met zich brengt. De adathoofden beschouwden van oudsher 't bestijgen van de papadoen als onvermijdelijk aan de uitoefening hunner waardigheid verbonden, in later tijd was de papadoen voor ieder bereikbaar, die zich de groote kosten, welke eraan verbonden waren en dengen, die reeds in 't bezit ervan waren ten goede kwamen, wilde getroosten. Er ontstond zoodoende naast den ouden adel der stamhoofden een gekochte adel, welke beide geamalgameerd werden en te zamen de pangingkangs vormen van den tegenwoordigen tijd. Nader wordt uiteengezet hoe het behooren tot een bepaalden papadoen in 't adatrecht in menig opzicht voor de oude stamverwantschap in de plaats is getreden.

Er is verband tusschen de papadoen en het koppensnellen. De vormen van koppensnellen in de oude Lampongsche maatschappij nagaande en met andere Indonesische volken en stammen vergelijkende, komt men tot de slotsom, dat het koppensnellen als voorwaarde om in den stam te worden opgenomen, bij de Lampongers heeft bestaan. Daarbij was de voorstelling, die men zich van de waarde der gesnelde koppen vormde, een magische en geen animistische. Wanneer nu in aanmerking wordt genomen, dat vroeger bij 't bestijgen van de papadoen gesnelde koppen als posten dienst deden, de plechtigheid plaats had vóór het stamhuis (raadhuys), de papadoen na afloop in het stamhuis werd weggeborgen om nooit meer te worden gebruikt en daar niet meer uit te komen, tenzij iemands naam bezoeldeld was door moord op een stamgenoot of ander euvel, dat wraakneming eischte, in welk geval de papadoen uit het stamhuis werd genomen en verborgen tot tijd en wijle de smet was uitgewischt, dan lijkt het niet te gewaagd in het bestijgen van de papadoen oorspronkelijk een imitatie-plechtigheid te zien, een inwijding van den jonkman in den stam. Verschillende eigenaardigheden, aan de papadoen verbonden, worden dan duidelijk.

De Lampongsche geschiedenis geeft een voorbeeld, hoe een primitief volk, ondanks de bemoeienis met haar aangelegenheden door vreemdelin-

gen, beschaafder en wereldwijzer dan zij — een bemoeienis door de aanwezigheid van peper opgewekt — zijn eigen wezen handhaaft en vaak in moeilijke constellaties van zijn bestaan een betere oplossing heeft gevonden dan zijn voorgeden. Dit laatste is niet alleen het gevolg hiervan, dat de laatsten vreemden waren. Ook de veronachtzaming van het gedachtenleven van het overheerschte volk was er schuld aan. De Inlandsche beweging stelt ons thans in staat iets te leeren van de nooden en behoeften der Indonesische volken. Maar om daarbij het ware van het onware, van het onbegrepen te onderscheiden is kennis en studie dier volken niet minder noodig dan vroeger. En men dient te bedenken dat het falen van elken maatregel die deze waarheid uit het oog verliest, ons zwaarder zal worden aangerekend dan in een vroeger tijdperk.

Bij de gedachtenwisseling vraagt prof. Carpentier Alting, of de instellingen der Javaansche kolonisaties zich bij de Lampongs kunnen aansluiten.

De heer Schmüling vraagt waar de vele slaven vandaan gekomen zijn, die den heereboer bijstonden.

Kolonel Nijpels wenscht meer te weten te komen omtrent het euvel der bigamie in de Lampongs. Het komt hierop neer, dat de vrouw bij haar huwelijk een zuster medebrengt, die dan als bijzit dienst doet voor den man. Van bestuurszijde is hiertegen blijkbaar tamelijk heftig geageerd, welke reactie nogal ontevredenheid heeft gebracht. Spr. vraagt of dit optreden niet te kras is geweest en wat de inleider meent, dat tegen het euvel gedaan kan worden.

De heer De Greve vraagt naar den toestand van de peper in de Lampongs. Men zegt, dat in Atjeh de peper vernietigd wordt door een ziekte.

De heer Kern antwoordt, dat de Javanen in de dessa afgescheiden leven van de Lampongers, terwijl de laatsten zich geheel afzijdig houden van de Javanen. Van vermenging is geen spoor te vinden.

De wijzen waarop de slaven werden verkregen zijn verschillend. Men verkreeg ze in de eerste plaats van overzee, waar zij gekocht werden van zee-roovers. Uit het land zelf verkreeg men hen door oplichting steelsgewijs.

Het komt thans nog voor dat de vrouw slavinnen mede ten huwelijk brengt, die dus alle door den man wettig worden gehuwd. Een Mohammedaan mag vier vrouwen hebben. De positie van die „bijvrouwen” is natuurlijk geheel anders dan die van de eigenlijke vrouw. Den schijn van slavernij ontgaat men zooveel mogelijk.

Deze toestanden laten nog veel te wenschen, doch verbetering hierin te brengen is niet eenvoudig. De eenige middelen om verbetering te brengen schijnen: de vrouw in staat te stellen het huwelijk te ontbinden en de ontwikkeling der vrouw te bevorderen, b.v. door onderwijs aan meisjes. De inleider verklaart niet geheel op de hoogte te zijn met de toestanden der peper in de Lampongs. Wel is het een feit, dat de achteruitgang der pepercultuur in Atjeh toegeschreven moet worden aan een ziekte van het gewas.

Bij den aanvang der vergadering vermeldde de voorzitter, dat het Indisch Genootschap twee geschenken van waarde mocht ontvangen, n.l. van jvr. M. A. van Hogendorp een groot geschilderd generaalsportret van Dirk van Hogendorp (1761—1822) en een schilderijtje van diens laatste woning op een koffie- en sinaasappelplantage in Brazilië.

De vergadering betoonde haar warme instemming met de dankbaarheid van het bestuur voor de beide geschenken, die, in overleg met het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde voor Nederlandsch-Indië, reeds een waardige plaats hebben gevonden in het gebouw van het Indisch Genootschap in de Van Galenstraat.

UD-BATAVIA.

Gedenkboek uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen naar aanleiding van het driehonderd-jarig bestaan der stad in 1919.

De Loc. van 30 Januari schrijft:

Onze redactiebibliotheek is met een belangrijk werk verrijkt door de toezending, namens de Directie van het Bat. Genootschap van het bij G. Kolff & Co. van de persen gekomen „gedenkboek”.

Dit werk waarvan thans de twee deelen tekst in royaal octavo zijn verschenen, terwijl het derde deel, een platenatlas in quarto, in Maart a.s. waarschijnlijk het licht zal zien, is door verschillende omstandigheden, gelijk het prospectus het uitdrukt, van een populaire jubileumsuitgave tot een standaardwerk uitgegroeid. De schrijver, de Landarchivaris dr. F. de Haan, die door het uitstellen der uitgave alle gelegenheid had de gegevens zoo volledig mogelijk bijeen te brengen en te verwerken, heeft van deze oude geschiedenis van de stad Batavia een boek gemaakt, dat met evenveel genoegen door den leek als door den vakman zal worden ter hand genomen.

De schrijver is er in geslaagd de stof op kruidige wijze te behandelen. Zoo geeft hij in dezer voege een denkbeeld van de medische toestanden in een beschrijving van de behandeling in het Binnenhospitaal: „’s Ochtends om half acht kwam de practisijn (tevens chirurgijn zocals wij zagen) met een gevolg van een paar ziekenvaders en slaven, die elk eene lei droegen. De patiënten moesten dan volgens een oud voorschrift opstaan van hunne brits, al lagen zij ook op apegapen, en met ongedekten hoofde zijn komst verbeiden. Dan voelde de aesculaap den pols, zag naar den tong, vroeg hoe het ging, en schreef vervolgens op eene lei het nummer van de brits en dat van zijn recept, alles zoo snel, dat in een half uur, zegt een officieel rapport van 1768, 5 à 600 patiënten konden worden behandeld, dus 20 per minuut, het tempo van een repeteergeweer. Het gebeurde wel, dat de ziekenvader de nummers der britsen verwisselden of den patiënt op eene andere brits legden, maar dat kwam er immers bij deze bliksemsnelle behandeling weinig op aan. Was eene lei vol nummers geschreven, dan ging een slaaf daarmee naar de apotheek, waar de vaste drankjes (pillen of poeders werden niet gebruikt) eveneens genummerd, altijd in voorraad stonden.

De apothekersknecht deed een portie van het voorgeschreven nummer in een timen kroes en gaf den slaaf mondeling op, voor welk nummer op de ziekenzaal elke kroes bestemd was. Dan ging deze met een blaadje vol kroezen terug naar het hospitaal, en schreeuwde op de zaal in gebroken Hollandsch de nummers uit. Wie zijn nummer hoorde oproepen schreeuwde terug: „Mijn”, en kreeg dan een kroes, die misschien niet eens voor hem bestemd was. Had de patiënt geen lust om in te nemen (de kroes moest terstond gelegeerd worden, schijnt het), dan overreedde de ziekenvader hem daartoe met rotanslagen. ’s Avonds herhaalde zich dit gansche apenspel — en dat was de medische behandeling”.

Toch moet men uit dergelijke toestanden niet de conclusie trekken, dat het er hier op elk gebied zoo weinig rooskleurig uitzag. Dat leeren weer andere bronnen ons anders. Zoo was de ontvangst van gezanten van Oostersche vorsten meestal royaal, dat blijkt b.v. aardig uit de brieven van den vorst van Abessynië:

„In 1675 betitelt hij den Gouverneur-Generaal, die hem enkel bekend is

als het hoofd der kooplieden, welke soms zijne kustplaatsen bezoeken als „den capteyn van Batavia”. Nadat echter dit gezantschap van 1675 is teruggekeerd, verandert zijne houding zoodanig, dat hij dezelfde autoriteit in 1691 begroet als: „de Edelste Sulthan van de Sulthans der Hollanderen en de grootste Konink der Koningen van het land Batavia”.

Maar dergelijke uiterlijke praal kon voor degenen, die dieper dan de oppervlakte zagen, niet verbergen, dat Batavia geestelijk niet veel aan te bieden had. „Ontwikkeling en talent stempelden iemand in deze maatschappij tot een ongewenschten dwarskijker, een misselijken criticus, ook al deed hij het zwijgen tot hetgeen hem hinderde.” Was het gezelschapsleven het toppunt van saaiheid, „het gezinsleven was van denzelfden blijgeestigen aard” Nog in 1820 schrijft een inzender in de *Bataviasche Courant*: „Ieder huis gelijkt op een Castle of Indolence, behalve dat men zich er niet in vermaakt”.

De verlichting der geesten schijnt met die van de straten gelijken tred te hebben gehouden. „Het werd 1780 eer men van stadswegen straatlantarens opstelde, honderd twintig jaar nadat het te Amsterdam was gedaan. Een „olieboer” (in Indië heet alles „boer”; deze landbouwer was de lantarenopsteker) zorgde er voor. Maar negen jaar later werden in ons tropisch Kampen de straatlantarens weer afgeschaft. Men vond ze niet bevorderlijk aan de veiligheid. De Bataviasche bandiet, spadassin of bravo, zoo redeeerde men, stelt zich, evenals in de dierenwereld de tjitjak, verdekt op in de nabijheid van het licht; zoodra een prooi binnen zijn bereik komt, schiet hij er op los. Nemen wij nu de lantarens weg, dan belemmeren wij zijn boevenstreken. In het donker vergrijpt hij zich misschien nog eens aan een pootigen sapatouwer, die met den schavuit zal afrekenen. Weg dus met onzen olieboer. Wanneer men op dit schoon besluit is teruggekomen, bleek ons niet; in 1812 echter bespeuren wij, dat er weer lantarenpalen en lantarens zijn, die van stadswegen worden onderhouden”.

Uit deze enkele citaten blijkt duidelijk de vlotte stijl, waarin het werk geschreven is; dat hierbij evenwel aan degelijkheid van bewerking niets te kort is gedaan, daarvoor staat ons de naam van den schrijver borg. Wie zich ervan wil vergewissen lezen de hoofdstukken, die over zaken handelen; het Kasteel, de muren en poorten, het Vierkant, de Boom, de Openbare Gebouwen, de huizen, de meubels enz.

Voor allen, die belang stellen in de merkwaardige geschiedenis van Batavia, is deze uitgave in hooge mate belangwekkend. Met belangstelling zal dan ook zeker worden vernomen dat van het onderhavige werk een prachtuitgave in groot formaat is verschenen in een oplage van 100 genummerde en door den auteur geteekende exemplaren, voor welke zoowel bij de groote banken, handelshuizen en andere instellingen op commercieel en industrieel gebied als bij particulieren een levendige belangstelling blijkt te bestaan. Verschillende lichamen en personen hebben aanzienlijke bedragen beschikbaar gesteld en daarmede de uiteraard zeer aanzienlijke financiële consequenties, welke vooral de uitgifte van den platenatlas, die natuurlijk aan hooge aesthetische eischen moet voldoen, voor het Bat. Genootschap medebrenge, op zeer gewaardeerde wijze verlicht.

Als bijzonderheid verdient tenslotte te worden gewezen op het feit, dat het gansche werk in Indië zelf is tot stand gekomen, ook de uitvoering van het gansche druk-, cliché- en bindwerk heeft te Batavia plaats gehad, en wel bij de Firma Kolff & Co.

HET RECHT VAN DEN INLANDER OP ZELFREGEEREN EN ZIJNE ECONOMISCHE ONTWIKKELING.

De *Java Bode* van 18 en 22 Januari schrijft:

Van de firma H. D. Tjeenk Willink en Zoon, Haarlem, ontvingen wij ter recensie een brochure over bovenstaand onderwerp van de hand van Dr. D. J. Hulshoff Pol, oud-lid van den Gemeenteraad van Buitenzorg en oud-lid van den gewestelijken Raad van Pasoeroean.

Dat een dokter zich ook den tijd veroorlooft om het een en ander te schrijven over politieke aangelegenheden Indië betreffende, wordt door schrijver zelf in de allereerste alinea van het Voorwoord aldus te zijner verontschuldiging uitgelegd: „Wanneer men, zooals dit met mij het geval geweest is, het grootste gedeelte van zijn leven in Tropisch Nederland heeft doorgebracht en gedurende de moeilijke jaren, dat de Europeesche ingezetenen hun strijd voerden voor „mede-regeeren”, deel heeft uitgemaakt eerst van den Gemeenteraad van Buitenzorg en later van den Gewestelijken Raad van Pasoeroean, dan verliest men, eenmaal in het vaderland teruggekeerd, zijn belangstelling niet voor land en volk, zoover in het oosten gelegen.”

Verder zij erop gewezen, dat Dr. Hulshoff Pol een van de promotors is van de in Nederland gehouden Medische, later Academische Weken.

In deze brochure geeft Dr. Hulshoff Pol zijn opvatting weer over het vraagstuk van „zelf-regeeren”, door de inlanders sterk naar voren gebracht en voor welken roep uit het Oosten Nederland niet doof zal blijven.

Schrijver oppert dan de vraag, hoe het te verklaren is, dat „het volk tusschen Schelde en IJsel de heerschappij heeft kunnen blijven voeren over Groot Indië”.

Op deze vraag nu geeft hij het antwoord, dat „klimaatwisseling en niet rassenverschil in de allereerste plaats oorzaak is, dat Nederland het tropische eilandrijk kon onderwerpen en blijvend aan zich binden”.

Na gememoreerd te hebben, dat de verschillende gebeurtenissen in Azië oorzaak waren, dat onder de inlanders hier de drang om eigen lot in handen te nemen is ontwaakt, verklaart schrijver, dat „wij ons daarover niet genoeg kunnen verheugen, daar een dergelijk verhoogd bewustzijn, al moge het zijn oorsprong niet vinden in zedelijke verheffing door eigen kracht, dan toch in allen gevalle, voor een deel, bevrijding brengen zal van *slaafsche onderwerping aan vorsten en hoofden*” (gecursiveerd van ons. K.)

Wij zullen niet verwijlen bij hetgeen schrijver denkt, wat men onder zelf-regeeren moet verstaan. En stipuleeren slechts, wat naar zijne overtuiging voor Indië en de Indische bevolking als de beste vorm van zelf-regeeren kan worden aangemerkt, namelijk dat „met terugblik op de aloude Inlandsche samenleving en wat ook nu nog in Indië op tal van plaatsen gevonden wordt, het gebouw weder moet worden opgetrokken, dat in den loop van drie eeuwen voortdurend door ons is afgebroken dan wel ondermijnd, n.l. het Instituut der Sultanaten doch in modernen geest gewijzigd”.

Voorwaar een nieuw gezichtspunt. Wij voor ons kunnen ons niet herinneren, dat onder de inlandsche voormannen, van alle klassen der bevolking, dat onder de Europeanen van welke politieke richting dan ook, er iemand is geweest, die ook maar even gedacht heeft aan dezen vorm van zelf-bestuur.

Dr. Hulshoff Pol heeft zich laten verblinden, — hetgeen trouwens ook blijkt uit zijn verder betoog — door de koloniale politiek van Groot Britan-

nië, in Britsch-Indië en Egypte. Naar den uiterlijken schijn ervan tenminste, anders zou hij die handhaving van inlandsche vorsten met geen greintje vorstelijke macht niet zoo ten voorbeeld hebben gesteld aan de Nederlandsche regeering en het Nederlandsche volk.

Als algemeen voorbeeld van organisatie denkt Dr. Hulshoff Pol zich de Sultanaten ter Sumatra's Oostkust, doch ontdaan van „Raden” en waarbij de Sultan, gesteund door Rijksgrooten en inlandsch intellect (dus de klassen der bevoordeelden, K.) de regeering vormen, en in de regeeringsfunctie ter zijde gestaan door Europeesche bestuursambtenaren.

Dergelijke „Sultanaten” zijn onzes inziens geen Sultanaten meer, want het woord Sultan van A'Sjoeltan beteekent alleenbeheerscher. Zij kunnen hoogstens zijn „regenten” en regenten hebben wij nu reeds, met bestuursbevoegdheden, welke voor het meereendeel door den schrijver opgesomd en verlangd worden voor zijn „Sultans”, na de invoering van het zoogenaamde ontvoogdingsbesluit.

Wij gaan niet mee met zijn optimisme, dat de inlander door de invoering van dergelijke „Sultanaten” dan heeft, wat door hem met zooveel aandrang wordt gevraagd, „zelf-regeeren”. Want, zegt schrijver, „de inlandsche vorsten zijn het die alle ambtenaren aanstellen, belast met de uitvoering van de regeeringsmaatregelen, getroffen door hem en zijn Raad, terwijl recht gesproken en ontwikkeling gebracht wordt uit zijn naam”. Een nieuwe prediking dus van het „Soort over Soort,.....”

Thans komen wij aan de economische ontwikkeling van land en volk van Indië. Een nieuwe schok doorvoer ons, bij het lezen van de volgende woorden, waarmee schrijver met de deur in huis komt vallen: „..... zoolang de sultans, landsgrooten en meer ontwikkelden niet in de allereerste plaats belang stellen in, dus belang hebben bij de ontwikkeling der cultuur- en andere ondernemingen, de inlander (!) zich daarvan afzijdig houden zal en de prikkel tot zelf-ontwikkeling in die richting hem vreemd zal blijven”.

„Belangengemeenschap tusschen inlandsche grooten en Europeesch kapitaal zal dus tot algemeen stelsel moeten worden verheven”, ziet daar een stelling van Dr. Hulshoff Pol, oud-lid van den Gemeenteraad van Buitenzorg en oud-lid van den gewestelijken raad van Pasoeroean.

Wij zullen het hierbij laten, men verzocht ons immers slechts een recensie te schrijven en geen polemiëk.

Men weet nu wel, welke ideeën eenige oud-Indisch gasten in Nederland hebben over „zelf-regeering” voor inlanders en hun economische ontwikkeling.

K.

In de *Javabode* van 18 dezer komt een bespreking voor van een brochure over „het recht van den inlander op zelfregeering en zijn economische ontwikkeling”, geschreven door dr. D. J. Hulshoff Pol, waarin wordt aanbevolen een herstel van het instituut der Sultanaten in modernen geest gewijzigd. Die moderne geest zou dan niet toelaten de landschapsraden, zooals die tegenwoordig bestaan. De maatschappelijke ontwikkeling van het landschap zou volgens den wensch des schrijvers moeten berusten op een gemeenschap van belangen tusschen de vorstelijke regeeringen en het ondernemend westersch kapitaal.

De wensch van den schrijver zal in geen reeksen van jaren in vervulling komen, aangezien de Nederlandsche regeering het aanbevolen stelsel juist in den aanvang dezer eeuw opzettelijk heeft verlaten.

Het is intusschen opmerkelijk, dat de heer Hulshoff Pol het Gouverne-

ment het kortelings afgelegde pak weer wil laten aantrekken. De belangengemeenschap, welke hij wederom tot stand wil zien gebracht, heeft tot ongeveer 1906 bestaan en is bevonden minder goed te werken voor het landschap zelf en zijn bevolking.

De sultanaten hebben haast overal een bron van lastige bemoeienis opgeleverd, ook wel op Java. De op Java nog bestaande vorstenlanden met hun vele betrekkingen met westersch kapitaal mogen hier buiten bespreking worden gelaten, nu ook daar een nieuwe inrichting werd voorbereid. Maar ik meen te weten, dat overigens op Java geen voormalig sultans-geslacht terug zou willen naar den ouden tijd. De hoofden dier geslachten zouden verlegen staan, indien zij wederom voor een regeeringstaak zouden worden geplaatst.

Den schrijver stond Oostkust van Sumatra voor den geest, waar inderdaad zooveel gemeenschap van belangen met het westersch kapitaal heeft bestaan en nog bestaat. In de daar aanwezige 39 zelfbesturende landschappen zou de heer Hulshoff Pol te kust en te keur kunnen gaan met vestiging en onderhoud van belangengemeenschap. De sultans, tenngkoe's, kedjoeroeans, datoe's en hoe de rijksgrooten en vorstelijke bestuurders verder mogen heeten, dragen daar alleen nog herinnering aan den gulden tijd, waarin zij gronden uitgaven, onder nadere goedkeuring van het Gouvernement, aan westersche ondernemers. Spoedig bleek evenwel, dat in een uitgifte van gronden, welke overgelaten werd aan de willekeur van vorstelijke bestuurders, de oorzaak lag van zeer ongewenschte toestanden.

Verscheidene vorsten in het gewest Oostkust van Sumatra, te voren slechts beschikkend over erg schrale inkomsten „des rijks”, haalden gretig den ondernemer van groot landbouwbedrijf in, omdat hij hen verrijkte met present tanah en hacil tanah, waarvan zij nooit hadden gedroomd.

Vooral vorsten van gebiedjes als Kampar kiri, Rokan, Panei, Bila, Koealoe, waar haast geen inkomsten van eenige beteekenis voorkwamen, keken reikhalzend uit naar „belangengemeenschap” met Europeesche ondernemers. Trouwens, haast in alle landschappen was en is de bevolking zeer gering in aantal en grond is er genoeg beschikbaar. De vraag, of er ook genoeg goede grond aanwezig is, zou ik intusschen niet voor de meerderheid der landschappen bevestigend willen beantwoorden.

Belangengemeenschap! Is het den heer Hulshoff Pol bekend, dat er in het gewest Oostkust van Sumatra in 1912 een som van f 99,200 werd betaald aan cijns voor uitgegeven erfpachten en dat het bedrag vier jaar later al f 1.272,000 beliep?

In Siak, om eens een paar voorbeelden aan te halen, bedroeg voor 1917 de erfpachtscijns (hacil tanah) f 4600 en het present tanah, dat één keer wordt betaald voor de uitgifte, f 20.000. In Siak is de geschikte grond naar het algemeen oordeel — of het heelemaal juist is, weet ik niet — verre van overvloedig en de sultan zou er nog graag eenige districten inruimen voor Westersche ondernemingen. Maar in een sultanaat als Asahan waren de bedragen veel en veel grooter: in 1918 was het present tanah bijna een ton gouds en de cijns bedroeg f 112.722.

Men ziet, dat de belangengemeenschap in dat belangrijkste gewest buiten Java geheel aanwezig was en is. Sommige sultans zijn er rijk geworden. Een sultan van Deli, die 60 jaar geleden een jaarlijksch inkomen besomde van 2000 gulden en een flink houten huis in een kampong tot paleis had, werd dank zij de belangengemeenschap millionnair en bewoont al jaren lang een werkelijk paleis.

Maar noch de bevolking, noch de Indische regeering kon vrede bewaren, met een regeling, die mogelijk maakte dat de sultansfamilies en vorsten en vorstjes de inkomsten uit erfpacht zeer willekeurig bestemden en daarbij heel vaak niet verder keken dan in hun naaste omgeving.

De eisch des tijds werd, dat het landschap in zijn geheel profijjt trekt van de baten uit den grond. Die eisch zal nog lang blijven bestaan en er moet zelfs nog wel arbeid worden verricht om de landschapsregelingen en de zelfbesturen geheel naar wensch te laten werken. De heer Hulshoff Pol is minstens voorbarig, indien hij nu al het Gouvernement wil laten terugkeeren naar het verlaten standpunt.

Plantage-Landbouw en Landbouw-bedrijven van middelbare grootte in Nederl.-Indië.

DOOR

J. S. VAN BRAAM.

Als men onze Oost-Indische geschiedenis, in vogelvlucht, nu eens niet uit een gezichtspunt van gezags-verkrijging, -uitbreiding, -bevestiging, en -uitoefening, beschouwt, maar daarbij meer uitsluitend aandacht schenkt aan de methoden waarmede het kleine Nederland in verloop van c. a. 300 jaar de voortbrengselen van Indië, — voornl. landbouwproducten — binnen het bereik van de Westersche menschheid heeft gebracht, dan is daarin een merkwaardige ontwikkeling te zien.

De allereerste begeerten, die onze aanrakingen met de, ver van het vaderland gelegen gewesten, hebben veroorzaakt en bevorderd, gingen niet verder dan het drijven van een voordeeligen ruilhandel. Onder de middelen, die aangewend moesten worden om die begeerten te bevredigen, nam al spoedig de vestiging van inkoopkantoren en stapelplaatsen, in die verre landen zelf, een voorname plaats in. Het regelmatige onderhoud en vooral ook de beveiliging ervan, bracht vanzelf mede: een steeds stijgende behoefte aan vergrooting van den handelsomzet. Aanvankelijk zocht men die het meest in uitbreiding van het (zooveel mogelijk monopolistisch) te bezeilen gebied, later vooral ook in gezagsuitbreiding binnen den Indischen Archipel.

In den Compagnies-tijd hadden alle vreedzame maatregelen, tot vergrooting van den handelsomzet dit gemeen, dat dit handelslichaam steeds het gezag en het intermediair van de inheemsche vorsten en hoofden, door middel van contracten, contingenten en leveranties, in dienst nam. Nooit, of althans slechts zelden, onderhandelden 's Compagnies dienaren met de inlandsche bevolking zelve, en evenmin bemoeide men zich met het interne landbouwbeheer, dat noodig moest zijn om den bodem aan de gestelde handelseischen te doen voldoen.

Eerst aan het einde van het bestaan van de V. O. C. kwamen veranderingen in het zicht. P. G. van Overstraten is de eerste, die meer opzettelijk de binnenlandsche territoriale aangelegenheden in Java's

Noord-Oostkust heeft onderzocht (\pm 1795). Nicolaus Engelhard liet gedetailleerde kaarten samenstellen van dit Gouvernement (1803) en bereidde daarmee een diepergaande bemoeienis met Volk en Grond voor.

Daendels legde verdere grondslagen voor den overgang van „Handel” tot „Beheer”, die een meer ingrijpende inmenging in de Indische bodemproductie zou veroorloven. Hij deed dit door de bezoldiging van de regenten uit de openbare kas te regelen, en in het algemeen den grondslag te leggen voor een openbaren dienst.

Raffles vond aldus de toestanden voorbereid voor invoering van een Landrentestelsel gepaard aan Gouvernementscultuur, waaraan Commissarissen-Generaal later een scherper omlijnde gestalte hebben gegeven.¹⁾

T. a. v. de exportproductie van landbouwvoortbrengselen werd dus de verschaffing daarvan door ruilhandel, — in de eerste twee eeuwen zóó langzaam, dat te nauwernood daarvan iets te bespeuren was, en later veel sneller, — omgezet in een steeds meer intensieve aankweeking van handelsproducten in eigen beheer van het centrale gezag; — zij het ook, dat daarbij nog veel bleef overgelaten aan de inheemsche hoofden. Het toppunt bereikte deze methode in de tijden van het Cultuurstelsel.

Uit het bankroet van laatstbedoelde staats-kapitalistische methode, dat volgde, — werd, na zwaren parlementairen strijd in het Moederland, het uitheemsche agrarische recht van 1870/74 geboren, waarop de tegenwoordige plantagelandbouw berust.

Daarmede is een eind gekomen aan de vermenging, eerst van Handel met Bestuursgezag, daarna omgekeerd van Bestuursgezag met Handel (Consignatie) en nog later, ook met Landbouw in eigen beheer. Een vermenging, die bijna 300 jaar geduurd heeft, en in perioden meer of minder volmaakt werd. Heeft zij naast veel afkeurenswaardes, ook veel goeds voortgebracht voor Volk en Land, zoowel als voor het Moederland en het algemeene Wereldverkeer — het beëindigen van die vermenging heeft eenerzijds een geleidelijken uitbouw van het publiekrechtelijke Indische Staatswezen, anderzijds een betere economische bodemcultuur van, tot nog toe afgesloten maagdelijke gedeelten van het aardoppervlak, medegebracht. Zij immers had aangetoond, welke grootsche vooruitzichten voor de wereldmarkt, een Indische bodemcultuur, door het groot-kapitaal gedreven, kon opleveren.

Slapende wereld-natuur-kapitalen zijn wakker geschud, en hebben ruime bijdragen geleverd voor het nationaal vermogen, — zoo van Indië zelf, (dat daarmee een staatswezen heeft opgebouwd, waarbinnen de oude feudale begrippen: dat Volk en Grond er slechts zijn voor

¹⁾ S. van Deventer: Bijdragen tot de kennis van het Landelijk stelsel op Java Dl. I, hoofdstuk 1.

het welzijn van den Vorst, — hebben plaats gemaakt voor moderne altruistische staatsdenkbeelden), — als van Nederland, dat daarmede aan een toenemende bevolking welstand kon geven, — en verder van heel de menschheid, die profiteerde van een steeds goedkooper wordende productie van, voor eerste welvaart, onmisbare goederen, die slechts in de Tropen kunnen worden voortgebracht.

Men kan nu achteraf met afschuw en berouw op die ontwikkelingslijn terugzien, — het is toch o.i. steeds een open vraag of zonder dit historische verloop — behoudens de immoreele excessen, die nooit en onder geen voorwaarde te billijken zijn, — een zoo groote wereld — zoowel als Volks-economische ontginning van een vrijwel maagdelijk, niettemin buitengewoon vruchtbaar, gedeelte van dit onderdeel van het aardoppervlak, — zoo goed geslaagd zou zijn, als in Ned.-Indië inderdaad het geval is geweest.

Goed geslaagd, zoowel wat aangaat de bebouwing en ontginning van het land door de landzaten, als wat betreft het dienstbaar maken van oude en nieuwe gronden aan de cultuur van producten voor de wereldmarkt.

De inheemsche bevolking van Java heeft zich kunnen vermeerderen van c. a. 4 millioen in 1800, tot c. a. 8 millioen in 1840, tot bijna 20 mill. in 1880, en c. a. 35 mill. in 1920 ¹⁾, en dit zou niet mogelijk zijn geweest, zonder een geweldige toeneming van de nationale landbouwproductie, waar de industrie, in deze gewesten, nagenoeg niet ontwikkeld is.

T a. v. de ontwikkeling en den tegenwoordigen stand van bebouwing zooals deze *naast* die van de inheemsche bevolking plaats vindt, stellen wij ons ten doel, om in het ondervolgende een en ander mede te deelen.

Mr. C. Th. van Deventer schreef in de Gids van 1902:

„Daardoor is voorkomen (nl. door het voorschrift, dat inlandsche „gebruiksrechten op den grond niet kunnen worden vervreemd aan „niet-Inlanders) wat anders in de omstreeks 1870 aangevangen periode „der particuliere industrie, stellig zou zijn geschied, dat de landzaat „van zijn erf gedrongen werd door den vreemdeling. Ik geloof niet te overdrijven, indien ik deze regeling van het grondbezit, welke de over- „heid in staat stelt te allen tijde op krachtige wijze in te grijpen en „werkzaam te zijn in het belang van de Inlandsche bevolking, het „merkwaardigste instituut noem, dat wij in het economisch samen- „stel van Indië opmerken en haar handhaving, in 1875 door een „Koninklijk woord bekrachtigd, als een der belangrijkste creditposten „op onze koloniale balans aanmerk.” ²⁾

¹⁾ Deze cijfers, ontleend aan S. van Deventer t. a. p., en andere bronnen (Jaarcijfers) mogen niet allen geheel betrouwbaar zijn, wat betreft de absolute grootte, er is geen reden om er geen waarde aan toe te kennen ter onderlinge vergelijking.

²⁾ „Indië en de democratie” blz. 282.

Inderdaad is het recht, dat aan den Uitlander in Indië (en ook aan den Inlander, naast zijn bezitrecht) op den bouwgrond wordt verleend, een merkwaardig instituut. Niet alleen in staatkundig opzicht, maar ook van uit een sociaal-agrarisch en agronomisch oogpunt. Want behalve, dat het een verdringing van den landzaat uit zijn dorps-bouwgronden voorkomt, stelt het den Uitlander tevens in staat, diezelfde gronden periodisch voor de wereldmarkt te bebouwen, — voor zoover zij daartoe geschikt zijn, (sociaal en agronomisch) — doordat wèl de verhuring, binnen zekere rechtsgrenzen, ervan is toegestaan, en voorts door toekenning van een langjarig zakelijk recht (erfpacht of concessie) op gronden, die nog niet in bezit genomen werden en daarvoor in de naaste toekomst niet noodig worden geacht.

Het eigendomsrecht van alle gronden in Nederl.-Indië behoort den Staat (den Vorst)¹⁾ doch wordt ten zeerste beperkt door het *bezitrecht* op de ontgonnen gronden van den Inlander (of van in ontginning gegeven gronden) — dat feitelijk dus een erfpachtsrecht is — en door het zoogen. *erfpachtsrecht*, dat verleend wordt aan den Uitlander (èn den Inlander) voor een bepaalden termijn, — dat dus eigenlijk een erfelijke termijnpacht is. De periode der particuliere industrie, volgende op die der Gouvernements-cultuur, heeft die beperking van het staats-eigendomsrecht van een fictie tot werkelijkheid gemaakt. Zij heeft een einde gemaakt aan de willekeurige beschikking over de dorps-bouvvelden, die gedurende eeuwen op Java heeft plaats gevonden, hetzij door de Hoofden, hetzij bij het Cultuurstelsel door het Gouvernement, — en tevens den exportbouw gedwongen zich op begrensde perceelen te stabiliseeren. Hieruit is de *plantage-landbouw* opgebloeid, naast de ontwikkeling van den inheemschen landbouw. Was de Cultuurwet Franssen van de Putte aangenomen, (wij mogen dit niet vergeten in den tegenwoordigen tijd) vermoedelijk zou dan nu niet alleen de landzaat van zijn erf gedrongen zijn, maar ook de exportverbouw op Java geheel andere vormen hebben aangenomen. Althans had de Regeering in Indië de vervreemding van de dorps-gronden dan niet kunnen voorkomen. Niet onwaarschijnlijk zou dan naast het inheemsche kleinbedrijf, niet zoo uitsluitend zijn opgebloeid, een uitheemsch groot-bedrijf, maar tevens, en wellicht veel meer, middelbedrijven zijn ontstaan, *op de dorpsvelden*, die geheel of ten deele zouden verpacht zijn geworden aan de landzaten. De exploitatie van den bodem zou dan veel scherpere kanten hebben verkregen en vermoedelijk nooit zooveel hebben kunnen bijdragen tot vergrooting van den *nationalen* rijkdom — wellicht voor de bergculturen meer den vorm van rooibouw hebben behouden, zooals onder het Cultuurstelsel feitelijk het geval was, terwijl de uitheemsche energie zich meer geworpen zou hebben op de meer gemakkelijke

¹⁾ Wij laten hier de zoogen. particuliere landerijen en kleine huizeigendom onbesproken.

bezigheid van exploitatie van den Inlander door pachtverbouw, zooals dit op de zoogen. particuliere landerijen, inderdaad, voor een niet gering deel, heeft plaats gevonden.

Merkwaardig is dus het indisch agrarisch recht zonder twijfel: in politiek en humaan opzicht, zoowel als sociaal economisch en agronomisch, en het is inderdaad een blijvende eerezuil voor die wetgevers, die in 1850/70 onvermoeid hebben gezocht naar een compromis tusschen de bescherming van het inlandsch grondrecht door het verleenen van een absoluut eigendomsrecht, — dat eenerzijds werd verlangd, — en de behoefte voor het Nederlandsche kapitaal aan een zakelijk recht, dat voldoende waarborg geeft voor het drijven van winstgevende cultures, dat anderzijds werd begeerd, en welke behoefte evenmin kon worden ontkend.

Intusschen mag daarom niet worden vergeten, dat het indische agrarische recht nog lang niet is uitgebouwd. Het ontbreken van inlandsche en uitlandsche bedrijven van middelbare grootte, en van bedrijven met gemengde cultures, en verder de omstandigheid, dat enkele voorname kenmerken van het eigendomsrecht op den grond bij het bestuursgezag berusten, brengt voor het Indische staatsbestuur meerdere plichten, t. a. v. den landbouw, mede, welke in meer economisch-individualistisch georganiseerde staten bij het particuliere initiatief berusten. Wij hebben hierop reeds in twee voorgaande opstellen¹⁾ gewezen, en komen thans niet op dit onderwerp terug.

In een opstel als het onderwerpelijke, moet echter n. o. i. vooreerst duidelijk naar voren gebracht worden, dat er, als gevolg van een gelukkig staatkundig compromis in de wetgeving, in Indië geen, of althans zeer weinig, *organisch* verband bestaat tusschen het inheemsche klein-landbouwbedrijf en de plantagebouw, en tevens dat dit laatstgenoemde bedrijf, voor zoover de agronomische en economische voorwaarden betreft, vastgebonden is aan den verbouw van zeer bepaalde gewassen.

Een geregelde en diepergaande landhuishoudkundige studie van de economische verschijnselen, die uit deze eigenaardige historische rechtsvoorwaarden, in de sociaal-agrarische verscheidenheden van Java en van Nederl.-Indië, voortvloeien, is, voor zoover ons bekend, nooit geschreven. Zij zou voor een goeden uitbouw van het agrarische recht in Indië, waarvan nog slechts de eerste fundamenten gelegd zijn, van groote waarde zijn, en is als zoodanig eigenlijk onontbeerlijk. Zoowel om een optimale exploitatie van de natuurkrachten te bevorderen, als uit een politisch-agrarisch oogpunt. Moge de Indische Regeering spoedig besluiten om daartoe het noodige te doen verrichten! Wij twijfelen niet of uit de resultaten van een instituut, dat in economische richting

¹⁾ Indische Gids 1922 Juni-aflevering: De Indische regeeringszorg voor den Landbouw en Nov.-aflevering: Landontginning door de inheemsche bevolking.

hetzelfde beoogt als 's Lands Plantentuin en annexe instituten, in de natuurkundige richting, — zullen groote en tastbare voordeelen, zoo voor den wetgever als voor het volksbedrijf kunnen voortkomen.¹⁾

Het meest in het oog springende kenmerk van de Indische plantage-landbouw is de landbouwkundige enkelvoudigheid van het bedrijf.

Niet alleen, dat in ieder dier bedrijven als regel, slechts één, of enkele zeer weinige hoofdgewassen geteeld worden, maar ook neemt de eigen productie daarbinnen van hulpstoffen en voortbrengselen tot instandhouding van de bodemproductiviteit of verbetering ervan, (hoewel daarin wel eenige verandering begint te komen wat betreft de leguminose-verbouw), in geringe mate de aandacht in beslag. Voorts ook wordt meestal geen rekening gehouden met de verschillende natuurlijke voorwaarden waaronder de onderscheidene gedeelten van de plantageonderneming verkeerden, terwijl toch de territoriale uitgestrektheid ervan niet zelden groote plaatselijke verschillen in grondgesteldheid, expositie t. a. v. wind, zonbestraling, regenafvloeiing, e. t. q. medebrengt, ook al is de onderneming geheel op, geologisch, dezelfde grondsoort gelegen.

Organisch gesproken, speelt dus de grond in het plantagebedrijf in Indië een, naar verhouding van de beide andere economische factoren: kapitaal en arbeid, geringe rol. Ofsehoon landbouwbedrijven, naderen de meeste plantages veel meer het industriebedrijf (n.l. de fabriekmatige voortbrenging van natuurproducten) dan het veelzijdige en ingewikkelde gewone landbouwbedrijf, zooals dit vooral in bedrijven van middelbare grootte veelal gevoerd wordt.

Hoewel deze industrieachtige schematiseering in den verbouw van een enkel landbouwgewas, dikwijls groote voordeelen biedt t. a. v. de vereenvoudiging der administratie, de personeelvoorziening, het gebouwenkapitaal en in het algemeen: de vaste inventaris e. d. m., zoo is het toch in vele gevallen zeer de vraag of deze enkelvoudige vorm van grondexploitatie wel inderdaad aan de gemeenschap, aan de locale maatschappij, en zelfs aan de individueele ondernemers dezelfde voordeelen biedt, die bij een meer organische bedrijfsvoering verkregen zou kunnen worden.

Zulk een schematiseering maakt het immers vrijwel ondoenlijk om rekening te houden met de onderscheidene mogelijkheden, die plaatselijke verschillen in grondgesteldheid en economische verhoudingen, binnen de uitgestrektheid van een afgeronde onderneming aanbieden. Hoeveel verschilt deze exploitatievorm niet van het Europeesche Landgoederenbedrijf, waar ieder grondstukje bestemd wordt voor het

¹⁾ Als lid van de hoofdcommissie van het Welvaartsonderzoek stelden wij in 1914 voor om dit onderzoek permanent te maken in hooger bedoelden zin. Wij hebben daarvan echter nooit meer iets vernomen.

doel, waarvoor het landbouwkundig het meest geschikt geacht wordt. Dáárin speelt de economische factor: „Natuur”, in werkelijkheid de grootste rol, en treden de beide andere factoren: arbeid en kapitaal, meer op den achtergrond of den voorgrond, alléén in verband tot hetgeen de grondcapaciteit noodig en mogelijk maakt. De intensiviteit van vermenging dier factoren hangt dáár geheel af van den landbouwbedrijfsvorm, zooals de bodemgesteldheid die, met betrekking ook tot de plaatselijke en algemeene volkshuishoudkundige verhoudingen, voorschrijft.

In den Indischen plantage-landbouw speelt de landbouwkundige capaciteit van den bouwgrond, in het algemeen gesproken, nog het meest een rol bij die ondernemingen waar éénjarige gewassen verbouwd worden (suiker, tabak, aardnoten e. d. m.) omdat deze ondernemingen alleen gevestigd kunnen worden in bevoeibare streken. En verder nog t. o., van de algemeene situatie van het geheele grondcomplex, met betrekking tot de hoogteligging boven den zeespiegel en de regenhoeveelheid, bij de teelt van overjarige gewassen.

Dit typeerende kenmerk van den plantage-landbouw brengt velerlei landhuishoudkundige gevolgen mede, welke in twee groepen te rangschikken zijn. Nl. de *bedrijfs*huishoudkundige¹⁾ en de *volkshuishoud*kundige. Zij het ook, dat de laatsten veelal onder den invloed staan van de eerstbedoelden.

Een eerste gevolg is: de *overmacht* van de eischen en de voorwaarden van *kapitaalverstreking*. Dat begint al bij de ingang-zetting van het bedrijf. Meestal is het maken van financieele handelswinst met den verleenden rechtstitel (erfpacht of landbouwconcessie) veel meer de leidende gedachte bij het opzetten van een nieuwe onderneming, dan de bijzondere geschiktheid voor ontginning van een bepaald perceel woesten grond, tot produceerenden bouwgrond. Natuurlijk binnen zekere grenzen. D. w. z. dat men geen kinagronden zal verkoopen voor klapertuinen e. d. m. maar het onderzoek naar de geschiktheid tot het openen van een nieuwe onderneming door dengeen, die het kapitaal zal verstrekken of émitteeren, strekt zich niet veel verder uit dan tot enkele kenmerken in groote trekken. Nl. de totale uitgestrektheid waarover de rechtstitel gaat, de algemeene situatie, de begroeiing, de arbeidsverhoudingen, e. d.

Blijft deze belasting van de, nog niet tot stand gebrachte, onderneming, binnen enge perken — nadat omstreeks 1900 het vreemde (niet-Nederlandsche) kapitaal aan onzen kolonialen plantagebouw op beteekenende schaal is gaan deelnemen, zijn deze eerste kosten veel en veel hooger geworden dan vroeger het geval was — dan is dat nog

¹⁾ Met de bedrijfs-huishoudkundige gevolgen zijn die bedoeld, welke op het bedrijf zelf betrekking hebben, — de „privatwirtschaftliche”.

het ergste kwaad niet. Integendeel het bevordert in sterke mate de algemeene Land-Ontginning. De „concessiejagerij” heeft ons daarom uit een algemeen volkshuishoudkundig oogpunt altijd zeer nuttig toegeschenen, al heeft zij bedrijfshuishoudkundig de schaduwzijde, dat zij al dadelijk de productiekosten hooger stelt (wegens noodzakelijk geworden afschrijvingen op de boekwaarde) dan die in engeren zin behoeften te zijn.¹⁾

Daarna begint de „prospectus-ontginning”. Binnen den kortst mogelijken tijd *moet* de onderneming produceeren, ten einde het geringste renteverlies te bereiken en de nominale waarde van het kapitaal op redelijk peil te houden. En deze snelle ontginning kan alleen plaats vinden als de oerbaarmaking van den woesten grond op de meest schematische wijze plaats heeft. De Nederlandsche planters hebben daarin een zeer goede ervaring gekregen, en het gebeurt alleen nog als uitzondering (bij kapitaal-gebrekkige ondernemingen) dat de onderneming niet op tijd is afgeplant. De tegenvallers hierbij berusten meer op niet-uitkomende berekeningen, t. a. v. den groei, vruchtdracht, e. d. van het te verbouwen gewas, die op verkeerde appreciatie van de grondqualiteit berusten, of wel ten gevolge van weersomstandigheden, en zulke natuuroorzaken, — dan op niet-uitvoering van het prospectus.

Het zal duidelijk zijn, dat deze in korte trekken geschetste wordings-geschiedenis van een Indische plantage, in het algemeen, het bedrijf voortaan geheel beheerscht. Men bestempelt deze plantagelandbouw niet zelden met den naam „Groot-Landbouwbedrijf”, maar met een Landgoederen-bedrijf, zooals dit in Europa gedreven wordt, heeft het, als regel, even weinig gemeen als een grootboschbedrijf dat heeft. Dikwijls zelfs is de enkelvoudigheid nog grooter dan in bosschen, waar veelal meer dan één houtsoort geteeld wordt. De betiteling „Groot”-bedrijf heeft daarbij dan ook slechts betrekking op de uitgestrektheid grond, op het noodige ontginningskapitaal in één hand en op de hoeveelheid van een en hetzelfde product, die in één onderneming wordt voorgebracht. Het is een onwillekeurige parallel, die men trekt met de industriebedrijven, en daarom een oneigenlijke samenkoppeling van de beprippen „Groot” en „Landbouw.”

De groote hoeveelheid kapitaal, die voor den plantage-landbouw noodig is, — d. w. z. in absoluten zin, *niet* per H.A. — werkt voorts sterk de exploitatie door naamlooze vennootschappen, in de hand. Dit is een vorm van exploitatie, die niet bevorderlijk is aan een intensief landbouwkundig beheer. De geheele aanleve van naamlooze vennootschappen, als: directie, commissarissen, hoofdadministratie, superintendentie, en

¹⁾ Natuurlijk is die concessiejagerij streng te veroordeelen, als zij alleen als bloedzuiger aan nevenliggende, reeds bestaande ondernemingen is bedoeld. Dergel. chicaneuze gevolgen van de vrijgevigheid in de uitgifte van grond zijn echter bezwaarlijk te vermijden.

administratie, is in de eerste plaats gericht op *hoeveelheid*-verantwoording, zoo van de financieele middelen, als van de doode en levende inventaris en bruto-voortbrengselen. Persoonlijk initiatief, intellect en beleid zijn menschelijke eigenschappen, die in den landbouw een zeer groote rol behooren te spelen, doch waarvan de vrijlating in de naamlooze vennootschappen niet zelden een te groote mate van vertrouwen eischt, tegenover het te loopen risico voor de verantwoordelijke bestuurders, en hunne lastgevers, die ook dikwijls van financiën en handel meer ervaring hebben, dan van landbouw en bovendien meestal vér af zetelen.

Ook deze verhoudingen werken de schematisering van het Indische plantagebedrijf zeer in de hand.

Het noodwendige gevolg daarvan is ook, een geringe mogelijkheid voor een alzijdige toepassing van de landbouw-wetenschap. Wij willen hiermede niet doen uitkomen, dat er op en voor de Indische plantages niet genoeg wordt gedaan, om de wetenschap in het algemeen, in dienst te stellen van een zoo goed mogelijk verloop van het gekozen productieproces. Zulk een verwijt is ver van ons af, en zoude dan ook getuigen van een onbekendheid met hetgeen de proefstations en andere instituten, zoowel als afzonderlijke geleerden, in de verloopende 30 jaar hebben verricht om den plantage-landbouw in onze koloniën op een buitengewoon hoog peil te brengen — een onbekendheid, die ons het recht zou ontnemen om ook maar één enkelen regel over het titelonderwerp te schrijven.

Maar wij meenen, met alle deferentie voor die groote prestaties, hier wel te moeten wijzen op het economische gevolg van de landhuishoudkundige enkelvoudigheid van het Indische plantage-bedrijf, nl. dat de landbouw-wetenschap daarbinnen eenzijdig beoefend wordt. En wel dit omdat die wetenschap aan de eigenlijke grondslag van het bedrijf — d. i. de enkelvoudigheid van de bodemexploitatie — niet tornen mag, althans zeer bezwaarlijk tornen kan. Ook hier geldt weer, wat wij ook voor den oorspronkelijken opzet van het Indische landbouw-departement hebben gewraakt (en wat ook elders niet zelden te veel op den voorgrond is gesteld) nl. dat men te eenzijdig de *natuurwetenschap* in dienst heeft genomen. Een breede bedrijfsleer, niet beperkt tot industriele bedrijfsorganisatie van het binnen-bedrijfsleven, heeft in Indië nog geen vasten voet kunnen krijgen. Voor zulk een bedrijfsleer is ook de kennis van de natuurlijke processen onontbeerlijk, maar de andere factoren mogen daarmede niet naar den achtergrond gedrongen worden. Wij willen niet zoover gaan als Dr. Hunger in het avondblad van het *Algemeen Handelsblad* van 23 Juni 1922 (3e blad) in zijn artikel over de beperking van de rubber-productie, waar deze natuurgeleerde zegt: „Daarmede is aan die cultuur een misdaad begaan”¹⁾

¹⁾ Dit slaat op een tegroote uitbreiding, welke men aan die cultuur heeft gegeven.

welke uitspraak overigens in strijd is met de strekking van het artikel. Immers hoe zal men dan in het vervolg zulk een misdaad voorkomen, of de gevolgen ervan verzachten, zonder samenwerking? Wij willen niet zóóver gaan, omdat wij in beginsel voorstanders zijn van bedrijfs-vrijheid, ook in het plantage-bedrijf, maar toch legt die misprijzende zinsnede eenigszins den vinger op een wonde plek, bij de toepassing van *alle* takken van wetenschap bij den Indischen plantagebouw. Daarbij ontbreekt nog te veel het onderzoek naar de mogelijkheid van de onderscheidene ter beschikking gekomen woeste grondcomplexen, en de rol die het verschil in kwaliteit en expositie van de onderdeelen dier complexen zoude *kunnen* spelen. Ook bij den tabaksverbouw in Grooter-Deli heeft men de nadeelen van dit ontbreken ondervonden.

Een verder gevolg van de landhuishoudkundigheid van het Indische plantage-bedrijf is de *geringe reserve*, die bij den opzet van eenig bedrijf wordt in acht genomen t. a. v. de herontginning. Al is een maagdelijk grondcomplex nog zoo rijk, een goede beoordeeling van de bijzondere, praktische vruchtbaarheid is eerst mogelijk, nadat het gewas is uitgeplant, en in de realiteit van het opgroeien getoond heeft al of niet op de betrekkelijke gronden thuis te behooren. Geen planterservaring, hoe uitgebreid en gedegen ook, kan dit afwachten van wat de werkelijkheid zal geven, overbodig maken. Vandaar dan ook het soms plotseling verdwijnen van goed vertrouwen in ervaringrijke personen. Altijd is aan ontginning van woeste gronden een „pioniers”-tijd, met alle tegenvallers en risico daarvan, verbonden. Ook het oerbaar maken van zulke gronden eischt, voor de eene cultuur, evenals voor de eene grondsoort, meer dan voor de andere, geruimen tijd.

Veelal wordt daarmede, bij het opzetten van nieuwe ondernemingen, rekening gehouden door het opmaken van *ruime* begrotingen. Van het gereedhouden van bijzondere en afgeronde kapitalen, van het te voren rekening houden met de mogelijkheid, dat méér dan één cultuur noodig zal kunnen zijn — behoudens dan in het groot, bij uitgestrekte ondernemingen, die feitelijk een complex van plantages vormen — hebben wij nooit vernomen. Ook niet van het rekenen, al dadelijk, met het natuurfeit, dat een produceerende plant wel overjarig kan zijn, maar nooit *eeuwigjarig*.

Wij spreken hier niet van de reserve, die uit de eerste en latere winsten worden op zij gelegd. De latere jaren hebben in dit opzicht wel getoond, dat hieraan veel zorg wordt besteed. Doch ook daarbij ontbreekt veelal een stelsel, dat op *landbouwkundige* motieven is gebouwd.

De *volkshuishoudkundige* gevolgen van de vaakgenoemde enkelvoudigheid in het Indische plantage-bedrijf, zijn meestal beter bekend, en

worden vooral thans, heftig gevoeld. Dat zij met de bedrijfshuishoudkundige nauw samenhangen is wel duidelijk uit het voorgaande af te leiden.

Ondanks de groote moeite en zorg, die men zich in het plantagebedrijf geeft — en, met de uitbreiding van de positieve kennis, die onze planters en kooplieden in het verloop van ca. 50 jaar hebben verworven: kàn geven — tot beperking van het risico, dat aan alle ondernemen verbonden is, — ondanks die groote zorg, behooren Indische cultuur-ondernemingen tot de zeer speculatieve objecten.

Er zijn tijden, dat men dit vergeet, door de groote zekerheid, die langzamerhand is verkregen tengevolge van de groote technische bedrevenheid onzer welbekende ervaren planters, — voor het op tijd tot stand brengen van den aanplant, die calculatief is vastgesteld in verband tot het bijeengebrachte kapitaal. Vooral wordt dit tijdelijk vergeten bij het cultiveeren van gewassen, die geen bijzonder hooge eischen stellen aan den bodem — zooals de *Hevea Brasiliensis* (Rubber), *Cocos Nucifera* (Klapper) e. d., — om een zichtbaar en uiterlijk goed gewas te leveren.

Al te gevoelig wordt men echter aan het speculatieve karakter van Indische cultuurondernemingen herinnerd in tijden, dat de marktprijs van het product met sprongen omlaag gaat. Het economisch-natuurlijke proces van "the survival of the fittest" doet dan met ruwe hand, wat een voorzichtig landbouwkundig beleid had moeten voorkomen. Voor die ondernemingen waar het gewas physisch wel goed kan gedijen, maar economisch niet voldoende product geeft om de hooge kosten, die aan de techniek van het tot stand brengen van eenvormige ondernemingen verbonden zijn, te dekken, wordt onherroepelijk de doodsklok geluid.

Er is ons geen *landbouw*-bedrijf bekend, waar deze nadeelen zoo sterk naar voren springen, als bij het eenvormige plantagebedrijf. Het welzijn van groote onderdeelen van de geheele maatschappij, ja, van het geheele Staatswezen, komt hierbij in het spel. Het risico is in het landbouwbedrijf bijna altijd grooter dan in de industrie, omdat de factor „natuur" hierbij een overheerschende rol speelt. Maar in de enkelvoudig opgebouwde plantage-bedrijven is het risico overmatig groot, doordien men, tot zekere hoogte, tracht de natuurproductie in fabrieksbanen te dwingen.

Ook elders wordt wel één enkel gewas, in het groot geteeld, — katoen, suikerbieten, e. d. m. — en met een lager marktprijs is ook daar het welzijn van een wijde sociale omgeving belangrijk gemoeid. doch als regel, steunt toch die omgeving niet zòd uitsluitend op de welwillendheid van de natuur en den grond, om zich te leenen voor een fabrieksbodem, noch is zij van die beteekenis als in Ned.-Indië.

Nog meer wordt het risico aan Indische cultures verbonden, vergroot

door de omstandigheid, dat het Indische credietwezen nog zoo gebrekkig is. De plantage-bedrijven, eenmaal opgezet, kunnen veelal niet anders gefinancierd worden dan door *handelscredieten*. Echte cultuurcredieten, nl. zulke credieten waarvoor slechts rente en amortisatie verschuldigd is en die geen consignatie-contracten zijn, bestaan er in Indië niet veel. Als regel is de bedrijfskapitaalverstrekker ook koopman, en verbindt hij meêr voordeelen aan de credietverleening dan rente en aflossing alleen. Toch moest de ontginner, die aan groote uitgestrektheden maagdelijken grond, landbouwkundig een grootere kapitaalwaarde heeft gegeven, voorschotten kunnen verkrijgen, onafhankelijk van het ter markt brengen van het geteelde product. Ook hierbij speelt de enkelvoudigheid van het bedrijf een groote rol. De kapitaalwaardeverhooging van den oerbaar gemaakten grond, geldt maar alleen voor de bijzondere cultuur, die er op gedreven wordt. Levert die niet genoeg meer op, dan weet men van die oerbaarmaking meestal geen verder gebruik te maken. In het gunstigste geval kan de onderneming dan nog slechts blijven bestaan door afschrijving op die grondkapitaalwaarde.

Deze vorm van bedrijfscrediet maakt de plantage nog meer afhankelijk van de prijsfluctuatie en vergroot alzoo het risico.

Bij algemeene crises, zooals we er thans een beleven in geweldigen omvang, wordt dan het staatswezen intensiever betrokken in de pogingen om de plantage door de moeilijke tijden heen te helpen, dan elders met landbouw het geval behoeft te zijn.

De vorenstaande schets van eenige voorname gevolgen van de landhuishoudkundige enkelvoudigheid van de Indische plantagelandbouw, doet ons tot het besef komen, dat het uitheemsche agrarische recht in 1870/74 tot stand gekomen, wel een groot succes is geweest voor het tot bloei komen van den zoogenaamden groot-landbouw.

Niet alleen de agrarische rechten hebben dien bloei bevorderd. Ook de opname in het wereldverkeer van Nederl. Indië, en vele inwendige sociaal-economische veranderingen, en verbeterde verhoudingen, hebben daartoe medegewerkt.

Evenwel moge aan dien „Groot-Landbouw” het karakter van „staats-” kapitalisme ontnomen zijn, na afschaffing van het Cultuurstelsel, hij doet toch nog te zeer het kapitalistische karakter, tot schade voor een goeden landbouwkundigen bedrijfsvorm, op den voorgrond treden.

Als wij in vorenstaande beschouwingen duidelijk waren dan zal het overbodig zijn om hier nog mede te deelen, dat wij onder „kapitalistisch”-karakter niet verstaan, wat men onder West-Europeesche sociaal-economische verhoudingen daarmee niet zelden bedoelt. Maar omdat wij hier niet gaarne wenschen te worden misverstaan, stipuleeren

wij, naar wij hopen ten overvloede, hier nog eens uitdrukkelijk, dat wij met die typeering op het oog hebben het verschijnsel, dat in het Indische plantage-bedrijf „de grond”, niet diezelfde rol speelt, als onder normale omstandigheden in het landbouwbedrijf, ook in het landgoederenbedrijf, het geval is.

Van een uitbuitingskarakter is, noch t. a. v. arbeidsverhoudingen, noch t. a. v. grondeigendom, bij deze cultuuronderneming sprake meer. Dit kenmerk heeft die cultuur geleidelijk geheel verloren bij den overgang van den staatskapitalistischen bedrijfsvorm, die aan het cultuurstelsel, ongelukkigerwijze, kleefde. De enkele excessen bij den particulieren landbouw in Indië, die nog af en toe publiek worden bij assistenten-moorden, zijn, *als stelsel*, geheel voorbij, en, waar zij nog wel voorkomen: of op zich zelf staande uitingen van nerveuze personen, of gevolg van het, ook in deze gewesten uit den band slaan van onrijpe geesten dat, evenals in andere werelddeelen na den wereldoorlog ook hier veelvuldiger is geworden. Soms houden deze uitingen wel nauw verband met het fabriekmatige karakter der cultuur, maar zij zijn er toch geen inhaerente eigenschap meer van.

Ook is het daarom hier wel de plaats eenigszins nader in te gaan op de merkwaardige controverse, die in dit opzicht, in de nu juist afgelopen verkiezingsperiode,¹⁾ heeft opgeld gedaan tusschen de politici: Mr. H. P. Marchant en Mr. J. Gerritzen, in verkiezingspublicatiën.

Laatstgenoemde rechtsgeleerde, met Indië door langdurige (financieele) persoonlijke ervaring bekend, hield op 17 December 1920 in het Indisch Genootschap een redevoering getiteld: „De Indische financieele politiek der laatste jaren”, waarin de Indonesische bevolking al te scherp werd veroordeeld wegens „hare uiterst geringe productiviteit” (blz. 154/155), „streven naar geringst mogelijke arbeidsprestatie” (blz. 160), „gebrek aan energie” (blz. 163), waardoor de kapitaalvorming onder haar gering is. Aan een uitvoerige beschouwing over de kosten van de Staats-huishouding, de toeneming ervan in de laatste jaren en de belastingheffing — welke beschouwing de hoofdzaak in de redevoering is — concludeert deze uitnemende financier dan o.m. „dat de inlandsche „maatschappij jaarlijks vele tientallen millioenen te kort komt om de „kosten harer huishouding te kunnen betalen, maar bovendien, dat zij „voor een groot deel leeft op kosten van een zeer klein aantal „vreemdelingen” (blz. 171).

Wij wenschen op de hoofdzaak van dit betoog niet dieper in te gaan. Zeer zeker was eene beschouwing over de, te groote uitzetting der uitgaven in Indië van groot nut, zij het ook dat men daarvan te bevoegder plaatse al reeds overtuigd was. Maar wij betreuren het ten zeerste dat deze Indische financier die nuttige beschouwing deed vooraf gaan door zulke, van volslagen onbekendheid met de Indonesische volksziel getuigende der inheemsche bevolking kleineerende o. i.

¹⁾ Dit opstel werd in Juni 1922 geschreven.

geheel onnoodige, opmerkingen. Wij hebben in onze beide vorige opstellen¹⁾ getracht te doen uitkomen, welk een geweldige geestkracht juist in dit inheemsche *landbouw*-volk moet schuilen, blijkens de binnen- en buitenlandsche kolonisatie, die door haar in de laatste 50 jaren, in enorme uitgestrektheid is, en moet zijn, tot stand gebracht. De kapitaal-nieuw-vorming in inlandsch bezit, die daarvan het gevolg was, is zeker niet kleiner dan wat door vreemden in Indië is tot stand gebracht.²⁾

Het is daarom niet te verwonderen, dat een vooraanstaand, en zoo strijdbaar politicus, van democratische richting als Mr. Marchant, diep getroffen werd door die averechtsche voorstelling van de arbeidzaamheid van den Indonesier, en bij iedere gelegenheid de voorstelling van Mr. J. Gerritzen, „alsof de indische bevolking parasiteert op het kleine aantal Europeesche belastingbetalers” scherp hekelde.

Merkwaardig is die controverse omdat zij gelegenheid geeft naar voren te brengen, dat de moderne publiekrechtelijke Staatsuitbouw, en het meer altruïstische Staatsbeheer, waarnaar in Indië in progressieve mate wordt gestreefd, inderdaad slechts mogelijk is — niet door de uitheemsche belastingbetalers — maar door de productie van uitvoerwaarden. Die productie wordt echter niet alléén tot stand gebracht door Westersch kapitaal en Westersche energie, maar in eerste instantie door hoogere moreele gaven van het Nederlandsche bestuur, die samenwerken tot het scheppen van moderne staatkundige, sociale en rechtsverhoudingen, waaronder zoowel de landzaat als de vreemdeling tot ontplooiing van zijn hoogste individueele en sociale productiekrachten kan geraken. Het is geen „parasiteeren” of „op-kosten leven-van”, wat de inlandsche huishouding doet, maar het is een blijmoedig samenwerken tot hoogere productie van doodliggende natuurkapitalen, door het tot werking brengen van moreele zoowel als materieele volkskrachten, ten bate *zoowel* van het Indische imperium, als van de moederlandsche welvaart, *en* de vermeerdering van heel den wereldrijkdom, wat hier plaats heeft. Slechts dié welvaartsvermeerdering zal het mogelijk maken ook aan deze Oostersche contemplatieve volkeren een modern Staatswezen en technisch goed ontwikkeld Staatsbeheer, te schenken, waarvan de geboorte in het Oosten zelf nog zoo oneindige moeilijkheden blijkt te geven.

Geen weekhartigheid mag in dat streven betoond worden, maar ook dient alle ruwheid en onnoodige hardheid te worden vermeden. Een matelooze onbevangenheid en onbevooroordeeldheid bij het gestadige onderzoek naar de cultureele constellatie van Land en Volk, in al zijn verscheidenheden, onafhankelijk van schoolsche en in het vaderland geijkte opvattingen van abstracte begrippen, kan ons den weg wijzen

¹⁾ Te voren reeds aangehaald.

²⁾ Alleen zijn die nieuw gevormde kapitalen anders — d. w. z. méér hoofdig — verjeeld. Wij hopen t. z. t. met cijfers hierop nader in te gaan.

naar den historischen verschijningsvorm van die abstracte staatkundige en sociaal-economische begrippen, die telkens toepasbaar zullen zijn. Op die en soortgelijke geestesgaven van hoogere orde berust inderdaad de moderne inlandsche staatshuishouding.

Intusschen volgt uit deze uitweiding mede, hoe groot het belang voor het Land is, van den Indischen Plantagebouw, en hoezeer dat belang medebrengt het grootere risico daarvan, dan in een *landbouw*-bedrijf — waar de natuur en de grond, in zijn possibilititeiten, de rol speelt, die hem toekomt — noodig is, te temperen.

De ontwikkelingslijn van de agrarisch-materieele exploitatie van de doodliggende natuurkapitalen op dit gedeelte van den Aardbol, die aan de menschheid steeds verder ontdekt wordt, — de merkwaardige lijn waarvan wij in den aanvang van dit opstel gewaagden — wijst *vóóruit* en omhoog.

Daarom is een rechtstreeksche Staatsinmenging, die naar beperking van de bedrijfsvrijheid in het plantagebedrijf, ten einde een gewijzigde bedrijfsvoering te bewerken, zou leiden, niet aangewezen. Wij spreken hier niet van de actueele vraag of de beperking van de rubberproductie door middel van het Staatsgezag, nuttig kan zijn. Afgezien daarvan, dat een bevestigende beantwoording van die vraag toch altijd nog maar een temporair karakter kan dragen, omdat de consumptie nooit aldus te regelen zal zijn (en daar gaat het hier per saldo om), afgezien daarvan, raakt deze vraag niet de eigenlijke oorzaak van het speculatieve karakter van alle Indische cultuurondernemingen, nl. de te sterke en schematische industrialiseering van dit *landbouw*-bedrijf.

Een omwenteling daarin kan, naar ons gevoelen, van Staatswege slechts bevorderd worden, door maatregelen waardoor, hetzij de oude en bestaande ondernemingen geleidelijk *gedreven* worden naar een méérzijdige bedrijfsvoering, die tot meer volledige benutting van den grond en de natuur leidt, — hetzij nieuwe meer organisch gedreven landbouwondernemingen, voor de productie van uitvoerwaarden, in beteekenende totale uitgestrektheid, komen te ontstaan.

Wij zonderen te, dezer plaatse al dadelijk uit dié plantages, welke gedreven worden op bevolkingsgronden, voor korte termijnen gehuurd, of waarop het product door de bevolking zelf, in contract, verbouwd wordt. Tengevoege van de gewasafwisseling, die hier al reeds bestaat in de perioden, waarin deze bevolking voor eigen rekening en behoefte bouwt, is hier de bebouwing (als geheel beschouwd) minder eenvormig, terwijl de zooveel kortere duur van het uitheemsche grondrecht (waaraan niet te veranderen valt) ook veel minder gelegenheid biedt tot verandering. Deze plantages zijn echter beperkt tot enkele zeer bepaalde agronomische eenheden, hoezeer dezelfde landbouwkundige eenvormigheid (binuen het exportbedrijf) niet geringer risico's biedt, vooral ook

wegens de grootere kapitalen die ervoor noodig zijn) en 's Lands belang, zoowel als het locale maatschappelijk belang, ook zeker niet minder afhangt van een goede prijsverhouding tot de productiekosten dan dit het geval is met plantages op erfpachtgronden.

Om hierbij de bezwaren van het risico voor de staatshuishouding in hun uitwerking te temperen, zullen andere wegen gevonden moeten worden, die eerst nagespoord zullen kunnen worden, als een sociaal-agrarisch beheer zal zijn ingesteld, dat de volledige landhuishoudkundige verhoudingen binnen de betrekkelijke agronomische eenheden, nauwkeurig en gedétailleerd kan blootleggen. Wellicht zal hier meer rechtstreeks gewerkt moeten worden, door het scheppen van openbare plaatselijke reservekassen.

Doch, als reeds gezegd, wij zonderen, om genoemde redenen zulke plantages hier van eene bespreking uit.

En dan komt het ons voor, dat in deze materie het meest doeltreffend gewerkt zal kunnen worden door het ontstaan van landbouwbedrijven van middelbare grootte, te bevorderen.

Immers in zulke bedrijven zal vanzelf de natuurfactor meer meespreken, omdat daar de bruto-hoeveelheden, in absolute grootte, kleiner zijn en daardoor meer noodzaak en mogelijkheid zal komen te ontstaan om de netto-opbrengsten zoo dicht mogelijk te doen naderen tot de bruto-opbrengsten. De land-„honger”, die meestal verbonden is aan bedrijven waarin de *onderscheidene* mogelijkheden van den grond een geringere rol speelt — en die tot zekere hoogte, zich vooral in de laatste decenniën ook in den Indischen plantagebouw heeft doen gelden — heeft in bedrijven van middelbare grootte gewoonlijk veel minder reden van bestaan.

De persoonlijke eigenschappen van den bedrijfsleider, die een meer intensief bedrijf op eenzelfde vlakte doen nastreven, komen hierbij veel beter tot hun recht.

Het heeft in onze koloniale geschiedenis niet ontbroken aan pogingen tot zoogen. „Europeesche kolonisatie”.

Reeds G. W. baron van Imhoff had dit denkbeeld aan Heeren XVII aanbevolen, en in de jaren 1744/50 werden uitgestrektheden gronds in de Ommelanden van Batavia, met dit doel aan Hollandsche boeren uitgegeven. Elk spoor hiervan was echter al spoedig uitgewischt.

• Du Bus De Gissignis en J. Ch. Baud waren er groote voorstanders van, doch hingen beider pogingen in dit opzicht meer samen met een algemeen streven tot het produceerend maken van Java's bodem. Bij den laatsten ging het denkbeeld van Europeesche kolonisatie later over in het streven naar bevestiging van het Cultuurstelsel van Van den Bosch. Du Bus stichtte feitelijk de Indische plantagebouw, zooals die tegenwoordig bestaat, door landuitgifte aan pachters in: Pekalongan, Pasoeroean, Soerabaja, Japara, Tegal en Probolinggo, voor den duur

van 25 jaar. De door de Inlandsche bevolking gebruikte gronden werden toen uitdrukkelijk aan de beschikking der pachters onthouden.¹⁾

Ook de verkoop van de later zoogen. „Particuliere Landerijen” hield een niet gering verband met den wensch om Java te ontginnen en te bevolken door bemiddeling van Europeesche grondbezitters.

Men moge uit dit langzame verloop van deze landontginning de leering trekken, dat voor het oerbaar maken en het uitdijen van woeste landstreken, tot uitgestrekte bloeiende landouwen *vaak* vele decenniën, maar *steeds* geruimen tijd noodig is.

De jongste pogingen van het Indische Staatsbestuur tot Europeesche kolonisatie zijn voortgevloeid uit het zoogen. „Pauperisme”-onderzoek, dat omstreeks 1900 werd ingesteld en waarvan een der conclusiën (n.l. die tot het uitgeven van kleine stukken grond aan verarmde Europeanen, in Indië verblijf houdende) strookte met de begeerte om kernen te vormen voor de legervoorziening met een betrouwbare reserve.²⁾

Hieruit zijn de bepalingen en verordeningen op de zoogen. „kleine landbouw” voortgevloeid.

Kleinere perceelen grond kunnen diensvolgens worden uitgegeven in erfpacht, aan onvermogende Europeanen, tegen een zeer lage pachtsom. De oorspronkelijke bedoeling om deze pachters zelf de handen uit de mouw te doen steken, is al spoedig prijs gegeven, en is toen ook het denkbeeld om hen „bedrijfsleider” te doen zijn, aanvaard.

Ook deze kolonisatieproef heeft zoo goed als niets van betekenis opgeleverd.

Er behoort dus wel eenig zelfvertrouwen toe om hier opnieuw een regeeringspoging tot het stichten van organische landbouwbedrijven van middelbare grootte, aan te prijzen.

Wij willen hier niet de oorzaken, die naar ons gevoelen geleid hebben tot het geringe succes eenerzijds, en het groote, echter niet-bedoelde, succes, (de tegenwoordige plantage-landbouw) anderzijds, breed uitmeten. Maar wij wijzen er toch op dat bij de jongste pogingen tot het stichten van „kleine” (in Europeeschen zin) landbouwbedrijven, o.i. te weinig aandacht is besteed aan het feit, dat landbouw een „vak” is, dat geleerd moet worden niet alleen, maar dat tevens — en dit is vooral het geval bij landbouwbedrijven die *organisch* gedreven worden — aan de geestelijke en intellectuele gaven, hetzij intuïtief, hetzij door schoolsche kennis, hetzij door ervaring van den bedrijver, hoogere eischen gesteld worden, naarmate deze bedrijver meer vreemd staat tegenover het vak, den grond c. a., en de betrekkelijke plaatselijke sociale verhoudingen. In den Indischen plantagebouw — de „Groot-Land-

¹⁾ G. H. van Soest: Geschiedenis v. h. Kultuurstelsel. Dl. I Hfdst. II blz. 123.

²⁾ Ook voor J. Ch. Baud was deze begeerte, of althans een soortgelijke overweging, reden om voorstander te zijn van Europeesche kolonisatie.

bouw" — treden deze eischen veel minder naar voren, evenals in den „overgeleverden" inlandschen landbouw.

De „Pauper", de „gewezen Indische militair", de Indo-Europeaan", e. d. meestal, van huis uit niet-landbouwers, bovendien vaak moreel en verstandelijk misdeelden en lichaamlijk niet altijd krachtigen, werden met het „kleine"-landbouw-streven, gesteld voor een taak, die veel zwaarder was dan voor andere landbouwers. Dat er enkelen geslaagd zijn — doch veelal afhangen van de aangrenzende plantages — dat er zelfs in de Bandongsche hoogvlakte enkelen tot welstand gekomen zijn, bewijst natuurlijk niets. Voor de geestkrachtigen en begaafden, is Indië nog altijd een land met groote mogelijkheden. Ook zonder dit nood-instituut.

Maar waar het hier op aankomt, is dat het pauperisme er slechts in zeer geringe mate mede bestreden is kunnen worden, en vooral dat er slechts weinig landbouwbedrijven van middelbare grootte tot stand gekomen zijn. Met het oog op de buitengewone zware taak, waarvoor de aspirant-Europeesche-klein-landbouwer zich gesteld ziet, is ook niet te verwachten, dat dit instituut eerlang aan de verlangens zal voldoen.

Om zulke bedrijven op bredere schaal te scheppen, is het noodig, dat hogere, en zelfs zeer hoge, eischen, worden gesteld aan de persoonlijke eigenschappen van den aspirant landbouwer en dat alsdan ook een meer langdurige en zakelijke steun worde verleend.

Het komt onnoodig voor om de lasten, die toch al niet zwaar zijn, van het erfpachtsrecht te verlichten. Vijf jaar vrijdom van alle grond- en inkomstenbelasting. Daarna nog 5 jaar een grondbelasting van f 1.— tot f 2.50 per bouw. Eerst dan vermeerderd met een niet hooge inkomstenbelasting (wij spreken hier niet van de overwinstbelastingen, die nog niet geheel vast zijn). Dit zijn waarlijk geen hooge fiscale eischen. Een grondgesteldheid, of een landbebouwer, die zulke bedragen niet met gemak kan produceeren, boven de gewone winsten, behoort onbebouwd te blijven en de landbebouwer doet beter met koekenbakker te worden.

Maar wel is het noodig den bedrijver te voorzien van een goede uitgestrektheid gronds, een goeden inventaris en voldoende bedrijfskapitaal incl. ontginnings-, melioratie- en calamiteiten-kapitaal. En wel dit tegen behoorlijke rente- en aflossingsvoorwaarden; doch zonder voorwaarden, die hem de gewone vrijheid tot beschikking over zijn producten, en tot aanschaffing van zijn benodigdheden, berooven.

Het is onvoldoende de tallooze bemoeiingen, die noodig zijn om deze *allereerste* voorwaarden voor een welslagen van de pogingen tot stichting van landbouw-middel-bedrijven te vervullen, over te laten aan het gewone administratieve bestuur. Dat dit wel moest geschieden voor den „kleinen" landbouw is mede een der oorzaken voor het mislukken ervan, hoewel niet de meest gewichtige. Want had dit goed bedoelde

instituut inderdaad iets van beteekenis opgeleverd, dan was de, in Indië gewone, gang van zaken wel geweest, dat er een speciale dienst geleidelijk voor in het leven zou zijn geroepen. Dat die behoefte niet is gevoeld is het secundaire gevolg van het levenloos blijven van bedoelde instelling.

Toch mag bij een eventueel in gang zetten van een nieuwe poging tot ontwikkeling van Landbouw-middel-bedrijven in Indië, op dien gewonen gang van zaken niet gerekend worden omdat — zooals wij construeerden — hierbij in de eerste plaats gebouwd moet worden op de persoonlijke qualiteiten van de individuen, aan wie de zakelijke staatshulp zal kunnen worden verleend.

Het beoordeelen daarvan, zoomede het gestadig toezicht houden op de ontplooiing van die eigenschappen, kan onmogelijk geschieden door het civiele bestuur.

Anderzijds moet aan eenmaal gunstig beoordeelde personen ook een zeer groote vrijheid gelaten worden, om de genoemde eigenschappen, verder hun ijver, werkkraft en geestkraft, ieder op de door hem zelf te beoordeelen meest geschikte wijze, en naar zijn individueelen aard, te ontplooiën. Zoodat een frequent en permanent staats-toezicht ook ongewenscht is. Een inspecteerende en beheerende staatsdienst hiervoor in te richten, schijnt daarom te eenenmale overbodig en zelfs ongewenscht, ten einde vaste schema's in deze landontginning te vermijden.

Slechts enkele vaste en groote regelen, die aan de uitgifte van grond voor dit doel zullen worden verbonden, behooren te worden gesteld, en de naleving ervan gecontroleerd.

Deze regelen zullen betrekking moeten hebben op den ontginnings-termijn, de rente en aflossing van geleende bedrijfskapitalen c. a., de vervreemding van het bezit, en ten slotte op de gewassenteelt d. w. z. op de verhouding in het bedrijf zelf, tusschen exportteelt en de teelt voor de binnenlandsche behoeften. Dit laatste in zulke ruime trekken, dat de bedrijfsvrijheid niet te zeer gebonden is, terwijl toch het oorspronkelijke doel n. l. de risicovermindering, welk risico gevolg is van te groote landbouwkundige enkelvoudigheid, sterk benaderd wordt.

Het is nooit aan te bevelen een groot gebouw te stichten, in afwachting van de vele klanten, die nog komen moeten, en om die reden is het ongewenscht al dadelijk een Lands-Cultuurbank voor het hier beschreven doel op te richten. Ware dit wel het geval, dan zou de directie van zulk een bank het best bijgestaan worden door een permanente commissie van enkele personen, die zich met niets anders bezig hielden, dan met dit onderwerp.

De geheele zaak moet echter eerst groeien, als zij levenskraft zou blijken te bezitten, en uit dien hoofde is het ook niet mogelijk een alleszins bevoegde permanente commissie als hooger bedoeld, samen te stellen.

Naar onze meening zou daarom dit onderwerp vooreerst het best kunnen worden behartigd door het onderdeel van het „sociaal-agrarisch beheer”, waarvan wij in vorige opstellen reeds gewaagden,¹⁾ en welk onderdeel, naar wij ons voorstelden, meer speciaal zou worden belast met de landhuishoudkunde in de droge bouwveld-terreinen. Vooral op Java, waar in overeenstemming met de ontwikkelde denkbeelden, gestreefd zou worden naar verdere consolidatie van de grondbezit-verdeeling, zal gelegenheid te over zijn om geschikte woeste grondstukken te vinden, die als grondslag voor de stichting van middel-bedrijven kunnen dienen.

Dit terreinbeheer, te zamen met dat onderdeel van de Indische regeeringszorg voor den Landbouw, dat langs statistischen weg een *nationaal*-economisch evenwichtige verdeeling van den export-landbouw en den landbouw voor de voorziening van de binnenlandsche behoeften zal trachten te bevorderen — zonder aan de rechtstreeksche bedrijfs-vrijheid van den individueelen landbouwer te tornen — dit terreinbeheer zal vooreerst de nauwgezette keuze kunnen doen van personen, die in alle opzichten geacht worden in aanmerking te komen voor de eerste middel-bedrijven, en tevens de vaste regelen construeeren, waarnaar die keuze zich zal richten, ten einde gunstbetoon hierbij uit te sluiten. Overigens zou de verlevendiging van de idéé, dat hierbij „gunstbetoon” zal *kunnen* plaats vinden, wijzen op een vraag naar stichting van zulke bedrijven, die nog niet is gebleken.

Wij stellen ons dus voor, dat in Java, en in Nederl. Indië in afzienbaren tijd zullen kunnen ontstaan, *naast* den gewonen inheemschen landbouw, én de plantage-bedrijven, vele nieuwe middel-bedrijven van misschien ca. 70 à 100 H. A. uitgestrektheid,²⁾ waarop een gemengd bedrijf *organisch* gevoerd wordt. Gemengd, niet ten aanzien van onderscheidene overjarige exportgewassen, maar t. a. v. éénjarig en overjarig gewas, zoo mogelijk gecombineerd met een veehouderij. Organisch: hier bedoeld als tegenstelling van industrialiseerende schematisering en enkelvoudige grondexploitatie.

Het te verleenen grondrecht kan het gewone 75 jarige erfpachtsrecht zijn, want, dunkt ons, moet het mogelijk zijn om een nagenoeg kosteloos verkregen woestliggend grondstuk, met alle melioraties, in dien tijd uit de opbrengsten af te schrijven; terwijl overigens een vernieuwing van het recht na afloop van den pachttermijn niet uitgesloten is. Bij niet-vernieuwing zal het Land de vaste werken tegen

¹⁾ In de Juni- en November-aflevering 1922 van dit tijdschrift.

²⁾ De gemiddelde uitgestrektheid van een plantage (voor zoover beplant) bedroeg in 1919 volgens de publicatie 1920 No. 4 van de afd. Handel van het Dept. van Landbouw in Ned.-Indië, voor Java: 383 H. A., voor de Buitengew.: 420 H. A. De totaal beplante uitgestrektheid plantageonderneming was resp.: 336.654 en 240.550 H. A.

verkoopwaarde overnemen. Dat het erfpachtsrecht voor *alle* ingezetenen van Nederl. Indië openstaat, en dus ook Inlanders en Chineezers in aanmerking zullen komen, bij geschikt bevinding voor bedrijfsleider, van zulke ingewikkelde landbouw-middelbedrijven, behoeft hier nauwelijks te worden medegedeeld.

Wat zullen nu de sociale voordeelen zijn, voor het Land en de gemeenschap, van zulke middelbedrijven?

Bij het welslagen van deze bemoeiingen, — zoodat werkelijk doelmatig verspreid, over geheel Java, en enkele centra in de buitengewesten, een beteekenende uitgestrektheid — d. i. b. v. 100.000 H. A. op Java en 50.000 daarbuiten — middelbedrijf ontstaan is, zal in de eerste plaats het produceerend vermogen van deze gewesten belangrijk verhoogd zijn. Vooreerst omdat méér geprofiteerd kan worden van de bijzondere natuurlijke eigenschappen van de onderscheidene onderdeelen der betrekkelijke gronduitgestrektheid, en voorts omdat de mogelijkheid tot ontplooiing van individueele gaven is vergroot. Over de geheele vlakte gerekend moet deze winst in benutting van de natuurkracht, én aan volkskracht, belangrijke maatschappelijke en nationale voordeelen opleveren.

In de tweede plaats komt de productie van uitvoerwaarden door het gemengde bedrijf, op minder speculatieve basis te berusten. In tijden, dat de marktprijzen geringe of geen winsten laten, komt het andere gedeelte van het bedrijf den nadeeligen invloed, zoo bedrijfshuishoudkundig als volkshuishoudkundig, de schadelijke gevolgen daarvan verzachten, en ook levert die ressource méér gelegenheid om met het geooogste voortbrengsel, een betere marktpositie af te wachten. De sneller rouleerende bedrijfskapitalen bij de teelt van éénjarige gewassen, leveren een betere gelegendheid daartoe, dan de eenvormige plantagebedrijven, waar opschuring eerder nieuwe credieten noodig maakt.

De versteviging daarmede, in de maatschappelijke toestanden te bereiken, als het middelbedrijf een goeden omvang verkrijgt, zal niet gering zijn, ook al blijven de plantages daaraan soms schudden. Een school te meer, is niet te versmaden al kan hij niet het geheele gebouw ondersteunen.

Voorts zal de landbouw in bedrijven van middelbare grootte een zeer gewenschte afvloeiing kunnen geven aan de geestkrachtigen en intellectueelen, zoowel uit de Inlandsche maatschappij als uit de Nederlandsch-Indische. Deze, in maatschappelijken zin nog zeer weinig gedifferentieerde samenleving, heeft groote behoefte aan verruiming van het aantal levensposities voor dié elementen, welke thans door onderwijsverbetering, en dergel. ontwikkelingsinstituten, in veel grooteren getale dan voorheen, worden afgeleverd.

De middelbedrijven in den landbouw zullen ook onder de Inlanders

en de Europeanen een welvarende en bezittende middelklasse kunnen vormen, die thans zoo goed als niet bestaat (met uitzondering wellicht van een kleine klasse handelslieden in enkele hoofdplaatsen van de Buitengewesten) — Een klasse waarop ten slotte de continuïteit van iedere maatschappij voor een niet gering deel steunt. En door het ontstaan waarvan de groote tegenstelling, die er thans bestaat tusschen het inheemsche versnipperde landbouwbedrijf en het plantagebedrijf, veel aan scherpte zal verliezen.

Zij zullen verder een andere en betere belangstelling in het landbouwbedrijf, in het algemeen, kunnen scheppen dan er nu nog bestaat. Dwaze verheugenis over het welslagen van enkele boekweit- of tarweplanten, in deze tropische gewesten, — een verheugenis die verleden jaar over de wereld werd rondgeseind — kunnen omzetten in een juiste appreciatie van de beteekenis van verbeteringen in de meer nuttige landbouwteelten, die in deze tropische gewesten het bestaansfundament vormen.

Eindelijk zullen deze middelbedrijven de ware demonstratiebedrijven vormen voor den klein-landbouwer, zoowel als voor de plantagebedrijven, en misschien de oogen openen voor de voordeelen van een meer organische, en alzijdig landbouwkundige exploitatie van den bodem en de natuur.

Wij meenen dat in de laatstbedoelde tendenz de meest krachtige bestrijding zal liggen van het groote risico in den plantagebouw, dat thans de geheele Indische maatschappij (en een gedeelte van de Moederlandsche) op hare grondvesten doet schudden.

Het is er ver van af, dat steller deze regelen niet zoude inzien, dat in deze voorstellen een groote kunstmatigheid schuilt. Zij is vooral gelegen in de regelen, die de middel-bedrijven zouden moeten brengen tot eene vermenging van éénjarig met overjarig gewas. Evenwel, wij houden ons overtuigd, dat deze kunstmatigheid, — is zij eenmaal gelukt op enkele perceelen, spoedig zal blijken er geene te zijn, en een krachtig leven zal verkrijgen. Onze ervaringen in het algemeen, en in het bijzonder met den boschveldbouw, die ook eenmaal kunstmatig was, en eveneens een gemengd, zij het anders gemengd, bedrijf is — geven ons de bevoegdheid om die overtuiging te koesteren. Terwijl wij verder nog, ons overtuigd houden, dat speciaal thans in Indië meerdere goede agronomische krachten onder de plantage-opzichters, te vinden zullen zijn, die met graagte de geboden gelegenheid om zich zelfstandig te maken zullen aangrijpen, en daartoe alle krachten zullen willen inspanssen. Voor de eerste middelbedrijven zal daaruit gemakkelijk een goede keuze te doen zijn. Zonder de plantages te schaden.

Rijswijk, Z. H., Juni 1922.

Eenige der meest belangrijke papiervezels uit de tropen.

DOOR

J. J. PAERELS.

Het behoeft zeker niet te verwonderen, dat men bij het zoeken naar nieuwe grondstoffen voor de papierbereiding in de eerste plaats uitziet naar de aan vezelstoffen zoo rijke tropische vegetatie. Toch is opmerkelijk, dat tot nu toe deze voor de papierverwerking op groote schaal zoo weinig werden gebezigd en er voor de toepassing op ruime schaal eigenlijk slechts één is, die bij deze industrie algemeen in gebruik kwam n.l. het „esparto gras”, *Stipa (Macrochloa) tenacissima L.*

Het esparto gras is vooral een belangrijk artikel van uitvoer van Algiers en Tunis en wordt voornamelijk in Engeland voor de fijnere papersoorten zeer veel verwerkt. Deze grassoort heeft een hoog percentage aan cellulose (45–50 %) en levert goede qualiteiten papier van gering gewicht, welk papier vooral in Engeland als drukpapier zeer gewild is. De grassoort komt op groote uitgestrektheden voor, die een tamelijk aaneengesloten ligging hebben en welke vrij gemakkelijk bereikbaar zijn, terwijl de planten zelf een snellen groei hebben; alle factoren, die deze vezelplant tot een geschikt uitvoerproduct maken voor de papierfabricage. Ook de geschikte ligging van deze landen, betrekkelijk dicht bij de centra der papierfabricage maakt, dat deze grassoort zich als grondstof vrij gemakkelijk heeft kunnen handhaven.

Vraagt men zich af welke specifiek tropische grondstoffen voor de papierfabrieken het meest in aanmerking komen en daarvoor worden aanbevolen, dan zijn dit: rijststroo, bamboe, ampas van suikerriet, alang-alang, reukgras en enkele andere grassoorten. Daarnaast als afvalproduct de resten, die overblijven bij de vezelbereiding e.a.

Daarvan heeft zeker de „bamboe” het meeste de aandacht getrokken en heeft reeds in 1875 Routledge op de mogelijke toepassing daarvan gewezen. Hij stelde toen reeds vast, dat van de bamboe een zeer bruikbaar papier kan worden gemaakt. Sedert dien is in talrijke ver-

handelingen de waarde van bamboe als papiergrondstof betoogd. Vooral de Chineezzen gebruiken de bamboe als papiergrondstof bij de huisindustrie.

Toch bleken zekere bezwaren tegen deze grondstof aan te voeren en zijn dan ook de verwachtingen, die men daarvan koesterde dikwijls te hoog gespannen geweest. Het schijnt n.l. voor de hoedanigheid van het papier volstrekt niet onverschillig te zijn welke soort bamboe men bezigt en moet de sorteering der stokken van te voren nauwkeurig geschieden, waarbij met den leeftijd rekening gehouden moet worden; dit zijn factoren, die maken dat zonder oordeelkundige behandeling geen papier van de beste soort kan worden verkregen.

Wat de qualiteit betreft van bamboe-papiersorten, deze is dikwijls overschat en heeft men n.l. gemeend, dat deze als substituut voor houtcellulose papieren zouden kunnen dienen. Dit nu is geenszins het geval; het bamboepapier komt het meest overeen met de stroocelstof papieren, veel minder met die welke van naaldhoutcellulose zijn vervaardigd.

Dit verhindert echter niet, dat de bamboe als papiergrondstof zijn waarde heeft en dat men met belangstelling heeft kennis genomen van de resultaten met fabriekmatige proefnemingen bereikt.¹⁾

Volgens Sindall levert $2\frac{1}{2}$ ton bamboe één ton halfstof. Een fabriek met een capaciteit van 300 ton bamboecellulose heeft dan een aanplant van (globaal gerekend) \pm 6000 H.A. bamboe noodig.

Papier van eenjarige stengels is het beste, doch ook tweejarige zijn zeer goed bruikbaar en schaadt het oogsten van deze laatste den aanplant minder.

Voor de bereiding van halfstof worden eerst met cirkelzagen de knopen uit de bamboe verwijderd; in een crusher worden vervolgens de geledingen gebroken en daarna worden deze 6—7 uur onder druk met bijtende natron gekookt. De halfstof wordt vervolgens uitgewasschen, gemalen, gezeefd en door persen van het overtollige water bevrijd.

Een zeker voor de tropen even belangrijke papiergrondstof is het rijststroo, dat ook in China reeds sedert lang voor de papierbereiding in gebruik is. Ook heeft men hiermede reeds bij fabriekmatige bereiding gunstige ervaring opgedaan. In streken, waar dit in voldoende mate verkrijgbaar is tegen lagen prijs en de aan- en afvoer naar en van de fabriek zonder te hooge kosten mogelijk is, daar is gebleken, dat voor het bestaan eener papierfabriek voldoende levensvoorwaarden aanwezig zijn. Voor ieder speciaal geval diene men echter goed te overwegen of aan deze voorwaarden in voldoende mate

¹⁾ Voor een meer uitgebreide literatuur bestudeere men G. F. Richmond—Philippine Journ. of Science. Part A. vol V. pag. 234.

is voldaan, daar juist hiervan de geheele rentabiliteit van het bedrijf afhangt.

Ook verschillende in het wild groeiende grassoorten komen als grondstof in aanmerking, indien men op de fabriek van geregelden toevoer verzekerd kan zijn. Het bekende alang-alang (*Imperata arundinacea*) levert bijv. papier van goede kwaliteit.

In Engelsch-Indië behooren *Saccharum Arundinaceum* en *Ischaemum Angustifolium* tot de belangrijkste grondstoffen voor de papierbereiding van de daar in werking zijnde groote papierfabrieken.

Groote verwachtingen zijn destijds gekoesterd van „ampas”, als uitgangsmateriaal bij de papierbereiding. Het klinkt n.l. zoo aannemelijk: „groote hoeveelheden ampas, die nu als brandstof worden gebruikt, kunnen een waardevolle grondstof leveren voor de papierfabricage.” Men vergeet echter dat bij de suikerindustrie juist die brandstof zoo zeer op prijs wordt gesteld en men deze anders door duur hout zou moeten vervangen op de suikerfabrieken, om in plaats daarvan als brandstof dienst te doen. Waar er echter door goede fabrieksinstallatie een overschot aan ampas bestaat, daar eerst zou deze stof voor de papierfabricage in aanmerking kunnen komen.

Dikwijls is echter ook de kwaliteit van het ampas-papier onderschat geworden, terwijl de bereiding geen moeilijkheden oplevert en tegen relatief geringe kosten kan geschieden. Volgens Selleger is het kiezelzuurgehalte van de ampas tamelijk laag, doch het rendement aan cellulose vrij hoog; reden waarom in de toekomst een mogelijke toepassing niet uit het oog mag worden verloren.

Een grondstof voor de papierfabricage, die de laatste jaren wegens de uitbreiding van de cultuur meer beteekenis gaat krijgen, is het sereh gras (*Cytopogon Nardus* = *Andropogon Nardus*). Waar men door oprichting van moderne destillatieinrichtingen beschikt over een cellulose-rijk afvalproduct, daar levert dit als grondstof voor de cartonfabricage een zeer goed product. Onmiddellijk als het sereh gras uit den destilleerketel komt kan het op carton worden verwerkt; het bereide product kan met het hier in Nederland geproduceerde stroocarton alleszins concurreren. Vooral waar in Ned.-Indië een goed afzetgebied voor dit carton is te krijgen, daar bestaan nog belangrijke mogelijkheden deze industrie uit te breiden; vooral daar het natte residu vroeger voor den sereholie-fabrikant geen waarde had.

Op de Philippijnsche eilanden is een belangrijke vezelstof de Manillahennep en levert het afvalproduct der bereiding een uitstekende grondstof voor de papierfabricage.

Aan de hoogste eischen van stevigheid voldoet deze vezel en hoewel op de Philippijnen enorme hoeveelheden afval ervan verloren gaan, is het toch niet met zekerheid aan te geven, of het loonend is, deze als grondstof voor de papierfabricage te bezigen. Geheel hangt

de rentabiliteit af van de kosten van vervoer van dien afval en daar deze zeer volumineus is, kunnen deze onkosten zoo belangrijk zijn, dat aan verwerking daarvan niet te denken valt.

Waar echter een geregelde vezelcultuur plaats heeft bij goede goedkope transportmiddelen naar de fabriek, daar behoeft men aan de rentabiliteit voor de verwerking niet te twijfelen. Hetzelfde geldt eveneens voor de Agave-vezels, terwijl ook van den afval bij de bereiding van Java jute (*Hibiscus cannabinus*) hetzelfde kan worden gezegd.

Ook waar ananas vezelafval in voldoende hoeveelheden kan worden verkregen, kan deze eveneens voor de papierfabricage gebezigd worden. Op plaatsen waar lompen en papierafval mede verwerkt zouden kunnen worden, daar komen genoemde afvalproducten alle voor de fabricage in aanmerking en behoeft er niet aan getwijfeld te worden stevige papiersoorten er uit te kunnen bereiden.

Door de inlanders zelf wordt op Java hier en daar (Ponorogo) een soort papier, het z.g. Javaansch papier gemaakt, waarvoor de bast wordt gebruikt van tweejarige takken van den papier-moerbeiboom, *Broussonetia papyrifera* (Gloega).

Deze bast vormt op de inlandsche markt een handelsartikel (deloewang) en door een langdurige bewerking weet de inlander hiervan een zeer stevig papier te vervaardigen. In verschillende qualiteiten is het zelfs verkrijgbaar en leent zich voor sommige speciale doeleinden zeer goed.

Deze papiermoerbeiboom wordt trouwens in geheel Polynesië voor de papierfabricage benut. Zeer algemeen wordt de bast op soortgelijke wijze als op Java bewerkt en dan vooral voor het maken van kleedingstukken gebruikt. In Japan levert dezelfde bast de grondstof voor het bekende „kozu-“ en „kaji-“ papier, dat ook naar Europa wordt uitgevoerd.

Het procédé, dat de Japansche papiermaker voor de vervaardiging in huisindustrie bezigt, is echter geheel anders dan hetgeen de Javaan in toepassing brengt. De Japanner maakt daarbij gebruik van chemicaliën en vormt een ware papierbrij, die op gelijksoortige wijze geschept wordt, als vóór de invoering der papiermachines in Europa gebruikelijk was.

De bereiding van deze eerste qualiteit papier wordt echter in den laatsten tijd in Japan veel verdrongen door die van het minderwaardige „mitsumata“, een papiersoort, die verkregen wordt uit de schors van *Edgeworthia papyrifera*.

* * *

De behoefte aan papier is in de meeste tropische landen in de laatste jaren sterk stijgende, zoodat dan ook een papierfabricage met het oog op het plaatselijk gebruik of voor de omliggende landen

in bepaalde gevallen, met succes mogelijk schijnt. In Engelsch-Indië is men dan ook reeds tot de oprichting van verschillende fabrieken overgegaan. Ook in Ned.-Indië zijn een paar fabriekjes opgericht, die echter weder zijn geliquideerd, daar ze de concurrentie met het ingevoerde product (carton) moeilijk konden volhouden. De papierinvoer in Ned.-Indië vertoont (met uitzondering van de oorlogsjaren) ongeveer een jaarlijksche stijging van \pm f 100.000 bij een totaal van omstreeks drie millioen gulden. Wanneer het slechts mocht gelukken voor een deel in deze behoefte zelf te voorzien, dan zou het oprichten van een papierfabriek reeds voldoende reden van bestaan hebben. Al moge thans het vraagstuk naar de mogelijkheid eener papierfabricage op Java het eerste stadium der proefneming voorbij zijn, er blijven daar nog steeds een aantal vraagstukken van praktischen en wetenschappelijken aard op te lossen. Voorloopig schijnt de bamboe het meest aangewezen gewas te zijn voor de papierbereiding in Ned.-Indië. Waar dit in belangrijke mate in cultuur genomen kan worden, daar schijnt de papierbereiding het meeste kans van slagen te zullen hebben.

De Oesada Sari.

Een Balineesch Geneeskundig Handschrift.

DOOR

Dr. J. P. KLEIWEG de ZWAAN en C. LEKKERKERKER. *)

(Vervolg van pag. 319).

Wij vinden in de *Oesada Sari* ook een aantal voorschriften vermeld, die ten doel hebben de placenta gemakkelijk geboren te doen worden. Op Bali bestaat evenals in andere streken van den Archipel de opvatting, dat de nageboorte, gelijk het vruchtwater, een broertje of zusje van het pasgeboren kind is. Het vruchtwater wordt daarom wel op Bali „tweelingwater” genoemd.

In sommige gevallen wordt reeds het gebruik van „belezen” water voldoende geacht om de nageboorte voor den dag te brengen. Zoo wordt b.v. aanbevolen water in een siboer (klapperdop), na belezing, *drie* maal op het lichaam te laten afdruipeu, *drie* maal de vrouw de mond daarmede te laten spoelen, *drie* maal van dit water te laten drinken, *drie* maal het gelaat ermee te laten wasschen en dan het overblijvende water te gieten over den buik der vrouw. In de bijdit voorschrift behoorende *mantra* wordt de hulp ingeroepen van *Sanghyang Brahma*, *Sanghyang Wisnoe* en *Sanghyang I Cwara* (een der benamingen van *Ciwa*). In deze *mantra* vinden wij dus de drie goden van de *trimoerti* achtereenvolgens in de goede volgorde aangeroepen, hetgeen op Bali zeldzaam het geval schijnt te zijn.

In bedoelde *mantra* worden deze godheden gesmeekt om absolutie voor zonden en gebreken.

Een andere methode, in de *Oesada Sari* genoemd, waardoor men de placenta meent te kunnen uitdrijven, bestaat daarin, dat men de vrouw een *roode* ui, waarop een menschenfiguur is geteekend, na belezing, ineens laat doorslikken. Waarschijnlijk heeft men hierbij weer te doen met een op transmigratie berustend voorschrift; gelijk de ui met de daarop geteekende menschenfiguur door het keelgat schiet, zoo hoopt men, dat ook de placenta vlug door het geboortekanaal zal gaan. Als *mantra* wordt in dit geval uitgesproken: „Vorst *Banaspati* met de wit-blinkende rij tanden, moge de kracht van mijn *mantra* blijken!”

Banaspati (woudheer) is op Bali een kerkhofspook geworden, als een hoogopschietende vuurkolom voorgesteld en rammelend met een keten.

Volgens de *Oesada Sari* kan ook reeds het ruiken aan de olie van fijngevreven en uitgeperste *djarak*-vruchten (*ricinus*) voldoende zijn om de nageboorte voor den dag te brengen. Ook ter bevordering van de geboorte van het kind wordt *ricinus* in de *Oesada Sari* meermalen aanbevolen.

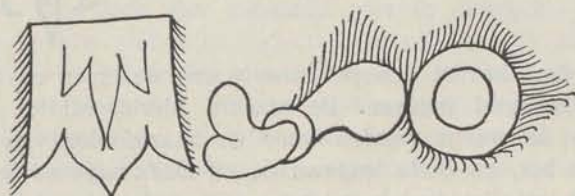
Een ander voorschrift weer zegt, dat men om de geboorte der placenta te vergemakkelijken, de vrouw moet laten drinken een uittreksel van *kalajar* (*kelajoe*) en tevens wat zout op den navel der vrouw moet leggen.

Van zout wordt in de therapie der Baliërs veelvuldig gebruik gemaakt. Zoo krijgt bv. de kraamvrouw ter bevordering der reiniging een middel bestaande uit *koenjit* (curcuma), tamarinde en zout. Een drank der Baliërs bij gonorrhoe bestaat uit een aftreksel van de *blimbing besi* (*Averrhoa bilimbi*), topblaadjes van de witte djamboe en grof zout.

Als medicament bij brandwonden vermeldde *De Kat Angelino* een mengsel van het afschraapsel der vezelige bast van een klappernoot met zout. Dit moet goed gekauwd worden en dan het speeksel op de brandwond worden geapliceerd. Ook bij oogziekten en zweren wordt door de Baliërs zout aangewend, terwijl bij pasgeboren kinderen op de afgebonden navelstreng wordt gelegd een papje van *kemiri* en zout, toegedekt met *dapdap*-bladeren, waarover een lap is gebonden.

De *Oesada Sari* beveelt ook zout aan bij genitaalbloedingen, en wel inwendig te nemen. Verder zou het dienstig zijn vrouwen, die pasgeboren kinderen hebben, het voorhoofd en de borst met zout in te wrijven, terwijl zulke vrouwen ook inwendig zout moeten gebruiken. Bovendien wordt zout voorgeschreven aan jonge kinderen, die aan stuipen lijden. Kinderen, die huilerig zijn en er naar aan toe zijn, zonder dat men eigenlijk weet, wat hun scheelt, moeten volgens de *Oesada Sari* drinken een aftreksel van *soemanggi goenoeng*-bladeren (*Desmodium microphallum*), gemengd met zout en wat azijn. Bij *sawan* met opgezetten buik wordt aanbevolen te drinken een aftreksel van *oude sirih*bladeren, *parê*-bladeren, coriander, curcuma, *oude* tamarinde, vermengd met zout.

Tegen *indja gilgil*, waarbij de kinderen bibberen van de koorts, raadt de *Oesada Sari* aan te nemen drie stukjes *laos*, op elk waarvan nevensgaande teekening is aangebracht.



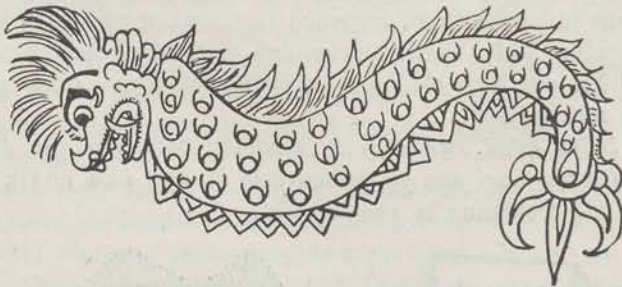
Deze stukjes moeten fijngemalen worden en dan, na toevoeging van wat azijn en eenige korrels zout, na beleving, door de patienten worden gebruikt. Ook bij gebrek aan eetlust is het gebruik van zout voorgeschreven.

Tegen *indja toeroet kamboeh* (indja met intervallen), als het kind warm is en het lichaam telkens schokt, wordt aanbevolen het kind te bespritsen met een aftreksel der bladeren van de *limau*-boom, gemengd met coriander en zout. Bij steenpuisten wordt in de *Oesada Sari* aangeraden een mengsel van fijngemalen lombok en zout op de puist te appliceeren.

De placenta zou ook gemakkelijk uitgedreven worden, als de vrouw drinkt het sap van fijngewreven *orang-arangan* (*Ageratum conyzoides* L.), vermengd met suikerrietsap. Met dit sap moeten dan echter tevens worden bevochtigd het voorhoofd, de schouder, borst en rug, de ellebogen en handruggen, knieën en voetwreven der vrouw. Mogelijk is het, dat het bevochtigen van al die lichaamsdeelen met suikerrietsap ten doel heeft om eene algemeene reiniging te bewerken. De priester toch bevochtigt ook ongeveer diezelfde plaatsen met bedakwater om daardoor inwendig gereinigd te worden. De onreinheid verdwijnt dan langs de gewrichten. (De Kat Angelino)

Volgens een ander voorschrift der *Oesada Sari* moet men om de nageboorte uit te drijven een stuk koper en zilver met eenige oude afgescheurde lappen wit goed in een siboer met water leggen en dit water door de vrouw laten drinken. Als *mantra* is bij dit voorschrift uit te spreken: „Gij Geesten, die aan de poorten opwacht onder de aarde, helpt het kind, helpt de nageboorte!”

Weer een ander voorschrift zegt, dat men ter bevordering van de geboorte der placenta een kippenei moet openen en dan den inhoud laten vallen in een recipiënt, waarop nevenstaande teekening is gemaakt.



Men moet dan het ei mengen met warm water en na beleving de vrouw dit mengsel ingeven. De mantra hierbij luidt: „*Ong, Sang Boeta's*, die de wacht houden voor de baarmoeder van N. N.; Gij, *Boeta's*, lokt het, gij *Boeta* lendewater, gij *Boeta* nageboorte, gij *Boeta's* voorgeslacht, gij allen *Boeta's*, volgt den ouderen broeder (d. w. z. het kind),

den kleinen knaap! Hebt ge al gewacht, gij op de aarde van Uw Vader en Moeder, dat gij gauw hier zijt, kom hier *Sang gagah birawa* [ontzagwekkende kraai (of raaf)], hij wenscht U te ontmoeten, kom uit, kom uit de diepte op als een muis (of rat), aanschouw den echtgenoot *tjelos tjoewas!*"

De Kat Angelino vermeldt eveneens de toediening van een kippenei door de Baliërs ter bespoediging van de uitstooting van de moederkoek. Een gekookt kippenei en witte asch uit de keuken, vermengd met een scheutje water, moet door de vrouw worden gebruikt. Volgens de vroedvrouw zou de placenta daardoor week worden en zoodoende gemakkelijk voor den dag komen.

Ook de Javanen maken gaarne van een kippenei gebruik ter bevordering van de geboorte der placenta.

Verder wordt door de Baliërs het gebruik van een kippenei wel aanbevolen tegen bloeddiarree: Men roostere een ei van een kip, bij welke de veeren tegen den draad instaan, en wel in den huistempel voor de *Sanggah-Kemoelan*, waarin de Drie-eenheid wordt vereerd. Als spreuk moet daarbij worden uitgesproken: *Ong Barah Batara* zwijg, . . . ontsteking van de huid, van de hand, van de spieren (het vleesch), van de bloedvaten, van het hart, de longen, de milt, alle ontstekingen kunnen alleen genezen worden door Hem, den Almachtige; al zouden ook alle menschen vergiftigd zijn met het ergste gif, Hij zal de ziekte wegnemen; genezing, genezing, genezing!" Als offeranden moeten daarbij aangeboden worden: 27 *kepings* en een klapperdop rijst, en sirihbladeren. Na het uitspreken der *mantra* moet de zieke het geroosterde ei opeten. Volgens *De Kat Angelino* schijnen 27 *kepings* bij voorkeur als offerande te worden gekozen.

Voorschrift 83 der *Oesada Sari* vermeldt als middel om de placenta uit te drijven het gebruik van water, waarin men asch heeft gemengd en daarna heeft doen bezinken. *Mantra*: „*Sang Barong Witte Rodra*, ik gelast U uit te komen en Uw anderen broer, *Sang* de kleine knaap (of het kleine meisje) achterna te gaan!"

De *Barong* van Bali is een groot fantastisch wild dier, met witte haren, in de maskerspelen een rol vervullend. *Rodra* is een Sanskrit woord voor een monster als een verscheurend beest.

Asch wordt ook in andere recepten der Baliërs aanbevolen om de placenta uit te drijven; ook in een recept door *De Kat Angelino* vermeld, vindt men van asch een zoodanig gebruik gemaakt. Ook bij verschillende andere volken in Ned.-Indië wordt asch en aschwater toegediend om de geboorte der placenta te vergemakkelijken. Zoo vertelde de bidèn van Goenoeng Sahilan (Midden-Soematra) aan een onzer, dat als de moederkoek niet voor den dag wil komen, men de *daoen piladang* (*Sonerila insignis*) moet mengen met asch in water, daarna dit mengsel laten bezinken en vervolgens de vrouw het heldere water

te drinken moet geven. Komt de placenta nog niet voor den dag, dan wordt het navelsnoer doorgesneden en een stuk kokosnoot aan de uit de genitaliën hangende navelstreng bevestigd.

Interessant is nog een ander voorschrift der *Oesada Sari* ter bevordering van de geboorte der placenta. Volgens dit voorschrift moet men water in een dichtgemaakte siboer gieten en daarin vijf verschillende soorten van bloemen en elf korrels rijst leggen. Na beleving moet men het water laten doorsijpelen op het voorhoofd der vrouw tot vijf maal toe, vervolgens moet zij vijf maal van dit water drinken, waarna haar de rest van het water op de buik wordt gegoten. De daarbij behorende *mantra* luidt: „Witte *Sang Garoeda*, pik (met den snavel) de baarmoeder van N. N. open, dat die open zij, *Ong mretjoe* (donderkeil, vuurbol) *Sanghyang Bajoe premana*, het lichaam van N. N., open de deur van N. N.; kom uit!”

De werking van het doorsijpelende water uit de gesloten siboer moet misschien weer als een magische transmigratie-werking worden opgevat. Merkwaardig is verder, dat in dit voorschrift de *Garoeda* wordt aangeroepen nevens *Bajoe*.

Van rijst wordt door de Baliërs voor geneeskundige doeleinden een veelvuldig gebruik gemaakt bij verschillende ziekten en ook ter bevordering der bevruchting en van de bevalling. Wanneer op Bali het kind moeilijk geboren kan worden, geeft men der vrouw wel te drinken „*air anakan*”, dat is water, dat als een straaltje uit de hooge rivieroevers vloeit. Dit water moet worden opgevangen in een kleine aarden waterkruik, met dikken buik, nauwen hals en wijden mond. Het water wordt dan vermengd met drie verschillende soorten van bloemen en met gestoomde rijst. Nadat het belevend is, moet dit water door de vrouw drie maal gedronken worden, zij moet zich met dit water drie maal bedruipen en eveneens drie maal het gelaat ermee wasschen, waarna de rest van het water over het lichaam der vrouw, in staande houding, moet worden gegoten.

De *mantra* luidt in dit geval: „*Ong*, aanschouw mij, *Batara Wisnoe*, doe mij staan temidden van de zee, bekleed mij met goud, met de *bapang* (kraag) *Makara Wisnoe*, doe mij staan op de gevesten der wapens, de *tjakra mamanik maja*, de witte *barong* bestijgen, vliegen naar *Wisnoe Bawana*, kom nageboorte. de Hemel van *Wisnoe*”. Het voorschrift, dat het „*air anakan*” moet worden opgevangen in een kruikje met dikken buik, nauwen hals en wijden mond beduidt waarschijnlijk wel overeenkomst van vorm met de geslachtsdeelen der zwangere vrouw (leer der signatuur!).

Gelijk gezegd vindt men in de *Oesada Sari* ook eenige voorschriften dienende ter bevordering der conceptie. Zoo geeft men b.v. de vrouw te drinken het water, dat pas opgeschept is uit de *selokan* in een *siboer*.

Dit water moet echter tevoren weer worden belezen. Met het overschot wascht men de schaamdeelen der vrouw.

Ten einde het juweel (d. i. het semen virile) levend te maken wordt aanbevolen *ketan gadjih* (eene variëteit van kleefrijst, die alleen geteeld wordt voor medicijn) te vermengen met suiker en *sariloengid* en dan, na aanmenging met water in een *zwarte* beker, laat men de vrouw dit gebruiken. Als *mantra* moet hierbij worden uitgesproken: Hih, *Sang Hyang* leeft, *Bajoe* (God van den wind en den nacht) leeft, mijn betovergrootvader (of voorouders) leeft (leven), en het juweel van N. N. zal leven, alle goden leven, het leven kome en verrijze uit hen, het leve al!"

De *sariloengid* is eene kruiderij uit de Javaansche apotheek en dient voor het bereiden van *borèh*.

Wil men een kind verwekken, als men voor de eerste maal zijne vrouw bekent en opdat alles ook verder voorspoedig ga bij de bevalling, dan mogen man en vrouw, als zij zich in coitu zullen begeven, volstrekt geen onkuische en vuile gedachten koesteren, noch mag de man onbehoorlijke woorden spreken tegen zijne vrouw, maar hij moet zooveel mogelijk reine en zuivere gedachten hebben. Tevens wordt dan nog aanbevolen te nemen: een paar *tjempaka*-bloemen, een zeer jong *nagasari*-blad, een *toendjoeng*-knop of -bloem (lotus), en verder *angsoka*-bloemen, *menoeh*-bloemen en drie reepjes of afgesneden stukjes *temoe tis*. Dit alles moet gemengd worden met honig, worden fijngemaakt, uitgenepen en doorgezegen en dan terstond worden gebruikt.

De *nymphaea* (lotos) schijnt de heilige bloem der Indiërs te zijn (J. C. van Eerde: De lotusbloem der Hindu's. Teysmannia, deel XII, 1902); de *menoeh* is de groote *melati*, die gelijk de lotus bij de lijkplechtigheden der Baliërs een belangrijke rol speelt en bij het lijktoilet de snijtanden vertegenwoordigt voor eene volgende incarnatie. De *temoe* is een welbekende medicijn, uit verschillende wortelknollen bestaande. *Tis* beteekent koel, in tegenstelling van *panas*; dit woord wordt in de Balische recepten meermalen genoemd.

Aan de honig wordt bij verschillende volken, ook in onze Oost, een bijzondere magische, versterkende kracht toegeschreven. Vandaar dat honig bij de huwelijksplechtigheden b.v. voor de Sarawak-Dajaks en de Chineezzen een rol speelt als versterkend middel.

Om te kunnen uitmaken, of de cohabitatie tót conceptie aanleiding heeft gegeven, neme men drie soorten gestoomde rijst: gele, witte en zwarte, van elk een hand vol, in een blad van de *tibah*-boom (*Morinda citrifolia*) en elk van die rijstsoorten voorzien van een stel *tibah*-bloesem en van een complete sirihpruim. Na belezing moet dit worden toegedekt met een klapperdop en dan wordt een en ander geplaatst onder de slaappleats, waar men zich in coitu begeeft en wel: de witte rijst naar het Oosten gekeerd, de gele naar het Westen en de

zwarte naar het Oosten en zulks *drie* nachten achtereen. Na die drie nachten moet men de rijst onderzoeken; als elk der rijstballen nog goed wordt bevonden is dat een teeken, dat men succes heeft gehad en de vrouw zwanger is geworden; zijn de rijstballen echter uiteengevallen, dan zou daaruit blijken, dat nog geen conceptie is gevolgd. Men moet dan de rijst op den grooten weg wegwerpen.

Bij deze handeling moet echter ook weer eene *mantra* worden uitgesproken, en wel de volgende: „*Ong*, wit zaad van *Soenda* (zoon van *Nisoenda* en *Soembha*, een der helden uit de *Ratnawidjaja*), geel zaad van *Semara* (Hoog-Balisch voor *pedjoeh*, mannelijk zaad, ook liefdevuur en voor de Baliërs de god van de geslachtelijke gemeenschap), zwart zaad van *Indra* (de bekende godenfiguur); gij die komt, doe het leven! Moge mijn mantra succes hebben!”

Blijkbaar moeten de drie verschillend gekleurde rijstballen dienen als symbolen van de in de *mantra* genoemde geslachtelijke produkten. Verder merken wij in dit voorschrift ter herkenning van de conceptie weer op de eigenaardige betrekking, die door den inlander wordt verondersteld te bestaan tusschen de gesteldheid van den mensch en die van de rijst. Zoo meenen b.v. de Minangkabau-Maleiers, dat de aanwezigheid van eene hoogzwangere vrouw de rijst, die in de rijstschuur is opgeborgen, in hoeveelheid doet toenemen. Bij de Dajaks laat men eene zwangere vrouw in het rijstveld slapen, om het gewas goed te doen groeien. Deze betrekking tusschen mensch en rijst komt ook goed uit in een gebruik der Bataks. Als een kind ziek is geworden, doordat de ziel het lichaam van het kind heeft verlaten, zet de moeder een zakje met rijst naast haar legerstede, dat zij tevoren heeft afgewogen. Zij beveelt dan haar ziel die van het kind terug te halen. Den volgenden morgen meet zij de hoeveelheid rijst opnieuw af. Is de hoeveelheid toegenomen, dan is zulks een bewijs, dat de ziel van het kind is teruggekeerd en dat dus het kind zal kunnen herstellen.

Ook aphrodisiaca worden in de *Oesada Sari* vermeld. Men vindt b.v. opgegeven „wat men doen moet, als men zich in coïtu zal begeven, opdat zoowel de man als de vrouw genot ervan zullen hebben”: Men neme dèdès (civet) van de civet-kat, vermengd met bloed uit den middelsten vinger. Dit mengsel kan men aanwenden, hoe men maar wil, echter zoowel de man als de vrouw moeten ervan gebruik maken. De civetkat wordt blijkbaar door de Baliërs voor een zeer erotisch aangelegd dier gehouden; daarom wordt eenig bestanddeel van dit dier als aphrodisiacum van nut geoordeeld.

Iets analoogs vindt men bij de Galelareezen van Halmaheira, die voordat zij zich in den strijd zullen begeven, zich inwrijven met de asch van verbrande kattenharen. Daardoor zullen ze niet komen te vallen in den strijd, omdat ook de kat een dier is, dat niet licht valt (transmigratieleer!)

De kust-Negers van het vroegere Duitsch-Oost-Afrika plegen bij zieke en onrustige kinderen kleine insnijdingen in de huid te maken en daarin te wrijven de uitwerpselen van de civetkat, om ze in slaap te doen vallen en rust te geven. Zij doen dit, omdat de civetkat een dier is, dat veel pleegt te slapen.

Volgens voorschrift 68 kunnen alle middelen dienen om de levenskracht op te wekken, als men maar de opgegeven mantra aanwendt. Hier zal wel bedoeld zijn: alle middelen, die bij het volk tot het bewuste doel bekend zijn. Mogelijk is het, dat ook in dit geval met het opwekken van levenskracht is bedoeld een aphrodisiacum. Het woord „*gēsēng*” toch, dat wordt gebruikt, beteekent „heet, ontvlammen, liefdebegeerig”, en „*bajoe*” is levenskracht, fut. De „*Dewa Bajoe*”, die in de bijbehorende mantra wordt aangeroepen, is waarschijnlijk de godheid, die de erectie van het geslachtsorgaan bewerkstelligt: *Sanghyang Bajoe* wordt ook in andere voorschriften der *Oesada Sari* te hulp geroepen, o.a. ter bevordering der conceptie.

Om de vrucht goed in het lichaam der vrouw te doen gedijen wordt het volgende aanbevolen: Men neme *drie* soorten versch geschept water (d.w.z. water, op *drie* verschillende plaatsen verzameld) in *drie* zwarte siboeis en legge daarin *drie* knoppen van de *kembang djépoen* (*Plumoria acutifolia*), die nog „*kontèn*” (nog niet ontloken?) zijn, of pas geplukt, alsook *drie* korrels rijst. Met dit water moet men, nadat het belezén is, *drie* maal de vrouw bedruipen en haar *driemaal* ervan laten drinken. Daarna wassche men met het water *driemaal* het gelaat der vrouw en giet dan het overschot in *drie* keer over haar lichaam, van het voorhoofd of van de kruin naar beneden.

De *mantra* luidt in dit geval: „*Ong, Sanghyang Brahma*; verlos (loekat is: verlossen van ongenade, onheil of vloek) N. N. van de *daçamala* (de tien gedrochtelijke gestalten, als gevolg van een vloek), dat zij wegvliegen door het rechter neusgat. *Ong, Sanghyang Wisnoe*, verlos N. N. van de *daçamala* in de lever (of galblaas, *amperoe*), weg door het linkerneusgat.

Ong, Sanghyang Içwara (Çiwa), verlos N. N. van de *daçamala* haars lichaams, dat zij verdwijnen door de „*poepoesoeh*” (longen) en door de beide neusgaten; verslagen, verlost van de vloek des lichaams, gereinigd door het smettelooze water, helder van kleur, door *Batara*, de hooge Drieëenheid, helder!”

Ook tegen steriliteit bevat de *Oesada Sari* eenige voorschriften. Steriele vrouwen zijn op Bali, evenals trouwens bij de meeste stammen in den Archipel, zeer geminacht. Op Bali worden wel door onvruchtbare vrouwen offers gebracht aan de *Déwa Boetoch aja* om toch maar de vreugde van het moederschap deelachtig te worden. Genoemde Godheid, in steen uitgehouwen, is vaak met een zeer groot geslachtsdeel afgebeeld,

waarop de steriele vrouw plaatsneemt om daardoor vruchtbaar te worden (phalluscultus). *Boetoch* = het scrotum + testikels, *aja* is een oud woord voor groot. De naam *Boetochaja* wordt ook gegeven aan varkens en runderen op het „*toempék kandang*” (de combinatie van Sanistjara (Zaterdag) met Klion), waarop men het vee beeffert om het goed te doen tieren.

Het lot der onvruchtbare vrouw was vooral vroeger hard en wreed op Bali. Als zulk eene vrouw niet door haar man werd verstooten, ging het kinderlooze echtpaar, zoodra het alle hoop moest laten varen, ergens afgelegen aan het zeestrand wonen „om zijn schande te bedekken.”

Men meent op Bali, dat de ziel eener steriele vrouw in de hel komt, waar zij een jaar moet blijven en een rups de borst moet geven. Daarna wordt zij opnieuw geboren, maar zal dan nog allerlei kwellingen moeten ondergaan (*Juynboll*).

Volgens een der voorschriften der *Oesada Sari* moet de vrouw, die erg naar kinderen verlangt, „gemerkt” water drinken uit een *zwarten* beker, welke met nevenstaande teekening is versierd.



De *mantra* luidt: *Ong*, „Eerwaarde Moeder Kreeft (*Rakata, karwi* voor kreeft of krab), vraag een kindje!....

Het is in dit voorschrift niet geheel duidelijk, of in dit geval de beker zelf met de magische figuur geteekend moet zijn, of dat er een *lontar* met dit teeken in het water moet worden gelegd. Het is mogelijk, dat dit de bedoeling is, omdat men zulks ook in andere voorschriften der *Oesada Sari* vermeld vindt.

Een belangrijk deel van onzen recepten-bundel vormen ook de voorschriften betreffende abortus.

Allereerst vinden wij middelen opgegeven, die moeten dienen om een in de moederschoot gestorven kind te doen geboren worden. Daarvoor wordt b.v. aanbevolen: bladeren van de *kembang sèpatoe* (*Hibiscus rosasinensis*), *kalmoes* (*Acorus terrestris*), bast van de *adap*-boom, een *roode* ui en *djeroek nipis* fijn te wrijven en uit te persen, het vocht doorzijgen en na belezing dit de vrouw te laten drinken.

De *mantra* luidt in dit geval: „Kind in de moederschoot, keer straks terug tot Uw oorsprong!”

Van een inlandsch arts op Bali vernam een onzer, dat de *kembang sèpatoe* aldaar veel wordt gebruikt ter bevordering der bevalling. Een drank, bestaande uit door den doekoen gewijd water, waarin gemengd is het sap van fijingwreven bladeren der *kembang sèpatoe* en kokosolie, wordt aan de vrouw te drinken gegeven.

Een andere methode om de doode vrucht te doen geboren worden bestaat daarin, dat men de bladeren van de *kèlor moenggi* (mierikswortel) begiet met zeer warm water en dan dat water na bekoeling door de vrouw laat drinken.

Ofwel men laat de vrouw water drinken uit een *weefspool*, nadat dit tevoren is belezen. Het overschot van dit water wordt over de buik der vrouw gegoten. Als *mantra* moet daarbij worden uitgesproken: „*Ong*, twee pilaren, fijngemalen op steen, vermaal ook het kind van N. N., o kom naar buiten!”

De gestorven vrucht zou ook voor den dag gebracht kunnen worden, als men de vrouw laat kauwen op *seroeking tjatjing* (de korrelige uitwerpselen van wurmen), uitspruitsels van *alang-alang* (*Imperata arundinacea* Grill.), *teki*-gras en mannetjes-*sidagoeri*. Nadat de vrouw op een en ander gekauwd heeft, moet zij het speeksel en het sap doorslikken. Bovendien moet zij in een *zwarten* beker wat *kamaroengi*-bladeren (*kamaroengi* of *maroengi*?) leggen en daarbij wat peper en houtskool voegen en dan dit alles goed fijnmalen en daaraan flink ruiken. Dit laatste voorschrift wordt ook in andere recepten der *Oesada Sari* genoemd, ten einde het doode kind te doen geboren worden.

Voor hetzelfde doel wordt aanbevolen: water in een kleine steenen pot. Na beleving moet de vrouw van dit water drinken en dan de rest over haar buik en schaamdeelen uitgieten. Bij het uitspreken van de voorgescheven mantra moet een volledig offer worden gecelebreerd, nl. het *daksina*- of Zuidelijk (rechtsche) offer. Hierbij staat de offeraar met het gelaat naar het Oosten gekeerd. Het offer moet bestaan uit een mand (*bakoeb*), waarin een geschilde kokosnoot, kleeren, rijst, draad, 250 duiten en andere zaken bovenop een *sampjan* (offerbak van cocosblad). Bovendien moet dan nog een *tjanang-sari*-offer worden gebracht, een z.g.n. „aangekleed” sirihooffer (Van der Tuuk's Woordenboek: *tjanang*). En verder moet nog worden aangeboden een stel witte bovenkleeren voor mannen en nog 1700 doorboorde duiten. De voorgeschreven mantra luidt...., ik geef u te eten, *Ang, Oeng, Mang, Hah, Oeh, Mah.*”

Ook kan als mantra voor een dergelijk doeleinde worden gezegd: „*Ong*, wichtje, kom van uit de buik, *lah*, ik kom dadelijk naar buiten.”

Voorschrift 76, bestemd voor de uitstooting van het doode kind uit het moederlichaam, zegt dat men moet nemen: de wortelstok of bladeren van de *senté* (*Alocasia macrorhiza*) en een handvol *ketan gadjih*, tot bedak gemaakt en dan na beleving te appliceeren op den buik, naast de plaats, waar het kind is gelegen. De volgende mantra moet daarbij worden uitgesproken: „*Ong*, de *waringin*, die ondersteboven staat, de zee het boveinde (beginpunt) van Uw weg, de open deur is Uw weg, moge mijn mantra kracht hebben; dat zij zoo!”

Het zou ook goed zijn voor het uitdrijven der in utero gestorven vrucht nuchter speeksel op den buik der vrouw te smeren, ofwel de vrouw te laten drinken het speeksel van een jong kind, gemengd met water.

Het „nuchter” speeksel speelt in de therapie der Baliërs, gelijk in die van vele andere inlandsche volken, een belangrijke rol.

Men vindt in de *Oesada Sari* ook eenige voorschriften, die ten doel hebben miskraam te voorkomen. Aan vrouwen, die vaak een miskraam krijgen, wordt aangeraden een complete sirihpruim te kauwen en beuzelen water te drinken. Over het drinkwater moet de volgende spreuk worden uitgesproken: „breng een juweel ter wereld, kom niet naar buiten, al is het gering; ik sluit het deksel van N. N.!” Als dit middel gebruikt is, moet tegen den tijd der geboorte van het kind een passend „openingsmiddel” door de vrouw worden gebruikt.

Een ander voorschrift tegen miskraam bepaalt, dat men stilstaand water moet scheppen met een *zwarte siboer*, onder het inhouden van den adem. In dit water worden gemengd het vleesch van vijf granaat-appelen. Na beuzeling moet het water worden gedronken en het granaat-appelvleesch worden ingeslikt, ook al weer zooveel mogelijk met ingehouden adem. De *mantra* luidt in dit geval: „*Ong*, rood sperma, wit sperma, overnacht, tot gij sterk genoeg geworden zijt, kom niet te gauw naar buiten!” De transmigratie van het „stilstaande” water en van den ingehouden adem, teneinde ook de bevalling tegen te houden, ligt hier wel voor de hand. De granaatappel heeft eene adstringeerende werking.

Ook wordt tegen abortus aanbevolen: drie geledingen *zwarte tèboe salah*, gelegd in water in een *zwarten* beker. Dit water moet na beuzeling door de vrouw worden gedronken. Voorgescreven wordt daarbij deze *mantra*: „*Ong*, wit bloed kent het witte vleesch, wit speeksel zij je medicijn, kom, genees!”

De *tèboe salah* is een oneetbare rietsoort, geplant in den Oost- en den West-hoek van een erf, teneinde dit te beschermen en de bewoners eendrachtig doen zijn. Volgens F. A. Liefcrinck is de *tèboe salah* een onmisbaar bestanddeel voor offers op Bali (F. A. Liefcrinck: Balisch suikerriet. Tijdschrift voor Land- en Tuinbouw en Boschcultuur in Ned. Oost-Indië, 1888).

Onder *wit speeksel* wordt verstaan het speeksel, dat uit den mond vloeit, voordat men sirih heeft gekauwd.

Een miskraam zou ook voorkomen kunnen worden, als men de vrouw laat gebruiken: de wortels van de *tapak liman* (*Elephantus scaber* L.), *kétan gadjih* (variëteit van kleefrijst, die alleen wordt geteeld voor medicijn) en een *roode* ui. Dit alles moet worden fijnge-malen en uitgeperst en het sap door de vrouw worden genuttigd. *Mantra*: „het zaad gaat niet door, het kind gaat niet door, het water gaat, de *banjêh* (lijkvocht, ook bloed van een demon of etter) gaat niet door, het bloed gaat niet door, kom jij eens aan den gang, kom uit, het gaat maar niet door!”

Vrijwel dezelfde middelen worden ter voorkoming van abortus in een ander voorschrift van de *Oesada Sari* aanbevolen. Daarbij wordt echter vermeld, dat men nauwkeurig moet overwegen den dag,

waarop men van het geneesmiddel en de mantra zal gebruik maken. Als dit valt op den dag *Legi* (*Manis*), moet men daarbij het gelaat naar het Oosten wenden; op *Pahing* naar het Zuiden, op *Pon* naar het Westen, op *Wagé* naar het Noorden en op *Klion*, al naar gelang van de lotsbepaling van den dag van de *Pañtjawara*. Dit mag men volstrekt niet over het hoofd zien, wil men succes bij de behandeling hebben.

De *Pañtjawara* is de vijfdaagsche week met de hier genoemde dagen. Wellicht is bedoeld, dat men zich voor een *Klion*-dag moet houden aan de omina van den wichelkalender. Al de combinaties met *Klion* gelden voor ongunstig.

Volgens een ander voorschrift moeten, om miskraam te voorkomen, twee gereedgemaakte sirihpruimen worden belezen; daarna moet de zwangere vrouw een dier pruimen kauwen, het speeksel doorslikken en daarna de uitgekauwde pruim onder haar slaapmat leggen. De andere pruim daarentegen moet als *djimat* door de vrouw worden gedragen.

Ook tegen bloedingen tijdens de graviditeit bevat de *Oesada Sari* eenige voorschriften.

Wanneer eene vrouw pas twee maanden zwanger is en zij krijgt vloeingen, moet men nemen: zwarte *djajanti* (*Sosbana aegyptica* T.), drie droge geitekeutels, een gebakken roode ui en venkel (*Foeniculum vulgare*). Dit alles moet fijngemaakt worden en worden uitgeperst; na belezing wordt het uitgeperste vocht aan de vrouw te drinken gegeven. Daarbij is echter de volgende mantra van noode: „*Ong*, rood sperma, wit sperma, gezwind, ga gezwind! Als *Sang Hyang Premana* gaat, zal haar ziekte gaan, het bloed zal stoppen, de etter zal stoppen, *Bowana*, versperd, versperd!” Bovendien moeten de lendenen of de liezen der vrouw worden gebedakt met: blad van de bittere *laboe* (*Lagenaria spec.*), *koenjit* (*Curcuma*) van een wijsvinger lengte, aarde, gevonden in de „oogen” van de bamboe, die als ladder dienst doet, een gebrande of gebakken roode ui en *adas* (venkel). Aan de bamboe, die als ladder wordt gebruikt, wordt blijkbaar een magische beteekenis toegeschreven, gelijk dat ook vaak het geval is met den drempel van de woning.

Aan eene vrouw, die een of twee maanden zwanger is en dan vloeingen uit de genitaliën krijgt, wordt ook wel toegediend: bast van de *koetat-banjoe* (*Barringtonia rubra*), blad van de *kesinèn*-boom en zwart zout. Dit alles moet worden fijngemalen en uitgenepen; het vocht wordt na belezing aan de vrouw te drinken gegeven. Daarbij moet de volgende mantra worden uitgesproken: „*Ong*, mannelijk zaad, leef; juweel, leef; bloed, leef; *banjeh*, leef; val niet te vlug naar buiten naar Moeder Aarde; blij rusten binnen de schoot van N.N.; blij, o blij!”

Banjeh beteekent: lijkvocht, echter ook wel etter of het bloed van een *boeta*. Naar het schijnt, zijn de Baliërs van meening, dat het lijkvocht, hetwelk na den dood zich vormt, ook al tijdens het leven in het lichaam van den mensch aanwezig is.

Wanneer moeder en kind beide dood zijn, wordt aanbevolen, ten einde het kind alsnog uit te drijven, te drinken te geven water in een *weefspool*, nadat dit belezen is, en het overschot uit te gieten over den buik der gestorven vrouw. De mantra luidt: „Ong, twee pilaren, fijn vermalen op steen, vermaal ook het kind van N. N.; o kom naar buiten!”

Dit voorschrift laat aan duidelijkheid te wenschen over. Het is bekend, dat de Baliër er hoogen prijs op stelt, dat de in het kraambed gestorvene nog van de doode vrucht worde verlost, opdat de moeder de volledige, eervolle verbrandingsplechtigheid mag ondergaan, ja, dat hij voor dit uitdrijven der vrucht uit het doode lichaam geen drastische middelen schuwt, maar uit dit recept blijkt niet, wie dat water moet drinken, of het n.l. door den echtgenoot der vrouw moet gedronken worden, of dat men het in den mond der gestorven vrouw giet.

Er is in de *Oesada Sari* nog een ander voorschrift, dat dienst moet doen, als de vrouw en het kind, waarvan zij zwanger was, beide gestorven zijn, en hetwelk aangewend wordt met de bedoeling het doode kind alsnog geboren te doen worden. Daartoe neme men een brok of een vuistvol suiker, beteekend met nevensgaande drie teekeningen.



Nadat dit belezen is, moet het worden gelegd onder de geslachtsdeelen der vrouw. De mantra luidt: „*Hé*, gij *Rak-sasa*-demonen, eet het lichaam van N. N. op, dat in haar schoot zit,

doe het!” Waarschijnlijk moet men dit voorschrift aldus opvatten, dat de teekeningen worden aangebracht op het recipiënt, waarin zich de suiker bevindt, of op een *lontar*. De demonen-figuren, die afgebeeld zijn, toonen overeenkomst met de Indonesische pontianak-figuur: de slappe hangborsten, holle buik (in de derde teekening in het geheel geen buik) en de loshangende haren.

Ook op Bali bestaat vrees en afschuw voor de geest der gedurende de zwangerschap gestorven vrouw. Zij is geen „goede” dood gestorven en daarom kan haar lijk niet op de gewone, gewijde manier worden bezorgd, maar wordt ermede gehandeld naar ouden vóór-Hindoeschen trant, evenals



met die van poklijders b. v. Het lijk wordt (beter gezegd werd) geëxponeerd, in de bewoonde streken alzoo neergelegd in een ondiepen kuil en niet met aarde bedekt. De open kuil werd slechts licht omheind en op het lijk werden ook wel dorens enz. geworpen (om het uitvliegen der poentianak-geest te beletten?). Het Nederlandsch Bestuur heeft echter dit gebruik naar den ouden vorm verboden. Men plaatst nu boven zulk een lijk een stuk bamboevlechtwerk en bedekt dit met aarde. Door dit vlechtwerk kan men nu het lijk toch dagelijks besproeien, al ligt het niet meer bloot. Men steekt namelijk door de aarde en dit vlechtwerk de *oeroes oeroes*, drie bamboebuizen, twee



aan 't hoofdeinde en een bij de voeten. Door de dagelijksche begieting wordt het ontbindingsproces verhaast en gewoonlijk de vrucht spoedig uitgedreven door de spanning der ontstane gassen. De vrucht wordt afzonderlijk begraven. Als de partus post mortem heeft plaats gehad, mogen de beenderen worden uitgegraven en deze met de gewone verbrandings-ceremonieën worden verbrand. Is echter de partus op deze wijze nog niet gelukt, dan mag het uitgraven der beenderen eerst geschieden, als het vleesch is verteerd en ondergaan de beenderen eene plaatsvervangende plechtigheid, het „*kloengah*”.

De *Oesada Sari* bevat ook voorschriften, die ten doel hebben de zogsecretie der moeder aan te zetten, indien deze onvoldoende mocht zijn. Zoo wordt b. v. in dat geval aan de vrouw belegen water te drinken gegeven, waarin allerlei bloemen zijn gelegd. Ofwel men smeert de vrouw fijne kalk met dauwwater op de borsten.

Aan dauwwater wordt door onze Inlanders groote geneeskracht toegeschreven. Het wordt vooral gaarne bij oogziekten aangewend. Geneeskrachtige kruiden laat men vaak 's nachts bedauwen, om daardoor de geneeskracht te versterken.

Verder wordt in de *Oesada Sari* aanbevolen ter bevordering der zogsecretie op het bovenlijf en de borsten der vrouw te appliceeren warm water van de *aroean*. *Aroe* beteekent halfgaar, van de rijst; de *aroean* wordt van het vuur genomen, om er weer water op te gieten en dan de rijst verder gaar te laten koken.

Het zou ook goed zijn de borsten der vrouw te bespritsen met speeksel van sirih met evenwijdige nerven en *soelasih*. Of men besprits de tepels met curcumaspeeksel en strooit daarna fijne kalk op de

tepels, waarna ze goed omwikkeld worden. Verder worden ook wel de tepels bedekt met beezen *bedak*, gemaakt van fijngewreven venkel, roode *mandoeri*-bladen en *braspari genitri*. Volgens Van der Tuuk is deze rijstsoort dezelfde als *ëndong*: zwarte *padi*, waarvan ook de bladeren zwart zijn, die aan de hoeken van den akker wordt geplaatst om ziekte van de *padi* te voorkomen.

Wij moeten nu nog vermelden de voorschriften der *Oesada Sari*, die betrekking hebben op de ziekten der kinderen. Van zulke recepten zijn er een groot aantal.

Men krijgt den indruk, dat op Bali veel kinderen kort na de geboorte komen te sterven. Om zulks te voorkomen moet men volgens de *Oesada Sari* het kind, voordat het de moederborst heeft ontvangen, wat jonge klappernoot, waarin nog maar weinig vleesch zich bevindt, laten gebruiken en daarbij als mantra uitspreken: „*Ong*, Moeder Aarde (*Pretiwî*), ik ben *Batara Toea*, het geplante schiete op door den Hemel (*Akasa*); het spruite uit van de Aarde!” Deze mantra, eene bezwering der Aarde, duidt sterk op de in het Zuid-Oostelijk deel van den Archipel bestaande vereering en bezwering der Aarde, die bevrucht wordt door het Uitspansel. De namen *Iboe Pretiwî*, *Batara Toea* en *Akasa* wijzen op Hindoesche invloeden; bij de andere volken hebben Aarde en Uitspansel alleen inheemsche namen.

Pretiwî en *Akasa* worden nog in vele andere voorschriften der *Oesada Sari* genoemd.

Ook wordt wel ter voorkoming van het sterven der jonge kinderen het volgende aanbevolen: Men neme twee kleine stukjes ijzer, die men begraaft ter plaatse, waar het kind geboren is. Van het eene stukje ijzer moeten twee ringetjes worden gemaakt, een door den vader en een door de moeder van het pasgeboren kind te dragen. Van het andere stuk moeten eveneens twee ringen worden vervaardigd en wel ter dikte van een *alang alang*-stengel. Deze ringen moeten gestoken worden aan de linker- en rechter groote teen van het kind. Eerst na het doorsnijden van de navelstreng mogen echter deze ringetjes worden aangelegd; zij moeten gedurende zes maanden gedragen worden. Verder moet over deze ringen het *pamlaspas*-offer worden gecelebreerd, bestaande uit een witte en eene gele *toempeng* (een in den vorm van een suikerbrood geknede rijstklomp), met alle ingrediënten geheel volledig, en een gebraden witte kip.

De magische handelingen voor het *pamlampas* van die teenringen bestaan uit het volgende: Men neme water uit een siboer en besprenkele daarmede, na belezing, de teenringen en eveneens de door de ouders van het kind gedragen vingerringen. Dit bedruppelen moet *elf* maal plaats hebben en evenzoo moet het offer *elf* maal worden besprenkeld. Daarna moeten de teen- en vingerringen *elf* maal met dit water worden

gewasschen en met het overgebleven water het kind driemaal worden bedruppeld, waarna men het kind nog *driemaal* van dit water laat drinken en *driemaal* het gezichtje van het kind ermee wast. Ook de ouders moeten hun gelaat met dit water bevochtigen. Eindelijk moet het overschot van het water worden gegoten in de pot of in het watervat, waarin het kind wordt gebaad.

De mantra luidt: „*Ong, Sang Boeta* lendenwater, *Sang Boeta* nageboorte, straks op de wereld, een heelen dag heb ik u geofferd, een witte *toempeng* en een gebraden haan, een gele *toempeng* en alle ingrediënten daarbij en van ijzer heb ik ringen gemaakt, opdat deze met sterkte het kind N. N. zullen omringen, versterk ermee het leven van het kind N. N.; opdat het voorspoedig leve!”

Uit deze mantra blijkt duidelijk, dat de bedoeling voorzit de sterke kracht van het ijzer op het kind te doen overgaan en daardoor het kind krachtiger te maken. Zulke gebruiken komen in den Archipel zeer veelvuldig voor. Zoo zullen b. v. de Javanen een pasgeboren kind baden in het water, waarin men een stuk ijzer heeft gelegd, of de kinderen met een stuk ijzer aanraken enz.

Verder valt uit het feit, dat de *Oesada Sari* voorschrijft, dat ook de ouders van het pasgeboren kind een ijzeren ring moeten dragen en op dezelfde wijze als het kind zich moeten bevochtigen met het belezen water weer af te leiden, dat de Baliërs meenen, dat er eene innige betrekking blijft bestaan tusschen het kind en zijn ouders en dat men meent, dat bepaalde handelingen der ouders aan het kind kunnen ten goede komen. Ook na de geboorte dus blijven de ouders invloed uitoefenen op de gesteldheid van hun kind.

Deze overtuiging blijkt ook uit andere voorschriften der *Oesada Sari*. Zij komt trouwens ook bij andere volken van den Archipel voor. In sommige gevallen wordt dit idee nog verder uitgewerkt en meent men, dat niet alleen de behandeling der ouders het kind kan ten goede komen, maar ook de behandeling van andere personen uit de omgeving van het kind. Op dezelfde wijze meenen sommige volken in onze Oost, dat eene bepaalde handeling van den man in zekere omstandigheden aan zijne vrouw ten goede zal komen en de vrouw daarvan de goede gevolgen zal ondervinden.

Zoo vertelt A. C. Haddon (Report of the Cambridge Anthropological Expedition to Torres Straits, 1908), dat het bij bepaalde stammen in de Torres-Straits gebruikelijk is, dat als eene vrouw op het punt staat van te zullen bevallen, haar echtgenoot naar de zee gaat en uren lang in het water gaat staan, in de meening daardoor de pijnen zijner vrouw te kunnen verminderen. Hij blijft in het water staan, totdat het kind is geboren. Zoodra zulks het geval is, komt de *auski* naar den vader en bedankt hem hartelijk, dat hij op zulk eene voortreffelijke wijze heeft meegeholpen tot de voorspoedige geboorte van het kind.

Uit een en ander blijkt dus wel duidelijk, dat de Inlanders overtuigd zijn, dat er een intieme betrekking tusschen de ouders onderling bestaat, alsook tusschen de ouders en het kind, zoodat bepaalde handelingen van de eene partij ten goede kunnen komen aan de andere.

Zoo vinden wij van andere volken vermeld, dat het voldoende zou zijn, dat de vader van een ziek kind een geneesmiddel inneemt, om dit kind te doen genezen.

Het *pamlaspas* offer is een inwijdingsoffer voor al wat nieuw in gebruik wordt genomen, een gebouw, een tempel enz.; ook de herwijding of zuivering, wanneer iets onrein is geworden.

Volgens een ander voorschrift der *Oesada Sari* zou het voor het pasgeboren kind van groot nut zijn de *tempajan*, waarin het kind na de geboorte wordt gebaad, op de volgende wijze te behandelen: men moet die *tempajan* bekrassen of bestrepen met „*tampak dara*” en de rand van de „*pantat*” (de kraag, waarop de pot rust), rondom inwrijven met gember en onderin het vat moet men de toppen van *liligoendi*-struiken (*Vitex trifolia* L.) en een stuk bast van de opian(?) leggen.

(„*Tampak dara*”, *tampak* = voetafdruk, *dara* = duif; *tampak dara* = een kruisfiguur. Zie: Van den Tuuk: Woordenboek, i. v. *dara* IV).

Onder de benaming „*sasoewoek*” of *sasoeok* worden in de *Oesada Sari* een aantal middelen saamgevat, die ten doel hebben de jonge kinderen tegen allerlei ziekten te beschermen. Daarbij zijn niet steeds bepaalde ziekten bedoeld, maar in het algemeen kunnen deze middelen voor ziekte vrijwaren. Ook zouden echter de „*sasoewoek*” wel de kinderen van ziekten kunnen doen genezen.

In sommige gevallen zou reeds belezen water of een belezen sirihpruim als „*sasoewoek*” kunnen dienst doen, waarbij men dan goed doet als mantra uit te spreken: „*Ong, Brahma* behoede het kind voor ziekte, *Wisnoe* behoede het, dat de ziekte krachteloos zij!”

Zulke voorbehoedmiddelen tegen ziekte worden door de Baliërs ook wel met de benaming „*pamantas*” (d. i. passend, geschikt) aangeduid.

Men kan het kind ook voor ziekte behoeden door een bereide sirihpruim te belezen en dan over deze sirihpruim heen het kind drie maal te beblazen. Daarna moet deze sirihpruim worden begraven ter plaatse, waar de placenta bij de geboorte van het kind is gedeponneerd geworden.

Uit deze handeling blijkt weer duidelijk de betrekking, die door de Baliërs wordt verondersteld te blijven bestaan tusschen het kind en zijn nageboorte.

De mantra luidt in dit geval: „*Boeta* nageboorte, behoed dit kind; *Boeta* bloed, behoed dit kind; verslap niet, vergeet het niet! Het zij zoo!”

Ook wordt aanbevolen ter bescherming van het kind tegen ziekte een handvol gestoomde rijst, welke belezen is geworden, te plaatsen

boven de slaappleats van de kleine, waarbij men dan nog als mantra moet uitspreken: *Hih, kaki oengah-angih* (= heen en weer draaien, van winden, als een rusteloos woelende zieke, een onwillig kind, eene „onwillige” vrouw, een beschonkene). *Nini oengah angih, Kaki* behoede het kind, *Nini* behoede het kind!”

Verder wordt als *sasoewoek* vermeld pas uit de rivier geschept water in een zwarte *siboer*, waarvan men, na beleving, het kind *drie* maal laat drinken, nadat men het met dit water *drie* maal heeft bedruppeld en *drie* maal het gezichtje heeft gewasschen.

De mantra luidt: „*Ong*, in het Oosten *Nini Batari Içwara*, ten Zuiden van *U Batara Brahma*, ten Noorden *Batara Wisnoe* en *Çiwa* in het midden (verder volgt een poespas van klassieke termen en bezweringsformules, die onverstaanbaar is).

In sommige gevallen wordt aanbevolen de mantra uit te spreken op de groote fontanel van het kind en tevens op de fontanel te blazen.

Een veelvuldig aangeprezen methode van behandeling der zieke kinderen bestaat daarin, dat men het zieke lichaamsdeel belikt met de punt van de tong, waarbij men dan als mantra uitsprekt: „*Ong*, bloed (vloeië?), etter (vloeië?), de ziekte in het lichaam van N. N., uit de buik naar beneden, het worde urine; wat in het lichaam is worde zweet, wat in het uitspannel is worde wind!”

De bedoeling dezer mantra schijnt te zijn met de faeces, urine, zweet enz. de ziekte uit het lichaam van het kind te doen verdwijnen.

Van de ziekten der kinderen worden in de *Oesada Sari* vooral vermeld: spruw, stuipen en huidaandoeningen; tal van recepten worden tegen en ter voorkoming van deze aandoeningen opgegeven.

Tegen spruw laat men het kind gebruiken beleven water in een *siboer*, waarin men een „*pasang*” droge gestoomde rijst en een „*pasang*” *kèlor*-bloemen (*Moringa pterygosperma*) heeft gelegd.

Over de onschadelijk makende kracht van de *kèlor*, zie men Van der Tuuk's Woordenboek, i. v. *kèlor*. In dit geval luidt de mantra: „Het euvel moet uit den mond, uit den buik enz. verdwijnen!” Als op Bali een kind bij de geboorte niet huilen kan, wordt het met *kèlor*-bladen geslagen (*De Kat Angelino*).

Eene andere mantra tegen spruw, die men moet uitspreken, nadat men het kind beleven water heeft laten drinken, luidt: „*Hih, Brahma, Wisnoe* en *Çiwa*, als gij *Brahma, Wisnoe* en *Çiwa* macht hebt over uw spruw en stuipen, heeft het kind geen macht over uw spruw en stuipen. *Sang*, water, droog op, behoed het, zoo zij het!”

Uit deze mantra blijkt, dat de Baliërs overtuigd zijn, dat deze drie hoofdgoden de ziekten niet alleen veroorzaken, maar tevens daaraan weer een einde kunnen maken.

In eene andere mantra tegen de spruw wordt *Çiwa* als *Batara Goeroe* aangeroepen als veroorzaker der ziekte.

Wanneer tengevolge dezer ziekte de tong en de lippen van het kind opgezwollen zijn, wordt aanbevolen te vermengen het sap van geraspte cocos (*santèn kané*), bloemen van de *paspasan* (*Coccinia grandis*), het binnenste van een *roode* ui en *adas* (venkel). Een en ander wordt gewikkeld in een pisangblad en gekookt en dan met den vleugel van een kip op tong en lippen gestreken. Ook wordt wel aangeraden tong en lippen te besmeren met een mengsel van het „naakte” (jonge) van de *pandan*, de wortelknollen van de *paspasan*-struik (*Coccinia grandis*), *kétan gadjih* (zie boven), het binnenste uit een *roode* ui en *santèn*, nadat dit alles, in bladeren gewikkeld, is verhit geworden.

Vrouwenmelk zou ook dienstig zijn bij spruw; men moet de melk mengen met *gétah* (sap) van de *djarak*, dan wat venkel erin fijnwrijven en vervolgens dit mengsel op de tong en lippen van het kind appliceeren. Eene andere therapie bij spruw bestaat daarin, dat men de wortels van een jonge *daloendoengboom* (Van der Tuuk's Woordenboek: i. v. *erythrina*), wortels van jonge *roode bajem* (*Amaranthus oleraceus*), een *roode* ui en venkel mengt met wat *santèn* en met *drie* stuks kleefrijst. Een en ander wordt in een blad gewikkeld en gekookt en dan laat men het kind hiervan *drie* maal gebruiken. Verder zou het goed zijn op tong en lippen te smeren het uitgeperste vocht van kaneelboombladeren, *roode* ui en venkel, of *kawang*-olie, vermengd met het binnenste van een *roode* ui en het sap van *zwart* suikerriet. Laatstgenoemde substanties moeten in een pisangblad worden gewikkeld, vervolgens in het vuur worden gehouden, waarna men den mond van het zieke kind ermee besmeert.

Bij telkens terugkeerende spruw worden aanbevolen: wortel van de *pisang saba*, uien, eieren van de *temboejoekan* (kakkerlak); dit alles wordt fijngewreven en met olie vermengd in een pisangblad gewikkeld, in het vuur gehouden en als het gaar is, na beleving, met een kippenveer op de tong en de lippen geapliceerd.

Een andere groep van geneesmiddelen der *Oesada Sari* wordt aangewend ter voorkoming of ter bestrijding der stuipen van jonge kinderen.

Ten einde het kind voor stuipen te behoeden wordt aangeraden in het water in een *siboer* te leggen: *dadap tis* (Jav. *dadap-sèrèp*, spruiten van een *dadap* zonder dorens) en dan na beleving het kind *drie* maal met dit vocht te bedruppelen, *drie* maal er van te laten drinken, *drie* maal het gelaat ermee te wasschen en de rest uit te gieten in het water, waarin het kind wordt gebaad. Aan de *dadap-tis* wordt eene verkoelende werking toegeschreven.

Volgens voorschrift 106 der *Oesada Sari* kunnen alle soorten van middelen met succes ter voorkoming van stuipen worden toegepast, als men maar er om denkt de volgende mantra daarbij uit te spreken: *Hih, Nini* stuipen, *Kaki* stuipen; als *Brahma*, *Wisnoe* en de Heer (*I Çwara*, *Çiwa*) de stuipen zijn, zal het kleine kind stuipen hebben; als *Brahma*,

Wisnoe en *Çiwa* niet de stuipen zijn, zal het kleine kind geen stuipen hebben; opdat de kleine Uw kind zij, o Moeder *Pratiwi*, Uw kind, *Sang Hyang Hoelan*, o, dat het gezond zij!

Het woord *Hoelan* (*woelan* = maand) schijnt speciaal gebruikt te worden voor de maanden der zwangerschap.

Waarschijnlijk is met *Sang Hyang Hoelan*, den beslaper, bedoeld *Sang Hyang Akasa*, het uitspansel, dat de aarde, moeder *Pratiwi*, in de mantra eveneens aangeropen, bevrucht.

Wanneer de navelrest van het kind afvalt, moet men ter voorkoming van stuipen het volgende doen: Men scheure een stuk goed in stukken en make er vijf kleine kaarsjes van, met behulp van varkensvet, elk een span lang. Deze kaarsjes moeten belezen worden. Vervolgens neme de moeder het jonge kind op de schoot, waarna de kaarsjes worden aangestoken en men *drie* maal in de richting links met deze kaarsjes om het kind heenloopt. Daarna moet men twee kaarsjes links en twee rechts van de slaapplaats van het kind neerzetten en het vijfde eronder. De hierbij passende mantra luidt: „Ong, *Sang Hyang Iboe Pratiwi Akasa, Sang Hyang Raditya* (*Raditi* = de zon, ook een weekdag), verwekker, sterrenheir, ik gelast te doen wijken alle stuipen, de sterre-stuipen, de zonne-stuipen, de maan-stuipen, de wolken-stuipen, de donder-stuipen, de bliksem-stuipen, de water-stuipen, de lijk-stuipen, de draak-(slang-)stuipen, de *aloh* (leguaan?)-stuipen, de miereneter-stuipen, de vogel-stuipen. Ong, ik, *Batara Çiwa* daal neder, ik vernietig alle soorten stuipen, opdat ik alle stuipen beheersche(?)....

Sang Hyang Iboe Pratiwi, opdat ik het kind van N. N. bescherme, het geneze. Dat mijn mantra krachtig zij!”

In deze mantra valt op, dat ook de miereneter wordt genoemd. Aan dit dier worden door de Inlanders allerlei wonderbaarlijke krachten toegeschreven. De miereneter-stuipen worden ook in een ander voorschrift der *Oesada Sari* genoemd.

Eene magische beteekenis heeft vooral ook voorschrift 95 van onzen receptenbundel, eveneens bij stuipen van kinderen aanbevolen. Men neme *drie* kleine handvollen gestoomde rijst en plaatse bij elk daarvan een klein aangestoken kaarsje en tevens daarbij een complete sirihpruim. Verder giete men bloed van een jong kuikentje in een *takir* („schuittje” van pisang-blad) en zet daarna alles in een *klatkak* (rekje voor offers) van *soedamala* (zwart-met-witte bamboe), waarvan de hoeken bekleed zijn met twee pisang-bladeren. Na belezing moet men dit alles 's nachts naast het kind neerzetten, alsook een *siboer* met belezen water. Men laat dan *zeven* druppels van dit water op de rijst vallen, op de slaapplaats van het kind en op diens lichaam. Daarna wordt het overige water weggegoten op een viersprong van den grooten weg, nadat men eerst daar ter plaatse water heeft gesprenkeld.

In de bijbehorende mantra worden behalve de miereneter-stuipen

nog genoemd de: vliegende-hond-stuipen, de vleermuis-stuipen, de bloedzuiger-stuipen, de water-stuipen, de bloed-stuipen, de lijk-stuipen, de wind-stuipen en de *beloh*-stuipen. De *beloh* is een kerkhofspook met groote oogen.

In voorschrift 96 worden als stuipen-vormen vermeld: de *sarab poesoh*, — *segara* of *lekéd*, *kawat* en *joejoe*. *Poesoh* wil zeggen: nog niet ontloken, figuurlijk van een kind beneden *drie* maanden, dat nog geen naam heeft. Hieruit blijkt, dat ook de Baliërs, gelijk andere stammen in den Archipel, aan kinderen, die nog geen naam hebben, nog weinig beteekenis toekennen. Een kind beneden de drie maanden is inderdaad nog niets, eigenlijk nog niet het bezit der ouders. Het feest der drie maanden (*tigang sasihin*) bedoelt dan ook het kind aan de moeder over te geven en tegelijkertijd den naam te geven. Tusschen de offeranden staat dan een popje met al de sieraden, die kinderen plegen te dragen. (De Kat Angelino) Van der Tuuk noemt *sarab pusuh* een kinderakwaal, waarbij het kind donker van kleur is als de pisangkolf.

Lékéd = indigo, met kalk aan het schuimen gebracht om er kleedingstukken in te dompelen. *Kawat* = metaaldraad, *joejoe* beteekent krab.

De behandeling bestaat in dit voorschrift uit de aanwending van versch-geschept water in een *siboer*, waarin gelegd zijn: witte *téleng*-bloemen (*Clitorea ternatea* L) op *samsam* (fijngesneden *temèn*-bladeren, als onderlaag gebruikt om iets netjes aan te bieden of te offeren) en *elf* gave rijstkorrels. Na beleving laat men het kind *drie* maal van dit water drinken, *drie* maal wast men het gezichtje ermee en vervolgens giet men de rest van het water uit in de *tempajang*, waarin het kind wordt gebaad. In de bijbehorende mantra wordt *Batara Goeroe* aangeropen om het kind te doen genezen.

Indien een kind de stuipen krijgt, wanneer de navelrest pas afgevallen is, moet men een *obor* (fakkel) van een bundel droog klapperblad maken. Deze *obor* moet, na beleving, worden aangestoken. Daarna wordt het kind bespritzt met *késœna* (kleine ui) en *kalmoes*. De brandende *obor* moet dan gehouden worden boven het uitgevloeide bloed in de ruimte onder de slaappleaats van het kind, daarna boven het badje van het kind en ten slotte boven de plaats, waar men de moederkoek heeft begraven. Dan wordt de *obor* weggeworpen, zonder dat men er naar omziet.

Een ander magisch voorschrift tegen de stuipen is het volgende:

Men neme een paar vruchten van de *tjabé rambat* (kruipende of slinger-*tjabé*), *zeven* sirihblaadjes en *zeven* schijfjes pinang. Op elk der sirihblaadjes wordt nevensgaande teekening gemaakt.



Na beleving moet dit alles worden gekauwd en het speeksel worden gesmeerd op de nagels van den rechter- en linker grooten teen van het kind, terwijl het uitkauwsel gespuwd wordt op de plaats, waar het kind geboren is, onder zijn slaapplaats, in het water waarin het wordt gebaad en op de plaats, waar men de placenta begraven heeft.

Een zeer samengesteld voorschrift tegen kinderstuipen is het volgende: Men neme de wortels van de *nanika boeboer* (*Artocarpus integrifolia*), van de *kloewih* (*Artocarpus incisa*), van de *daloendoeng djoekoet*, de olifantsvoet, *alang-alang*, *oendoer-oendoer* (een grassoort met stekelige vruchtjes), *prija poeroeh* (de Javaansche *paré* — *Momordica charantia*) en het binnenste van den *lampoejang*-wortel (*Zingiber americanus*), het binnenste van een *roode* ui en een zwarte *komah* (*Lablab vulgaris*), pitten van een *ketimoen* (*Cucumis sativus*). Daaraan voegt men nog toe *indja-indjam* (dit wordt ook in andere voorschriften tegen de stuipen genoemd).

Al deze ingrediënten moeten goed schoon gemaakt worden en dan, in een pisangblad gewikkeld, even in gloeiende houtskool worden gestoken. Als men meent, dat het gaar is, wrijft men het fijn. Het uitgeperste vocht wordt na beleving zoowel aan het kind als aan de moeder te drinken gegeven.

Uit dit voorschrift blijkt alweer, dat men meent, dat ook na hare bevalling de moeder in innige lichamelijke betrekking blijft tot het kind.

Als mantra is hierbij voorgeschreven: „*Ong, Batara Goeroe*, ik vraag medicijn voor de stuipen van het kind, voor alle soorten stuipen, ten nutte van dit mensch, mijn kind, om mijnentwille, *Batara Goeroe*, die Uw afkomst weet, die afkomstig is van de *Batara's* van Madjapahit en op Bali is neergedaald en alle soorten van stuipziekten hebt meegebracht; lijk-, water-, wind-, bloed-, padde-, *poesoeh*-, krabbe-, schubdier- en draak (slang) -stuipen, alle soorten van stuipen... op het lichaam van I Barak (het roode, benaming voor een klein kind). Hih, *Sang Mpoe Pradah*, daal neer, maak een einde aan al de stuipen van het kind!”

Mpoe Pradah of *Baradah* is de bekende dichter van de *Bhomakāvya*, een Boeddhistische zendeling uit Madjapahit¹⁾; bij de Baliërs ook een persoon uit de *Tjalon Arang* en daarom aangeroepen in de mantra's tegen lykanthropen.

Uit deze mantra blijkt verder, dat de Baliërs evenals andere stammen in den Archipel overtuigd zijn, dat zij, door blijf te geven alles van de hoogere machten te weten en hunne namen te kennen, een zekere macht over deze machten hebben gekregen. Daarom worden in de bezweringen die machten genoemd en zoo gaarne te kennen gegeven, dat men omtrent hun doen en laten op de hoogte is.

¹⁾ Ook in de *Nāgarakrētāgama* als Boeddhistische zendeling genoemd, vanuit het Oost-Javaansche rijk naar Bali gezonden om hervormingen in te voeren, met zijn broeder *Mpoe Koetoeran*.

(Wordt vervolgd).

V A R I A.

(*Vervolg en slot van pag. 348*).

DE SEMARANGSCHE ZEEHAVENPLANNEN.

Tijdsbesparing.

Van de dadelijk tastbare voordeelen voor de scheepvaart moet tijdsbesparing wel onder de meest op den voorgrond tredende worden gerekend en een tijdsbesparing van 0.3 etmaal per schip, als in de nota van den burgemeester De Iongh voorgesteld als bereikbaar, wordt ook door u belangrijk geacht; echter wordt aan de hand van het havenplan door u uiteengezet, dat zulk een tijdsbesparing niet kan worden bereikt.

Deze uiteenzetting heeft ons in de eerste plaats aanleiding gegeven tot herziening van het havenplan, o.m. met de bedoeling het tijdverlies voor schepen tot het allernoodzakelijkste te beperken, in de tweede plaats om approximatief onder cijfers te brengen het tijdverlies, hetwelk door schepen op de open reede wordt ondervonden als gevolg van de gesteldheid der zee in den westmoesson.

De gegevens, welke ons daartoe ten dienste stonden, beperken zich tot de jaren 1920 en 1921 en betreffen de periodes 1 Januari t/m. 15 Maart en 16 t/m. ultimo December, periodes, waarin de invloed van den westmoesson op de gesteldheid der zee het meest merkbaar zijn.

De westmoesson van 1920 kenmerkte zich door een buitengewoon gunstige weersgesteldheid, die van 1921, hoewel slechts zeer kort hevig doorstaande, nadert meer den doorsnee westmoesson.

In 1920 hadden van de 258 schepen welke de reede van Semarang gedurende den westmoesson bezochten 101 schepen korter of langer oponthoud; het totaal der tonnenmaat dezer 101 schepen bedroeg 460.674 B. R. T. en het gezamenlijk aantal ligdagen 398, gevende een totaal van 1.862.438 dag-B. R. T.

Deze schepen verwerkten in totaal 53.224 koyangs lading en dus gemiddeld per schip en per dag 134 koyangs of ongeveer 285 ton.

Aannemende dat in een haven (in den oostmoesson en inclusief regendagen) gemiddeld per schip en per dag wordt verwerkt 400 ton gemengde- of 750 ton massalading, zoo zou het aantal ligdagen benodigd voor het verwerken van evenbedoelde lading in een haven, schip voor schip berekend, 217 bedragen overeenkomende met een gemiddelde verwerking van lading van 520 ton per schip en per dag.

Het aantal dag-B. R. T. zou dan in een haven hebben bedragen 1.044.532 gevende een verschil met dat op de open reede van 817.906, welk cijfer derhalve het oponthoud van schepen op de open reede van Semarang door westmoesson-invloeden in 1920 in dag-B. R. T. uitdrukt.

De totale tonnenmaat van de 1144 schepen, welke Semarang in 1920 aandeden voor het laden en lossen van lading (alleen de schepen welke afwerkten

gerekend) bedroeg 4.319.703 B.R.T., zoodat 8.83% van het totaal aantal schepen en 10.66% van de totale tonnenmaat oponthoud door westmoesson-invloeden op de reede heeft ondervonden.

De gemiddelde duur van het oponthoud door 101 schepen ondervonden per B.R.T. werd berekend als volgt:

817.906 dag-B.R.T. is 19.629.744 uur-B.R.T.

Dit oponthoud betrof 101 schepen met gezamenlijk 460.674 B.R.T. en bedroeg derhalve per B.R.T. 42.61 uur.

De invloed, welke dit oponthoud heeft gehad en op de totale tonnenmaat der in 1920 Semarang bezoekende schepen, wordt gevonden door het aantal uur-B.R.T. oponthoud te deelen door de totale tonnenmaat ad 4.319.703 gevende 4.45 uur oponthoud per B.R.T.

Uwe opmerking, dat slecht weder ter reede in den regel vergezeld gaat met hevige regenbuien, onder welke omstandigheid ook in een haven niet gewerkt kan worden, gaf ons aanleiding om den regenduur in west- en oostmoesson aan de hand van de officieele regenwaarnemingen te Semarang gedaan, te vergelijken, ten einde ook den invloed van regen op het oponthoud van schepen onder cijfers te kunnen brengen.

Voor 1920 werd bevonden, dat in de als hiervoren voor den westmoesson aangenomen periode voorkwamen 35 regendagen met totaal 479 m.M. regenval en in den oostmoesson 60 regendagen met totaal 1571 m.M. regenval.

Blijkens bij waarnemingen gedane opnamen is de regenval bij een flinke tropische regenbui gemiddeld te stellen op 15 m.M. per uur, doch waar ook minder hevige regenbuien voorkomen, stelden wij den gemiddelden regenval op 75 m.M. per uur, waaruit dan volgt, dat in den westmoesson, over een tijdvak dus van 90 dagen, gedurende 64 uren regen is gevallen, d.i. dus gemiddeld per dag 0.71 uur.

In den oostmoesson regende het op 275 dagen 210 uur, d.i. gemiddeld per dag 0.76 uur.

Uit een en ander volgt, dat bij de beoordeeling van het oponthoud van schepen in den westmoesson van 1920 geen rekening behoeft gehouden te worden met het aantal regenuren, daar het gemiddelde daarvan per dag lager blijkt te zijn dan in den oostmoesson van dat jaar.

In 1921 hadden van de 318 schepen, welke de reede van Semarang gedurende den westmoesson bezochten, 189 schepen korter of langer oponthoud; het totaal der tonnenmaat van deze 189 schepen bedroeg 833.137 B.R.T. en het gezamenlijk aantal ligdagen 1077, gevende een totaal van 5.006.234 dag-B.R.T.

Deze schepen verwerkten in totaal 130.531 koyangs lading en dus gemiddeld per schip en per dag 96 koyangs of ongeveer 200 ton.

Naar den hiervoren aangenomen maatstaf voor de verwerking van lading in een haven zou het aantal ligdagen, benoodigd voor de verwerking van vorenstaand kwantum lading, schip voor schip berekend, in totaal bedragen 442, overeenkomende met de gemiddelde verwerking van 500 ton lading per schip en per dag.

Het aantal dag-B.R.T. in een haven zou dus bedragen hebben 2.152.77, gevende met dat op de open reede een verschil van 2.853.457 dag-B.R.T. of 68.492.961 uur-B.R.T.

Het totaal der tonnenmaat van de 1387 schepen, welke de reede van Semarang in 1921 voor het laden of lossen van lading aandeden, bedroeg 5.361.480 B.R.T. en het oponthoud van 189 schepen met 834.137 B.R.T. betrof dus 13.62% van het totaal aantal schepen en 15.54% van de totale tonnenmaat.

De duur van het oponthoud ad 68,482,968 uur-B.R.T. bedroeg voor de opge-

houden schepen met 833,137 B.R.T. 82.20 uur, en berekend over de totale tonnenmaat, welke Semarang in 1921 heeft aangedaan 12,77 uur per B.R.T.

Op gelijke wijze als voor 1920 berekend, was in den westmoesson de gemiddelde regenduur per dag 1.70 uur, terwijl deze in den oostmoesson slechts bedroeg 0.38 uur, gevende een verschil per dag van 1.32 uur meer regen in den westmoesson.

Het totaal aantal schepen, hetwelk Semarang in den westmoesson van 1921 bezocht, bedroeg 318 met 5,716,330 dag-B.R.T.

In dit aantal dag-B.R.T. is dus begrepen een extra oponthoud veroorzaakt door westmoesson-regens van 1,32 uur per dag, uit te drukken in $5,716,330 \times 1.32 = 7,545,555$ uur-B.R.T.

Wij willen aannemen, dat dit oponthoud uitsluitend betrekking heeft op de schepen, die ook door andere westmoesson-invloeden werden opgehouden en verminderen dus de voor dat oponthoud gevonden 68,482,968 uur-B. R. T. met het totaal extra-oponthoud door regen gedurende de geheele westmoesson-periode ad 7,545,555 uur-B. R. T., waardoor, voor het oponthoud door westmoesson-invloeden, andere dan regen, uitgedrukt in uur-B. R. T. overblijft 60,937,413, gevende, berekend over de totale tonnenmaat, welke in 1921 de reede van Semarang aandeed ad 5,361,480 B. R. T., een gemiddeld oponthoud van 11.36 uur per B. R. T.

In vorenstaande becijfering zijn, zoo wat betreft de werkelijke ligdagen, als die berekend bij verwerking der lading in een haven, gedeelten van een etmaal voor een vollen ligdag berekend.

Over de jaren 1920 en 1921 tezamen berekend, is het oponthoud van schepen, veroorzaakt door westmoesson-invloeden (andere dan regen) te stellen op 8.32 uur per B. R. T. of op rond 0.35 etmaal.

Dat de westmoesson van 1920 met betrekking tot de gesteldheid der zee, als een zeer slappe, die van 1921 als een matige genoemd mogen worden, moge u blijken uit onderstaande opgave van blauwe vlag-dagen in de door ons voor den westmoesson aangenomen periode, in de jaren 1913 t/m. 1921.

Maand	Jaar								
	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921
	Aantal blauwe vlag-dagen								
Januari	16	8	14	17	12	13	—	9	—
Februari	12	9	10	6	3	19	5	1	17
1—16 Maart	7	—	4	4	1	—	5	—	3
16—31 Dec.	5	5	3	7	3	—	1	—	1
Totaal	40	22	31	34	19	32	11	10	21
	Gemiddeld 27							Gem. 16	

Het als gemiddeld over de jaren 1920 en 1921 becijferd oponthoud van schepen ter reede Semarang door westmoesson-invloeden ad 0.35 etmaal per B.R.T. mag dus als gemiddelde voor volgende jaren wel als een minimum worden beschouwd.

Wij releveeren dat oponthoud van schepen in den westmoesson van 1920 en 1921, veroorzaakt door een tijdelijk tekort aan reede-vervoermiddelen, mede door ons wordt toegeschreven aan westmoesson-invloeden, wijl de capaciteit van de te Semarang aanwezige prauwenvloot ruim voldoende was, om onder normale omstandigheden (oostmoesson) het in den westmoesson van 1920 en 1921 aangeboden vervoer zonder stagnatie voor de schepen te bewerkstelligen

en de aanzienlijke vermindering der vervoerscapaciteit der prauwenvloot in die westmoesson-periodes slechts te wijten is geweest aan de noodzakelijkheid om een belangrijk deel der prauwenvloot wegens ter reede belooopen averij tijdelijk buiten dienst te stellen.

Ook de opeenhooping van schepen ter reede bij aanhoudend slecht weder, als in den westmoesson van 1921 voorgekomen, was oorzaak dat door de onder normale omstandigheden zeer voldoende prauwenvloot niet alle schepen zonder stagnatie konden worden bediend.

De omstandigheid dat in de maand Februari 1921 verscheidene schepen tengevolge van de langdurige slechte weersgesteldheid ter reede, waarbij lossen en laden was uitgesloten, de reede van Semarang hebben verlaten zonder alle lading te hebben kunnen lossen of overnemen, andere schepen Semarang geheel hebben vermeden, kon in de beïjfering niet tot uitdrukking worden gebracht.

Wij concludeeren uit het vorenstaande, dat de tijdsbesparing voor de scheepvaart te verkrijgen door aanleg van een haven Semarang, waarvan de toegang zonder ongewoon oponthoud door de schepen behoeven te worden uitgevoerd om op de boeien te komen, te stellen is op minstens 0.35 etmaal per B. R. T. en derhalve bij een geschat jaarlijksch havenbezoek van 5.250.000 B. R. T. kan worden aangenomen op 1.837.500. Dag-B. R. T. per jaar.

De Geschiedenis van het Amerikaansche Volk, door Dr. C. te Lintum. 2e druk, Uitgave W. J. Thieme & Co., Zutphen.

Nà een beschrijving van het „Tooneel der Amerikaansche Geschiedenis” wordt de geschiedenis zelf gegeven van „de eerste bewoners”, „de kolonisatie door de blanken”, de strijd voor de onafhankelijkheid”, „de moeilijke jeugd der Vereenigde Staten”, „de bevrijding der slaven”, „de groote trek naar de Canadeesche meren”, „de ontginning van het wilde Westen”, „de groei der Unie tot industrieland”, waarna behandeld wordt „de macht der kapitalen en haar tegenwicht”.

Het daarop volgend hoofdstuk „de Vereenigde Staten als wereldmogendheid” is voor ons wel van het meeste belang, omdat daarin behandeld wordt de uitbreiding van de macht van deze mogendheid ook buiten het eigen gebied, i. c. de Sandwich-eilanden en de Philippijnen. Een optimistische beschouwing omtrent de betrekkelijke veiligheid van Amerika tegenover eenige actie van Japan zou wellicht anders hebben geluid indien Schrijver indachtig ware geweest aan het werk van Hower Lea „the Valor of Ignorance”, hoewel dit werk nà de vloot- en legeruitbreiding van Amerika wel zijn scherpe kanten heeft verloren.

Het laatste hoofdstuk over het Amerikaansche onderwijs laat de koloniën buiten beschouwing.

Met belangstelling heb ik deze uitgebreide studie gelezen.

In de voorrede wordt gezegd: „De Schrijver is niet in Amerika geweest, „wat een nadeel kan zijn voor de levendigheid der voorstelling, maar wat „tevens een waarborg is, dat er geen voorkeur kan gegeven zijn aan zelf-„waargenomen streken, personen of toestanden. De waarneming is in hoofdzaak „geschied met de duizendoogige waarnemings-apparaten van kaarten en statistieken, die veel ruimer en betrouwbaarder zijn dan „eigen oogen”. Dit klinkt

nu heel mooi, doch ik vermeen dat een eigen verblijf in de reuzenstad New-York en in „Gods own country” (Californië) en eigen omgang met volk en studenten voor dit boek zeker hun waarde zouden hebben gehad.

Dat reeds spoedig een tweede druk noodig was, is wel een bewijs dat het boek bij het publiek ingang vindt en de vele aanvullingen hebben het ontegenzeggelijk nog aantrekkelijker gemaakt.

Uitkomsten der in de maand November 1920 gehouden volkstelling in Ned. Indië. Ruygrok & Co., Batavia.

Voornamelijk voor de in 1930 te houden nieuwe volkstelling bevat dit verslag nuttige gegevens en wenken.

In § 8 geeft de samensteller van het verslag zijn oordeel over de „betrouwbaarheid” der verkregen uitkomsten” waarin al die punten zijn aangegeven die de lezing van de daaraan voorafgaande paragrafen reeds bij den lezer had doen opkomen.

Het is begrijpelijk dat bij een aantal van 50.000 tellers, voor het meereendeel Inlanders en aan wie een instructie is gegeven zoo uitvoerig en veelomvattend als blijkt uit bijlage II, groote onjuistheden moeten voorkomen, vooral als men nagaat, dat bij de telling der Europeanen reeds zooveel fouten en leemten werden geconstateerd. (§ 5 punt II).

Daarbij komt dat de medewerking van gewestelijke en plaatselijke autoriteiten zeer werd belemmerd door overstelpende werkzaamheden van anderen aard (geunificeerde inkomstenbelasting, voedselvoorziening, reclasseering voor land-renteaanslag).

De telling op één bepaald oogenblik, zooals die in het moederland heeft plaats gehad, kon hier bezwaarlijk worden toegepast, en werd vastgesteld dat de telling als regel een volle maand zou mogen duren, alleen in de grootere bevolkingscentra zou zij in een week moeten zijn afgelopen.

In de minst ontwikkelde gebiedsdeelen (W. afd. van Borneo, Z.-O. afd. van Borneo, Amboina, Timor en Onderhoorigheden en Nieuw-Guinea, met uitzondering van de gewestelijke-, afdeulings- en onderafdeulings-hoofdplaatsen) moest met een schatting worden volstaan.

Opmerkelijk is, dat men bij die schatting zelden ronde getallen aantreft.

Verzet van de zijde der bevolking is gelukkig bijna niet voorgekomen, in § 5 worden enkele kleinere gevallen van ophitsing en tegenwerking vermeld.

De kosten der volkstelling hebben bedragen f 808.000.—.

De tabellen in Deel II verzameld zijn zeer overzichtelijk, zij bevatten: getalsterkte, geslacht, leeftijd, burgerlijken staat, monogamie en polygamie, nationaliteit of landaard, dagelijksche taal, kennis van lezen en schrijven, blinden en doofstommen, woningtypen, dichtheid der bevolking, zoowel voor Java en Madoera als van de Buitengewesten, terwijl in een aanhangsel een opgave wordt gegeven van onderwijs genietende kinderen.

De indruk waaraan men bij 't nagaan van dit verslag niet ontkomen kan is, dat hier met bescheiden middelen een reuzenwerk is verricht en dat het werk voor de eerstvolgende telling daardoor zeer vergemakkelijkt wordt.

Door het Koloniaal Instituut te Amsterdam (Mededeeling No. XVIII, Afdeeling tropische hygiëne No. 12), is uitgegeven het werkje:

Indrukken van een Geneeskundige
Studiereis naar Demerara en Trinidad
door J. W. Wolff, Geneeskundig Inspecteur.

Dit goed verzorgde werkje geeft een vergelijking tusschen de hygiënische maatregelen in de genoemde Engelsche bezittingen en in Suriname genomen; de Sanitary Inspectors en onze ervencontroleurs. Het geeft de goede sanitaire voorschriften aan en de bezwaren door de mentaliteit der Britsch-Indiërs ontstaan. Het geeft woningtoestanden aan waaraan de Heer Tillema zijn hart zou kunnen ophalen, en wijdt uit over de Muskietenverordening.

Vooraf dit laatste is van belang in den strijd tegen malaria, filaria, anchylostomiasis en gele koorts.

Ook worden behandeld dysenterie, typhus, pokken, alastrim en lepra, waarbij een cytologische differentieel diagnose van Anderson tusschen amoëben- en bacillaire dysenterie wordt aangegeven.

Het belang van voortzetting van de door de anchylostomiasis Commissie der Rockefeller foundation op touw gezette bestrijding in Suriname wordt naar voren gebracht, terwijl verder nog hoofdstukken voorkomen omtrent Statistiek en Kindersterfte, Hospitalen en Woningtoestanden, Drinkwatervoorziening en Vuilnisafvoer.

In zijn „besluit” zegt de Schrijver: „Vooraf heb ik getracht die onderwerpen op den voorgrond te plaatsen, die ook voor Suriname van belang zijn, omdat ik de overtuiging heb gekregen, dat er juist in Suriname nog zeer veel arbeid te verrichten valt ter verbetering der volksgezondheid, arbeid, waarmee *niet* gewacht dient te worden totdat de economische toestand der kolonie gunstig is geworden.

Ook zonder de *directe* uitgave van ettelijke millioenen, maar door verstandige, practische en eenvoudige maatregelen ter bekamping der malaria en anchylostomiasis, ter opvoeding der bevolking door het geven van cursussen op scholen en aan onderwijzers, is langzamerhand wel iets te bereiken, maatregelen die het budget van den Medischen Dienst waarschijnlijk zullen verhoogen met een f 100—200.000 's jaars, een uitgave die op den duur zeker zijn winst zal afwerpen, doordat de uitgaven aan geneesmiddelen en ziekenverpleging aanmerkelijk zullen dalen en men een bevolking zal helpen vormen, die minder door ziekten wordt geteisterd en daardoor meer arbeid zal kunnen presteeren.”

Encyclopaedie van Nederlandsch-
Indië. Aanvullingen en wijzigingen 4e Afl. levering.
Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.

Deze aflevering bevat een uitgebreide verhandeling over *Veeziekten*; een verklaring van *autonomie* en van *regentschapsraden* en een zeer uitgebreide verhandeling van *vaartuigen*, een aanvulling van de vroegere behandeling van dit onderwerp door de H.H. P. C. Coops en G. P. Rouffaer met de alfabetische opsomming en korte beschrijving van prauwtypen.

Hoewel hierbij wordt aangeteekend dat er nog veel *in loco* valt te onderzoeken, krijgt men toch den indruk dat de volledigheid weinig te wenschen overlaat.

Adatrecht, *Ondernemersraad voor Nederlandsch-Indië*, *Buitengewesten* en *Dualisme* worden omschreven en bij deze behandeling blijkt weer dat de encyclopaedie *up to date* blijft.

„De roode druppels”. Tooneelspel in vier bedrijven van Sigbjørn Obstfelder. Uitgave H. D. Tjeenk Willink & Zoon, Haarlem. Prijs f 1.50.

Uit het voorwoord van den vertaler Dr. Jan de Vries haal ik aan:

„In dit tooneelstuk trilt de verscheurde menschenziel van die dagen. Namen als Maeterlinck en Rimbaud — beiden te samen — komen iemand in de gedachten, als hij dit drama doorleest. Want het heeft de transparante wazen en de vlottende droomgezichten van den een; maar er hijgt ook de onleschbare begeerte naar de oneindigheid, die den ander gemarteld heeft.”

Zeër zeker belooft dit stuk bij een goede bezetting van de zware rollen een succes, terwijl de lezing ervan vooral door de jongeren zeker zal worden geapprecieerd, zooals het vorige werk van dezen Schrijver „Het Kruis”.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 15 April 1923.

INHOUD.

Leidsche ideologie en Indische realiteit. — Handel met Nieuw-Zeeland. — De „Koninklijke” verdedigd. — De Algemeene Middelbare School te Bandoeng. — Cocaïne in Amerika. — Afbraak van het bedrijf der S.S. en de „groote” bezuiniging. — Baanvak Solo-Djocja. — Aviatiek in Siam. — De Buitenzorgsche Spinx. — Fransch Indo-China. — De Poenale sanctie elders. — De technische hoogeschool in Nederlandsch-Indië. — Indische invloed op de kunst van het Verre Oosten. — Een boek over Atjeh. — De Peperuitvoer van Atjeh. — Marechaussee als politie. — De Indische landbouwer en de suikercultuur. — Regeeringsbureau voor erfpachten. — Niet dreigen maar begrijpen. — Albaneesche Mohammedanen. — Boeatan en Oost en West. — Mantri-verpleegster en vroedvrouw.

Leidsche ideologie en Indische realiteit. Op uitnoodiging van de Vereniging voor Staatskunde heeft dr. C. Gerretson te Leiden gesproken over: Leidsche ideologie en Indische realiteit.

Bij volkomen eensgezindheid omtrent het doel der Indische bestuursreorganisatie openbaart zich, aldus spreker, meer en meer een diepgaand verschil van inzicht omtrent de middelen, waardoor dit doel het beste wordt bereikt.

Dit verschil is niet een verschil van meening omtrent het tempo, waarin zekere hervormingen behooren te worden ingevoerd; niet een strijd tusschen behoudenden en vooruitstrevenden over min of meer; maar een conflict van beginselen, een strijd over den aard der noodige hervormingen.

Het geldt hier een conflict tusschen de beginselen van het conventioneel en van het historisch staatsrecht; tusschen een staatsinrichting naar de eischen van een abstract desideratum of naar die van een concreet datum; tusschen hen die uitgaan van de natuurlijke vrijheid en gelijkheid der menschen, en hen die vasthouden aan de natuurlijke onvrijheid en ongelijkheid der menschen.

De eerste school erkent geen ander gezag als gerechtvaardigd, dan dat is afgeleid van de beheerschten; de andere ziet in de onafhankelijkheid van de beheerschten het wezenlijke van elk gezag. De aanhanger der eerste school heeft derhalve een tendenz dien staatsvorm als den idealen of normalen te beschouwen waarin de afhankelijkheid van het gezag van het soevereine volk het zuiverst tot uiting komt, dat is h.t. de parlementaire eenheidsstaat op de basis van algemeen kiesrecht; die der andere school acht dien staatsvorm den besten, welke zich het zuiverst aanpast bij den eigen aard van het (de) betrokken volk(en).

Elke staatsvorm, — van den strafsten eenheidsstaat tot den slapsten federalen band —, kan in een bepaald geval „de beste staat” zijn. — Het natuurlijk substraat van den eenheidsstaat is de eenheidsnatie; de andere, meer samengestelde vormen zijn aangewezen in gevallen, waar verschillende volkeren onder één staatsgezag leven. — Een eenheidsstaat opgedrongen aan een volkenconglomeratie is echter even nefast, als een bondstaat of statenbond als orgaan eener eenheidsnatie.

Toen door de instelling van de herzieningscommissie de grondvorm van den toekomstigen Indischen staat principieel aan de orde werd gesteld, lag dan ook de noodzakelijkheid van een gezet onderzoek naar het natuurlijk substraat van dien staat voor de hand.

De opdracht, door Gouverneur-Generaal Van Limburg Stirum bij de installatie aan de commissie gegeven was dan ook tweeledig:

1e. een herziening van de organen van den Europeeschen ambtenaarsstaat;

2e. een onderzoek naar de mogelijke grondslagen van den Indischen volksstaat, want:

„Constitutioneële hervormingen dragen voor Ned.-Indië een ander karakter dan voor Nederland; er leven in dezen archipel geheel verschillende volken van uiteenlopende ontwikkeling, die aan de inrichting van het bestuur sterk afwijkende eischen stellen”.

Dit tweede, belangrijkste deel harer opdracht heeft de commissie genegeerd.

De commissie ontkende niet de juistheid van het door den G.-G. genoemde grondfeit, maar weigerde er rekening mee te houden.

Zelf waagde zij zich echter niet aan de stelling, dat er „een Indisch volk” of een „nationale eenheid” zou bestaan: zij bepaalde zich voorzichtig ertoe om aan de in het nationaal bewustzijn levende Indische volkeenheden een surrogaat van eigen maaksel, de in het bewustzijn van het denkende deel levende Indische landseenheid, als substraat voor den Indischen eenheidsstaat te substitueeren.

Niettemin voelde men deze „nationale eenheid” noodig te hebben, en waar deze in de werkelijkheid niet aan te treffen was, verheugde men zich deze althans op het papier, in een citaat van den hoogleeraar Van Vollenhoven, te kunnen aanwijzen:

„Natuurlijk erken ik volmondig dat, in een bepaalde beteekenis van het woord, de bevolking van Indië allermint een eenheid maar een groote veelheid is; dat de Atjeher den Papoea en de Batak den Makassar, ja zelfs de Bataviaan den Javaan van Midden-Java niet beschouwt als zijn landgenoot in engeren zin. Maar daartegenover wil ik toch stellen, dat nu al drie honderd jaar lang op Indië inwerkt het proces van één Nederlandsch gezag, hetwelk de bevolking dezer eilanden eenzelfde lotgeval doet deelen; dat dit proces, hetwelk onze Indonesiërs geleidelijk heeft vervreemd van de Indonesiërs onder vreemde heerschappij (in de Philippijnen en elders), hun onderling dichter bijeen moet hebben gebracht; dat de Sarekat Islam reeds twee en een half millioen leden heeft in allerlei deelen van Indië en dat het derhalve kortzichtig schijnt het ontbreken van een nationale eenheid in Indonesië maar steeds voorop te blijven stellen.”

Afdoende critiek op deze beweringen is niet moeilijk. Niettemin is deze phrase het enige fundament waarop, naar het verslag der commissie, de Indische Eenheidsstaat kan worden opgetrokken.

Na aldus zich aan een onderzoek van de werkelijkheid te hebben onttrokken, kon men naar hartelust — gelijk de commissie het uitdrukt — aan „’t werken” gaan met het „begrip” van het „Aleenige Indische Land.”

Het resultaat kon niet twijfelachtig zijn: formeel een weinig oorspronkelijke copie van den bovenbedoelden normaalstaat, — doch feitelijk, door het weglaten van enkele scharnieren, een onverantwoordelijke ambtenaars-oligarchie.

Dit zonderling resultaat is alleen te begrijpen uit de samenstelling der commissie, geen representanten van de Indische Volkeren, doch eene selectie uit het ’denkend deel’.

Het denkend deel nu was homogeen op slechts een enkel punt: de begeerte om zelf het heft in handen te hebben; doch heterogeen in elk ander opzicht.

Vandaar de twee kenmerkende eigenschappen van het commissie-voorstel: losmaking van de verantwoordelijkheid aan het Hollandsche volk, zonder dat daarvoor eene werkelijke verantwoordelijkheid aan de Indische volkeren wordt in de plaats gesteld.

Deze onverantwoordelijke oligarchie nu wordt gesteld tegenover een op individueel kiesrecht gebaseerd orgaan van volksvertegenwoordiging. Over den omvang van het kiesrecht, en over de wijze van uitbreiding heeft men natuurlijk geen overeenstemming kunnen bereiken.

Bij beperkt kiesrecht, omvat het kiezerscorps ongeveer het „denkend deel”, — en mag men dus verwachten, dat de „eenheid van Indië” bij kiezers en gekozenen veilig zijn zal: doch dan is de Volksraad het spotbeeld van eene volksvertegenwoordiging.

Bij uitgebreid kiesrecht echter is het kiezerscorps in meerderheid samengesteld uit menschen, die elkaar volgens prof. van Vollenhoven's getuigenis, niet als „landgenooten” erkennen: hoe kan men van zulk een Volksraad behartiging van de groote belangen van een rijk als Indië verwachten?

Bovendien wordt volgens dit schema de politieke evolutie van Indië onherroepelijk vastgelegd langs de lijn van een kiesrechtstrijd tusschen „reactionairen” en radicalen; — een beginselloos touwtrekken, waarbij ten slotte de numeriek sterkste partij het wint.

Het aangewezen strijdmiddel voor elke oppositie is voortaan het masseren van individuen, de radicale concentratie is het eerste verschijnsel van eene bij deze constructie noodzakelijke ontwikkeling, waarvan de wereld-geschiedenis, in talloze voorbeelden, laatstelijk in Rusland, de verdere stadia leert: de vernietiging van het centraal gezag door de zelfvervaardigde Indonesiërs; het ontwaken der overwinnaars als leden van verschillende volken met tegenovergestelde belangen; de ontdekking van de overheersing van het eene door het andere volk, dat van het meerderheids-systeem het noodzakelijk gevolg is; het verzet tegen die verdrukking; het verbreken der opgedrongen eenheid; en de chaos.

Ook in Indië moet de thans begonnen revolutie van boven af noodwendig een revolutie van onder op na zich sleepen.

Is er nog mogelijkheid deze noodlottige ontwikkeling te stuiten? Naar spr's inzicht niet, tenzij men tot de werkelijkheid terug keert.

De grondfeiten, waarmee, bij den opbouw van het Indische staatswezen, moet worden rekening gehouden, zijn het naast elkaar leven van:

- 1e. een klein aantal over het geheele gebied verspreide vreemdelingen.
- 2e. een groot aantal cultureel, religieus, ethnologisch, historisch, linguïstisch, verscheiden, territoriaal gelocaliseerde inlanders.

Deze groepen hebben eenige weinige belangen gemeen: overigens hebben zij niets met elkaar te maken.

De gemeenschap van belangen is het gevolg van de staatkundige eenheid — en daaruit voortvloeiende verkeerseenheid, — die het uitsluitende werk is van den Nederlandschen overheerscher.

De handhaving van de staatkundige eenheid gedurende langere periode zal de samengroeiing dezer groepen, althans van de sub 2 genoemde tot een eenheidsvolk kunnen bevorderen, mits dit groeiproces niet wordt onderbroken.

Deze onderbreking geschiedt door de gewelddadige amalgamatie, die het noodzakelijk gevolg is van het functioneeren van den eenheidsstaat.

Bij de politieke organisatie van Indië moet men derhalve, in het belang der toekomstige eenheid, uitgaan van de tegenwoordige verscheidenheid. Bij deze organisatie moet de grootst mogelijke vrijheid, die met de handhaving van de eenheid van Indië bestaanbaar is, gelaten worden aan al de latente traditioneele staatsvormende krachten: taal, religie, adat, bedrijf, om zich rond de nog bestaande kernen te kristalliseeren: evenals eens in Duitschland, behoort, binnen het Indisch Staatsverband, zoowel voor een monarchie als voor een republiek; zoowel voor een eenheidsstaat als voor een federatie plaats te zijn.

De practische uitkomsten van deze zelforganisatie van Indië zijn bijzaak; variis modis benefit, wellicht zal het jaren duren, voor binnen de door ons op te stellen formule de oorspronkelijke politieke scheppingskracht van Indië baanbreekt. Hoofdzak is slechts, dat de vrijheid tot zelforganisatie wordt verzekerd, d.w.z. dat de „gebiedsdeelen” hun aanzijn niet, gelijk de commissie wenscht, aan het centraal, d.w.z. vreemdelinggezag ontleenen, doch uiting zijn van den eigen aard der Indische volkeren.

Eerst dan, wanneer Indië zich van de mate zijner verscheidenheid rekenschap heeft gegeven, zal het weten, in welke mate het een kan zijn.

Gedurende dit groeiproces, dat niet zonder schokken verlopen kan, handhave Nederland de deze zelfstandigwording beschermende Ned. Indische Staatseenheid, zijn schepping, door middel van een sterke, niet zonder toememende, deelneming van Indië uitgeoefende, maar in laatste instantie slechts aan zichzelf verantwoordelijke centrale regeering, opdat het dak zonder gevaar op de pijlers kan worden neergelaten.

Spr. eindigde met een ernstige waarschuwing. Hij zou niet gaarne zijn persoonlijk oordeel tegenover het gezag van zoovele ervaren mannen geldend maken; maar er is een gezag, waarbij dat der Leidsche Idiologen in het niet verzinkt: het gezag der historie want de lessen der historie op dit punt zijn niet dubbelzinnig. Spr. heeft het groote voorrecht gehad voor eenige jaren een „object” lesson” te hebben gehad toen hij, na een reis door het „overheerschte” Indië eenige maanden, in het rampzalige Mexico, de logische consequentie van de denkbeelden van prof. Van Vollenhoven c.s. mocht aanschouwen. Spr. zal over de tegenstelling niet uitweiden. Slechts één wensch: mocht Indië voor zulk een lot bewaard blijven!

Een levendig debat, waaraan o.a. prof. van Vollenhoven deelnam, besloot de avond.

(N. R. Ct.).

De handel met Nieuw-Zeeland. In verband met een in de verschillende centra van Nieuw-Zeeland ingesteld onderzoek nopens de mogelijkheid den uitvoer van Nederlandsch-Indië naar Nieuw-Zeeland uit te breiden, kan het volgende over onze voornaamste uitvoerproducten, die daarvoor in aanmerking komen, worden vermeld, bericht consul-generaal P. E. Teppema te Sydney aan de *Korte Berichten* voor Landbouw, Nijverheid en Handel, uitgegeven door het departement te Buitenzorg:

Aardolie en -producten. De Vereenigde Staten en Nederlandsch-Indië voorzien Nieuw-Zeeland. Onze invoer van benzine heeft plaats in kisten (2 blikken van 4 gallons elk) en kan met de Plume-benzine der Vacuum Oil Co. concurreeren. Komt de bulkinstallatie te Wellington tot stand, waarvoor de Britisch Imperial Oil Co. (de verkooporganisatie) der Nederlandsch-Indische aardoliën reeds de noodige terreinen zou gekocht hebben, dan kan een grootere afzet tegemoet gezien. Ten aanzien van deze producten zijn wij niet aan differentieele rechten onderworpen; de invoer is geheel

vrij. Op olieresidu wordt $\frac{1}{2}$ d. per gallon geheven. Paraffinewas komt vrij binnen en zou het Borneo-product in de toekomst in grootere hoeveelheden wellicht in Nieuw-Zeeland verkoop kunnen vinden. Er is een niet onbelangrijke kaarsenindustrie, waarvoor veel paraffine uit Burma wordt aangevoerd, in 1912 niet minder dan 1.929.861 lb. (46.104 pond sterl.); de Vereenigde Staten leverden voor 19.608 p.st., Nederlandsch-Indië voor 17.912 p.st. en Engeland voor 10.079 p.st. Het voornaamste aardolieproduct, dat Nederlandsch-Indië naar Nieuw-Zeeland exporteert, is „motorspirit”, 1.560.096 gall. (202.711 p.st.) De aanvoer uit de Vereenigde Staten bedraagt 10.674.472 gall. (1.078.620 p.st.). Benzine wordt verder voor een waarde van 20.020 p.st. uit Sumatra aangevoerd uit totaal 460.365 p.st.; het saldo is van de Vereenigde Staten afkomstig.

Suiker. Een land, welks bevolking 136 Engelsche gewichtsponden suiker per hoofd en per jaar verbruikt en dat zelf noch biet-, noch rietsuiker produceert, moet als natuurlijk afzetgebied van het Javaproduct in aanmerking komen. Het is dan ook aan geen twijfel onderhevig of Java kan naast Fidsji, welke kolonie door den korten afstand de eerste plaats als leverancier inneemt, onder normale omstandigheden steeds een gedeelte van den import bemachtigen. De wereldoorlog heeft ook hier voor Nederlandsch-Indië dusdanige ongunstige gevolgen gehad, dat de verkoop van Javasuiker in hooge mate bemoeilijkt wordt. Gedurende den oorlog voorzag de Colonial Sugar Refining Co. Ltd. (evenals in Australië is deze maatschappij de eenige raffinadeur in Nieuw-Zeeland) tegen prijzen, die 40 p.st. à 45 p.st. per ton niet te boven gingen, het Dominion van suiker. Deze politiek, suiker beneden de wereldpariteit te verkoopen, bracht met zich, dat na den oorlog door de regeering met de maatschappij een contract werd aangegaan, waarbij de maatschappij op zich nam suiker tegen 35 pond sterl. per ton voor de periode 1 Juli 20—30 Juli '21 aan de regeering te leveren en deze voor haar te verkoopen. Na sluiting van dit contract daalden de suikerprijzen zóó aanmerkelijk, dat de regeering ter bescherming van bedoeld contract een tijdelijk invoerrecht van $\frac{1}{2}$ d. per lb. hief, aangezien zij door import van aanmerkelijk goedkoopere Javasuiker, de gecontracteerde Fidsji hoeveelheid ongetwijfeld niet van de hand had kunnen doen.

Dit contract werd einde Juni hernieuwd; het invoerrecht bleef gehandhaafd en niettegenstaande toezeggingen der regeering, dat de heffing van tijdelijken aard zou zijn, laat het zich aanzien, — en de handel is daarvan zeker — dat de regeering vooreerst op den ingeslagen weg zal voortgaan en de suikervoorziening in de hand zal houden door het contract met de Colonial Sugar Refining Co. geregeld te vernieuwen. Sedert Juli 1920 zijn 'slands financiën dus nauw bij de Fidsji-suiker betrokken en wil de regeering geen verlies lijden, dan moet goedkoopere Javasuiker buiten het Dominion gehouden worden. Het invoerrecht alleen was op gegeven oogenblikken niet voldoende en werd van regeeringswege de aandacht van het publiek gevestigd op de onbevredigende qualiteit van het Javaproduct, welke het voor zekere takken van nijverheid ongeschikt zou maken en verder een maatregel uitgevaardigd, welke elken kruidenier voorschreef Javasuiker aan het publiek te verkoopen in zakken, het opschrift dragend: „This is Javasugar”.

Deze en andere omstandigheden hebben tot resultaat gehad, dat de handel langzamerhand Javasuiker heeft uitgeschakeld; na betaling van het zware recht van £ 4.13.4 per ton, moest er immers nog een ruime marge zijn van minstens £ 4 per ton, vergeleken met superieure Colonial A 1 suiker, waar het Javaproduct ten slotte niet geheel geraffineerd is. Neemt

men daarbij overschepingskosten te Sydney en de hooge vracht Sydney-Auckland in aanmerking, dan behoeft het wel geen betoog, dat er geen aanleiding voor aankopen in Java is, vooral nu in het hernieuwde contract de regeering tegen lageren prijs kocht en op haar beurt geraffineerde suiker sedert 7 September j.l. tegen 26.5 pond sterl. voor den handel beschikbaar stelt. Tenzij Javaprijzen aanmerkelijk dalen of de ongunstige arbeiderstoestanden in Fidsji zoodanig verslechteren, dat de productieprijzen daar belangrijk stijgen, zijn aan den uitvoer van het Javaproduct voorschijnlijk haast onoverkomelijke moeilijkheden in den weg gelegd. Voor zoo veel nodig zij er de aandacht op gevestigd, dat er alleen vraag is naar onze beste soorten, superior mill white, aangezien zij in hoofdzaak in jams, chocolade, suikergoed, bier etc. worden verwerkt zonder aan een raffinageproces te worden onderworpen.

Thee komt als belangrijk exportproduct naar Nieuw-Zeeland voor nadere bespreking in aanmerking. Het Dominion is een geweldige consument, er wordt gemiddeld 5 maal per dag thee geschonken; het belasten van thee respectievelijk met 3 d. per lb. voor Britsche en 5 d. per lb. voor vreemde theeën heeft geen merkbaaren invloed op de totale consumptie gehad, ofschoon Nederlandsch-Indië door het differentieele recht van 2 d. zeer zwaar is getroffen.

De invoer van thee bedroeg in:

1914	lb.	9.951.774	430.000 p.st.
1920	,,	19.837.518	959.943 ,,
1921	,,	6.172.915	337.996 ,,

De thee-importhandel verschilt in zooverre van dien van Australië, dat, in tegenstelling met laatstgenoemd land, niet op oogst wordt gekocht. Men bestelt thee al naar de oogenblikkelijke behoeften en vaak door huizen, welke zoowel in Australië als in Nieuw-Zeeland kantoren hebben. Van de groote Melbourne of Sydney-voorraden wordt ook wel afgenomen; dit geldt vooral voor Javathee. Om in Nieuw-Zeeland verkoopbaar te zijn, moet Javathee behooren tot de „Sweetly looking common to medium fine” Broken Orange Pekoe soorten, welke een sterk aftreksel geven „tippy” in uiterlijk, geschikt voor blending. Voor verpakking moeten in geen geval kisten van meer dan 100 lb. gebruikt worden; de meest populaire verpakking is in kisten van 50 à 56 lb. (Ceylon-thee komt op deze wijze te markt). Het gebruik van een jute-emballage om de kist heen, zooals bij Britsch-Indische thee, welke naar Nieuw-Zeeland wordt geëxporteerd, veel geschiedt, is zeer gewild. (Loc.)

* * *

De „Koninklijke” verdedigd. In de *Economische-Statistische Berichten* heeft Prof. Mr. A. S. Oppenheim op verzoek van de redactie de taak op zich genomen de uitspraak van den Hoogen Raad in zake eene vermoedde ontduiking van de Dividend- en tantième-belasting door de „Koninklijke” te bestrijden.

Naar het voorkomt is deze geleerde er werkelijk in geslaagd deze wereldmaatschappij schoon te wasschen van de blaam die door deze uitspraak op haar rustte, hoewel voor een outsider de verhoudingen van Koninklijke, Bataafsche en Shell zoo ingewikkeld zijn, dat een eigen oordeel moeilijk te vormen is.

* * *

De Algemeene Middelbare School te Bandoeng. Het Stbl. No. 47 brengt het Kon. Besluit van 21 Februari j.l., tot aanwijzing, overeenkomstig artikel 133, vijfde lid, der hooger-onderwijswet, van het einddiploma der Westersch-klassieke afdeeling (Afdeeling A. II) van de Algemeene Middelbare school te Bandoeng.

Art. 1 luidt: Het einddiploma der Westersch-klassieke afdeeling (Afdeeling A. II) van de Algemeene Middelbare School te Bandoeng wordt gelijkgesteld met het getuigschrift, vermeld in artikel II der hooger-onderwijswet, met dien verstande, dat de bezitters van bedoeld einddiploma toegelaten worden tot de examens in de faculteit der rechtsgeleerdheid en, na het met goed gevolg afleggen van een aanvullingsexamen in het Grieksch, tot de examens in de faculteit der godgeleerdheid en tot die in de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

Art. 2: Onze minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen bepaalt de wijze, waarop het aanvullingsexamen in het Grieksch, bedoeld in artikel 1 van dit besluit, zal worden afgenomen. (N. R. Ct.).

* * *

Cocaine in Amerika. In gemeen overleg hebben Senaat en Huis van afgevaardigden der Vereenigde Staten van Amerika — volgens een bericht in de *Journal of the American Medical Association* — besloten den president te verzoeken er bij de regeeringen van Groot Britannië, Perzië en Turkije op aan te dringen de opiumproductie en de slaapbolteelt te beperken en bij de regeeringen van Peru, Bolivia en *Nederland* op aan te dringen de productie van cocabladen te beperken. Dit besluit dateert van 4 Maart en schrijft tevens voor dat het wenschelijk is de minimum productie van deze verdoovende vergiften vast te stellen op de hoeveelheid die voor zuiver geneeskundige en wetenschappelijke doeleinden noodig is. Zoowel de Senaat als het Huis van afgevaardigden waren eenstemmig van oordeel, dat er haast bij deze aangelegenheid was.

Den president werd verzocht aan het einde van het jaar verslag uit te brengen over de resultaten van zijn actie ter zake. (N. R. Ct.).

* * *

De afbraak van het bedrijf der S.S. en de „grootte” bezuiniging. In een hoofdartikel in de *Locomotief* van 19 en 20 Febr. onder bovenstaanden titel komt de Oud-hoofdambtenaar der S.S. en Tr. S. A. Reitsma op tegen een plan Treub, uiteengezet in eene rede, waarin werd betoogd dat „grootte” bezuiniging zoude kunnen worden verkregen door omzetting van de exploitatie der S.S. in een „gemengd bedrijf”, waarbij het particulier kapitaal voor 200 millioen zou participeeren.

Na uiteengezet te hebben dat Prof Treub sinds de vroegere jaren (1898) geheel over stag is gegaan in deze, vraagt schr. wat bij tot stand komen van deze transactie de particulieren terug zullen vragen voor hunne deelneming.

„Professor Treub zal zich, te oordeelen naar zijn uitlatingen over den aard van het particuliere kapitaal, wel geen illusies maken over de condities, waarop dat zich straks in de door hem voorgestane gemengde bedrijven zal laten gelden en ik moet toegeven, dat tegen deze sombere zienswijze weinig zal zijn in te brengen. Maar als men in dit opzicht alzo pessimistisch gestemd is, welnu dan weet men, dat de overheidsinvloed op den gang van zaken in de knel zal komen. En een vraag is, of het in dat geval maar niet beter is om ook de andere 200 millioen te „bezuinigen” en geheel terug te keeren tot de particuliere exploitatie met al de voor- en nadeelen daaraan

verbonden? Een vraag zoo algemeen, dat de beantwoording al evenmin mogelijk is als die door professor Treub opgeworpen. Zooals de geleerde spreker zijn wenschen formuleerde, geven zij slechts onzekerheid. Alleen een klaar voorstel, geen *grosses Wort gelassen ausgesprochen*, kan hier uitkomst geven."

De heer Reitsma schrijft verder dat de gegeven oplossing niet de eenig ware is.

„Dat in wetenschappelijke kringen hierover anders gedacht wordt, moge blijken uit onderstaand citaat, dat ontleend is aan het slot van het voorlaatste hoofdstuk van het zoo juist verschenen derde deel der *Verkehrsmittel in Volks- und Staatswirtschaft*, geschreven door de eerste autoriteit op dit gebied — en die ook wel door professor Treub als zoodanig erkend zal worden — ik bedoel professor Emil Sax; ik bevind mij dus in goed gezelschap, als ik critisch tegen den aanbevolen maatregel sta. Professor Sax dan schrijft op bl. 527 onder het hoofd *Gegenwart und Zukunft der Eisenbahnen*: „In weiteren Kreise wurde jedoch der Idee einer Heranziehung des Privatkapitals, und zwar des heimischen, eine andere Richtung gegeben. Man hatte nicht eine Veräusserung des Besitzes von seiten des Reiches im Auge, sondern eine Beteiligung privater Unternehmungen an der Verwaltung der Bahnen. Man glaubte in der „gemischt-wirtschaftlichen Unternehmung“ das Heilmittel gefunden zu haben und hegte die Vorstellung, dass die zur Instandsetzung der Anlagen und zu ihrer Vervollkommung, insbesondere auch durch Elektrisierung, erforderlichen Mittel eben vom Privatkapital beizustellen wären und sohin eine gemeinsame Verwaltung platzzugreifen hätte.

Das scheint plausibel, nur unterläuft dabei die Unklarheit, sich nicht Rechenschaft darüber zu geben, welcher von beiden Teilen der in der Verwaltung massgebende sein solle oder sein würde: der Staat oder das beteiligte Privatkapital? Kann man glauben dass das Privatkapital geneigt sein würde seine Interessen dem Belieben der staatlichen Organe anheim zu geben? Könnte man annehmen, wenn wir uns das Anlagekapital etwa durch die deutsche Industrie als Verband aufgebracht vorstellen, dass diese bereit sein würde, sich den Geboten des Staates hinsichtlich der Tarife, der Personalbehandlung, der Berücksichtigung bestimmter Wirtschaftszweige in einzelnen Gebieten, der Aufrechterhaltung des Betriebes auf ertragsschwachen oder verlustbringenden Linien usw. zu fügen? Oder sollte vielleicht der Staat sich damit bescheiden, dass das Kapital über die Verkehrsleistungen und die Tarife vom Standpunkt seines Vorteiles entscheidet? Die gegenwärtige Gestaltung des Eisenbahnwesens in Holland könnte vielleicht als Beleg für die Ausführbarkeit einer solchen Verwaltung angesehen werden. Die beiden Betriebsgesellschaften bestehen weiter, trotzdem der Staat die Mehrheit der Aktien besitzt. Allein das Beispiel ist nicht beweismachend, ganz abgesehen davon, dass die kleinen und einfachen Verhältnisse des Bahngbietes keinen Schluss auf Deutschland zulassen. Die eingelebten Pachtbestimmungen und die Betriebsweise bestehen fort und, solange dies der Fall ist und der Staat sich überhaupt mit Bezug auf das Verhältnis zu den Gesellschaften vom Grundsatz *Quia non movere* leiten lässt, kann das Verhältnis Bestand haben. Andernfalls würde sich sofort seine Unhaltbarkeit erweisen und die eigentliche Verstaatlichung notwendig werden, was man auch in weiten Kreisen Hollands annimmt und als das Endziel ansieht. Die gemischt-wirtschaftliche Unternehmung ist ausführbar, wo die Verhältnisse so einfach liegen, dass die beiderseitigen Interessen sich vorhinein in Uebereinstimmung bringen und im Laufe des Betriebes

unschwer darin erhalten lassen; so bei den Ortspersonenbahnen. Wo aber, wie in der Verwaltung des Bahnnetzes eines grossen Landes, die staatlichen Rücksichten zum Teil nur auf Kosten des Kapitalertrages zu befriedigen sind und in Betriebe zahllose Fälle solchen Widerstreits immer von neuem auftauchen, ist eine gedeihliche Geschäftsführung, die den Ausgleich der einander entgegenstehenden Interessen voraussetzt, ein Ding praktischer Unmöglichkeit. *Man war auf dem besten Wege, einem Schlagwort zu verfallen. Gewisse Kreise des Groszkapitals bedienten sich seiner zu dem Zwecke, um die Reichsbetriebe in die Hand zu bekommen.* (cursiveering van schr.).

Eine weitere Variante, nämlich die Vorstellung, die privatwirtschaftliche Betriebsweise wäre darin zu suchen, der Staat solle den gesamten Besitz in eine Aktiengesellschaft verwandeln, deren Anteilscheine er selbst behält, und könne dann die verschiedenen leitenden Verwaltungsstellen mittels seiner Aktien in Gesellschaftsform konstituieren, ist doch wohl zu naiv, um nähere Beurteilung zu erfordern, u.s.w."

Verder wordt uiteengezet dat de officiële personen in Indië niet zoo vijandig tegen het gemengde bedrijf staan als de Heer Treub denkt; 't geen wordt onderstreept door de aanhaling van verschillende gevallen.

Schrijver besluit zijn lezenswaardig artikel aldus:

Professor Treub neemt de vervreemding van ons mooi spoorbezit een daad van „groote” bezuiniging, omdat op die manier het vreemde kapitaal zich meer voor Indië zou interesseeren. Geschiedt dit echter niet bij spoorwegleening in het bijzonder en in het algemeen bij iedere Indische staatsleening? En zou door een dergelijke transactie, waarbij het staatsbezit bedenkelijk zou verminderen, ons crediet geen geweldigen knak krijgen; nog afgescheiden van het onbehoorlijke, dat er in gelegen is, als men zich van waarden ontdoet, welke als voorwaarde van crediet gediend hebben? Vergeten we niet, dat in het prospectus van de Amerikaansche 6 pCt. rentende 40.000.000 dollarleening (1922), welke daags na de openstelling volteekend was, eenige mededeelingen, voorkomen, welke door minister De Graaff verstrekt waren en welke luiden: „Total funded debt, exclusive of this loan, approximates „212.000.000 dollar as compared with government owned property of an „estimated value of not less than 275.000.000 dollars. These properties from „which the government has realised substantial profits over a period of „many years include tramways and railroads (approximately 2550 miles), „telephone and telegraph systems, tin mines, coal mines and harbor developments. The government also controls great natural resources of value „difficult to estimate.”

„For the five years 1917—1921 partly estimated for the last year the net „income from government properties and monopolies averaged 46.000.000 „dollars annually or more than 1 $\frac{3}{4}$ times all interest and amortisation charges in the 1922 budget.”

Wordt de raad van professor Treub opgevolgd, dan zal een dergelijk becept op de geldmarkt niet meer kunnen geschieden. Waar minister De Graaff, waarschijnlijk in overleg met zijn collega van Financiën daaraan blijkbaar waarde gehecht heeft, mag men aannemen, dat wellicht het ontbreken eener dergelijke aanbeveling — maar zeker het niet aanwezig zijn van het vermelde kapitaalbezit, ook al komt dit in het prospectus niet tot uitdrukking — van grooten invloed zal zijn op het slagen eener volgende leening.

Dat Indië het vreemde kapitaal noodig heeft om tot volkomen ontwikkeling te komen, ik geloof niet, dat velen dat zullen ontkennen. Het is echter voor Indië niet onverschillig op welke wijze en waarvoor dit kapitaal ver-

schaft zal worden. De visch kan ook duur betaald worden. Bovendien zal het buitenlandsche kapitaal hier nog een zoo ruim arbeidsveld vinden, dat het absoluut onnoodig, zelfs schadelijk lijkt, om een goed staatsbedrijf als zoodanig af te breken.

Dat het voorstel van den heer Treub het land in gunstiger condities zou brengen, is niet duidelijk, het blijkt althans niet uit het verslag van de lezing. Niet moege vergeten worden, dat gelijk de heer J. van der Waerden onlangs nog in *De Ingenieur* opmerkte (7 October 1922) de staatsexploitatie een middel is om de gemaakte winst aan Indië rechtstreeks ten goede te doen komen. Bij de Bankatinwinning spreekt dit al heel sterk.

Wellicht vindt de heer Treub nog gelegenheid zijn inzichten nader te ontwikkelen. Zooals zijn desiderata ten opzichte der Staatsspoorwegen, waartoe ik mij heb meenen te moeten beperken, thans luiden, zijn ze wel eenvoudig, maar niet aanvaardbaar; zeker niet door hen, die de vroegere theorieën van den heer Treub geheel tot de hunne gemaakt hebben. De hoofdredacteur van *De Locomotief* heeft dit in zijne „Interrupties” van Woensdag 7 Febr. j.l. wel heel duidelijk gemaakt.

* * *

Baanvak Solo-Djocja. Over den aanleg van een tweede geheel vrij spoor op bovengenoemd baanvak schrijft Ir. L. H. N. Dufour in *De Ingenieur*:

„De enkele spoorwegverbinding tusschen Solo en Djocja, in gezamenlijk gebruik bij de Nederlandsch Indische Spoorweg-Maatschappij (N. I. S.) en de Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië (S.S.), schijnt in die mate het verkeer te bemoeilijken, dat op het oogenblik bij de regeering een plan in behandeling is om op dat baanvak een geheel vrij liggende spoorverbinding uitsluitend voor S.S. tot stand te brengen.

Dit kostbare plan mag echter m. i. onder de tegenwoordige omstandigheden eerst tot stand komen indien, na invoering van veel minder kostbare moderne sein- en telefoon-inrichtingen, de capaciteit van het enkel spoorbaanvak tot het maximum is opgevoerd. Wij leven toch thans niet meer in een tijd van hoogconjunctuur, waarin kosten buiten beschouwing werden gelaten en alle uitgaven geoorloofd schenen om in enkele tijden des jaars van zeer druk verkeer alle onregelmatigheden te voorkomen. Dergelijke ongerieflijkheden zijn, uit een financieel standpunt beschouwd, wel degelijk geoorloofd. In een staatshuishouden behoeft toch, evenmin als in een particulier huishouden, indien zuinigheid bepaald geboden is, de inrichting zoodanig te zijn, dat ook ten tijde van groote drukte alles gaat op dezelfde regelmatige wijze als anders het geval is.

Hoe is de inrichting van dien spoorweg thans en wat kan, op de minst kostbare wijze, ter verbetering gedaan worden?

Die vraag wordt door Ir. Dufour overwogen en hij komt o.m. tot de volgende conclusies:

Het aantal treinen op den dag kan vermeerderd worden door daar, waar de afstand tusschen de stations het grootst is, nog wisselsporen bij te leggen of door iets grooter snelheid normaal aan te houden. Op het enkel spoorvak Zwaluwe—Willemsdorp reden in 1914 ongeveer 80 treinen in de 24 uur.

Door blokposten tusschen de stations kan men bij ongelijke treinsnelheid en tot herstelling van onregelmatigheden ook iets winnen; de smalspoortrein kan spoediger den breedspoorrein volgen en omgekeerd, en, waar die toch naar verschillende wisselsporen moeten, kan daardoor tijd gewonnen worden.

Om de maximum capaciteit van de enkel spoorlijn te bereiken dient het oponthoud op de stations zoo kort mogelijk te zijn.

Door centrale bediening van wissels en seinen is de tijd voor de behandeling der treinen op de stations te bekorten; door de invoering van blokstelsel op enkel spoor met bijzondere toestellen kunnen de seinen met volkomen zekerheid, onmiddellijk nadat een trein het baanvak verlaten heeft, veilig gesteld worden; dit veilig stellen behoort het bevel tot vertrek te zijn. Kruisingstelegrammen, kruisingsbriefjes, verandering van treinseinen, die slechts oponthoud veroorzaken, kunnen vervallen. De uitrijseinen zijn de voornaamste seinen; de afstandseinen zouden ingericht kunnen worden om ook als voorseinen van de uitrijseinen dienst te kunnen doen.

Het dispatching-stelsel ware in te voeren om bij onvermijdelijke onregelmatigheden den dienst zooveel mogelijk te bespoedigen. Een man, de dispatcher, regelt de kruisingen en den loop der treinen over de geheele lijn. Door de telefoon met elk der stations en met enkele stations der aangrenzende lijnen, is hij op de hoogte van den treinenloop en elk oogenblik. Hij zorgt dat in de eerste plaats de sneltreinen en ook de personentreinen zoo min mogelijk opgehouden worden en tracht ook voor de andere treinen de vertragingen te beperken. Aldus kan hij het verkeer tot de hoogste capaciteit opvoeren.

Eerst wanneer gebleken is dat met deze nieuwere middelen tot het verkrijgen van de volle capaciteit van den spoorweg nog te veel vertraging wordt ondervonden is te besluiten tot de groote uitgaaf van allicht 6 millicen voor spoor en kunstwerken, welke een geheele vrijmaking van S.S. van de N.I.S. zal vereischen.

De inrichting van een blokstelsel op enkel spoor en van het dispatching-stelsel zal een uitgaaf vorderen van globaal f 250.000.—, welk bedrag nog niet de rente over een jaar vertegenwoordigt van wat het groote werk zal kosten. Dit kan alsdan nog geruimen tijd uitgesteld worden, indien men verzekerd kan zijn van een loyale samenwerking ten behoeve van beide gebruikers, zooals onder de tegenwoordige omstandigheden verondersteld mag worden. Daarbij is nog te bedenken dat ernstige bezwaren thans slechts ondervonden worden in tijden van druk vervoer, dus over gedeelten van het jaar. De uitgaven voor de nieuwe inrichtingen zijn ook, indien later bij nog drukker verkeer besloten mocht worden tot twee onafhankelijke sporen, of liever nog bij unificatie der spoorwijdten tot een dubbel spoor, niet weggegooid; immers alles kan dan gebruikt blijven ter verzekering van het geregeld en veilig verkeer.

(N. R. Ct.).

* * *

Aviatick in Siam. Het aerodrome bij Bangkok. Siam heeft het beste vliegveld van het Verre Oosten. Toen Sir Ross Smith zijn beroemde vlucht van Engeland naar Australië maakte, zeide hij, te Bangkok landend, dat hij na Europa zoo'n goed landingsterrein nog niet gevonden had; op de twee verdere tusschenstations, Singapore en Soerabaja, vond hij die stellig ook niet. Maar sinds het bezoek van Sir Ross Smith zijn nog belangrijke verbeteringen aangebracht op het landingsterrein te Dong Muang, dat een half uur sporen buiten Bangkok ligt.

Er zijn nu vier groote hangars op dit landingsterrein. Elk van deze hangars heeft plaats voor minstens twintig vliegtuigen. Maar bovendien zijn er een aantal werkplaatsen, die zoo zijn uitgebreid, dat het nu mogelijk is er een compleet vliegtuig uit te rusten, de motoren inbegrepen. De machines zijn zeer modern; het technisch personeel is in den vreemde geschoold en zeer bekwaam.

De Siameesche militaire luchtvaart-autoriteiten zullen zoo weinig moge-

lijk complete vliegtuigen in het buitenland koopen; alleen natuurlijk de motoren. Op de motoren na zullen de vliegtuigen geheel in Siam zelf worden geconstrueerd en alleen indien een nieuw systeem ter markt komt, worden er enkele van aangekocht.

Er is te Dong Muang, steeds voor gebruik gereed, een volledig Roode Kruis toestel; dat, behalve voor bestuurder en verpleger, plaats heeft voor twee brancards.

De aviatick werd in Siam pas tien jaar geleden ingevoerd; toen namelijk keerden een drietal jonge Siameesche officieren goed onderlegd in Siam uit Frankrijk terug. Thans heeft Siam een zeer modern uitgerust vliegcorps; voorzien van de nieuwste toestellen; bovendien heeft Siam eenige zeer goed werkende civiele luchtlijnen, welke door de militaire autoriteiten worden gesteund. Ongelukken zijn zeer schaars. (Loc.)

* * *

De Buitenzorgsche sphinx. Onder bovenstaanden titel schrijft Fabricius in het *Vaderland*:

In een mijner Memories schreef ik een paar maanden geleden: „In de ijverig en met toewijding werkende Algemeene Secretarie, in hoogheid zetelende te Buitenzorg, is tot dusver nog de geest van elken Gouverneur-Generaal ten slotte verstrikt geworden tot het laatste restje lenigheid gekneveld lag; die van den eenen na een kort, die van den anderen na een wat langer verzet. Zoolang dat groote kabinet bestaat, zoolang bestaat er een tusschending, waarin elk levend contact tusschen landvoogd en hoogere bestuursambtenaren verstikt. Zoolang dat groote kabinet bestaat, zal elke resident van beteekenis, des avonds vóór hij slapen gaat, bidden of het asjebliet mag afbranden. Wáár de heroische figuur te vinden, die er den brand in steekt? De regeeringsman, die het bestaan dorst om naar den fakkel te grijpen, zou de schennende hand voelen verlammen bij den aanblik van den glimlach der sphinx, gehouwen uit de rotsen der bureaucratie”.

De redactie van de Indische Courant (W.-J. ed.) antwoordt daarop o.m.: „Wat de heer Fabricius hier schrijft, is vaak te voren gezegd. Dat de Algemeene Secretarie door velen als een lastige hinderpaal gevoeld wordt, is al sinds tientallen van jaren bekend.” En het blad verklaart nader: „Het is uitgesloten, dat eenig man, al werkt hij van den vroegen morgen tot den laten avond, dag aan dag en jaar op jaar, zich uit de stukken afdoend op de hoogte kan stellen van alle bijzonderheden eener zaak, die in behandeling is. Er is een soort vóór-behandeling van die zaken noodig, alvorens den landvoogd de stukken worden voorgelegd. De gewoonte is dan ook, dat ter Algemeene Secretarie een dergelijke vóór-behandeling plaats heeft, waarbij een overzicht gegeven wordt van hetgeen vóór en tegen eenige beslissing aan te voeren is en een desbetreffend besluit wordt geconciepieerd. De Gouverneur-Generaal, die zich daarop verlaat, valt vanzelf den ambtenaren van dat bureau in handen.”

Inderdaad: dat alles is al vaak te voren gezegd. Maar die omstandigheid mag geen beletsel zijn, om het nog eens te herhalen zoo vaak er maar even een directe aanleiding voor is! Men heeft de redactie van de Indische Courant erkentelijk te zijn voor de scherpe formulering van dezen kanker: „De gewoonte is, dat ter Algemeene Secretarie een desbetreffend besluit wordt geconciepieerd!” Daar staat dus, dat het de gewoonte van de Algemeene Secretarie is, om den Gouverneur-Generaal eenvoudig voor te leggen een door haar geconciepieerd besluit, waaronder zijne excellentie maar zijn handteekening heeft te zetten bij gebrek aan tijd om het stuk te bestu-

deeren en zelf een besluit te nemen. De *Indische Courant* is het ambtenarenblad bij uitnemendheid en oordeelt hier dus met kennis van zaken. Des te erger! mag men wel zeggen.

„De landvoogd, die dit voorkomen wil,” zegt het blad, „heeft den weg te volgen, die door den Gouverneur-Generaal Van Limburg Stirum ingeslagen werd. Die bracht, bij zijn komst in Indië, zijn particulieren secretaris mede, en deze verdiepte zich den ganschen dag in de stukken, die door de Algemeene Secretarie naar het paleis werden geëxpedieerd. Daardoor werd de noodzakelijke vóór-behandeling verplaatst van de Algemeene Secretarie naar het paleis van den landvoogd zelf”.

Mij dunkt: men kan het nog duidelijker zeggen: Het moest niet noodig zijn, dat een Gouverneur-Generaal dáárvóór een particulier secretaris meebracht. Het is de eenvoudige ambtenaarsplicht van de Algemeene Secretarie om precies datgene te doen, wat die particuliere secretaris deed. De vóór-behandeling, onverschillig of zij geschiedt door een particulier secretaris of de Algemeene Secretarie, moet in den geest van den Gouverneur-Generaal zelf geschieden! Bij die voorstudie mag naar niets anders gestreefd worden dan naar het volmaakt volgen van de algemeene inzichten van den Gouverneur-Generaal. De bekwaamheid van een secretaris of van een ambtenaar der Algemeene Secretarie moet worden afgemeten naar de mate van zijn vermogen om die algemeene inzichten te begrijpen en de lijn daarvan te volgen, onverschillig in welke richting ze loopt. Een secretaris heeft, met andere woorden niets anders te doen dan bij alles in diens geest te handelen en overal waar dat van hem gevraagd wordt vorm te geven aan de gedachten van den verantwoordelijken meester. Daar hebben we het: het is de fout van de Algemeene Secretarie, dat zij een volkomen averechtsch begrip heeft van haar onverantwoordelijkheid in bestúúrssangelegenheden! Zij mag er geen eigen geest op na houden. Zij moet zoo goed een autoaratisch als een democratisch bestuurder kunnen dienen.

De Algemeene Secretarie deugt daarom niet, omdat zij door jarenlange zelfaanbidding haar voornaamste deugd heeft ingeboet: de deugd van zich volkomen te kunnen onderwerpen aan de opvattingen van elken nieuwen landvoogd. Wien zóóveel volgzzaamheid tegenstaat, moet geen ambtenaar van de Algemeene Secretarie worden.

Voor haar verloren deugd kreeg de Algemeene Secretarie iets anders in de plaats: de opgave der opperste ambtelijke wijsheid, waarop als regel de energie van den eenling zich te pletter loopt. Zij werd een sphinx, die reeds menigee ter aarde glimlachte.

Elke bestuurder van Indië, die dien glimlach langer dan één dag verdraagt, moet er daarna het hoofd voor buigen.

Takdir Allah! Zoo wil het Gods raadsbesluit.

* * *

Fransch Indo-China. Bij de besprekingen van de begrooting voor Koloniën in de Fransche Kamer kwam ter sprake het rapport van den heer Archimbaud over openbare werken in Indo-China, waaruit de toenemende welstand van dit Fransch gebied in het Verre Oosten bleek. Er werden in de Kamer eenige belangwekkende cijfers gegeven; te belangwekkender omdat de statistische diensten voor Indo-China wel iets te wenschen overlaten, zoodat men niet steeds over alle wenschelijke cijfers beschikken kan.

In 1860 werden 60.000 ton rijst uitgevoerd; in 1894 610.000 ton en in 1921 was de rijstuitvoer per jaar gestegen tot 1.700.000 ton. De handelsbalans overtrof in 1906 de 400 miljoen francs niet, bedroeg in 1921 echter

meer dan 2500 millioen francs, met een gunstig verschil van meer dan 500 millioen.

Deze toenemingen, aldus het rapport, zijn voor een goed deel verkregen, doordat de opeenvolgende Gouverneurs-Generaal steeds ruime gelden toestonden voor openbare werken als wegen, kanalen en vooral irrigatie.

(*Loc.*).

* * *

De poenale sanctie elders. Het *Alg. Handelsblad* schrijft:

De minister van koloniën heeft erkend, dat voor het vraagstuk van afschaffing al of niet der poenale sanctie geen rekening behoeft te worden gehouden met internationale verhoudingen, die ons die afschaffing zouden kunnen afdwingen.

Hij heeft een paar voorbeelden aangehaald, waarop wij reeds wezen, n.l. op Belgisch-Congo en het mandaatgebied Kameroen, waar ook dwangbepalingen werden ingevoerd voor de richtige nakoming van de overeengekomen verplichtingen door arbeider zoowel als werkgever.

Wij konden daaraan nog enkele voorbeelden toevoegen, zooals Fransch Indo-China, waar de poenale sanctie een jaar of drie geleden hare intrede deed, en Fransch Aequatoriaal Afrika, waar bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 9 Mei 1921 de contract-arbeid werd geregeld. Daarbij werd o.a. bepaald, dat alle geschillen tusschen werkgever en werknemer in laatstgenoemde kolonie aan het oordeel van een arbitrage-commissie worden onderworpen, waarin naast het hoofd van bestuur in het betrokken gebiedsdeel of een door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen ambtenaar als voorzitter, een Fransch kolonist en een inboorling als leden zitting hebben. Die commissie kan in hoogste instantie boeten opleggen tot een bedrag van 500 francs hoogstens, maar wanneer een inboorling die boete, hetzij in contanten, hetzij in natura, niet voldoet, dan kan de commissie voor de opgelegde boete, al weder in hoogste instantie, hechtenis voor niet langer dan een maand opleggen. Eene bepaling bij de procedure voor eene arbitrage-commissie, welke allicht tot misbruik aanleiding kan geven, is de volgende:

Indien bij behandeling van eene zaak eene partij niet aanwezig is, dan wordt ten voordeele van den aanwezige beslist. Van deze beslissing wordt, indien de werkgever afwezig was, aan dezen kennis gegeven door den secretaris der commissie. Is de werknemer weggebleven, dan wordt zijn werkgever opgedragen om de beslissing ter kennis te brengen aan den werknemer. Is binnen acht en veertig uur geen verzet tegen de beslissing ingekomen, dan treedt deze in staat van gewijsde.

Zou het niet wel eens kunnen voorkomen, dat de werkgever, die een opdracht als voren van de commissie ontvangt, zich in andere bewoordingen uitlaat tegenover den in het ongelijk gestelden werknemer dan de volgende:

„Hoor eens, goeie man, je bent nu in het ongelijk gesteld, omdat je niet gekomen bent. Maar je hebt nog acht en veertig uur den tijd, om voor je recht, tegenover mij, op te komen. Zorg, dat je de gelegenheid niet voorbij laat gaan”.

Omtrent Fransch West Afrika troffen wij dezer dagen in de „*Dépêche Coloniale*” de volgende mededeeling aan:

De parlementaire commissie voor Algiers en de koloniën heeft een begin gemaakt met het onderzoek van het regeeringsprogram voor de ontwikkeling van Fransch West Afrika. De eerste zitting der commissie was geheel gewijd aan het arbeidsvraagstuk, waaraan ook de rapporteur, die het onderwerp moest inleiden, groote aandacht had geschonken.

Hij betoogde dat bijzondere maatregelen noodig waren om die streken tot ontwikkeling te brengen, welke door ligging en zoo voort daarvoor in aanmerking zouden komen, maar te schaarsch bevolkt zijn, om de noodige arbeidskrachten op te leveren.

De bemiddeling van het bestuur, merkte hij op, welke bestaat in de aan de dorpshoofden opgelegde verplichting om arbeiders te verschaffen aan bona-fide particuliere ondernemers, heeft goede resultaten opgeleverd. Maar dit stelsel is onvolmaakt. Men zou de toepassing op een of andere manier meer algemeen moeten maken, bij voorbeeld in verband met de militaire reëcruteering. Alle volwassen inboorlingen zouden in de militaire registers kunnen worden ingeschreven en zij, die niet bij het actieve leger worden ingelijfd, zouden gedurende onbepaalde tijd tegen betaling hun aangegeven arbeid moeten verrichten.

Onder voorbehoud van eenige wijzigingen in den vorm, zoo schreef de *Dépêche Coloniale*, werd deze reglementeering van den arbeid goedgekeurd door de heeren Proust en Georges Boussenet, die aan de besprekingen deelnamen in voor het voorstel van den rapporteur gunstigen zin.

Dat is toch nog wat anders dan de vrijwillige werkovereenkomsten in onze koloniën, met de daaraan verbonden poenale sanctie, waarmede wij, vergeleken met andere landen, naar men wilde, uit den tijd zouden zijn.

* * *

De technische hoogeschool in Ned.-Indië. In Indië en in Nederland maakt men zich in technische kringen zeer warm voor bovenstaande kwestie. Inderdaad doet het vreemd aan, nu er een groot overcompleet van ingenieurs in Holland en Indië is, nu de jonge Delftsche ingenieurs geen positie kunnen vinden, nu er onder hen bepaald gebrek wordt geleden, dat men te Bandoeng in Ned.-Indië groote aantallen ingenieurs gaat afleveren, ingenieurs, wier diploma gelijkgesteld zal worden met het Delftsche.

Het betreft hier uitsluitend civiel-ingenieurs, omdat — althans voorloopig — slechts dezen te Bandoeng worden opgeleid. Aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng studeeren thans voor civiel-ingenieur 19 studenten in het derde studiejaar, 22 in het tweede en ongeveer 50 studenten in 't eerste studiejaar. Dezen zullen te zijner tijd allen in Indië een ingenieursbetrekking moeten vinden. Er blijft dan voor den Delftschen ingenieur niet veel over.

Het is met de stichting der Bandoengsche Hoogeschool gegaan als met zooveel in de juist achter ons liggende jaren van hoog-conjunctuur. Ook hier blijkt de opzet te grootsch geweest te zijn. Men heeft zich in de voorspoedjaren te veel voorgesteld van de ingenieurswerken der toekomst.

Het zal gewenscht zijn, dat de toevoer van voor civiel-ingenieur-studeerenden te Delft en vooral te Bandoeng beperkt wordt; zelfs zal het overweging verdienen de laatste stop te zetten of wel aldaar slechts voor opzichter op te leiden; daarmede zou tevens een belangrijke bezuiniging op het staatsbudget worden bereikt.

In *De Waterstaatsingenieur*, het orgaan van de Vereeniging van Waterstaatsingenieurs in N.-O.-Indië publiceert een „Delftsch civiel-ingenieur” een „open brief” aan het Bestuur der Vereeniging van Delftsche Ingenieurs. Hij vraagt de kwestie der Bandoengsche Hoogeschool in de Vereeniging van Delftsche ingenieurs in bespreking te brengen, met het doel om bij gebleken instemming, zich tot den minister van Koloniën te wenden met het verzoek om:

1. voor den staatsdienst geen gelijkstelling aan te nemen tusschen het Bandoengsche en het Delftsche diploma, daar de in Europa doorgebrachte jaren van bijzonder overwegend belang zijn te achten;

2. alle verdere directe of zijdelingsche subsidies aan de Bandoengsche Hoogeschool, als zijnde oneconomisch en in 's lands belang niet te rechtvaardigen, voor den vervolge achterwege te laten;

3. een voorstel te doen aan de Bandoengsche Hoogeschool om haar leerprogramma belangrijk in te krimpen, en afstand te doen van de namen Hoogeschool en ingenieur." (Telegraaf).

* * *

Indische invloed op de Kunst van het Verre Oosten. De *Nieuwe Rotterdamse Courant* ontving de volgende correspondentie uit Londen:

De Heer H. F. E. Visser van Den Haag (lid van de Vereeniging der vrienden van Aziatische kunst) heeft hier voor de India Society een lezing gehouden over Indischen invloed op de kunst van het verre Oosten. De Japansche gezant, baron Hayashi was in „the chair” en onze gezant, de heer de Marees van Swinderen woonde de lezing bij.

De heer Visser begon met op te merken, dat niets meer afhankelijk is van persoonlijk gevoel en inzicht dan het probleem, of, en in hoeverre, het eene kunstgebied invloed uitgeoefend heeft op een ander deel van het artistiek domein. De bestuurder der kunst, zei hij, kan niet scrupuleus genoeg zijn met vragen, voortvloeiend uit de mogelijkheid van invloed van de eene speciale kunst op de andere, en moet, als hij van invloeden spreekt, steeds van het begin af aan duidelijk maken, of hij alleen iconographische, de min of meer oppervlakkige gelijkenissen, dan wel die analogieën bedoelt, die niet alleen van iconographischen, maar ook van een werkelijk artistiek aard zijn. De heer Visser bepaalde zich in zijn lezing tot invloeden van den tweeden aard, niet alleen omdat de behandeling van de gelijkenissen tusschen Indische en Ver-Oostersche kunst vele boekdeelen zou eischen, maar in de eerste plaats omdat de behandeling van invloeden, die voornamelijk essentieel aesthetische kwesties aangaan, meer aantrekkelijk is, meer in overeenstemming met het doel der India Society is dan onderzoekingen van zuiver iconographisch karakter.

De heer Visser beperkte voorts zijn onderwerp tot Boeddhistische kunst, zulks omdat op enkele uitzonderingen na, Indische invloed op de kunst van het Verre Oosten slechts een categorie van die kunst, namelijk de Boeddhistische kunst in China, Japan en Korea, betreft. Verder bepaalde de heer Visser zich in de eerste plaats tot China. Daar immers wordt de invloed van Indië op de kunst van het Verre Oosten voor het eerst zichtbaar. Directe connecties tusschen Indië en het Verre Oosten waren connecties tusschen Indië en China. Daaruit volgt, dat bijna alle Indische dingen en invloeden, die naar Japan en Korea gebracht werden, hun weg door China vonden. De Chineesche monumenten, die de stijlelementen verschaffen, welke voor dit onderwerp noodig zijn, hebben, volgens den heer Visser, chronologische en geographische voordeelen van gelijke soort. In de grottempels van Toen-hwang, Yoeng-Kang en Loeng-men en in sculpturale overblijfselen in Zuid-China (Sze-Tsjoean) vinden wij onschatbaar materiaal voor de studie van de stijlontwikkeling in Boeddhistische kunst van het Verre Oosten. Dit materiaal kan in zijn geographische betrekking tot Indië bestudeerd worden. Bovendien dragen zij veel gedateerde inscripties en kunnen daarom chronologisch bepaald worden.

In Japan en Korea zijn de invloeden daarentegen van indirecten aard.

De data van de Japansche werken, die de parallellen bij Chineesch-Boeddhistische kunst van Noord Wei tot het midden van Fang leveren, kunnen minder gemakkelijk vastgesteld worden dan de Chineesche. Japansche parallele werken moeten noodwendig later zijn dan hun modellen; dat maakt het moeilijk, de methoden van stijlkritiek liever op de Japansche monumenten dan op de Chineesche toe te passen. De Japansche werken van de Sôeiko en Nara-perioden, zijn werken in brons, hout en klei, en staan dus niet in zoo nauwe betrekking tot de houten tempels, waarin men hen vindt dan de Chineesche werken in steen tot de in de rotsen uitgehouwen tempels, waarvan zij het bouw materiaal zelf zijn. Toch zijn de Japansche monumenten der Soeiko en Nara-perioden van veel grooter waarde dan de Chineesche-Boeddhistische werken van Noord Wei tot het midden van Fang. De kwaliteit, die de vroege Boeddhistische kunst in China eens bereikt moet hebben, moet beoordeeld worden — behoudens enkele uitzonderingen — niet naar de Chineesche, maar naar de Japansche, Japan is zoo gelukkig geweest onschatbare kunstwerken in hun volle pracht en fijnheid te bewaren, China heeft door al zijn troebelen ontzaglijk veel verloren. Wat China ons overgelaten heeft, is over het algemeen werk van handwerklieden, niet van kunstenaars.

De heer Visser gaf na deze principieele uiteenzetting met behulp van fraaie lichtbeelden een gedetailleerde beschrijving van de verschillende invloeden, tot welke bestaan hij en zijn voorgangers op dit gebied gekomen zijn. Opmerking verdient nog, dat, volgens hem, de pagode, ofschoon natuurlijk verwant aan Indische symbolen en gedachten, en ofschoon wij op vele pagoden talrijke Indisch gekleurde details aantreffen, haar oorsprong toch niet vindt in de Indische *stoepa*. Spreker betoogde, dat de aesthetische conceptie der pagode, zoowel als haar artistieke en structureele elementen, essentieel veroosterscht zijn. Dit bewijzen b.v. de steenen pilaren, op 147 na Chr. gedateerd, van het Han graf Woe-liangtsjoe te Shantoeng. Deze pilaren zijn 300 jaar vroeger dan de oudste Boeddhistische kunst in China.

Spreker concludeerde, aan het einde van zijn lezing, dat er, naar alle waarschijnlijkheid, onder vele vreemde elementen, in de kunst van Noord-Wei, de oudste Boeddhistische kunst in China, een zuiver Indisch bestanddeel is. De versiering der voetstukken schijnt bij sommige zevende eeuwse Boeddhistische werken in Zuid-China door Indische kunstenaars gehouwen te zijn. Is dit zoo, dan is dit, op de bestaande trap van onze archeologische kennis, een geïsoleerd feit, waaruit geen verdere conclusies getrokken mogen worden. Vroegere Boeddhistische stijl uit Fang kan gedeeltelijk een ontwikkeling zijn van de stijlen van Noord-Wei. De invloed van Khotan op Boeddhistische kunst uit Fang moet zeer belangrijk en beslissend geweest zijn. Het Indisch sentiment in Fang-werken kan voornamelijk het gevolg zijn van dit contact met Khotan en behoeft niet te worden toegeschreven aan directe invloeden van Indië. Sommige van de allerschoonste Boeddhistische werken in het Verre Oosten zijn het subliem resultaat van een vermenging van Indische en Oostersche kunst.

* * *

Een boek over Atjeh wordt aangekondigd door de *Nieuwe Courant* van 27 Maart:

Ter gelegenheid van het feit, dat het 26 Maart 50 jaar geleden was, dat Nederland voor het eerst vasten voet zette in Atjeh, zal bij de firma W. P. van Stockum en Zoon, Nederl. en Buitenl. Boekhandel-uitgevers alhier,

dezer dagen een boekwerk verschijnen, waarin op eenigszins populaire wijze een overzicht wordt gegeven van hetgeen de regeering en het particulier initiatief in het gewest Atjeh en onderhoorigheden in de afgelopen vijftig jaar tot stand wisten te brengen op economisch terrein.

De inhoud van het werk zal zoowel wat foto's betreft als tekst, gericht zijn op de staatkunde — niet op de krijgskunde, waar de militaire verrichtingen van ons land in dit gedeelte van den Archipel reeds op zoovele en velerlei wijze werden te boek gesteld en de datum van 26 Maart een gereede aanleiding is ook de economische werken en successen van ons land op den voorgrond te brengen.

De heer J. Langhout, journalist, eenigen tijd geleden uit Indië teruggekeerd, zal de redactioneële bewerking van het werk ter hand nemen, terwijl de oud-vice-president van den Raad van Indië, generaal H. N. A. Swart, het met een voorrede zal verrijken.

* * *

De peperuitvoer van Atjeh. De *Sum. Post* ontvangt van de Economische vereeniging „Atjeh” een statistiek betreffende den in- en uitvoer van Atjeh in 1922. De vereeniging vestigt daarbij speciaal de aandacht op het cijfer van de peper-uitvoer. Indertijd heeft de heer Frjling, uit Atjeh naar Batavia terugkeerende, medegedeeld, dat de pepercultuur in Atjeh haar betekenis zoo goed als geheel verloren had, bijna totaal vernietigd was ten gevolge van een ziekte in het gewas, enkele jaren geleden opgetreden en welke de wetenschap niet heeft kunnen thuisbrengen. Uit de thans gepubliceerde statistiek blijkt echter, dat Atjeh in 1922 nog heeft uitgevoerd 4.417.776 Kg. peper tegen in 1921 4.995.464. Het blijkt dus, met de pepercultuur in Atjeh niet zoo uiterst slecht gesteld te zijn.

Aan rubber werd door Atjeh in 1922 uitgevoerd 1.252.313 Kg. (1921 1.032.544). Andere belangrijke uitvoeren zijn: coprah 5.885.281 Kg., Damar 208.200 Kg., Nilambladeren 652.162 Kg., Pinangnoten 14.947.127 Kg.

(N. R. Ct.).

* * *

Marechaussee als politie. Onder dit hoofd werd in het *Bat. Nieuwsbl.* een en ander medegedeeld over het optreden der marechaussee in de afdeeling Meester-Cornelis.

Deze afdeeling is van oudsher berucht geweest door onveiligheid en bezitsonzekerheid.

Met namen als Bekasi, Kebajoran, Kedoenggedeh, e.a. werd in één adem het woord rampok genoemd en terecht, want deze vorm van misdrijf werd daar maar al te intensief, haast als sport beoefend. Het was wel in hooge mate bevreemdend, dat rondom de hoofdplaats van Insulinde, dergelijke middeleeuwsche toestanden heerschten, maar veel verwonderlijker was het, dat men, het middel kennende om dit kwaad te bestrijden, zoolang geschroomd heeft, doortastend op te treden.

In het begin dezer eeuw bereikte het rampokkwaad weer een hoogtepunt, onder den hoofdleider Entong Tolo. Eerst ongeveer een viertal jaren later werden detachementen militairen te Bekasi, Pebajoeran en Rengas Dengklok gelegerd, die er een einde aan maakten. Maar zooals men overal, vooral op de Buitenbezittingen, herhaaldelijk ziet, ook hier werden de militairen ontijdig weggehaald (na ongeveer vier jaar) en 't lieve leventje begon weer.

Tot het den resident Hunger eindelijk wat al te bar werd en deze de hulp inriep van het departement van Oorlog, om de Marechaussée, die als leger-

afdeeling bestemd tegen een buitenlandschen vijand, op het punt stond te verdwijnen, te zijner beschikking te krijgen.

Na het optreden van de marechaussee, bleek al spoedig hoe zulk een onbevredigende toestand, als daar in de afdeeling Meester-Cornelis heerschte zoo lang kon worden bestendigd.

Van de zijde der bevolking, zoomin als van de inlandsche politie van de vele particuliere landerijen in die streek werd eenige medewerking onderhouden. Wanneer de marechaussee hier of daar een misdrijf op het spoor waren gekomen, stond men dadelijk gereed om te trachten hen om te koopen. Men was dat zoo van de eigen politie gewend, terwijl de politie-beambten daar wel bij voeren. Er waren politieoppassers, die zich met een traktementje van f 10 à f 20 per maand de weelde van drie of vier vrouwen konden veroorloven, deze naar behooren met goede kains en sieraden konden behangen en er verder nog een fiets op nahielden.

Een djoeragan-politie (opzichter) had vier, aan elkaar gebouwde, huizen en elk huis gemeubileerd met een dame. In eenige dier huizen stonden keurige Engelsche ledikanten. Bovendien hield hij er nog 2 vrouwen in een andere kampong op na en bezat hij eenige nette wagens, rij- en trekpaarden. Dit alles bij een traktement van nog geen f 50 's maands.

Bij de nasporingen van het geboefte kwamen de marechaussee's tot de ontdekking, dat de boeven in den volksmond verschillende rangen bekleedden. De groote boeven waren de kapala's rampok (rooverhoofden), djagoans of tjabang atas, (atas = hoog), terwijl de beginnelingen tjabang bawah (bawah = laag), de eenigszins gevorderden tjabang tengah (tengah = half) werden genoemd. De lieden hielden er ook teekens op na. Zij zijn behalve meestal aan hun Lombrosotype, te kennen aan een sik, soms slechts aan één kant uitgegroeid. Ook is een ieder, die maar éénmaal, al is het preventief, in de gevangenis gezeten heeft, kenbaar aan één of meer nagemaakte moedervlekken, meestal op het gezicht, schreef het *Bat. Nbl.* Ook kwam bij die lieden veel voor het z.g. wedoeg (onkwetsbaar) zijn, waartoe zij bij doekoens de noodige kunstbewerkingen hadden ondergaan. Dikwijls was het een kris, een oud poesakawapen, dat hun de z.g. moedjizadkracht gaf, d.w.z. dat het wapen hen in oogenblikken van gevaar onzichtbaar zou kunnen maken.

Men moet niet gelooven, dat armoede een drijfveer was voor al die lieden. In het district Bekasi wonen een aantal inlanders, die door groote veediefstallen, afpersing of anderszins, rijk geworden zijn. Een dezer, zekere R., bezat veel rijstvelden, had op twee banken te Batavia een bedrag van f 56.000 staan en bezat met zijn familie een aantal mooie steenen huizen in den kampong, welke als ze te Batavia stonden, een flink bedrag aan huishuur zouden opbrengen. Toch behoefden die lieden geen cent belasting te betalen, omdat zij landbouwer zijn en dus met een minimum bedrag van landrente er van af zijn. Toen eindelijk tegen R. voldoende bewijs voor zijn schuld aan verschillende zaakjes kon worden aangevoerd om hem in hechtenis te nemen, vroegen Chineezzen, gegoede inlanders e.a. verbaasd, hoe de marechaussee dat had durven doen; daartoe was nog niemand „brani" geweest, daar het maar al te goed bekend was, dat R. niet schroomde iemand, die het hem lastig maakte, uit den weg te laten ruimen.

R.'s zaakwaarnemer, zekere S., die het geluk had een broer te hebben, die politie-opzichter was en alle politie-registers, waarin van de talrijke karbouwen-diefstallen in zijn ressort aanteekening was gehouden, verdonkeremaande — door de mieren opgegeten heette het — verdween voor een poosje in een gouvernements-hotel, beschuldigd van poging tot omkoopning

van een officier der marechaussee. Hij had dien officier f 1000 aangeboden, wanneer deze bij het onderzoek tegen R. voornoemd het zijne wilde doen om R. vrij te krijgen „bikin selamat perkaranja”. De landraadvoorzitter, die deze uitdrukking niet voldoende begreep, ontsloeg S. echter van rechtsvervolging.

Welk nuttig werk de marechaussée in de afdeeling Meester-Cornelis verrichtte, blijkt uit een voor een der detachementen in die afdeeling gegeven staatje van de resultaten, die verkregen werden van April 1921 tot ulto 1922. Daarop komen niet minder dan 15 gevallen voor van roof met geweld; 26 gevallen van doodslag, moord of poging daartoe; 17 karbouwendiefstallen; 209 diefstallen en andere misdrijven, als verduistering, afpersing, enz.; 15 pogingen tot omkoopung; 182 gevallen van clandestien bezit van vuurwapens; 66 van hazardspel; terwijl 84 revolvers en automatische pistolen en 99 geweren in beslag genomen werden.

Dat de marechaussee zich vele vijanden maakten onder een bevolking, die zoovele slechte elementen telde, is begrijpelijk. Aan laster heeft het ook niet ontbroken. Toen bovengenoemde S. in hechtenis was genomen, regende het geteekende en ongeteekende klachten tegen de marechaussée en de gewestelijke recherche, welke klachten slechts ten doel hadden, de zaak te vertribelen. Maar een bewijs dat het betere deel der bevolking wel degelijk haar werk op prijs stelt, is het zenden van verzoeken, het vorige en dit jaar respectievelijk aan den resident en den Gouverneur-Generaal, waarop honderden handteekeningen voorkwamen, waarin aangedrongen wordt op het handhaven der marechaussée. (Alg. Hbl.).

* * *

De Inlandsche landbouwer en de Suikercultuur. Dr. R. Broersma schrijft aan de N. R. Ct.:

De beweging, sedert jaren onder de inheemsche bevolking van verscheidene gewesten in Indië merkbaar, heeft op Java een nieuw pad gekozen zonder andere paden te hebben verlaten dan dat van communistisch streven. De bijeenkomst van Sarikat Islam te Madioen heeft dat de vorige week bewezen.

Het nieuwe pad leidt tot organisatie onder de inlandsche landbouwers en loopt dus in een gansch andere en m. i. betere richting dan die van de politiek. Op de politieke paden wandelt maar een zeer klein deel van de bevolking gaarne. Op dat van het landbouwbelang begeven zij zich met smaak, de tani's, en zij zullen in rijen opgaan tot een hogere bestemming.

Het is niet zoo eenvoudig een inlandsch landbouwcongres in elkaar te zetten en te verwezenlijken. De jongste jaren brachten te veel beletselen om wensch en voornemen van 1918 uit te voeren en eerst het najaar van 1923 zal het tijdstip bieden, waarop landbouwers uit heel het Javaansche volk samenkomen tot bespreking van het landbouwersbelang, tot onderlinge voorlichting en tot een begin van organisatie. Het is een teeken des tijds, dat wij mogen beproeven te begrijpen en te schatten.

Wat men in November, waarschijnlijk te Solo, op een congres onder de oogen wil zien, kan men samenvatten onder vier titels: landbouworganisatie, landbouwonderwijs, landbouwtechniek en agrarische wetgeving. Die vier onderwerpen zullen zeker niet in alle uitvoerigheid worden afgehandeld, want het congres zal slechts enkele dagen bijeen zijn en de voorbereiding beschikt maar over enkele maanden. Het aantal medewerkers kan niet groot zijn, het aantal voorwerkers zal nog geringer blijken. Men kan gemakkelijk het Maleisch tot de taal van het congres bestemmen, maar moeilijk

zal het wezen Javanen, Soendaneezen en Hollanders elkaar te laten verstaan. En dan de kosten! De bevolking heeft niet vele kassen, waaruit valt af te zonderen. Maar wel zal mogen blijken dat de Sarikat Islam offervaardig is voor het zuivere landbouwersbelang.

Hiermede is iets aangestipt van de zorgen, die de regeling van het congres met zich brengt. De Sarikat Islam mag zich gelukkig achten, dat een man met congreservaring zich bereid heeft getoond tot hulp: de heer T. Ottolander, die zoovele jaren de behandeling van den grooten landbouw op Java in bijeenkomsten en congressen heeft op touw gezet en geleid, was te Madioen aanwezig, toen de Sarikat Islam zijn landbouwcongres beraamde, en heeft er in onmiddellijke voorlichting zijn hulpvaardigheid betoond. Met hem als raadsman kan de S. I. in zijn agrarisch congreswerk veilig gaan.

Onontbeerlijk is bij elk landbouwcongres de medewerking van het departement van Landbouw. De Sarikat Islam, dat wetend, heeft alreeds pools-hoogte genomen van de bereidwilligheid van het departement. Zooveel is zeker, dat velerlei medewerking zal worden gemist, indien de Sarikat Islam op het landbouwcongres de politiek toelaat, politiek dan voor zoover zij den Indischen landbouw raakt. Te Madioen is wel gebleken, dat er in Oost- en Midden-Java zeer velen zijn, die op het congres juist dien staatkundigen kant van landbouw-aangelegenheden eens wilden beziën, maar het bestuur van den Sarikat Islam, begrijpend, dat het congres dan veel medewerking zou derven en dat het geheel in de politiek zou verzeild raken, heeft zijn zin kunnen doordrijven en op het congres komt dus geen politiek?

Sommige menschen, die men door de voordeur uitlaat, komen door de achterdeur binnen. Dat, wat zich zoo gemakkelijk laat bergen en aanhechten, komt met andere waar het huis binnen, al heeft men het tevoren uitgesloten. En zoo voorzie ik, dat op het congres de politieke zijde van zekere vraagstukken wel eens zal te voorschijn komen, want politiek hecht zich gemakkelijk aan elk economisch vraagstuk.

Geen landbouw zonder grond en elke inlander is verzet op grondbezit, zelfs al maakt hij het zich niet ten nutte. Vooral in de jongste jaren is hij vatbaar geworden voor de meening, dat hem de grond te kort schiet, omdat de Europeesche onderneming door huur en erfpacht er beslag op heeft gelegd. Hoe onjuist dat ook zij, het is hem van verschillende zijden gezegd. De propagandisten hebben er gebruik van gemaakt en zullen dat doen zoo vaak zij het noodig vinden. Langzaam maar zeker droppelt een overtuiging in de inlandsche gemeente, dat erfpacht en grondhuur haar verstoken laten van de beschikking over genoeg gronden.

Daarmee rekening te houden, lijkt mij plicht en voordeel van den Europeeschen landbouwondernemer. In de eerste plaats van den suikerondernemer, omdat zich bepaaldelijk tegen hem een ongunstige stemming in Midden- en Oost-Java openbaart. Het suiker-syndicaat is zich daarvan volkomen bewust, maar heeft het niet noodig gevonden zich met de leiders van de groote inlandsche vereeniging te verstaan. De houding van het suiker-syndicaat was en is afwijzend.

Ongetwijfeld is de suikernijverheid nog de voornaamste in Indië en werpt een onmisbare bate af voor de ontwikkeling des lands. Zal zij daartoe in staat blijven, dan dient zij iets te doen om een diepgaande onmin bij de inlandsche gemeente te keeren en haar afwijzende houding zal zij moeten prijs geven.

De desa-man, die nu nog zijn grond verhuurt aan de suikeronderneming, voelt meer en meer dat hij in de huursom en voorts door den arbeid, dien hij ten behoeve van de suikeronderneming op zijn eigen grond verricht,

inderdaad wel een inkomen heeft, maar ook dat hij dien heelen huurtijd op zijn grond als een zeer ondergeschikte dienst doet. Hij zou, wanneer hem bleek dat hij met zijn eigen gewassen een gelijk inkomen kan besommen, en wanneer hem bleek dat zijn hoofden hem in zijn voorkeur steunen, gaarne zijn grond aan den huurder onthouden. En dat natuurlijk gevoel zal de inlandsche vereeniging niet nalaten aan te wakkeren. Het dadelijk gevolg laat zich voorzien: de huurprijzen zullen blijven stijgen. De verhooging van de huurprijzen voor de sawahgronden is het eenvoudige en wettige middel om den suikerfabrikant te bedwingen.

Het is geen spook, waarmee iemand den verstrekker van kapitaal bevreest maakt, als hij zegt dat de inlandsche sawahbezitters van Midden- en Oost-Java het in de hand hebben de suikerfabriek tot werkeloosheid te doemen. Dat zeggende, openbaart hij een mogelijkheid. En het is thans het tijdstip die mogelijkheid voor te houden, omdat de solidariteit van de sawah bezittende inlandsche gemeenten in opkomst is. Het is het beraamde landbouwcongres, dat het ons zegt.

Landsbelang en eigen belang mogen het suikerkapitaal dringen tot de overweging, of de afwijzende houding van het suikersyndicaat op Java, jegens de inlandsche vereeniging aangenomen, nog wel de juiste is en of het niet van beleid zou getuigen de vereeniging welwillend tegemoet te komen, het verleden van gespannen verhouding afsluitend en een toekomst openend voor gemeenschappelijk overleg.

* * *

Erfpachten-Regeeringsbureau. De *Telegraaf* van 3 April bepleit in een hoofdartikel de wenschelijkheid van het instellen van een regeeringsbureau voor 't verlenen van erfpachten.

Na uiteengezet te hebben dat thans een belanghebbende geen behoorlijke inlichtingen kan verkrijgen, eindigt het stuk aldus:

Het eerste noodige daartoe is, dat door het gouvernement een stelselmatige exploratie van den archipel op touw wordt gezet, welke als taak heeft de opsporing van alle woeste gronden, die voor de groote cultures in aanmerking zouden komen.

Dit zou gepaard moeten gaan met een verzameling van alle gegevens, die voor het welslagen van een cultuur-onderneming onmisbaar zijn: bodemonderzoek, cijfers omtrent den regenval, gegevens omtrent de bestaande begroeiing; de bereikbaarheid, de beschikbaarheid van arbeidskrachten; eventuele afkoop van bevolkingsrechten, enz. Wanneer de archipel daartoe in groote kringen verdeeld werd, waarvan allereerst de meest aangewezen streken, bijv. op Sumatra, Borneo en Celebes eerst geheel afgeëxploreerd en in schets werden gebracht, zou een dergelijk economisch onderzoek in korten tijd een massa van betrouwbare gegevens op kunnen leveren. Vooral omdat verschillende ambtenaren, die in de betrokken gebieden geplaatst zijn, aan zulk een exploratie gaarne alle mogelijke medewerking zullen verlenen, wat ze voor de concessie-jagerij dikwijls niet willen doen.

Een Centraal Bureau, in den geest van de Amerikaansche en Australische „Land-Offices” zou de verschillende gegevens tot groote groepen kunnen vereenigen, en verder als tusschenpersoon dienst doen tusschen het gouvernement en bona fide ondernemers.

Het beste middel daartoe is, om groote kaarten te vervaardigen waarin de geëxploreerde cultuurterreinen duidelijk aangegeven staan, terwijl de gegevens omtrent dergelijke afgeronde complexen vervat zouden kunnen worden in korte, duidelijke overzichten, die goed gesteld en wellicht geïllustreerd, tevens als reclame-materiaal op ruime schaal verspreid zouden

kunnen worden. Teekent de belangstelling voor onze cultuurterreinen zich duidelijker af, dan zou men ertoe kunnen overgaan, om de meest-gunstige complexen te verkavelen, in stukken, welke voor een middagmaat-onderneming geschikt zijn, en deze en bloc bij openbare inschrijving te verhandelen.

Het belegging zoekende kapitaal zou zich dan onmiddellijk kunnen wenden tot dit gouvernementeele land-bureau om de noodzakelijke eerste inlichtingen. Uit de verschillende verstrekte gegevens zou het de keuze kunnen doen van verschillende terreinen, welke voor zijn speciale wenschen in aanmerking kunnen komen, en dan onmiddellijk het beslissende onderzoek ter plaatse kunnen instellen. Daardoor vindt het dadelijk een vaste basis voor zijne plannen en bespaart zeer veel geld, dat het anders zou moeten uitgeven, hetzij aan de concessie-jagers, hetzij aan zijn eigen exploratie-pogingen. De kosten der gouvernementeele exploratie kunnen om die reden geheel teruggekregen worden; hetzij door een bepaald bedrag te eischen voor iedere inlichting, hetzij door ze met den prijs voor den toegewezen grond te verrekenen.

Hoe dit ook geschiedde... in ieder geval zullen zoowel de schatkist als de bonafide ondernemers daar zijde bij spinnen; de laatsten, doordat ze niet meer overgeleverd zijn aan den overvragenden tusschenhandel in cultuurterreinen; de eerste, doordat het een redelijken prijs kan vragen voor de beschikbare gronden en daarenboven de ontginning van het land geregeld voortgang zal vinden.

Voor particuliere tusschenpersonen, concessie-speculanten, mag in dit systeem geen plaats gelaten worden. Het moet vast staan, dat geen gronden toegewezen worden dan aan hen, van wie men voldoende zekerheid heeft, dat zij in staat en inderdaad voornemens zijn, de land-exploitatie krachtig aan te vatten.

Dit zal in den beginne moeilijke zijn, onmogelijk is het niet. Men kan daartoe beginnen met den eisch te stellen, dat bij toewijzing van een perceel een flinke som ineens gestort wordt als koopprijs, welke desnoods, wanneer de exploitatie in werking is, gedeeltelijk teruggegeven kan worden. Terwijl ten slotte het imperatieve voorschrift gegeven dient te worden, dat alle overschrijving van die toegewezen rechten op woeste gronden op naam van derden niet toegelaten wordt, tenzij natuurlijk de nauwere zakelijke relatie tusschen den erfpachthouder en de ontginnende onderneming duidelijk vastgesteld wordt. In alle andere gevallen gelde de bepaling, dat, wanneer niet binnen zekeren tijd een goede aanvang is gemaakt met de exploitatie en deze daarna niet regelmatig wordt voortgezet (wat ook een noodzakelijke eisch is, gezien de tegenwoordige „foefjes”, die men gebruikt), de woeste grond tot het Gouvernement terugkeert. Eventueele kosten voor blijvende werken ten bate der exploitatie, die op zulk een terrein wellicht reeds gemaakt zijn, kunnen dan vergoed worden, en aan volgende ondernemers in rekening worden gebracht.

De verschillende detail-regelingen van zulk een voor 's lands ontwikkeling zoo belangrijke gouvernementeele instelling dienen natuurlijk eerst nauwgezet onderzocht te worden. Hoofdzaak is thans, dat het gouvernement de noodzaak leert inzien om te breken met zijn vroegere politiek van volslagen passiviteit op dit gebied en zich rechtstreeks in verbinding stelt met hen, die de ontginning van Indië's bodemrijkdom tot taak willen stellen. De tijd is er thans rijp voor; wacht men te lang terwijl men in-tusschen de langzamerhand alweder opkomende concessie-jagerij vrij spel laat, dan is het te laat en is het kapitaal of afschrikt of gebrandschat

door meer op hun qui-vive zijnde speculanten. Beide mogelijkheden zouden een zeer groot nadeel voor Indië's verdere economische ontwikkeling en groote schade voor de schatkist beteekenen.

* * *

Onder het hoofd „Niet dreigen maar begrijpen” neemt de *Telegraaf* een correspondentie op uit Weltevreden, waaruit het volgende:

In een der vorige correspondenties werd reeds een en ander gezegd over de herrezen Radicale Concentratie, welke door haar fel ingezette massa-propaganda de rustige ontwikkeling van Indië meer kwaad dan goed dreigt te doen.

Diepgaande en vooral blijvende invloed kan, in dit stadium van politiek begrip bij de bewerkte massa, van deze ontevredenheid-zaaiende actie niet verwacht worden; daarvoor staat het volk nog te ver af van de algemeene politieke beginselen. Toch dient het bestuur natuurlijk een waakzaam oog te houden op deze beweging; juist onder de onontwikkelde millioenenbevolking van Indië kan een dergelijke propaganda, welke noodzakelijk tot verkeerd begrip van en wantrouwen in de regeeringsdaden moet leiden, wel eens den stoot geven tot plotselinge uitbarstingen van verbittering. Het is juist daarom, dat ook in deze correspondenties reeds gewaarschuwd werd tegen de radicale propaganda van wantrouwen, die tot rassenhaat moet voeren.

Doch minstens even afkeurenswaardig, en nog veel gevaarlijker, is de contra-actie, welke in den laatsten tijd door de reactionnaire P.E.B.-groep der Europeesche bevolking tegen het drijven van de radicale concentratie is ingesteld. Ook tegen deze propaganda is een ernstige waarschuwing op haar plaats, daar ze — misschien nog meer dan die der radicalen — openlijk aanstuurt op de diepgaande vervreemding tusschen Westerling en Oosterling, op rassenhaat.

* * *

Albaneesche Mohamedanen. Belga seint aan de *N.R.Ct.*:

Uit Skoetari wordt gemeld, dat het Mohammedaansch congres te Tirana heeft besloten, te breken met het Kalifaat en de religieuze autonomie van Albanië af te kondigen. Het congres heeft besloten, de veelwijverij, de godsdienstige wasschingen en het dragen van den sluier door de vrouwen af te schaffen. De gebeden zullen staande gezegd worden. Deze hervorming, die groote opwinding in Albanië heeft veroorzaakt en het begin vormt van een wezenlijke revolutie in de Mohammedaansche wereld, zal waarschijnlijk een grooten weerslag hebben.

* * *

Boeatan en „Oost en West”. Het *Vaderland* schrijft:

Mevr. A. J. Resink-Wilkens, uit Djocjakarta, heeft voor de vereeniging Boeatan in het gymnasium gesproken over wat er gedaan moet worden in het belang van de Indische Kunstnijverheid.

Zij verklaarde, dat de reeds zeer groote verwording van de Indische Kunstnijverheid snel toeneemt en er bijna niets gedaan wordt om daaraan perken te stellen. De oorzaak moet gezocht worden in de economische inzinking van Indië en in de exploitatie van die kunstnijverheid door kapitaal-krachtigen, die haar in verkeerde banen leiden. Behalve de Nederlanders, werken de Arabieren, de Chineezzen en de Inlanders zelf mede tot 't verval. Bij laatstbedoelden gaat de religieuze grondslag aan hun nijverheid ontbreken.

De kunstnijverheid is een volkskunst, die leeft onder de minder bedeelden, die zich moeten schikken naar de aanwijzingen van hun werkgevers.

Achtereenvolgens wijdde spr. aan de verschillende rubrieken der Indische kunstnijverheid een korte beschouwing, nader verduidelijkt met lichtbeelden.

1e. De Weefkunst — een der oudste uitingen der kunstnijverheid, die altijd heeft uitgeblonken door fijne nuanceering van kleuren, toont een achteruitgang doordat de draad grover is geworden. Het toenemend gebruik door den Inlander van Europeesche kleeding heeft den aanmaak van weefsels veel doen lijden. Men verstaat de kunst nog wel, doch de afzet wordt gering. Een voornaam onderdeel van de bewerking der weefsels, het batikken, is geheel gedegeneerd, doordat naar voorbeelden, zelfs uit modeplaten, wordt gewerkt. Sinds een paar jaren dreigt nog grooter verval door de vervanging van den hoofddoek door een nieuw soort hoofddeksel, dat uit minderwaardige vodjes bestaat. De herkenning van afkomst en beschaving door den hoofddoek gaat verloren.

2e. De Kris. — Het verdwijnen van dit onderdeel van de kleeding is mede een gevolg van het gebruik van de Europeesche kleedingstukken.

3e. De gebruiksartikelen. — Een cultuurbeeld daarvan van vroeger eeuwen af toont de verwording aan, die een spoedig ingrijpen noodzakelijk maakt. Typeerend voor den Javaan is, dat hij trouw is gebleven aan de oude vormen. De verwording strekt zich uit zoowel over het materiaal als de afwerking.

4e. Het ciseleerwerk. — Deze vroeger hooge kunst is thans zonder zin, doordat er niet meer naar motieven wordt gewerkt. De eenige behoefte is massa-werk.

5e. Zilverwerk. — Het Javaansche is verdrongen door het Europeesche werk. Wegens het kostbaar materiaal is de verwording hier nog niet doorgedrongen.

6e. Het houtsnijwerk. — Hiermede is het treurig gesteld, de Javaan kent deze luxe niet meer. De afwerking laat veel te wenschen over. In Palembang en Soerabaja is deze kunst geheel verloren gegaan. Op Bali echter doet deze kunstuiting nog weldadig aan.

7e. Het vlechtwerk. — Dit is over den geheelen Archipel achteruitgaande.

In het tweede deel harer voordracht heeft spr. de middelen behandeld om een verder verval te voorkomen.

Gewezen werd op het geopperd plan tot oprichting van een kunstnijverheidsschool, waarvoor uit groote handelskringen ruime financiële hulp was toegezegd, doch waarvan de uitvoering door de malaise achterwege is gebleven.

Spr. zag voor de uitvoering van dat plan de moeilijkheid, dat de Inlander ver buiten zijn woonplaats geen cursus zou wenschen te volgen en dat voor de oprichting daarvan Batavia niet Oostersch genoeg meer is en geen sfeer biedt voor de opleiding.

Spr. meent, dat aan de kweekscholen kunstnijverheidsscholen waren te verbinden, waardoor onderwijzers van verschillende landen zouden ontstaan. Vestiging te Djokja ware wenschelijk, omdat daar veel kunst is bewaard gebleven. Ook de oprichting van een museum en het uitloven van prijzen en het uitschrijven van prijsvragen ter gelegenheid van tentoonstellingen, zou op het opheffen der kunstnijverheid kunnen medewerken.

Volgens spr. zou de oprichting van kunstnijverheidsscholen ook een politieke beteekenis hebben, omdat daardoor de economische ontwikkeling van het volk bevorderd zou worden.

Bij de gedachtenwisseling zijn de plannen van den directeur voor Onderwijs, den heer Creutzberg, ten opzichte van de Indische kunstnijverheid ter sprake gebracht, evenals de stappen van den heer Adolf te dien opzichte, terwijl iemand uiteenzette, dat de houtsnijkunst in Palembang geenszins uitgestorven is, nog ijverig beoefend wordt, doch een ruimer afzetgebied behoeft.

Ten slotte ontstond nog even een levendig debat door de opmerking van den heer Chris Lebeau, die de achteruitgang der kunstnijverheid, waar dan ook, weet aan de gestoorde zielsrust van den kunstenaar, wiens scheppingsvermogen door de maatschappelijke toestanden wordt ondermijnd,

terwijl de *Nieuwe Rott. Courant* het volgende opneemt:

Door steeds ijveriger bemoeiing van haar bestuur, tracht de vereeniging „Oost en West” onder leiding van hare presidente, mevrouw Van Beresteyn-Tromp), de belangstelling voor de kunst van Nederlandsch-Indië aan te wakkeren.

Verschillende factoren belemmeren den bloei der Indische kunstuitingen ten onzent. Allereerst een nationale lauwheid, die over het algemeen afhoudt van een grondige deelneming in datgene, wat daar ginds in onze overzeesche gewesten wordt gewrocht. Voorts het gevaar dat zich de laatste jaren doet gevoelen, en dat van Indië zelf te duchten valt, de richtingloosheid, de smakeloosheid, die hand-over-hand in Indië toenemen en waarbij het motto „kunst voor export” een dekmantel schijnt voor het gebrek aan artisticeit. Eigenlijk is dit verschijnsel het meest natuurlijke dat zich denken laat en een gevolg van allen uitvoer. Wellicht werkt het begrip: uitvoer, reeds verlamdend op den geest der Indische kunstnijveren, daar het oorspronkelijk product immers slechts diende tot nut van eigen lijfbedekking en versiering van de eigen woning.

Met leede oogen hebben de bestuurders van „Oost en West” teekenen van verval der Indische kunst aangezien en hoe lastig het ook vaak ging, door den grooten afstand en dus het vele tijdverlies, gecorrigeerd waar het mogelijk was. Bij elke zending werd geschift en zoo is begrijpelijk, dat in Boeatan's achterzaaltje van het allerbeste is te vinden, dat Indië thans aan kunstnijverheid oplevert. Intusschen zal de verkoopster zich niet ontzien, op het minder geslaagde en soms zelfs smakeloze te wijzen. Het zeer vele schoone is echter overwegend en lap na lap kan getoond worden, waarin de vlakvulling een ornamentiek toont, die de eenvoud zelf is, in kleuren van sobere contrastwerking. Ongetwijfeld is de waarde van deze kunst almede gelegen in het feit, dat de doeken met hun prachtige cobalt en indigo en diep-marine blauwen, met het teere reebruin en de lichte okerkleuren of niet verschieten kunnen of, zoo ze wat bleeker worden, nog tot grotere fijnheid van toon geraken.

De schoonheid van deze Indische weefsels wordt nog steeds onderschat; een Hollandsch interieur wint met een enkelen fraaien lap, met een stuk Indisch koper, dat de Hollandsche huismoeder gewoonlijk tot glans brengt, doch dat dof zooveel fijner cachet bezit.

Het houtsnijwerk is het minst artistiek van al de Indische huisvlijt. Schitterend is weliswaar de uitvoering, het snijwerk, doch het hout zelf is zoo droog als kurk. Vergeleken bij het Indische hout, waarvan de doozen en siervoorwerpen worden gemaakt, is het onze zooveel kerniger en pittiger.

* * *

Mantri-verpleegster en vroedvrouw. Onder den titel „Niet goed gezien”, schrijft Mevr. N. Stokvis—Cohen Stuart in de *Ind. Courant* van 20 Febr.

Iedereen is wel overtuigd van twee zaken, n.l. dat de Inlandsche bevolking medisch ontzaglijk veel tekort komt, maar ook dat het *niet mogelijk* is, bij gebrek aan geld en aan de noodige krachten, om haar over de geheele uitgestrektheid van het Ned.-Ind. gebied volledig bevoegde hulp te verschaffen. Doch van nog twee andere zaken moet men overtuigd zijn, n.l. dat de bevolking niet afkeerig blijft van onze geneeskunde — als men maar een beetje tegemoetkomend is — en dat betere medische verzorging van dit land een groot algemeen belang is.

Daarom echter mag men voor het moeilijke vraagstuk ook algemeene belangstelling eischen, moreel en financieel, en dan niet alleen van de zijde van „ethici”, maar evenzeer van nuchtere „zakenmensen” en van geestdriftige volksleiders. In de opleiding van geneeskundig hulppersoneel heeft de B.G.D. gemeend de oplossing voor het vraagstuk te vinden en de ervaring van eenige jaren heeft wel geleerd, dat men op den goeden weg is.

Het systeem van die opleiding, zooals het in de laatste tien, twaalf jaar is uitgebouwd, is ontstaan uit de moeilijkheden en gericht op de mogelijkheden en de eischen van de Inlandsche praktijk. Het is noodig, dat ook buiten den kring van hen, die er regelrecht mee te maken hebben, dat systeem meer bekendheid krijgt, opdat er, door samenwerking van gouvernement, van particulieren en van de bevolking zelve, het grootst mogelijke profijt van getrokken worde.

In 1911 werd de gouvernementeele opleiding van Inlandsch verplegingspersoneel ingesteld. De bedoeling was aanvankelijk, alleen goede ziekenverplegers(sters) te kweken, voornamelijk als hulp op poliklinieken en ten behoeve van den dienst in de Inlandsche ziekenhuizen, waar men zich tot nog toe behelpen had met een vaak allertreurigst zoodje mandoers en baboes, en waar dus ook de verpleging meestal ver beneden zeer laag peil was. Wie onder die omstandigheden moesten werken, waren er dikwijls wanhopig onder en voor de patiënten was het geen pretje om „verpleegd” te worden. Maar nu zou het anders worden! Groote premies werden (maar dat is al lang uit) aan de artsen uitgelooft voor het opleiden van verplegers; in het begin kwamen alleen jongens op, want ofschoon volgens de bepaling Inlanders „van beiderlei kunne” voor de opleiding in aanmerking kwamen, waren er geen ouders te vinden, die hun dochters in de beruchte hospitalen wilden laten werken.

Ook waren er in dien tijd nog niet zooveel Inlandsche meisjes, die de Inlandsche lagere school hadden afgeloopen, en dat was een eisch voor de toelating. Pas een paar jaar later kon, aanvankelijk echter onder groote moeilijkheden, de opleiding van meisjes begonnen worden toen, met de hulp van particulieren, vereenigingen werden opgericht, die zich voor de huisvesting en verzorging der meisjes interesseerden.

Het particulier initiatief werd grif en prettig door de regeering gesteund, en er was gelukkig nog geen Volksraad, waar door sommige leden, in het economisch belang zoogenaamd van Indië, stelselmatig gewroet en gepeuterd werd aan hoogstnoodige zaken. Er kwam een omwenteling in het ziekenhuiswezen toen, ook met den steun van een paar ferme Europeesche verpleegsters, hier en daar het nieuwe stelsel: verpleging door beschaafde jongens en meisjes, die lezen en schrijven konden en les kregen, werd ingevoerd. Een nieuwe geest vervulde de werkgevers in de armoedige, trieste, achterlijke ziekenhuizen, een geest van animo en opgewektheid; er ontwikkelde zich initiatief en werkkraft, en je had het gevoel, met elkaar en gesteund door elkaar, een noodig en daarbij bijzonder prettig werk te doen.

Ja, je zag weldra niet meer in wat voor rommelige omgeving je eigenlijk

je werk deed en ik herinner mij nog heel goed onze teleurstelling, als een rondgeleid bezoeker bedenkelijk fronste van het trieste complex of de onfris-sche omgeving of als een zuster, kersversch uit Holland overgeplant, uit een modern Europeesch ziekenhuis, maar bij de aankomst geheel nog onder de bekoring van onze geestdriftige brieven, met tranen in de oogen ons op den eersten rondgang volgde. Maar het duurde toch niet lang, of ze zat er ook heelemaal „in”, en onderging, net als wij, de charme van het werk. Het lijkt in deze tijden van gebrek aan idealisme een mooi sprookje...

De Indische leerlingen bleken uitstekend bruikbaar en het was eigenlijk merkwaardig, hoe snel ze zich aan het vreemde werk aanpasten. Als men in aanmerking neemt, dat zij in totaal ongewone omstandigheden werden overgeplaatst, totaal nieuwe begrippen van hygiëne en ziekteleer in zich moesten opnemen, dat zij eigenlijk in elk opzicht hun gewoonten en opvattingen hadden te wijzigen, zonder één voorbeeld te hebben uit den eigen kring, dan moeten we ons verwonderen dat wij ons zoo vaak verwonderden, dat het er nu niet dadelijk allemaal als koek inging!

Maar teekenend is toch wel, dat wij er geen van allen moedeloos door werden, — of het moet dan af en toe de zuster geweest zijn, die natuurlijk de zwaarste bagian in het werk had: de contrôle op de naleving der voorschriften en het uitdeelen van standjes als er iets nagelaten was. En daarom mag nooit vergeten worden, welk zeer groot aandeel die eerste zusters gehad hebben in het scheppen van de nieuwe traditie bij de Inlandsche ziekenverpleging!

In 1920 kreeg de werkzaamheid van het Inlandsche personeel een belangrijke uitbreiding door de instelling van een tweede examen; het vroegere diploma, dat van „mantriverpleger(ster) 2de klas”, was er een voor verpleging van zieken, maar nu kwam daar bovenop een diploma, dat bevoegdheid verleende voor behandeling van patiënten, met een vrij groote mate van zelfstandigheid. En het is juist deze bevoegdheid, waar wij gebruik van moeten maken om in breede kringen van de bevolking de Westersche geneeskunde ingang te doen vinden. Tot de eischen van toelating tot dit examen behoort o.a. dat de candidaat „door karakter, gedrag, ijver en aanleg getoond heeft geschikt te zijn o.m. voor zelfstandig optreden als hoofd eener ziekenzaal of ziekenafdeeling en als leider eener polikliniek”.

Het is jammer, dat van de resultaten der werkzaamheden van die mantri-verplegers(sters) 1ste klas zoo zelden iets naar buiten bekend wordt, en toch doen ze op vele plaatsen reeds uitnemend werk. Bij het groote tekort aan doktoren en aan geld om dure krachten te betalen, is dit personeel een groote aanwinst. Het salaris bij het gouvernement is f 60.— 's maands, en het klimt op tot f 90.—.

Wanneer wij in Indië maar zoover konden komen, voorloopig, dat althans poliklinisch in ruime mate geneeskundige hulp kon worden verleend, dan waren we een heel eind verder. En, bij goede organisatie, behoeft dat niet eens zoo duur te zijn, en zal een groot deel der gelden weldra gaarne door de bevolking zelve worden opgebracht, al zal tijdelijk, ter propaganda, de hulp van het gouvernement en van kapitaalkrachtige particulieren niet gemist kunnen worden.

Ik vestigde echter reeds meermalen de aandacht ter bevoegder plaatse (gehoord of niet gehoord?) op de noodzakelijkheid, om van gouvernementsswege herhalingscursussen in te stellen, met verplichte deelname telkens na een zeker aantal jaren. Immers, op „bijhouden van studie” is bij de mantri's kwalijk te rekenen en ontwikkelende vakliteratuur is er voor hen, voor

zoover mij bekend, niet. Bovendien weet ieder, welke machtige prikkel uitgaat van de kritiek van het publiek, en uit den aard der zaak is die kritiek bij de groote massa van de Inlandsche bevolking op dit gebied nog niet aanwezig. Allemaal redenen, om het denkbeeld van de herhalingscursussen ernstig te overwegen, zelfs o, Volksraad, en o, meneer s'Jacob, als het geld zou moeten kosten (en dat doet het natuurlijk, want er komen reiskosten en tijdelijke vervangingen misschien ook), want dat geld zal ruimschoots vergoed worden door de grootere betrouwbaarheid, die er het gevolg van zal zijn.

Behalve deze opleiding van verplegers(sters) en geneeskundig hulppersoneel, bestaat dan nog die van Inlandsche meisjes tot vroedvrouw, en hierin is ook zeer veel verbeterd. Vroeger was het diploma in slechts twee jaar te behalen. Maar thans is het zoo, dat de verloskundige opleiding na het mantri 2de-klas-examen begint en dan nog minstens twee jaar duurt, zoodat de Inlandsche vroedvrouw een vijfjarige opleiding achter den rug heeft en veel praktische ervaring.

Te Semarang zijn zelfs een twaalfstal meisjes in dienzelfden tijd klaar gemaakt voor vroedvrouw en voor mantri-verpleegster 1ste klas. Enkele van haar doen geen praktijk omdat ze getrouwd zijn en kinderen hebben gekregen. Maar waar zij zich vestigden, hetzij particulier of in dienst van den B. G. D., is de ervaring met de aldus opgeleide meisjes zeer gunstig. En al maakt de bevolking, geremd als zij helaas nog wordt door traditie of vooroordeelen, nog lang niet genoeg gebruik van de geboden hulp, we kunnen toch gestadigen vooruitgang constateeren en uit de brieven, die ik af en toe van oud-leerlingen krijg, blijkt dat ze het langzaam maar zeker zullen winnen.

De Indische maatschappij mag trotsch zijn op het werk van deze jonge vrouwen, en als de heer Van Gennep, die immers zoo'n bijzondere belangstelling heeft voor de „psychologie” van den Inlander, soms voor zijn archief eenige staaltjes van groote betrouwbaarheid, onbaatzuchtigheid en andere uitmuntende karaktereigenschappen wil verzamelen, dan ben ik buitengewoon gaarne bereid, hem die te verschaffen.

Ik voor mij hecht bij een zoo volledig mogelijk welslagen zeer veel aan de hulp, die juist die mantri 1ste klas-vroedvrouw in de Inlandsche maatschappij kan geven.

De combinatie is immers prachtig. Die meisjes toch hebben de bevoegdheid om polikliniek te houden; de bevolking roept aanvankelijk zoo'n jonge, pas-gevestigde vroedvrouw haast nooit; maar op de polikliniek, die toch meestal daàr wordt opgericht, waar geneeskundige hulp gewenscht wordt of noodig blijkt, komt vanzelf de stroom van hulpzoekende lijdens. Als het meisje dus over kennis, tact, zorg en initiatief beschikt, moet zij immers op den duur een prachtig arbeidsveld vinden en zij is, juist door haar vrouw zijn en door haar dubbele bevoegdheid, in dat werk niet door een mannelijken collega te vervangen.

En zoo kom ik tot wat ik „niet goed gezien” noemde. Die dubbele opleiding van de meisjes tot mantri-verpleegster 1ste klas en vroedvrouw is op geschreven of ongeschreven voorschrift gestaakt. Na het examen voor mantri 2de klas worden de meisjes voor de keuze gesteld: mantri 1ste klas of vroedvrouw.

En waarom?

Welk dringend motief kan voor die beperking bestaan? Een of ander direct financieel voordeeltje? Maar het is tot nog toe te Semarang moge-

lijk geweest zonder eenig nadeel voor dienst of opleiding, om de meisjes gedurende haar verloskundigen leertijd tevens voor dat andere diploma te bekwamen. Ik heb er zelf de eerste proeven mee genomen en na mijn vertrek zijn ze voortgezet.

Ook financieel behoeven er geen offers gebracht te worden.

Waarom gaat dus de B. G. D. zich van de verdere beschikking over uitmuntende hulpkrachten ontdoen? Waarom wordt aan voldoende begaafde meisjes van goed karakter en van goede ambitie nu eenvoudig de gelegenheid benomen, zich, in het eigen belang en in dat der bevolking, te bekwamen voor een grootere bruikbaarheid? Terwijl straks toch, zoodra men weer wat over den schrik der malaise heen is, en als de bevolking zelve meer het nut van goede genees- en verloskundige hulp in gaat zien, alom de behoefte aan zoo goed mogelijk opgeleid personeel zich zal doen gevoelen!

Antecedenten worden gewoonlijk in gouvernementeele kringen als ernstige gevaren geschuwd; maar hier is nu eens een goed, een ongevaarlijk, zelfs een zeer bruikbaar antecedent, een antecedent dat in elk opzicht verdient tot regel verheven te worden in al die gevallen, waar de geschikte krachten aanwezig zijn!

Nog een maatregel werd door den B. G. D. genomen: er is n.l. (alleen voor West-Java?) een verbod uitgevaardigd voor vroedvrouwen (Europeesche en Inlandsche) om voortaan zelfstandig onderhuidsche injecties te verrichten, ja zelfs zouden spuitjes, welke in het bezit van vroedvrouwen werden aangetroffen, in beslag genomen worden. Motiveering: er is door een of meer Europeesche vroedvrouwen misbruik gemaakt van pituitrine-injecties (een middel om bij de baring de weeën te versterken). Misschien houdt de maatregel ook verband met het gevaar voor misbruik van andere geneesmiddelen?

Bij een bevalling kan echter indicatie bestaan tot het onverwijld toe-dienen van onderhuidsche injecties (kamferolie, ergotine); ik heb, juist in de Inlandsche praktijk, waarbij hulp zoo vaak te laat wordt ingeroepen, vele malen ontwijfelbaar nut gezien van de directe hulp en ik had mijn spuitje of dat van de vroedvrouwen, niet graag willen missen!

De maatregel van den B. G. D. lijkt mij dan ook zeer schadelijk en niet te rechtvaardigen, want tegen het misbruik van medicamenten bestaat het eenvoudige middel om den apotheker te verbieden giften of gevaarlijke stoffen af te leveren zonder recept van een dokter. Een vroedvrouw mag wèl zelfstandig een baring leiden? Mag wèl de verantwoordelijkheid dragen voor het leven van moeder en kind.

Maar mag niet zelfstandig een onnoozel en toch soms levensreddend injectietje verrichten? Moet men daarvoor een medicus uit zijn bed laten trommelen, en misschien nog te laat laten komen ook? Kom, ... en dat alles, omdat er wel ereis misbruik van het spuitje gemaakt is? Maar dan zou het ook wel goed zijn om aan medici te verbieden om in hun instrumentarium snijdende instrumenten te hebben, want er heeft misschien ook wel ereis iemand het mes ergens ingezet, waar het niet in thuis behoorde!

Moge de hoofdinspecteur van den B. G. D. zijn sanctie aan deze nieuwigheid onthouden en den maatregel in zijn geboorte smoren, een verloskundige operatie, waarvoor* in dit speciale geval m.i. wel een „absolute indicatie bestaat!

KOLONIALE LITERATUUR.

Dr. R. Broersma. Oostkust van Sumatra, tweede deel: de ontwikkeling van het gewest; met 18 afb. Deventer, Charles Dixon, 1922.

De *Nieuwe Rott. Courant* schrijft:

In 1919 is het eerste deel verschenen, dat in hoofdzaak de opkomst verhaalt van het landschap Deli, van Langkat en (gedeeltelijk) Serdang. De kultuur van tabak was in Oostkust van Sumatra de eenige groote kultuur. In 1904—1906 komt er in de geschiedenis van het gewest een wending; vorming van landschappen met zelfbestuur, met landschapskas en -begroting; er komt nieuwe groote kultuur, ook arbeids-inspectie; handel en verkeer voegen zich naar de nieuwe toestanden. Op een overzicht van den toestand in de landschappen van het kultuurgebied volgt in dit deel een beschrijving van den maatschappelijke arbeid van den Europeeschen ondernemer en kolonist, en van het ontstaan en de ontwikkeling van vereenigingen en instellingen; we vinden beschreven de werving, kolonisatie, vrije emigratie en de voorwaarden, waaronder de arbeiders in dit gewest leven.

„De telg des lands” stond dit alles vreemd aan te kijken; er was allermint samenweving van inheemsche maatschappij en groote landbouw-nijverheid; deze ontwikkelde zich met aanhaling van krachten van buiten; gene had al die jaren haar loom voortbestaan, waarin de kolonist geen keer kon brengen, omdat hij geen vat erop had. Ethnografisch wel een interessant volk; de bataklanden, behoorende tot Oostkust van Sumatra, zijn de Karo-landen en Simeo-loengoen, bewoond door Karo-Bataks en Timoer-Bataks; enkele tientallen van jaren geleden kon men op hun menu nog menschen vleesch vinden, en er lag, en ligt nog steeds, veel merkwaardigs in deze inlandsche maatschappij, waarbij wel een en ander is dat niet, door den beugel onder zooveel fijnere beschaving kan; maar te gebruiken bij de tabak of bij de rubber zijn deze menschen niet. Indien zij nu nog maar de zorg hadden willen op zich nemen voor de teelt der voedingsgewassen, die zijzelf en het allengs groeiend arbeidsleger behoefden, dan zouden zij een goede aanteekening hebben verdiend; maar zelfs dat liet te wenschen: in stede van te pogen de rijstlevering in handen te krijgen, gaven zij reden tot klachten over den achteruitgang van hun eigen paditeelt.

Het bosch binnendringen, zich een pad banen langs doornig struikgewas en wirwar van lianen, dat is hun werk; zoo verzamelen zij rotan en getah pertja; ook maken zij atap voor dakbedekking en oogsten peper; in enkele streken wordt koffie geteeld en onderhoudt men kokospalmen. Maar alles op bescheiden manier; en evenzo is 't met de veeteelt en de inlandsche nijverheid. Reeds hadden we moeten vermelden, dat de Chineezzen, altijd wakker waar iets valt te verdienen, hun neus steken in bedrijven, die, behandeld met iets meer ijver dan Bataksche ijver, wel wat kunnen opleveren. In het negende hoofdstuk, „het werkvolk van buiten”, komen de Chineezzen opdagen

in dichte drommen. Chineezen, maar ook Javaansche mannen en vrouwen, Klings en „andere stammen”.

Uit den aard der zaak is het niet alles nieuw wat Dr. Broersma vertelt over den toevoer van arbeiders naar de Oostkust; maar de manier waarop deze nogal droge wetenschap ons wordt voorgelegd, de aangename toon in zijn steeds gemakkelijk loopend betoog, geeft ook aan het bekende een glans van nieuwhed, die den lezer opletterend maakt. Als voorbeeld zouden wij de eerste bladzijden (140 v.v.) over de werving willen noemen, toen de tabaksplanters van Deli in de jaren van hun geringe ervaring terecht kwamen bij de koeliemakelaars in de Straits. Daarna hebben zij zich met moeite van de verderfelijke bemiddeling dier makelaars bevrijd en zijn zij in 1888 met de inrichting van een rechtstreeksche emigratie uit China en de oprichting van hun immigranten-bureau den weg opgegaan naar degelijker betrekking van werkvolk uit de omstreken van Swatow en andere plaatsen van Zuid-China. De schrijver verwijst op deze bladzijden een paar malen naar het eerste deel, en vermoedelijk is dus dáár vermeld het groote aandeel, dat J. J. M. de Groot had in het tot stand komen eener rechtstreeksche emigratie van Chineesche koelies naar de Oostkust (levensbericht door Pr. De Visser, blz. 5 van den overdruk).

Aan de hoogst belangrijke hoofdstukken over het werkvolk van buiten, de kolonisatie en de koelie-ordonnantie gaan vooraf de beschrijving van de opkomst der rubberteelt, van de werkzaamheden der Algemeene vereeniging van rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (Avros), van de tabaksteelt in de jongste 25 jaren en van den arbeid op de tabaksplantage.

Hoe 't met de paditeelt van de inlandsche bevolking stond, zagen we reeds. In 't kultuurgebied groeide geen korrel rijst voor de steeds toenemende arbeidersbevolking van buiten; de ondernemers moesten dus voor rijst zorgen: moet het gewest met een schaarsche inheemsche bevolking en in het kultuurgebied een arbeidersbevolking van buiten, waarvan het cijfer onvast is, zich toeleggen op een eigen voldoende paditeelt, of moet het zijn voorraden blijven ontleenen aan andere gewesten of aan het buitenland? Met regeeringsvoorschriften tot aanplant van voedingsgewassen en verdubbelde aanmoediging van de bevolking kan men zich op het eigen gebied verlaten, wanneer de buitenlandsche markten worden gesloten. Zoekende naar de beste oplossing, is de regeering in Palembang een proefneming begonnen met de rijsthoeve en teelt langs mechanischen weg, in den trant van den rijstbouw in Amerika; is de uitslag gunstig, dan is een zekerheid gewonnen, die voor heel Indië beteekenis heeft. Moest Oostkust van Sumatra op den duur zichzelf voorzien, dan zou de verhouding tusschen invoer en eigen voortbrenging van rijst geweldig moeten veranderen. Deli, Serdang, Langkat, Asahan met een bevolking van 415,000 menschen en een verbruik van 934,000 pikol rijst, kregen een verstrekking van 316,000, terwijl de bevolking zelve 618 pikol leverde. Men rekent, dat een gezin van 4 personen 9 pikol rijst per jaar nodig heeft, d.i. ongeveer 4 ons per dag.

Aan het slot van 't boek twee hoofdstukken, over verkeerswegen en over den handel. De eerste bladzijden van het eerstgenoemde hoofdstuk en dan verder de bladzijden, waar de rivieren een beurt krijgen (268), geven een aardigen kijk op de ontwikkeling van het verkeer. Dat er in het gewest 1700 auto's rijden, zal toch zeker menigeen verbazen. Over Belawan-oceaanhaven laat de schr. zich zeer voorzichtig uit (281), zeggende, dat de gevolgen van den oorlog een zekeren schroom hebben teweeggebracht bij de berekening; zachter dan de heer De Greve (*Ind. Gids* Febr.), die meent, dat er een einde moet komen aan het storten van steeds meer millioenen in dezen zinkput.

Naar het beloofde derde deel van dit voortreffelijk werk zullen belanghebbers begeerig uitzien.

TEYSMANNIA.

Teysmannia 11e en 12e aflevering geeft een artikel over Veeteelt en Landbouw, Oliepalmvruchten op Sumatra, een beschrijving met teekening van een eenvoudige praktische machinale inrichting voor 't raspen van klappers voor kleinbedrijf met waterkracht, grondverbetering in den groententuin, slijmziekten in de *Hibiscus Cannabinus* op Sumatra's Oost-kust, waarbij de schrijvers hunne conclusie samenvatten als volgt:

1. *Hibiscus Cannabinus* L. is op S. O. K. zeer vatbaar voor een verwelkingsziekte, die in een paar dagen de aangetaste planten doet afsterven.

2. Cultuureigenschappen en infectieproeven van het ziekteverwekkend organisme toonen met zekerheid aan, dat deze ziekte veroorzaakt wordt door *Bacterium Solanacearum* E. F. S.

3. Vergeleken met Deli-tabak wordt *Hibiscus cannabinus* vlugger door slijmziekte aangetast dan de tabak.

4. Op zwaar slijmzieken grond gaat tenslotte nagenoeg 100 % der uitgeplante *Hibiscus Cann.* dood, vóór dat verwerking der planten kan plaats vinden.

Een artikel over agavestrekken van Java en S. O. K. trekt uit voorafgaande beschouwingen de conclusie dat in het voor agave vochtige klimaat van Java en Sumatra voor Sisal noodig schijnt te zijn een zeer doorlatende grond, in de eerste plaats wel zand- en stofgronden; voor cantala kunnen, althans in een klimaat met een strenge droogteperiode en op goed afwaterend terrein, ook minder goed doorlatende zavelgronden met veel succes worden gebruikt, doch zware leem- en kleigronden schijnen zelfs hiervoor weinig geschikt.

DE TROPISCHE NATUUR.

De Tropische Natuur 1e, 2e en 3e aflevering. Een zeer interessant artikel over de Krabben van Christmas-eiland (zoneclips expeditie), een over varens, Indische duinplanten, Koesoes en eenige bijzonderheden over mangrove-boschen om de Kinderzee en Pampang-baai, waarbij 28 voornaamste soorten worden genoemd, het nut der mangrove (brandhout, houtskool, looistof) wordt besproken en het dorpje Moetean in de Kinderzee.

Een stranding in Straat Madoera van een school potvisschen (Kogia's).

DE VEREENIGING VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-
MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN.

De Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken vraagt in een prospectus om belangstelling en medewerking van allen in Ned-Indië, die het land hunner inwoning lief hebben en zijn vooruitgang in de hand willen werken.

Het bestuur schrijft o. a.:

De vereeniging, goedgekeurd bij G. B. van 16 September 1916 No. 51, stelt, zooals uit haar naam blijkt, zich ten doel de bevordering van kennis van- en inzicht omtrent maatschappelijke vraagstukken, in het bijzonder die betreffende Nederlandsche-Indië.

Waar de bestudeering van Indische maatschappelijke vraagstukken zich vooral sedert de instelling van den Volksraad, een vijftal jaren geleden, in een toenemende belangstelling is gaan verheugen, springt het groote nut van grondige publieke bespreking en voorlichting op dit gebied in het oog; te

meer bestaat behoefte aan een eigen Indisch orgaan voor zulke vraagstukken, nu een herziening der Indische staatsregeling staat ingevoerd te worden en ook in Nederland de uitingen der Indische samenleving steeds meer de aandacht gaan trekken.

De vereeniging tracht in de aangeduide behoefte te voorzien door het uitgeven van geschriften (meer speciaal het tijdschrift „Koloniale Studiën”) en het organiseeren van congressen, waar na voorbereiding door prae-adviezen belangrijke vraagstukken besproken worden. Reeds is gebleken, dat de tot dusver verrichte arbeid in menig opzicht vruchtbaar is geweest.

Een indruk van de in laatstbedoelde richting verkregen resultaten kan wellicht het best gegeven worden door hieronder de titels te vermelden der tot dusver verschenen afzonderlijke publicatie.

- Publicatie No. 1. De schepenvorderingswet en het belang van de scheepvaart voor den economischen toestand van Nederlandsch-Indië.
- „ „ 2. Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië, prae-advies van Jhr. J. C. van Reigersberg Versluys.
- „ „ 3. De terugbrenging der particuliere landerijen tot het staatsdomein; prae-advies van D. Mulder.
- „ „ 4. Verslag van de eerste algemeene vergadering (1917).
- „ „ 5. Nijverheid in Britsch-Indië; gegevens bijeengebracht in verband met het industrie vraagstuk voor Nederlandsch-Indië, door Waldemar Freundlich.
- „ „ 6. De voedselvoorziening van Nederlandsch-Indië; prae-advies van C. Lulofs met medewerking van L. van Vuuren.
- „ „ 7. De voedselvoorziening van Nederlandsch-Indië; prae-advies van M. B. Smits.
- „ „ 8. Hervormingsplannen voor Britsch-Indië; het rapport Montague-Chelmsford, bewerkt door W. Muurling.
- „ „ 9. Verslag van het congres ter bespreking van de prae-adviezen betreffende de voedselvoorziening van Nederlandsch-Indië (1919).
- „ „ 10. Het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der buitengewesten; prae-advies van Mr. R. Fruin.
- „ „ 11. idem; prae-advies van M. Vierhout.
- „ „ 12. Verslag van het congres ter bespreking van de prae-adviezen betreffende het arbeidsvraagstuk in verband met de noodzakelijke ontwikkeling der buitengewesten (1921).
- „ „ 13. Beschouwingen naar aanleiding van een medische studiereis in Oost-Azië, door Dr. A. de Waart.

De contributie bedraagt voor leden f 18.— per jaar en voor donateurs ten minste f 3.— per maand; allen ontvangen de periodieke uitgaven der vereeniging kosteloos en andere door de vereeniging uitgegeven geschriften hetzij kosteloos, hetzij tegen verminderden prijs.

Het lidmaatschap en het begunstigerschap worden verkregen door aangifte bij het bestuur; vereenigingen en andere lichamen, van welken aard ook, mits rechtspersoonlijkheid bezittende, kunnen slechts als begunstiger tot de vereeniging toetreden.

Secretaris is Mr. Dr. H. Westra Laan de Riemer 7 Weltevreden.

Het eerste nummer van den nieuwen jaargang van „Koloniale Studiën” bevat artikelen over: De vreugde van den arbeid, het kiesrechtvraagstuk in Indië. De Wereldproductie van maïs en Indië's aandeel daarin, het Grieksche humanisme als factor bij de vorming van Indische juristen.

In de *Locomotief* van 15 en 16 Februari vinden we de volgende uitvoerige bespreking van het werk:

Herleving. Oorsprong, Streven en Geschiedenis der Nationalistische Beweging in Britsch-Indië, door D. M. G. Koch. G. Kolff & Co., Weltevreden.

Van de hand van den heer D. M. G. Koch, eertijds ambtenaar ter Algemeene Secretarie te Buitenzorg, is een omvangrijk boekwerk verschenen, hetwelk de geschiedenis, den achtergrond en de doelstellingen van de Britsch-Indische nationalistische beweging behandelt. Het is de vrucht van langdurige studie en ondanks de ernstige bedenkingen, welke wij tegen den inhoud hebben aan te voeren, moet het verschijnen van zulk een werk, in Ned.-Indië geconcepieerd, geschreven en uitgegeven, belangrijk en verheugend heeten; niet in de laatste plaats als blijk van toenemende belangstelling voor de landen om ons heen.

Na een vluchtige schets van de geschiedenis van Britsch-Indië tot den tijd van de Compagnie volgt een hoofdstuk over de grondbelasting en de geheele agrarische en fiscale politiek gedurende het Engelsch bewind tot ongeveer 1900, dat met het hoofdstuk over nijverheid, handel en geldmiddelen en dat over geldschietters en hongersnooden tot de beste van het boek behoort; dit onderwerp beheerscht schr. volkomen. Met een bespreking van de renaissance tot vóór 1885 en met hoofdstukken over onderwijs en regeering wordt het eerste deel besloten.

Het tweede deel is geheel gewijd aan de nationalistische beweging. Zeer grondig wordt het eerste tijdvak beschouwd; de figuur van Hume, gansch de ontwikkeling van het Indisch Nationaal Congres; daarna de bewindsperiode van den conservatieven Lord Curzon en de splitsing van de beweging in gematigden en extremisten. De gebeurtenissen van de oorlogsjaren volgen met de *Reform Act 1919* tot slot; daarna de *non-cooperation*-beweging met Gandhi.

Na deze inhoudsopgave worde eerst het onvermijdelijk bezwaar opgemerkt, dat de snelle ontwikkeling van de gebeurtenissen een boek als dit pleegt te achterhalen: het reikt slechts tot het voorjaar van het vorig jaar en zoo moesten verschillende werken ongeraadpleegd blijven: noch van Miller, noch van Horne worden de, in 1922 verschenen, belangrijke werken genoemd, terwijl een aantal gebeurtenissen niet besproken konden worden: niet de spitsing van het Indisch Nationaal Congres in weer twee fracties, niet de allerbelangrijkste onderwijswetten van Bombay, Bengalen en Madras, niet de ontwikkeling van de coöperatieve crediet-vereeningen in 1922; terwijl de volkomen ontstentenis van vermelding van de sterke ontwikkeling van de *moderates* als Indische liberalen wellicht ten deele ook hieraan te wijten is.

Indien wij aanstonds bedenkingen aanvoeren tegen het boek van den heer Koch, worde bedacht, dat een oprecht en ernstig werk als het zijne recht heeft op even ernstige beschouwing — te meer, omdat het geschreven werd „met één oog op Ned. Indië”, waarover nader.

Zooals het mogelijk is van planters en kooplieden van een heengegaan geslacht, dat nog niet wist van een politiek van zedelijke verplichtingen en leefde in het tijdperk van het wingewest, de ruige grootheid en de ruwe waardigheid te erkennen en deze krachtige gestalten te bewonderen, zonder dat geslacht en dat tijdperk terug te wenschen, zoo heeft ook de imperialistische politiek, heeft de oude rijksgedachte van verovering en gebiedsvergrooting op erkenning recht. Zelfs sluit het liberaalst besef van plichten jegens inheemsche volken en van de rechtmatigheid van een op uiteindelijk zelfbestuur gericht streven een objectief begripen van de imperialistische staatkunde, welke zoo

oud is als de menschheid en wortelt in de krachten der volken, geenszins uit. Deze objectiviteit missen wij noode in dit boek.

Over Akbar de Grootte, over de Mohammedaansche overheersching, ja, over alle eeuwen van eindeloozen strijd en verdrukking, welke de geschiedenis van Indië vormen, lang voor Vasco da Gama en Albuquerque de kusten van Indië bereikten, schrijft de heer Koch zakelijk; maar niet zoodra wordt de Compagnie genoemd of het heet: „de geschiedenis van de Compagnie is er een van strijd en intriges, van gebroken beloften en cynisch verraad.” Over het werk van Warren Hastings niets dan: „de naam van den eersten G.-G. heeft in de geschiedenis van Br.-Indië een slechten klank.” Over gansch het tijdperk van Lord William Bentinck, Thomas Munro en Mountstuart Elphinstone, menschen, die een geheel leven aan Indië gaven, alleen: „ten deele eerlijke pogingen om de welvaart des lands te verhoogen.” En later: „voor Indië is de negentiende eeuw een tijdperk geweest van roekelooze exploitatie door een overheerschend volk.”

Schr. laat na een duidelijke uiteenzetting te geven van de verschillende koloniale beginselen van de Engelsche staatslieden. Niet alleen wordt nagelaten het liberale principieel naast het conservatieve standpunt te stellen en wordt vervallen in een herhaald generaliseerend „de Engelschen”, maar in geheel dit boek vindt men van het *beginsel* van de imperialistische staatkunde nergens gerept: de uitdrukking daarvan in 1841, het oprecht: „van vergrooting van landgebied en inkomsten wordt niet afgezien”, de uitroeping van koningin Victoria tot *Kaisar-i-Hind* in 1871, de daden van Curzon — dat alles wordt slechts in bittere afkeuring genoemd.

Dit nu is een ernstig gemis aan objectiviteit. Er *is* een beginsel, in die oude veroverings-staatkunde. Die rijksgedachte is even oud als de volken en het is onbegrijpelijk, hoe men wel Xerxes en Alexander en Ceasar, wel Napoleon kan bewonderen en wel, zooals schrijver, Akbar de Grootte, en tegelijk blind kan zijn en doof voor hetgeen de dragers van een bewuste veroveringspolitiek hebben gewild: de glorie van hun volk. De geschiedschrijver mag deze beginselen verwerpen; maar hij mag niet nalaten ze te erkennen en te begrijpen. Hij mag niet nalaten te spreken van den heroïschen strijd dier tienduizenden, die in Indië gewerkt en gestreden hebben: *builders of the empire*; de eigenaardige grootheid van dat Engelsche volk in de vorige eeuw, mag hem niet ontgaan.

Over de nationalistische beweging sinds '85 zegt schr: „de beweging in volle grootschheid te schetsen, gaat ver boven de krachten uit van den historicus, die niet tevens dichter is.”

Inderdaad. Maar de imperialistische staatkunde *vond* haar dichters; en als de heer Koch zich ter verpoozing van economische studiën tot het ernstig lezen van Rudyard Kipling zet, zal hij ervaren, hoe de grootheid kan bezongen worden van een tijd, welke men toch niet terug zou wenschen en van een beginsel, dat thans verworpen wordt; hij zal tevens ervaren, hoe dat beginsel kon samengaan met een diepe kennis en een sterke liefde voor het land en volk van Indië.

Indien wij bemerken, dat over de Indische wijsbegeerte, over de godsdiensten in Indië, over de kunst en de cultuur en de beschaving in dit boek *Herleving* niets wordt medegedeeld en zien, dat de beschrijver van oorsprong en streven van de nationalistische beweging zich bepaalt tot een, op zich zelf uitnemende, beschouwing van de economische ontwikkeling en tot het beschrijven van de fouten en gebreken van het Britsch bewind — begrijpen wij: dit is economische geschiedschrijving. Straks, als men na 1885 komt, zal dit nog sterker blijken.

Maar hier reeds dient gezegd: wie oorsprong en geschiedenis van de

nationalistische beweging wil *begrijpen*, zal verder moeten gaan dan tot agrarische en financieele en administratieve beschouwingen, *dieper* dan behandeling van industrie en geldwezen: hij zal *iets* moeten trachten te begrijpen van het Indische wezen, van den volksaard en van de beschaving en het karakter dier volken.

In dit boek wordt over dat alles gezwezen: schr. doet in die richting zelfs geen poging. Nergens duidelijker blijkt dit gemis dan als het kastewezen ter sprake komt. Dan heet het:

„Het grootste deel der bevolking in Br.-Indië is verdeeld in vier klassen of standen: de Brahmanen, de Ksathria's, de Vaiciya's en de Soedra's. Deze standenindeeling doet te sterk denken aan de indeeling der Westersche maatschappij tijdens de vroege middeleeuwen om niet aanstonds een analogie te suggereeren. Blijkbaar heeft men hier te maken met een middeleeuwsche standen- of klassenindeeling, waarbij de overwinnaarstrots en de overheerscherswaan er toe dreven de grenzen scherp en ondubbelzinnig te trekken.”

Hier heeft men de verklaring van de eenzijdigheid van dit boek: de schr. ziet van de dingen slechts één kant: de economische.

Eenige nadere beschouwing moet echter zelfs den econoom leeren, dat men met analogieën, die „zich suggereeren”, voorzichtig moet zijn. Zelfs economen zullen dan inzien, dat aan het kastewezen waarlijk nog wel iets anders ten grondslag ligt dan „overwinnaarstrots en overheerscherswaan”. Overigens is verdere bespreking hiervan vrijwel nutteloos: de eenzijdigheid van een dergelijke opvatting van het kastewezen, dat het voornaamste bestanddeel vormt van gansch de Indische samenleving, ligt geheel in de lijn van die andere merkwaardige omissie in dit boek: er wordt van de verhoudingen tusschen de verschillende godsdiensten niet gesproken en, erger: niets over den landaard van die verschillende volken verteld; de heer Koch vat hen maar al te grif samen onder een alomvattend „Indiërs”.

Dit komen ons voor te zijn de twee voornaamste kenmerken van dit boek: geschiedschrijving, welke zoowel het vermogen tot objectiviteit, dat wil zeggen tot het *begrip* van het beginsel van de bewuste rijkspolitiek van een verleden tijdperk, mist, als het vermogen om onder de economische krachten nog andere te onderkennen.

Hoe zeer deze beide kenmerken zich doen gelden als schr. aan de eigenlijke nationalistische beweging toekomt, moge in een volgend artikel blijken; hier volsta de opmerking, dat eenzijdig-economische beschouwing van een tijdperk of een volksbeweging noodwendig voert tot beperktheid en dat zij, hoe albeheerschend de economische wetten dan mogen beheerscht zijn, niet verder rijkt dan het oppervlak der dingen. *Aanhang* van een beweging moge beheerscht worden door economische omstandigheden; *oorsprongen* heeft men dieper te zoeken.

Scherper nog dan bij het reeds besproken deel treden de eigenaardigheden van een beschouwing uit één enkelen gezichtshoek naar voren in het tweede deel van het boek van den heer Koch: over de nationalistische beweging sinds het eerste Indisch Nationaal Congres. Ook daar: een zoodanige concentratie op een eenmaal aangenomen centrum van beschouwing, dat alle andere waarden aan de aandacht ontgaan. Dezelfde concentratie doet schr. omtrent de industriele revolutie in Engeland in de negentiende eeuw opmerken: „er ontstond, dank zij vooral den toenemenden handel op Indië behoefte aan middelen om sneller te produceeren”. Hier doet zich het gevolg van schrijvers te voren ingenomen standpunt zelfs binnen het economisch kader gelden: dat de behoeften van den handel op Indië *hoofdoorzaak* zou zijn van de Engelsche industrialisatie kan nauwelijks worden volgehouden.

Maar dan over Indië:

„Er was geen vooruitgang denkbaar zonder ontwikkeling van een eigen Indische moderne industrie. Sociaal-organisch was dit het eerst noodige. Geheel het streven van het Nationaal Congres was dan ook gegroepeerd om dit streven naar industrieele opbloei als kern.”

Dit vooropstellen van het economische motief is zeer kenmerkend. Zoo blijft deze gansche verklaring van de nationalistische beweging een *economische* uiteenzetting. Dit culmineert, het spreekt wel van zelf, in schrijvers meening over Gandhi. Gandhi wordt in dit boek scherp veroordeeld.

„Om het zedelijk ik te redden wilde zoowel Tolstoj als Gandhi van den mensch een abstract, bloedeloos, levenloos wezen maken,” meent schrijver. „Maar,” zoo zet hij Gandhi recht, „juist in en door 's menschen strijd tegen het kwaad openbaart zich zijn zedelijke waarde. Wie meent dat de mensch, door het kwaad eenvoudig te negeren, zich zedelijk verheffen kan, begaat een denkfout.”

Verder nog gaat het elders:

„de Indische ondernemers konden de medewerking ontberen van een fantast zonder werkelijken invloed, voor wien de plicht van hanteering van het spinnewiel een geloofsartikel geworden was en die, zich aan zijn wonderlijke gedachtenconstructies bedrinkende, geëindigd was met te verklaren dat de oplossing van het kalifaatvraagstuk afhing van den ijver, waarmee heel de bevolking zich met spinnen en weven onledig zou houden.”

Aldus de heer Koch Gandhi veroordeelend. Nu is het begrijpelijk, indien een met Westersche industriele denkbeelden — van omstreeks 1890 — opgevoed econoom niet zonder afschuw van een leer kennis neemt, waarvan het spinnewiel een belangrijk onderdeel uitmaakt. Ook is het begrijpelijk dat hij, die niets begrijpt van de werkelijke zedelijke beteekenis van dit leerstuk, niet zonder voldoening zag, hoe geweldloosheid en overredingskracht door *soul force* door de heffe des volks in 1921 begrepen werd als overredingskracht met behulp van een knuppel. Maar Gandhi, een fantast zonder werkelijken invloed te noemen is erger. Het is kortzichtigheid.

Dit verraadt niet alleen een gebrek aan kennis van de feiten: dat tot op dezen dag de naam van Gandhi een leuze is, dat beide vleugels van het congres de leer van Gandhi als grondslag behouden en dat, wat meer zegt, de beweging geheel onder invloed is gebleven van zijn rechtstreeksche opvolgers, en dat iedere afwijking werd verworpen, op het jongste congres, met den kreet: *Gandhi kijai*. Maar dit verraadt gebrek aan inzicht in de werkelijke krachten van de nationalistische beweging, die zedelijke krachten zijn: en daardoor ziet schrijver in de nationalistische beweging *wel* economische oorzaken en motieven — en *geen* nationalistische, nog minder geestelijke.

Dit is een miskenning van persoonlijkheid en beteekenis van Gandhi. Het blijkt voor wie eenzijdig economisch denkt niet mogelijk te aanvaarden, dat de geestelijke leer van Gandhi, ook al wordt de praktijk er lijnrecht mee in strijd, toch van gansch de beweging de grondslag blijft. Maar zelfs dan nog had een feit als dit: dat *alle* Kerstcongressen, die van liberalen (*moderates*), beide vleugels der extremisten, alle groepen van Mohammedanen benevens dat van de Indische Christenen Gandhi's leer en persoon huldigden, althans tot een andere conclusie moeten brengen dan de boven aangegevene.

Te zeggen: Gandhi heeft geen werkelijke beteekenis, is, onder meer, een zakelijke fout. Een andere is deze uitlating:

„De destijds voor Zuid-Afrika ingevoerde speciale wetgeving op Aziaten is heden ten dage nog van kracht en wordt gehandhaafd met een hardnekkigheid, die geheel het bestaan van het Britsche rijk in gevaar brengt.”

Dit is buiten alle proportie.

De nitslag van de reis van Sastri; de wezenlijke beteekenis van de positie van de Indiërs in de dominions; de sociale oorzaken daarvan; het bezigen door de extremisten, door de geheele liberale partij verworpen, van de situatie in Zuid-Afrika, in schrille kleuren afgebeeld, als propaganda-materiaal; — dit alles is in dit blad genoegzaam uiteengezet. Ware het tien maal erger, dan nog zou moeilijk volgehouden kunnen worden, dat „het bestaan van het Britsch rijk” er door in gevaar zou zijn.

Indien schr., in verband met de Turksche kwestie, van de buitenlandsche politiek van Engeland zegt, dat zij beheerscht wordt door groepen, voor welke imperialistische staatkunde het alpha en omega schijnt te zijn, dan steekt tegenover deze al-omvattende en niet-onderscheidende veroordeeling vreemd af de zachtmoedigheid, elders, waarmede de bedrivers van de talrijke moorden in de periode van 1907 tot 1911 worden bejegend: „Ach! Zij waren te goeder trouw, zij wisten niet wat hen bewoog”...

Het is moeilijk te begrijpen, hoe men zich *wel* de motieven kan indenken van een lange reeks moordenaars en niet die van de leiders van een, in eeuwenlange historie gegroeide, buitenlandsche staatkunde van een groot Westersch rijk.

Tenslotte dient te worden vastgesteld, dat in dit geheele boek nergens gerept wordt van de toestanden in de inheemsche vorstendommen, de *native states*. Dit is een omissie. In de inheemsche vorstendommen van Britsch-Indië ware kostbaar studiemateriaal verkrijgbaar; de invloed van het Engelsch bestuur is schr. zegt het zelf, weinig intensief; — maar van de wijze, waarop de inheemsche vorsten in hun gebied tegenover de nationalistische beweging zijn opgetreden, wordt niet gerept; schr. bepaalt zich tot critiek op het Engelsch bewind. Terwijl toch die inheemsche vorstendommen waar in sociale zaken de Engelsche invloed nihil is meer dan een derde deel van Br-Indië uitmaken.

Een andere omissie' even ernstig, is deze: van den verderen groei van de *moderates* en van de ontwikkeling tot een sterke Indische Liberale Partij sinds de *Reform Act*, wordt niet verteld; de *Reform Act* zelf hadden wij liever als eenige bijlage gezien dan de proclamatie van koningin Victoria van 1 Nov. 1858.

Bij de samenstelling van dit werk is „voortdurend één oog gericht op de verhoudingen en toestanden in Nederlandsch-Indië. De heer Koch heeft het voornemen een nieuw werk te schrijven speciaal over onderscheid en overeenkomst tusschen Nederlandsch- en Britsch-Indië.

Het eenige onderscheid, dat schr. *noemt* is dit: „men kent daar nòch de intensieve exploitatie van de natuurlijke rijkdommen door niet-Indisch kapitaal, nòch de intensieve bestuursvorming die hier waar te nemen is. Het contact tusschen regeering en bevolking is er altijd meer indirect geweest.” Verder: „en in regeeringskringen en onder het gros der Europeanen in Ned-Indië heescht gemis van inzicht in het wezen der volksactie. Hier wordt de ontwikkeling van een inheemsch bedrijfsleven door intensieve exploitatie door buitenlandsch kapitaal sterk belemmerd. Hier wordt de actie van Sarekat Islam en Boedi Oetomo beschouwd en behandeld als product van een volmaakt redeloze kwaadaardige agitatie van opruiers, die in troebel water willen vissen.”

Wat dit laatste betreft: indien de heer Koch de studiën voor zijn volgend werk ook tot Japan uitstrekt en tot de deelen van China buiten allen Westerschen invloed, en de wijze bestudeert, waarop daar aarzelende stakingen behandeld worden en tot een oplossing gebracht, zal zijn oordeel over de bejegening van inheemsche bewegingen althans door de regeering van Nederlandsch-Indië wellicht iets milder worden.

Die uitbreiding van vergelijkende studie is om méér redenen wenschelijk: ofschoon de naam tot vergelijken tusschen Ned.- en Britsch-Indië het meest uitlokt, is een vergelijking met Ceylon nuttiger, met Madagascar en de Filippijnen leerzamer, met Siam noodiger.

Men mag niet aannemen, dat ook in een volgend werk van volksaard en volksverschillen gezwezen zal worden, dat ook daar over den trap van ontwikkeling en beschaving van de verschillende inheemsche volken gezwezen zal worden, gelijk van hun godsdienst, hun cultuur en hun eigen, inheemsche, maatschappij-inrichting. Men mag verwachten, dat speciaal bij een vergelijking die cultureele en ethnografische verschillen in aanmerking zullen gebracht worden; en dat ook andere zijden van de vraagstukken dan die van het uitheemsch bewind en de economische toestanden beschouwing erlangen.

Aangezien de heer Koch zich met de uit vergelijking te putten lessen richt tot „zoowel de regeering als de volksleiders in Nederlandsch-Indië,” en aangezien er ook onder laatstgenoemden een toenemende neiging bestaat zich op omliggende landen te oriënteren, mag hier de ernstige hoop worden uitgesproken, dat ons een ander en ruimer beeld van de Britsch-Indische samenleving en van de in Britsch-Indië levende volken, hun aard, hun wezen en hun idealen, wordt gegeven en dat om velerlei redenen kostbaarder stof tot vergelijking gevende gebieden als Ceylon en de Filippijnen niet onbesproken blijven.

Dit aaneemend, mag men de verschijning ervan met belangstelling tegemoet zien, overtuigd door het hier besproken werk, dat de schrijver tot ernstige studie en tot het geven van inzicht althans in staathuishoudkundige vraagstukken zeer bekwaam is.

D. K.

De Oesada Sari.

Een Balineesch Geneeskundig Handschrift.

DOOR

Dr. J. P. KLEIWEG de ZWAAN en C. LEKKERKERKER.

(Vervolg en slot van pag. 433).

De Baliërs maken een onderscheid tusschen stuipen, waarbij het lichaam van het kind warm aanvoelt, en zulke, bij welke het kind koud is. In het laatste geval wordt aanbevolen: *damoeh damoeh* [een woekerplant (*van Eck*)], wortelknollen van de *lampoegang* (*Zingiber americanus*), *ketoembah* (*Coriandrum sativum*), *poelasari*, (bast, rankjes of bladeren van de *Alyxia stellata*), *roode rijst* en *vijf „harten”* van uien fijn te malen en als bēdak aan te wenden.

Ook onderscheiden de Baliërs nog een vorm van stuipen, waarbij de kinderen nagenoeg niet in staat zijn te eten.

Aan stuipen lijdende kinderen laat men ook wel baden in een vat met water of in zeewater, nadat dit tevoren is belezen geworden. In dat geval moet echter als mantra worden uitgesproken: „*Hang, Brahma, Oeng Wisnoe*, genees mij al die stuipen, dat het kracht hebbe tōt genezing, dat ik niet ete de huid, het vleesch, de pezen, de beenderen, het merg, het bloed; ga uit, alle stuipen.... maak ze tot urine, tot winden; dat mijn mantra kracht hebbe!”

Verwarming van het kind wordt bij sommige gevallen van stuipen aanbevolen. Bij de z.g. waterstuipen (*sarab banjoe*) b.v. wordt aangeraden te verhitten de scherven van een gebakken aarden pot (*tempajan* *atau prioek*) en op deze verhitte scherven versch sirihspeeksel te spuwen. Het kind moet dan zoo dicht mogelijk bij deze scherven worden gehouden. Deze verwarming mag echter slechts op één avond plaats hebben en dan moet men het kind den volgenden morgen bēdakken met een bēdak, gemaakt uit *sēnting*-blad (*Cassia occidentalis*?), *katèpèng*-blad (*Cassia alata* L.?), gemengd met het binnenste van *curcuma*, *kēsoena* (knoflook) en kalmoes.

In dit verband lijkt het mij gewenscht erop te wijzen, dat vooral *Van Ossenbruggen* gewezen heeft op de magische kracht, die in den

Indischen Archipel, alsook elders, wordt toegeschreven aan potscherven, aardewerk enz. en tevens aan verhitting.

De Kat Angelino vermeldt eene mantra, waarbij men als *sranā* neme scherven, die op de plaats der lijkverbranding worden gevonden. Deze scherven moeten op een viersprong begraven worden.

Een eigenaardig recept der *Oesada Sari* tegen stuipen bestaat uit buskruit en droge varkenskeutels, fijngewreven met behulp van een steen en vermengd met varkensvet. Na bezinging moet een en ander onder de slaapplaats van het kind worden verbrand, onder het uitspreken der mantra: *Hih, Sang Hyang radja*, ik gelast alle stuipen te wijken, want ik heb middelen daartegen aangewend; overtreed de *poenah* (krachteloos van een mantra) niet.

Buskruit wordt ook aanbevolen tegen de z. g. n. „huil-sawan” en wel gewreven met een steen en vermengd met geheel versch sirihspeeksel. Na bezinging wordt dit mengsel geapliceerd op voorhoofd, borst, rug en alle gewrichten van het kind.

Tegen de *sawan ngantèn* wordt aangeraden het kind in te wrijven met een mengsel van buskruit, knoflook, kalmoes en een *roode* ui.

Volgens een ander voorschrift tegen stuipen moet men het kind *drie* maal bedruppelen en *drie* maal het gelaat wasschen met beleden water uit een *zwarten* klapperdop, waarin een klaargemaakte sirihpruim is gelegd; ook moet het kind *drie* maal van dit water drinken. Daarna moet de sirihpruim worden begraven.

Mogelijk is het, dat de bedoeling van deze handeling is de ziekte op de sirihpruim te doen overgaan en daarna door begraving met de sirihpruim de ziekte uit den weg te ruimen.

Een mantra, die nog tegen de stuipen der kinderen wordt aanbevolen, luidt: „*Batara Brahma*, sta er bij met *Batara Jama* (*Çiwa* als God van de Onderwereld), die gezonden is met de ziekte, de Roode Demon, de groenglanzende zwarte Demon (*Wilis*), van Madjapahit gekomen; *Barawoeh* (*Bairawa*?) van den grooten weg, vertoef gij met z'n drieën, met z'n vieren; die de ziekte geschonken heeft aan den mensch, die erdoor getroffen is, als hij de kleine paden betreedt; als hij op den grooten weg gaat, die de ziekte in het vleesch brengt en haar daaruit doet gaan; de ziekte komt uit het niet, verdwijne in het niet, verdwijne uit het lichaam, trekke uit naar *Pretinwi* (de aarde), het water vloeie weg, van *Batara Wisnoe* en verder naar de Groote Zee!”

Hier dus ook weer de voorstelling, dat de ziekten gegeven worden door de Goden, echter door deze ook weer kunnen weggenomen worden.

In de *Oesada Sari* worden een groot aantal vormen van „*sawan*” der kinderen onderscheiden; deze onderscheiding is gebaseerd op de meest in het oog vallende ziekte-verschijnselen. Zoo vindt men b.v. genoemd:

De *sawan* met opgezetten buik;

sawan met opgezetten buik en een koud lichaam;

huil-*sawan*, als het kind 's nachts voortdurend huilt;
sawan ngantèn, als het kind *sèlih* (verkouden?) of *pilèg* (Jav. = verkouden) is en met armen en beenen trekt, of als het kind bibbert;
sawan lèplèp, als het kind erg slaperig en suf is;
sawan, waarbij het kind erg dorstig is;
sawan naga, waarbij het kind een slap lichaam heeft en smaakt met het mondje en het tevens de tong telkens uitsteekt.
sawan tìwang, ook wel genaamd *kadjèdjèjè* (lillend of trillend?).

De „*Oesada Sari*” vermeldt ook, dat men tegen *sawan* alle middelen als praeservatief kan aanwenden, indien zij maar tevoren met de volgende mantra worden belezen: *Sawan* uit het Oosten, keer terug naar het Oosten, *Sawan* uit het Zuiden, keer terug naar het Zuiden, het lichaam van het kind blijve standvastig in het midden; de steenen zetel der Eerwaarden (die even hoog mag zijn als de vorstenzetel) wankel of wijk niet, bekleed met de ijzeren..... met de ijzeren steunsels, de knods in....., de goden aan de Noordzijde, de *Nawasanga*, zij de plaats waar gij komt rusten!” De „*Nawasanga*” zijn de negen goden, die hun vaste *sanggah's* in de huistempels hebben; zie Van der Tuuk, Wdbk. i.v. *nawa*.

In deze mantra wordt verder *Batara Goeroe* aangeropen ter bescherming van het kind, gezeten op den witten stier, beschut door *Kala Tjakra*.

Uit deze mantra blijkt nog de voorstelling der Baliërs, dat de ziekten als zoodanig zelfstandige wezens zijn, die kunnen komen en gaan. Ook deze opvatting constateert men nog bij andere in den Indischen Archipel.

Behalve de reeds genoemde vormen van *sawan* vinden wij in de *Oesada Sari* nog vermeld: de mannelijke en vrouwelijke *sawan*, *sawan kantjing*, *sawan kipèk* (*kipèk* = schuifelen, heen en weer bewegen van het zitvlak), — *loeteng* (aap-*sawan*), — *soengsang* (onderste boven; ook een bloem en een *woekoe*-dag. Zie Van der Tuuk's Woordenboek i. v. *soengsang*), — *bangké* (lijk-*sawan*), — *garoeda*, — *masoekan*, — *loenggoeh* (zittend), — *badèl* (*badèl* = krom praten?), — *tungis* (schreiend), — *idèk* (*idek* = trappen, trappend), — *embèt* (hardlijvig, opgezet van den buik door constipatie), — *anginan* (met winden, winderig), — *boekal* (grote vleermuis), — *kèdis* (vogel), — *bodjog* (kleine grijze aap), — *malik*, groote *sawan*, kleine *sawan*, *sawan sèmoet* (mier), — *bèrèkis* (een grotere mier, met opstaanden staart), — *lèjak* (weerwolf) en de *sawan dèsti* (toover-*sawan*).

Een andere behandeling tegen *sawan* bestaat uit het inbrengen van het medicament in den neus van het zieke kind. Deze behandelingsmethode wordt toegepast bij de z.g.n. *sawan ngantèn*. Hierbij wordt aanbevolen de wortels van de *perija poewoek* (*Momordica charantia*) en het hart van een ui fijn te wrijven en dan het uitgeperste vocht te vermengen met sap van de *djèroek nipis*. Dit vocht moet men in de neusgaten van het kind druppelen. Bij de *sawan lèplèp* wordt aangeraden

in den neus van het kind te druppelen het sap, dat men uit een roode ui heeft geknepen.

In een andere mantra tegen de *sawan*-ziekte, waarbij het kind veel klaagt over dorst, worden aangeroepen: *Sang Korsika*, — *Garga*, — *Mètri*, — *Koeroesija* en — *Prètandjala*. Hier schijnen dus de vijf heiligen bedoeld te zijn. (Zie Van der Tuuk, i. v. *pāntja Kuçika*).

Gelijk gezegd, bevat de *Oesada Sari* ook een aantal voorschriften tegen huidaandoeningen van kinderen: vele dier aandoeningen worden saamgevat onder den naam *indja*, wat de algemeene benaming schijnt te zijn voor uitslag, gezwollen en puisten, onverschillig van welken aard.

Van die *indja* worden weer verschillende vormen onderscheiden.

Eene huidziekte, waarbij het kind tevens braakt en eene spuitende ontlasting heeft, wordt *indja pèpèrèk* genoemd. Als het lichaam van het kind stijf is, spreekt men van *indja koekoel*.

Wanneer het kind lijdende is aan een huidziekte en voortdurend maar slapen wil, noemt men dat *indja gègèt* (*gègèt* = de tanden op elkaar, de lippen op elkaar). *Indja gilgil* is eene ziekte, waarbij het kind bibbert van de koorts. Bij de *indja koeliran* vloeit het kind bloed en etter uit het rectum; bij de *indja-soemsoem* komt schuimend bloed en etter uit het darmkanaal. Bij laatstgenoemde ziekte wordt aanbevolen de wortels van den lontarpalm en van de *glagah*, gebrande uien, venkel, *sèpèt-sèpèt*¹⁾, roode rijst (leer der signatuur?) fijn te wrijven met aarde uit de *sanggah-kemoelan*, onder toevoeging van water. Dit middel wordt dan het kind toegediend. De *sanggah-kemoelan* is het offerhuisje in den huistempel, waar aan de voorouders wordt geofferd; het eerste, dat wordt opgericht bij het stichten van een gezin en wel eerst voorloopig, bij de geboorte van den eersten zoon daarentegen definitief.

De *indja galiran* is eene ziekte, waarbij het kind braakt en diarree heeft, terwijl bij *indja djadjarèn* het kind buikloop heeft, met veel bloed en etter in de ontlasting, en tevens braakt. Bij laatstgenoemde ziekte wordt aangeraden te nemen drie onrijpe klappers, die vanzelf afgevallen zijn, met hun *toedoeng* (kelk) en een curcuma-wortel.

Elk van die drie klappers en de curcuma-wortel moeten voorzien zijn van nevenstaande vijf teekeningen, en op gloeiende houtskool worden gelegd. Als zij gaar zijn, moeten zij worden fijngemalen zonder toevoeging van water en vermengd met *sèpèt-sèpèt*, venkel en suiker,



¹⁾ Klappervezel?

die in een grooten lepel is gebrand. Dit branden dient te geschieden in de vlam van een lampje. Na beleving moet het kind dit medicijn gebruiken. Bovendien worden de liesstreek en de stuit van het kind gebëdakt.

De *indja gèrègèt* is eene aandoening, waarbij het kind wel veel eet, maar toch steeds magerder wordt en de buik opgezet is. Bij deze ziekte moet men water, waarin *zwarte* kleefrijst is gewasschen, klapperolie en het bloed van een *zwarte* kip, alles nauwkeurig afgewogen, zoodat er van elk evenveel is, vermengen, na beleving toedienen en wel op een *kadjèng-klion-hoehoedan*-dag. (zie blz. 9).

Indja boewèbès is eene ziekte, waarbij de kinderen voortdurend kwijlen en de buik sterk opgezet is. *Indja panas* gaat gepaard met koorts en opgezetten buik.

Bij *indja Brahma* zijn er zwellingen hier en daar op het lichaam, of wel groote *korèng*-zweren. *Korèng* beteekent ook schurft, echter verschillende andere zweren worden ook aldus genoemd.

Tegen deze *indja Brahma* wordt aanbevolen aarde vanonder de kookplaats, vermengd met water, dat pas uit de rivier is geschept. Na beleving moet het kind dit water drinken. In dit voorschrift herkent men weer de magische kracht, die aan de warmte wordt toegeschreven; immers voorgeschreven wordt, dat men de aarde verzamelt onder de kookplaats.

Bij een anderen vorm van *indja* wordt aanbevolen: curcuma, korianderkorrels en het weeke van klapper. Dit wordt gebrand na toevoeging van zout en dan met water vermengd. Onder het uitspreken der volgende mantra wordt dit aan het kind ingegeven. „*Ong Brahma, Wisnoe en Giwa*, Gij hebt het kind van N. N. ziek gemaakt, zoodat het getroffen is door *indja*, ontelbaar vele zijn hunne namen; ik laat op hen vallen de medicijn: gebrande curcuma, koriander en cocos en weeke *asèm*, zout, kool, suiker en *ampo* (eetbare aarde). Dit, mijn medicijn, geneze en make krachteloos; dat mijn mantra kracht hebbe!”

Opmerkelijk is, dat in deze mantra meer ingrediënten worden genoemd dan in het recept zelf. Deze eigenaardigheid wordt in de *Oesada Sari* meer geconstateerd.

Indja lèléd wordt genoemd eene ziekte, waarbij het kind warm en het lichaam flets (*bèsèm*) is. Bij de *indja lèplèp*, eene aandoening, die soms tijdelijk verdwijnt, maar dan weer terugkeert, wordt aanbevolen drie roode uien fijn te wrijven en te overgieten met klapperolie, waarna het middel verhit wordt, totdat het half gaar is. Daarna wordt de olie met behulp van een kippevleugel op de indjapusten gestreken. Bovendien moet men dan nog de zieke plekken bespritsen met een mengsel, gemaakt van *oendis*-bladeren (Jav. *goedé* = *Cajamis indicus*), *sidawajah* (*Woodfordia floribunda*), en drie korrels koriander, nadat dit mengsel is gebakken. Onder *indja wèwètih* wordt verstaan een ziekte, waarbij het kind heeft diarrhee, met bloed en etter. Eene soortgelijke ziekte schijnt ook te zijn de *indja rërèt*.

Bij de *indja boejan* is de ontlasting van het kind wit en schuimend, terwijl bij de *indja toetoeoet* de faeces van het kind rood zijn en de buik gespannen is.

Bij de *indja toeroet kamboeh* is het kind warm en schokt het lichaampje telkens. *Indja naga* is eene ziekte, waarbij het kind warm is en voortdurend naar links en rechts overbuigt, terwijl de oogen een groene kleur hebben (*naga* beteekent draak of slang).

Indja kali aga noemen de Baliërs eene ziekte, bij welke de punt van de tong rood ziet. *Kali-aga* is de naam der bewoners van *Kali Oekir*, grens *Boelèlèng-Tabanan*; deze lieden plegen de lijken der overledenen niet te verbranden. (Van der Tuuk's Woordenboek, i. v. *aga*). Bij deze aandoening wordt aanbevolen: rupsen in een pisangblad en *santèn* (klappermelk), *salzoe*(?), gewikkeld in een pisangblad en dit alles te verhitten. Men laat het daarna afkoelen, perse er op het vocht van een *tombong* (een *gadoeng*-soort met zeer groote knollen), en dient dit dan het zieke kind toe.

Indja langeb is eene ziekte, waarbij het kind huilerig en zeer angstig is; bij *indja sawan sarab riak* pleegt het kind elken dag te braken.

Bij sommige vormen van *indja* wordt aangeraden goed rekening te houden met den polsslslag van het kind. Als de pols neiging heeft om zwak te worden, mag men het kind volstrekt niet baden. Zoodra de pols week wordt, moet men nemen de bladeren van de *pohon mër* (Van der Tuuk: *mër* = *pohong-pohong*; Manihot utilissima?), *lèmpoejang*, *tjatjing's* van een jonge sirihplant (de lichtgekleurde bladerlooze van den boom afhangende stengels van een dunne rotansoort, die bij gebrek aan bétèlbladeren worden genuttigd; Van Eck: *tjatjing* = een dunne rotansoort) en zout. Dit alles moet worden fijngemalen en het geheele lichaam van het kind er mee gemasseerd (*oeroet*).

In een ander voorschrift wordt het geval vermeld, dat de ademhaling in de polsen zwaar is. Ook hieruit kan blijken, dat de Baliërs rekening houden met de gesteldheid van den pols en tevens, dat men naar het schijnt aan de ademhaling een invloed op den polsslslag toeschrijft.

Als mantra tegen de *indja* wordt in de *Oesada Sari* ook de volgende spreuk aanbevolen: „*Hih, hindja naga* (slang, draak), *hindja lilit* (kronkel), *hindja gantoeng* (hangend), maak niet ziek *I Barak* (*I Barak* = het roode; wordt gezegd voor een jong kind, als men den naam niet wil of mag noemen), *hindja bëlatoek* (specht; ook etterbultjes bij kinderen), — *gètih* (bloed), maak *I Barak* niet ziek; *hindja Brahma*, — *banjoe* (water), maak *I Barak* niet ziek, want ik zie (weet), vanwaar ik afkomstig ben; ik kom uit den bodem van *Pretiwî*, van den bodem van de *kawah Agoeng* (groote hel). *Ong, Ang*, daal neder, Vuurgod, verschroei alle *indja's*, daal neder. *Ong, Mang*, daal neer *Batara Gîwa*, doe het kind (*I Barak*) leven en genezen! Laat het leven! Dat mijn mantra kracht hebbe!”

De signatuur-leer schijnt weer zich te doen gelden bij de behandelingswijze tegen indja, gepaard gaande met bloeddiarree en etter. Dan wordt namelijk aanbevolen *isep getih* (een kruidje met *roode* bladeren), de bast van *witte toeri* (*Agati grandiflora*), wortel van *witte tëleng*, uien, venkel en klapperolie te vermengen. Dit mengsel wordt aan het kind toegediend.

Behalve tegen de spruw, stuipen en huidaandoeningen worden in de *Oesada Sari* nog tegen eenige andere ziekten der kinderen voorschriften vermeld, zoo bv. tegen oog- en oorziekten, aandoeningen van het gebit, tegen slaperigheid, gebrek aan eetlust, weggwijning, huilen, buikpijn, wurmen en diarree.

Wanneer de oogen van het kind opgezwollen zijn, wordt aanbevolen te nemen de bast van de *djeroek nipis*, gemengd met bast van een *pinang*-noot en het binnenste van een *kemuri*-noot, die „*djentoeng*” (bol, dik in het midden) is, *drie* schijfjes curcuma, dit alles fijn te wrijven en dan op de gezwollen oogen (oogleden) te appliceeren, na belezing natuurlijk.

Als de oogen van het kind zeer sterk tranen, wordt aanbevolen wat bloed van een *rooden* haan te verhitten en daarover een gebrande *djeroek nipis* uit te knijpen. Dit mengsel moet op de oogranden van het kind worden gesmeerd.

In de aanwending van het bloed van een *rooden* haan heeft men waarschijnlijk weer een voorbeeld van signatuur te zien, omdat ook de ontstoken oogleden een sterk roode kleur vertoonen.

Ook wordt in de *Oesadi Sari* aangeraden bij ontstoken oogen gebruik te maken van *ménœh* (*Jasminium*, melati), *sekoewit* (d.w.z. wortel, bast en uitspruitsel), nadat 't fijngehakt is en vermengd met 21 rijstkorrels; na zorgvuldige fijnmaling wordt dit poeder op de oogranden gebracht.

Verder zou het goed zijn de zieke oogleden te beademen en daarna erop te appliceeren een kauwsel van massoibast, gemengd met sirihspeeksel. Als mantra diene in dit geval: „*Ong, hih, . . . Darma*, genees de ziekte der oogen, *Jaksa Jaksi*, genees de ziekte der oogen, *Hing Eravana*, genees de ziekte der oogen, *Ong, Brahma*, behoed hem, *Wisnoe*, behoed hem. Genees!”

Tegen „slaperige” oogen wordt aanbevolen de wortels van *têki*-gras (*Cyperus tuberosus*), peper, knoflook en kalmoes fijn te wrijven, uit te persen, door te zijgen en het gezegen vocht in de oogen te gieten. Voorwaar een paarde-middel tegen zulk een onschuldige afwijking! Indien bij jonge kinderen etter uit het oortje te voorschijn komt, moet men gebrande curcuma-wortelstok fijnmalen en uitpersen en het uitgeperste vocht, gemengd met sap van de bast van *pinang*, die al geel is geworden, in het oor gieten. Ofwel men neme de „moeder”

van *oebi kōntji*-wortelstok (*Kaempferia rotunda* L.), verhit (*bakar*=braden) dit, na afkoeling kauwe men daarop en spuwe daarna het speeksel in het oor van het kind.

Bij kinderen, die veel last van wurmen hebben, zou het goed zijn fijngemalen *mandoeri*-bladeren en *curcuma*-wortel op de groote fontanel en tevens op den buik van het kind te appliceeren. Men kan ook roosteren de wortels van de *lēsēsī* (*Colocasia humilis* of *antiquorum*) in de vlam van een lampje en maakt ze daarna fijn. Na belezing wordt dit op den buik van het kind gewreven, waarbij men als mantra heeft uit te spreken: „*Ong*, wurmen, ik drijf u uit; sterf, verdwij! Dat mijn mantra in vervulling ga!”

De Baliërs meenen ook, dat wurmen aanleiding kunnen geven tot een oogkwaal bij kinderen (*siksik*). Volgens Van der Tuuk is *siksik* een wormsoort in de tanden. Tegen deze *siksik* worden door de kinderen *moeté siksik* (geprikkelde kralen) gedragen aan den hals. Waarschijnlijk geeft in dit geval de naamsovereenkomst tusschen ziekte en het aangeprezen middel de indicatie tot deze behandelingsmethode. In de therapie der Inlanders is n.l. dikwijls naamsovereenkomst tusschen de ziekte en het medicament de indicatie voor de aanwending van het middel.

Wanneer het kind zieke tanden heeft, moet men verzamelen de droge bladeren van *pisang kajoë*. Daarna neme men een steen uit het midden der rivierbedding en kloppe dien fijn met een anderen steen, die op dezelfde plaats is gevonden. De fijngestooten steen vermene men met drie schijfjes en drie bladeren witte *laos* of *laos kapoer*. Men voegt dan water toe en verhit, totdat het begint te borrelen. Na afkoeling wassche men den geheelen dag het gezicht van het kind met dit afkooksel en laat het kind tevens den mond daarmede spoelen.

In het geval dat het kind *siksik* aan de oogen heeft en deze tranen, terwijl de ooglidranden rood gekleurd zijn, gebruike men hetzelfde middel, maar dan moet het niet met water gekookt worden, maar alleen worden fijngewreven, waarna men het gelaat van het kind met poeder bedekt. Vervolgens neme men een *kēmbang sepatoe lamba* (i.e. waarvan de bloembladen wijd uiteenstaan) en waarop nevensgaande teekening is aangebracht. Deze wordt in de hand fijn geknepen en daarna wrijft men de wenkbrauwen ermede in.



Voor kinderen, die al maar sufferig zijn en willen slapen, bovendien mager en bleek zijn, moet men een slametan en een volledig offer aanrichten, bestaande uit *sambel* van *trasi* en uien, *masampija itjoek* (schijnt betrekking te hebben op het vat, waarin, of de versiering, waarmede het offer wordt opgediend), vruchten, *sirih-toelak* en bloemen, verder een volledig stel witte kleeren op een onderlaag van de top-

einden van pisangblad, alsook water in een *siboer*, waarin een rijstkorrel is geworpen. Na beleving moet dit offer naast het slapende kind worden neergezet en moeten *elf* druppels water op het kind worden gedruppeld, daarna *drie* druppels op het kind, dan moet het kind *drie* maal van het water drinken en moet ook *drie* maal het gezicht van het kind ermee gewasschen worden. Tenslotte moet het offer buitenshuis worden geworpen en nog met *elf* druppels van het water worden besprenkeld.

Als *mantra* diene in dit geval: „*Hih, Brahma* en *Çiwa*, kom uit het Oosten, met de *Pitara's* (voorvadergeesten) van het Oosten, de voorouders van vaderszijde, *Batara Brahma* van het Zuiden met de *pitara's* van het Zuiden, die van vaderszijde, *Batara Mahadèwa (Çiwa)* van het Westen met de *pitara's* van het Westen van moederszijde; *Batara Wisnoe* van het Noorden met de *pitara's* van het Noorden van moederszijde; *Batara Çiwa* van het midden met de dwalende, schamele ziel.... van den armen mensch.... val op dit kind van N.N., want het is een echt mensch, gij het kind van *Batara Goeroe*, kom terug, arme ziel, dat ik U verzorge, van het Oosten, van het Zuiden, van het Westen en van het Noorden!”

Wanneer het bezwingingsoffer is gebracht en de levensgeest is terugeroepen, moet men nog een middel aanwenden om de ziel (*atma*, *njarwa*, levensgeest) van het kind vast te houden. Daartoe wordt aangeraden water in een *siboer* te belezen in tegenwoordigheid van het kind, nadat men in dit water *elf* rijstkorrels heeft geworpen. Met dit water moet het kind *elf* maal bedruppeld worden, daarna moet men het *drie* maal van dit water laten drinken en ook *drie* maal het gelaat van het kind ermee wasschen. De rest moet worden uitgegoten over de voeten van het kind, waarna het de rijstkorrels moet inslikken.

De *Oesada Sari* bevat nog een ander voorschrift, dienende om de levensgeest (*atma*) van een kwijnend kind terug te brengen. Daartoe neme men een paar *tatiboos* (letterlijk: inlosser, een paar armbanden van draad, die men omdoet bij het *naoer moenji*, d. i. het betalen, inlossen, gestand doen eener gelofte en bij enkele andere gelegenheden). Daarbij voege men *segahoe*, d. i. gehakte *dapdap-(dadap)*bladeren met asch, gele rijst enz., hetgeen door den *padanda* wordt gebruikt om eenjarige te bestrooien. De armbanden moeten uitgespreid worden over de beide ooren van het kind, terwijl men de asch-rijst vastplakt op elk der leden van het lichaam. Bovendien moet dan nog een offer worden gebracht, bestaande uit een „*saroewa wangi pènèk adanan*” (eene kleine pyramide van rijst met diverse geurige bloemen), met gebraden kip en een vruchten-*raka* (gerangschikte vruchten en siri), opgemaakt als een *sasajoet* (weer een andere vorm van offer, ook bij de geboorte gebruikt). Dit offer moet den Goden worden toegewezen vóór de *sangghah kemoelan*, het offerhuisje bestemd voor de voorvaders

in den huistempel. Vervolgens moet dit offer worden opgeheven boven het zieke kind en dan op de *tateboes* de volgende *mantra* worden uitgesproken: *Ong, Sang Hyang Atma*, treed binnen in S. H. Leven, S. H. Leven, treed binnen in S. H. *Atma*....., aanschouw mij S. H. *Darma*, verhef S. H. de *Atma* van N.N., kom Gij naar Bali, zeil in een vaartuig, ga spelevaren op de geurige zee, breng de *atma* van N.N. omlaag, naar het strand, breng hem terug naar de *Sanggah*, het lichaam van N.N., dat hij binnenkruipe in de hersens en de beide oogen, steeds de deelen des lichaams doordringend tot het merg; blijf dan staande, *soemangat atma djoewitan* van N.N., vlug!"

Sang Hyang Darma wordt hier gedacht als ver van Bali in een overzeesch land te verwijlen en de levensgeest van het kind bij zich te hebben. Men herkent in dit voorschrift der *Oesada Sari* duidelijk animistische denkbeelden, vermengd met Hindoe-voorstellingen.

Een ander voorschrift der *Oesada Sari*, voor kwijnende kinderen dienende om „het hart van het kind te bevestigen”, zegt, dat men moet nemen *drie* toppen (spruiten) van de *dadap* boom, saamgebonden met het driekleurig snoer (*benang tridatoe*) (zie boven!), water in een *siboer*, vier kleine *pandan*-struikjes, *drie* handvollen gestoomde rijst, in elk waarvan een klein kaarsje is geplaatst, benevens een ui, een klaargemaakte sirihruij en zout. Na belezing moet men het water uit de *siboer* doen afdruijpen van de drie *dadap*-spruiten op de obat, tot *drie* maal toe. Ook moet het kind *drie* maal met het water bedropen worden en *driemaal* ervan drinken, *driemaal* moet ook het gezicht van het kind ermee gewasschen worden, het overschietende water moet men rondom het huis spreukelen. De *pandan*-struikjes moeten geplant worden, een aan elk der hoeken van de woning, terwijl de rijstklompjes met de kaarsjes vóór de deur van het huis worden neergelegd.

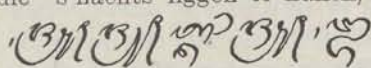
De *mantra* bij deze ceremonie luidt: *Ong, gedenk Sang Hyang Brahma, Wisnoe en Çiwa*; ik vraag u hier de wacht te houden; als er snoodheid is, bewaak dan mijn kind en verstoot dit kwaad, zóó zij het! Als het stuipen zijn, die mijn kind ziek maken, dat Gij ze dan ook zult hebben; als *Brahma, Wisnoe* en *Çiwa* stuipen hebben, dat mijn kind dan stuipen hebbe; als *Brahma, Wisnoe* en *Çiwa* die niet hebben, dan mijn kind ook niet! Vergeet niet mijn kind te bewaken; bezoek het niet met eene ziekte; hier is het offer voor U, drie klompen rijst, *pandan*, uien en licht (lampjes). Gebruik het vlug, zoo zij het!"

Voor jonge kinderen, wier hoofd „gescheurd of gespleten” is, of wier fontanel zeer groot is, wordt aanbevolen geweekte rijst, de stengel van *késœna* (een knoflooksoort), *elf* sirihruchtjes, dit alles moet worden fijngemalen en dan deze massa, na belezing op het hoofd van het kind worden gelegd. In dit geval moet de *mantra* luiden: *Ong, Nini Çiwa* met familie, *Kaki Çiwa* met familie, maak het vast, stevig, *Pretivi-Akasa*,..... de echte sluiting, de sluiting der aarde en van den

hemel, sluit de insnoering van het kind. *Ong Pretiwi*, dek (met) bamboe *Pretiwi*; *Akasa*, dek (met) bamboe *Akasa* (het uitspansel), laat het been het been, het vleesch het vleesch, het steunsel het steunsel, het bloed het bloed ontmoeten. *Bajoe* treffe samen met *Bajoe*, de huid strekke geheel tot dak, worde een dak!"

De bedoeling dezer mantra laat aan duidelijkheid weinig te wenschen over.

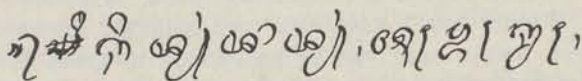
Wanneer het kind dag en nacht huilt en woelt met het lichaam, wordt aanbevolen op het benedendeel van den rug en de billen met kalk deze mantra te schrijven: *Hah, Hah halimah, halimoeh, sowaha, moernah, galang apadang*". De bedoeling is blijkbaar de magische kracht dezer mantra, die niets anders is dan onverstaanbare klinkklank, op het kind te doen overgaan. Ook wordt wel aangeraden bij kinderen, die 's nachts liggen te huilen, onder de slaappleats van het kind een



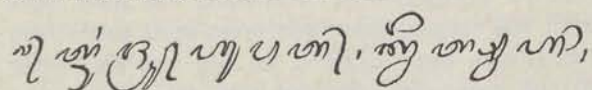
lontarblad te leggen, beteekend met nevensgaande letterteekens of boven

de slaappleats van het kind een lontarblad op te hangen, beteekend met deze mantra-letters.

Goed zou 't ook zijn 't kind om te doen



een armband, gemaakt van lontarblad en beteekend met nevensgaande



mantra-letters. Bij huilende kinderen appliceere men ook

op de groote fontanel een papje van fijngewreven *ketoengkoel* en *orang-aring*. Welke plant met *ketoengkoel* wordt bedoeld, is niet te zeggen. Blijkbaar heeft men in dit voorschrift weer een voorbeeld van woord-magie, want *toengkoel* beteekent „een kind sussen”, en *aring* beteekent ook: rustig, kalm, tot bedaren brengen. Zulke voorbeelden van woord-magie zijn er in de geneeskunde van onze Inlanders vele op te geven. De naam eener plant of eenig ander ingrediënt geeft vaak de indicatie tot de aanwending daarvan bij bepaalde aandoeningen.

Zoo plegen b.v. de Minangkabau-Maleiers bij de „*barah kalatawan*”, de z.g. vleermuizenziekte, eene aandoening, waarbij zich een ettergezwel vormt in den oksel, vleermuizenfaeces op het absces te smeren, teneinde het te doen doorbreken. In dit geval is het de overeenkomst van naam, die aanleiding geeft tot deze therapie.

De Toradja's van Celebes gebruiken de blaadjes van de *lentoeroe*-boom als slaapmiddel, omdat *toeroe* beteekent slapen. De Bataks van Toba gebruiken tegen verschillende ziekten de *sipilit*-plant, omdat *sipilit* beteekent „verkeerd”; men denkt nu door aanwending van die plant de ziekte te kunnen doen keeren. Bij deze Toba-Bataks dient ook een stuk Spaansch riet als voorbehoedmiddel tegen ziekte en wel

omdat het Spaansche riet heet *mallo*; *maloem* = „van ziekte genezen zijn”. De staart van het schubdier, *tanggiling*, dient bij hen tegen nier- en blaassteen en wordt als amulet gedragen, omdat *tanggal* beteekent: vrij worden, verlost worden; in casu dus van den blaas- of niersteen.

De Tobeloreezen geven aan koortslijders te gebruiken een plant, die *o mamata* (d. w. z. koude) is geheeten, om de koortshitte in koude te doen overgaan.

Bij de Makassaren speelt het blad van de *rara* een groote rol in de geneeskunde, omdat „*rara*” beteekent: vast; men meent daarom, dat men door toediening van dit middel de ziel van den lijder vast en sterk zal maken, zoodat die niet het lichaam van den patiënt zal verlaten.

Wanneer een Soendanees eene keelontsteking krijgt en de klieren zijn zoodanig opgezet, dat hij niet of bijna niet slikken kan, noemt men die ziekte „*oesoep*”. Dit woord is afgeleid van *oeseup*, vischhaak en wil zeggen, dat men is als een visch, die aan den haak zit. Iemand, die aan deze ziekte lijdt, krijgt tot geneesmiddel water te drinken, waarin een vischhaak z.g.n. te weeken is gelegd.

Verder zou 't goed zijn voor huilerige kinderen *zeven* maal achtereen een weinig asch van de kookplaats te halen en na bezing deze asch op het voorhoofd van het kind uit te strepen.

Een ander voorschrift der „*Oesada Sari*” vermeldt, wat men moet doen, als men het kind wil spenen. Daarvoor moet men beslist een „goeden”, d. w. z. een gunstigen dag uitkiezen, en een *was* (de 5e dag der Zondagsche week), of *goeroe*-dag (3e dag van de achtdaagsche week). Men neme dan water in een *siboer* en legge daarin *drie* goede knoppen van *kembang djépoen* (*Plumoria acutifolia*) en arèn-suiker. Na bezing moet men het kind *driemaal* bedruppelen met de bloemknoppen, met elke knop één keer; daarna moet het kind *drie maal* van het water drinken en *drie maal* het gezichtje ermee gewassen worden. De rest moet men mengen met de *goela arèn* en met kalk, goed omroeren en dan de tepels der moeder met het mengsel van suiker en kalk bestrepen. Verder moet men het overschietende water *drie maal* van het voorhoofd van het kind laten afdruipeu. Van de drie *kembang djépoen*-knoppen moet men er een in tweeën splijten en over de beide ooren van het kind uitspreiden en de beide andere moet men scheiden; een uitspreiden over het haar van het kind en de andere moet men in de *pelangkiran* leggen, de bak, aan ééne zijde beschilderd, hangende boven de slaappleats van het kind, en waarin de offers, voor het kind bestemd, worden gelegd.

De mantra luidt: „ik ben nu een zuster van je, zoo zij het, gij en ik, wij herinneren ons niet meer de borsten van moeder. Zoo zij het!”

Er is in de „*Oesada Sari*” ook een mantra, waarin de *linggam* en *yoni* een rol spelen. Deze mantra is te vinden in een voorschrift tegen

buikpijn der kinderen, en waarbij het kind stekende pijnen heeft aan den navel (*çula*). Bij deze ziekte wordt aanbevolen asch, na belezing op den navel van het kind te wrijven. De mantra luidt: „*Ong*, Vader, breng brandhout aan, Moeder, breng een tang aan; de penis van Vader lichte(?), het geslachtsdeel van Moeder trille(?), zoo zij het!”

Deze mantra is geheel Balisch van taal.

Resumeerend kan men zeggen, dat de „*Oesada Sari*” in hoofdzaak middelen van plantaardigen oorsprong bevat. In hoeverre er daaronder zijn, die inderdaad een gunstigen invloed hebben, zou nader te onderzoeken zijn. De therapie der Baliërs is eene symptomatische, zij is veel meer gericht op de verschijnselen der ziekte dan op het lijden zelf. Dit komt wel daardoor, dat in de pathologie der Baliërs de verschijnselen van ziekte vaak als zoovele ziektevormen worden opgevat. De verschijnselen, die de Baliërs bij de zieken waarnemen, worden vaak als ziekten opgevat; hoofdpijn bv. is eene ziekte, buikpijn is eene ziekte, enz. De Baliërs zijn in den regel niet in staat de verschijnselen, bij een zieke geconstateerd, te combineeren tot een ziektebeeld, het gevolg eener aandoening van een bepaald lichaamsorgaan.

Behalve plantaardige middelen worden echter in de „*Oesada Sari*” ook wel, hoewel in veel mindere mate, ingrediënten van dierlijken oorsprong, alsook metalen en mineralen tegen verschillende aandoeningen aanbevolen.

Middelen van dierlijken oorsprong zijn b. v.: geitekeutels bij vloeingen eener vrouw tijdens de graviditeit, krabben ter bevordering van den partus, honig ter bevordering der conceptie, uitwerpselen van wurmen om de in utero gestorven vrucht voor den dag te doen komen, kippen-eieren om de placenta te doen geboren worden, wespennesten tegen ooraandoeningen, bloed van een kuiken tegen stuipen, kakkerlakeieren tegen spruw, varkensfaeces tegen stuipen, karbouwenmest bij *indja poesoeh*, verbrande karbouwenhuid bij *indja* met opgezetten buik, drek van wurmen bij bloed- en etter-diarrhee, kippenbloed bij *indja gèrègèt*, varkensvet bij gebrek aan eetlust (!) en bij stuipen, rupsen bij *indja kaliaga*, bloed van een rooden haan bij tranende oogen, kauwsel van vleermuizen en nesten van witte mieren bij puisten in het gelaat, honig tegen puisten, civet van de civetkat als aphrodisiacum.

Wat betreft de metalen en mineralen, die in de *Oesada Sari* in verschillende gevallen worden aanbevolen, zij eraan herinnerd, dat b. v. van ijzer en staal in de therapie der Baliërs een veelvuldig gebruik wordt gemaakt, vooral ter versterking der levenskracht. Echter ook andere metalen vinden toepassing, zoo wordt b. v. bij achterblijven van de nageboorte aangeraden een stuk koper en een stuk zilver in water te leggen en dan dit water aan de vrouw te drinken

gegeven. Ook van steenen en puimsteen¹⁾ wordt door de Baliërs ter versterking der levenskracht gebruik gemaakt.

Zout, kalk en asch vinden eveneens, gelijk wij konden vaststellen, in de Balische therapie voor verschillende doeleinden aanwending. Azijn wordt in de *Oesada Sari* ook als medicament vermeld, terwijl wij daarin ook houtskool en salpeter eenige malen als geneesmiddel opgegeven vinden.

De recepten der *Oesada Sari* zijn in den regel zeer samengesteld; dit pleit er wel tegen dat zij zeer werkzame bestanddeelen bevatten. Men schijnt de kracht vooral in de samengesteldheid van 't recept te zoeken, in 't gelijktijdig toepassen van een groot aantal middelen.

De in de *Oesada Sari* genoemde geneesmiddelen worden zoowel inwendig als uitwendig toegepast. De volgende behandelingswijzen worden in de *Oesada Sari* vermeld: beblazen, bespuwing, bestrijken, beademen, bevochtigen, bestrooien, bestrepen, berooken, belikken, bedruppelen, wasschen, uitgieten eener vloeistof op het lichaam van den patiënt; verder laat men de patiënten het geneesmiddel drinken, kauwen, inslikken, men laat ze aan 't medicament ruiken, opsnuiven, den mond ermee spoelen en dan weer uitspuwen en gorgelen. Ook brengt men wel 't medicament in de neusgaten. Daarnevens vinden verwarming, massage en baden in de therapie der Baliërs aanwending.

Wij constateerden verder, dat de transmigratie- en signatuurleer ook bij de Baliërs in eere zijn; een aantal der in de *Oesada Sari* aangeprezen middelen schijnen hun toepassing aan zulke beginselen en opvattingen te ontleenen.

Een groote rol spelen blijkens de *Oesada Sari* in de therapie der Baliërs bovennatuurlijke werkingen, als magische en religieuze handelingen, het uitspreken van tooverspreuken, amuletten, offerhandelingen, slametans, enz. Wij zagen ook, dat aan bepaalde getallen door de Baliërs eene mystieke beteekenis en kracht wordt toegekend. In die verschillende geheimzinnige handelingen herkennen wij een geringen

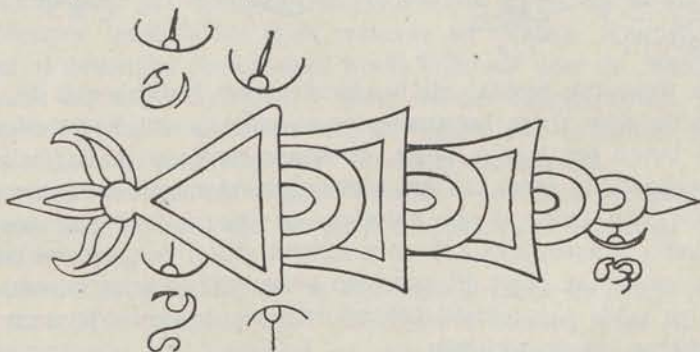
¹⁾ Puimsteen dient bij de Baliërs (ook elders?) om regen te verwekken, vermoedelijk omdat deze steen de voor den primitieven mensch wonderlijke eigenschap bezit van op het water te drijven. Van der Tuuk zegt in zijn Wdbk. i. v. taul: „de batu taılan bestaat meestal uit batu këmbung (idèp mangkihan) [d. i. puimsteen], en wordt soms uit den tempel heimelijk naar de rivier of de zee meegenomen en daarin gedoopt, om het te doen regenen”. Pleyte (Herinneringen uit Oost-Indië, Tijdschr. Aardr. Gen., 2e S. XVIII, 1901, p. 44), vond in de meroe van den tempel te Pandji, ten Z. van Singaradja, „een stuk vulkanisch tuf, in de gedaante van een ellipsoïde, . . . naar men mij mededeelde de vertegenwoordiger van den heiligen vulkaan Batoer”, blijkbaar een batoe taolan, een regenverwekker. De heer De Kat Angelino deelt ook een en ander mede over *batoe taolan* in beeldvorm en de tempeltjes daarvoor, in „Ned. Indië, Oud en Nieuw”, VI, 1921, p. 82; deze beelden worden ook in verband gebracht met den tempel van Batoer, waar bij het meer regenverwekkings-ceremoniën vroeger stellig hebben plaats gehad, zooals bij de andere meren op Bali en op Lombok.

invloed van den Islam, verder van Boeddhisme en Hindoeïsme, daarnaast echter ook dien van het Animisme.

In voorschrift 49 wordt in de mantra, die uitgesproken moet worden ter bevordering der bevalling ook aangeroepen *Sang Dangdang*. Waarschijnlijk is hier bedoeld *Sang Dangdang pêtak*, de mythische witte Raaf, die ook in andere voorschriften der *Oesada Sari* wordt vermeld. In verband hiermede zij er op gewezen, dat de *dangdang*, de kookpot voor het water bij het rijststoomen, op Bali ook een magische rol speelt bij het godsoordeel (*ngëtjor*) om een *lèjak* (lykanthropos) te ontdekken. Wanneer de verdachte bij het „*medangdang*” in het water, dat zich in de *dangdang* bevindt, alleen het hoofd of alleen de romp kan doen weerspiegelen, houdt men hem inderdaad voor een lykanthropos.

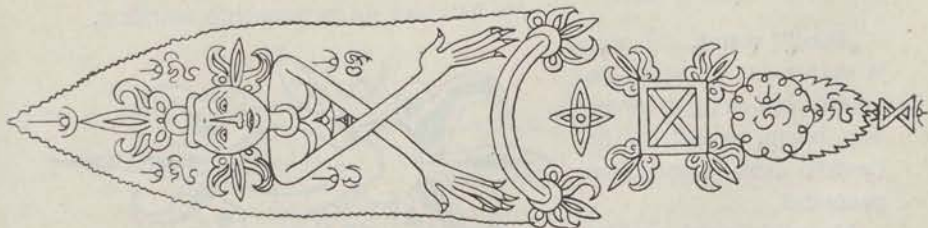
Dat de weerwolven ook op Bali zeer gevreesd zijn, blijkt eveneens uit de *Oesada Sari*.

Als amulet vinden wij in dezen receptenbundel nog vermeld een lontarblad, beteekend met de *triaksara*, (de drie letters, het teeken der Drieëenheid) en de *trisoela*, de drietand, het embleem van Çiwa.



Als dit blad beteekend is, moet het worden bespritsd met het sap of kauwsel van uien en kalmoes; daarna moet men het blad belezen, in een stuk wit goed wikkelen en dan als amulet vóór op de borst dragen.

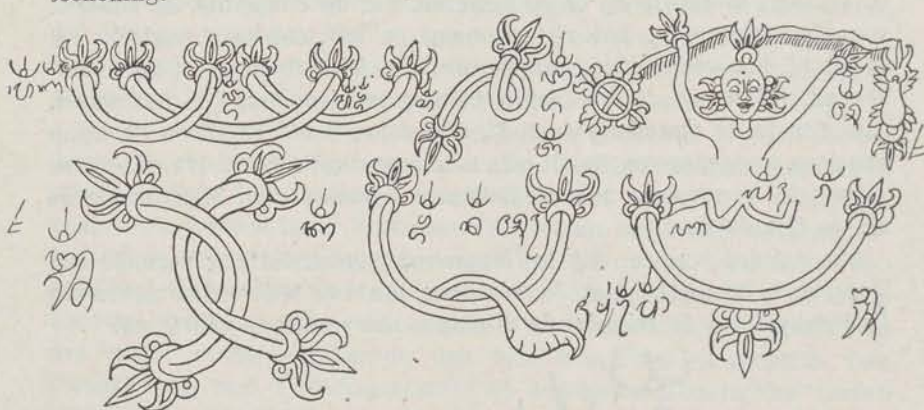
Een andere amulet bestaat uit een lontarblad, waarop *Sang Hyang Ongkara* (een andere naam voor de heilige syllabe *om*, hier als godheid voorgesteld) is geteekend.



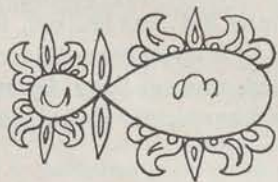
Na geteekend te zijn, moet het blad *drie* maal bespritsd worden met het sap van massooi-bast, dan belezen worden, in wit doek gewikkeld en als zoodanig als *djimat* worden gedragen.

Nog een andere amulet bestaat uit een paar uien en kalmoes, waarvan men eerst na belezing drie maal de geur moet opsnuiven. Daarna moeten ze omwonden worden met het driekleurig snoer (*benang tridatoe*, wit, zwart in rood, in de *Oesada Sari* meermalen genoemd). Deze amulet moet men dan aan den rechter pols dragen.

Ook wordt als amulet vermeld een lontar, voorzien van nevensgaande teekening.



Deze teekening bestaat uit banderollen met *badjra's* aan de uiteinden, in de holle zijden het *Om*-teeken en andere magische letterteekens. Rechts boven een kop en buste, de armen eindigend in *badjra's* en op het voorhoofd de *oerna*. Na het teekenen moet men de *lontar* besprijzen met sap van knoflook en kalmoes, en daarna de *lontar* boven de slaappleats hangen. Men kan deze amulet echter ook aan het lichaam dragen, maar dan moet dit voor een ieder stipt geheim blijven. Wanneer toch zulks aan iemand bekend werd, zou de amulet haar mystieke en heilzame kracht verliezen.

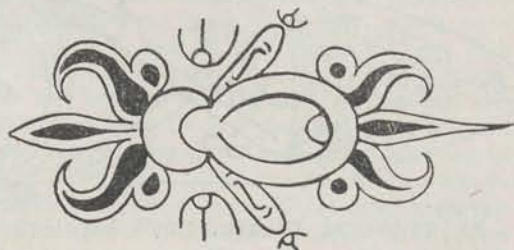


„Doof” water, d. i. dat is water dat staat in de holten van een nog levenden boom, wordt in de *Oesada Sari* meermalen genoemd.

Als uitdrijvend middel bij de bevalling wordt ook

Ten einde den partus te bevorderen, wordt aangeraden de vrouw te drinken te geven „doof” water in een zwarte beker, beteekend met nevensgaande figuur.

Ook in dit geval moet men er wel aan denken, dat alles geheim moet blijven, anders heeft het niet de gewenschte werking.



opgegeven: sirih met even wijdige nerven en kalk; op de sirih moet nevensgaande teekening worden gemaakt. Na belezing moet de barende vrouw op deze sirih kauwen.

Wanneer de bevalling vertraging ondervindt, wordt aanbevolen de vrouw te drinken te geven water uit het bekken, waarin het drinkwater



tot stilstand komt, en wel uit een recipiënt, waarop nevensgaande teekening is aangebracht. De rest van het water moet over de schaamdeelen der vrouw worden uitgegoten. Vreemd is zeker wel, dat men ter bevordering der bevalling de vrouw te drinken geeft het water, dat in het bekken tot stilstand is gekomen. De verklaring hiervan is niet gemakkelijk te

geven. Men zou zich kunnen denken, dat in zulk water, dat vóór 't tot stilstand komt, voortgestuwd is geweest, nog eene sterke voortstuwende kracht geconcentreerd wordt gedacht, ook als het water reeds tot stilstand is gekomen, en dat men deze voortstuwende kracht op de vrouw wil overbrengen, teneinde het kind, waarvan zij zwanger is, uit te drijven.

Aan al dergelijke teekeningen wordt blijkbaar door de Baliërs eene bijzonder krachtige mystieke werking worden toegeschreven.

Verder zij nog de aandacht erop gevestigd, dat de Baliërs ook aan bepaalde kleuren eene bijzondere beteekenis toekennen.

Ook is opmerkelijk, dat volgens de Baliërs vooral *oude* geneesmiddelen, die reeds lang in huis zijn bewaard geweest, eene krachtige werking zouden bezitten.

Merkwaardig is verder, dat in sommige gevallen de ouders voor hun ziek kind het voorgeschreven medicament moeten innemen, terwijl ter bevordering der bevalling en ook bij andere gelegenheden niet alleen de vrouw, maar ook haar echtgenoot het voorgeschreven middel moet gebruiken.

Aan bepaalde dagen, die voor de Baliërs als heilige dagen gelden, wordt ook in de geneeskunde een invloed toegeschreven. Het wichelen door middel van „tika's” speelt in hun wetenschap een gewichtige rol.

De Nederlandsch-Indische Topografische Dienst in het verleden, in het heden en in de toekomst.

DOOR

L. F. VAN GENT.

In *De Indische Gids* van Januari 1923 dient de Heer J. van Roon, Majoor „Topograaf b. d.”, zich in zijn motto, geplaatst onder bovenvermelden titel, aan als „de medicijnmeester” uit Marcus II : 17 en wijdt hij, in overeenstemming daarmee, een 20-tal bladzijden aan het „verleden” van den topografischen dienst in Nederlandsch-Indië, om daaruit de gegevens voor een ziektegeschiedenis te putten en dan, naast een diagnose voor het heden, als een eerste wonderdokter, reeds thans de toekomstige doodsoorzaak neer te schrijven.

Met gewezen collega's uit het verleden, met mannen als De Bas, De Seyf, Versteeg, Havenga e. a., op wie de Heer v. R. zich in dit, en in verschillende andere, onder eigen naam of pseudoniem verschenen geschriften beroept, zou Schr. op één lijn gesteld kunnen worden, ware het niet, dat hij het zich tot gewoonte heeft gemaakt zijn publicaties te drenken in een alsem, dat aan zijn pennevruchten een bijsmaak geeft. Zulks is te wijten aan zijn zucht tot een zoo sterk mogelijk op den voorgrond willen dringen van zijn subjectieve meening, waarbij Schr. zich niet ontziet om, bij herhaling, personen te kwetsen met bewoordingen, welke door insiders wel tot haar juiste waarde kunnen worden teruggebracht, maar welke toch niet nalaten bij den outsider een verkeerde meening te doen postvatten. M. i. berokkent Schr. daarmee grooter nadeel aan den topografischen dienst dan voortvloeit uit de schadelijke factoren, welke hij te berde meent te moeten brengen om de „inzinking” te bewijzen.

Naast waardevolle hoofdstukken toch, als bijv. „De topografische dienst in Nederlandsch-Indië als bestuursmiddel” (*Indische Gids* 1908), kennen we artikelen van den „Officier uit de Enthovensche school” (*Nieuws van den Dag van Nederlandsch-Indië* van 3 Februari 1923), waarop schrijvers „for shame” van bladzijde 7 van bovenvermeld hoofdstuk ten volle van toepassing is.

Nemen we aan, dat Schr. zich ten doel heeft gesteld, hetgeen we vermeld vinden in de laatste zinsneden van zijn betoog op bladz. 25.

Wat beoogt Schr. dan met „het projecteeren door een BIJ UITSTEK deskundige, liefst zoo KLEIN mogelijke Commissie van een verstrekkend en bindend werkplan”, waarvan hij reeds bij voorbaat veronderstelt, dat de leden niet in Indië te vinden zouden zijn? Een consult van specialisten? Zijn dat dan de „medicijnmeesters” uit Marcus II, die op het punt staan herboren te worden? Laat ik dan vooruit zeggen, dat het lichaam van den topografischen dienst nog gezond genoeg is om hun ingrijpen te kunnen ontberen. Evenals iedere instelling is deze dienst wel niet vrij van gebreken, maar evenmin als we de oorzaak van eigen ziekten in de eerste plaats wijten aan gebrekkige verzorging door huisgenooten, mag Schr. de oorzaak van de „inzinking” van den topografischen dienst toeschrijven aan een *opzettelijke* gebrekkige leiding, gelijk hij insinueert, wanneer hij gewezen chefs bijoogmerken toeschrijft.

Wanneer Schr. in algemeenen zin een bindend werkplan bepleit, vergete hij daarbij niet, dat we ons hier bevinden in een land van onbegrensde mogelijkheden. Met zijn zienswijze omtrent de bijhouding van kaarten op Java accoord gaande, zullen voor de overige metingen slechts kunnen worden opgesteld werkhypothesen, gegrond op voorstellingen, welke de Permanente Kaarteeringscommissie zich maakt omtrent de nabije of de meer verwijderde toekomst, en omtrent de meest waarschijnlijke ontwikkeling van de conjunctuur. In het belang van de gemeenschap, die de gevolgen van mistasting in verschillende harer geledingen, zou voelen, heeft de topografische dienst dus soepelheid te betrachten en zal de dienst in denkbare gevallen — desnoods met opoffering van een economische werkwijze in engeren zin — zich beschikbaar moeten stellen voor het dienen van opdoemende dringender landsbelangen, waarvan het waardeeringsprobleem niet ondergeschikt gemaakt kan worden aan een reeds voor jaren te voren opgemaakt werkplan. Zoo moest ook de triangulatiebrigade hare regelmatige werkzaamheden eerst onderbreken tijdens de oorlogsjaren voor eene triangulatie op Ambon, op Bangka en nabij Batavia, daarna opnieuw ter wille van de voorbereiding tot eene kaarteering van ertsvelden nabij Malili; binnenkort zal zulks wellicht het geval zijn voor olie- en spoorweg-belangen elders. Bij herhaling is gebleken, dat een werkhypothese steeds faalde, omdat de feiten anders verliepen dan te voorzien was.

Heeft een criticus, onbekend met alle overwegingen, welke tot een genomen besluit hebben geleid, dan het recht om, zonder onderzoek, te concludeeren, dat er geen met de noodige zorg opgesteld werkplan was, of dat de leiding is te kort geschoten?

Aan het „bindend en verstrekkend werkplan” betreffende de landrentemetingen, zooals dit ontworpen is door den toenmaligen dienstchef J. J. K. Enthoven, wijdt S. geen aandacht, omdat zulks niet in zijn betoog zou passen; het is juist de groote verdienste van diens opvolger geweest, dat hij zich — menigmaal tot verbazing van zijn brigadechefs — door geen schoonklinkende (doch premature) voorstellingen heeft laten afdringen van het eenmaal ingenomen standpunt nl. om Java binnen het vastgestelde aantal jaren met de daarvoor uitgetrokken krachten, voor FISCALE doeleinden in kaart te brengen. Hier werd 's Lands belang gediend door de zoo gewilde „CONTINUITEIT in de richting” en werd in dat opzicht dus wel degelijk een hoogst objectieve opvatting gehuldigd.

Eerst onder den pas afgetreden dienstchef brak het tijdstip aan om door een gewijzigde formatie van de brigades een nauw verband te leggen tusschen de herziening van de voor fiscale doeleinden vervaardigde landrentekaarten en van de topografische kaarten. Wel waren bij enkele landrentebrigades vóórdien reeds pogingen in het werk gesteld om tot een meer economische werkwijze te geraken, doch, als dienaar van B. B., verplicht om op tijd het op zich genomen werk te voltooien, mocht zulks slechts geschieden, waar en wanneer tijdelijke werkkrachten en tijd daarvoor beschikbaar waren. Dat het tegelijk dienen van beide belangen een tiental jaren geleden in Kediri op eene mislukking uitliep, zal niemand ontkennen, maar Schr., die daarop reeds bij herhaling de aandacht heeft gevestigd, laat na daarbij tevens te vermelden, dat elders, door een misschien beter woekeren met de krachten, wèl gunstige resultaten zijn bereikt. En zou dat nu geschied zijn „ter elfder ure en op aandringen van buiten” (bladz. 18)?

Neen! vanaf het oogenblik, dat de landrentebrigades een eigen minuutplan vervaardigden, had het vraagstuk reeds aller aandacht.

De eerste meldingen daaromtrent vinden we in het jaarverslag 1910 bladz. 105—106, dus in hetzelfde jaar, waarin de brigades grootendeels gereed kwamen met de opleiding van haar personeel. Verder vinden we in elk daarop volgend jaarverslag bijzonderheden omtrent het concentreeren van den arbeid.

Zeer bruikbare kaarten werden geleverd van niet te geaccidenteerd terrein in Bantam (1910—1913), Pasoeroean en Besoeki (1911—1914), Madoera (1914—1918) en ten overvloede geeft het jaarverslag 1918 (blz. 83 en 84) voor de met haar eerste taak gereed gekomen 3de landrentebrigade reeds een vaste richting aan, waardoor in de practijk zeer goede resultaten zijn verkregen. In 1919 en 1920, toen de beide andere landrentebrigades gereed kwamen, vinden we overeenkomstige meldingen in de jaarverslagen en vanaf dat oogenblik was voldoende ondervinding opgedaan om, tegelijk met een voorgestelde nieuwe organisatie der brigades, een definitieve richtlijn uit te zetten. Als de Heer v. R.

zulks „ter elfder ure”, noemt, en meent, dat die regeling reeds jaren te voren in het leven geroepen had kunnen worden, dan is hij zich onvoldoende bewust van de taak, welke van 1910—1920 op de schouders van landrentbrigadechefs rustte. Dat bewijst hij trouwens bij herhaling, b. v. wanneer hij de waarde van den opnemer naar „de kunst van terreinvorstelling” beoordeelt. Wordt half Indië niet door den „topometer” bewerkt; geven juist de lage topometrische terreinen en moerassen op Sumatra en Borneo den topograaf niet vrij wat zwaarder arbeid dan de tot „kunst” uitnoodigende bergen, waarvan de zuivere kaartteering tot uitgaven zou voeren, welke in deze tijden, nu het topografisch moment voor het organiseerend moet wijken, immers niet verantwoord zijn? Maar daarom behoeft de Heer v. R. „het niet diep te betreuren, dat het leven aanbrenghend element op de kaart — de terreinvorstelling — een tweedehandsch werk moest worden”.

Uit het groot aantal topometers heeft zich in den loop der laatste jaren een keur van topografen ontwikkeld, die Schrijver's minachtende kwalificaties allerminst verdienen. Het valt juist te betreuren, dat soms goede topografen zich zóózeer in hun werk vergaten, dat zij meenden, de opdrachten van verschillende andere departementen ondergeschikt te mogen maken aan hun beperkten gezichtskring en alleen voor zichzelf te mogen opeischen het oordeel over hun werk als betrof het hoogere kunst.

Met de aanstaande invoering van een drietal herzieningsbrigades op Java, welke zoowel dienen ter behartiging van landrente als topografische belangen, wordt bereikt, hetgeen Schr. zich op blz 20—24 voorstelt. Ongetwijfeld zal na de totstandkoming ook daarop wel wat aan te merken zijn, maar van iemand als Schr., die weinig in de gelegenheid is geweest om zich een oordeel te kunnen vormen over al of niet gedane voorstellen, over het verschil tusschen noodzaak en plichtsverzuim, mag — ook al heeft hij jaren lang op minder goeden voet gestaan met de dienstleiding — niet worden aanvaard, dat hij onder het mom van „medicijnmeester” geheel misplaatst beukt en rameit op een lichaam, dat hem toch eens ook heeft gekoesterd en waarvan de bewaking en verzorging thans aan mij is opgedragen.

Den schrijver op den voet te volgen ligt niet in mijne bedoeling, want er valt — naast te beamen — zóóveel toe te lichten en te ontzenuwen, dat ik mij zal beperken tot het in hoofdzaak wegnemen van den verkeerden indruk, welken de Schr., die goeddeels beter kon weten, m. i. opzettelijk heeft gewekt.

Wat betreft de metingen op Sélébès (bladz. 4 noot 3), ware het zeker beter geweest daarmee te wachten tot de triangulatie voldoende voorsprong zou hebben gehad, om daarna de metingen met een volledige opnemingsbrigade aan te vangen, doch, aangezien de primaire

en secundaire triangulatie met tegenspoed had te kampen, werd die brigade in September 1912 slechts opgericht met een voorloopige sterkte van 1 officier en 4 militaire opnemers, ten einde door *haar* de tertiaire triangulatie te doen entameeren. Dit personeel diende dus om de triangulatiebrigade een voorsprong te verzekeren en tevens voor het verichten van enkele detailmetingen, uitsluitend ten behoeve van de irrigatie. Als gevolg van het uitbreken van den wereldoorlog bleef de volledige personeelsaanvulling echter tot 1921 achterwege; tusschen 1912 en 1920 bedroeg de sterkte gemiddeld 8 man, waarvan de helft geregeld met triangulatiearbeid werd belast.

Waar Schr. den buitenstaander doet rillen met zijn cijfers omtrent kosten en productieverhoudingen, maakt hij — als cartograaf — de groote fout van vergelijkingen te treffen tusschen de opneming van de Westerafdeeling van Borneo (schaal 1:200.000) en die van Sélébès (schaal 1:50.000 en 1:25.000); in deze had hij de kosten voor de triangulatie slechts mogen stellen tegenover die van de astronomische plaatsbepalingen en die van opneming tegenover opneming.

De uitspraak van Schr., dat het personeel elders productiever en economischer tewerk had kunnen worden gesteld is, in hare algemeenheid ook sterk aanvechtbaar.

De heer v. R. zal toch, hoop ik, wel niet zoo naïef zijn om te veronderstellen, dat de op bladz. 5 vermelde, door den oud-chef J. J. K. Enthoven in zijne „Cartographie van Nederlandsch-Indië” vermelde zinsneden omtrent „herziening, om- en bijwerking van topografische kaarten” niet (door iederen vakman wordt gedeeld, en als „topograaf b. d.” had hij wel kunnen nagaan:

1^o. dat zelfs bij een volledige sterkte van 5×15 opnemers de kaartteering (opneming, herziening, enz.) van den Archipel binnen bepaalde grenzen blijft gebonden, zelfs onder de meest prima-topografische leiding;

2^o. dat het met de beperkte middelen niet alleen onmogelijk is om op elk gewild oogenblik een kaart te leveren van elk deel van den Archipel voor een aanvraag zoowel op mijnbouwkundig- als op landbouwkundig- of ander gebied, maar dat ook het scheppen van die mogelijkheid uiterst oneconomisch geacht moet worden, omdat à priori immers reeds kan worden gezegd, dat vele uitgebreide gebiedsdeelen nog in geen halve eeuw in aanmerking zullen komen voor andere economische doeleinden dan het inzamelen van boschproducten;

3^o. dat dus in verband met: het beschikbare personeel, de gevoteerde gelden, de noodzakelijkheid van een zuinig beheer, enz. moet worden uitgegaan van het beginsel om, naast het op cartografisch gebied open leggen van die gebiedsdeelen, van welke nog geen kaarten of slechts hoogst gebrekkige bestaan, steeds paraat te blijven voor het

doen van nauwkeurige opnemingen dáár, waar de economische ontwikkeling van een landstreek zulks — soms plotseling — op verschillende plaatsen en tijdstippen noodzakelijk maakt en waar dan niet met een vluchtige opneming kan worden volstaan.

Wat de bijhouding van de kaarten betreft, hierin is — zooals reeds eerder werd vermeld — voor *Java* reeds voorzien; de dringende reden tot deze bijhouding sproot voornamelijk voort uit den voortdurenden aanleg op dat eiland van spoor- en tramwegen, benevens van irrigatiewerken; uit de groote uitbreiding aldaar van de cultures en voorts uit de regelingen, getroffen door ambtenaren van het B.-B., van het Boschwezen, enz., dus legio factoren, welke op Borneo en Sumatra nauwelijks aanwezig zijn. Zoo is uit een desbetreffend ter Sumatra's Westkust door den Topografischen dienst gehouden onderzoek en uit de aldaar door den dienst van het Boschwezen bijgewerkte kaarten gebleken, dat de bestaande „oude” kaarten thans nog aan alle daaraan te stellen redelijke eischen voldoen en de zeer aanstaande volledige bijwerking weinig arbeid zal vorderen. De Schr. vergeet dus, dat Java in dit opzicht niet in één adem mag worden genoemd met de Buitengewesten.

Op bladz. 12 vermeldt Schr., dat officieren, pas (in 1912) in opleiding, ongedwongen hun ontslag vroegen; zulks zal toch zeker niet kunnen worden aangevoerd als een grief tegen de *hoogere* leiding. Uit dát feit zou niet anders te concludeeren zijn, dan dat de zóó begeerde „bezielende leiding” ontbrak ter plaatse, waar deze i. c. aanwezig had moeten zijn, nl. bij de opleidingsbrigade. Evenmin als Schr. deze conclusie zal aanvaarden, mag hij de zorgvuldig verzamelde voorbeelden van ware en schief voorgestelde tekortkomingen in verschillende deelen van den Archipel uitsluitend aan de dienstleiding wijten en had hij ten opzichte van de in latere jaren aan den dienst ontvallen officieren¹⁾ niet mogen verzuimen ook aan te halen wat daaromtrent vermeld staat in het jaarverslag over 1920, nl.:

„Dit groote verloop moet in hoofdzaak worden toegeschreven aan „de geringe *ambitie* onder de jonge officieren voor een topografischen „werkkring, welke hun latere bevorderingskansen min of meer in gevaar „brengt en zware eischen stelt aan *physiek* en *moreel*, zonder een, naar „hun oordeel, daaraan geëvenredigde *geldelijke vergoeding*”

Het zwaartepunt lag in die tijden van hoog-conjunctuur dus in de financieele zijde van het vraagstuk, en voor wien niet blind is geweest voor de zich tijdens de laatste 10 jaar snel gewijzigd hebbende levens-

¹⁾ Op bladz. 12 (noot 2) wordt „intelligent” genoemd eenzelfde persoon, omtrent wien Schr. op bladz. 17 het weinig malsche oordeel uitspreekt: „In onzen jongen tijd enz.” Is het den heer v. R. nu duidelijk, waarom deze „zich niet aan de toestanden bij den topografischen dienst” kon schikken?

opvattingen, zal dit feit allerminst verwondering baren, al mogen de ouderen, wier promotiekansen even goed aan wisselvalligheden bloot stonden, er hartzeer van hebben, dat de idealistische kijk op die dingen verloren is gegaan. Zelfs een bandjir van „super-prima topografische leiding” zou bij bedoelde jongeren, die blijkbaar alle roeping misten, niet in staat zijn geweest, om de schaal duurzaam te doen overslaan naar den kant van het idealisme.

Waar de Heer v. R. den afgetreden Legercommandant prijst, als te zijn „every inch een militair”, daar had hij moeten bedenken, dat dezelfde eisch wordt gesteld aan een dienstchef en dat in deze tijden van nivelleering en associeering ook de Cheftopograaf zich „militair” zal moeten toonen in de uitvoering van bevelen en voorschriften, welke tegen eigen wenschen indruischen. En nu klinkt het wel schoon, indien een Chef liever heen gaat dan zich daaraan te onderwerpen; daarmee wordt echter de zaak allerminst gediend. Ook de Gouverneur-Generaal kan niet bij herhaling gereed staan om een pleitrede over „onbekrompen, ruime betaling” voor het personeel aan te hooren; dat kan nog wel eens succes hebben bij een dienst als van de Belastingen, die zwelgt in achterstand, of bij een anderen dienst als van het Opium- of den Landrente-aanslag, die den Lande tevens extra-inkomsten bezorgt, maar niet bij het Leger. Wel zou de Permanente Commissie in het geweer geroepen kunnen worden, maar omtrent de resultaten daarvan moet Schr. geen overdreven verwachtingen koesteren.

In dit verband is het goed even te memoreeren, wat Prof. Mr. Treub den 2den Februari j.l. te Weltevreden in een vergadering voor landsdienaren als zijn meening te kennen gaf:

„De overheid bestuurt en regeert, en behoeft zich omtrent de wijze „waarop zij dit meent te moeten doen, niet door de ambtenaren te „laten ringeloooren”.

„Het gezag behoort te worden gehandhaafd en de ambtenaren hebben „in dit opzicht in de eerste plaats een goed voorbeeld te geven”.

„De vrijheid van den ambtenaar buiten dienst kan niet worden erkend, „d. w. z. niet zóó, alsof een ambtenaar, wanneer de bureaudeur zich „achter hem heeft gesloten, nu maar alles kan zeggen of schrijven „wat hij wil”.

En inderdaad, een leger heeft noodig officieren, die weten te gehoorzamen (schuilt daarin niet de efficiency van den Topografischen dienst?); kamergeleerden zijn er maar zéér, zéér weinig noodig. Napoleon had zijn groot veldheerschap toch zeker niet te danken aan groote theoretische kennis. Het aantal theoretici, dat deze veldheer in zijn staf had, was beperkt tot een heel enkele, die hoog gewaardeerd werd, maar nimmer een commando verkreeg.

Op bladz. 12 (noot 4) en 14 (noot 17) brengt S. ter sprake „de

vreemdelingen, die als brigadechef moeten optreden"; het spijt mij hem ook daar op een onnauwkeurigheid in de voorstelling van de feiten te moeten wijzen, aangezien het de uitdrukkelijke bedoeling is geweest deze personen voor den tijd van 5 jaar aan den dienst te binden, waarvan 3 à 3½ jaar belast met een luitenantbetrekking bij de verschillende brigades. Na de toelichting, dat de heeren — uitgezonderd dan de praktische Indische vorming — een opleiding hebben genoten, zooals we aan onze officieren nauwelijks kunnen geven, dat zij aan de Württembergische, Zwitsersche en Oostenrijksche Landesaufnahmen hebben gearbeid, zal Schr., die ons de kaartgeving in genoemde rijken zoo dikwijls ten voorbeeld heeft gesteld, met mij mogen aannemen, dat hun tijdelijke aanwezigheid eerder bevruchtend op den dienst zal inwerken.

Het „bedroevend” feit, dat de opneming de triangulatie soms dicht op de hielen heeft gezeten, leidde in 1920 mede tot het voorstel de triangulatiebrigade tijdelijk met een viertal geodetisch opgeleide ingenieurs te versterken, met het gunstig gevolg, dat de triangulatie en astronomische metingen op Sumatra thans binnen afzienbaren tijd voltooid zullen zijn. De landaard dezer ingenieurs kan Schr. onverschillig zijn daar hij zeer goed weet, dat dergelijk geschoolde krachten in Nederland niet te werven zijn. Past hiervoor geen woord van waardeering voor den dienstchef, die met het verloop van het getij de bakens tijdig wist te verzetten; die, als gevolg van de weigering van het Legerbestuur om de noodzakelijke officiersaanvulling bij den dienst te verzekeren, den knoop zoodanig wist door te hakken, dat zijn voorstel de instemming van de Regeering en het Opperbestuur kon verwerven? „Waar men met de vreemdelingen blijft?” (bladz. 14 noot 1) zal de Heer v. R. t. g. t. wel zien. Zoo zijn de Heeren, die in 1921 de stereofotogrammetrie voor verschillende doeleinden hebben gedemonstreerd, het daarop volgend jaar weer vertrokken, vergezeld van een officier van den Topografischen dienst, die zich te München en elders vertrouwd heeft gemaakt met de uitwerking van de foto's tot kaarten.

Het TOPOGRAFISCH MOMENT op bladz. 14 is een trouvaille, welke eerst op bladz. 19 wordt verduidelijkt. Goed begrepen is het de bedoeling van Schr., dat de zuiver topografische gedachte in alles overheerscht, dat alles daaraan ondergeschikt wordt gemaakt, dat de topografische kaart te allen tijde volstrekt nauwkeurig in overeenstemming met de werkelijkheid is en blijft. Voorwaar, een schoon kamer-ideaal, maar de praktijk stelt, buiten de algemeene, telkens weer nieuwe eischen voor zich wijzigende doeleinden, zoodat tusschen het samenstellen van een kaart uit mondelinge gegevens — de laagste orde van kaartgeving — en de minutieuse bewerking van een kadastrale kaart — d. i. het summum van nauwkeurigheid — verschillende wegen bewandeld

kunnen worden om te voldoen aan den eisch, dien *wel* in alle omstandigheden gesteld kan worden nl. voor *praktische* doeleinden het grootste rendement bij een minimum van uitgaven. Zulks is geen beletsel tot het treffen van verschillende maatregelen, welke in den loop der jaren ook door den Heer v. R. werden bepleit, maar daarmee is niet gezegd dat er maar één weg is, welke naar het beoogde doel leidt; het is de groote kunst om geregeld rekening te houden met wat het zwaarste weegt en er zullen menigmaal methoden dienen te worden toegepast, welke minder kostbaar zijn en minder tijd vereischen dan wanneer aan de absolute juistheidsidee wordt vastgehouden. Minder nauwkeurige werkwijzen, getoetst aan het te bereiken doel, hebben dus evenveel bestaansrecht als nauwkeurige metingen in normale gevallen. Trouwens het zoo hoog aangeslagen topografisch moment zal in de toekomst langs den weg der evolutie, wanneer de terrestrische en de luchtfotogrammetrie tot meerdere volmaaktheid zullen zijn gebracht, hetzelfde lot beschoren worden als zoovele andere „handwerken”, welke langzamerhand hun plaats hebben moeten of nog zullen moeten inruimen aan machinale en technisch zich meer en meer ontwikkelende werkwijzen. Met de door Schr. als schrikbeeld in het leven geroepen „inzinking” zal het dus in weerwil van zijn „prognostica” zoo’n vaart niet loopen, mits de werkwijzen blijven getoetst aan de praktijk. Dat het daarbij noodig is met beide beenen op den grond te blijven staan en zich niet te laten leiden door idealen, welker verwezenlijking onevenredige eischen aan personeel en geld stelt, behoeft m. i. geen verder betoog.

Geen enkele dienst is in staat om alle, vaak onverwachte omstandigheden, welke al of niet bevorderlijk zijn voor den groei, te beheerschen, dus de Topografische dienst evenmin; integendeel, de groei kracht en de volmaking moeten aan de omstandigheden worden ontleend en wie zulks niet inziet, gelijk eertijds de kapitein De Bas (*Ind. Gids* 1917, bladz. 857) verricht onnuttig werk. Voor idealistische „voortuizendheid” is in ons staatsorganisme weinig plaats; alleen praktische en economische voorstellen vinden op daarvoor gunstige tijdstippen gehoor.

„In Rembang werd bijna een ton verspild” (bladz. 15) is een alarmkreet, dien we reeds meermalen in verschillende toonaarden hebben vernomen. Hoe komt de Heer v. R. aan dat bedrag? Gedeeltelijk hermeten zijn 4 districten, metende in totaal 84193 bouws. Aangezien een *geheel* nieuwe meting in 1915 25 à 30 cent per bouw kostte, zou een schatting van $\frac{1}{4}$ ton reeds zéér ruim genoemd moeten worden. Waar i.c. bovendien uitsluitend een herkaarteering met aanvullende metingen heeft plaats gehad, is het bedrag van een ton zóó uit de lucht gegrepen, dat het betoog van Schr. er aanmerkelijk door wordt verzwakt. Ook de voorstelling omtrent de „landrentekaarten” in de Vorstenlanden is scheef, want de metingen aldaar verricht, waren

particuliere en stonden geheel buiten de leiding van den Topografischen dienst.

Nu zal Schr. wel kunnen antwoorden: „zie, er is dus hermeten in Rembang” en „die metingen hadden niet buiten den Topografischen dienst om mogen gaan”, maar daarom gaat het i.c. niet. Ik wil bewijzen dat Schr. niet schroomt zijn betoog te kruiden met woorden en getallen, welke den toets van een op gegevens berustende critiek niet kunnen doorstaan.

Zoo laat hij na in zijn relaas over de schetskaart van Djambi (*Ind. Mil. Tijdschr.* November 1920) het naschrift van v. G. aan te halen; vermeldt hij bij de slechte triangulatie-aansluiting tusschen Cheribon en de Preanger-Regentschappen niet, dat bij onderzoek gebleken is, dat een hoekmeter een fout van 4' had gemaakt enz.

Het zou te veel van het geduld van den lezer gevergd zijn, indien ik zoo doorging met alles, wat de Heer v. R. neerschrijft onder de loupe te nemen. Verontwaardigd dat in *zijn* bijdrage tot het jaarverslag over 1918 een woordje „uiteraard”¹⁾ is ingelascht, noemt hij dit een uitspraak van een „stommitieit”(?), die aldus zou trachten goed te praten, dat bij enkele landrentbrigades, tegelijk met het bepalen van de horizontale ligging van Q punten, niet tevens de hoogte dier punten gemeten is. Inderdaad had dit kunnen geschieden; maar dat wettigt niet de bewoordingen van Schr., want voor dat nalaten was aan te voeren, dat een hoogtebepaling dier punten voor de landrentekaart overbodigen arbeid vereischte; dat voor de topografische kaart de ligging en dus ook de hoogte van slechts enkele dier punten van belang was; zulks vanwege haar onderlingen geringen afstand en dat bij een landrentbrigade meer dan bij een opleidingsbrigade het spreekwoord „tijd is geld” van toepassing is.

Wat het administratief karakter van den dienst betreft, worde tot geruststelling van Schr. medegedeeld, dat het zoozeer verguisde periodiek al sedert jaren tot een minimum is teruggebracht (maandelijks van 8 op 3 enz.) en dat het thans nog slechts zooveel gegevens behoeft in te houden als gewenscht is, opdat de leiding van den dienst er die uit kan putten, welke zij uitdrukkelijk van noode heeft en zij bovendien in staat is den gang van zaken te beoordeelen.

Zijn rapport over de onderdeelen van den dienst (bladz. 14) nl.: „evenals vroeger wordt daar over het algemeen met veel ijver en toewijding gediend” zouden Schr. hoop moeten geven voor de toekomst, welke hij elders zoo somber inziet; integendeel, hij staart weemoedig op ekele „corypheën” (bladz. 20) alsof slechts van hen, die zooveel

¹⁾ Afscheiden van de vraag of de bijvoeging van dit woordje wel te verdedigen is, behoeft schrijver's toorn over een „t” te veel in het woord „uiteraard” hem nog geen aanleiding te geven om het woord „sommitieit” dat hij — naar ik hoop — bedoelt, op gelijke wijze te verminken. (Een drukfout is de oorzaak, dat voor „sommitieit” „stommitieit” kwam te staan. Hieraan heeft de heer v. R. dus geen schuld. Hoofdred. *I. G.*.)

„savoir vivre” hadden, dat zij zich bij het onvermijdelijke wisten neer te leggen en zich op andere wijze nuttig wisten te maken; de eenigste redding uit het „moeras” zou kunnen komen¹⁾

Ten slotte het naschrift, waarin bekend wordt gesteld, dat de afscheiding van het reproductie-bedrijf van den topografischen dienst is voorbereid onder de nu (d. i. Augustus 1922) vroegere dienstleiding en werd mogelijk gemaakt gedurende een daarop volgend interregnum m. a. w. werd voorbereid onder Kolonel Musch en mogelijk gemaakt door mij in de periode van Augustus—October 1920. Wat een wartaal! De Regeering wenschte in 1919 overwogen te zien of een *algemeen* landsreproductiebedrijf voordeelen zou bieden en of een overbrenging naar Bandoeng van het Hoofdkantoor *met* de topografische inrichting wel economisch was, waar naast echter op den voorgrond stond, dat het Legerbestuur er genoeg mee zou nemen, indien slechts het hoofdkantoor met het kaartenmagazijn en de instrumentmakerswinkel naar Bandoeng verhuisden.

Ware de malaise-periode niet ingetreden, dan zou niets de overbrenging van het geheel naar Bandoeng in den weg hebben gestaan; de terreinen waren gereserveerd, de gebouwen ontworpen en de geldelijke overwegingen wogen nog niet zwaar. Toen er echter een financieele kentering intrad, was er geen sprake meer van, dat de tonnen gouds, welke een algeheele overbrenging zouden eischen, daarvoor beschikbaar mochten worden gesteld. De uitgebreide Commissie waarin ook Schr. zitting had, kon dus slechts adviseeren het bedrijf te Weltevreden te houden; nu het hoofdkantoor, dat uit defensie-overwegingen naar Bandoeng moest, zuinigheidshalve te Weltevreden is gebleven, is de *oorspronkelijke* aanleiding tot afscheiding daardoor vervallen.

Een nota van den heer IJzerman heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen, dat de bezwaren, welke de Raad van Indië tegen het rapport aanvoerde, werden verstrekt en hebben geleid tot de beslissing, dat het onderwerp, t. g. t. nader door de verkavelingscommissie in beschouwing zal worden genomen.²⁾

¹⁾ Niet minder dan Schr. betreur ik het al dan niet noodgedwongen verlaten van den dienst door vele officieren, die nog goede diensten hadden kunnen bewijzen; ter eere van den Schr. zij hier vermeld, dat de voorstellen tot een a.s. positieregeling van de officieren bij den dienst niet onbeïnvloed zijn geweest door enkele zijner ter zake warm gestelde artikelen.

²⁾ Mocht de heer v. R. er aan twijfelen of de belangen van den Topografischen dienst in de commissie wel goed behartigd zijn, dan verwijs ik hem daarvoor naar de notulen van 4 November 1919, bladz. 7, 9, 13, 14; van 11 Maart 1920, bladz. 1, 3, 8, 10; van 23 October 1920, blz. 4, 6, 20; van 7 Februari 1921, blz. 8, 11, 12, 16, 17 boven. Daaraan heeft hij houvast; op 8 Eebruari '21 vertrok ondergeteekende naar Holland, eerst in September 1922 werd de Commissie ontbonden. Van alles wat in andere dan de bovengenoemde vergaderingen

Ten slotte kan tot opluchting van Schr.'s gemoed worden verklaard, dat het thans in de macht van het Opperbestuur ligt om eene beslissing te nemen, waardoor binnenkort wel niet aan alle, doch wel aan vele van Schr.'s wenschen kan worden tegemoet gekomen en dat de bakens zóódanig zijn verplaatst, dat de dienst in de naaste toekomst nog niet behoeft onder te doen voor wat hij geweest is, n'en déplaise den „schaduw” in Schr.'s geest. Daarbij helpt allerminst een devoot knielen voor een of andere Landesaufnahme en evenmin zijn daartoe dienstig bloemlezingen, waarbij men dan — om in den stijl van Schr. te blijven — „unter einem neuen Kleid” tevergeefs „etwas Neues sucht”, maar is het noodzakelijk om langs den evolutionnaireren weg, in verband met de opgedane ondervinding, de eischen van de praktijk en de beperkte middelen, welke de Regeering ter beschikking kan stellen, met wélwillende en gelijkgezinde, vereende krachten te streven naar een oplossing van het kaarteeringsvraagstuk, hetwelk immers in zijn verschillende stadia steeds nieuw en brandend zal blijven. Dat ik mij niet kan vereenigen met den weg, welchen de heer v. R. daartoe meent te mogen inslaan, is niet omdat zijn opmerkingen niet op prijs worden gesteld, maar omdat hij de zaak, waarom het gaat, niet zuiver dient en zijn toevlucht neemt tot:

„LOOS ALARM”.

8 Maart 1923.

is verhandeld of beslist en wat nog al stof heeft doen opwaaien, wensch ik geen verantwoordelijkheid te dragen. Tijdens het interregnum — waarover Schr. schrijft — is er geen enkele vergadering gehouden en na mijn vertrek is het lid, dat mij verving, onkundig gebleven van alle correspondentie, welke door den Voorzitter ervan namens de commissie is gevoerd.

Uit een Reisrapport.

DOOR

G. J. W. PUTMAN CRAMER.

Verschillende groote lichamen zijn onder de huidige omstandigheden huiverig hunne belangen in Nederlandsch-Indië uit te breiden door het openen van nieuwe ondernemingen. De bezwaren tegen zulk eene uitbreiding vinden hun oorzaak eerstens in het daar te lande vigeerende belastingstelsel, dat een zeer groot deel der lasten op de groote bedrijven wentelt en dat door zijn voortdurende wijzigingen, waaronder er ook zijn die een terugwerkende kracht hebben, onzekerheid scheidt ten opzichte van de voorwaarden, waaronder het bedrijf kan worden uitgeoefend. In de tweede plaats — voorzoover het betreft uitbreiding der belangen in de buitengewesten — in de weifelende houding der Regeering inzake de arbeidszekerheid in die gewesten, waardoor zij het niet verantwoord achten daar thans nieuwe ondernemingen, die veel werkkrachten behoeven, te openen.

Die omstandigheden zijn oorzaak dat men zich — méér dan vroeger — op de hoogte gaat stellen van de toestanden en verhoudingen in de aan Nederlandsch-Indië grenzende landen, om te zien of de beschikbare kapitalen daar onder minder bezwarende omstandigheden en met minder risico vruchtdragend kunnen worden gemaakt.

De Malay States, de Philippijnen, Fransch Indo-Chine komen in de eerste plaats voor zulk een onderzoek in aanmerking.

Men kan het betreuren, dat, als resultaat van zulk een vergelijkend onderzoek, een deel van het wellicht in Indië verworven kapitaal niet gebruikt zal worden voor de ontwikkeling van dat land zelf, doch van naburige landen, het feit dat het kapitaal zich het eerste wendt tot die streken, waar het de beste kansen worden geboden, is zoo vanzêlf sprekend, dat daaraan niets te veranderen valt.

Maar zulk een onderzoek heeft ook goede zijden. De vergelijking van Indië met de omliggende landen — zij het van een zuiver zakelijk standpunt — zal in verschillende opzichten niet ten nadeele van onze koloniën uitvallen; véél van wat daar eerst weinig geapprecieerd werd zal, na zulk een vergelijkende bestudeering, meer naar waarde geschat worden.

De vraag, waar het kapitaal met de meeste kans op succes zal worden aangewend, hangt ten slotte van zooveel omstandigheden af, dat bedrijfszekerheid en belastingen — al vormen zij daarin uiterst voornamelijk factoren — niet altijd den doorslag zullen geven.

Uit een reisrapport van een Directeur van een onzer groote cultuurmaatschappijen omtrent zulk een onderzoek op de Philippijnen werd mij welwillend toegestaan een en ander mede te deelen.

Op een tweetal cardinale punten verschilt de verhouding van de Vereenigde Staten tot de Philippijnen met de onze tot Nederl.-Indië.

In de eerste plaats door het feit dat, tengevolge van de Underwood tariefwet, alle Amerikaansche goederen in de Philippijnen vrijgesteld zijn van de daar geldende hooge invoerrechten en evenzeer de voortbrengselen van de laatste in de Vereenigde Staten.

Welk een invloed dit op het onderlinge handelsverkeer gehad heeft, blijkt wel uit de navolgende passage uit het "Yearboek of the Philippine Islands 1920":

"Immediately following the passage of this law American goods sprang to the fore and trade increased three fold from 1909 to 1912, 24,000,000 dollar worth being imported in that year. Throughout the war American participation has consistently increased, and foreign competition becomes less noticeable each year."

Hierdoor is ook de suiker, afkomstig van de Philippijnen, niet onderworpen aan het in de Vereenigde Staten geheven invoerrecht van circa f 7.50 per pikol. En het is alleen deze bevoorrechte positie, die, bij de thans in sommige opzichten nog heerschende primitieve toestanden van de suikercultuur op deze eilanden, aan die cultuur een bestaansmogelijkheid biedt.

In de tweede plaats dragen de Vereenigde Staten geheel de lasten der militaire bezetting en de onkosten voor de vloot, zoodat het budget der Philippijnen met geen enkele uitgave voor militaire doeleinden belast is.

Merkwaardigerwijs echter putte de Wood-Forbes commissie, in Mei 1921 door President Harding uitgezonden om te onderzoeken of het oogenblik was aangebroken om de belofte van onafhankelijkheid, gedaan in den considerans van de Jones-bill, gestand te doen, uit die omstandigheid een harer voornaamste argumenten tegen het zich terugtrekken van Amerika uit de Philippijnen.

"Wij hebben den indruk" — zoo zegt deze Commissie in hare eindconclusies — „dat, ondanks hun zoo talrijke en uitstekende eigenschappen, de ervaring der acht laatste jaren, gedurende welke de Philippino's om zoo te zeggen zelfbestuur hebben gehad, niet van zoodanigen aard is dat zij het zou rechtvaardigen dat de Vereenigde Staten hun toezicht op het bestuur van die eilanden lieten varen; het terugtrekken van hun leger en marine zoude daardoor deze eilanden blootstellen aan het

gevaar een prooi te worden van elke machtige natie, die de rijkdom van den bodem en de kans op handelsvoordeelen zouden aantrekken."

Inwendig vertoonen de verhoudingen op de Philippijnen ook groote verschillen met Nederlandsch-Indië.

Onder de circa 11 millioen zielen tellende bevolking bevinden zich bijna 9,5 millioen Christenen, slechts 0,5 millioen Mohammedanen en ongeveer 0,5 millioen heidenen.

Niet alleen staat het gemiddeld ontwikkelingspeil der bevolking op een geheel ander niveau dan dat der Inheemsche bevolking in Indië, maar bovendien bestaat er een groote kring van intellectueelen, die een voldoende aantal inheemsche hoogere werkkrachten levert. Aan de Philippijnsche Universiteit zijn ruim 4000 studenten ingeschreven.

Bijna alle functies, ook de gewichtigste van het uitvoerend gezag, zijn door Philippino's bezet.

Onder de 12.560 ambtenaren bevonden zich in Juli 1920 slechts 585 Amerikanen, van welke er 325 vermeld staan als onderwijzer; van de overigen bekleeden er minder dan een dozijn posities met een werkelijke macht.

In verband met het groote aantal intellectueelen, heeft de vervanging van Amerikanen als ambtenaren door inheemsche krachten in een vrij snel tempo plaats gehad. In 1903 nog was 51 % der ambtenaren Amerikaan; in 1920 bedroeg dit percentage slechts 4.

Bij die vervanging door inheemsche krachten heeft ook een verandering der salarissen naar inheemschen maatstaf plaats gevonden.

Terwijl de Amerikaansche ambtenaren in de functies van hoofden van diensten en daarmede overeenkomstige positie's een salaris van 7.500 tot 24.000 pesos (1 peso = f 1.25) ontvingen, werd het salaris van hun Philippijnsche vervangers vastgesteld op 5.000 tot 7.200 pesos.

Zoolang Amerikaansche ambtenaren hoofden der verschillende Departementen waren, ontvingen zij een salaris van 31.000 pesos, 't welk gereduceerd werd tot 12.000 pesos toen Philippijnen in deze leidende posities werden benoemd.

Het volgende staatje geeft een inzicht in de verschillende salarissen, geldend voor het jaar 1921:

Gouverneur-Generaal	P 36.000
Vice-Gouverneur, tevens Dir. v. Onderwijs	" 20.000
President van den Senaat	" 12.000
Senatoren	" 4.000
Secretaris van den Senaat	" 3.000
Speaker van het House of Representatives	" 12.000
Representatives	" 3.000
Drie stenografen van het House P 3.200	" 2.700 en P 1.440
Directeuren der Departementen	" 12.000

Onder-Directeuren der Departementen	P.	7.500
Chief Justice of the Supreme Court.	"	16.000
Justice of the Supreme Court	"	15.000
Hoofden van Diensten	"	7.200
Afdeelingsscheffs op Departementen	"	2.400 tot P 4.200
Director of Health	"	7.200
Medical Inspector	"	4.000
Insular collector of Customs	"	7.200
Klerken en commiezen op Departementen van.	"	400 tot P 2.400
Superintendents (Inspecteurs) v/h onderw.	"	2.000 " " 6.000
Onderwijzers	"	780 " " 4.500
Directeur van openbare werken	"	7.200
Hoofd-Ingenieur en Ingenieurs	"	6.000
Hoofd der Posterijen	"	7.200

De bezoldiging van het Personeel van een der belangrijkste radio-stations is:

One Chief Operator	P.	1.200
One Assistant Chief Operator.	"	1.200
One Operator	"	960
One Operator	"	720
One Operator	"	600
One Chief engine man.	"	1.200
One engine man.	"	900
One engine man.	"	840
One engine man.	"	600

De weinige nog aanwezige Amerikaansche ambtenaren genieten een bijzondere salariering. Een toestand dus, waarnaar ook in Indië geleidelijk gestreefd zal moeten worden, maar — de Heer Idenburg wees er nog op bij de behandeling der jongste Indische begrooting in de Eerste Kamer — waarnaar men dáár den overgang al zeer moeilijk maakt door thans inheemsche krachten, die dezelfde opleiding genoten hebben en hetzelfde werk doen als de geïmporteerde, *niet* naar Indischen maatstaf te bezoldigen. Daardoor ontstaat bijv. de toestand, waarop onlangs de Heer Scheurer in de Tweede Kamer wees, dat een Javaan, die in Holland het onderwijzersexamen doet, als hij naar Java terugkeert, aldaar een salaris ontvangt, grooter dan een wedana.

Dat onder de boven geschetste omstandigheden het budget der Philippijnen een geheel ander aspect vertoont dan dat van Nederlandsch-Indië is duidelijk.

De uitgaven en inkomsten van het „Insular Government” gedurende de laatste jaren zijn in onderstaand staatje gegeven.

	Uitgaven	Inkomsten
1916.	P. 40.906.813	P. 45.704.856
1917.	" 45.408.718	" 54.781.241
1918.	" 57.496.044	" 68.690.105
1919.	" 86.742.589	" 79.686.923
1920.	" 84.010.279	" 99.404.913
1921.	" 128.675.838	" 121.698.692
1922 (begrooting) .	" 72.538.593	" 63.051.435
1923 " "	" 61.248.942	" 61.272.560

De totale schuld van het Insular Government bedroeg einde 1921 P. 64.000.000, waartegenover een amortisatiefonds van P. 10.911.503, zoodat P. 53.088.497 ongedekt blijven.

Uit het bovenstaande volgt wel dat de financieele toestand der Philippijnen gunstig afsteekt bij dien van Nederlandsch-Indië. Hoewel ook hier de schijnwelvaart geleid heeft tot opvoering der uitgaven boven de inkomsten, heeft de Philippijnsche Regeering de omstandigheden op den voet gevolgd en niet geschroomd tot een krachtige vermindering van het budget over te gaan toen de vooruitzichten voor de inkomsten zooveel ongunstiger werden. Met straffe hand is in de uitgaven ingegrepen; den departementen werd de bezuiniging opgelegd en daaraan viel niet te ontkomen. Voornamelijk zijn de bezuinigingen gevonden in beperking van het aantal ambtenaren, minder in de salarissen, welke laatste niet veel speling lieten.

De uitgaven in 1922 overtreffen de inkomsten met circa 10 miljoen pesos; voor 1923 verwacht men dat de inkomsten de uitgaven zullen dekken.

De uitgaven zijn als volgt onderverdeeld:

	1923	1922
Philippine Senate.	P. 643.780	P. 772.122
House of Representatives.	1.043.747	1.095.935
Executive	1.842.870	2.378.734
Supreme Court	248.738	254.038
Offices under the G. G.	660.688	698.595
Department of the Interior	6.414.707	7.579.505
" o/th. Publ. Instr.	16.874.238	19.927.646
" of Finance	3.180.551	3.993.556
" " Justice	3.053.607	3.239.333
" " Agriculture	3.872.779	4.341.280
" " Commerce.	6.984.479	8.964.971
University o/th Phil.	1.450.000	1.450.000
Public works	4.000.000	8.418.000
Public Debt	9.861.000	5.189.878
Investments.	1.000.000	1.732.000
Retirements gratuities	300.000	—
Extraordinary charges	—	500.000
Emergency service	—	2.000.000
	P. 61.371.784	P. 72.538.593
Savings of operation of Govern- ment auto's	122.842	—
	P. 61.248.942	P. 72.538.593

Al dadelijk vallen bij een vergelijking met het Indische budget twee zaken op, namelijk het percentsgewijs groote bedrag aan onderwijs en het geringe bedrag voor openbare werken besteed.

Over het onderwijs zijn den laatsten tijd van de hand van Dr. G. J. Nieuwenhuis zulke uitstekende publicaties verschenen, ¹⁾ dat wij dit punt slechts even aanstippen. Het geheele onderwijs kenmerkt zich door grooten eenvoud wat schoolgebouwen en salariering der onderwijskrachten betreft.

„De groote drang naar onderwijs, naast de geringe materieele welvaart, maakt dat de heele opzet veel goedkooper werd dan bij ons, meer economisch, meer efficient” zegt Dr. Nieuwenhuis o.a. En na een opsomming van alles wat er op de Philippijnen aan het onderwijs mankeert, zegt die schrijver:

„Ondanks al die bezwaren: een klein salaris, slechte gebouwen, druk werk, strenge contrôle, is de geest van het corps (onderwijzers) uitmuntend, zoodat de Amerikaansche superintendent kan rapporteeren: „De Phil. onderwijzers zijn harde werkers en geven edelmoedig veel van hun vrijen tijd. Ze stellen groot belang in hun werk, ontvangen suggesties „in a fine spirit” en werken nieuwe ideeën met enthousiasme uit”.

In 1920 waren er op de Philippijnen ruim 325 Amerikaansche tegen meer dan zeventien duizend Philippijnsche onderwijzers.

Maar, zooals uit een vergelijking der uitgaven voor 1922 en 1923 blijkt, heeft ook het onderwijs bij den drang naar bezuiniging een leelijke veer moeten laten.

Tegenover de vergelijkenderwijs veel grootere sommen aan onderwijs besteed staat het feit dat in Indië voor irrigatie, wegen, bruggen enz. veel intensiever gezorgd wordt dan op de Philippijnen. Het spoorwegverkeer, hoewel grootendeels van recenten datum, is oneindig primitiever dan bij ons. De stationnetjes — ook op provinciale hoofdplaatsen — zijn kleine, vieze gebouwtjes, het materiaal is slordig onderhouden, de weg eveneens en het reizigers- en vrachtvervoer is even gering als de snelheid en het comfort.

„Ondanks de groote en snelle materieele verbeteringen, door de Amerikanen aangebracht, staat wat *materieele uitrusting, wat economische fundeering* betreft, het geheele land — op Manila na — nog zeer bij ons Indië ten achter. En hierin is een tweede hoofdpunt van verschil met onze ontwikkeling: *minder geestelijke evolutie, meer oorspronkelijk cultuur bezit, beter economische fundeering bij ons*” zegt Dr. Nieuwenhuis in zijn artikel „De economische opvoeding der Philippijnen” in de *Indische Gids* van Maart.

Op de „Public works” toont het jaar 1923 een bezuiniging van meer dan 100% op zijn voorganger.

¹⁾ Zie o.a. *Koloniale Studiën* Augustus 1922; *Indische Gids* Maart 1923.

II.

De "balance sheet of the insular Government at the close of business", een balans als die van een koopman en langs den weg der dubbele boekhouding opgemaakt, geeft eene verdeeling der uitgaven, niet over de verschillende Departementen, doch naar het doel waartoe de bedragen besteed zijn.

Hieronder volgt een staat van inkomsten over het jaar 1919 en daaronder de bedoelde verdeeling der uitgaven.

Bronnen van Inkomsten.	1919 Bedrag.	Percentage.
	P.	
Privilege taxes on business and occupation	17,010,920	20.53
Import duties	10,975,080	13.25
Excise tax	14,179,448	17.11
Income tax	3,405,683	4.11
Wharfage tax	1,090,973	1.32
Franchise tax	195,253	0.24
Documentary tax	856,682	1.03
Immigration	232,864	0.28
Tonnage due	176,115	0.21
Inheritance tax	271,035	0.33
Revenue from public forests	741,661	0.90
United States internal rev.	2,405,158	2.90
Fines and Forfeitures	499,678	0.60
Sales and rentals of public domain	43,181	0.05
Income from commercial and industrial units	24,105,231	29.09
Income from operating units	106,462	0.13
Dividends on bank stock	653,242	0.79
Income from U. S. A. P. freight service	—	—
Interests, repayments, railway companies	287,178	0.35
Proceeds from sales of manila	—	—
Port works and improvement bonds	—	—
All other income	5,282,220	6.38
Prior year adjustments	332,994	0.40
Total	82,851,008	100.00
Less apportionments of internal revenue to local Governments	3,164,084	—
Totale inkomsten	79,686,924	—

Uitgaven.	1919 Bedrag.	Percentage.
	P.	
General Administration	1.841.693	2.12
Legislation	1.090.610	1.26
Adjudication.	1.849.726	2.13
Protective service.	7.531.086	8.58
Social improvement ¹⁾	11.468.405	13.22
Economic development ²⁾	39.404.418	45.43
Aid to local Governments	14.109.628	16.27
Expense of revenue collect.	1.516.514	1.75
Public debt.	2.276.518	2.62
Public works and purchase of equipment.	4.874.778	5.59
Retirement gratuities	806.014	0.93
Pensions Act 1922.	—	—
Prior year charges.	200	—
Prior year adjustments	—	—
Total	86.742.590	100.00

In de totale inkomsten ad P. 82.851.008 dragen de belastingen voor ongeveer 48 millioën Pesos bij, waarvan circa 25 millioën afkomstig zijn van invoerrechten en accijnzen.

De voornaamste belastingen op de Philippijnen zijn de navolgende:

Cedula tax (hoofdgeld) verschuldigd door ieder mannelijk ingezetene van 18—60 jaar, met uitzondering van Amerikaansche officieren, soldaten, Amerikaansche burger-ambtenaren en heidenen. Dit hoofdgeld, dat in 1884 de heerdiensten van 40 dagen per jaar verving, belooft thans 2 Pesos, doch bedroeg onder de Spanjaarden ongeveer het viervoudige.

Privilege taxes on business and occupation.

Ieder, die zaken doet, ook firma's en maatschappijen, alsmede ieder, die in zulke zaken werkzaam is, betaalt een privilege tax van 2 Pesos per jaar.

Bovendien worden alle omzetten, onverschillig in welke hand, belast met een omzetta van 1 pCt., behoudens enkele uitzonderingen voor

¹⁾ Includes expenditures on public health, public education, public corrections, public charities and other social improvements.

²⁾ Includes expenses on conservation of natural resources, development of commerce and agriculture, regulations of public utilities, Philippine publicity, development of industrial arts and sciences, operation of commercial and industrial units, etc. etc.

kleinhandelaren in levensmiddelen, artikelen belast met een "specific tax" en "agricultural products when sold by the producer or owner of the land where grown, or by any other person other than a merchant or commission merchant, whether in original state or not."

Van deze laatste bepaling hebben de sugarcentrals getracht te profiteeren door aan den omzettaf te ontkomen, doch rechterlijke vonnissen hebben uitgemaakt, dat zij onder die belasting vallen.

Zij die in bovengenoemde zaken werkzaam zijn betalen 1 pCt. van het verdiende salaris.

De percentage taxes op den omzet worden per kwartaal betaald "it shall be the duty of every person conducting a business subject to such tax, to make a true and complete return of the amount of the receipts or earnings of his business during the preceding quarter and pay the tax due thereon" zoo zegt de wet.

Hoewel de straffen tegen een valsche aangifte niet malsch zijn, namelijk een boete tot 10.000 Pesos of gevangenisstraf tot ten hoogste twee jaar, of beide, lijkt een contrôle op deze belasting, in 't bijzonder bij Chineesche en Japansche handelaren¹⁾ niet gemakkelijk.

Er is trouwens op de Philippijnen reeds geruimen tijd een wet in de maak, die de verplichting oplegt om boek te houden in de Spaansche, Engelsche of in een der inheemsche talen. De Chineezeden deden alle mogelijke moeite om aan deze wet te ontkomen; zij riepen zelfs de tusschenkomst hunner Regering in. Niettemin schijnt het, dat die wet binnenkort tot stand zal komen.

Onder deze tax vallen verder nog speciale bedrijven als distillateurs, brouwers, enz., van wie een vaste tax geheven wordt. In het totale bedrag van ruim 17 millioen pesos, dat voorkomt onder het hoofd "Privilege taxes on business and occupation" wordt door de bovengenoemde omzettaf echter voor een bedrag van circa 13,4 millioen bijgedragen.

Banken betalen $\frac{1}{2}$ % per jaar over hun kapitaal; maandelijks over het gemiddelde bedrag der deposito's $\frac{1}{18}$ %; over het gemiddeld bedrag aan uitgegeven bankbiljetten $\frac{1}{12}$ % per maand tot het bedrag van het maatschappelijk kapitaal en voor verdere uitgifte nog een surplus belasting van 1 % per maand. Het totaal van de "taxes on resources of banks" bedroeg in 1919 circa 1.8 millioen pesos.

Assurantie maatschappijen betalen 1 % over de geïncasseerde premies.

Specific taxes worden betaald van de in de Philippijnen geproduceerde of geïmporteerde spiritualiën, sigaren, sigaretten, lucifers, petroleum, gasoline, steenkolen, cokes, films en afgeroomde melk in gecondenseerden of anderen vorm.

¹⁾ Op de Philippijnen zijn ongeveer 55.000 Chineezeden en 13.000 Japanners gevestigd.

Deze specific taxes worden betaald boven de invoerrechten, die eventueel op die artikelen verschuldigd zijn. De in de Philippijnen geproduceerde artikelen, welke geëxporteerd worden, betalen de specific tax niet.

Import duties. De invoerrechten op de Philippijnen zijn hoog. Zooals reeds gezegd, zijn alle Amerikaansche producten echter vrij.

Het invoerrecht varieert naar het artikel, gemiddeld circa 10%; sommige artikelen, als auto's, betalen tot 35%.

Income tax. Sinds 1920 bestaat op de Philippijnen een inkomsterbelasting.

Ieder burger of ingezetene, die meer dan 4.000 pesos, of indien hij gehuwd is, meer dan 6.000 pesos inkomen heeft, betaalt een normal tax van 3% over zijn meerder inkomen en een additional tax van:

$1\frac{1}{2}$ %	over het netto inkomen van P. 10.000—P. 20.000
1 %	" " " " " " " " 20.000— " 30.000
$1\frac{1}{2}$ %	" " " " " " " " 30.000— " 40.000
2 %	" " " " " " " " 40.000— " 50.000 etc. etc.
5 %	" " " " " " " " 100.000— " 120.000
$5\frac{1}{2}$ %	" " " " " " " " 120.000— " 140.000 enz.

Ieder niet-ingezetene betaalt dezelfde belasting op het in de Philippijnen verworven inkomen. In 1920 betaalden 9.519 personen inkomstenbelasting, namelijk 1434 Amerikanen, 3123 Chineezzen, 3667 Philippino's en 1295 van verschillende andere landaarden.

Elke "corporation, joint-stock company, partnership, joint account association or insurance company, organized in the Philippine Islands, but not including duly registered copartnerships" betaalt 3% belasting over het netto inkomen van het vorige jaar, terwijl buitenlandsche idems een gelijke belasting betalen over het in de Philippine-Islands verworven inkomen.

Van de overige belastingen noemen wij nog een matig zegelrecht met een opbrengst van ongeveer 1 millioen pesos, een "ad valorem tax on output of mines" van $1\frac{1}{2}$ % der "output value" en een progressief successierecht. (In de rechte lijn 1% tot 50.000 P, oplopend tot 4% bij 500.000 P. en daarboven; in de zijlinie het dubbele).

Eén cijfer in den hierboven gegeven staat trekt nog bijzonder de aandacht, namelijk de "expense of revenue collections", die totaal 1.5 millioen pesos, dus nog geen 1.8 millioen gulden bedraagt, bij een totaal aan belastingen van circa 48 millioen pesos of 60 millioen gulden.

Volgens bijlage A, staat II van de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting, worden de Indische belastingen voor het jaar 1923 geraamd op bijna 229 mill. gulden.

Staat IX van diezelfde bijlage geeft een overzicht van de z.g. „zuivere

gewone landsuitgaven". Daarop komt als uitgave voor belastinginning voor de som van 12.8 miljoen gulden, welk bedrag echter — tengevolge van de alles behalve overzichtelijke inrichting der Indische begrooting — geenszins het totale bedrag aangeeft dat de belastinginning kost. Bij dit bedrag toch zal een gedeelte gevoegd moeten worden:

1e van de 30 miljoen gulden duurtebijslag welke onder de post „allerlei” is opgebracht.

2e van de post groot *f* 18.638.000 voor vervoerkosten van, naar- en in Ned.-Indië (burgerlijke ambtenaren). Een raming van 15 miljoen voor de kosten van belastinginning is dan ook zeker niet te hoog, waaruit volgt dat de perceptiekosten in Ned.-Indië vergelijkenderwijze meer dan tweemaal zoo hoog zijn als die op de Philippijnen.

Uit de bovenstaande gegevens blijkt wel dat de Staatshuishouding der Philippijnen op soberen voet is ingericht. Die soberheid vindt men in de eerste plaats in de salariering, welke bijna geheel naar inheemsche maatstaf geschiedt, maar men vindt haar overal terug, aan de Departementen, in de landsgebouwen en niet het minst in het onderwijs. Daardoor is het ook alleen mogelijk dat dit onderwijs met zulke beperkte middelen zooveel vooruit is op andere Oostersche landen.

„Die soberheid” — zegt het reisrapport, waaruit ik verschillende gegevens voor het bovenstaande putte — „steekt schril af tegen de op extra royale wijze ingerichte Indische staatshuishouding.”

Een zelfde soberheid trouwens viel schrijver dezes op toen hij een paar jaar geleden gedurende enkele maanden verschillende Departementen te Washington van meer nabij leerde kennen.

Alle bureau's ook die der hoogste ambtenaren, waren practisch, doch uiterst eenvoudig ingericht. In ministeries, drie maal zoo groot als die in Nederland, was van boden, kamerbewaarders en andere suppoosten geen spoor. In de hall gaf een dame die de huistelefoon bediende alle inlichtingen en diende ook telefonisch de bezoekers aan. En dienzelfden eenvoud trof men ook in de andere Staatsgebouwen en inrichtingen aan.

De belastingen op de Philippijnen zijn heel wat minder ingewikkeld dan onze Indische, en zij geven een meer gelijkmatige verdeling der lasten. „Ik hoorde ginds geen klachten van ondernemers over de belastingen, noch over den aard, noch over de toepassing. Waar ik ginds ons belastingwezen ter sprake bracht, noemde men dit een „economical murder” zegt de schrijver van het rapport.

Vergelijkt men de belastingen op de groote bedrijven, namelijk 3% inkomstenbelasting en 1% over den omzet met die welke op de bedrijven in Indië drukken in den vorm van inkomsten-, overwinst-, extra-winstbelasting, producten-belastingen, enz., dan is het verschil ook wel heel groot.

Ook in de Philippijnen schijnt men echter met moeilijkheden te kampen te hebben om de winsten der Oosterlingen behoorlijk te treffen.

Naar verluidt is de Heer Wellenstein, onder-voorzitter en secretaris der commissie tot herziening van het belastingstelsel in Indië, thans op reis naar de Straits teneinde daar de belastingen te bestudeeren. Mogelijk zal zich deze studiereis ook uitstrekken tot de Philippijnen, waar wellicht op dit gebied ook iets te leeren valt. Hoe dit zij, het is te hopen dat Nederlandsch-Indië bij deze herziening krijgt een eenvoudig belastingstelsel en een stelsel dat zich aanpast aan de Oostersche toestanden. Het daar thans geldende stelsel, zelfs zeer ingewikkeld voor een geheel op Westerschen leest geschoeiden staat, voldoet, zelfs afgezien van de onbillijkheden waartoe het leidt, aan geen dier beide eischen

Uit de geschiedenis van de cacao-cultuur op Java.

DOOR

J. J. PAERELS.

In de oudere literatuur over de cultures in Ned.-Indië vindt men vermeld, dat de cacao-plant omstreeks 1560 door de Spanjaarden naar de Minahassa zou zijn overgebracht van waar ze over de Molukken zou zijn verspreid. Toch zijn de gegevens, die we over deze aanplantingen bezitten te vaag om er veel waarde aan te hechten en moeten we ongeveer drie eeuwen verder gaan omtrent de eerste betrouwbare gegevens over deze cultuur in den Indischen Archipel.

In het jaar 1858 werd het aantal cacao-boomen in de Minahassa op meer dan 1 millioen geschat, terwijl door Wallace omtrent dienzelfden tijd melding wordt gemaakt over uitgebreide cacao-aanplantingen die zoowel op Ambon als op Ceram voorkomen en die tusschen pisang-aanplantingen (als schaduw) waren geplant.

Op Java is de cacao eerst in de tweede helft van de 18e eeuw in cultuur genomen. De plant schijnt er echter reeds in de 16e eeuw te zijn ingevoerd en men beschouwt de tegenwoordige aanplantingen van Java-Criollo als oorspronkelijk afkomstig van deze weinige boomen.

Voor al in Midden Java heeft de cacao-cultuur uitbreiding kunnen krijgen en deze uitbreiding dateert van een veertigtal jaren geleden, toen de koffieplantsoenen er geteisterd werden door de bladziekte en vele planters er toe over gingen hunne koffietuinen door cacao-aanplantingen te vervangen.

In de desa Bedono, afdeeling Salatiga, werden in 1901 nog een aantal cacao-boomen aangetroffen, die toen reeds meer dan 40 jaren oud waren en die van zaad afkomstig waren van den heer J. M. van Aken te Medono, die later veel zaad heeft geleverd voor vele ondernemingen in Midden Java.

Volgens verschillende berichten moet deze heer zich veel moeite hebben gegeven om de Javaansche bevolking tot het aanplanten van cacao te bewegen en hij moet zelfs zoo ver zijn gegaan, dat hij bij zijne wandelingen door de desa's cacaozaad op de erven van de inlanders uitstrooide, erop vertrouwend, dat, wanneer het zaad eenmaal

was gekieemd, de jonge boompjes door de eigenaars der erven wel gespaard zouden worden.

Later is dit voorbeeld, de inlandsche cacao-cultuur zooveel mogelijk te bevorderen, gevolgd door den toenmaligen assistent-resident van Ambarawa, den heer P. de Bruyn Prince. Vooral zat hierbij de bedoeling voor, dat door het scheppen van een inlandsche cacao-cultuur, de betaling van de landrente zou worden vergemakkelijkt en de inlanders hun product aan opkoopters zouden verkoopen.

Dat die aanmoediging werkelijk ook ingang heeft gevonden, blijkt wel daaruit, dat toen in 1901 wegens het optreden van de cacao-mot tot het uitroeien van de desa-cacao moest worden overgegaan, in niet minder dan 62 desa's met meer dan vijf honderd eigenaren in de afd. Ambarawa, meer dan 3000 cacao-boomen moesten worden opgekocht.

Al deze boomen moeten representanten zijn geweest van de z.g. Venezuala Criollo, welke variëteit het meest overeenkomst heeft met de Java-Criollo (Hunger).

De eerste berichten omtrent het importeeren van nieuwe cacao-variëteiten op Java vindt men in het Jaarverslag van 's Lands Plantentuin over 1881. Door bemiddeling van den botanischen tuin te Utrecht, werden daar toen 8 Wardsche kisten ontvangen, die z.g. de plantjes inhielden van *Theobroma bicolor*, een nieuwe cacao-soort uit Nicaragua afkomstig.

Een voldoende aantal plantjes kon van deze zending in den cultuur-tuin te Tjikeumeuh worden uitgeplant.

Eenige jaren later, in 1885, zijn te Buitenzorg eveneens cacaoplanten ontvangen van den plantenhandel Christy & Co. te Londen, die bij gebrek aan nadere aanduiding toen eenvoudig Christy-cacao werden genoemd.

Deze beide zendingen van cacaoplanten schijnen in den Buitenzorgschen cultuur-tuin door elkaar te zijn uitgeplant, daar Zehntner in de mededeelingen omtrent de op Java aangeplante variëteiten mededeelt, dat hij de toen ongeveer 20-jarige boomen heeft trachten te determineeren en ter identificatie van nummers heeft voorzien.

Met volkomen zekerheid kon hij toen vaststellen, dat nooit sprake is geweest op Java van *Theobroma bicolor*, maar de soort uit Nicaragua een Forastero-vorm moet zijn geweest, terwijl de Christy-cacao als *Theobroma-cacao* moest worden aangemerkt.

Van dezen aanplant werd in 1905 in den cultuur-tuin te Salatiga een gezamenlijke aanplant gemaakt, waarvan men de uitkomsten vermeld vindt in de mededeelingen van het Algemeene Proefstation aldaar.

De importatie, die later echter van zeer groot belang is geworden voor de Java cacao-cultuur, had plaats omstreeks 1886 door den superintendent der bergcultuur-ondernemingen van de Nederlandsche Handel-Maatschappij. Deze planten waren afkomstig van Caracas en werden

aangeplant onder den naam van Caracas-cacao¹⁾. In 1888 werden van deze zending een tweetal plantjes afgestaan aan de onderneming Djati-Roenggo in de afd. Ambarawa. Een daarvan groeide krachtig op en droeg in 1891 voor het eerst vruchten, die ongeveer even groot werden als de roode Java Criollo, doch rijp zijnde een oranje-gele kleur vertoonden.

Deze nieuwe cacaosoort was een Forastero uit Venezuela en deze enkele overgebleven boom op Djati-Roenggo werd de moederboom van de tegenwoordige Java-Forestero cacao-cultuur.

Omstreeks 1896 stierf de moederboom, doch van te voren waren er een paar tjankokans van genomen, waarvan er een naar de onderneming Ngrangkah (afd. Kediri) was gezonden en die later overgebracht werd naar de onderneming Djaboong (distr. Wlingi). De andere marcotte bleef op de onderneming Rini (Wlingi) zoodat er thans op twee ondernemingen vegetatieve afstammelingen van den moederboom bestaan, terwijl op drie ondernemingen boomen van de eerste generatie groeien.

De eigenaar van de onderneming Djati Roenggo, de heer Mac Gillevray, heeft zich naderhand verdienstelijk gemaakt door een uitgebreiden zaadhandel van deze z.g. Djati Roenggo variëteit.

Toen eenmaal de cacao-cultuur uitbreiding op Java had gekregen, heeft men nog verschillende malen andere variëteiten geïmporteerd. Zoo werden b.v. op initiatief van de Kedirische Landbouw Vereeniging in 1901 uit de kweekerij van l'Horticulture Coloniale te Brussel een zestal Wardsche kisten met Caracas cacao naar Java overgebracht. Naar aanleiding van de plaats van herkomst draagt deze cacao-variëteit op Java veelal den naam van „Brusselsche cacao”.

In 1910 werd door den heer W. J. Pet plantmateriaal van cacao op Java ingevoerd, als gevolg van een reis van dezen heer door West-Indië, terwijl verder nog Criollo cacao uit die streken door de firma Vilmorin-Adrieux te Parijs zijn ingevoerd. Ook Forestero cacao werd uit Trinidad naar Java overgebracht, terwijl ook de onderneming Djati Roenggo in de laatste jaren nog eenige plantjes van *Theobroma pentagona* moet hebben ontvangen.

Ook uit Suriname en Ceylon zijn er nog enkele malen planten en zaden geïmporteerd. In Tegal, op de onderneming Ketanggoengan-west, moet nog een vruchtdragende aanplant van Suriname cacao bestaan, op Djaboong één van een cacao-variëteit, die destijds uit Ceylon naar Java werd gebracht.

* * *

Slaan we eens een terugblik op het verloop van de cacao-cultuur in onze Indische koloniën, dan blijkt dat in de Minahassa en Molukken in de eerste helft der 19e eeuw deze op vrij aanzienlijke schaal werd

¹⁾ *Nieuwe Gids*, 1901, 3e Jaargang blz. 585.

gedreven. Binnen enkele jaren werden echter de mooie vooruitzichten te niet gedaan, toen verschillende ziekten in de cultuur optraden en deze verder onmogelijk maakte.

Op een dergelijke wijze is het gegaan met de cacao-cultuur in Midden Java. Gedurende de eerste jaren werd veel voorspoed onderhouden en waren de vooruitzichten in vele opzichten zeer gunstig, doch sedert 1886 begonnen verschillende ziekten en plagen op te treden, die van jaar tot jaar verergerden.

Het gevolg hiervan was dat vele ondernemingen de pas begonnen cultuur reeds moesten opgeven, aangezien het onder die omstandigheden vrijwel onmogelijk bleek een marktwaardig product te verkrijgen.

Het moest echter nog tot 1900 duren alvorens de cacaoplanters van Midden Java plannen beraamden om door oprichting van een proefstation onderzoekingen naar de verschillende cacaoziekten te doen instellen. Dr. Zehntner trad als directeur van dit nieuw gestichte station op, welke instelling in 1904 opgenomen werd in de inmiddels tot stand gekomen fusie van het Algemeen Proefstation aldaar. Na ontbinding van dit station in 1911 is de cacao-afdeeling als nieuw proefstation „Midden Java” terzelfder plaatse voortgezet.

Herhaaldelijk is in de Indische pers het denkbeeld geopperd een gouvernements cacao-cultuur in het leven te roepen, doch voor zoover is na te gaan, heeft de Nederlandsch-Indische regeering dit plan nooit ernstig overwogen. Van particuliere zijde achtte men vaak dat een volks-cacao-cultuur geen kans van slagen zou hebben, daar het bereidingsproces van goede cacaoboonen veel te ingewikkeld zou zijn om dit aan inlanders geheel te kunnen overlaten. Anderen achten het denkbeeld van een gouvernements cacao-cultuur echter zeer goed uitvoerbaar en verwachten er zelfs een prachtige toekomst van mits van meet af aan de administratie en controle over deze cultuur zoo goed mogelijk ware. Een uitgebreid artikel destijds in de *Midden-Javaplantier* gepubliceerd, beloofde van zulk een cultuur geen onaardige winsten voor het gouvernement.

Tegenover deze zeer optimistische beschouwingen zou men thans kunnen plaatsen de ervaringen, die men met de particuliere cultuur heeft opgedaan en behoeft zeker de Indische regeering het niet te betreuren tot nu toe de cacao-cultuur buiten haar directe bemoeienis te hebben gelaten. Niet onmogelijk is echter dat op Celebes, waar andere klimatologische factoren heerschen dan op Java, de cacao-cultuur nog eens nieuw leven in te blazen zou zijn, doch de zeer intensieve cultuurwijze, die de plant eischt, zal wel een beletsel zijn, dat zij er nog eens een eenigszins belangrijke vlucht zal kunnen nemen. Niettemin zullen proefnemingen in deze richting toch aanbeveling blijven verdienen.

VARIA.

JAPAN'S ZORG VOOR FORMOSA.

Onder bovenstaand hoofd vinden we in de *Waterstaats-Ingenieur*¹⁾ van Februari o.a. het volgende vermeld:

De Japansche regeering heeft thans den bouw onderhanden van een waterkrachtwerk van 165000 P.Q. te installeeren vermogen. Dit omvat den toevoer van water uit de Dakusuikai-rivier naar het meer van Jitsugetsutau door een tunnel van 26 K.M. Het meer heeft een oppervlakte van 20 K.M². en wordt door een afsluitdam 26 M. hoog opgestuwd. Door een druktunnel van 5 K.M. lengte wordt de ontvangbak bereikt, vanwaar de drukbuizen met een valhoogte van 320 M. het water naar de centrale voeren.

Dit enorme krachtwerk wordt geheel uitgebouwd, niettegenstaande de thans bestaande behoefte aan energie op geheel Formosa nog geen 10.000 K.W. bedraagt; d. i. slechts ongeveer 8 pCt. van het vermogen van het krachtwerk.

Er wordt dus verondersteld, dat naast de electrificatie der spoorwegen, door het beschikbaar stellen van goedkoope energie, de industrie zich zoodanig zal ontwikkelen, dat belangrijke baten in de Japansche schatkist zullen vloeien.

Een ander reusachtig werk, thans onder handen, is de uitvoering van een plan Hatto, waarbij het ten Oosten van het middegebergte gelegen minder vruchtbare deel van het eiland zal worden bevlceid door het water van de Westelijke rivier de Sabon, geleid door een tunnel onder het gebergte door, voerende naar een reservoir met een capaciteit van \pm 150 miljoen M³. De bevoeiing van het gebied van 47 mijl lang en 17 mijl breed zal worden verkregen door een uitgave van naar schatting 45 miljoen Yen (ongeveer 56 miljoen gulden).

Het stuk eindigt aldus: „In alle geval is het een feit, dat, uitgaande van de voorzichtige en overwegende Japanners, te denken geeft.”

De hoofdartikelen bevatten een stuk over „Irrigatie en Wetgeving op Java”; „De op de wegconstructie werkende krachten”, voornamelijk van belang bij de toename van zware autotractie in onze geaccidenteerde terreinen²⁾, en „Scheuren in gewapend beton-vloeistofhouders” een ernstige waarschuwing in den tegenwoordigen tijd, waar van deze soort tanks meer en meer gebruik wordt gemaakt bij gemakkelijke watervoorzieningen, enz. en waaruit blijkt dat een fout in eersten aanleg groote finantieele schade na zich moet slepen.

¹⁾ Van belang in deze aflevering van bovengenoemd tijdschrift is ook een „Report of the Committee appointed by the American Association of Port Authorities to Study and Recommend a Uniform System of Nomenclature” bevattende de beteekenis van havenuitdrukkingen, waarvan de kennis veel gemak zal opleveren bij correspondentie met Engelschen of Amerikanen over deze onderwerpen.

²⁾ Onder den titel „De Indische wegen en de mechanische tractie” komt hierover ook een belangrijk opstel voor in *Locale belangen* van Februari en Maart.

Dit deel van genoemd belangrijk werk bevat de geschiedenis van de commissie voor het adatrecht van Mei 1919 tot Juni 1922; van de adatrechtsstichting van Mei 1919 tot Augustus 1922; het artikel „The study of Indonesian customary law” van Mr. C. van Vollenhoven uit den feestbundel van prof. John H. Wigmore te Chicago, waarin gereleveerd wordt de verdeling van Ned.-Indië in 19 adatrechtsgebieden voor de bestudeering van het adatrecht, van de Philippijnen in 4 of meer gebieden en een wenk gegeven wordt hoe overeenstemmend werk ware te verrichten in de Philippijnen, de Straits, Formosa en Madagascar; een artikel „Austronesische rechtsfamilie en Indonesische rechtsstam (1920—1921) door Mr. C. van Vollenhoven. In dit artikel wordt uiteengezet de onderverdeling van rechtsfamilie in rechtsstammen en deze in kringrechten die echter geenszins samenvallen of behoeven samen te vallen met de taalkringen, enz., waarbij dan een overtuigend pleidooi om tot bestudeering van engere kringen te drijven, daar de karakteristieke verschillen onmogelijk zijn te vatten bij globale universeele bestudeering van een heelen rechtsstam, maar vooral om minutieus te vergelijken in den geest als dit bij talenstudie geschiedt. „In ieder geval werke ieder op zijn terrein van recht, alsof het er om te doen ware de rechtsstof zijner studie te maken tot wat het Sanskriet geworden is voor de gansche taalstudie.”

Omtrent een onderzoek naar het landbezit op Java in 1863 door de Indische Regeering, ingesteld werd een verslag noch in het archief van het Departement van Koloniën noch in de Indische archieven aangetroffen. (!)

Bij West-Java trof mij het woordje „boejoet” (verboden), omdat ik dit indertijd logeerende op een onderneming in 't Blitarsche in anderen zin hoorde bezigen. Deze onderneming was zeer afhankelijk van regenval, wanneer nu na eenigen tijd van droogte regen los kwam, riepen de huisbedienden „boejoet, boejoet”. Hoewel de huisheer dapper meedeed, zeggende dat daardoor, volgens 't geloof van de Inlanders, de regen zou voortduren, kon hij mij van het woord zelf geen verklaring geven.

Het zou mij te ver voeren de nu volgende adatvonnissen, enz. nader aan te duiden, bij den Javaanschen eed zij verwezen naar het eerlang verschijnend artikel over animisme, waarin omtrent de gendi (kendi) nadere uitleg gegeven wordt.

Omtrent de „verbodsteekenen” komen achter in het werk duidelijke foto's voor. Bij de behandeling van de Vorstenlanden zijn voor hen die Javaansch studeeren de „pranatan's” van belang voor het Kromo inggil.

Vooraf dit hoofdstuk is zeer uitgebreid en belangwekkend.

Daarna worden achtereenvolgens behandeld: Oost-Java met Madoera, Atjeh, Gajo-, Alas- en Bataklanden, het Minangkabausche gebied, Bengkoelen met belangrijke geschiedkundige gegevens, Djambi en overig Zuid-Sumatra, Banka en Biliton, Borneo met vonnissen van Radja Brooke, de Minahasa, het Toradja gebied, Zuid-Celebes, de Ternate archipel, Ambon enz. met péla-liederen, Nieuw-Guinea, Timor, Bali en Lombok, Engano én Nias, waarna eenige adatvonnissen betreffende Chinezen.

Dit belangrijke werk besluit met een hoofdstuk over „Godsdienstig recht en godsdienstige rechtspraak” bevattende de aanstelling van een godsdienstambtenaar op Simaloer, gegevens over Hindoe-recht en iets over het woord „poesaka”.

Deze nieuwe bundel is een aanvulling van de reeds vroeger verschenen deelen en vervult ons met bewondering voor de samenstellers van dit standaardwerk.

Der redactie werd toegezonden een overdruk van een artikel van J. Rueb over „Poeloe Laoet” verschenen in de Maartaflevering van het *Mijnwezen*.

Na een kort historisch overzicht betreffende de mijnbouwkundige onderzoekingen en ontginningen op dit eiland en de Z. en O. Afdeeling van Borneo, vanaf 1846, komt de schrijver tot de overneming door het Gouvernement van de N. V. Steenkolen-Maatschappij Poeloe Laoet voor een bedrag van f 3.200.000 op 1 October 1913.

S. zegt hiervan: „Deze overname-som was, gezien de intrinsieke waarde van het bedrijf, of wil men liever de „earning capacity” zéér zeker niet gemotiveerd. De vrees bestond echter, dat het bedrijf met behulp van buitenlandsch kapitaal, dat ten deze *niet* het oog zou hebben op finantieele voordeelen, zou kunnen worden gereconstrueerd, waardoor door vreemde *politieke* belangen een overwegenden invloed op de leiding van het bedrijf zou kunnen worden verkregen,” en verder: „Men beging echter de fout om in de Memorie van Toelichting en in de Memorie van Antwoord het overname-bedrag oek op finantieele gronden te willen verdedigen, een fout die sindsdien ten détrimente van de Indische schatkist heeft doorgewerkt.” Hierbij wordt aangehaald het belangrijk artikel in *De Indische Mercur* van 10 Januari 1919 van C. P. J. Caspersz, waarbij deze o.a. opkwam tegen de uiteenzetting van den Minister dat de Poeloe-Laoet kolen uit de diepere lagen ongeveer met de Ombilinkolen zouden kunnen worden gelijkgesteld.

Na uiteengezet te hebben dat — hoewel in de oorlogsjaren de opbrengst iets vermeerderde — niettegenstaande geflatteerde balansen het bedrijf niet rendabel is, (het Gouvernementsverbruik is van 23.5 pCt. in 1914 gestegen tot 72.8 pCt. in 1919, zoodat het Gouvernement zelf de winsten betaalt), noch rendabel zal worden, eindigt S. aldus: „Ik meen aan de hand van het voorafgaande te mogen zeggen, dat men goed zal doen dit ijdele streven nu maar op te geven en de kapitaalsuitgaven voor dit calamiteuse bedrijf tot een uiterst minimum te beperken, indien men het niet geheel stopt.

Wij laten alleen buiten rekening of de Poeloe-Laoet-kolen tegelegenertijd belang zouden kunnen krijgen voor een ijzer-industrie aan de overzijde van Straat Laoet, waaromtrent onderhandelingen hangende zijn.”

Een overzichtkaartje en verscheidene tabellen verduidelijken den tekst. De *Nieuwe Courant* vermeldt hieromtrent:

Naar de Aneta-correspondent te Bandjermasin van het hoofd der Poeloe-Laoetmijnen vernam, is van stopzetten van het bedrijf der Poeloe-Laoetmijnen inderdaad ernstig sprake geweest.

Dank zij de verschillende getroffen maatregelen, waardoor het winnen van een kolensoort van aanmerkelijk betere kwaliteit dan tot dusver geschiedde, welke kolen aan de markt gebracht worden onder den naam van „Stagen-stoomkolen”, behoeft voorshands nog niet tot sluiting der mijn te worden overgegaan.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

ROTTERDAM, 15 Mei 1923.

INHOUD.

Het S. I. congres te Madioen. — De rijst als voedingsmiddel op Java zeer overschat en van veel geringere beteekenis gebleken. — Burgemeesters. — Fiscus' straffen. — De waarheid over de vogeljacht. — Van IJselsteijn over de havenwerken van Soerabaya. — Klapperziekten. — Koffiebessenboek. — Een nieuwe vlieg. — Het eerste hoofd der Chineezeezen te Batavia. — Njai Loro Kidoel. — Rassenonderscheiding en rechtspraak in Britsch-Indië. — Java en Australië. — Pokstofbereiding in Britsch-Indië.

Het S. I.-Congres te Madioen. Een bijzondere medewerker van *De Loc.* schrijft:

Tot goed verstand van de beteekenis van het van den 17den tot den 20sten Februari j.l. gehouden congres van den Centralen S. I. te Madioen, is het noodig eenigen tijd in de geschiedenis der vereeniging terug te gaan.

We herinneren er dan aan, dat op het Maart-congres van den C. S. I. in 1921 de dreigende scheuring tusschen de S. I.-lieden en de communisten voorkomen werd door het aannemen van een beginselprogram, voor beide zijden aannemelijk. Een reële basis voor samenwerking was daardoor evenwel geenszins gelegd; voor de S. I.-afdeelingen was deze beginselverklaring niet meer dan 'n feestgewaad, dat na z'n diensten op de dagen der bijeenkomst gedaan te hebben weder zuinig werd opgeborgen.

Hoe kon het anders.

Het voeren van een doelbewuste propaganda naar deze beginselen was van de ongeschoolde leiders der plaatselijke afdeelingen niet te verwachten. Ondanks de invoering der partijdiscipline konden zich, door de weinige beginselvastheid van de plaatselijke leiders, door het gebrek aan besef, waar het nu eigenlijk om ging in den strijd met den Semarangschen invloed, denkebeelden juist uit die richting doen gelden.

Zoo wonnen op verschillende plaatsen meer vooruitstrevende jongeren aan invloed. Door hun overwicht wisten zij in sommige afdeelingen als bestuursleden de leiding in handen te krijgen en zoo op meer directe wijze hunne beginselen te propageeren. Beginselen, die wij hier in Indië communistisch plegen te noemen, maar die niet meer communisme bevatten dan de beginselverklaring van den C. S. I. zelf, waarin volks-regeering, arbeidersraden en een verdeling van de opbrengst van den arbeid ten bate der gemeenschap als na te streven doeleinden zijn opgenomen.

Waar Semarang invloed verkrijgt, is het met de rol, die de godsdienst in de beweging speelt, gedaan. Dit is naar men begrijpt de factor, dien zij, die voor de propagandisten der nieuwe richting als bestuursleden plaats hebben moeten maken tegenover de leden der vereeniging, in het geding brengen, om hun invloed te herwinnen.

't Begrijpelijk gevolg is scheuring en tweedracht in de vereeniging.

Het meest bekende voorbeeld is hiervan Madioen; op meerdere plaatsen deed zich echter hetzelfde voor, zooals te Bandoeng, Soekaboemi en Tasikmalaja.

't Gevolg was twist en tweedracht allerwegen.

Voor den leider der Semarangische groepen werd dit reden om de opheffing der partij-discipline aan de orde te stellen. De bedreigde eenheid in de volksbeweging zou dan hersteld worden. De veronderstelling is niet gewaagd, dat deze maatregel meer den invloed van Semaoen dan de in gevaar gebrachte eenheid ten goede zou komen.

Het hoofdbestuur van den C. S. I. dacht evenwel anders over dit punt dan de leider der P. K. I. Tjokroaminoto schreef een congres te Madioen uit, waar naast vele andere onderwerpen de nieuwe organisatie van den Sarikat Islam als „Partij S. I.” en de handhaving der partijdicipline aan de orde gesteld zouden worden. Aan het daarna van uit Semarang gedane voorstel het congres daar te doen houden, waarbij de Semarangische vereeniging allerlei faciliteiten toezegde ten aanzien van het verblijf en de voeding der congressisten, gaf het hoofdbestuur van den C. S. I. geen gevolg, niet zonder reden.

Aan de voorbereiding van dit voor den Sarikat Islam zoo gewichtige congres is buitengewoon veel werk besteed. In een nieuw blad, de *Partij S. I.*, orgaan van de toen nog te stichten Partij S. I. Hindia-Timoer, zooals haar naam volledig luidt, werd een uiteenzetting gegeven van het doel harer oprichting. In 52 plaatselijke afdelingen van den S. I. behandelde de voorzitter van het hoofdbestuur dit punt en kon in 45 gevallen instemming met zijn voorstel verwerven. Behalve een programma van werkzaamheden bevatte het partijorgaan ook een nadere uiteenzetting van de voornaamste onderwerpen, die verder op het congres zouden worden behandeld, na de afdoening der hoofdvragen betreffende de reorganisatie der vereeniging.

Zoo ving dan de eerste openbare vergadering van het congres op 17 Febr. aan. Er was ontgezeggenlijk 'n zekere spanning dien eersten avond. Tjokroaminoto had zijn aanblijven als voorzitter afhankelijk gesteld van het aannemen van zijn voorstellen betreffende de Partij S. I. Uitvoerig werd het onderwerp ingeleid door hadji Salim, die in zeer populairen vorm de gebreken van de tot nu toe bestaande organisatie van den Sarikat Islam behandelde.

Met nadruk werd er op gewezen, dat de Islam richtsnoer diende te worden voor de actie der partij. Niet zoozeer de Islam in zijn plichtenleer, in zijn ritueele eischen voor elken Moslim, maar in de toepassing van den godsdienst op de samenleving, in zijn maatschappijleer.

Weet men nu, dat voor den Mohammedaan-socialist, de toepassingen van het Marxisme in den Koran te vinden zijn, dan weet men ook welke beginselen door de Partij S. I. gepropageerd zullen worden. Het zijn dan ook dezelfde, die het evengenoemde beginselprogramma bevat. Was dit tot nu voor actie in de afdelingen van den Sarikat Islam vrijwel een doode letter, dit zal nu anders worden. De overgang van den C. S. I. in de Partij S. I. is, naar men begrijpt, meer dan een naamsverandering. De bedoeling is op de verschillende plaatsen waar afdelingen van de S. I. gevestigd zijn een kern te vormen van leden der partij, welke tevens lid van de plaatselijke S. I.-afdeeling zijn en die, na een goed inzicht in de beginselen der partij verkregen te hebben, daar propaganda voor gaan maken om zoodoende meerdere „bewuste” partijleden te vormen. Naarmate dit werk vordert en de partij aan leden en kracht van organisatie

wint, wordt het voortbestaan van den C. S. I. minder noodig, zoodat deze na verloop van tijd ontbonden zal worden. In een verdere toekomst stelt men zich voor dat de plaatselijke afdeelingen van den S. I. de een na de ander zullen worden omgezet in vakverenigingen, omdat de belangstelling der groote massa toch niet verder gaat dan hare onmiddellijke belangen, zooals die door dergelijke vereenigingen worden voorgestaan. Belangstelling voor de partijbeginselen, zooals die in het beginselprogram zijn vastgelegd, is van haar niet te verwachten.

Over de organisatie der partij is op de openbare vergaderingen van het congres weinig gezegd. We willen volstaan met te vermelden, dat de leden niet zullen worden aangenomen dan na aflegging van een eed op de beginselen, waaruit hunne zuiverheid ten aanzien van communistische leerstellingen moet blijken. Het wordt niet noodig geacht voor de partij rechts-persoonlijkheid te vragen.

Tegen de oprichting der partij werden ter vergadering geen bezwaren ingebracht. Het verzoek der Semarangsche groep eerst omtrent de partijdiscipline en daarna omtrent de oprichting der partij te beslissen, werd door den voorzitter afgewezen.

Zoo kwam dan de behandeling van het tweede punt: het al of niet handhaven van de partijdiscipline, aan de beurt. Uit het voorgaande is gebleken, dat de handhaving der discipline ondanks het besluit tot oprichting der partij allermindst onnoodig was geworden, gezien van uit het standpunt van den C. S. I. De overgang van deze in gene gaat immers niet in eens, doch zeer geleidelijk.

Met minder toegevendheid dan men van den voorzitter tegenover een zooveel zwakkeren tegenstander had kunnen verwachten, werden de communistische tegenstanders streng gehouden aan wat van hen als verdediging van de opheffing der partijdiscipline verlangd werd: de uiteenzetting der communistische beginselen. Kon de vergadering zich daarmede vereenigen, welnu dan hadden zij hun pleit gewonnen.

Hunne kansen waren gering en de weinige kans, die zij hadden, verspeelden zij door de onhandige opmerkingen van den Madioenschen afgevaardigde over het kapitalistisch aspect, dat de godsdienst dikwijls heeft en over de geringe waarde van godsdienstige handelingen door lieden, die de beteekenis er van niet begrijpen en onoprecht zijn door den schijn van vroomheid, dien zij aannemen bij het verrichten der sambahjang. De spreker werd door het algemeen tumult, dat op zijn woorden volgde, gedwongen de vlucht te nemen en om zich aan een dreigend handgemeen met enkele opgewonden lieden te onttrekken.

De stemming van de vergadering was hiermede gevormd. De goede, ten deele in het Hollandsch voorgedragen verdediging van den communist Soekindar uit Semarang, die er op wees dat een aanhanger van het historisch materialisme persoonlijk niet ongodsdienstig behoeft te zijn, noch beleider van een filosofisch, metafysisch materialisme — o geliefde vreemde woorden in den mond dezer jeugdige politici! — was te moeilijk voor de vergadering.

Eenige sprekers die volgden legden den nadruk op de overeenkomst hunner beginselen met die van den S. I. slechts met dit verschil, dat de communisten neutraal tegenover den godsdienst staan.

Andere argumenten werden niet naar voren gebracht.

In zijn samenvatting van het gesprokene wees de voorzitter na afloop der discussies in het bijzonder op dit verschil: De S. I. brengt alles in verband met Allah, de communisten staan neutraal tegenover Hem. Het pleit was

hiermede beslecht. De stemming gaf ongeveer 33 voor het behoud der discipline, 3 er tegen.

Ten einde niet te uitvoerig te worden zullen we verschillende belangrijke punten ten aanzien waarvan het congres zijn houding bepaalde hier niet behandelen, maar willen volstaan met ze te noemen. Het zijn deze: actie ten bate der werkloozen, een landbouw-congres, protest tegen de aanvraag van een perceel van 3000 bouws in het Djemberische door de Handelsvereniging Amsterdam, de beweging der vrouw in den S. I., de actie van het A. B. Comité, de toestand van de S. I. verenigingen in Zuid-Sumatra, de verzwaring van den belastingdruk, de bezwaren verbonden aan de woningverbetering (pestbestrijding), en verbetering van het lot der gevangenen.

Twee punten blijven ter bespreking over: De wijze waarop het hoofdbestuur van den S. I. op het congres zijn standpunt heeft aangegeven inzake de bevordering van de eenheid onder de Moslims en de toepassing der staatkundige non-coöperation.

Het aan de orde stellen van een onderwerp als de wijziging der bepalingen betreffende het toezicht op het godsdienstonderwijs, op dit congres en op dat te Cheribon en de uiteenzetting van hadji Salim hier te Madioen van de wenschelijkheid de bepalingen op de huwelijksluiting te veranderen, wijzen er op, dat men wil trachten de aangelegenheden der Moslimsche gemeenschap naar eigen inzicht te regelen. Een middel om hiertoe te komen is de bevordering van het gevoel van eenheid onder de Mohammedanen, om met meer kracht te zamen voor die belangen op te kunnen komen. De poging, die op het Al-Islam-congres te Cheribon, begin November j.l., in die richting gedaan werd, had niet veel succes. Door naast-elkaar-stelling der uiteenlopende meeningen op godsdienstig gebied is men niet dichter bij elkander gekomen, een voor beide partijen aanvaardbare motie bracht de verhitte gemoederen niet tot rust. Zoo is dan te Madioen de aandacht afgewend van wat verdeelt en scheidt en is deze gevestigd op wat alle Moslims vereenigt door gezamenlijke erkenning van den Chalief te Konstantinopel. Het congres nam een voorloopige motie in den zin van erkenning van den onlangs verkozen „Heer der geloovigen” aan. De wijze, waarop hieraan uiting moet worden gegeven, zal nader worden bepaald.

Heeft het congres dus gevoerd tot een duidelijke uitspraak omtrent de te volgen economische politiek, ook de lijn, waarlangs men het eenheidsgevoel in godsdienstigen zin denkt te ontwikkelen, namelijk door aansluiting met buitenlandsche Moslimsche groepen en door opneming in een groote Moslimsche gemeenschap, is uitgezet. Hierbij dient dan nog vermeld te worden de op voorstel der afdeling Bandjermasin door het congres geuite wensch aanrakingen te zoeken met het Central Chilafat Committee in Britsch-Indië.

Voor het voeren van propaganda in deze richting komt een vereemiging als de Mohammedijah het eerst in aanmerking. Het resultaat zal blijken op een volgend Al-Islam-congres. De C. S. I., welke zich belast heeft met de uitvoering van de besluiten van het te Cheribon gehouden congres, zal het programma voor het volgende ongetwijfeld mede helpen bepalen. Adviezen omtrent de daar te behandelen onderwerpen worden gegeven door den ingevolge een te Cheribon genomen besluit in te stellen Madjlis Al-Islam, een lichaam, bestaande uit schriftgeleerden, dat onder meer tot taak krijgt voor den Islam belangrijke vraagstukken in studie te nemen.

Het belangrijkste onderwerp, dat den laatsten avond van het congres ter sprake kwam, was dat der in Britsch-Indië gevolgde methoden ter verkrijging van zelfbestuur.

Na een uiteenzetting dezer methoden en een beschouwing over de redenen harer mislukking, bracht de inleider hadji Salim ter kennis van het congres, dat in de besloten vergadering der afgevaardigden bepaald was, dat de C. S. I. in twee gevallen staatkundige non-coöperation zou toepassen:

Ten eerste door het bedanken van den afgevaardigde van den C. S. I. voor het lidmaatschap van den Volksraad ingeval bij de herziening der staatsinrichting de wetgevende raad mocht worden ingesteld en ten tweede, indien bij de aanwijzing van leden voor den Volksraad in 1924 een ander dan R. Tjekroaminoto door de regeering mocht worden aangewezen om zitting te nemen voor den C. S. I., tenzij dan als tweeden vertegenwoordiger naast dezen.

Men is namelijk in den C. S. I. van oordeel, dat de voorzitter slechts op deze wijze volledig gerehabiliteerd kan worden, waarop men meent, dat hij alle aanspraak heeft na zijne vrijspraak door het Hooggerechtshof en de in het vonnis van het Hof opgenomen beoordeeling van de uitspraak van den raad van Justitie.

Heeft hij, die de actie der plaatselijke, soms een kwijnend bestaan leidende afdelingen van den S. I. van nabij kent, een te geringen dunk van de beteekenis der volksbeweging, die zich door die vereeniging uit, een congres als het hier behandelde geeft aan den anderen kant een beeld, dat boven de werkelijkheid uitgaat.

Eerst door de voortzetting van het door het congres verrichte werk in de afdelingen kan de werkelijke waarde ervan blijken.

Intusschen, dat het duidt op een sterke opleving van de beweging, is onmiskenbaar.

Bij het eindigen van dit overzicht, welks doel slechts was de voornaamste beteekenis van het belangrijkste, wat het congres gaf, eenigszins nader te belichten, moge de volgende woordspeling nog haar plaats vinden. Enkele dagen na afloop van het congres vroeg iemand den heer Salim: „Wel, hoe is het congres afgelopen?” De vraag werd gedaan, toen de trein zich in beweging zette en geen tijd meer liet dan voor dit korte wederwoord: „'t Is niet afgelopen, 't is ingezet.”

Dit is ook de indruk, dien een nauwlettend toehoorder er van heeft medegenomen.

De *Java-Bode* schrijft hierover onder het hoofd:

Moskou en Mekka. Het achter ons liggende Congres van de Sarekat Islam te Madioen gehouden, is in meer dan een opzicht belangrijk geweest. Niet alleen wijl daar door de verschillende afgevaardigden uiting werd gegeven aan al dan niet vermeende klachten en grieven welke het mogelijk maken een peil te trekken op de stroomingen welke het inlandsche volk in meerdere of mindere mate beroeren, doch ook omdat dergelijke congressen immer een openbaar tournooi zijn, waar de verschillende leiders elkaar bekampen. Men moge over de zoogenaamde inlandsche beweging al een verschillend oordeel hebben, negeeren kan men haar niet en het is zaak haar met nauwlettendheid gade te slaan, opdat men op alle eventualiteiten voorbereid zij om zoo noodig imperatief in te grijpen, indien er aanwijzingen zijn dat de beweging verkeerde beddingen zoekt.

Als voornaamste punt van de lange agenda noemden wij reeds eerder de handhaving van de partijdiscipline, wat impliceert dat Tjekroaminoto alweder een overwinning behaalde op de communistische Semarangers.

En het is dit zuiveringsproces, waar wij nader de aandacht op wenschen te vestigen.

De S. I. is de grootste Inlandsche vereeniging in Indië en het kan niemand onverschillig zijn, langs welke lijnen hij zijn doel wenschte te bereiken en welke politieke richting zijn leiders zijn toegedaan.

Daarom alleen reeds is het van groot belang, dat het congres op ondubbelzinnige wijze te kennen gaf dat de S. I. met de Communisten niets te maken wil hebben.

Het groote bindmiddel dat Islam heet, bleek zoo hecht te zijn, dat communistische invloeden er geen vat op konden krijgen en er is reden om dit feit met vreugde te begroeten.

Het moge dan waar zijn, dat de Islam een van buiten opgedrongene, een vreemde godsdienst is, die dan ook slechts als een kleed over de geheele maatschappij is uitgespreid, toch is hij dieper in het gemoedsleven van den Inlander doorgedrongen dan zijn in wezen animistische gebruiken wel zouden doen vermoeden.

De communisten hebben ondervonden dat de groote massa geen aanranding van den godsdienst gedooft en dat zij op een sterk bolwerk stuiten indien zij de leer van Mekka door dien van Moskou trachten te verdringen. Mag men over het algemeen aannemen dat de Mohammedaansche godsdienst zeer weinig in het eigenlijk wezen van den inlander is doorgedrongen en zelfs bij de hadji's meer middel is om invloed uit te oefenen en zich te verrijken ten koste van de domme menigte, dan een heilige overtuiging, zoodra men den godsdienst aantast roept men sluimerende krachten in den inlander wakker die zich tegen elke aanranding op dit stuk verzetten.

Snouck Hurgronje heeft het zoo juist gezegd: „Terg liever den vijand niet, die u te machtig is, dien ge toch niet overmeesteren kunt. Leef in vrede met hem die in vrede met u zal leven, mits ge hem met rust laat en de rechten eerbiedigt die ook hij ontwijfelbaar bezit.

Overtuig hem als ge kunt, maar bestrijdt hem niet.

Laat hen vrij in hun vereering van den profeet, dien ze niet aanbidden...”

De Communisten hebben blijk gegeven dat ze hun landgenooten al zeer slecht kenden toen zij zich beleedigend uitlieten over den Islam, en het scheelde niet veel of ze hadden aan den lijve ondervonden, dat de Islamiet op dat punt geen smaad ongestraft aanvaardt.

De Inlandsche bevolking bezit in den Islam een middel dat het vrijwel immuun maakt voor communistische leerstellingen en dit voor oogen houdend is het gevaar dat van de zijde der communisten dreigt niet groot te noemen.

Typeerend is hierbij de uitspraak van *Boedi-Oetomo* (Holl. editie) van 15 Januari No. 5:

Evenals broeder Tjipto voor zijne internationale ideeënverwerking veel te danken heeft aan zijn vriend Ernest en kamas Radjiman zijn Javaansch-Hollandsch-associëeringsevenwicht heeft gekregen door omgang met eminent-onbaatzuchtige, hoogstaande steunpilaren van het Westen, zoo benut de onaantastbare Semaoen de assimilëerings-middelen van de Europeesche weinig evenwichtige communisten juist als slijpsteen voor zijn wil, om de funeste uitbuitingsmacht van het zondig grootkapitaal-systeem der egoïstische wereld te breidelen.

* * *

De rijst als voedingsmiddel op Java zeer overschat en van veel geringere beteekenis gebleken. E. S. schrijft in de *Nieuwe Courant* van 11 April:

Er bestaat een „rijstvraagstuk” zoowel voor Java en Madoera aan de eene, het overige Nederlandsch-Indië n.l. de Buitengewesten aan de andere

zijde. Deze laatste blijven hier buiten beschouwing. Dit vraagstuk begon vooral de aandacht in ruimeren kring te trekken sinds het in 1918 te Batavia gehouden voedselvoorzieningscongres; dit had plaats onder de leiding van het tegenwoordige lid der Tweede Kamer Gerritsen. In 1917 werd er netto ingevoerd (dus invoer minus uitvoer) de respectabele hoeveelheid van bijna 400,000 ton gelijk plm. $61\frac{1}{2}$ millioen pikol rijst; de rijstophbrengst van Java en Madoera zelf was 60 à 62 m. pikol = $3\frac{3}{4}$ millioen ton. Dus er was totaal aan gepelde rijst voor de voeding beschikbaar pml. 68 millioen pikol = $4\frac{1}{4}$ à $4\frac{1}{2}$ millioen ton. Voor 1918 was dit totaal als in 1917 en bedroeg daarvan de invoer 344,000 ton dus vrijwel gelijk.

Daarna echter begint het tafereel te veranderen. Wel klimt in 1919 inheemsche voortbrenging tot 66 à 68 millioen pikol = plm. 4 millioen ton, maar de invoer daalt tot 21500 ton en gaat dientengevolge de totale rijstvoorraad reeds terug. Voor 1920 gaat de eigen voortbrenging met 11 millioen pikol terug tot 55 à 57 en kan men den invoer van 18 ton gelijk stellen met nul; de geheele beschikbare hoeveelheid rijst is dus gedaald tot een weinig boven $3\frac{1}{2}$ m. ton. Over 1921 is dit totaal nog geringer n.l. iets meer dan 3 millioen ton, waarvan 5500 ingevoerd. Bij telken jare met ruim 400,000 zielen aangroeiend volkstal ziet men dus, dat in die vier jaar tijd de totale hoeveelheid beschikbare rijst is teruggegaan, in verhouding van $42:30 = 7:5$ per hoofd is die verhouding dus, wat men zoude moeten noemen „nog ongunstiger” en als van $7:4\frac{2}{5}$.

Dat lijkt bedenkelijk of wellicht zelfs zorgwekkend. Men is geneigd te besluiten tot, te denken aan schaarschte of gebrek aan rijst, — ja zelfs aan rijstnood als min of meer synoniem met hongersnood. Maar gelukkig kan men zeggen, zonder luchthartigheid en met allen ernst die dit over belangrijke vraagstuk en inzonderheid de toestand, de phase, waarin het zich op het eind 1921 bevond ten volle verdient: „geen nood”, op te vatten in den zin van: geen pessimisme, geen mismoedigheid, al zouden die cijfers er alleszins aanleiding toe kunnen geven, al is het verloop der zaken anderszijds ook allesbehalve verblijdend, het minst voor 1921. Dit jaar is zelfs zeer ongunstig te noemen en verdient een afzonderlijke bespreking.

Zooals men ziet, is hierboven het woord „zoude” gecursiveerd. De reden daarvan is, het even eenvoudige als belangwekkende en n. h. v. zeer heugelijke feit, dat blijkens een vermoedelijk uitgebreid, ambtelijk onderzoek, ingesteld in 1920 en wellicht reeds in 1919, gebleken is, dat over 1919 de plant-aardige voeding der Javanen voor ongeveer 30 pCt. uit rijst, voor 70 pCt. uit andere gewassen heeft bestaan. Die zeer verrassende constateering vindt men nuchterweg en doodleuk in een eenvoudigen zin, voorkomende in de van de Indische regeering uitgaande „mededeelingen van algemeen belang”, afgesloten in begin 1921, bestemd vooral voor den Volksraad en opgenomen in het door de Grondwet voorgeschrevene Koloniale Verslag over 1920.

Aan die constateering is veel te weinig aandacht geschonken en veel minder dan zij verdiend heeft. Want zij heeft in zekeren zin een „heilighuis” omgestooten, waarlijk geen huisje. Want sinds tientallen jaren, en men zou dat door nog meerdere tientallen uitspraken, mededeelingen, aanhalingen kunnen staven zoowel van ernstige personen, maar vooral ook van oppervlakkige naschrijvers, critiekeloze napraters uit lateren tijd tot op onze dagen toe, geldt als een axioma, als een vaststaand hoofdfeit: „de rijstcultuur is verreweg de voornaamste onder die der voedingsgewassen, en wat zij voortbrengt, het rijstproduct is verreweg het hoofdvoedsel voor de bevolking”; onwillekeurig verbond men daarmee voorstellingen op de basis

van de breuk $\frac{2}{3}$ als het minste, en dacht vaak aan verhoudingen van $\frac{3}{4}$ of $\frac{4}{5}$ als ingenomen door met rijst beplante oppervlakte door de verkregen opbrengst als aandeel in de voeding. In het dagelijksche gesprek heb ik dan ook meer dan eens een belangstellenden vriend van den Javaanschen landbouwer echter vóór 1916 hooren zeggen: „Het is toch jammer van die Javanen, dat zij alles op één kaart zetten, en hun ziel en bestaan aan het rijstbedrijf verpand hebben.” Heel veel kon steller dezès toen niet daartegen aanvoeren, want hij was het daarmee vrijwel geheel eens, en vóór het jaar 1916 was men met de gewassen buiten de rijst nog onvolkomen en oppervlakkig bekend; als tegenhanger van de toenmalige *overschatting* van de rijst, werden deze *onderschat*. Maar dat was begrijpelijk en dus ook vergeeflijk. De landrentemetingen hadden nog te weinige areaalgeheimenissen onthuld.

Na 1916 dwingen echter de over dat jaar voor het eerst op andere wijze en nieuwe grondslagen (n.l. de uitkomsten der landrentemetingen) samengestelde en opgebouwde jaarstatistieken over den inlandschen landbouw, die gewassen reeds anders te bezien en te waardeeren; het blijkt n.l. met één slag, dat zij niet slechts tot enkel- of kniehoogte van de rijst komen, maar tot heup- en bijna schouderhoogte. Zij zijn dus allesbehalve maar ondergeschikte meelopers of aanhangsels van minder dan tertiaire beteekenis. Verre van dien. Daarbij komt, dat zij sindsdien steeds meer „terrein”, ook in de reële beteekenis van het woord, gewonnen en in vast bezit veroverd hebben, zoodat hun verhouding tot de rijst steeds gunstiger is geworden en sinds 1917 blijken de beplante uitgestrektheden van de met veelsoortige gewassen buiten de rijst beplante gronden, waarvan cassave, maïs, peulvruchten en de kokospalm de voornaamste zijn, bijeengenomen de rijst met steeds grootere verschillen te overtreffen. Over 1920 beslaan zij met 6,1 millioen B een oppervlakte gelijk aan een derde van die van geheel Java en Madoera; voor de rijst bedraagt zij voor dat jaar 4,9; dat is er dus 80 pCt. van. Dit is een modern nuchtere en juiste uitspraak en geen stukje rijstromantiek uit den tijd der Oostindievaarders.

In het licht van dezen snellen ontwikkelingsgang en de daarmee samenhangende, thans veel juistere gekende ingrijpend te noemen wijziging in de verhouding tusschen de rijst en de overige gewassen, kan de beteekenis van de bovenvermelde merkwaardige constateering van de 30 pCt. der rijst als doorsneeaandeel der volksvoeding niet meer zoo verbazingswekkend heeten; zij wordt zelfs begrijpelijk en zeer aannemelijk. Men moet er vooral niet bij vergeten, dat men noch in 1919, ook niet zelfs in 1920, noch zelfs in 1921 iets vernomen heeft van wat men zou kunnen noemen voedselgebrek, laat staan hongersnood. Dat wijst er dus wel op, dat de voeding buiten de rijst èn in hoeveelheid èn in hoedanigheid, dus in voedingswaarde, in toereikende hoeveelheden voortgebracht werd en — dank zij het huidige veel meer uitgebreide en effectieve vervoerwezen en talrijker transportmiddelen — ook veel gemakkelijker naar elders vervoerbaar en daar verkrijgbaar was.

Een geheel andere zaak is het echter, of de bevolking met den teruggang, niet of niet noemenswaard van de hoeveelheid voedsel in het algemeen, maar speciaal van de door haar zoo geliefde rijstvoeding, zoo bijster ingenomen en terreden was; of zij zich zoo gemakkelijk neergelegd heeft bij de schaarschte, ja zelfs een vrij groot en voor 1921 groot te noemen tekort aan rijst, zich openbarende in de groote stijging der rijstprijzen in de jaren 1920/1921. Die vraag kan men met groote zekerheid wel ontkenkend beantwoorden en die geliefdheid, die sympathie verdient de rijst

ten volle, zoowel om zijn smakelijkheid als om zijn voedingswaarde. En daarom is het zoo toe te juichen en verblijdend, dat men er nog onophoudelijk mee bezig is, er in alle richtingen zijn best voor te doen met ondernemenden zin en voortvarenden geest, om de voortbrenging van de rijst te verhoogen. Op Java breidt zich niet alleen de uitgestrektheid der rijstvelden gestadig uit tot over de 5 miljoen B op eind 1921, waarvan het $\frac{8}{9}$ deel bestaande uit sawahs of bedijkte velden, maar men gaat steeds voort met den aanleg, uitbreiding en verbetering van bevoeiings- en afwateringswerken, die de mislukkingen der oogsten beperken en de opbrengst helpen verhoogen; voorts is men bezig door landbouwscholen, landbouwvoorlichting, proefvelden en proefnemingen, selectie, bestrijding van ziekten en plagen in die richting te werken. Ook in de Buitengewesten zit men niet stil; gewezen zij o. m. op de sinds 1920 begonnen proefnemingen met een mechanisch grootbedrijf voor rijst in Palembang; de voltooiing in 1921 van een weg naar het rijstland Korintji tusschen Sumatra's Westkust en Benkoelen¹⁾, waardoor het mogelijk is geworden, de rijst met vrachtauto's naar de kust af te voeren in veel grootere hoeveelheden, dan ooit vroeger. De plannen, om de rijstcultuur in de Oeloe Soengastreek op groote schaal uit te breiden, gelegen ten N.O. van Bandjermasin en waarmede reeds een daadwerkelijk begin is gemaakt, de voornemens der vereenigde Deliplanters, om bevoeiingswerken in de Assahan-rivier aan te leggen en daardoor een groot stuk gronds geschikt te maken voor de voortbrenging van rijst voor Sumatra's Oostkust, dus voor Deli en zijn achterland.

Daardoor en door meerdere actie en naarstigheid op dit gebied kon bereikt worden, dat Indië geheel onafhankelijk wordt van buitenlandschen rijstinvoer; dus niet Java alleen. En bij toenemende bevolking kan dit een vraagstuk van den eersten rang heeten. Het jaar 1921 kan als waarschuwing gelden, om ten aanzien van de verhooging van de opbrengst van den cultuurbodem niets onbeproefd te laten en steeds werkzaam te zijn, zoowel voor de rijst als voor de overige gewassen, want niet alleen, dat in dit ongeluksjaar het rijstproduct aanzienlijk, n.l. in de verhouding van 9:8 daalde, maar er kwam tot overmaat van ramp bij een teruggang bij de andere gewassen in de nog ongunstiger verhouding van 6:5.

Dus, behalve de vermindering van het ook in de genoemde verhouding van 30 pCt. altijd nog zoo vooraanstaande voedsel, dat het o. z. t. z. boven alle andere na het verlies der volstrekte nog altijd de betrekkelijke meerderheid heeft, ziet men, dat ook het vervangende voedsel in hoeveelheid bedenkelijk verminderd is, en dat is bedroevend en ook zorgwekkend. De reden of oorzaak daarvan op te sporen of ze zelfs te doorgronden, is dan ook zeer noodzakelijk en het is zeer te hopen, dat de uitkomsten over 1922 gunstiger zijn en men voor den terugkeer van zulk een abnormaal jaar gespaard blijve.

In verband met het bovenstaande, ware er voor het Kamerlid Lovink bij de behandeling der Indische begrooting in December 1922 alle redenen geweest, om zich niet alleen te bepalen tot het rijstvraagstuk, maar ook om al ware het ook maar even, te wijzen op het buiten de rijst vallende zoo eminent belangrijke voedingsvraagstuk in zijn geheel. Naar gehoopt, komt dit in de Eerste Kamer ter sprake aan de hand van de sinds verschenen gegevens van het Koloniaal Verslag over 1921 in woord en vooral in het wel kleine en stomme, maar zoo veel bewijzende cijfer: om zijn taal te ver-

¹⁾ Sedert door bandjir verwoest.

staan, moet men ook wel eenige vaardigheid in het ontcijferen van „cijferschrift” hebben, maar dit is van anderen aard dan in diplomatieke geheime telegrammen gebezigd; code's en sleutels zijn er niet voor noodig. Die vaardigheid is met goeden wil gemakkelijk aan te leeren.

* * *

Burgemeesters. Onder den titel „Gemeenten, geeft acht!” komt in *De Loc.* van 3 Maart een ernstige waarschuwing voor aan de gemeenten om te waken voor de zelfstandige positie der burgemeesters. Het stuk eindigt aldus:

Gemeenten, het gaat hier om uw zaak en het behoort niet, zooals gemeld werd, enkel bij een protest van burgemeesters te blijven.

De opzet van het onderdeel der bestuurs hervorming, dat de gemeenten raakt, tast heel de decentralisatie in haar fundamenteen aan. Want al geldt het vooralsnog alleen „de gemeenten die binnen een provincie (in het plan der bestuurs hervorming) liggen”, het geldt alle gemeenten op den duur, want de bestuurs hervorming is bestemd om geleidelijk te worden uitgebreid over het geheele gebied waar thans reeds de decentralisatie werkt.

De gemeenten behooren dit niet zoo maar over hun kant te laten gaan. Er is allereerst aanleiding voor de gemeenteraden om de volledige voorstellen, zoover ze de gemeente betreffen, van de regeering op te vragen, opdat zij, alvorens deze voorstellen vasteren vorm erlangen, gelegenheid vinden hun stem te laten hooren.

Maar ook van de zijde der gemeentenaren, in kiesvereenigingen of verwante corporaties georganiseerd, kan men belangstelling toonen door aan te dringen op tijdige openbaarheid van al wat de raakvlakten tusschen bestuurs hervorming en decentralisatie betreft.

En de Vereeniging voor Locale Belangen is zeker de aangewezen organisatie om de bedenkingen tegen deze poging tot ontwrichting van de decentralisatie deskundig te formuleeren, waartoe zij wellicht het best gelegenheid vindt op het aanstaand Decentralisatiecongres.¹⁾

Ten slotte. Indien naar den geest van het destijds in den Volksraad in de motie-Vreede belichaamde verlangen wordt gehandeld, zullen de ordonnanties tot uitvoering van de wet op de bestuurs hervorming niet in het Staatsblad worden afgekondigd alvorens ze om „bericht en raad” in den Volksraad werden gebracht. Het ware niet ondienstig, indien het regeeringsvoornemen dienaangaande tijdig werd gepeild, opdat, bij twijfel, de Volksraad de vroegere motie nog eens onderstrepe. Wat de regeeringscommissaris voor de bestuurs hervorming wil doen met het uitvoerend gezag der gemeenten, is te zeer principieel — bedenkelijk principieel... én principieel bedenkelijk —, dan dat deze zaak buiten den Volksraad om behandeld zou mogen worden.

* * *

Fiscus-straffen. Terwijl *De Loc.* meldt:

Naar het *Bat. Nbl.* vernam, is het Sirene Park te Weltevreden, eenige avonden gesloten geweest en heeft het zijn poorten moeten dicht houden, bij wijze van straf, door den belastingdienst ter stede aan het Park opge-

¹⁾ Een kort protest bevat reeds *Locale Belangen*, waarin de voorgestelde oplossing, „die zich merkwaardig past in de bureaucratie bestuurs hervorming van den tegenwoordigen minister van koloniën”, praktisch foutief wordt geacht ven na ere behandeling wordt toegezegd.

legd, wegens ontduiking van de bepalingen, betreffende de belasting op publieke gemakkelijkheden, bericht de *Java-Bode* het volgende:

Gisteren vervoegde zich een gegoed burger ten onzen kantore, die van den ontvanger der belastingen een waarschuwing had ontvangen, waar met groote letters boven gedrukt stond „Kiesrecht”.

De waarschuwing hield o.a. in:

„In herinnering wordt gebracht:

1e. Dat op heden nog niet is voldaan de door u verschuldigde inkomstenbelasting van f..... (volgde een ingevuld bedrag) zoomede de boete ad f..... (idem).

2e. Dat, indien tevoren genoemde bedragen niet zijn betaald voor of op den 1sten Maart a.s., uwe plaatsing op de lijst bedoeld in artikel 6 der ordonnantie in *Staatsblad* 1908, no. 53, jo. *Staatsblad* 1917, no. 586 achterwege blijft”.

M. a. w.: hij die zijn belasting over 1922 nog niet betaald heeft, kan zijn kiesrecht niet uitoefenen.

Indien men nu weet, dat de aanslag biljetten over 1922 eerst deze maand uitgereikt zijn, is duidelijk dat tallooze personen met den besten wil van de wereld hun rigoreusen aanslag over een geheel jaar niet kunnen voldoen.

De salarissen en inkomens zijn allerwege verlaagd, van tantièmes of gratificaties is nergens sprake meer, dus bijna niemand is in staat om een aanzienlijke geldsom in de grijp-klauwen van den nimmer verzadigden Fiscus te werpen.

De onvermijdelijke consequentie hiervan is, dat juist de gegoede burgerij, de rustige ingezetenen dus hun kiesrecht niet kunnen uitoefenen.

Want het zijn juist die gezeten burgers, die groote bedragen aan belasting moeten betalen en die thans invloed kunnen uitoefenen op de politieke constellatie der vertegenwoordigde lichamen.

Menschen die kleine bedragen aan den Fiscus moeten offeren kunnen hunne verplichtingen nog wel nakomen en dat zijn over het algemeen juist de personen die aan de zijde der radicalen staan.

Zoodat het gevaar niet denkbeeldig is, dat de aanhangers der pro-gezagspartijen noodgedwongen moeten thuisblijven, terwijl de oppositiekiezers in grooten getale naar de stembus zullen trekken.

Wij brengen dit bezwaar onder de aandacht der besturen van I. E. V. en P. E. B. in de hoop, dat zij zullen ageeren tegen maatregelen die het kiesrecht bedreigen.

* * *

De waarheid over de vogeljacht. Pastoor Vertenten schrijft uit Merauke aan de *Java Post*:

Daar heeft een héél mooi berichtje in de kranten gestaan, dat een zéér goeden indruk moet gemaakt hebben in binnen- en buitenland.

Dat berichtje — hoe bedriegelijk ook — was waar. In 't kort komt het hierop neer:

1) de jacht op zeldzame paradijsvogels wordt in héél Nieuw-Guinea verboden;

2) verboden is ook de jacht op kroonduiven;

3) De Resident zal niet — zonder Buitenzorg daarin te kennen — gebruik maken van zijne bevoegdheid om op de eilanden rondom Nieuw-Guinea de jacht open te stellen op de gewone paradijsvogels.

Wat wilt ge nog meer?

Men heeft het Plaatselijk Bestuur, de hier werkende kultuurmaat-

schappij en de Missie gevraagd, wat zij dachten over het sluiten van de vogeljacht voorloopig voor één jaar. Zij vonden er alles voor, niets tegen.

En nu is dat het besluit! Handelsbelangen gaan voor. De centen hebben weer eens te meer overwonnen. Alle moreele overwegingen heeft men een trap gegeven terwijl men héél politiek voor het publiek debiteerde:

„de jacht op zeldzame paradijsvogels is in heel Nieuw-Guinea verboden enz.....”

Wat is de waarheid? Laten wij het berichtje even ontleden:

ad 1 um) de zeldzame paradijsvogels — hoe vreemd het ook klinkt — hebben weinig of geen handelswaarde. Als men ze zag, schoot men ze soms toch en dat zal men in 't vervolg nog doen. Wie zal dat controleeren?

ad 2 um) Kroonduiven zal men ook blijven schieten. Is dat zóó erg? De kronen hebben geringe handelswaarde. Men schiet kroonduiven en zal ze blijven schieten om het malsche vleesch. 't Is menschen, ver van alle comfort, niet kwalijk te nemen dat zij zorgen iets versch en goeds in den pot te hebben. Men mag eene kip slachten, waarom niet eene kroonduif? Kippen zijn in 't binnenland van Nieuw-Guinea veel zeldzamer dan kroonduiven!

ad 3 um) De groote vogeljacht op het immense vasteland van Nieuw-Guinea gaat ongestoord haar gang. Weer zullen duizenden gele en roode paradijsvogels geschoten worden. Dat zijn de vogels met groote handelswaarde ± 500 f. per kodi (1 kodi = 20 vogels); vroeger zelfs 1000 f en meer.

't Plaatselijk Bestuur zal zéér zeker zijn uiterst beste doen om alleen gezonde elementen te laten vertrekken, maar kan niet verhinderen dat boschbewoners (gedeeltelijk nog niet te controleeren, maar zeker reeds besmet met venerisch granuloom) meegaan om zaken te dragen: de lust naar avonturen zit die menschen in het bloed. Is het niet gebeurd dat vogel-jagers en binnenlanders samen uittogen, de eenen op vogels, de anderen — zóó veiliger — op sneltocht en kinderroof? — Dit jaar wordt zéér zeker de besmetting weer verder gebracht.

Het heet welbegrepen belang van de Regeering, dat zij weer enkele duizenden aan concessiegelden zal opstrijken! Later kan zij dan weer vele duizenden uitgeven om uitstervende stammen te redden! Zou het niet én ethischer én zuiniger zijn, al die miserie te voorkomen?

Dit is de nuchtere waarheid:

De groote winstgevende vogeljacht met heel haar nasleep van moreele en lichamelijke ellende gaat haar gang. Weer zullen de „toekang pasang” uitzwermen, „masok prang ketjil” zooals één hunner zeide. Zij dansten van de pret bij het bekendmaken van het telegram.

Weer zullen er jagers vallen, en meer nog binnenlanders.

Weer zullen er sterven aan ziekte, berri-berri vooral.

Weer zal er geroofd, verkracht en vermoord worden.

Als de binnenlander, belust op ijzer, steelt, zal men zich zelf recht verschaffen, door bijv. den eersten den besten, dien men te pakken krijgt, aan den mast gebonden mee te voeren en neer te schieten (dat is gebeurd!).

Wat schreef Multatuli ook weer over makelaars in koffie? Met een kleine variante zou hij den makelaars in paradijsvogelveeren 't zelfde toewenschen!

Ik hoop, dat men in binnen- en buitenland nu weten zal, hoe men 't bericht verstaan moet, de jacht op de zeldzame paradijsvogels is verboden.”

Van IJsselsteyn over de havenwerken van Soerabaja. Het *Soerabaiasch Handelsblad* had een kort onderhoud met den oud-minister van landbouw, nijverheid en handel, H. A. Van IJsselsteyn, toen deze daarterstede vertoefde.

Gezien het feit, dat deze oud-minister vele jaren van zijn leven wijdde aan den aanleg van de Rotterdamsche haven, vond de redactie hierin aanleiding het oordeel van deze autoriteit te vragen inzake de havenwerken te Soerabaja.

Het oordeel van den heer van IJsselsteyn terzake is, dat in het bijzonder te Soerabaia, gezien den korten tijd, dat hier aan de haven wordt gearbeitet, zeer veel tot stand is gebracht.

Toch moest hij onderschrijven, dat de Indische regeering inzake haar politiek ten opzichte van den havenbouw den laatsten tijd eenige ernstige fouten heeft gemaakt.

Het moet als verstandig beoordeeld worden, indien aan de concurrentie ook in dit speciale bedrijf zooveel mogelijk de vrije hand wordt gelaten, opdat de werken worden uitgevoerd op zoo goedkoop mogelijke basis en monopolisme wordt tegengegaan.

Een ernstige fout achtte de oud-minister echter het door de regeering gevolgde systeem, om deze concurrentie zelf ter hand te nemen en om naast de materialen der aannemers een vloot van baggermateriaal te stellen, welke millioenen kost en niet dan met zeer groote moeite rendabel kan worden gemaakt in gunstige tijden, terwijl bij minder gunstige constellatie rentabiliteit in geen geval kan worden verkregen.

De heer Van IJsselsteyn, die opmerkte, dat hij een dergenen was, die wel het grootste aantal werken in eigen beheer had uitgevoerd en doen uitvoeren, voegde daaraan toe, dat hij in de praktijk daarvan de nadeelen had leeren kennen, welke voor Indië nog meer spreken, door de weinige continuïteit van het overheidspersoneel, dat aan een dergelijken dienst is verbonden, en in het algemeen door het feit, dat deze werkers door de gouvernementele regelingen meestentijds niet dat hart voor de zaak hebben, als zij, die onder de bepalingen van particuliere maatschappijen werken.

Zooals bekend, is de heer Van IJsselsteyn gedurende zijn werkzaamheid aan de Rotterdamsche haven de eerste geweest, die den caissonbouw heeft toegepast.

Op de vraag, of hij niet van meening was, dat hier den laatsten tijd een al te zware constructie werd toegepast en dat met lichter materiaal zou kunnen worden volstaan, zeide de heer Van IJsselsteyn, geen positief antwoord te kunnen geven, daar hij niet in het bezit was van de ter zake dienende berekeningen.

Waarschijnlijk zou een lichtere constructie zijns inziens echter zeer wel mogelijk zijn. Als oorzaak van den thans gevolgden zwaren bouw, noemde de heer Van IJsselsteyn onder meer het feit van de groote mate van onaannameheden, welke het geeft voor een ambtenaar, die verantwoordelijk is, indien een stuk kademuur instort.

Onwillekeurig wordt daardoor aan den uitvoerder een constructie voorgeschreven, waarbij een al te groote zekerheid is genomen teneinde verrassingen te voorkomen.

Ook dit hinken op twee gedachten, de bemoeienis van de regeering met de uitvoering door een aannemer, dien zij voor het werk competent heeft geacht, vond hij een verkeerde politiek.

Beter ware het den aannemer te laten uitvoeren naar eigen inzicht, onder bepaling dat hij, voor het door hem geleverde werk een zeker aantal jaren verantwoordelijk blijft.

Op deze wijze ware tot een goedkooper en praktischer werkwijze te komen. Het nagaan van de mogelijkheid, of voor de toekomst de kaden niet op goedkooper wijze zouden zijn te construeeren, achtte de heer Van IJsselsteyn urgent.

* * *

Klapperziekten. De Resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, heeft in de verordening tot voorkoming van het vernielen van „klapperboomen door z.g. klappertorren en andere schadelijke insecten” eenige wijzigingen en aanvullingen aangebracht door thans te bepalen, dat:

iedere eigenaar of huurder of gebruiker van erven, tuinen of klapperaanplantingen verplicht is de zich daarop bevindende doode en afstervende klapperboomen om te kappen en voor zoover niet gebruikt als brandhout, de stammen te begraven onder een laag van minstens 20 c.m. humusarme grond;

ieder bereider van *poetjoek nipah* of van *atappen* is gehouden aan het betrokken kamponghoofd op te geven waar zich zijne bereidingsplaats bevindt en verplicht is het zich bij de bereiding vormende vuil en den afval onmiddellijk te verzamelen en te begraven onder een laag van minstens 20 c.m. zand of andere humusarme grond;

iedere eigenaar, huurder of gebruiker van *nipah* of *roembia*-aanplantingen is verplicht de na het omkappen overgebleven *nipah*- of *roembia*-stammen met den begane grond gelijk te maken en met minstens 20 c.m. zand of grond te bedekken, de aanplantingen steeds schoon te houden en het vuil en den afval in de aanplantingen geregeld te verzamelen en te begraven onder een laag van minstens 20 c.m. zand of andere humusarme grond. (*Java-Bode*).

* * *

Koffiebessenboeboek. Dezer dagen zoo schrijft de *Oosthoek-bode*, werd in de aula van het Proefstation te Malang een vergadering gehouden van het „Koffiebessenboeboekfonds.” Hetgeen de koffieplanters van het behandelde wel bijzonder interesseren zal, is hetgeen medegedeeld werd over de sluipwesp.

Zooals bekend is, gingen er reeds geruimen tijd geruchten, dat in Afrika, waar reeds lang de koffiebessenboeboek heerscht, deze in toom gehouden werd door een dierlijken vijand — een sluipwesp. Men heeft echter gewacht met iemand daarheen te zenden totdat voldoende bevestigd was, dat die geruchten volkomen juist waren.

Na uitvoerige correspondentie is thans gebleken, dat wij hier wel degelijk met een sluipwesp te doen hebben, die een krachtige bondgenoot van ons zal zijn bij de bestrijding van de boeboek: door inlichtingen van het dep. van Landbouw van Britsch-Oost-Afrika en de daar werkzame entomoloog de heer Lancaster.

Men heeft zich thans getroost onmiddellijk iemand derwaarts te zenden en daarvoor een jong entomoloog gekozen, den heer Den Doop, die één dezer dagen vertrekt van hier naar Singapore; vandaar naar Mombasa, een haven aan de kust van Britsch-Oost-Afrika.

Vandaar per trein naar Port-Florence aan het Victoria Nyanza en verder naar Kampala, waar de directeur van Landbouw gevestigd is, die wel zijn tusshenkomst zal verleen om den heer Den Doop verder te helpen. Moge deze reis voor den heer Den Doop ook zeer interessant zijn, ze is tevens niet zonder gevaar, ongeriefelijk en duur.

De directeur van Landbouw te Kampala, die uitvoerige inlichtingen

zond over de reis enz., schildert in sombere kleuren de toestanden daar op hygiënisch gebied. Er heerschen zulke kwaadaardige en veelsoortige koorts-sen, dat men zich verwondert, dat er nog iemand levend vandaan komt; hoewel dat nog op zich zelve niets zegt, want — schrijft men — „dikwijls breken die koortsen eerst uit eenige maanden nadat men de plaats reeds weder verlaten heeft”!

Hoe „gerieflijk” het daar is, blijkt uit het feit, dat aangeraden wordt een bediende, een kokkin en een waschman van Java mede te nemen. Een plezierreisje is het dus voor den heer Den Doop zeker niet!

Ook is de reis kostbaar! De passage is vrij hoog, het leven daar is zeer duur. Een zeer noodige entomologische uitrusting (hokken, kettingen, enz.) die medegenomen moet worden, wordt alleen reeds op f 1500 geschat!

Alles bijeen zal de eerst aangekomen brigade „boeboekbevechters” zeker op ± f 10.000 komen te staan.

Eveneens zal er veel tijd mede gemoeid zijn. Er zijn daar twee koffie-oogsten. De eerste valt van Maart tot Mei, de tweede vangt aan in October en het is zeer waarschijnlijk, dat onze wakkere zendeling beide oogsten zal moeten medemaken.

Ziedaar dus eindelijk de aanvang van een nieuwe krachtige campagne tegen de plaag, die onze koffiecultuur zoo ernstig bedreigt. Moge deze campagne een succesvol en glorieus einde hebben!

Eveneens werd nog op deze bijeenkomst onder de oogen gezien een groot tekort, dat de begroting voor 1923 aanwijst. Vele middelen ter versterking van de „middelen” zijn door de commissie onder de oogen gezien.

* * *

Een nieuwe vlieg. Door de nijvere nasporingen van den gouvernements-dierenarts Dieben te Kota Radja is, blijkens mededeeling van het veertse-nijkundig laboratorium te Buitenzorg, een voor Ned.-Indië nieuwe vliegen-soort ontdekt, genaamd *Tabanus auristriatus*. Bevinden zich in Atjeh naast bovengenoemde soort de *Tabanus striatus* en de *Haematopota javana*, ook *Stromoxys calcitrans* en andere musciden, zoo mag verwacht worden, dat door de aanwezigheid van eerstgenoemde nieuwe soort nog meer vondsten in dit gewest te verwachten zijn, aldus meldt het *Atj. Nwsblad*.

* * *

Het eerste hoofd der Chineezzen te Batavia. Over So Bing Kong, het eerste hoofd der Chineezzen te Batavia (1619—1636) heeft de heer B. Hoetink in 1917 een uitvoerig artikel geschreven in de *Bijdr. v. d. Taal-, Land- en Volkenk. v. N. I.* Zoekende naar berichten over den eersten Chinees die te Batavia tot „overhoofd” zijner landgenooten is aangesteld, vond hij een menigte merkwaardige feiten, die hem aanleiding geven de levens-beschrijving te doen voorafgaan door een overzicht van hetgeen bekend is omtrent het ontstaan der Chineesche kolonie te Batavia, van de herkomst der bevolking, aan welke hoofd Bencon werd geplaatst.

Hetzelfde tijdschrift brengt thans onder denzelfden titel een nalezing, omdat de schr. gaandeweg meer gegevens over So Bing Kong heeft kunnen voor den dag brengen, zoekende in onze archieven.

Want immigranten van de klasse die de Chineesche gemeente te Batavia vormden, hielden geen kronieken bij en lieten geen gedenkschriften na; opschriften in tempels en op graven die aan vernieling en opruiming zijn ontkomen, zullen vermoedelijk de eenige van Chineezzen afkomstig gegevens bevatten waarover de geschiedschrijver zal kunnen beschikken.

In 1636 is Bencon tijdelijk buitenaf geweest op „Tayoan om van daer in China zijn vaderlant te keeren”. Maar hij is op Formosa gebleven uit vrees dat „in China zijn vaderlant comende, door de mandorijns vermits haer onversadelijke begreerlijkheijt te seer uijtgeput souden werden.” Terecht doet de schr. opmerken, dat dit maar een voorwendsel was. Een Chinees doorgronden is lastig: the real reason for anything is hardly ever to be expected, and even when it has been given one cannot be sure of this fact.

In 1639 is hij naar Batavia teruggekeerd en de regeering gaf hem dadelijk weer een plaats in de schepenbank; met de hooge heeren te Batavia hij was hy frère compagnon: Coen was gewend alle avonden uit het fort naar den kapitein der Chineezzen te gaan, en toen de Gouverneur-Generaal in Holland was, zond Bencon hem met de retourvloot een „gedachtenisse”, n.l. „2 rolle rond damasten, 2 dochauls en 2 potten gember”. Wat echter niet wil zeggen, dat Bencon ongestraft alles mocht doen wat hem goeddacht; nu en dan is hij wel degelijk op zijn vingers getikt: de uitoefening van de positie over zijn landgenooten was hem opgedragen, maar had hij iemand geapprehendeerd, dan moest hij den baillu daarin kennen. In Maart 1622 heeft hij, in een vrouwen-pekara, dit verzuimd, en den beschuldigde vast doen zetten en vijf dagen in apprehensie gehouden; dit kostte hem 100 realen boete, die destijds ook in Holland wettig betaalmiddel waren, op een waarde van 2 gulden en 8 stuivers.

Op den geschilderden plattegrond van Batavia, zooals deze hoofdplaats zich voordeed ten tijde van de gouverneurs-generaal Coen en De Carpentier, komt onder no. 22 een afbeelding voor van „'t huijs van den Capiteijn”. Hoetink verschafft ons van dit deel dezer kaart een herhaling, die bijzonder duidelijk van deze wijk een voorstelling geeft; sterk gedocumenteerd is het opstel, met lichtdrukken van officieele stukken en met afschriften daarvan, gevolgd door de namen der onderteekenaars in facsimile: voorts zijn er afbeeldingen van Bencon's graf, een kaart van het fort Jacatra en omgeving in 1619 en een schets van een gedeelte van Batavia tusschen 1620 en 1640 met de erven van Bing Kong. (Java-Bode).

* * *

Njai Loro Kidoel. Men schrijft aan *De Loc.*:

Door den kortgelegen ontdeekten moord in de grot van Njai Loro Kidoel, waarvan een interessant relaas in *De Locomotief* gestaan heeft, is de godin van het Zuiderstrand weer eens ter sprake gekomen. Njai Loro Kidoel, de zeegodin van den Indischen Oceaan, mag zich nog steeds in de belangstelling der Javanen, vooral in Midden-Java, verheugen en brengt ons andermaal in herinnering, dat wij Westerlingen ons hier nog steeds in het land der levende legenden en sprookjes bevinden, waaraan wij in ons eigen land reeds lang ontgroeid zijn. Toch begint de Westersche beschaving, al is het dan langzaam, ook dit kinderlijk gelooven te verstikken. Laat ons hopen, dat zij er iets beters voor in de plaats zal geven.

Minder bekend dan Njai Loro Kidoel is haar gemaal, Kjai Taman, die op den Merapi zetelt. Hij fungeert als waker van dezen berg en zijn naam, die tuin of luthof beteekent, zal wel in verband staan met de begroeide hellingen van den Merapi. Njai Loro Kidoel en Kjai Taman vertegenwoordigen dus twee contrasterende elementen, namelijk water en land, die te zamen de aarde vormen. Voor iemand, die wat voor symboliek voelt, zit daar heel wat in. Als een goed echtgenoot bezoekt zij haar gemaal nu en dan, indien zij door andere plichten niet te veel in beslag wordt genomen. Die herdersondertjes hebben echter op zeer ongeregelde tijden plaats, met lan-

ger of korter tusschenpoozen, maar steeds is het op een Vrijdag, hetzij overdag, hetzij in den nacht. Met honderden volgelingen, djins geheeten, allen te paard, trekt zij dan van het Zuiderstrand door de lucht naar Kjai Taman, om eenigen tijd van echtelijk geluk te smaken. De Javanen bemerken haar komst aan luchtstroomingen en gerinkel van paardentuig en haasten zich dan, de godin en haar gevolg van djins den noodigen eerbied te bewijzen, door op de tong-tong en allerlei andere voorwerpen te slaan. Mochten zij dit nalaten, dan zou de godin dit als gebrek aan eerbied beschouwen en de bevolking straffen, door allerlei plagen te zenden. Die tocht van Njai Loro Kidoel naar haar gemaal Kjai Taman, noemen de Javanen „lampor”. Zooals ik echter reeds zei, laat de nuchtere Westersche beschaving ook haar invloed gelden, want in de laatste jaren heeft er in Jogja geen „lampor” plaatsgevonden en er heerscht als het ware scheiding van tafel en bed tusschen de beide echtgenooten. Toch blijft het geloof aan geesten nog steeds levendig bij de Javanen van Jogja, trouwens ook in het moderne, ultra verlichte, hyper-ongeloovige Europa is men nog niet boven het geloof aan spoken uit en is een getal als dertien in staat den Westerling een huivering te bezorgen. Laat ons dus niet neerzien op den Javaan, die zijn offer brengt op den viersprong om den geest van die plek gunstig te stemmen. Daar er in Jogja heel wat viersprongen zijn, vindt men er ook heel wat dergelijke geesten en dikwijls ziet men op den hoofdweg Toegoe, Malicboro, Patjinan en Residentslaan op de verschillende kruispunten een eenvoudig Javaansch vrouwtje haar offer van bloemen en spijzen leggen, om haar zieke kind beterschap te bezorgen of een anderen, kleineren wensch in vervulling te laten gaan. Zulke offers zijn op zoo'n drukken verkeersweg in een ommezien her en der verspreid, verpletterd en vernield onder de jakkerende auto's van den Westerling. Al die geesten hebben natuurlijk geen namen; slechts een enkele kan daarop bogen, zoo onder andere de geest van de Witte Paal of Toegoe, een plek, die zich uitermate leent voor het brengen van offers en waar dan ook veelvuldig geofferd wordt. De geest van het kruispunt bij de Witte Paal heet Kjai Djebres en heeft de gedaante van een ouden, zwarten, mageren man, een opiumschuiver, vandaar dat de offers, behalve uit wierock en bloemen, ook uit opium bestaan.

Niet alleen de kruispunten, ook de rivieren hebben haar geesten. Zoo heet de geest van de Kali Winongo, die door het westen van Jogja stroomt, Kjai Djojoedo. Bij het bouwen van een brug behoort dan ook den riviergeest een offer gebracht te worden, wil men hem niet vertoornen en kans loopen op allerlei ongelukken, zooals instorten of wegslaan der brug. De riviergeest is echter in dat geval veeleischend en verlangt niets minder dan een menschenoffer, zoodat bij vele Javanen nog de overtuiging heerscht, dat bij het leggen van een brug een mensch of kind gedood wordt en onder de fundamenten begraven. Als men de brug over de Kali Tjodé bij Gondolajoe overgaat, ziet men op de brug staan den naam van Sri Bondolajoe. Of dit de naam is van den geest der Kali Tjodé, heb ik niet te weten kunnen komen. Het is ook mogelijk, dat het een verbastering is van den naam van den weg, die Gondolajoe heet. Die naam heeft echter niets met een geest te maken, want hij beteekent „liijkenlucht”, een naam, verklaarbaar, als men weet, dat zich daar het Chineesche kerkhof bevindt en dat er vroeger een Inlandsch kerkhof was. De Europeesche bewoners van Gondolajoe zullen waarschijnlijk nooit vermoed hebben, dat zij op een weg woonden, die den griezeligen naam van „liijkenluchtweg” draagt. Enfin, laat ons zeggen met Shakespeare: „What is in a name!”

Ik heb reeds meer gezegd, dat Jogja rijk was aan wegen en straten met Javaansche namen, die voor de meeste Europeanen abacadabra zijn. Ik zal er nog enkele staaltjes van geven. Bij het station der N. I. S. vindt men Lempoejangan, dat beteekent de plaats, waar de lempoejang groeit. De lempoejang is een geneeskrachtig, gemberachtige plant, die men echter nu op het volgebouwde terrein vergeefs zoeken zal. Evenwijdig met Lempoejangan loopt de straat Toekangan, hetgeen beteekent de plaats, waar de toekangs wonen. Van Toekangan komt men op Gemblakan, de straat, waar de gembla's of smederijen zijn. We zouden die straat dus in het Hollandsch de Smidstraat noemen. Mendoeran heet waarschijnlijk naar een prin Mendoero, evenals Gondomanan naar een prins Gondomono heet, omdat die prinsen daar hun woningen hadden. Op Bintaran zou dan ook oorspronkelijk het verblijf van een prins Pintoro geweest zijn. Lodji Ketjil heet zoo naar de steenen huizen der Europeanen, die daar oudtijds woonden. Lodji, een verbastering van het Hollandsche woord loods of loge, was de naam, dien de Javanen gaven aan het Europeesch steenen huis. De groote lodji was de benteng, en daarbij verzezen, onder de bescherming van het fort, de huizen der Europeanen, de kleine lodji's of Lodji Ketjil. Een zijstraat van Lodji ketjil heet Wiesemanan, een Europeesch woord met Javaansch kleed aan, dat beteekent de plaats, waar het huis van Wieseman staat. Wieseman was een landhuurder uit vroeger jaren, die een vijftal suikerondernemingen bezat en op die plaats woonde. Oude Jogjaneezen zullen zich waarschijnlijk den persoon van dien naam nog wel herinneren. Eerst kort geleden is de heer Wieseman op hoogen leeftijd in Holland overleden.

Een zijstraat van Patjinan heet Dagèn, gevormd van dagi, dat houtsnijder beteekent, dus Dagèn was oorspronkelijk de straat der houtsnijders. Even verder vinden we Gandek-an, de straat, waar de gandek's of afgezanten vertoefden, een naam dus met historische beteekenis. Op Toegoe vinden we Gowongan, dat is de straat van de gowong of timmerlieden. In deze namen vinden we dus nog vaak de historie van het verleden weerspiegeld en daardoor kunnen ze zoo interessant en leerrijk tevens zijn, want nu ze officieel zijn vastgesteld, zullen zij blijven leven, wat ook in omgeving of toestand veranderen mag.

* * *

Rassenonderscheiding en rechtspraak in Britsch-Indië. Uit De Loc.:

Bij de Wetgevende Vergadering in Delhi is ingediend de *Racial Distinctions Bill*, ten doel hebbend den status van Europeesche en Indisch-Britsche onderdanen ten opzichte van de crimineele rechtspleging gelijk te maken, hetgeen bereikt wordt door het nivelleeren van hun tegenwoordige posities van boven en beneden af.

De privileges van Europeesche boven Indische onderdanen van het Britsche rijk in juridisch opzicht worden, op hoogst enkele wijzigingen na, weggenomen. Ook worden de beletselen uit den weg geruimd, die het onmogelijk maken dat Engelschen in Indië door rechters, die Indiërs zijn, worden berecht.

Op sommige punten echter geeft de wet — de regeering volgde hoofdzakelijk het rapport van de indertijd ingestelde staatscommissie — een compromis en die punten zullen het meest bestrijding vinden.

Daardoor wordt een der voornaamste onderwerpen van het debat in de Wetgevende Vergadering de definitie van het begrip „Europeesch-Britsche onderdanen”. Volgens het wetsontwerp beteekent Europeesch-Britsch onderdaan: a. ieder onderdaan van Z. M. van Europeesche afkomst in de manne-

lijke lijn, geboren genaturaliseerd of gedomicilieerd in de Britsche eilanden of een Britsche kolonie of *b.* ieder onderdaan van Z. M., die door wettige afstamming het kind of het kleinkind is van een aan de definitie sub *a.* voldoende persoon. Een uitvoerige toelichting tot deze met name in Anglo-Indische kringen ontstemming wekkende definitie is aan de wet toegevoegd.

Voorname bepalingen van de wet zijn de volgende:

Tegenwoordig hebben Europeesch-Britsche onderdanen in Indië, die voor een Hooger Hof, een Court of Session of een Districts-magistraat terechtaan, het recht berecht te worden door een jury, waarvan meer dan de helft der leden bestaan moet uit geboren Engelschen of Amerikanen. Voortaan is de jury-regeling en samenstelling voor de behandeling van zaken tegen Europeanen en Indiërs uniform in dien zin, dat zoowel Indiërs als Europeanen recht hebben op een jury, waarvan meer dan de helft van het aantal leden uit landgenooten bestaat.

Verder wordt afgeschaft de bepaling, dat Europeanen recht hebben op een uitspraak door een jury in gevallen, waarin Indiërs alleen door rechters zelf gevonnist worden; dat wil dus zeggen, dat voor de minder belangrijke zaken voortaan noch Europeanen, noch Indiërs, voor de belangrijker zaken beide rassen wel door een jury gevonnist worden.

Voor de zaken, welke door een Districts-magistraat behandeld worden, wordt de jury geheel afgeschaft, ook voor Europeanen.

Alle privileges betrekking hebbend op het recht van Europeesch-Britsche onderdanen om in hooger beroep te gaan daar waar dit voor Indische Britsche onderdanen onmogelijk was, vervallen. Tegelijkertijd geeft de wet een geheel nieuwe regeling van het recht van beroep, gebaseerd op gelijkheid van rechten ten dezen opzichte van Indiërs en Europeanen.

De lijsten, bevattend de namen van personen in aanmerking komend voor het lidmaatschap van een jury, worden geheel gewijzigd. Daarop worden voortaan alle in aanmerking komende personen geplaatst, onverschillig welke hun nationaliteit zij en ongeacht de verhouding van de nationaliteiten welke thans op die lijsten zal ontstaan.

Tot nu toe mochten Europeanen alleen door een magistraat eerste klasse gevonnist worden die tevens vrederechter moest zijn en Europeesch-Britsch onderdaan. De bepaling dat een dergelijk magistraat vrederechter moet zijn vervalt; voortaan mogen Europeanen ook door magistraten tweede en derde klasse berecht worden.

De bepaling, dat de toegevoegde *Assistant Sessions Judges* om Europeesch-Britsche onderdanen te vonnissen zelf Europeaan moeten zijn, vervalt.

De nieuwe wet bevat voorts de belangrijke bepaling dat de bevoegdheden van magistraten aangaande het uitspreken van de doodstraf, het veroordeelen tot gevangenisstraf en dwangarbeid met of zonder boete en het opleggen van boeten volkomen gelijk zullen zijn voor Europeanen en Indiërs; uitgezonderd voor speciaal onder art. 30 van den code benoemde Indische magistraten. Deze laatsten kunnen gevangenisstraf opleggen, ook aan Europeanen, van ten hoogste twee jaar, maar mogen geen Europeanen tot geeseling (whipping) veroordeelen.

De eenige privileges van Europeanen ten opzichte van de rechtspraak welke ook onder de nieuwe wet blijven bestaan zijn de volgende: *a.* dat Europeesche onderdanen niet voor tweede en derde klas magistraten terecht kunnen staan dan voor zaken waarvan de boete de 50 rupees niet kan te boven gaan; *b.* het recht om voor een bijzonder Hoog Gerechtshof te ver-

schijnen in die gevallen waarin de algemeene Indische jurisdictie nog niet zeer ontwikkeld is; c. het recht om van een Hoog Gerechtshof gemotiveerde dagvaarding te ontvangen, indien vertoevend buiten Britsch-Indië en d. uitzondering van de bevoegdheid van magistraten en sessions judges tot de geeselsstraf en van de bevoegdheid van speciale magistraten tot het opleggen van gevangenisstraf langer dan twee jaar; geeselsstraf en gevangenisstraf langer dan twee jaar kan aan Europeanen slechts door een Hooger Hof worden opgelegd.

Het aantal lieden, waarop deze vier groepen van sterk gereduceerde privileges betrekking heeft, is bovendien sterk bepenkt door de boven weergegeven definitie van het begrip Europeesch-Britsch onderdaan, welke definitie rechtstreeksche afstamming in de mannelijke linie als vereischte stelt.

De indiening van deze wet bij de Wetgevende Vergadering had plaats namens de regeering door Sir Malcolm Hailey, de *Home Member*. Zijn bevoordingen waren ernstig en welhaast plechtig.

Deze wet, aldus Sir Malcolm Hailey, is niet louter een wet om de rechtspleging te wijzigen en te moderniseeren. Deze wet is de definitieve oplossing van een probleem, dat geslachten lang de oorzaak was van bitteren strijd. Deze wet is daarenboven het werk van een commissie, welke bestond uit 6 Europeanen, 9 Indiërs en 1 vertegenwoordiger van de Indo-Engelsche gemeenschap. Het resultaat toont een verdraagzaamheid en gematigdheid voor, welke de historie hen dank zal weten.

De grootste vooruitgang, welke deze wet brengt, zei Sir Malcolm, is dat voortaan de bepaling volkomen heeft afgedaan, volgens welke een Europeaan nimmer een Indiër als rechter kan hebben. Dit is het prijsgeven van een regel, waaraan de Engelschen in Indië steeds hardnekkig hebben vastgehouden en dit is een bewijs van vertrouwen, dat men in de ontwikkeling van Indië en de Indiërs stelt.

Stellig hebben ook de Indiërs bij de samenstelling van deze wet concessies gedaan en offers gebracht. Deze wederzijdsche concessies vormen de groote beteekenis van deze wet, welke een levend blijk is, dat de beide bevolkingsgroepen elkaars problemen en moeilijkheden erkennen en wenschen samen te werken met volledige erkenning van elkanders rechten.

Deze rede werd herhaaldelijk door applaus onderbroken. Er werd nog niet begonnen met de behandeling, aangezien men den leden eenige dagen tijd wilde gunnen om zich met den inhoud van de wet zooals de definitief geworden is, dat wil dus zeggen met slechts enkele afwijkingen van het rapport van de ingestelde commissie, vertrouwd te maken.

* * *

Java en Australië. Het is een bekend feit, dat de meeste Ned.-Indiërs maar heel weinig van Australië weten, er geen idee van hebben, welk een interessant en mooi land slechts 15 dagen stoomens beoosten Java gelegen is, schrijft D. in de *Javabode*. Omgekeerd is het hem tijdens zijn verblijf in Sydney opgevallen, dat de meeste Australiërs nog minder idee van Ned.-Indië hebben.

Desniettemin neemt het tourisme tusschen de beide landen toe. Er komt tegenwoordig in Sydney geen boot van Java aan en zeker geen Paketvaartstoomer, welke niet minstens een half dozijn Ned.-Indiërs aanvoert, meestal lieden die alleen naar een kijkje in Australië komen nemen. En omgekeerd zet elke Australische stoomer te Soerabaja een dozijn Australiërs aan den wal, lieden die ons land, in het bijzonder Java, eens komen bekijken. Deze

wederzijdsche kennismaking valt altijd bijzonder mee en is van verrassenden aard.

Toeneming van tourisme is een verheugend verschijnsel, want het is de beste weg om de bekendheid met en de belangstelling in het land te bevorderen.

In Australië valt tevens een groeiende neiging om zaken op Indië te doen, te bespeuren. Zoo hoorde ik er van een groot concern, dat een belangrijk kapitaal bijeengebracht heeft, om den export van Australische producten naar het Verre Oosten (Ned.-Indië inbegrepen) te bevorderen. Zoo bevond zich aan boord van den stoomer die mij naar Java terugbracht, een Australisch zakenman die Java ging afreizen om eens na te gaan, wat hier reeds te doen was op het gebied van geconserveerde levensmiddelen, geïmporteerd uit Australië.

Een derde geval dat mij ter oore kwam is dat van The Bullôt Meat Process Company Ltd., te Sydney, die een ernstige proef zal nemen met den invoer in Indië van Australisch vleesch, dat op een bijzondere wijze: — het Bullôt-process — toebereid is. In Australië wordt deze maatschappij door den heer Bullôt zelf gedreven, doch een wereld-syndicaat heeft de rechten buiten Australië gekocht. De leider van dit syndicaat is de heer De Bley, hoofdagent te Sydney van de Semarangsche Zee- en Brandassurantie-Mij. De heer Bullôt zal zich zelf naar Indië begeven, om de proefneming voor te bereiden.

De Indische regeering is reeds over de zaak gepolst. De Australische regeering heeft zich door bemiddeling van den consul-generaal tot haar gewend, om haar te vragen een proefzending van het vleesch ter investigatie te ontvangen en haar in staat te stellen vergunning tot invoer te geven. De Australische regeering heeft vergunning tot uitvoer gegeven, op voorwaarde dat de Nederlandsche regeering permissie tot invoer geeft.

* * *

Pokstofbereiding in Britsch-Indië. In Engelsch-Indië had men tot dusverre nog steeds moeilijkheden met de koepokstofbereiding op groote schaal en vooral met het op sterkte houden van den voorraad. Al die moeilijkheden heeft men thans echter overwonnen door toepassing van de in Nederlandsch-Indië door den onlangs overleden dr. Nijland, in leven directeur van het Pasteur-Instituut te Weltevreden, uitgewerkte techniek, die daarin bestaat, dat men geregeld wisselt van proefdier in dien zin, dat men een kalf ent met pokstof, gewonnen bij een konijn en een buffel ent met pokstof bereid bij een kalf, om ten slotte de buffelpokstof te gebruiken. Cunningham heeft deze methode in Engelsch-Indië beproefd met dit gevolg — zooals de Engelsch-Indische correspondent van *The Lancet* schrijft — dat hij er voor het in de geschiedenis van het Koninklijke Instituut voor Koepok-inenting te Madras in slaagde, behoorlijke buffelpokstof te krijgen en de verkregen pokstof op voldoende sterkte te houden.

Aldus een bericht in de *Nieuwe Courant*.

KOLONIALE LITERATUUR.

EENZIJDIG OORDEEL OVER HET PARTICULIERE LANDBEZIT.

Onder bovenstaanden titel komt Dr. R. Broersma in de *Locomotief* op tegen het artikel „Het land Tjiomas” van S. Kalff in de Januariaflevering van dit tijdschrift. Hij zegt:

Het blijkt wel, dat de schrijver in de *Indische Gids* geen kennis draagt omtrent Tjiomas, welke verder reikt dan het boek van De Munnick. Hij bepaalt er zich toe te vertellen, dat de groote onderneming „in later dagen” overging in het bezit van de Cultuur-Maatschappij Tjiomas. Inderdaad gebeurde dat. De familie De Sturler is houdster van de aandelen dier maatschappij. Maar het slot van het stuk had mooier kunnen luiden, want een paar jaar geleden heeft het gouvernement Tjiomas teruggekocht en heeft een deel er van, namelijk het emplacement en de theetuinen aan de bezitters teruggegeven in erfpacht. De rijstlanden enz. zijn dus weer teruggebracht tot het domein; de schrijver had het kunnen weten en behooren mee te deelen.

In stede van die noodzakelijke inlichting verstrekke de schrijver aan zijn lezers een slot, waarin hij onjuist en onbillijk is tegenover het particulier landbezit. Hij zegt, dat Tjiomas een naam is gebleven, die als een waarschuwing in de ooren klinkt. „Zoo het daarmee ten slotte denzelfden weg mocht opgaan als met Nanggoeng, Simo, Indramajoe, dan zou het algemeen belang reden hebben er zich in te verheugen”. In die glibberige bevoording legt de schrijver waarschijnlijk zijn meening neer, dat Tjiomas, waarvan hij na 1886 niets blijkt te weten, maar spoedig moet worden onteigend. Gelijk gezegd, het land ging reeds tot het domein over en, waar de schrijver over de geheele periode 1886—1920 zwijgt, zouden wij onze opmerkingen kunnen beëindigen, indien niet een algemeenheid aan het slot werd ten beste gegeven, die niet op haar plaats is. Zij luidt: „de meening heeft recht van bestaan, dat de weg van stelselmatige onteigening, van jaar tot jaar voortgezet, de rechte weg is, zal er een eind komen aan de commercieele heerlijkheden op Java.” Daarbij werd verwezen naar het aanstellen van (Inlandsche) ambtenaren, de belastingheffing en de vordering van heerdienst door de landeigenaren, wat dan uit den tijd heet.

Ongaarne zou ik een verdediger worden geacht van het particulier landbezit in den zin van de instelling, die nu bezig is te verdwijnen. Maar wie, gelijk de schrijver in het genoemde tijdschrift, zich aldus uitlaat na eenig verhaal over een bepaald land, behoort toch zijn lezers te herinneren aan de goede strekking, welke de instelling eenmaal had en aan het feit, dat meer dan een eigenaar heeft gezorgd, dat zijn landbezit aan die strekking beantwoordde. Zonder de instelling der „particuliere landerijen” tot nieuw leven te willen roepen, mag men erkennen, dat zij zeer bevorderlijk kon wezen aan het vereenigd belang van den landheer en de gevestigde bevolking. Er zijn gelukkig nu nog particuliere landen, waar de eigenaren dat zeer wel inzien en zich beijveren voor de welvaart van de opgezetenen.

Op het particuliere land is juist een verhouding mogelijk tusschen het blanke kapitaal en den Inlandschen landbouwer, welke men in erfpachtsstroken te vaak heeft gemist en die men in streken van landhuur heeft gewenscht. Ik behoef maar te wijzen op den wensch van de tegenwoordige Indische regeering, dat de Inlandsche gemeenschap meer zal deelen in de winsten van ondernemingen, welke in haar gebied werken, om duidelijk te maken, dat er een drang is tot het scheppen van de in uitzicht gestelde en gelukkig op den achtergrond geschoven winstaandeelkassen om toch te voelen voor een naaste toekomst, waarin de belangen van Inlandsche gemeenschappen en van de in haar midden werkende Europeesche ondernemingen nauwer samengaan.

Nu de organisatie van den Inlandschen landbouw een stapje nader is gekomen en binnen enkele maanden haar bespreking zal vinden op een Inlandsch congres, zal daarover binnenkort wel meer te berde worden gebracht. Het is verkeerd een tegenstelling te willen zien van het belang der Europeesche ondernemers met dat van de Inlandsche gemeenschap. Daarentegen heeft onze tijd de behoefte erkend aan het vinden van raakpunten.

Zoo is het dan tegen de draad van het algemeen belang in, wanneer het genoemde opstel in de *Indische Gids* eenzijdig oordeelt en veroordeelt, een instelling, waar juist de belangengemeenschap bestaat en in vele gevallen werd en wordt gediend. Vordering van heerdienst, aanstelling van ambtenaren, heffing van belasting kunnen ook op particuliere landerijen zoodanig plaats vinden, dat er geen bezwaar aan is verbonden, terwijl het evenzeer mogelijk is, dat die daden van overheid in gouvernementslanden op ongewenschte manier geschieden. Het monopolie van de juiste uitvoering der overheidswerkzaamheden ligt aan de eene noch aan de andere zijde.

Men gordt zich juist aan de vormen te zoeken, waarin het Inlandsche landbouwersbelang valt te vereenigen met het belang van Europeesche ondernemers, en daarmee strookt in geenen deele een lichtvaardige veroordeeling van het particulier landbezit, zooals die in de *Indische Gids* van Januari 1923 is te vinden.

KOFFIEBESSEN-BOEBOEK.

De *Locomotief* van 9 Maart schrijft:

Van de hand van dr. E. R. Hallauer, den vroegeren directeur van het proefstation Midden-Java, verscheen thans het reeds voor meer dan een jaar aangekondigde uitvoerige rapport over de proeven ter bestrijding der koffiebessenboeboek met de methode van den heer Van Davelaar (smeermethode).

Het een veertigtal pagina's omvattende rapport vangt aan met een korte meer algemeene beschouwing over de boeboek en haar optreden op Java en de eerste maatregelen hier te lande tegen deze bedreiging van den koffieoogst genomen.

Daarna behandelt hij achtereenvolgens de proeven en de resultaten op de ondernemingen Tambak Kebonso, Melambong en Rembes.

„Wat de resultaten op Tambak Kebonso zelf aangaat, zoo schrijft dr. Hallauer, staan mij helaas maar heel weinig gegevens ter beschikking.

Kebonso is overtuigend voor iedereen, die de onderneming gezien heeft, doch voor buitenstaanders ontbreken voldoende bewijzende cijfers.”

„Melabong tocht ons, aldus de schrijver van het rapport, met onafwijsbare zekerheid, dat de smeermethode, zooals zij in het afgelopen jaar op Kebonso schitterende resultaten gaf, voor een in volle productie staande robusta-onderneming niet voldoet, als zij zonder andere middelen (b.v. rampassen) wordt toegepast.

Misschien is dit een hard oordeel, doch moet er mijns inziens volkomen van worden afgestapt, hier de smeermethode als een op zichzelf staande bestrijding aan te nemen.

De heer Van Sandick (de administrateur) is het in dit opzicht geheel met mij eens en tracht thans voor de begonnen groeiperiode te bewijzen, dat als onderdeel van een systematische bestrijding het smeren wel succes zal brengen”.

„Wat ons de onderneming Rembes laat zien, is,” volgens dr. Hallauer, „dat onder bepaalde omstandigheden de methode van „geheel insmeren” over kleinere complexen wel toe te passen is. Helaas zijn omstandigheden zooals op Rembes niet zoo veelvuldig voorhanden en zijn goede resultaten dan ook alleen te verkrijgen als we voor een onderneming staan, die nog niet of sporadisch was aangetast. Met scherpe maatregelen wordt dan beslist de plaag overwonnen.

Het resultaat op Rembes is des te belangrijker, waar we hier met een onderneming in volle productie te doen hebben met gedeeltelijk doorgeschoten boomen en gedeeltelijk getopte, zoodat zonder ladder de behandeling onmogelijk is.

Buiten twijfel is, dat, waar van den beginne aan over de geheele onderneming niet de scherpste contrôle wordt gehandhaafd, het smeren zeker spoedig te laat is. Een begin van aantasting ergens in een hoek moet haast al gezien worden vóór de boeboek tijd heeft zich in de bes te boren.

Helaas is een dergelijke scherpe contrôle slechts alleen mogelijk voor die ondernemingen, die nog vrij zijn en vrij wenschen te blijven.

Waar hier op Rembes van den beginne af de bestrijding zoo goed werd doorgezien en toegepast, hoop ik dat het succes voor de aanstaande groeiperiode groot zal zijn; of hier dan ook cijfers te noemen zullen zijn, betwijfel ik, daar ik vermoed, dat de aantasting op Rembes door de scherpe behandeling nooit zal zegenen.”

Uitvoerige cijfers geeft de schrijver omtrent de proeven, genomen in den tuin van het proefstation te Salatiga. Voor de practijk, acht hij echter deze proeven van minder waarde, daar dergelijke nauwkeurige proeven en bestrijdingsmaatregelen op een onderneming natuurlijk toch nooit genomen kunnen worden.

Conclusies.

Aan de conclusies van dr. Hallauer ontleenen we nog het volgende:

„Ga ik de mededeelingen, hiervoren opgesomd, nog eens na, zoo laat zich voorloopig vaststellen, dat de proeven tot nu toe getoond hebben, dat de methode-Van Davelaar wel veel goeds in zich heeft, doch dat ook nog op zooveel mogelijk ondernemingen de methode op zooveel mogelijke manieren moet worden in practijk gebracht, wil men tot een absoluut onaanvechtbaar oordeel komen.

Waar wij in het begin door de verrassende resultaten van Kebonso zeker te optimistisch gestemd waren, moet ik thans als objectief beschouwer en verslaggever wel toegeven dat de methode-Van Davelaar veel meer moeilijkheden met zich brengt als zich in den beginne liet aanzien en dat zij, van mijn standpunt bezien, als bestrijdingsmiddel-alléén niet voldoende is. Ter

aanvulling eener bestrijding, als bijvoorbeeld rampassen, zal zij zeker prachtige resultaten opleveren. Of het rampassen als onderdeel der smeermethode of de smeermethode als onderdeel van rampassen genomen wordt, hangt af van persoonlijke opinie. Voor mij en zooals ik veronderstel voor alle Proefstations moet in de eerste plaats gevraagd worden: kan het dienen? En dan blijft mij niets anders over dan te verklaren, dat dit bestrijdingsmiddel goed te gebruiken is.

Ga ik de verschillende resultaten nog eens vluchtig na, zoo constateer ik tamelijk overal gebrek aan bewijs of blijken de voorhanden zijnde bewijzen van niet veel waarde voor de praktijk te zijn.

Kebonso. Deze onderneming levert bewijs alleen voor zichzelf. Voor buitenstaanders, die de onderneming niet persoonlijk bezochten, is geen enkel bewijs voorhanden.

Onderneming A. Hier ontbreken niet alleen de cijfers, doch de administrateur heeft buitendien nog andere middelen te baat genomen. Wat deze onderneming aan goeds van de smeermethode heeft ondervonden, kan den administrateur echter overtuigd hebben, dat zeker resultaten bij eens nauwkeurige toepassing te verwachten zijn. Doch alweer zijn voor buitenstaanders geen bewijzen voorhanden.

Melambong heeft wel cijfers, doch niet de juist noodige, want het percentage boeboek is veel te groot. Wat hier voorloopig alleen sterk voor de methode pleit, is de ongunstige omstandigheid, waaronder Melambong smeerde.

Voor een zeer kritischen beschouwer moet Melambong een vernietigend oordeel geven voor de smeermethode. Voor meer optimistisch gestemden zal het een sterke steun zijn, dat de administrateur niettegenstaande alles van het goede der smeermethode overtuigd is en de proefnemingen verder doorvoert.

Rembes. Heeft zeker mooie resultaten, waarvan bekend is dat deze aan het smeren te danken zijn, doch ook hier ontbreken de noodige getallen.

Salatiga. Dit proeftuinje heeft heel mooie resultaten opgeleverd, doch het smeren is slechts op weinig boomen toegepast en op een wijze, die voor de praktijk geen waarde heeft, omdat zij te omslachtig en te duur is.

Om niettegenstaande het bovenvermelde de methode toch voor een algemeene toepassing gangbaar te maken en niet alleen voor speciale gevallen moet er volkomen van worden afgezien om alleen de smeermethode te gebruiken, anders komen er allerlei hindernissen, die maken dat de methode ten slotte op niets uitdraait en daardoor het goede erin verloren gaat. Wij moeten combineeren. Nu zal dit met schimmel of met de sluipwesp moeilijk samengaan en rampassan lijkt mij de eenigste weg. Zonder rampassan kan een onderneming in volle productie en bovendien goed in de boeboek, met de smeermethode alleen niet veel bereiken.

Daar verder over de uitdrukkingen rampassan en ratjoetan uiteenloopende meeningen bestaan, wil ik liever deze woorden zooveel mogelijk vermijden, bovendien is hier van het absoluut begrip dezer woorden geen sprake.

De combinatie ervan stel ik mij als volgt voor:

Einde oogst worden zooveel mogelijk alle rijpe en zwarte bessen van de boomen gehaald evenals de grond van alle afgevallen bessen gezuiverd wordt. In plaats nu van alle bessen, halfrijp, groen, rijp etc. te plukken, worden alleen de rijpe (zonder meer natuurlijk ook de zwarte) en halfrijpe weggenomen. Onder de halfrijpe moet men verstaan die bessen, die in verloop van de volgende twee maanden zouden zijn geplukt. Daar wij als

maatstaf aannemen, dat de duur der kleefkracht twee maanden is, zoo mogen de bessen gedurende de twee maanden voor den pluk niet meer besmeerd worden of wij krijgen de grootste moeilijkheden met het plukvolk. Immers het onaangename van het kleverig plukken blijft toch al bestaan bij bessen onder zware schaduw. (Daartegenover staat weer dat deze veel langer veilig blijven voor de boeboek en bovendien kleven de bessen natuurlijk ook niet meer zoo sterk als bij het opsmeren).

Of wij met het gedeeltelijk verwijderen van bessen kunnen volstaan en de verdere bestrijding aan de smeermethode kunnen overlaten moet natuurlijk nog blijken. In ieder geval blijft dit thans de te volgen weg. Wij vermijden inmiddels het groote verlies door alles van de boomen te halen. De verdere toepassing der methode Van Davelaar heeft hetzelfde doel en in plaats van de aangestoken bessen te verwijderen (waarbij we nog gevaar loopen bij de dichte trossen bessen van robusta onaangetast mee af te scheuren) blijven deze aan de boomen, en krijgen een goede streek met de kwast, zoodat het boorgaatje afgesloten wordt. De in de bes zijnde boeboek tracht dan zeer spoedig naar buiten te komen, waar zij het slachtoffer der obat wordt (duizenden van boeboekjes zijn op deze wijze dood gevonden). De bes is dan voor den oogst gered en de boeboek voor verdere infectie onschadelijk. Het is daarom zaak zoo vlug mogelijk dergelijke jonge aantastingen te ontdekken en onschadelijk te maken, opdat de boeboek geen tijd heeft zich in de boon zelf te boren, om daar zijn broed onder te brengen.

Bessen die voor broed in aanmerking komen, zijn meestal reeds zoo sterk dat ze door de kever alleen niet meer af kunnen vallen; ze vormen dan op deze wijze een blijvend gevaar voor de omgeving, wat door een streekje met de obatkwast voorkomen wordt.

De behandeling volgens de smeermethode gaat ook vlugger dan alle bessen verwijderen en bovendien bewaart ze den oogst.

Als verdere kleine voordeelen heb ik opgemerkt, dat waar een bes aan de discus nog slechts een kleine boring vertoont, deze bes toch zonder smeersel in den westmoesson wegtrot, terwijl in zoo'n geval een streekje obat het binnendringen van water onmogelijk maakt, daar het gaatje immers afgesloten wordt.

Krijgen onaangetaste bessen bij het aanstippen ook iets van de obat mee, zoo kan dit absoluut geen kwaad, daar zij integendeel volgens de eerste fase der methode (geheel insmeren) dan voor boeboek veilig zijn.

Vergelijk ik thans de voordeelen van deze bestrijdingswijze met geheel rampassen, dat buiten geld ook verlies aan bessen veroorzaakt, zoo moet ik toch constateeren, dat al gaf de smeermethode niet de gewenschte ideale resultaten, zij toch veel succes heeft gebracht, en dat zij een bestrijding in de goede richting heeft geleid en dat alle thans bereikte voordeelen niet alleen theoretisch bestaan, blijkt daaruit, dat alle administrateurs, die ons tot nu toe geholpen hebben, niettegenstaande de vele teleurstellingen toch allen weer met nieuwen moed de gewijzigde methode gaan toepassen.

Ik zou derhalve ieder willen aansporen op deze manier te beginnen, waarna het volgende jaar kan worden vastgesteld of de thans in zwang zijnde bestrijdingswijze alle kosten en moeilijkheden vergoedt.

Ik kom hierdoor tot het volgende voorloopig advies.

Voor ondernemingen, die tot nu toe geene aantasting hebben, diene een vrijhouden der tuinen van zwarte bessen aan de boomen en van alle op den grond liggende bessen. Bovendien doet men wijs zich intusschen persoonlijk te gaan overtuigen, hoe de smeermethode wordt toegepast. Daar ik

niet geloof, dat op den duur één onderneming van deze plaag verschoond zal blijven, moet een scherpe controle georganiseerd worden en moeten onmiddellijk bij het verschijnen der eerste aantastingen alle krachten ingespannen worden om de verspreiding tegen te werken.

Wordt een dergelijke onderneming sporadisch aangetast, zoo moet zoo gauw mogelijk de besmettingshaard worden opgespoord, om met de methode-Van Davelaar te beginnen. Voorloopig schijnt het mij het meest praktisch om, zoodra deze besmettingshaard is gevonden, alle boomen in het rond te onderzoeken, tot men de boomen bereikt, waar de besmetting ophoudt. Men telt dan nog tien rijen verder naar buiten rondom deze plaats en verklaart dit gebied voor besmet. Van buiten naar binnen toe worden nu al deze boomen geheel ingesmeerd met het aanbevolen mengsel van zes radersmeer en een petroleum. De koelies beginnen boven aan de boomen en werken van den stam naar buiten. Ook moeten de grootste bessen het eerst behandeld, om de kleinere zoo weinig mogelijk oblat te geven.

Voor ondernemingen, die reeds sterk zijn aangetast, moet men eerst het rampassan toepassen en met de smeermethode dan beginnen, wanneer het minste bessen aan de boomen zitten. De methode moet dus haar aanvang nemen na den hoofdoogst en wel na een grondig rampassan. Zijn op een dergelijke onderneming geen speciale broedplaatsen te vinden, zoo wordt over de geheele onderneming alleen de aanstipmethode toegepast, doch zullen in de meeste gevallen de besmettingshaarden wel bekend zijn. Komt een nieuwe besmetting van een hoofdweg, zoo moeten de boomen aan dezen weg tot op ca vijftien rijen diepte geheel behandeld worden en het overige volgens de aanstipmethode.

Nauwkeurige controles zijn zeer noodig.

ONTWOUDING.

In de *P. E. B.* van 8 Maart treffen we een belangrijk artikel aan over bovengenoemd onderwerp, waarin het gevaar dat Java bedreigt door voortgezette ontwouding sterk wordt belicht.

Aan de hand van gegevens betreffende Amerika geeft schrijver aan dat in Indië de schade door afspoeling per jaar zou zijn te schatten op 2½ miljoen gulden.

Hij haalt aan, de brochure uitgegeven door den dienst van het Boschwezen van W. Versluijs, de nota van den toenmaligen houtvester Ham over Besoeeki, de behandeling van Ir. de Blauw van de modderbandjir van de Kali Banjoe Poetih in Mei 1915, de verwoestingen door de Pekalenrivier in 1914 en 1915 aangericht, van de Deloewangrivier in 1913 en 1914.

Verder vermeldt hij uitlatingen van Thal Larsen en van Numans, het belangrijk verslag van het Pemali-Commissie en zegt verder:

Ter gelegenheid van het, van 25—27 October 1916 te Djokja gehouden Algemeen Indisch Bodem-Congres heeft de Ingenieur der 1ste klasse van den Waterstaat Ch. H. Cramer eenige dier gevallen genoemd, waaronder dat van de Kali Sampean, een der voornaamste rivieren in de Residentie Besoeeki wel het meest belangrijke is.

In de bandjirkronieken van deze rivier ligt de beteekenis niet zoozeer in het feit, waarop de Ingenieur Cramer mede wijst, dat in den Westmoesson van 1915—1916 een bandjir voorkwam, die ongeveer 5-maal zoo groot was

als de berekende z.g. meest waarschijnlijke maximum-afvoer, dan wel in de omstandigheid, dat die maximum-afvoer in de laatste jaren nagenoeg elk jaar voorkwam, terwijl dat eertijds ongeveer eenmaal in de 10 jaar voorkwam. Hierover toch zijn alle auteurs het vrijwel eens, dat de toestand van begroeiing op afvoeren van een *buitengewoon karakter* geen invloed hebben, maar de *toenemende frequentie* van bijzonder groote afvoeren wijst op een oorzaak van blijvenden aard, waarvoor in het beschouwde geval met zekerheid de devastatie in het bovenstroomgebied der rivier kon worden aangewezen."

Schr. eindigt als volgt:

Vreesden we niet te veel beslag op de belangstelling te leggen, dan zouden we nog vele bladzijden willen citeeren. We willen echter eindigen met uit het pas verschenen werk van Dr. E. C. Jul. Mohr, „De grond van Java en Sumatra" den zin aan te halen: „In het bosch op de berghellingen ligt de waarde van het productieve bouwland der vlakke" (pag. 106).

Tegenover hetgeen al deze deskundigen over ontwouding zeggen heeft de bewering van Prof. J. F. Niermeyer op blz. 16 van Colyn's „Nederlandsch-Indië" slechts ethnografische waarde en zijn uitspraak, dat de herhaalde alang-alang-branden een instinctieve uiting zijn van des Inlanders strijd tegen het bosch verklaren misschien, maar rechtvaardigen niet, de welhaast misdadige onverschilligheid, waarmede de Inlandsche Hoofden de alang-alang-branden beschouwen.

Wij geven er ons ten volle rekenschap van, dat het tegengaan der ontwouding ingrijpt in of verband houdt met meerdere andere vraagstukken — dat bijv. in vele gevallen verband gezocht kan worden tusschen ontwouding en landhonger (voortvloeiende, hetzij uit bevolkingstoename, hetzij uit verkeerde economische toestanden in vlakkere gebiedsdeelen) en dat menige koffiereserve niet bij de boschreserve kan worden ingedeeld zonder volgens Indonesisch Recht bestaande, ontginningsrechten op zijde te zetten. Naar onze meening wettigen echter de groote — vooral toekomstige — belangen een krachtig ingrijpen. Eischt de rechtvaardigheid, dat bestaande rechten worden afgekocht, dan doet men dat zoo speedig mogelijk. De onteigeningssom zal later stellig hooger wezen, — en dat te zijner tijd tot onteigening en zeer dure herbebossing zal moeten worden overgegaan, staat voor ons vast.

Intusschen doordringe de Regeering alle betrokken ambtenaren van de noodzakelijkheid, dat geen nieuwe ontginningsrechten worden verstrekt (hetzij volgens Westersch, hetzij volgens Indonesisch recht) op gronden, waarvan met eenige waarschijnlijkheid mag worden aangenomen, dat hydrografische belangen eene reserveering ervan gebieden.

CERAM.

Seran. Mededeelingen van het Bureau voor de bestuurszaken der buitenzittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau; afl. XXIX. Batavia, Kolff, 1922.

Deze nota betreffende het eiland Seran (Ceram) is samengesteld naar de berichten van den toenmaligen kapitein van den generalen staf F. J. P. Sachse, verzameld gedurende zijn verkenning van het eiland, zoomede naar diens werk *Seran en zijne bewoners*, dat in 1907 verscheen; Sachse

zelf noemt deze beschrijving een ethnografische schets die onvolledig is, en in de courant van 8 Dec. van dat jaar hebben we dit beaamd; hij rangschikt niet behoorlijk zijn materiaal, zijn indeeling laat te wenschen over, met dit gevolg dat de lezer weinig bemerkt van de liefde, de werkkraft, de energie, die jaren en jaren van zulk een leven hebben geëischt; hij ziet en veroordeelt alleen den vorm waarin de stof is gegoten.

Sachse had een ontombaren lust om het eiland tot ontwikkeling te brengen en we hebben eens hooren vertellen hoe iemand, nu 23 jaar geleden, aankwam op Wahai, aan Ceram's noordkust, waar de kustlijn eentonig is en verre bergen verrijzen op den achtergrond; het schip moest mijlen uit den wal blijven, en nauwelijks zichtbaar was de landingspier; niets verried de aanwezigheid eener vestiging; toch lag daar zoo iets, en van dat iets was Sachse het leven en de voorlijkheid; met idealen die hun ontstaan vonden in zijn jeudige kracht, wist hij dien eenzamen post te maken tot een lustoord, al werd hij ook gehandicapt door een angstig bestuur, dat niet de middelen wenschte te verschaffen die het eiland zouden kunnen maken tot iets goeds. Er moest een schip zijn en nu werd er een orembaai doormidden gezaagd en het achterschip hervormd in dat van een schoener; zoo kwam de „Boekanier" gereed, en door Sachse's optimisme en volharding, en door den ijver van den Maleischen bouwmeester.

Zie, wanneer deze historische herinneringen waren voorafgegaan aan het boek welks titel hierboven staat geschreven, dan zou men allicht anders erover oordeelen. Te weinig vraagt men zich af: hoe beschrijft men een eiland, aan welks kust men is neergezet, hoe begint men de verkenning? Natuurlijk moest er een kaart worden gemaakt: de kennis van het land moest voorafgaan; de oude vrienden van de marine, waartoe Sachse zelf had behoord, werden bereid gevonden enkele punten aan de kust astronomisch vast te leggen, en daartusschen is er gemeten, zoowaar met een theodoliet. Door het vastleggen van eenige punten aan de kust, kon de Paketvaart deze aandoen om hout te halen, want Sachse had de inlanders er toe gebracht, hout te sleepen naar het strand. Jammer, dat de kaart is verbrand met de oude Camphuys. Op de tochten door het eiland werd de gevolgde route vastgesteld, en zoo ontstonden in embryo de gegevens voor de latere topografische verkenning onder Sachse's leiding; maar wat is er gecopperd, en welk een moeite heeft het gekost om de metingen te doen sluiten!

Langzamerhand is, oock door toedoen van Mossenbekker, den onvolprezen Amboinees, de kennis omtrent het volk van Ceram gegroeid; Sachse was steeds er op uit, de gegevens saam te vatten, en zodoende werd het inzicht wel dieper, maar zijn bewegelijke geest was te ongeduldig voor het subtiële werk, dat volkenkundig onderzoek eischt. Dit doet niets af aan de waarde der in 't algemeen juiste begrippen, die hij zich heeft gevormd voor het uitzetten van de richtlijnen ten behoeve van het bestuur. Maar andere eigenschappen zijn noodig om die gegevens te rangschikken, ze behoorlijk in te deelen, ze zóó wereldkundig te maken, dat de latere wetenschappelijke werker precies weet, hoe zij zijn verzameld, vanwaar ze komen, en onder welke omstandigheden ze zijn bijeengebracht.

Het zou wel gaan, heeft men gedacht; en zoo kon 't gebeuren, dat Sachse's eerste nota over het westelijk deel des eilands door het Encyclopaedisch Bureau is gesteld in handen van het K. Inst. v. d. taal-, land- en volkenk. van Nederlandsch-Indië, en als nota voor den dienst verscheen; aldus doende, meende men aan het mengelmoes van bijna geniale opmerkingen en vreemde conclusies de groote waarde, die er in zit, nog te doen komen tot haar recht.

Deze berichten over Ceram zijn, zooals de titel zegt, „bewerkt” door het Encyclopaedisch Bureau. Vele voor dit werk geschikte krachten is men voorbijgegaan, en wie nu eigenlijk de verantwoordelijke persoon moet heeten, blijkt niet. Het materiaal voor een goed boek over Ceram is aanwezig; door menschen als Sachse is dit materiaal aangebracht met het vuur dat den onderzoeker op het terrein-zelf, dikwijls een verre eenzaamheid, doet volharden trots velerlei tegenslag. Het toetsen, het schiften, het verwerken tot een geheel, waarin nog telkens naar voren komt de charme van het persoonlijk karakter — ja, dat is weer een heel andere arbeid.

Wij vinden in het boek een aardrijkskundige beschrijving, en een overzicht van de bevolking; de eerste is verdeeld in hoofdstukken over de berglanden van West-, Midden en Oost-Ceram; over de kusten, rivieren, hoogvlakten, grotten en bronnen; over de wegen, het klimaat en de begroeiing. De beschrijving van de bevolking is in zooveel onderdeelen gesplitst, dat een opsomming te dezer plaatse ondoenlijk is. Bijzondere aandacht wordt gevraagd voor het zeer actueele vraagstuk of Ceram vatbaar is voor ontwikkeling. Op de bladzijden 150 tot 164 is de economische toestand besproken. Bij het boek behoort een kaart van het eiland 1:500,000 en een verzameling van 126 lichtdrukken, meerendeels prachtexemplaren; legt men de afbeeldingen in het boek van Tauern ernaast, dan ziet men van het betrekkelijk kleine eiland en volk zoo nauwkeurig in beeld gebracht als kan worden verlangd.

(N. R. Ct.).

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

JAVA'S VULKANEN.

De *Locomotief* schrijft:

Onder auspiciën van den kring Midden-Java van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs had in de Loge aan Pontjol de aangekondigde lezing plaats over Java's vulkanen door ir. N. J. M. Taverne, leider van den Vulkaan-bewakingsdienst in Ned.-Indië. De spreker werd ingeleid door den voorzitter van den kring, den heer Cool.

De heer Taverne ving zijn beschouwingen aan met het geven van een overzicht over het wezen van het vulkanisme. Daarbij moest een greep worden gedaan uit talrijke theorieën, omdat de bestaande opvattingen sterk uiteenloopen. Het vraagstuk is dan ook nog verre van opgelost.

De opvatting van Stübel., dat het magma der vulkanen niet direct uit het aard-binnenste, maar uit z.g. vulkanische haarden, ligging en de buitenste aardkorst, afkomstig is, wordt bij de nieuwere theorieën gehandhaafd. Overigens wijken de tegenwoordige ideeën om trent de samenstelling van het aardbinnenste sterk van die van Stübel af.

Op theoretische gronden — voornamelijk ontleend aan de afwijkingen, die de voortplantingsgolven van aardbevingen in het aardbinnenste onder vinden, — is men tot de conclusie gekomen, dat de aarde achtereenvolgens bestaat uit:

ten 1e., een kern van de samenstelling van een ijzermeteoriet met een straal van 3800 K.M.;

ten 2e., een 1700 K.M. dikke tusschenlaag van de samenstelling van een steenmeteoriet;

ten 3e., een 1200 K.M. dikke gesteentemantel, bestaande uit een zwaardere barysfeer en een lichtere lithosfeer.

De vulkanische haarden kunnen nu alleen liggen in de lithosfeer, die de 120 K.M. dikke buitenste mantel der aarde vormt.

Bovendien is de ligging der vulkanische haarden aan bepaalde zône's der aardkorst gebonden, n.l. aan die delen, waar bodembewegingen hebben plaats gehad.

Spreker zet nader uiteen, welk verband er bestaat tusschen deze bodembewegingen en het ontstaan van vulkanische haarden. Prof. Jaeger uit Groningen heeft onlangs aangetoond, hoe tijdens afkoeling van magma-haarden plotselinge gasontwikkeling kan optreden gevolgd door explosie van den corresponderenden vulkaan.

Behalve door uitschieting kunnen ook tengevolge van inzinking topdeelen van den vulkaan plotseling verdwijnen. Het laatste is de z.g. caldeiravorming, waarvan op Java meerdere voorbeelden bekend zijn. (Tengger, Idjen en Raeng).

Overgaande tot de behandeling van Java's vulkanen in het bijzonder, wijst spreker erop, dat hij zich voornamelijk zal beperken tot de uitingen van vulkanisme, die zich uit den vorm van den vulkaan laten afleiden.

Daartoe is het een eerste vereischte, dat men een goed overzicht heeft over den geheelen vulkaan. Nu biedt juist het vliegtuig een bij uitstek gunstige gelegenheid om dit overzicht te verkrijgen. Op eenige vliegtochten boven de vulkanen van Oost- en Midden-Java en van den Preanger was spreker in de gelegenheid zich hiervan persoonlijk te overtuigen.

Aan de hand van de door Ir. Feenstra vervaardigde luchtfoto's besprak spr. vervolgens de verschillende vulkanen, zich beperkende tot de z.g. werkende, d. w. z. vulkanen, waarvan na 1600 erupties bekend zijn. De Slammat, Sindoro en Tjeremai hebben den oorspronkelijken kegelvorm vrijwel behouden.

Toch blijkt bij nadere beschouwing van den top, dat in den loop der tijden zich nog verscheidene veranderingen in de monding der kraterpijp hebben voorgedaan, hetgeen voor elk der vulkanen nader wordt nagegaan.

De Tangkoeban Prahoe is feitelijk niet meer onder de enkelvoudige vulkanen te rekenen. In den loop der tijden hebben de beide hoofdkraters om beurten gewerkt, waardoor het mogelijk werd, dat een breede vulkaan in den vorm van een omgekeerde prauw werd opgebouwd.

Daarna worden eenige meer samengestelde vulkanen besproken, waarbij niet alleen een verplaatsing van de kraterpijpmonding, maar ook van de kraterpijp zelve heeft plaats gehad. Gewezen wordt op het feit, dat deze kraterpijpverplaatsingen meestal aan bepaalde lijnen gebonden zijn, welke lijnen samenvallen met breuklijnen of spleten. Als voorbeelden worden aangehaald het Gcentoer- en het Ardjoeno-Welirang-complex. Ook de Lamongan is een samengestelde vulkaan. Hij wordt iets uitvoeriger besproken, omdat zijn erupties een zeer bijzonder karakter dragen.

Bij de behandeling der kratermeeren van den Keloet, Patoeh, Telaga Bodas en Kawah Idjèn wees spreker op het verschijnsel der modderstromen of lahars. Voor het ontstaan daarvan is het geen vereischte, dat de krater een meer herbergt; ook bij zware ascherupties en daarmede gepaard gaande regens kunnen lahars gevormd worden.

Behalve lahars hebben ook gloedwolken bij uitbarstingen op Java een groote rol gespeeld. Spr. geeft daarvan eenige voorbeelden.

Vervolgens wordt gewezen op de hoefijzervormige kraters, zooals wij die van den Galoenggoeng, Gedeh en Papandajan kennen. Het ontstaan van den hoefijzervorm wordt voor elk der vulkanen afzonderlijk nagegaan.

Bij den Galoenggoeng wordt nader uitgeweid over het verschijnsel der lavapropvorming, dat ook bij vele andere vulkanen van Java, o.a. bij den Soembing en Merapi van Midden-Java een groote rol gespeeld heeft.

Spr. eindigde zijn beschouwingen over Java's vulkanen met te wijzen op het nut, dat de luchtfoto heeft, niet als nauwkeurige topografische opneming maar als overzichtelijk beeld, waaruit gegevens kunnen worden afgeleid, die voor de bestudeering der vulkanen van belang zijn.

DE INSTERVINGSZIEKTE VAN HEVEA.

Een correspondent van de *Locomotief* schrijft:

Dr. Bally van het Malangsche Proefstation had voor zijn voor de Kediri-sche Landbouwvereniging gehouden rede tot onderwerp gekozen: „De instervingsziekten van Hevea.”

Wij geven hiervan een kort verslag.

De spreker begint met er op te wijzen, dat insterving kan veroorzaakt worden door zeer verschillende invloeden.

Als mechanische oorzaken, die een insterven kunnen tengevolge hebben, worden genoemd: windschade, bliksemschade en aschregen.

In te dicht beplante tuinen kan men een natuurlijke insterving constatareen van die takken, welke gebrek aan lucht en licht hebben.

Verder doen zich instervingsverschijnselen der toppen voor bij boomen, welke door wortelschimmel aangetast werden.

In al deze gevallen vindt men op de ingestorven takken epiphytisch levende schimmels, vooral uit de geslachten *Diplodia* en *Gloeosporium*. Deze schimmels werden vroeger als voor de insterving zelf verantwoordelijk beschouwd, een opvatting, die in den laatsten tijd door de meeste onderzoekers verlaten is geworden. Uit verschillende proeven is gebleken, dat deze schimmels pas gevaarlijk worden, nadat verwondingen hebben plaats gehad.

Twee schimmels, die in den Oost als bladparasieten bekend zijn, *Oidium* en *Phytophthora*, zijn eveneens in staat instervingsverschijnselen te veroorzaken. *Oidium* heeft tot nu toe nog nergens veel kwaad gedaan, Ernstige *Phytophthora*-aantastingen der vruchten en bladeren, ten gevolge waarvan indirect ook takken kunnen insterven, behooren op Java tot de uitzonderingen. Wel zijn zulke ziekten in Ceylon en Voor-Indië bekend.

Een instervingsplaag, die zeer waarschijnlijk door een stekende wants veroorzaakt wordt, is door ons voor het eerst op een onderneming in het Zuidergebergte geobserveerd. Wij zijn echter nog niet zoo ver, om nu al te zeggen, welk insect voor deze schade moet verantwoordelijk gesteld worden.

Als zich op een onderneming verschijnselen als de in de voordracht beschrevene voordoen, dan moet in de eerste plaats naar de oorzaak gezocht worden. Pas, nadat deze met zekerheid vastgesteld is, kan men met een bestrijding beginnen. De bestrijding zal naar gelang van de oorzaak zeer verschillend moeten zijn.

De door zuiver mechanische invloeden ingestorven doode takken dienen verwijderd en de wonden moeten goed met teer afgesloten worden.

De bestrijding van wortelschimmel mogen wij als bekend veronderstellen. Tegen meeldauw, die alleen in den drogen tijd optreedt en die tot nu toe nergens ernstige schade heeft aangericht, bestaan geen practisch uitvoerbare bestrijdingsmaatregelen.

Phytophthora werd in Zuid-Indië en in Ceylon bestreden door conscientieus alle vruchten welke de hoofdbron van infectie vormen, van de boomen te laten plukken, benevens de ingestorven takken te verwijderen, waarbij er op gelet dient te worden, dat altijd nog een stukje gezonde tak mee afgekapt wordt, omdat de myceeldraden van *Phytophthora* nog over eenigen afstand in het gezonde weefsel kunnen doordringen, zonder dat zich uiterlijk zichtbare ziektekiemen voordoen.

De door ons gedemonstreerde insectenplaag zal moeten tegengegaan worden door afzoeken der misdadigers. Hiervoor moeten wij echter eerst weten, welk insect voor de schade moet worden aansprakelijk gesteld.

Ten slotte verzoekt spreker de aanwezigen, indien zich op de ondernemingen de beschreven of soortgelijke ziekten voordoen, het Proefstation te waarschuwen.

Aan de hand van platen uit daarover geschreven werken van onderzoekers en van aangetaste heveetakken, toont spreker de verschijnselen aan, welke zich bij de instervingsziekten kunnen voordoen. Voorts doet een opgezet insect in een doosje de ronde, dat vermoedelijk debet is aan de in den heveabast zichtbare gaatjes.

Op de vraag van den voorzitter, wie der aanwezigen vragen wenscht te stellen naar aanleiding van de door dr. Bally gehouden lezing, deelt de heer Van der Heyden mede, dat in zijn hevea-aanplant ook verschijnselen insterving der takken zich hebben voorgedaan, waardoor de aangetaste takken afstierven. In het eene geval werd de insterving veroorzaakt door een soort schimmel, waardoor de toppen der boomen afstierven. Ter bestrijding van deze schimmel liet hij de tuinen afzoeken en bij het vinden van dergelijke, door schimmel aangetaste heveatoppen, liet hij dan die toppen, tot een voet beneden het aangetaste gedeelte weggappen; tot op een voet beneden de plaats, waar de top was afgekapt, liet hij dan nog een voet teren. Met deze methode heeft spreker veel succes gehad.

Djamoer-cepas bestreed spreker ongeveer op dezelfde wijze. Hij had succes door de aangetaste takken, wanneer ze althans nog witachtig geel waren, weg te kappen en den tak, beneden het afgekapte gedeelte, te doen behandelen met teer en vet, na van te voren den buitenbast een weinig te hebben doen afschrappen. Over eenigen tijd vormden zich dan weer mooie gezonde uitloopers.

Een ander geval was het, wanneer de door djamoer-cepas aangetaste takken reeds een rose tint vertoonden. In dergelijke gevallen was veelal geen redding meer mogelijk. Deze verschijnselen, zegt de heer Van der Heyden, deden zich ongeveer 3 jaren geleden voor en in dien tusschentijd hebben de boomen zich weder geheel hersteld.

De heer Westendorp vraagt aan dr. Bally of djamoer-cepas niet slechts bij zeer jonge boomen voorkomt, en dat deze ziekte bij oude boomen niet placht voor te komen. Dr. Bally merkt op, dat hij djamoer-cepas echter ook wel bij oude boomen heeft geconstateerd.

Door dr. Bally was een heveatak van de onderneming Gondang Tapèn ter vergadering medegebracht, waarvan de bladeren een roestachtig roode kleur hadden aangenomen, veel overeenkomst hebbende met de kleur der bladeren tijdens den ruitijd. Aangezien de ruitijd feitelijk nog niet is aangebroken, werd de veronderstelling geopperd, dat men hier met een ander verschijnsel te doen had, waarvan de oorzaak nog in het duister, lag.

De heer Westendorp doet de vraag of deze verschijnselen wellicht door den tap veroorzaakt kunnen zijn, hetgeen niet waarschijnlijk wordt geacht.

De vele regens worden verder nog als vermoedelijke oorzaak genoemd.

Nog doet de heer Westendorp eenige vragen naar aanleiding van het bijna totaal mislukken van een partijtje heveazaad, uitgelegd in de maand December, terwijl zaden uitgelegd in Januari en Februari veel beter opkwamen. Of zulks door de vele regens veroorzaakt was, kon niet met zekerheid worden beantwoord, in verband met de omstandigheid, dat het in December uitgelegde zaad slechts van een specialen moederboom afkomstig was, en de zaden uitgelegd in Januari en Februari afkomstig was van verschillende boomen.

De heer Schorr vraagt of in Indië al bladziekte bij de hevea is geconstateerd, waarop dr. Bally ontkennend antwoordt.

In Suriname is de ziekte in ernstigen graad opgetreden, merkt de heer Schorr op, waarop dr. Bally bevestigend antwoordt en mededeelt, dat de aangebrachte verweesting door bladziekte aldaar inderdaad zeer ernstig zijn geweest.

Dan brengt de heer Westendorp de meeldauw bij de hevea nog eens ter sprake. Nu wordt wel beweerd, dat deze meeldauwverschijnselen bij de hevea niet verontrustend zijn, maar spreker heeft toch in zijn tuinen geconstateerd, dat deze verschijnselen zich niet slechts bij enkele boomen be-

paalden. Na eenigen tijd stonden de boomen kaal en de bladvorming liet veel te wenschen over. Door meeldauw aangetaste boomen zullen weinig produceeren, meent spreker, zoodat hij de meeldauw bij hevea niet zoo onschuldig noemt.

Dr. Bally merkt op, dat de meeldauwverschijnselen bij hevea niet in die mate, althans tot dusver, optreedt als wel bij den wijnstok en bij den eik is voorgekomen. En bij de kruisbessen voegt de heer Van Os er aan toe.

DE ECONOMISCHE BETEKENIS VAN DE SUIKERINDUSTRIE OP JAVA.

De *N. R. Ct.* meldt:

In de jongste aflevering van het *Tijdschrift voor Economische Geographie* zet de heer H. G. Ch. van der Mandere zijn studie voort over de economische beteekenis der suikerindustrie op Java. Hij heeft aan zijn beschouwingen een kaartje toegevoegd, waarop de ligging van de suikerfabrieken in verband met spoor- en tramwegen en afscheephavens in beeld is gebracht.

Het aantal suikerfabrieken op Java heeft in de laatste kwarteeuw weinig verandering ondergaan; thans bedraagt het 185, waarvan er 36 in Soerabaja, 29 in Pasoeroean, 21 in Kediri, 18 in Djokjakarta, 18 in Pekalongan, 15 in Solo en 13 in Cheribon gevonden worden. De onderneming Djatiroto (bijna op de grens van de residenties Besoeki en Pasoeroean), ongeveer 5500 bouws, is wel een der grootste, en merkwaardig, omdat die in 1907 gevestigd is op erfpachtgronden, in een wilde, boschrijke woestenij, die met het kapmes moest toegankelijk worden gemaakt, en waar met groote financiële opofferingen kostbare irrigatiewerken werden aangelegd, welke onderneming nog wordt uitgebreid. In 1923 wordt hier riet gesneden van 8000 bouws, terwijl de capaciteit van de fabriek Djatiroto I en het nieuwgebouwde Djatiroto II reeds 78,000 picols riet per etmaal bedraagt, met een opbrengst van 5 à 600,000 Kg. suiker. Een achttal fabrieken hebben een aanplant van 2000 tot 3000 bouws loepend.

De suikerfabrieken vindt men uitsluitend in het Midden en Oosten van Java, niet in het Westen. Het bergachtig terrein in het Westen, dat het transport belemmert, en het klimaat, dat in het Westen het geheele jaar door vchtig is, maakt hier het geografisch milieu minder geschikt voor de suikerindustrie dan de genoemde Oostelijke deelen des eilands. Op Java werd in 1894 105,702 bouws met suikerriet beplant, in 1923 229,914 bouws, met de grootste oppervlakte in Soerabaja (38,900 bouws), Pasoeroean (33,673 bouws) en Kediri (32,309 bouws).

Naar de afscheephavens gerekend heeft, die van Soerabaja 65 fabrieken, Semarang 44 fabrieken, Cheribon 13 fabrieken, Pasoeroean 12 fabrieken, Tjilatjap 8 fabrieken in het achterland. De suikerindustrie heeft een zeer aanzienlijk massaal goederenvervoer langs spoor- en tramwegen ten gevolge; wel 18 tot 28 pCt. van het goederenvervoer heeft op de suikerindustrie betrekking, zooals met statistieke cijfers wordt aangetoond.

De schrijver toont verder door statistieken aan, naar welke landen de Javasuiker sedert 1830 werd uitgevoerd. Tot 1873 werd de suiker nog meest naar Nederland uitgevoerd, maar na genoemd jaar werd het aandeel van Nederland steeds geringer; in 1893 van den totalen uitvoer van 507. 5 mill. K.G. slechts 7.0 mill. K.G. De loop van den uitvoer der suiker naar de

onderscheidene landen wordt nagegaan tot nu toe; in 1921/22 was de volgorde van de landen, waarheen de Javasuiker werd uitgevoerd: Britsch-Indië, China, Japan, Europa, Singapore.

Schrijver staat nog stil bij den kostprijs der suiker op Java en bij de verkregen winsten, om daarna te wijzen op de voordeelen, die de industrie biedt aan de plaatselijke inlandsche bevolking. Volgens berekening van den heer Paets tot Gansoyen in 1911 komt per picol suiker direct aan de bevolking f 3.15 van den totalen kostprijs van f 5.34. Deze berekening voor 1910 toegepast op den geheelen oogst geeft in dat jaar 65½ miljoen gulden aan de bevolking. De suikerindustrie, toonde ook mr. s'Jacob aan, vervult eene beschermende rol voor de armen onder de grondbezitters op Java. En verder verzekert de heer Paets, dat in de 34 bestuursafdeelingen op Java, waar de suikerrietcultuur voorkomt (totaal 1,111,659 bouws bevoelde en 189,864 bouws van den regen afhankelijke sawahs) door de suikerrietcultuur de bevolking een extra bate trekt van 55.3 miljoen gulden, waarvoor zij alleen $\frac{1}{9}$ gedeelte van haar totalen bouwgrond ter beschikking stelt van de suikerindustrie, gronden die zij zelf niet intensief zou kunnen bewerken. Het belang, dat men dus suiker naast padi cultiveert, is groot voor de inlandsche bevolking. Voor een afdeling met een sawahoppervlakte van 42,835 bouws, waarvan 12,769 bouws of 29 pCt. door de suikerindustrie wordt ingenomen, komt men tot de conclusie, dat deze 29 pCt. voor de bevolking een bate opleverde van 5¼ miljoen gulden.

Voor deze afdeling zou de toestand aldus zijn, dat dank zij de suikerindustrie de inkomsten der bevolking met 4½ miljoen gulden of met 24½ pCt. verhoogd werden. De klachten tegen de suikercultuur ingebracht, als zou die nadeelig werken voor de bevolking, zijn vele, en vooral in 1918 klonken die heftig in den Volksraad. Tjokroaminoto verklaarde daar dat de regeering met de suikerindustrie coöperteerde, het suikerkapitaal steunde in den strijd met den arbeid. Er werd een suiker-enquetecommissie van regeeringswege ingesteld, die in 1921 haar rapport uitbracht, doch toen bleek, dat juist hij die de zwaarste beschuldigingen had geuit, en die tot lid der commissie was benoemd, in gebreke bleef de medewerking te verleenen. En verder kwam toen aan den dag, dat de grondhuursprijzen thans een behoorlijk equivalent vormen voor het tijdelijk gemis van den grond; dat de grondhuurordonnantie het voorschottenvraagstuk wel niet geheel opgelost heeft, maar toch daarheen zal voeren, en dat de tegenwoordige regeling de belangen der grondverhuuders in verband met hun oeconomische ontwikkeling voldoende beschermt. Van de vele beschuldigingen blijft niet veel meer over.

Ook vond de suiker-enquetecommissie, dat er geen belangrijke tak van volksnijverheid viel aan te wijzen, waarvan de achteruitgang door de suikerindustrie is veroorzaakt. Integendeel bleek, dat de suikernijverheid veel werk verschafte aan verscheiden takken van volksnijverheid, zoodat die in de suikerstreken is vooruitgegaan. En de suikerwinst verlaat het land slechts ten deele, waarschijnlijk slechts voor een klein deel. Het grootste deel wordt in Indië aangewend voor nieuwe voortbrenging, terwijl de geheele suikerwinst bijdraagt in de landsmiddelen. De veelzijdige oeconomische werkzaamheid der Europeesche suikerindustrie is geen beletsel voor de oeconomische ontwikkeling der inlandsche bevolking. De suikerindustrie heeft de bevolking in de cultuurcentra tot hooger welvaart geleid.

Ten slotte behandelt schrijver nog de belastingen en sociale verplichtingen op het bedrijf gelegd.

RESTAURATIE DER HINDOE-JAVAANSCHÉ MONUMENTEN OP JAVA.

In een der zalen van den Haagschen Kunstkring heeft Woensdagavond de heer P. J. Perquin, bouwkundig inspecteur van den Oudheidkundigen Dienst in Ned.-Indië, over bovengenoemd onderwerp gesproken.

De voorzitter van den Ned. Oudh. Bond, Dr. Jan Kalf, die den spreker inleidde, herinnerde aan den strijd, indertijd in ons land gevoerd over het vraagstuk der restauratie; een strijd, die tot resultaat heeft gehad, dat de Bond zijn inzichten formuleerde en aldus de beginselen vastlegde, welke thans bij restauratiewerken in ons land worden in praktijk gebracht. Met de restauratie van Indische monumenten had de Bond zich niet ingelaten. Men kan het echter, meende de heer Kalf, een geluk noemen, dat men met het restaureeren in Indië eerst is begonnen in een tijd, toen men hier te lande reeds tot het inzicht was gekomen, hoe het niet moest. Thans is echter in Indië blijkbaar een soortgelijk meeningsverschil op dit gebied ontstaan en de Ned. Oudh. Bond heeft daarom den heer Perquin in de gelegenheid willen stellen, de tegenwoordig in Indië gevolgde wijze van restaureeren uiteen te zetten.

De heer Perquin begon met te verklaren, hoe aangenaam het hem was, hier eens te kunnen spreken over de herstelling van een der grootste en belangrijkste Hindoe-monumenten op Java, n.l. Tjandi Prambanan, het enorme tempel-complex, dat prijst uit de Prambanan-vlakte, in de residentie Djokjakarta. Er zijn in deze streek nog talrijke hoogst merkwaardige Hindoe-Javaansche bouwwerken: drie groepen, elk van honderd tempels, talrijke andere tjandi's, en de overblijfselen van een Kraton. En al deze monumenten loopen zeer uiteen; de tjandi's verschillen alle van grondplan, cellabouw en detailleering. Hieronder is echter Tjandi Prambanan een geheel eenig, een op zich zelf staand type. Het geheele complex, geschild omstreeks het jaar 800, is kwadraatvormig en symmetrisch aangelegd en wordt omgeven door drie ringmuren met drie reeksen tempels, die terrasvormig naar het midden opstijgen, naar een plateau van 100 M. in het vierkant, waarop acht tempels liggen, telkens drie in een rij van Noord naar Zuid en een in het midden aan de Noord- en aan de Zuidzijde. De hoofdtempel, aan Ciwa gewijd, ligt in het midden der westelijke rij met zijn hoofdingang naar het Oosten, noordelijk daarvan de kleinere Visjnoe-tempel en zuidelijk die van Brahma. De drie hiertegenover liggende kleinere tempels, van niet nader bekende bestemming, hebben elk slechts een ingang.

Spr. vertoonde vervolgens een schitterende reeks lichtbeelden van plattegronden en afbeeldingen van den Ciwatempel, bouwdeelen en beeldhouwwerk, vóór, tijdens en na herstelling. Na aldus een indruk te hebben gegeven van het merkwaardige monument, waarvan ook teekeningen en foto's aan de wanden waren gehangen, kwam spr. tot een uiteenzetting omtrent zijn opvatting der herstellingswerken.

Men dient, zeide hij, twee belangen te onderscheiden: een wetenschappelijk en een aesthetisch belang. Met het oog op het wetenschappelijke belang zou men geneigd zijn, vooraf een zorgvuldige reconstructie-teekening te eischen van het monument, dat men gaat restaureeren. Maar aangenomen zelfs, dat men daartoe over de noodige gegevens beschikt, is het vervaardigen van zulk een teekening bij een zoo ingewikkeld bouwwerk — waarvan bovendien bij aanvankelijke werkzaamheden in 1886, onder Dr. Grone-man, de oude steenen willekeurig op een hoop gegoooid werden — practisch

onmogelijk. Men is dus eenvoudig aangewezen op een reconstructie ter plaatse, n.l. door het weer aanbrengen van de gevonden steenen en fragmenten daar waar deze, na zorgvuldig onderzoek, thuis blijken te hooren. Van vervalsching van het steenen document kan aldus, meende spr., geen sprake zijn, daar deze wijze van reconstrueeren wezenlijke fouten uitsluit.

Wat het aesthetisch belang betreft, merkte spr. op, dat men een bepaald bouwdeel, wanneer dit op den grond weer is ineengezet, kan bewonderen; maar zijn wezenlijke waarde zal eerst blijken, wanneer het weer is aangebracht dáár, waar de oorspronkelijke bouwers het bedoelden. De ruïne van een Hindoe-tempel noemde spr. in den ongerepten staat, met tropischen plantengroei getooid, ongetwijfeld buitengewoon schilderachtig. Maar wanneer men dien plantengroei heeft verwijderd, en de silhouet van zulk een tjandi, met de machtig opwaarts strevende lijnen, zooveel mogelijk herstelt, dan ontstaat, in verband met de prachtige kleur van de onder inwerking van zon en moesson getinte oude steen, een geheel, dat een onbeschrijfelijk schoonen aanblik biedt, vooral tijdens het mooiste uur van den Indischen dag, omstreeks zonsondergang. Met een peroratie, waarin hij zijn herinneringen aan deze schoonheden der oude Hindoe-Javaansche monumenten samenvatte, besloot spr. zijn aandachtig gevolgde voordracht.

Van de hierna geboden gelegenheid tot debat werd gebruik gemaakt door kolonel T. van Erp, leider der restauratie van den Boro Boedoer. In de eerste plaats vroeg deze den heer Perquin, wat hij heeft gevonden betreffende de bekende klok- of molenvormige versieringen op de balustrade en boven de nissen. Deze zijn op den grond ineengezet; maar op welke wijze sluiten deze aan daar waar zij in het bouwwerk staan moeten? Voorts zag de heer Van Erp in de reliefs der derde rij, voorkomend aan de buitenzijde van den omgang, de z.g. Râmâyâna-serie, geen enkel oorspronkelijk stuk. Hij vroeg, of men hier in de restauratie niet te ver is gegaan.

De heer Visser sloot zich bij deze opmerkingen aan.

De heer Perquin deelde hierop mede, dat de afdekking der balustrade geschiedde, niet ter verfraaiing, maar meer tot behoud der daaronder gelegen reliefs tegen de inwerking van het hemelwater, dus om ze te behoeden voor verder verval. Overigens bleek uit spr.'s antwoord, dat het in de bedoeling ligt, het geheele monument zooveel mogelijk te herstellen „in den oorspronkelijken staat.”

De heer Van Erp constateerde, dat de door Dr. Jan Veth en Dr. Bosch hieromtrent gepubliceerde artikelen dus juist waren. Hij merkte dan op, dat het voor deze bouwwerken gebruikte materiaal, trachiet- of lava-tuf, een hoogst poreuze steen is. Het regenwater verzadigt de steen, zakt er door heen, en de dekljst beschermt de daaronder gelegen reliefs alleen tegen den eersten aanslag van het hemelwater, maar volstrekt niet tegen regenval van beteekenis. Als beschutting werkt deze balustrade dus niet veel uit.

Vervolgens vestigde deze spreker de aandacht op de streng doorgevoerde symmetrie van den Ciwa-tempel, die vooral ook uit het grondplan blijkt. Wanneer men in zulk een werk gedeelten gaat aanvullen, wordt men vanzelf genoodzaakt, daarmee voort te gaan. Spr. kon zich begrijpen, dat men de behoefte voelde de gevonden fragmenten weer in het bouwwerk op te nemen, maar het geeft z. i. een weinig bevredigende oplossing, waardoor hij tot de meening kwam, dat het beter ware geweest, zich weer te beperken. De heer Van Erp vroeg, of de tempel wel zal winnen bij de genomen en nog te treffen maatregelen.

De heer Perquin meende, dat de heer Van Erp ten onrechte in het ornament de hoofdzaak ziet van Prambanan. Hij acht de silhouet nummer een.

En deze ziet met het best en alleen uit de noord- en westelijke hoeken. Daarom wil men den tempel slechts aan deze zijden herstellen.

Hiertegenover hield de heer Van Erp vol, dat de silhouet in dit geval niet het voornaamste is. Het geheel achtte spr. een bedenkelijk ver doorvoeren van een restauratie. En hij hoopte, dat Dr. Berlage op zijn reis in Indië tot dezelfde conclusie moge komen en de regeering in dien geest adviseeren.

Dr. Kalf, hierop tot besluit het woord nemend, verklaarde, tot de meening te zijn gekomen, dat men, hoe men overigens over deze kwestie moge denken, zeer zeker nogal gerust kan zijn over het lot der Hindoe-Javaansche monumenten, daar uit 't gesprokene wel in de eerste plaats was gebleken de groote liefde en toewijding, waarmede de heer Perquin voor zijn taak en voor de bedoelde kunstwerken bezielid is. (N. R. Ct.)

GROOT-NIJVERHEID NAAR CELEBES EN NOG IETS.

Onder bovenstaanden titel schrijft Dr. R. Broersma in de *Locomotief*:

Het is bijna twee jaar geleden, dat ik in dit blad schreef over een belangrijk plan tot oprichting van een fabriek voor chemische bereiding van handelsartikelen nabij Polewali aan de golf van Mandhar, waarbij de opzich- ters wenschen te gebruiken de waterkracht in de Mamasa. Eerst thans valt daaromtrent iets nieuws te melden: door een lang gewachte beslissing van de Indische regeering zal het plan waarschijnlijk tot uitvoering komen.

Beschikbare waterkracht te gebruiken voor electro-technische en electro-metallurgische doeleinden is een vinding van lateren tijd, in Indië ook mogelijk bevonden en overwogen, maar nog niet toegepast. Tot zulk een doel werd enkele jaren geleden het gebruik van waterkracht in de Asahan-rivier (Oostkust van Sumatra) beoogd en aangevraagd, maar achteraf zijn daar bezwaren gebleken, welke de uitvoering verhinderen. Eveneens werd aangevraagd waterkracht in de Mamasa, welke de aanvrager denkt af te leiden boven den waterval Garoegoe met een tunnel door het scheidingsgebergte en verder met hoogdruk-buizen naar de centrale, die dan komt te liggen op 7 kilometer van de kust. De waterkracht is groot en zeker, de plaatselijke omstandigheden zijn gunstig.

Steenkolen zal men daar aan de golf van Mandhar gemakkelijk kunnen betrekken van de oostkust van Borneo, terwijl ook ontginbare kolenvelden liggen ten noorden van Makassar nabij Pangkadjene. Een grondstof, welke de ondernemer dadelijk zal gebruiken voor de bereiding van carbid en kalkstikstof is het kalksteen, dat aan de golf van Mandhar overvloedig voorkomt.

Behoeft het nog gezegd, dat een dergelijke instelling voor de bereiding van mest en andere stoffen, waarvan het gebruik in Indië zelf groot en geregeld is, voor de ontwikkeling van Zuid-Celebes een voorname beteekenis kan hebben? Men denke slechts aan de opkomst van nieuw verkeer aan de golf van Mandhar.

En toch — men zou uit het feit, dat nu pas een regeeringsbeslissing is genomen, waardoor het ondernemingsplan voortgang kan krijgen, kunnen opmaken, dat ter plaatse, waar zulke beslissingen worden voorbereid, de oogen niet al te open waren voor het belang van Mandhar en méér dan Mandhar. Want het onderzoek en de beslissing van gouvernementwege hebben schandelijk gesleekt. Dat is het „nog iets” in het opschrift, waarover nu een enkel woord.

De ingenieur P. M. v. Bosse vroeg tien jaar geleden de prioriteit voor zijn aanvraag van de Mamasa-waterkracht. Toen bleek, dat de verouderde bepalingen een onderneming zouden hinderen, want de cijns was hoog en de termijn voor dergelijke vergunningen, 40 jaren, is te kort om een groot kapitaal te amortiseren. De regeering, zich de leus herinnerend, dat Indië het groot-kapitaal van Nederland en uit den vreemde behoeft, veranderde in 1919 de cijns, zoodat in het bedrag daarvan geen beletsel meer lag, maar de termijn van 40 jaren bleef. Zij had een jaar te voren de gevraagde prioriteit verleend. Toen werd een syndicaat gevormd voor de exploratie en exploitatie van de Mamasa-waterkracht; dat syndicaat is in 1922 samengesmolten met het stikstofsyndicaat, dat ook sedert 1918 bestaat.

Voor het in werking brengen van een electro-chemisch bedrijf in Zuid-Celebes is een zeer groot kapitaal noodig. Er was uitzicht op het bijebrengen door deelneming van het buitenland. Maar juist daarom was de wettelijke termijn van 40 jaar een hindernis en men vroeg derhalve een termijn van 75 jaar. Die vraag was niet overdadig, te meer omdat de regeering ook voor de waterkracht vergunning in Asahan die verlenging had toegestaan.

In 1921 verklaarde de directeur van Gouvernements-bedrijven, dat het departement bereid was de verlenging tot 75 jaar voor te stellen, mits nadere voorwaarden werden overeengekomen inzake deelneming van het gouvernement in de onderneming zelf of in de winst. En daarover zou dan van gouvernementswege worden onderhandeld niet met den aanvrager van de vergunning, doch rechtstreeks met de instellingen, die hem het kapitaal wilden verschaffen.

Men voelt, hoe die verklaring geheel in strijd is met het commercieel karakter, dat de opzet van een groote onderneming onvermijdelijk draagt. De instellingen, die het kapitaal wilden bijebrengen, zouden dat eerst kunnen doen wanneer zij de concessievoorwaarden volkomen kenden. Een departement kan toch niet van geldlichamen te Amsterdam of te Londen of te Parijs vergen, dat zij naar Java komen om hun geld te laten zien en te spreken over voorwaarden. En in welke houding trachtte het departement den aanvrager te brengen tegenover zijn kapitaalverschaffers! In welk licht kwam het vertrouwen van het departement jegens den aanvrager te staan!

De aanvrager besloot zich rechtstreeks tot den Gouverneur-Generaal te wenden met een verzoek om verlenging van een concessie tot 75 jaar, zoodat zij in 1920 ook aan het Asahan-syndicaat was toegestaan. Zonder die verlenging zou het benodigde kapitaal niet zijn bijeen te brengen.

Waren er wel gronden, waarop het departement onderscheid kon brengen tusschen de voorwaarden voor Asahan en die voor Zuid-Celebes? Ongetwijfeld, maar zij waren niet al te deugdzaam. De redeneering was als volgt: de Asahan-vergunning heeft betrekking op een onderdeel (200 duizend P. K.) van een krachtbron van 400 duizend P. K., welke in een riviervak ligt vereenigd; maar de aanvrager van Zuid-Celebes verlangt de volle krachtbron van de Mamasa. In Asahan zou het gouvernement nog 200 duizend P. K. voor zich beschikbaar houden, in Zuid-Celebes niets. Dus zou het gouvernement bij een verleening van concessie voor 75 jaar in Zuid-Celebes bijzondere voordeelen moeten bedingen.

Tegenover die redeneering was het feit te stellen, dat de Mamasa-waterkracht wel in haar geheel werd gevraagd, maar dat er op Celebes nog genoeg groote waterkrachten aanwezig zijn, welke van gouvernementswege reeds waren opgenomen en waarover het gouvernement dus ook zelf kon beschikken, zoodra het die behoefde.

Nog vóór 1921 ten einde liep, was dat feit aan de regeering in herinnering gebracht, vruchteloos naar het scheen, want zij liet enkele maanden later meedeelen, dat er toch bezwaar was, voor Zuid-Cebeles af te wijken van den in de algemeene voorwaarden gestelden termijn van 40 jaren. Eerst later, wanneer de plannen in een verder stadium van voorbereiding waren, zou een verlenging tot 75 jaar worden overwogen. Echter zouden dan ook bijzondere voorwaarden worden gesteld, namelijk een beschikbaarhouding van kracht, opdat het gouvernement later in Zuid-Cebeles, als het eenmaal een centrum van nijverheid is geworden, zijn overheidsplicht kan vervullen; verder de mogelijkheid van gouvernementeelsdeelneming in het bedrijf in een of anderen vorm.

Deelneming in het bedrijf? Wilde het gouvernement er misschien kapitaal in steken? Een dergelijk antwoord liet aan duidelijkheid te wenschen en de aanvrager kon zich verdiepen in allerlei mogelijkheden van deelneming, maar hij kwam er niet verder mee. Tegen een beschikbaar houden van kracht ten behoeve van een vervulling van overheidsplicht behoefde geen bezwaar te worden gemaakt, maar de onzekerheid omtrent een gereede verlenging van de veertig jaar tot de gewenschte, immers voor den kapitaalverstrekker vereischte, 75 jaren bleef een beletsel. Vaag waren de aangegeven voorwaarden. Een overleg daaromtrent zou alweer veel tijd nemen en intusschen zou het kapitaal, dat in het algemeen wel willig blijft bij voortgang in zaken, zich misschien bedenken en elders een aanwending zoeken, waar niet een langdurige onderhandeling het karakter aanneemt van tegenwerking.

Zoo is 1922 voorbijgegaan en eerst onlangs is een beslissing afgekomen, waardoor eenigermate zekerheid is verkregen, dat de concessie zal worden verlengd tot 75 jaren. En het is te hopen, dat de betrokken geldinstellingen daarmee tevreden kunnen zijn en de onderneming kan worden aangevangen, die iets nieuws en belangrijks brengt in Indië en stellig vertier zal geven aan de golf van Mandhar.

Over de totstandkoming van de Mamasa-concessie heb ik hier eens iets naders meegedeeld, omdat er zoo vaak klachten zijn over de langzaamheid, waarmee aanvragen worden behandeld, terwijl van de lijdensgeschiedenis overigens niets bekend raakt. De ondernemer, die er den last, het nadeel, de ergernis van gehad heeft, maar eindelijk kan voortgaan, heeft wel iets anders te doen dan terug te komen op hetgeen achter den rug is. En de aanvrager, die zijn wensch niet vervuld kreeg, hield het voor vruchteloos de afgedane en met een teleurstelling bekroonde zaak nog weer voor te brengen bij een regeering, die haar reeds afdeed.

De klacht is oud en algemeen, dat elke aanvraag van vergunning, tot het aanvangen van eenige onderneming noodig, het lot der trage behandeling wacht. Men spreekt er van, dat aanvragers van het kastje naar den muur worden gezonden, dat er wantrouwen schijnt te bestaan, dat men wordt gevleid met goede hoop en ten slotte niets bereikt. Slechts rechtvaardig is het, daar tegenover te stellen, dat een periode achter ons ligt, waarin vele aanvragen, land- of mijnbouw betreffende, haar grond vonden in speculatie. Er waren toen concessiejagers, groote en kleine, handelende voor zich zelf of voor anderen, die roekeloos aanvielen op den bodem van Indië en in haast beslag wilden leggen op de grootste terreinen, zelf niet wetend of die terreinen wel geschikt waren voor behoorlijke exploitatie. De concessiejacht liep de spuigaten uit en er waren bepalingen noodig tot beuugeling.

Toen het wantrouwen was gewekt, ontstond er gemakkelijk bij eenige gouvernements-diensten een zekere stroefheid jegens aanvragers, waarvan een langzame behandeling het uitvloeisel was. Indien een zoodanige bejegening in vele gevallen reden van bestaan mocht hebben, zoo was het toch ontoelaatbaar die traagheid tot een regel te maken. En nu er reeds bepalingen bestaan, welke de concessiejacht helpen beteugelen, behoort een vlotte behandeling regel te zijn zonder uitzondering.

Daarvan zijn wij in Indië echter ver verwijderd. Aan de Mamasa-geschiedenis — ik weet niet of zij al ten einde is — heeft wie den gang van zaken bij wel gefundeerde aanvragen wil beoordeelen eenige houvast. Het zou een verdienstelijke arbeid van de regeering zelf zijn, indien zij bij deze en dergelijke ernstige aanvragen eens precies naging, waar en wanneer in de behandeling vertraging werd gebracht, onzekerheid langer dan noodig werd veroorzaakt. Bij aanvragen moet veel worden uitgeplozen, getoetst en geadviseerd. Toegegeven zij, dat een uitgebreid onderzoek noodig is, maar moet het ook zoo lang duren? Mogen er door het inzicht op eenig kantoor hiaten in het onderzoek komen?

In Indië pleegt men de tergende langzaamheid, die vaak tegenwerking schijnt en in elk geval tegenwerkt, onder den naam „bureaucratie” samen te vatten de bureaucratie, die door iedereen, ook door bureaucratie zelf, wordt afgekeurd; die bestrijding zou vinden na het optreden van meer dan één Gouverneur-Generaal en niettemin het leven onverzwakt behield. Hoe vaak men ook achteraf de macht van die bureaucratie gewaar werd, nooit was zij bij de staart te grijpen. Het wie, het waar, het waarom bleven in het duister. Een regeering, die inderdaad het monster bureaucratie wil beteugelen, zal van zaken, waarbij trage behandeling is vastgesteld, nauwkeurig de geschiedenis der behandeling moeten nagaan met de bedoeling uit te vinden het wie, het waar en het waarom. Het is een algemeen belang, dat eindelijk de bureaucratische traagheid wordt aan kant gedaan door de trage bureaucratie op te sporen en te ontmaskeren.

BOSCHWEZEN EN HOUTHANDEL.

Van de zijde van den houthandel schrijft men aan de *Locomotief*:

Er hebben weder verscheidene merkwaardige voorvallen plaats gehad in de gestie van het Boschwezen en we staan bovendien aan den vooravond van een belangrijke verandering in den tot dusverre gevolgden koers van het Boschwezen, waardoor thans in verscheidene kringen groote ongerustheid heerscht.

Wat toch is het geval?

Op sommige in Januari en Februari j.l. gehouden veilingen was een kleine opleving te bespeuren. Vooral voor hout uit den nieuwen kap was groote belangstelling, en zooals het in deze tijden overal gaat, een kleine opleving geeft reeds aanleiding tot overdreven optimisme. Aanleiding tot dit optimisme bestaat er echter nog zeer weinig. De vraag naar hout is nog steeds zeer gering en zoolang de geldmarkt gesloten blijft voor hypotheeken, het gouvernement slechts de meest urgentste werken kan doen uitvoeren, de scheepsbouw nagenoeg stil ligt, zoolang zal de vraag naar hout zeer beperkt zijn.

De iets betere stemming op de laatste houtveilingen is dan ook hoofd-

zakelijk toe te schrijven aan factoren, welke met meerdere vraag naar hout niets uitstaande hebben.

De jaarlijksche inschrijvingen op stapelplaatsleveringen zijn dit jaar nog niet gehouden. Houtvesterijen, welke voor dergelijke leveringen zijn aangewezen, kunnen op venduties geen normaal en tweede kwaliteitshout aanbieden, omdat zij dan de kans loopen, dat zij de gegarandeerde houtmassa niet kunnen leveren.

Wel heeft de hoofdinspecteur machtiging verleend, dat houtvesterijen, welke buiten de gegarandeerde houtmassa kans zien om op de gewone wijze vendutie te houden, dit te doen, doch bij de nog steeds gehandhaafde inkrimping van den kap tot 40 pCt. komt het er praktisch op neer, dat zoolang inschrijvingen niet zijn gehouden er een zeer groot kwantum hout niet op de markt komt met het gevolg, dat het aanbod buitengewoon gering is.

Verder zijn het slechts enkele venduties, waar een betere vraag is geweest, terwijl er andere venduties werden gehouden, waar nagenoeg niets werd verkocht. Als gevolg van de onbegrijpelijke limites bij het Boschwezen, waarop we reeds wezen in de *Locomotief* dd. 27 December 1922 (3de blad), limites, waarbij voor hout dat met het oog op de vracht zeer ongunstig gelegen was, nog hogere prijzen waren vastgesteld dan voor hout op plaatsen, welke gunstig liggen, concentreerde zich natuurlijk de vraag op slechts enkele houtvesterijen, die langzamerhand dan ook leeg verkocht werden, doch het hout op de ongunstig gelegen plaatsen bleef liggen. Verder is het aanbod van hout van goede kwaliteit zeer gering en enkele afmetingen zijn nagenoeg geheel uitverkocht, zoodat vanzelf bij aanbod van zeer kleine hoeveelheden van dergelijk hout veel belangstelling bestond.

De hogere ijzerprijzen, als gevolg van de bezetting van het Rceergebied, zouden dan alleen een factor kunnen zijn, welke uit een algemeen handels-oogpunt beschouwd tot een iets gunstiger toestand in het houtvak aanleiding hebben gegeven. Doch hier staat tegenover, dat voor lang en zwaar hout nog geen belangstelling bestaat.

Het Boschwezen heeft na de groote prijsstijging in de oorlogsjaren successievelijk zijn prijzen verlaagd en toen deze ongeveer op het peil waren van vóór den oorlog, deze prijzen gehandhaafd. Door den kap terug te brengen tot op 40 pCt. sedert 1921 kon het Boschwezen langzamerhand uit zijn voorraden komen. Intusschen werden diverse maatregelen genomen om zoo economisch mogelijk te werken. De standvastige kosten werden teruggebracht door bezuinigingen op personeel, onderhoud, enz. De directe kosten door vermindering der kaplonen, uitsleeploonen, enz. zijn zeer verminderd. Verder werden allerlei maatregelen genomen, om zooveel mogelijk de gunstigst gelegen kapvlakten te exploiteeren.

Deze maatregelen maakten het mogelijk om met nog een klein voordeel voor den lande het hout tegen de thans geldende prijzen te verkoopen. Wanneer de tijden zich herstelden, dan kon successievelijk de kap weder op het vroegere peil worden gebracht, terwijl de vaste kosten dan per eenheid dusdanig zullen afnemen, dat deze f 10 per kubieken meter minder zullen gaan bedragen. Logisch was het derhalve geweest, dat, indien er meerdere vraag kwam, de kap langzamerhand eerst op het oude peil zou worden gebracht, alvorens het Boschwezen overging tot een verhooging der verkoopprijzen. Vergeten mag niet worden, dat de houtprijzen noch door het Boschwezen, noch door den houthandel kunnen worden bepaald.

Een artikel is bij een zekeren prijs verkoopbaar, gaat men daarboven, dan wordt het artikel niet aangekeken, doch door een ander verdrongen. De

bekende econoom mr. N. G. Pierson schrijft in zijn „Grondbeginselen der Staathuishoudkunde” (blz. 69 5de druk): „Een monopolist kan de prijzen vaststellen naar zijn goeddunken, echter niet de hoeveelheden, die tot de vastgestelde prijzen afnemers zullen vinden; dáároveň beslissen de maatschappelijke krachten”.

Er zijn thans zeer ernstige plannen om de limites van de houtprijzen maandelijks met 10 pCt. te gaan verhoogen. Terwijl men overal tracht om de prijzen op een normaal peil terug te brengen, terwijl de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië o.i. zeer terecht niet durft over te gaan tot een verhooging der spoorvrachten, alvorens er een ernstige studie van deze kwestie is gemaakt, is men van plan om de limites van het Boschwezen zonder eenig systeem te gaan verhoogen. Dat zulks voor handel en bedrijven weder een grooten tegenslag beteekent, behoeft geen betoog. Welke handelaar zal er aan denken om tegen dergelijke, zonder eenige reden kunstmatig opgeschroefde prijzen zich van hout te voorzien. De aanstaande stapelplaats-inschrijvingen zijn dientengevolge natuurlijk tot mislukking gedoemd.

Een verstandig handelaar doet liever geen zaken dan zaken, waarvan hij te voren weet, dat ze hem verlies zullen berokkenen. Welke bouwers zullen werken durven aannemen zonder een flinke marge te nemen voor de prijseventualiteiten. Het aantal zagerijen is de laatste jaren op Java enorme toegenomen en is het nu juist te achten, dat men deze bedrijven nog meer noodlijdend gaat maken? Men lokt evenmin de speculatie weder terug in het vak, want het is duidelijk, dat, al worden de prijzen nog zoo hoog opgezset, geen speculant zijn geld in hout zal steken, zolang het Boschwezen nog niet op den vollen kap is gekomen.

Het is wel opmerkelijk, dat men in de kringen van het Boschwezen zelf zeer tegen den voorgenomen maatregel is gekant, evenals in spoorwegkringen waar men nota bene door allerlei vrachtreducties tracht om het hout zoo goedkoop mogelijk te vervoeren, ten einde den afzet mogelijk te maken. We vernemen dan ook, dat het laatste woord nog lang niet gesproken is en dat men per saldo vanzelf door de omstandigheden gedwongen zal worden om het paard aan den gebruikelijken kant van den wagen te spannen en geen limite-verhoogingen in te voeren, alvorens de kap weder op het normale peil is gebracht.

De heer ir. J. P. Delprat, vertegenwoordiger der Vereenigde Javasche Houthandel-Maatschappijen, schreef daarop:

Met groote belangstelling namen wij kennis van het artikel „Boschwezen en houthandel”, voorkomend in het derde blad van *De Locomotief* van 5 Maart j.l.

Terecht wordt daarin stelling genomen tegen de plannen van het Boschwezen om de gouvernements-houtlimites geleidelijk aan te verhoogen. Deze verhoging toch zou geschieden op instigatie van enkele houthandelaren met grooten voorraad, die meenen daarin het middel te moeten zien om tot een gereeder afzet van hun djatihout tegen betere prijzen te geraken. Het Boschwezen, dat uit den aard der zaak in de huidige tijdsomstandigheden op de grootste voorraden zit, zou hierdoor de verkoopkansen van zijn product weliswaar zien verminderen, het zou echter bereid zijn zich dit offer te getroosten, indien hierdoor de noodlijdende houthandel op de been kon worden gehouden.

Hoezeer deze beau geste van het Boschwezen ook bij enkele geïnteresseerden waardeering zal vinden, uit een algemeen economisch standpunt be-

keken kan een zoodanige maatregel zeker niet anders dan veroordeeld worden. Bovendien meenen wij, dat deze weg geenszins tot het gewenschte doel zal leiden.

Zijn wij goed ingelicht, dan denken de raadslieden van het Bcschwezen, e. q. de om steun verzoekende houthandelaren, als volgt:

Aannemende, dat de djatimarkt ongeveer op haar laagste niveau is gedaald, achten zij het oogenblik gekomen om meerdere vraag te stimuleeren door de prijzen te verhoogen. Zij herinneren aan hetgeen destijds is bereikt door de Vereeniging van Suikerproducenten te Soerabaia, toen deze de limites voor den verkoop gingen vaststellen en er aanstonds stabielere prijzen ontstonden. Ook de rubber zou in dit opzicht op succes kunnen bogen door met hare restrictie-bepalingen te bereiken, dat in een half jaar tijds het pond rubber van ca. 38 cent opliep tot 90 cent en daarboven, welke prijsstijging niet is gemotiveerd door grootere consumptie of meerderen uitvoer. Volgens hen wordt, door op het juiste moment zulk een prijsstijging te forceeren, de vraag in een opwaartsche richting geleid, waarin zij dan geruimen tijd blijft doorloopen.

Zij wijzen er verder op, dat in Indië periode van grootste malaise feitelijk reeds is overwonnen, dat er teekenen van opleving zijn overal, dat het goed gaat met de suiker, thee, rubber en koffie en ook de import betere tijden in het vooruitzicht heeft. Zij vragen zich af, of er eigenlijk niet meer behoefte aan hout bestaat dan wel lijkt en of het niet veelal speculatie op nog lagere noteringen is, die koopers van aanschaffing weerhoudt. Dezen zouden bij geleidelijke prijsstijging zich gaan indekken en zoodende medewerken tot het op gang brengen van den verkoop.

Hoewel er voor den houthandelaar ongetwijfeld charme zit in het denkbeeld, elk middel te beproeven, dat een stimulans zou kunnen zijn voor den afzet van zijn hout, valt tegen bovenstaande redeneering aan te voeren, dat in het onderhavige geval van een geleidelijk verhoogen der gouvernement-limits weinig succes in die richting valt te verwachten. Immers, dient er groot onderscheid te worden gemaakt tusschen consumptie-artikelen als suiker, thee en zelfs rubber, waarvan altijd een vrij constant verbruik valt aan te toonen, en het hout: Toen indertijd de suikerproducenten met hunne aaneensluiting zooveel succes boekten, bestond er wel degelijk vraag, doch de koopers wisten van de paniekstemming gebruik te maken om de producenten tot het niterste omlaag te drijven. Ook de huidige stijging van den rubberprijs is toe te schrijven aan het gemis in Amerika van z. g. „zichtbare” voorraden. In beide gevallen steunt de prijsstijging op een reeds bestaande — zij het ook latente — vraag naar het artikel en hierin schuilt het groote verschil met de huidige houtmarkt: daarin is géén latente vraag van eenige beteekenis, immers het verbruik van hout hier te lande en van Indisch hout elders is in veel sterker mate afgenomen dan het aanbod. De grootste binnenlandsche afnemer — het gouvernement-zelf — en ook gemeenten en particulieren, hebben hun bouwwerken tot het uiterste beperkt of stop gezet, niet in speculatieve afwachting van verdere prijsdaling, doch gedwongen door de economische verhoudingen welke niet alleen uitbreiding, doch zelfs tot bepenking van het bestaande nopen. Benut niet het gouvernement iedere gelegenheid om te getuigen van zijn voornemen, gedurende de eerstvolgende jaren zijn behoeften — of althans de voorziening daarin — tot een minimum terug te brengen? De juistheid van deze weerlegging wordt duidelijk bevestigd door het feit, dat ondanks de restrictie in kap van het Bschwezen van meer dan 50 pCt. (een beduidend hooger percentage dan bij de rubber toegepast) de prijsdaling gedurende het geheele jaar 1922 onafgebroken voortgang had.

Een geforceerde prijsverhoging zou hier bij gebrek aan voldoende behoefte geen weerklink vinden en daarmee ontbreekt een der onmisbare factoren voor het welslagen dezer manipulatie. Wij kunnen haar dan ook allerminst bij het Boschwezen aanbevelen. Naar onze meening kan alleen dan een gezonde toestand in den houthandel terugkeeren, wanneer eerst het malaise-leed is geleden tot het bitter end. Geen kunstmatig opgeschroefde prijzen zullen tenslotte aan den houthandel en het Boschwezen den afzet van hun product kunnen brengen; integendeel, er schuilt een groot gevaar in om zich met den prijs van zijn artikel te blijven bewegen op een ongezond hoog niveau. Houdt men daarmee geen rekening, dan loopt men de groote kans om op de wereldmarkt verdrongen te worden door de concurrentie. In dit verband brengen wij in herinnering het waarschuwend woord uit de *Korte Berichten* van het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel van den 16en Februari j.l., waar omtrent het Java-teak op de Londen-markt het volgende wordt vermeld:

„Het aanbod was gedurende 1922 ruimer dan gedurende het jaar daarvoor, doch er was van koopers zijde weinig belangstelling, aangezien de noteeringen te hoog waren in vergelijking met andere soorten en afmetingen.”

„Wanneer het Ned.-Indische djatihout de Londen-markt weer wil overeren, zullen verkoopters hunne noteeringen belangrijk moeten reduceeren en zelfs dan zal het moeilijk vallen om het verloren veld weer te herwinnen.”

Er bestaat dus voor het Boschwezen stellig alle reden om ook ruimer om zich heen te blikken bij het bepalen van zijn gestie in dit handelsprobleem, zoo niet, dan maakt het fouten, niet alleen tot schade van zichzelf en den lande, doch niet minder ten nadeele van den consument, en zulks ten faveure van slechts enkele houthandelaren. Het laat geen twijfel, of hier wreekt zich ten duidelijkste de regeeringspolitiek, welke gemeend heeft de winning van haren houtcoogst, los van handelsinvloed, door louter technische overwegingen te kunnen doen beheerschen.

TWEE NIEUWE PROCESSEN IN DE RUBBER-INDUSTRIE.

Men schrijft aan de *Locomotief*:

De United States Rubber Company maakt melding van twee nieuwe processen in de rubberfabricage. Sinds eenigen tijd reeds liepen in rubberkringen in Engeland en op het vasteland van Europa geruchten over een nieuw uitgevonden procédé, welke thans door deze aankondiging bevestigd worden. De geruchten concentreerden zich in het feit, dat groote hoeveelheden rubber in Amerika aangevoerd werden, niet in den gewonen vorm van ruwe rubber, doch in den vloeibaren toestand, waarin rubber uit de boomen verkregen wordt.

De nieuwe processen worden beschouwd als een van de grootste ontwikkelingen der rubberindustrie en worden in de gansche rubberwereld druk besproken en onderzocht. Een der procédé's geldt het trekken van rubber uit de latex van den rubberboom. De methode is zoo nieuw en werkt zoo goed, dat men er een betere soort rubber door heeft verkregen, dan tot dusver het geval was.

De tweede serie patenten betreft het behandelen van allerlei soorten canvas en corddraden met latex, waardoor het mogelijk wordt banden van grooter sterkte te vervaardigen dan tot nu mogelijk was.

Over deze nieuwe procédés bevat de *India Rubber World*, een van de voornaamste organen der rubber-industrie, een uitvoerige beschouwing, waarin onder meer gezegd wordt:

„Door het gecombineerd gebruik van deze rubber en de canvas, volgens het laatste procédé bereid, is de United States Rubber Company in staat producten van beter kwaliteit te vervaardigen dan door middel van elk ander tot dusver bekend procédé. De nieuwe methoden zijn gecompleteerd door het Development Department van de United States Rubber Company, welks chemisten en andere deskundigen jaren lang geëxperimenteerd hebben.

De nieuwe methode om rubber uit latex te extraheeren is mechanisch en te technisch van aard, dan dat zij hier beschreven zou kunnen worden. Zij vervangt de tot dusver universeele methode op de ondernemingen, waarbij de rubberdeelen in de latex gecoaguleerd worden door toevoeging van chemicaliën, even nadat de latex uit de boomen verkregen is en is tevens veel beter dan de oudere methode, welke nog wordt toegepast in de Braziliaansche wouden, waarbij de latex gerookt wordt in de gloeiende asch van verbrande uricuri-noten. Men heeft bevonden dat het nieuwe middel de spanningskracht en de weerstand tegen afsluiting — twee belangrijke punten in de rubberindustrie — aanzienlijk verhoogt. Tevens wordt een graad van uniformiteit bereikt, welke vroeger nimmer verkregen werd. Rubberdeskundigen zijn van meening — ofschoon de United States Rubber Company zelf zeer bescheiden is wat de nieuwe uitvindingen betreft — dat zij de coagulatiemethoden over de gansche wereld zullen revolutionneeren, en consumenten goederen zullen verschaffen van veel beter kwaliteit.

Zooewel in het Verre Oosten als in Amerika zijn thans coagulatie-fabrieken van het nieuwe type in werking of in aanbouw, voor de United States Rubber Company. Het nieuwe web fabric-proces zal voor de Amerikaansche rubberindustrie van grooter belang blijken te zijn dan het coagulatie-proces, omdat over het algemeen de coagulatie-arbeid verricht werd in verafgelegene landen nabij de plaatsen, waar de ruwe rubber verkregen werd, terwijl het gebruik van latex-rubber in vloeibaren toestand, zooals hij van de boomen komt, nieuwe fabricage-methoden zal invoeren in de Amerikaansche banden- en rubberfabrieken.

De Amerikaansche fabrikant was er aan gewend zijn ruwe rubber te ontvangen in den vorm van blokken en vellen, welke zeker zoo taai waren en droog als schoenleer. Allereerst moest hij dus zorgen deze rubber zacht en buigzaam te maken voor verdere fabricage. Om dit te bewerkstelligen gaat de rubber door een serie zware machines, welke de rubber wringen en drukken tot het een zachte massa geworden is — een proces, dat uiteraard na-deelige gevolgen moet hebben voor de rubber. Bijna alle rubber-goederen, welke in den handel zijn, bevatten de een of andere soort canvas — meestal katoen — om het uithoudingsvermogen en de spankracht te versterken en deze beide factoren hangen dan ook voor een niet gering deel af van de kwaliteit van de canvas.

Bij vele artikelen, speciaal banden, heeft men de ondervinding opgedaan, dat hoe beter men elke reep katoen kan bedekken met rubber of doordringen hoe grooter het uithoudingsvermogen der artikelen zal zijn. De voornaamste fouten van de vroegere methoden om rubber te vereenigen met katoencanvas bestonden daarin, dat men slechts met de grootste moeite het rubberdeeg in het katoen kon doen doordringen, en dan nog slechts een oppervlakkig laagje kon leggen. Bovendien dient men in het oog te houden, dat wanneer rubber bij deze bewerking gebezigd wordt in een oplossing,

de daarbij te pas komende chemicaliën een schadelijken invloed uitoefenen op het katoencanvas.

De United States Rubber Company nu heeft bevonden, dat wanneer het canvas in de rubberlatex, gedompeld wordt, de rubber tot in het centrum doordringt. Een microscopisch onderzoek heeft uitgemaakt, dat bij zulk een proces zelfs rubberdeeltjes worden aangetroffen in het binnenste der katoendraden. Het behoeft geen betoog, dat deze soort canvas groote voordeelen biedt boven de andere soorten.

Het doel van het „rubberiseeren” der canvas is een werkelijke vereeniging tot stand te brengen tijdens de vulcanisatie-bewerking tusschen de rubber en de canvas. Wanneer een of ander rubberartikel gebruikt wordt, dan begint spoedig de ontbinding indien deze vereeniging verbroken wordt. Bij banden wordt dit genoemd „separatie” en dit is gewoonlijk het begin van een algeheel vernielingsproces, dat zeer snel doorvreet. In dit speciale geval echter heeft men bevonden, dat de vereeniging van veel langer duur is. Zeer eenvoudige machines zijn door de United States Rubber Company ontworpen om de canvassoorten door een latexband te halen.

„Deze twee belangrijke ontdekkingen”, zegt de *India Rubber World* tenslotte, „bieden groote voordeelen zoowel aan de ondernemingen als aan de rubberfabrikanten. Bij de eerste beteekenen zij een kostenbesparing en vereenvoudiging van het bedrijf, en in verband met de groote uniformiteit, welke het gevalg is van het Hopkinson-proces, beteekenen zij verhoogde kwaliteit van de ge vulcaniseerde artikelen.

De rubberfabrikant van zijn kant krijgt hierdoor — waar reeds lang naar gezocht was — absolute, zuivere en schoone rubber van groote uniformiteit en uitstekende kwaliteit.

Een nieuw groot veld is voor onderzoekers geopend. Hun proeven zullen ongetwijfeld leiden tot vermeerderd gebruik van rubber.

De bewerking van rubber in vloeibaren vorm heeft een grondige verandering teweeg gebracht op de ondernemingen van de United States Rubber Company, waar thans dagelijks tank-wagons gebruikt worden om de latex naar de dichtstbijgelegen havens te vervoeren. Daar wordt de latex in groote tanks verzameld, waaruit zij weer in de schepen gepompt wordt. Bij aankomt in Amerika wordt de latex weer uit de schepen in spoorweg-tanks gepompt voor het transport naar de fabrieken.

